

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

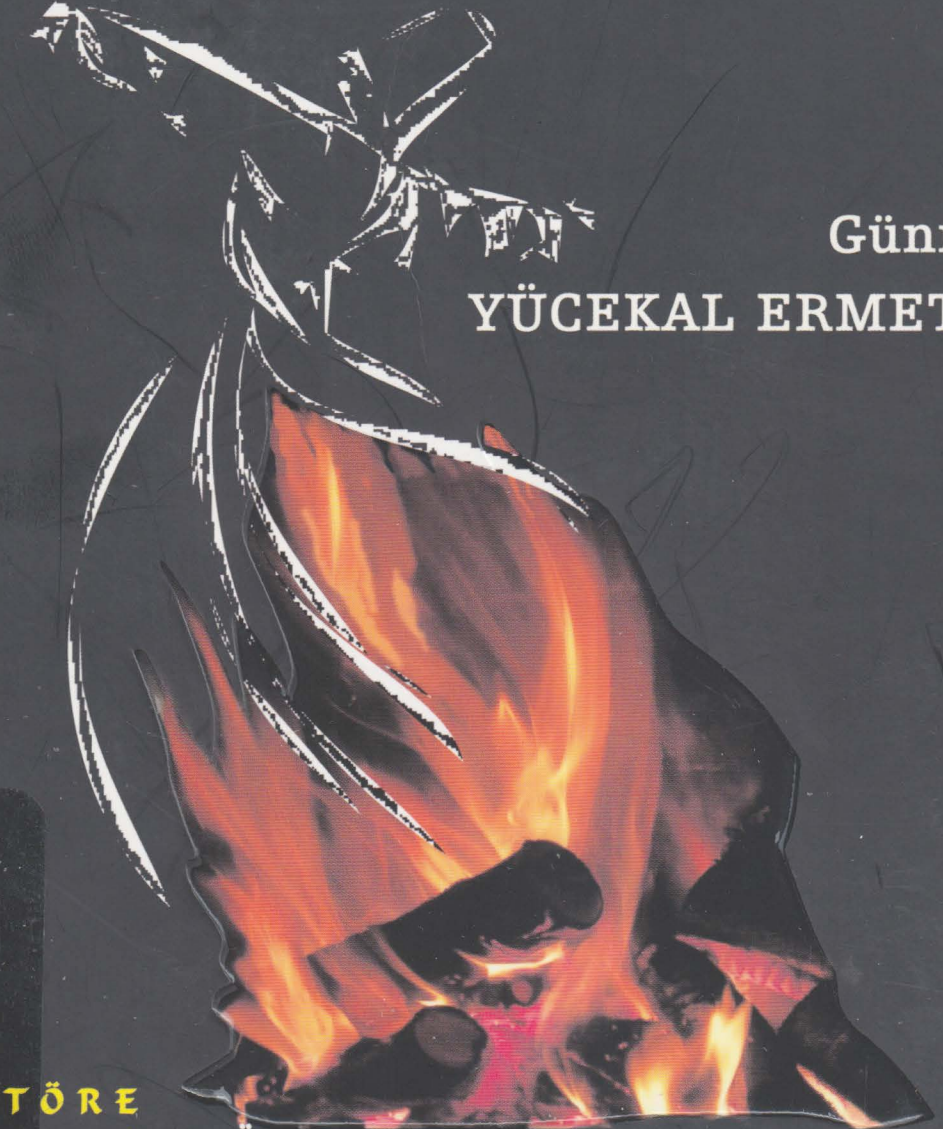
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Mevlevî Usul ve Adabında Eski Türk Dininin İzleri

MEVLEVİLİKTE ŞAMANİZM İZLERİ

Günnur
YÜCEKAL ERMETİN

TÖRE
Yayın Grubu

Ön- Türk Uygarlığı Araştırmaları Merkezi
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

MEVLEVÎLİKTE ŞAMANİZM İZLERİ

Mevlevî Usul ve Adabında Eski Türk Dini'nin İzleri

Antropolog Günnur YÜCEKAL ERMETİN

TÖRE®

Yayınevi

ve

Ön-Türk Uygarlığı Araştırmaları Merkezi
imecesidir.

MEVLEVÎLİKTE ŞAMANİZM İZLERİ

Mevlevî Usul ve Adabında Eski Türk Dini'nin İzleri

Antropolog Günnur YÜCEKAL ERMETİN

ISBN: 978-605-60401-0-8

Editör:	S. Kemal ERMETİN
Yayın Yönetmeni:	Prof. Dr. Musa YILDIZ
Redaksiyon:	Necip DİKİCİ
Dizgi, kapak:	TÖRE Yayın Gurubu
Baskı:	NAKİŞ Ofset 0212 6138737
Cilt :	ERDOĞANLAR Mücellit

TÜRK DİL KURUMU

Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu'nun 1997 yılı yayınladığı sözlük esas alınarak hazırlanmıştır.

TÖRE ®

Yayınevi

Moda Cad. Nu. 70 Kat 1 Ses Ap. Kadıköy / İSTANBUL
0216 4998367 tore_yayin@yahoo.com

Ön-Türk Uygarlığı Araştırmaları Merkezi

Moda Cad. Nu. 70 Kat 1 Kadıköy İstanbul
0216 4998367 on_turk_uygarligi@yahoo.com
imecesidir.

MÜNGKE TENGRİYİN KÜÇÜDÜR

"Mengü Tanrı'nın Gücü İle"

(Cengiz Kağan'ın Besmele'si)

Hu diyelim HUUUUUUUUU.....

Bu çalışmamızı Türk Milleti'ne katkı sağlama ülküsüne ömrünü vakfetmiş, her çabasında Türklüğe yarar amacını öncelik olarak almış mümtaz insan Sayın Bedrettin DALAN Beyefendiye ithaf ediyoruz. Tanrı kutunu arttırsın.

İÇİNDEKİLER

Mevlevîliğin tasavvuftaki yeri, Mevlevîlik ve Mevlanâ.	11
Orta Asya'da İslâmiyet.	20
Eski Türk Dini'nin ve bu inancın din görevlisinin adı nedir?.	22
Araştırma öncesi düşünceler.	27
Eski Türk Dini.	36
Mevlevîliği Eski Türk Dini perspektifinden ele almanın önemi.	37
Kam kimdir?.	43
Kam ve Mevlevî arasındaki yapı benzerliği.	52
Delilik ve aşkınlık.	62
Anlaşılamamaktan muzdarip.	69
Sanat.	71
Müzik.	73
Şarkı.	76
Çalgılar.	80
Şiir.	94
Eski Türklerde dans.	95
Gök dansı semâ.	96
Diğer dinlere karşı hoşgörü.	102
Eşiğin kutsallığı.	104
Pir ve sahip.	105
Hû çekmek.	109
İbadethane.	118
Kuş benzetmesi.	123
Ruh anlayışı.	126
Ruhlarla irtibat.	132
Bilgiye ulaşma.	136
Ayinler.	138
Vecd.	147
Işık.	151
Dua.	151
Sayılar.	154
Rubailer.	168
Demir.	169
Rüyalar.	171
Kadının yeri.	174
Tanrı kavramı.	181
Dağ.	193
Su.	199

Yeraltındaki cehennem.	202
Yağmur ve Yada taşı.	204
Ocak kültü.	212
Tedavi ve hastalığa bakış açısı.	216
Gizli dil.	223
Kam olma süreci.	223
Sırra erme; ölüp dirilme.	227
Sırra erme töreni.	235
Reenkarnasyon.	237
Atalar kültü.	240
Renkler.	244
İslâm-ümme; Şaman-millet.	248
Dede.	251
Kehanet.	252
Enerji aktarımı.	255
Kutup.	257
Tuz.	260
İsim.	261
Nazar	264
Seyahat.	266
Pilav.	267
Nevruz.	267
Şems Mevlâna'yı neden etkledi?.	267
Mevlevîlik ve cinsiyet.	280
Kıyafet.	284
Kam'ın giyimi.	284
Mevlevî kıyafeti.	294
Astroloji.	298
Eski Türklerde astroloji.	301
Doğum haritası.	306
Gezegenler. Ay ve Güneş.	307
Güneş.	309
Ay.	311
Hilâl.	313
Yeni Ay - Dolunay.	314
Venüs.	315
Mars/Jüpiter/Satürn.	316
Neptün/Pluto/Anmet/ Karan.	317
Uranüs.	318
Göküzü ve yeryüzünün evliliği.	318

Mesnevî’de bulunan astrolojik ifadeler	320
Elementler.	326
Ateş.	328
Hediye.	334
Ölüm.	334
Eski Türklerde Ölüm.	335
Öbür dünya.	336
Gökyüzündeki Âlem, uçmak.	339
Yeraltı âlemi Tamu.	340
Yoğ Töreni	341
Kam’ın ruh kılavuzluğu.	348
Cenazenin kaldırılması.	350
Kam’ın ölümü.	351
Mezar.	353
Gömülme yeri.	357
Ölüm ve yağmur.	358
Ölüm ve müzik.	359
Mezarda kişinin yaşamından izler ve gönderilen mesajlar.	360
Sonuç ve öneriler.	372

ÖNSÖZ

Belh'te (Bugünkü Afganistan) doğan Mevlâna Celâleddin Rumî, ünlü bir mutasavvıf olan babası Bahaeddin'in hamîliği altında ilk mistik eğitimini Seyit Burhaneddin'den aldıktan sonra, Şemseddin Tebrîzi tarafından eğitilmiştir. Mistik anlayışı, dinî bilgisi ve İslâm felsefesine kattıkları ile bir çığır açmıştır. Bugün, İslâm'a karşı nefretle dolu toplumlarda bile büyük bir samimiyetle kabul gören ve hayranlık kazanan, hatta çağdaş dünyanın manevî bunalımdan kaçışı noktasında, Şamanizm haricinde sarılıp, açmaya çalıştığı ilk kapılardan biri olmuştur.

Eski Türk Dini'ni ele aldığımızda; bu din, kökünü ancak en derine inebilenlerin keşfedebileceği, dün ve bugün, dallarıyla çeşitli ruhlara ulaşmış olan, ulaştığı ruhlara yeniden doğuşu yaşatan, kökene, öze götüren yapısıyla ve anlatmakla bitmeyen geçmişi ve öyküsüyle, hem dün adına, hem de bugün ve yarınlar adına önemini hiç yitirmemiş bir inanç sistemidir.

Lise çağlarımdan beri ilgi alanım dahilinde olan 'Eski Türk Dini' ile ilgili, bilimsel alanda çalışmalar yapmak istediğimi çevreme ilettiğimde, Mevlevîlik gibi İslâm'ın güzel yorumları hakkında çalışma yapmak varken, kökleri tarih öncesine dayanan bir dini araştırmanın anlamsız olduğu hakkında görüşlerle karşılaştım. Bu görüşlerden fikrî anlamda etkilenmemem de, Galata Mevlevîhanesi'ndeki bir gösteriye katılmam, bana çok değişik bir bakış açısı sundu. Mevlevîhane'de, kurt ulumalarını ve gezegenlerin dönüşlerini taklit eden, dönerek, vecd ile Tanrı'ya yükselen Kam'lara çok benzer bir gösteriyle karşılaşıncı, 'Mevlevîlikteki Şamanî Öğeler' konusunun incelenmeye değer olduğu ve büyük önem arz ettiği kanaatine vardım.

Bu çalışmanın, Mevlâna'nın ve en eski din niteliğindeki, bilinçaltlarında saklı olan 'Eski Türk İnancı'nın birlikte ele alınmasıyla farklı bir perspektiften Mevlevîliğin anlamlar dünyasına girilmesine yardımcı olacağını umuyorum.

Antropolog Günnur YÜCEKAL ERMETİN

TEŞEKKÜR

Araştırma konum beni oldukça meşakkatli bir sürecin içine soktu. Benim başarım için büyük fedak rlıklar yaparak tüm maddî imk nlarını hiç tereddüt etmeden önüme seren, Ben Orta Asya'dayken telefonlarıyla ilgisini eksik etmeyip benim yalnız ve çaresiz hissetmeme bir an bile izin vermeyen, babam Em. Kur. Alb. Erden Yücekal'a, sağlığını dahi hiçe sayarak, benim arkamda olan, Orta Asya dağlarını, ıssız ovaları ve çölleri benimle açan, dondurucu soğuklara, korkunç sıcaklara ve günlerce uykusuzluğa rağmen, hiç yıldınlık göstermeden bana destek olmak adına bir an bile yanımdan ayrılmayan, annem G nsen Yücekal'a; başarılı olmam için her türlü kilitli kapıyı açan, imk nsızı bile yaratmaktan geri kalmayan, her zor anımda yanıma koşup, her t kezlediğimde elimden tutan, ilimin bir uğraş veya meslek değil, bir yaşam biçimi olduğunu bana öğreten, engin anlayışı ve birikimiyle, gizli ve saklı kalmış anlamlar dünyalarının bilgisine ulaşmamı, onları anlamlandırmamı ve bağlantılar kurabilmemi sağlayan  n Türk Tarihi Uzmanı, Töre Dergisi ve Türk Yolu Dergisi sahibi, Kültür ve Töre Derneği Genel Başkanı Sayın Kemal Ermetin'e; Orta Asya'daki araştırmalarımda en kıymetli bölge ve bilgilere, en tehlikeli yerlerden, en güvenilir şekilde ulaşmamı sağlayan ve kıymetli bilgilerini benden esirgemeyen değerli Türkolog Bilge Uzel'e ve Altay tanrıclarının başı Akay Kynyev'e; bana Orta Asya'da her türlü kolaylığı ve imkânı sağlayıp beni evimde gibi hissettiren Mayılhan, Kalimaş ve Aycan YEKENOVNA'ya; Cayım Nina Alexandrovna'ya; benden derin ve engin bilgilerini esirgemeyen Altay Koşağaç tanrıclarının başı Claudia Mihailovna, şatinova Nina  ginatievna, Yamayeva Yelizaveta Erkinovna'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bana kendimi geliştirmem için her türlü imkânı cömertçe sunan, çalışan bir kişi olarak, takip ettiğim yüksek lisans programında karşılaştığım her zorluğa, anlayışlı, olgun ve ince tavrıyla çözümler getiren, iyi ve kötü anlarımda varlığıyla desteğini benden esirgemeyen, bölüm başkanı Prof. Dr. Akile GÜRSOY'a; bana, olaylara ilim çerçevesinden nasıl bakılması gerektiğini öğreten, bilgimi olduğu kadar bakış a ımı da geliştiren, sabırla her türlü sorumu dinleyip yardımcı olan, danışmanım Doç. Dr Feza TANSUĞ'a; alan araştırmasında bir antropoloğun karşılaşabileceği tüm sorunlara karşı bizi bilgendiren Doç. Dr. Hande B RKALAN GEDÜK hocama; ciddi ve disiplinli tavrıyla, yorulmadan ve yüksünmeden, tez yazımının her aşamasında eksiklerimi düzeltip uyarılarda bulunan antropoloji Bölümü asistanlarından Sanem KULAK'a teşekkür ederim.

Toplum, önüne dogma olarak konulan dinin kendi yapısına ve geçmişine uygun bulduğu öğelerini olduğu gibi kabul edip, kendi bünyesine uygun bulmadığı, olduğu gibi kabul edemediği bazı taraflarını ise kabul edilebilir ve içe sindirilebilir hâle getirebilmek için, karşımıza İslâm'ın farklı yorumları şeklinde ortaya çıkan tasavvuf akımlarını vücuda getirmiştir.

Müslümanlık içinde tasavvuf iki ayrı şekilde vücut bulmuştur. Bunlardan biri, zahitliği ve farz ibadetlerden başka nâfile, yani farz olmayan ibadetleri yapmayı, bir lokma bir hırka felsefesiyle tüm dünya nimetlerinden el çekmeyi (riyâzeti), dar bir hücrede tek başına ibadet ile inzivaya çekilmeyi (halveti) ön görmüştür. Bunlara esmacılar denir.

İkinci zümre ise halktan ayrı bir kılığa bürünmeyi, "halveti", "riyâzeti", dinî uygulamalarda halkın yaptığından fazlasını yapmayı riya saymaktadır. Bu zümrenin halktan tek farkı Allah'la iletişim kurmadaki yoğunluk düzeyidir. Bu anlayışa göre, Tanrı'ya ulaşmak, nâfile ibadetle değil, aşk ve cezbe ile mümkündür. Cezbeye girmeye yardımcı olan, Tanrı aşkına ulaşmanın âdeta bir anahtarı olan müzik ve dans, bu zümre için ayrılmaz unsurlardır. Mevlâna'nın tasavvuf anlayışı da bu ikinci zümreye dahildir. Mevlâna'da çile anlayışı bile "halvet" ve "riyâzet" şeklinde değildir, tıpkı, ustasından 'em' öğrenen Kam adayı gibi hizmet şeklindedir.

Mevlâna'nın asıl adı Muhammed Celâleddin'dir. Mevlâna ve Rumî de kendisine sonradan verilen isimlerdendir. "Mevlâ; sahip, Rab, Allah anlamına gelir. Mevlâna, ise bizim efendimiz demektir. Hürmet etmek maksadıyla büyük zevata, ulu kişilere söylenmiştir. Yine hürmet ifâde etmek üzere Hazret mânasında da kullanılmaktadır."¹

Bazı kaynaklara göre, efendimiz mânasına gelen Mevlâna ismi, ona, daha pek genç iken Konya'da ders okutmaya başladığı tarihlerde verilir. Bazı bilgilere göre de âdeta adı yerine sembol olmuş bu isim Şems-i Tebrîzi'den itibaren Mevlâna'yı sevenlerce kullanılmıştır.

Rumî ise Anadolu demektir. Mevlâna'nın Rumî diye tanınması, geçmiş yüzyıllarda Diyar-ı Rum denilen Anadolu'nun vilayeti olan Konya'da uzun müddet oturması, ömrünün büyük bir kısmının orada geçmesi ve nihayet türbesinin orada olmasındandır. Kısaca "Mevlâna Celâleddin-i Rumî" adı "Anadolu Diyarının Efendisi Celâleddin" anlamındadır.

¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Mevlâna'nın taşıdığı büyük önem, onun bir çok ırkçı kültür tarafından tekel altına alınmak istenmesine yol açmıştır ve bu amaca hizmet için "rumî" kelimesi çoğunlukla gerçek anlamından saptırılarak kullanılmıştır. Örneğin, Panayotopulos'un "*Benzersiz Mevlâna*" adlı eserinde; "*Mevlâna Celâleddin-i Rumî...Adı bu! Efendi anlamına gelir mevlâna sözcüğü. Rumî'nin de Rum kültürünü benimsemiş kimse anlamına geldiğini tahmin edersiniz*"² şeklindeki açıklamaları büyük bir değer kendinden başka bir kültürde ortaya çıkmasına karşı duyulan ırkçı bir hazımsızlığın doğal neticesidir. Mevlâna'yı, kültürel genetiğinde yatan dinî sistemden soyutlayarak, dış unsur veya etkileri, ruhunun, fikrinin kaynağı kabul etmek oldukça yanlıştır.

Mevlâna'nın doğum yeri, bugünkü Afganistan'da bulunan, eski büyük Türk kültür beldesi Belh'tir. Mevlâna'nın doğum tarihi ise (6 Rebiu'l Evvel, 604) 30 Eylül 1207'dir. Bazı araştırmacıların tespitine göre, onun doğum tarihi 1182'dir. Asil bir aileye mensup olan Mevlâna'nın annesi, Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun; babaannesi, Harzemşahlar (1157 Doğu Türk Hakanlığı) hanedanından Türk prensesi, Melike-i Cihan Emetullah Sultan'dır. Babası, Sultanü'l-Ulema (Alimlerin Sultanı) ünvanı ile tanınmış, Muhammed Bahaeddin Veled; büyükbabası, Ahmet Hatîbi oğlu Hüseyin Hatîbi'dir. Babası Bahaeddin Veled, 1150'de Belh'de doğmuş, babası ve dedesinin manevî ilimleri ile yetişmiş; ayrıca Necmeddin Kübra'dan da feyz almıştır. Bahaeddin Veled, bütün ilimlerde eşi olmayan, olgun mana sultanı olarak tanınmaktadır. İlahî hakikatler ve Rabbânî ilimler hakkında büyük bilgi birikimine sahip olan Bahaeddin Veled, en güç fetvaları halletmede Horasan diyarının tek üstadı idi ve vakıftan hiçbir şey almazdı. Devlet hazinesinden kendisine tahsis edilen maaşla geçinirdi. Araştırmacılar Bahaeddin Veled'in, Belh'ten göç ederek, Bağdat, Malatya, Erzurum derken, Selçuklu padişahının da davetiyle Konya'ya gelip yerleşmiş olduklarını yazarlar. Bazı kaynaklarda, Mevlâna'nın babasının Belh'i terk etme sebebi olarak Harzemşah sultanına karşı kırgınlığı gösterilmektedir. Bu sıralarda Celâleddin'in ergenlik çağında olduğu rivayeti ağırlık kazanır.

Hiz. Mevlâna, Karaman'da, yine ünlü Türk âlimlerinden Lala Semerkandî'nin kızı Gevher Hâtûn ile evlenir. Sultan Veled, bu evliliğin bir ürünüdür. Hiz. Mevlâna, Şam'da ve Halep'de tahsilini görür ve devrinin en büyük âlimi ve ilim otoritesi hâline gelir. Bir Türk âlimi olan Şeyh Seyyid Burhâneddin Konya'ya gelir ve burada Mevlânâ'ya dokuz sene ders okutur. İçinde yetiştiği çevre, baba ocağında-ki yüksek seviyeli din ve kültür hayatı ve hocası Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı

² I.M.Panayotopulos, *Benzersiz Mevlâna*, Arion Yayınevi, İstanbul, 2003.

Tirmizi'nin cezbeli havası, Mevlânâ'da engin bir tasavvufî birikim meydana getirmiştir. Mevlâna, Konya medresesinde müderrislik yapıp talebe yetiştirirken bir gün, Konya'ya derbeder görünüşlü, cezbe dolu bir Türk dervîşi gelir. ³ Bu gelen, manevî âlemlerin şahı diye anılan Şeyh Şemseddîn-i Tebrîzî'dir. Bu iki âlimin birlikteliğinden, etkisini günümüze dek koruyan büyük bir felsefe ortaya çıkar.

Mevlâna'nın; divan, beyit ve gazellerden oluşan altı ciltlik, '*Mesnevî*' (Mesnevî-i Şerîf); gazeller ve rubailerden oluşan '*Fîh-i Mâ-fîh*'; yüz kırk dört mektuptan oluşan *Mektubat* (Mektuplar); yedi öğütten oluşan '*Mecâlis-i Seb'a*' (Meclisi Seba) *Mevâizü's-Seb'a* ve '*Makalât*' (Makaleler-Sözler) adlı yapıtları vardır. Mevlâna, yapıtlarını çoğunlukla o çağın bilim ve yazın dili olarak kabul edilen Farsça ile yazmıştır.

Mevlâna'nın ortaya koyduğu felsefe büyük ölçüde şiirde, özellikle ünlü *Mesnevî*'sinde ortaya çıkmaktadır. Bu kitap, birçok kişi tarafından en büyük mistik tefsir olarak kabul edilmektedir. *Mesnevî*, ikili manzumelerden oluşmaktadır ve her beyti ayrı şekilde kafiyeleştirilmiştir. Bu edebî tür, öyküleri, görüş bildiren uzun cümleleri şiir üslubuyla ifadeye imkân vermektedir. Mevlâna'nın *Mesnevî*'si o kadar gönüllerde yer etmiş ve Mevlâna bu biçimi o kadar ustalıkla kullanmıştır ki, *Mesnevî* denilince ilk olarak Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si akla gelmektedir. Aslında bir şiir tarzının adı olan *Mesnevî*, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin özel ismi hâline gelmiştir.

"*Mesnevî, Eflâkî'ye göre 26.600 beyitten meydana gelen altı ciltlik dev bir eserdir. Ankaravî İsmail Rusûhî Efendi tarafından tercüme edilen ve Sultan Veled'e ait olduğu söylenen yedinci bir cildin de Mesnevî'den olduğu iddiası konunun uzmanlarınca kabul görmemiştir.*" ⁴

Mevlâna, *Mesnevî*'sini şamanî üsluba tam olarak uygun düşecek şekilde yazmıştır. Tanrıcılığın kutsal sayısı kabul edilen **dokuz sayısının katı olan ilk on sekiz beytini** bizzat kendisi kaleme alan Mevlâna, geri kalan kısmını, çoğu kez bir Kam (şaman) edasıyla sema ederken irticalen söylemiş, başta Çelebi Hüsameddin olmak üzere manevî evlâtları tarafından, söylendiği anda kaleme alınmıştır. *Mesnevî* önemli Batı dillerinin hemen hepsine çevrilmiştir. *Mesnevî*, Mevlâna zamanından beri okutulagelmektedir. Mevlevî dergâhları haricinde diğer tarikatlarca da kabul görmüş ve bir ana kaynak olarak okutulmuştur. *Mesnevî*, öğretici yönü olan bir eserdir ve Mevlevîliğin ve tasavvufun ana kaynağıdır.

Mesnevî'nin o kadar önemli bir yeri vardır ki, Gölpınarlı'nın da ifadeleriyle; Mevlevî tekkelerinde mukabeleden önce, tekke mescidinde cemâatle namaz kılınır

^{3/4} Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

ve *Mesnevî* takriri yapıldı. *Mesnevî* takririni şeyh efendi yapardı. Genellikle ve tercihen şeyhler, Mesnevîhanlardan seçilirdi. *Mesnevî* okuyup açıklamasını yapan, bu konuya vâkıf, yetişmiş kişilere Mesnevîhan denmektedir. *Mesnevî* beyitlerinin birer birer okunması ve ardından açıklaması şeklinde verilen derslere 'takrir' denirdi. Hatta *Mesnevî* takriri, *Mesnevî* kürsüsü diye adlandırılan bir kürsüden yapıldı. *Mesnevî* okutmak için de icazet almış olmak şart idi. *Mesnevî* okutanın çelebi veya bir Mevlevî şeyhi tarafından sikkesi tekbirlenirdi. Bu tekbirleme, şeyhlik destârının tekbirlenmesi gibi olmayıp, *Mesnevî* takririni yapan zâtı taltif için yapılan bir tekbirleme idi.

"Zamanımızda *Mesnevî* okutacak zevat iyice azaldığından *Mesnevî* takriri de pek yapılamaz olmuştur. Mesnevîhanlığın son örneği Tâhir Olgun'dur. Bu mübarek zât, *Mesnevî* takririni son olarak Lâleli Camiinde ifâ etmekteydi. Ve bu görev, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı, kadrolu, resmî bir vazife olarak yürütülürdü. Mevlevî büyüklerinden Sadettin Heper üstadım anlatmıştı: Tâhir-ül Mevlevî'den önceki Mesnevîhânın vefatı üzerine, İstanbul Müftülüğü tarafından bu göreve Tahir-ül Mevlevî hazretleri getirilmek istenir. Zamanın müftüsü Mehmet Fehmi (Ülgener) Efendi, Sadettin Heper hocama, 'Tâhir Efendi'nin mevzuat gereği imtihan edilmesi icâp ettiğini ve müftülüğe gelmesi gerektiğini' söyleyince hocam: 'Efendi, Efendi, Tâhir-ül Mevlevî'yi kim imtihan edecek ki?' diyerek itirazda bulunur. Müftü Efendi de: 'Canım ben de biliyorum, haklısınız, ama, usulen şöyle bir uğrasın, birer çay içerek sohbet ederiz.' der ve Tâhir-ül Mevlevî bu göreve tâyin edilir." 5

Mevlâna, *Mesnevî*'den başka, *Divan*'ını (şiiirlerin derlemesi) ve *Fih-i Mâ-fih* (mistik sözlerinin bir derlemesi) gibi eserler de meydana getirmiştir. Bununla birlikte, onun mesajını büyük ölçüde *Mesnevî*'nin aktardığına dair yaygın bir kabûl vardır. Bu kitap öyle önem kazanmıştır ki, tamamlanmasından kısa bir süre sonra diğer âlimler, onun tasavvuf, metafizik ve ahlâk bilimi üzerine zengin önermelerini yorumlamak için eser üzerine ayrıntılı tefsirler yazmaya başlamışlardır. O zamandan beri, farklı dillerde bir çok tefsir yazılmıştır. Fakat bu açıklama ve tefsirlerin hemen hemen tümü, Mevlâna'nın etkisi altında olduğu açıkça belli olan şamanî gelenek göz ardı ederek yapılmıştır.

Oysa tüm Mevlevî ritüelleri şamanî mercekle incelenmeye alındığında, çok daha derin mânalar ortaya çıkmakta, başka başka anlamlar elde edilebilmektedir. Hatta zaman zaman İslâmiyet'in bu tarikatta yeşil bir tül görevini üstlendiğini, bu tül

5 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

kaldırıldığında ortaya Tanrıcılığın tüm gizemlerinin çıktığını görmek mümkündür. Yaptığım araştırmada amacım şimdiye kadar hep İslâmî merceklerle incelenmiş olan bu tarikatı, bir de şamanî merceklerle incelemeye çalışmak ve tüm şamanî öğeleri bir bir saptamak olmuştur.

Mevlevî kelimesine gelirsek, bu kelime Mevlânâ'ya mensub olan kişi demektir. Mevlânâ yoluna bağlanan, Mevlevîlik yoluna (tarikatına) giren kişiye Mevlevî denir. Oysa Mevlâna, kesinlikle bir tarikat kurucusu değildir. O bunun çok üstünde ve farklı boyutta bir yol çizmiştir. Gölpınarlı'nın ifadesiyle; *"Mevlâna aşk yolunun yolcularına baş olmayı hiç düşünmemiştir."* Şems de bu konuda *"Bana yaraşan zahirde bizim hayatımızdaki dostluk ve kardeşlik hangi yolda ise onu korumaktır. Yoksa şeyhlik müridlik gibi ilişkiler hoşuma gitmez"*⁶

Mevlâna bu aşk yolunda yürümek isteyen ve kendisine başvuranları Şems, Selâhattin, Hüsameddin gibi kutup saydığı mihraklara yönlendirmiş ve onların bu yolda ilerleyebilmelerini sağlamıştır. Fakat işin ilginç tarafı, Mevlâna'nın Şems'e yönlendirdiği insanlara, Şems *Makalat*'ında şöyle seslenmiştir: *"Ey kendilerinden habersiz insanlar! Siz bizde kutluluk arıyorsunuz; halbuki biz de aynı şeyi aramaktayız"*⁷ Şems, *Makalat*'ında ayrıca; *"Bazen de, halk arasında bunlardan daha şöhretli erler vardır. Çünkü onların dilini halk anlar. Mevlânâ sanıyor ki, o insan benim. Ama benim inancım öyle değil. Ben aranan ve istenilen bir kimse değilsem bile, arayanlardanım. Arayanın maksadı da arananlar arasından başgösterir. Bana göre arayan Tanrı'dır. Fakat aranan sevgilinin hikâyesi hiç bir kitapta meşhur olmadı. Tarikatlerin, derneklerin anlattıkları şeyler arasında da bunlar yoktur; bu sözler, hep yolu anlatmak içindir"*⁸ *"Bu şeyhlerin bir çoğu Muhammed dininin yol kesicileridir. Bütün fareler gibi bu dinin evini yıkmaya çalışırlar. Ama Tanrı'nın aziz kullarından öyle kediler de vardır ki, bu fareleri temizlemeye çalışırlar. Yüz binlerce fare toplansa bile tek bir kediye bakmak cesaretini gösteremezler. Çünkü kedinin heybeti onların bir araya toplanmalarına imkân vermez. Kedi ise kendi nefsinde bir topluluktur. Farelerde toplanma cesareti olsaydı, birleşebilselerdi, içlerinden bir kaç fedâî fare çıkabilseydi, kedi nihayet bunlardan birini yakalar, onunla uğraşırken ötekiler kedinin gözünü tırmalar, başına atlar elbette onun işini bitirebilirlerdi. Hiç olmazsa kaçardı. Şu hâlde demektir ki, onlardaki korku toplanmalarına engel olmaktadır. Fare dağılmanın; kedi topluluğunun remzidir."*⁹

Mevlâna, hayatıyla, sözleriyle hamları pişirmiş, insanlara ışık vermiştir.

⁶ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. M.Nuri Gençosmanoğlu, Ataç Yay., İstanbul, 2006, s. 124

⁷ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, A.g.e. s. 59.,

⁸ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, A.g.e. s. 78.

⁹ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, A.g.e. s.121

Hüseyin Top da bu doğrultuda Mevlevîliği tanımlamaktadır ve demektedir ki; *"Mevlevîlik sıradan, bir tarikat olmaktan ziyâde, bir aşk yolu ve kültür hareketidir. Yüce Mevlâna, yeni bir tarikat kurmayı ve bu tarikatın başı olmayı hiçbir zaman düşünmemiştir. Onun yolu, bir aşk ve ışık yoludur"* ¹⁰

Yani diyebiliriz ki; Mevlâna'nın sağlığında, Mevlevîlik tarikatı diye bir şey söz konusu değildi. Aslında Müslümanlıkta da Eski Türk Dini'nde olduğu gibi ruhbanîyet yoktur; Tanrı ile kul arasına bir aracı konulmamıştır. Ancak çeşitli düşüncelerin ve dinlerin doğurduğu ortamda yönünü bulamayanların, değer verdikleri kişilere duydukları güven ve inanç 'pir'lerin, 'şeyh'lerin ve 'mürşid'lerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mevlâna da bu pirlere biri olmakla birlikte bir tarikat kurmuş değildir. Mevlâna'ya inananlar, onu örnek alanlar onun ölümden sonra 'Mevlevîliği' kurmuşlardır.

Bazı kaynaklara göre Sultan Veled ile bazılarına göre de Sultan Veled'den sonra Emir Abid Çelebi zamanında tekke yaşamı başlamış ve buraya baş bağlamış olanlara da 'Mevlevî' adı verilmişti. Mevlevî büyüklerinden Şeyh Galib, Sakıp Dede (XVII.) Sefinesinde, Mevlevî adap ve erkânının, Ulu Arif Çelebi'nin oğlunun oğlu Pîr Âdil Çelebi (1460) zamanında kurulduğu ifade edilmektedir.

Mevlevîliği kuranların başında Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled gelir. Mevlevîliğin yöntem ve âyini, Mevlâna'dan sonra oğlu Sultan Veled'in düzenlemesiyle, intizamlı bir duruma sokulmuştur. Sultan Veled, bu konumla bir çok tepkiyi de üstüne çekmiş ve hâlâ çekmektedir. Bazı kesimler tarafından, Sultan Veled, Mevlâna'dan sonra bu aşk yolunu iktidara bağlamakla suçlanmıştır. Tabî ki bu aşamadan sonra Mevlevîlik, şamanî gelenekten de gündün güne uzaklaşmıştır. Mevlâna'nın serbest inancı, kurallara ve usullere bağlanmıştır. Vakıf malıyla geçinmeyi istemeyen Mevlâna'nın halefleri bu süreç neticesinde vakfa bağlanmışlardır. Artık Kam'lar gibi hem halktan biri ile aynı konumda yaşam mücadelesi veren, hem de tasavvuf yolunda ilerleyen Mevlevîlerin yerini yavaş yavaş, vakıf parasıyla geçinen, iktidara bağlı, miskin dervişler almaya başlamıştır. Gölpınarlı'nın net ve etkileyici ifadesiyle; *"İnananlara, ellerinin emeğiyle geçinmeyi tavsiye eden Mevlâna'nın yolunda gidenler, nefis mücadelesi bahanesiyle hazır ekmek yemeyi tercih etmişlerdir. Dünyadan kaçmayan Pir'in izini izlediklerini sananlar, dünya dan yüz çevirerek, yüz çevirdiklerini sanarak, hazır buldukları dünya nimetleriyle hayal âlemine dalmışlardır. Nefis mücadelesinin bir başka cephesi olan vakıf mücadelesi, içlerinden tamahkârlar, kasideseralar ve araz'î münşiler yetişmesine neden olmuştu."* ¹¹

¹⁰ Hüseyin Top, Mevlevî Usul ve Adabı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevî Adab ve Erkanı, İnkılap Kitabevi, 1963, s.330.

Bu ifadelerden de anlamaktayız ki, bazı kesimlere göre, Mevlâna'dan sonra Mevlevî diye adlandırılan bu topluluğun Mevlâna'ya duyduğu samimî sevginin ötesinde, Mevlâna'nın özü ile çok fazla bir bağlantısı kalmamıştır. Mücadele ve sıkıntıdan kaçmadan, vecd ile semâ etmenin yerini, vakfın parasıyla yan gelip yatanların zevkle beslenen semâsı almıştır. Oysa Kam da Mevlâna da, ruhtaki savaştan da dünyadaki savaştan da kaçmayan kudretli ve faal ruhlardır. Bu nedenle miskin ve mücadele dışı ruhlar bu iki felsefeye de uygun değildir.

Eski Türk Dini'nde de, Mevlâna'nın çizgisinde de uyulması gereken bazı adap ve kurallar olsa da bu kurallar, insan yaratıcılığını reddeden, sürekli tekrara bağlanmış, değişmez dogmalar hâlinde değillerdi. Hatta *"Mevlânâ'nın semâ'ı da -aynı semâ olmasına rağmen- daha sivil, daha kayıtsız ve daha rahat bir tarzda, içten nasıl geliyorsa öyle icra edilen bir semâ idi."*¹²

Mevlevîliğin Sultan Veled ile iktidara bağlı hâle gelmesi, çelebiler arasında post kavgasına sebep olmuş, çelebilik makamına geçiş şeyhülislâm ve padişahın onayından geçmeye başlamıştır. Şeyh tayini, Mevlâna'dan sonra babadan oğula geçen bir sisteme bağlanmıştır. Hatta şeyhin oğlu, çocuk dahi olsa bir dedenin vekâletiyle görevin başına geçebilmiştir. Çelebiliğin babadan oğula geçer hâle gelmesi, şeyhlerin, çile çıkarmış ve hücre sahibi olmuş dedelerden tayin edilmesi geleneğini ortadan kaldırmıştır. Yani, âdeta bir felâketten veya bir hastalıktan başarıyla geçmemiş, Kam olmanın teorik ve pratik aşamalarını tecrübe etmemiş bir kişinin Kam'lık mertebesine geçmesi gibi bir durum Mevlevîlikte ortaya çıkmıştır. Tabii bu aşama da Mevlevîliği Eski Türk Dini'nden uzaklaştırmıştır. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki; Mevlâna ve Şems zamanında Mevlevîlikte kudretli şamanî öğeler ve ilhamlar görülmektedir. Lâkin Mevlâna'nın ölümüyle günden güne bu kaynaktan uzaklaşmıştır.

Özetlersek; Mevlâna, her Kam gibi Tanrı'ya yönelişte kendi tarzını yaratmış ve kimseye bunu empoze etme dürtüsü olmadan, tıpkı bir Kam gibi tarzını özgürce hayata geçirmiş ve bu yolla insanları aydınlığa ulaştırmaya yardımcı olmuştur. Mevlâna, tarikat kurmaya çok elverişli bir ortamda yaşıyor olmasına karşın bu yola temayül göstermemiştir. Lâkin onun ölümüyle, Mevlevîlik kurallarla tanımlanmaya başlanmıştır ve Mevlevî biçimciliğinin kurulması yaklaşık XVII. yüzyıla kadar sürmüştür.

Mevlevîlerin Diğer Mutasavvıflardan Farkları

Mevlevîlerde esma yoktur. Mevlevîlik, esma ile değil, aşk ve cezbeyle gerçeğe

¹² Hüseyin Top, Mevlevî Usul ve Adabı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

ulaşmayı esas tutar. ¹ Mevlâna, esmanın insanı vehme âşık edeceğini, addan ve sıfatlardan ancak hayal doğabileceğini, hayalden ziyade bizzat hakikatle yüzleşmenin gerektiğini ifade etmektedir.

Tanrıci gelenekte, başka bir deyişle Eski Türk Dini'nde de bu anlayış esas kabul edilmektedir ve Tanrıcılığın temel niteliklerinden sayılmaktadır.

Günümüzde Şamanizm'in ve Mevlevîliğin çağdaş dünyada rağbet görmesinin en temel sebebi budur. Ruh dünyasını, dinî, manevî dünyayı, sadece bilmez, görülmez ötesinde kelimelerle ve teoriyle aktarmanın aksine Mevlevîlik ve Tanrıcilik bizzat bu dünyayı deneyimleme fırsatı vermektedir. Mevlevîliğin bu niteliğine karşın, esmacılar, Mevlevîleri daima kendilerinden aşağı görmüşlerdir.

Mevlâna, insanı eşref-i mahlûk olarak tanımlayan ve sanki tüm kainatın insan için yaratıldığını kabul eden İslâmî felsefeler gözünü kapayarak, kültürel kalıtımında yazılı olan şifrelerin ışığında, egoizmi tam anlamıyla reddeden Tanrıci felsefenin penceresinden yaratılışı anlamlandırmıştır. Bunu Odyakmaz şu şekilde ifade eder;

"Bazı mutasavvıflara göre insan, varlığın ereği ve sonudur. Salt (mutlak) varlıktan güç evrenine, oradan doğa evrenine ve özdeke (maddeye) geçmiştir. Özdek evreninde ateş, yel, su ve topraktan; cansızlar, bitkiler ve hayvanlara yayılmıştır. İnsanın anası ve babası, doğadan aldığı, yiyip içtiği, maden, bitki ve hayvanlardan oluşacak insanın varlığını toplamış ve erkekle kadının birleşmesi, evrenden toplanan varlığın insan biçiminde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bakımdan insan evrenin ruhudur; evren ise bir kalıptır. Bunun sonucu bir 'sufi' kendisini evrenin merkezi sayar ve yersiz bir bencillığe bürünür. Oysa Mevlâna'ya göre, gerçeğe eren insan evreni kendisinde görmez; bireysellikten evrenselliğe yönelir." ¹⁴

Yine bazı mutasavvıflar, Tanrı'ya ulaşmak için günlük işlere ve meşguliyetlere sırt çevirmişlerdir, çevrelerinden el ayak çekerek, yaşantılarında, özellikle aşırı *-nafile-* ibadetlere ve riyâzetlere (bedenin isteklerini kırma) yer vermişlerdir. Mevlâna ise dünyevî yaşamdan el ayak çekilmemesi, dünya işlerine katılmanın doğal bir davranış olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Nevzat Odyakmaz'ın da verdiği bilgiye göre (2005), Mevlâna; *"Bize riyâzet yoktur. Yolumuz, başından sonuna dek yaşam yoludur; erinçtir (huzurdur), barıştır"* der.

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 411.

² A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

Bu nokta Mevlevîliği diğer birçok ezoterik çalışmalardan ayıran bir özelliktir. Ergun Candan'ın (2004) ifade ettiği gibi:

"Mısır, Hint ve Yunan'da uygulanan İnisiyatik Çalışmalar'da, hatırlanacağı üzere inisiye adayı mabede girer ve eğitimi tamamlanıncaya kadar mabetten dışarıya çıkmasına izin verilmezdi. Hatta eğitimi sırasında daha fazla ilerleyemeyeceği anlaşılan inisiye adayları, inisiyasyonun belli bir aşamasını geçtikten sonra, yani bazı sırları öğrendikten sonra yarı yolda kalırlarsa, o ana kadar öğrendikleri sırları dışarıya anlatırlar düşüncesiyle onlar bile dışarıya çıkartılmaz, ömürlerinin sonuna kadar mabette tutulurlardı." ²

Oysa ki ne Kam, ne de Mevlevî asla halktan kopuk bir hayat yaşamamaktadırlar. Mevlevîler aynı Kam'lar gibi halkın içinde yaşarlardı ancak halkın içinde yaşamaları, sırlarını halkla paylaştıkları anlamına gelmezdi. Ama onların sırlar bilgisine ulaşmış olmaları günlük yaşamlarına yansır, üstün etik yaşam prensipleri, halkın onlara karşı büyük bir saygı ve sevgi duymasına yol açardı. Ayrıca hem Kam'ın hem de Mevlevîlerin kendi sırlarının üstünün örterek, onları hikâyeleştirerek anlatmalarından da halk çok etkilenirdi.

Mevlâna, o zamanlar tarikatlarda baskın bir temayül olmasına rağmen, Tanrı korkusu yerine, Tanrı aşkını ve Tanrı'ya duyulan bu aşkla, kulu gerçek anlamda Tanrı'ya ulaştırmayı, başka bir deyişle "Tanrılaştırmayı" önde tutmuştur. Bu konuda da Mevlevîlik, Eski Türk Dini ile paralel bir anlayıştır.

Eski Türk Dini, Türk'ün yaşama tarzıyla, hissediş ve düşünüşüyle bütünleştiği için Türk'ün korku nedir bilmemek felsefesini içinde barındırmaktadır. Korktuğu için boyun eğmek, savaşçı yapıda olan ve mücadelelerle geçen bir hayatın içindeki insanının mizacına ters düşmüştür. Bu sebeple de bazı görüşlere ve uygulamalara göre, dindeki başlıca motivasyon kaynağı olarak görülen 'korku', Türk'ün mizacı ve kültürüyle bütünleşmiş olan Tanrıcılıkta bu rolüyle yer almamıştır.

Tanrılaşma kavramına gelirsek, bu kavram, Türklerin eski dininin en temel öğelerindendir. Kırgız ve Altay'da yaptığım görüşmelerden aldığım bilgiye göre 'Tanrı Dağı, Tanrılaşanlar dağı'dır ve oraya kendini aşmayı başarmış ve özünü gerçekleştirebilmiş, vazifesini yerine getirebilmiş kişiler gömülmüştür. Zaten Türk mitolojisi incelendiği zaman, Yunan mitolojisi gibi bir çok diğer mitolojilerde sıklıkla gördüğümüz 'insanlaşan Tanrılar' yerine, 'Tanrılaşan insanlar' sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Mevlâna da insanın Tanrılaşması hedefinden sapmamış, bu yaklaşımı İslâm çerçevesi içinde de yaşatmıştır.

² Ergun Candan, Türklerin Kültür Kökenleri, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004

Başka bir hususa değinirsek, Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik* adlı ünlü kitabında, Alevîlikle, Mevlevîlik arasındaki örtüşen noktalara parmak basar ve şöyle der:

"Ulu Arif Çelebi'deki şeriata aykırı olan ve Batınlığa yol açan coşkunluk, ondan sonra Emir Abid Çelebi'deki aynı hâl ve nihayet Celal Ergun'la, Divane Mehmet Çelebi'nin Bektaşîlerle ve Kalenderîlerle kaynaşması, Mehmet Çelebi ile Yusuf Sineçak'ın, Bağdat, Necef, Kerbelâ ve Horosan ziyaretleri, Mevlevîlerde kuvvetli bir Alevî, hatta Batınî temayülün meydana geldiğini bize gösteriyor." ⁴

Aslında, Mevlevîlerin beyitlerinde bulunan Ali ve Oniki İmam'a övgüler ve Alevîlerle olan kaynaşmanın altında yatan sebep, Alevî kültüründe de, Mevlevî kültüründe olduğu gibi esin kaynağının, Türklerin eski dini olması ve şamanî öğelerin ve felsefenin iki akımda da yoğun olarak bulunmasıdır.

Orta Asya'da İslâmiyet

Mevlevîliğin içinde yaşayan Şamanizm'i araştırmak için Orta Asya'da yaptığım alan araştırmamda gözlemlerime dayanarak şunu ifade edebilirim ki, Altay'da Tanrıcılar asla Müslümanlıktan bîhaber değillerdir, hatta bu dini çok iyi tanımaktadırlar. Sorular yönelttiğimizde, Müslümanlıkta bulunan ince ayrıntıları ele alarak açıklamalarda bulunmaktadırlar. Mesela Koşağaç'ın Tanrıcılarının başı Claudia Mihailovna, Müslümanların 'günahlarımı affet' diye sürekli dua ettiklerini, bu ifadenin Müslümanların dualarında en çok yer alan ifadeler arasında olduğunu, ama Tanrı'dan böyle bir talepte bulunmanın 'Ak Din'de kesinlikle yerinin olmadığını, Tanrıcıların 'hatamı düzeltmem için bana fırsat ver' şeklinde dua ettiklerini ifade etmiştir.

Ayrıca Mevlevîlik de Tanrıçı başları tarafından çok iyi bilinmektedir. Hatta âdeta Tanrıcıların başları, Mevlevîliği kendilerinden saymaktadırlar. Mevlevîlikteki şamanî yapının tam anlamıyla farkındadırlar. Bu sebeple Mevlevîlik, İslâmiyet'le başlamış değil İslâmiyet'le de varlığını sürdürmüş bir yapı olarak algılanmaktadır.

Orta Asya'da, Cengiz Han'ın dindar bir Tanrıçı hükümdar olarak en çok saygı duyulan hükümdarlardan biri olduğunu gözlemledim. Büyük nehirlerde ve dağlarda onun ismiyle karşılaşmanın ötesinde, görüştüğümüz Kam'ların evlerinde Cengiz Kağan'ın resimleri gözüme çarptı. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde uygu-

⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Adap ve Erkanı*, İnkilap Kitabevi, 1963, s. 224.

lamalarına ayrıntılarıyla vakıf olduğumuz Cengiz Han, karşımıza Tanrıcılığın tüm uygulamalarına sıkı sıkıya bağlı kalmış bir hükümdar olarak çıkmaktadır. Cengiz Han'ın bu niteliğinden ötürü, ona büyük bir ehemmiyet verilmiştir; büyük alanlara yayılmış nehirler ve dağlara onun adı konulmuştur. Hatta tüm Türklerin ilk yaratıldığı ve dünyaya dağıldığı yer olarak kabul edilen Atanartaş'ın ⁵ bulunduğu yerin adı Timuçin'dir (Cengiz Han). Bu bölgede Alt Timuçin ve Üst Timuçin diye adlandırılan geniş bir alan vardır. (Harita 1)

Genelde Tanrıci olan Altay'ın dışında Müslümanlığı kabul etmiş bulunan Kazak ve Kırgız Türklerindeki izleri takip edersek şu birkaç husus dikkat çekicidir: Görüşme yaptığım Türkolog Lokman Uzel'in verdiği bilgiye göre, Kazaklar, Ramazan ayının sonunda Tanrı adına yemek vermektedirler. Bu da Nevruz'da, Gök Tengri adına verilen yemeğin bir benzeridir.

Tanrıci Türkler de, bir yıl yaşadıkları ve bugüne çıktıkları için yeni yılda, yani Nevruz'da yemek vermektedirler. Yine yapılan görüşmelerdeki ifadelere göre Kazaklar, kendileri dua okumamaktadırlar. Bir molda (molla) getirip ona okutmaktadırlar ve hatta çoğu moldalar Türkçe dua okumaktadır.

Müslüman Kazaklar da refleks şeklinde hâlâ Tanrıcilık yaşamaktadır. Buna bir küçük örnek vermek gerekirse: 01.08.2006'da bir akşam yemeği esnasında evlerinde kaldığımız ailenin damadı; *"Kam'lar hayvanın başını Müslümanlar gibi kesmezler. Kessen seni öldürürler. Keskin bıçakla bağrını delerler, elini atar, anında can damarlarını çekerler. Böylece hayvan hiç acı çekmeden ölür"* şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Kazak Türkü Mayılhan Oyekenovna, kendisini Müslüman olarak tanıttığı hâlde damadının bu konuşmayı yapması üzerine heyecanlanarak; *'-Müslümanlar hayvanın boğazını keserler ama bıçak hemen hayvanın boğazını kesmez, hayvan sıçrar, oysa bizde sıçrama yoktur'* sözleri ile fikre katılarak; *'ve böylesi helâldir'* şeklinde bir sözle refleks göstermiştir. (Bkz. Resim 26)

Gözlemlediğim kadarı ile kendilerini Müslüman olarak tanımlayan Kazak ve Kırgız Türklerinde dahi *'Selâmünaleyküm'* selâmlaşma şekli henüz kullanılmamaktadır. Büyükler *'caksı'* küçükler *'caksılar'* diye birbirlerini selâmlamaktadırlar.

Yaptığım görüşmelerde bana verilen bilgiye göre, Kazakların, Tonyukuk Kağan gibi danışman durumunda olmuş yol gösterici, Ayteke biyy, Kazıbek biyy, Töle biyy adında üç peygamberi bulunmaktadır ve Hz. Muhammed'den çok onları

⁵ Onguday'da üstü beşik şeklinde bir tepe vardır. Tepenin bası oyuktur. Oradan Türklerin çıkıp tüm dünyaya yayıldığı söylenmektedir ve bu nokta Atanartaş diye anılıp, her sene o bölgede tüm Türklerin toplandığı büyük bir kurultay yapılmaktadır.

anmaktadırlar. Kahramanlıkla ilgili bir konu gündeme geldiğinde Bedir savaşından değil, onların yaptığı savaşlardan bahsedilmektedir.

Eski Türk Dini'nin ve Bu İnancın Din Görevlisinin Adı Nedir?

"Sözcükler gezginler tarafından yaratılmış, sonra etno psikoloji heveslileri tarafından düşüncesizce benimsenmiş ve gelişi güzel kullanılmıştır. Bu belirsiz sözcükler arasında en tehlikelilerinden biri Şamanizm sözcüğüdür." ¹

Araştırmacılar, budunbilimciler Eski Türk Dinini genel olarak 'Şamanizm' olarak adlandırmaktadır. Bu kelimenin yapısındaki -izm ekinin Türkçe olması, bazı, daha milli hassasiyete sahip kesimler tarafından tepki gördüğü için bu kesimler, bu dini 'Gök Tanrı Dini' şeklinde adlandırmışlardır. Bu adlandırma, Orta Asya'da alan çalışması yapmamdan önce bana da daha kabul edilebilir gelmekteydi. Çünkü 'Şamanizm' kelimesi bu dinin mantığına ve felsefesine ters düşmekte idi.

Şaman, din görevlisinin adı olduğuna göre, din görevlisini merkez alan bu tanımlama oldukça yanlıştı. Bu din, daha çok rahip merkezli dinlere mensup budunbilimciler ve sosyologlar tarafından incelendiği için maalesef bu kişiler, kendi dünyalarının dışında bir algılayışla bu dini anlayıp, değerlendirip, adlandırmayı başaramamışlardır. Bu din asla din görevlisi, din adamı merkezli bir din değildir. Bu dinde, şamanlar, Kam'lar, en son ve nadiren sahnenin görünen yüzüne çıkan kişiler olmuşlardır. Bu sebeple de Şamanizm kelimesi bu dini tanımlayan en son kelime niteliğinde kabul edilmelidir.

Ancak, Doç. Dr. Feza Tansuğ'un ifadelerine göre uzlaşımsal bir terim olarak 'Şamanizm' kelimesinin, işlevsel yanı da göz ardı edilmemelidir. Çünkü bu terim artık yaygınlaşarak, bilimsel ifadede yerini bulmuştur.

Alan çalışmam esnasında görüşme yaptığım herkese ilk olarak 'Türklerin eski dininin adı nedir? Gök Tanrı dini mi? Şamanizm mi?' diye soru yönelttiğimde, bu iki isim de oldukça tuhaf karşılanılarak reddedildi ve bu dinin adının 'Ak Din' (Altayca, Ak Cang) olduğu, başta Tanrıcuların başı Akay Kynyev olmak üzere tüm diğer kişiler tarafından ifade edildi.

Dinin adı Ak Din olmasına karşın kişiler bu dine mensup olanları 'Tanrıçı' diye çağırmaktadır. Altay halkı ve Tanrıçı başları, Şamanizm kelimesini de

¹ Arnold Van Gennep, El término "*chamanismo*" es peligrosamente vago, 1903, s. 51.

bizim ve bu din üzerine araştırma yapmış bir çok budunbilimcinin tanımlamalarından çok farklı bir şekilde anlamlandırmaktadırlar.

Görüşme yaptığım Akay Kynyev, Claudia Mihailovna ve diğer tanrıcular “-Bizim asıl dinimiz 'Ak Din'dir başka bir ifadeyle 'Tanrıçılık'tır. Başka dinlerin içinde yaşayan Tanrıçılığa, Şamanizm denmektedir şeklinde bir tanımlama yapmışlardır. Altaylılar, Tanrıçılık artı Hristiyanlık-Tanrıçılık artı Müslümanlık veya Tanrıçılık artı Budizm'i, Şamanizm olarak adlandırmaktadırlar. Altay Tanrıcularının başı Akay Kynyev "**-Nasıl kelebek kışın kozada saklanır yazın çıkar, Tengiricilik de Şamanizm'den öyle çıkacaktır**" diye belirtmiştir. Bu dinin adına **Ak Din** denilmektedir. Tanrıçılık kelimesi de çok ilmî olmasa da, halk arasında bu dini tanımlamak amacıyla kullanılan bir kelimedir. Tanrıci kelimesi bu dine mensup kişiyi tanımlamaktadır. Bu dinin din görevlisine verilen en yaygın isim ‘Kam’dır. Şaman kelimesi ise başta Tunguzlarda, Kam kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmakta idi. Fakat Altay'da yaptığım görüşmelerde bu kelimenin anlam değişikliğine uğradığını gördüm. Altay'da artık Şaman kelimesi Ak Din'i görünürde terk etmiş başka bir dine geçmiş ama bu yeni dininde, eski dini olan Ak Din'in usul ve kaidelerine göre değişiklikler yapıp ayrı bir ekol oluşturmuş kişi için kullanılmaktadır. Bu tanımlamaya göre Mevlâna bir Şamandır. Çünkü Mevlâna Müslümanlık artı Tanrıçılığın büyüleyici bir sentezidir.

Bu dine mensup kişilere ‘Tanrıci’ denmesinden ötürü özellikle bazı Rus araştırmacılar bu dini yerinde bir tabirle ‘Tanrı dini’ şeklinde adlandırmışlardır. Bu çok doğru bir adlandırmadır. Çünkü aslında düşünüldüğünde din Tanrı'nındır ve dinin özü Tanrı'dır. O'nun isminden başka isimleri kullanmak, imanda gereksiz bölünmelere yol açmaktadır. Dindar bir kişinin de kendini tanımlaması için en doğru ve güzel kelime ‘Tanrıci’dir. Çünkü dindar kişi ancak ‘Tanrıci’ sıfatına yakışır. Dindar kişi, Tanrıya odaklanan ve ona tapandır. Bu sebeple başka bir kitabın veya başka başka adların benimsenmesinden çok Tanrı'nın isminin benimsenmesi çok mantıklıdır.

Şaman ve Kam kelimeleri Türklerin ilk belirlediği ve dünyaya yayıldığı nokta olarak kabul edilen Altay'da bu şekilde tanımlanmaktadır. Ben de bu sebeple çalışmamda bu kelimeleri belirtilen anlamlarda kullanmaya özen gösterdim. Ancak ‘Eski Türk Dini’nde din görevlisine verilen isim’ hakkında literatür çalışması yapıldığında karşımıza özetle şu bilgiler çıkmaktadır:

Eski Türk Dini’nde din adamları bir çok farklı isimlerle anılmaktadır. Türk kavimleri, din adamlarına genellikle Kam demektedirler. Kam kelimesi hem yaygın kullanımıyla, hem de varlığının çok eski tarihlere kadar dayanmasıyla dikkati çekmektedir. Avrupa'da hâkimiyet kuran Hunlar zamanında Atakam ve

Eşkam adlarında iki kişiden bahsedilmektedir. Yani Avrupa Hunlarının din adamlarına da Kam denilmektedir. Kam; ‘kâhin’, ‘şifacı’, ‘büyücü’, ‘ıslah eden’, ‘hâkim’, ‘hikmetli’, ‘vakur’, ‘ağırbaşı’, ‘akıllı’, ‘filozof’, ‘bilge kişi’ demektir. Altay, Teleüt, Lebed, Şor, Şagay, Koybal, Kaç, Küerik, Soyon, Kumandı, ve Uygur ağızlarında, Tuvalarda, Hakkaslarda, Kırgızlarda ve Urenhalarda din adamına Kam denildiği Radloff tarafından saptanmıştır. ²

En sık kullanılan ve en eskiye dayanan kelime Kam olmasına rağmen, bugün yaygın olarak karşımıza çıkan Şaman kelimesi (Mançuca saman, Tunguzca şaman) Tunguzcadan Rusça yolu ile Batı ilim dünyasına geçmiştir. Bu bölgede Rusların yaptığı araştırmaların tercüme yolu ile yayılması, Şaman kelimesini uluslar arası kitâbiyata geçerek zihinlere yerleşmiştir.

Bu kelimenin yaygın olarak bilinmesinin nedeni, kelimenin yaygın bir şekilde kullanılıyor olması değil, bu kelimenin kullanıldığı bölgede yapılan araştırmanın tercüme yolu ile yaygın hâle gelmesidir. Perrin bu konuda şu bilgiyi vermektedir:

“Tarihsel sözlüklere göre, sözcük Fransızcada ilk kez 1699’da, *Relations du voyage de Monsieur Evert Isbrand* adlı yapıtla ‘schaman’ biçiminde yer almıştır. La Croze, *L’histoire du christianisme*’de (1724) “*Tunguz ve Samoyed rahiplerini ya da büyücülerini*” böyle tanımlamıştır. ‘Shamane’ yazılışı, 1842’de, complement du Dictionnaire de l’Academic Française de belirmiştir. İngilizce’den etkilenen bu yazılış biçimi “chaman”la birlikte günümüz sözlüklerinin çoğunda yer almaktadır.” ³

Eliade de Şaman kelimesinin Türk-Moğol dil gurubuna ait olduğu fikrine katılmaktadır. “*Arkaik Türkçedeki söz başı ‘k’ ünlüsü Tatarca ‘k’, Çuvaşça’da ‘j’, Yakutça’da ‘x’, Moğolca’da ‘ts’, ‘ç’ ve Mançu-Tunguzca’da ‘s,s’ veya ‘ş’ olur. Dolayısı ile Tunguzca Şaman, Türk Moğol dillerinin çoğunda tam da Şaman kavramını ifade eden Kam teriminin sesbilimsel eşdeğerlisidir*” ⁴

Michel Perrin’in de ifade ettiği gibi herkesin üzerinde uzlaştığı nokta, Şaman sözcüğünün, Çin’e kadar tüm Doğu Sibiry’a yayılmış Moğol dilbilim grubuna dahil Tunguz diline (Evenki dili de denir) ait Ça-man’dan geldiğidir. Ça’dan (bilmek) türeyen çaman, ‘bilen insan’ anlamında kullanılmıştır. Saadettin Buluç’un verdiği bilgiye göre de:

“Şaman kelimesinin kökenini Sanskritçe veya Hintçe olduğu hakkındaki savlar çürütülmüştür. Laufer Şaman ya da saman kelimesinin Budizm’den

² *Versucht eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Petersburg, 1889, II, 476 vd.

³ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003, s.17.

⁴ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 540.

alındığını kabul etmez. Nitekim Ruben'de, doğrudan doğruya Hint kaynaklarına dayanarak, Şamanizm'in daha Aryalıdan önce, Orta Asya'dan gelen kültür dalgaları ile Kuzey Hindistan'a yayılmış olduğunu belirtmiştir. Nihayet Şamanizm meselesini açıklamaya çalışan Ohlmarks, Şaman kelimesinin Sanskritçeden geldiği hakkında ortaya atılan iddianın artık bir değer taşımadığına işaret ettikten sonra, Budizm'de Şamanlığa ait unsurların bulunduğunu ve bunların Güney'den çok, Kuzey'in etkisini gösterdiklerini söylemiştir.

Şaman sözü, ayrıca Toharca'da samane ve Çince'de de şa-men şeklinde geçer. Sogdçada şmn olarak yazılan kelimenin, Şaman sözüne karşılık olduğu ileri sürülmüş ise de, bunun doğru olmadığı anlaşıyor. Zira, Sogdça metinlerdeki şekline işaret edilen bu kelime, Türkçe Turfan metinlerinde önceleri şamnu, şumnu diye okunmuş iken, sonradan şimnu şeklinde saptanmıştır. Anlamı da, 'kötü ruh, şeytan'dır. İran mitolojisinde Ahrimen'e karşılık geldiği bilinen kelimenin, gerek biçim, gerekse anlam bakımından Tunguzca Şaman ya da saman sözü ile hiçbir ilişkisi yoktur.

Nihayet bir de Farsça eski edebiyat dilinde 'putperest, put' demek olan, Firdevsi'nin *Tahnama*'sinde Budist rahip anlamında kullanılan bir şemen ya da Şaman kelimesi vardır. Dinsel bir terim olarak Hintçeden Farsçaya, Sogdça yoluyla geçtiği anlaşılan bu kelimeyle, Kuzey Asya'nın sihirbaz rahibini gösteren Şaman arasında bir ilişki bulmak zordur. Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi Şaman Tunguzca bir kelimedir.

Eğer, ileri sürüldüğü gibi, burada vaktiyle çok daha Kuzeye yayılmış olan Budizmin etkisi söz konusu olsaydı, bu terimin çok daha geniş bir alana yayılması gerekirdi. Oysa, Kuzey Asya dillerinde Şaman için başka başka kelimelerin kullanıldığı görülüyor. Tunguzların ne Hindistan, ne de Çin ile doğrudan doğruya bir ilişkisi vardır. Buna göre, Şaman kelimesinin Çince yoluyla Hintçeden Tunguzcaya geçmiş olması da olası değildir.

Şamanların eski bir geçmişi olduğundan sözeden Banzarov'a göre, Orta Asya halkları arasında onların varlığına ait ilk doğru bilgi, VI. yüzyıl Çin kaynaklarında geçer. Pelliot yine Çince bir metne dayanarak, Mançurya'da Cücen dilinde 'büyücü' anlamına gelen şan-man (=şa-man) kelimesinin XII. yüzyılda varlığını saptamıştır. ⁵

Erhan Tuna, Şaman sözcüğünün kökeninin Pali dilinde Samana (sanskritçe sramâna), Çince Sha-men (Pali sözcüğünün bir uyarlaması) olduğu iddialarının

⁵ <http://www.turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php> 01.10.2006.

kinayeli olarak bazı 19. yy. oryantalistlerinin harikaları olarak tanımlamış ve 1914'te J. Nemeth ve 1917'de B. Laufer ve bir çok budunbilimci tarafından bu iddianın ret edildiğini ifade etmiştir. Şaman ve aynı anlama gelen 'bakşı' kelimesi Orta Asya'da sonradan kullanılmaya başlanan terimlerdenidir. Kam kelimesi kadar eski değildir. Daha çok İslâmiyet'ten sonra Kam'lar, bakşı adını almaya başlamışlardır.

Buluç'un verdiği bilgiye göre Kırgız ve Kazaklar 'bakşı' kelimesini kullanmaktadır. Bakşı kelimesi 'gezin', 'ozan', 'âşık', 'saz şairi', 'büyücü', 'hekim', 'okumuş bilgin kişi', 'ilâhi öğretmen', 'üstat', 'şarkı söyleyen kişi' ve yalnızca Uygurcada, 'yazan kâtip' anlamına gelmektedir. Bakşılık bazı kaynaklarda 'iyilik, güzellik, doğruluk' anlamlarına gelmektedir. ⁶

Doç. Dr. S. Gömeç'in verdiği bilgiye göre, Moğol, Buryat ve Kalmuklar erkek din görevlisine, 'Bö' ya da 'Böge/Bögü', kadın din görevlisine de Sahalar gibi Udagan demişlerdir. Bö/Böge/Bögü/Bögü kelimeleri, 'hâkim', 'hikmet sahibi', 'hüner gösteren', 'malûmatlı', 'âlim', 'hikmetli', 'vakur', 'ağırbaşlı', 'akıllı', 'bilge', 'büyücü' anlamındadır. Hem irfan ve bilgeliği hem de esrarengiz manevî güçleri üzerinde taşıyan kişi anlamına gelmektedir. Bögü sözcüğü Uygurca metinlerde hikmet, hâkim, doğaüstü güç anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Uygur hükümdarlarına da verilen bir unvandır. "Bögü sözcüğü, semavî, kutsal ve hâkimiyet anlamlarına da gelmektedir. ⁷

Uygur metinlerinde geçen bögü bilig, doğaüstü bilgi demektir. Metinlerde bugün: bilmek öğrenmek, bögölüg, sihirli, büyülü anlamlarına da gelmektedir. Erhan Tuna'nın kitabında verdiği bilgiye göre, Divanü Lugat-it Türk'de ise -bü-kökünden türeyen oynama, zıplama, raks, oynamak, raksetmek gibi sözcüklerle karşılaşmaktayız. Bu köküyle ilintili olan sözcüklerin anlamlarını düşündüğümüzde doğaüstü güç, hâkimiyet, dans etmek, oynamak bilmek, öğrenmek gibi anlamlarla karşılaşırız.

Uygurca'da, 'hastalıkları gideren, acıları dindiren, çılgınları, delileri, saraları yatıştıran, hastalara ilâç yapan kimse' anlamında 'otacı' kelimesi de kullanılmıştır.

Doğu Türkistan Türkleri, Yakutlar arasında erkek Şamanın adı 'oyun'dur. Oyun ve onun türevleri çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Oyun kelimesiyle Şamanın tiyatral tarafı vurgulanmaktadır. Türkçe bir ad olan oyun sözcüğünü Orta Asya din adamlarının adları arasında görürüz. Bu sözcük, yalnızca tören yöneten kişi için değil, törenin tümü için de kullanılmaktadır.

⁶ Typkıtahyfa, *Kıpıçne, Apbıç*, Almatı, 2004.

⁷ Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Doç.Dr. Saadettin Gömeç'in ifadesine göre, Karlukların da Sagun kelimesini kullandıkları bilinmektedir. Enis Turan'a göre Sagun, otemci, emçi kelimelerine yakın bir anlam ifade etmektedir. Bu kelime daha çok hekim anlamına denk düşmektedir.

Araştırma Öncesi Düşünceler

Tarihte bilinen en eski din olmasına karşın, bugün dahi hâlen yaşamaya devam eden sanatın, eski öğretilerin, dinin ve tıbbın kaynağı olarak görülen, yanlış olmasına karşın yaygın tabirle 'Şamanizm' (Tanrıçılık), birkaç iyi niyetli girişim hariç, bugüne kadar bir birlik ve bütünlük çerçevesi içerisinde ele alınmamıştır. Oldukça gündemde olan bir konu olduğu hâlde ve elde birçok araştırma ve bilgi olmasına rağmen, bazı nedenlerden dolayı hâlâ Şamanizm/Tanrıçılık bir din midir?

Kam, bir büyücü veya cinci midir?

Kam'lar şarlatan mıdır?

Yoksa Kam'lar anormal midirler?

Şamanizmin/Tanrıçılığın çağdaş dünya da uygulanma şansı var mıdır?

Kam törenlerinde kullanılan sanrı uyarıcı bitkiler Tanrıçılığın yozlaşmış şekli midir yoksa ileri bir şekli mi?

Bugün Şamanizm diye adlandırılan her olgu gerçekten Şamanizm midir? gibi birçok soru akılları meşgul etmektedir.

Yaptığım araştırmalarda Mevlevîlikteki Şamanî öğeleri belirlemeden, Tanrıçılığın/Şamanizm'in ruhuna, mantığına ve anlamlar dünyasına hâkim olmak suretiyle bu sorulara tutarlı cevaplar aramak durumunda kaldım. Çünkü bilinmektedir ki, bir inanç sisteminin özünü ve işleyiş mantığını ancak kavradıktan sonra ona aittir olanı, veya ona ait olmayana çok net bir şekilde görmek mümkün olacaktır. Eski Türk Dini ile ilgili, şimdiye kadar yapılan alan çalışmalarının çoğunda, araştırılan konunun ruhsal bir konu olduğu gerçeğini göz ardı edilerek, nesnel bilginin sınırlarına hapis bir bakış açısı ile gözlemler yapılmıştır. Buna bir de önyargılar eklendiğinde, özellikle Batılı araştırmacılar, Kam'ların niteliklerini görmeye ve kabul etmeye isteksiz bir tutum sergilemişlerdir.

Eliade, bu dini, kapsamlı bir şekilde ele alma iddiasıyla yayınladığı *Şamanizm* adlı kitabının daha ilk sayfasında, Şamanizm başlığının altına 'İkel Esrime Teknikleri' alt başlığını koymuştur. Daha ilk sayfada önümüze çıkan başlık, bize, bu inanç sisteminin, hâlâ eskiyi veya belli bir kesimi ilkel sınıfına

koyan belli bir önyargı çerçevesinden incelendiği izlenimini vermektedir.

Ön yargılarına ve yüzeysel bakış açısına hapsolmuş bir şekilde gözlem yapan budunbilimciler, Kam'ın törenlerde sergilediği gösteride, etrafındakilere gönderdiği ince işaretleri kavrama becerisinden yoksun kalmışlardır. Bu nedenle de büyük bir simgesellik içeren Kam âyinlerinin derinlemesine anlam dünyasına nüfuz edemedikleri için Kam'ların sergiledikleri yetenekleri, izleyenlerin kafasını bulandıran hokkabazlık becerileri ya da elçabuklukları düzeyine indirgemişlerdir. Oysa bu olguları bu kadar basit bir şekilde yorumlamak oldukça yanlıştır. Kam'a atfedilen olağanüstü güçlerin arkasında, Kam mantığı yatmaktadır. Olguları çözümleyebilmek için önce bu mantığın işleyişine hâkim olmamız gereklidir.

Manevî bir olgu olan dinî inancın, pozitif bilimin ve maddeci görüşün bakış açısı ile değerlendirilmesi oldukça yüzeysel sonuçlara, daha doğrusu yargılara varılmasına sebep olmuştur. *"Batılı olduğu kadar Sovyet gözlemciler de düzmecilik varsayımına dört elle sarılmış ve Marksist çözümleme adına, Kam'ları halkın sağlığından yararlanmasını bilen şarlatanlar olarak değerlendirmişlerdir."* ⁸

Küçümseyici, ırk merkezli, maddeci bakış açısının neden olduğu yanlış çıkarımlara, Kam davulu ile ilgili bir çok araştırmacının yaptığı yorumların yakın zamanda bilimsel olarak çürütülmesi güzel bir örnek teşkil etmiştir. Kam davulunun üstün bir gücü olduğuna inanan ve bu davul sayesinde farklı bilinç durumları yaşadıklarını söyleyen Tanrıci inanca mensup kişilerin bu iddiaları, budunbilimciler tarafından önceleri ıllkelliğın ve cahilliğın bir tezahürü olarak algılanmış ve sunulmuştur. Oysa daha sonra bu davulun etkisi ilmî olarak kanıtlanmıştır. Bu araştırma, 'cahillikle' ve 'ıllkellikle' suçlanan Kam'ların iddialarının aslında doğru olduğunu kanıtlamıştır. Birbiri ardına yapılan çelişkili yorumlar, gözlemcilerin iyice yanıllmasına yol açmıştır ve kimi kez ırk merkezli sapmalara, iyi temellendirilmemiş, ya da yetersiz savların boy göstermesine önayak olmuştur. Ben, tarihsel kökeninde Tanrıcilık inancı yatan ve hatta bugün dahi hâlâ o inanç sisteminin izlerini taşıyan bir kültüre mensubum. Bu özelliğın beni önyargılardan uzaklaştırdığına ve bu inanca bağılı insanların anlam dünyalarına inmemde yardımcı olduğuna inanmaktayım. Tabii ki bu özelliğın beni, menfi taraf olmaktan kurtardığı gibi, lehte taraf olmanın tehlikesi içine soktuğının bilinciyle değerlendirme yaparken, kalbimdeki birikimlere hiç müracaat etmeden, sadece beynimdeki birikimlerden yararlanmayı ilke edindim.

Günümüzde Şamanizm'e/Tanrıcilığa duyulan merak ve ilgi dolayısıyla da budunbilimciler tarafından bu din net bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak

⁸ Roberte Hamayon, *La chasse à l'âme, esquisse d'une théorie du chamanisme sibérien*, Nanterre, Société d'ethnologie, 1990, s. 57.

bu konunun kapsamı budunbilimciler tarafından ya çok geniş tutulmuş ve çok küçük benzerlikler içeren farklı inanç sistemleri Şamanizm kapsamına alınmış, ya da bazı kesimler bir tanım üzerinde anlaşmayı gerekli gördüklerinden, çeşitli Şamanizm modelleri önermişlerdir.

Ancak, Perrin'in ² belirttiği gibi bu modelleri ileri sürenler de gerçeğin karmaşıklığını göz ardı ederek, olayı çok yüzeysel ele almıştır. Her biri diğerini yok sayarak, ne pahasına olursa olsun kendi ileri sürdükleri modelin varlığını kanıtlamaya çalışmışlardır. O zaman da ortaya neredeyse binlerce 'şamanolog' ve Dünya'daki bölge sayısı kadar Şamanizm çıkmıştır.

Araştırmam öncelikle genel olarak Tanrıci inancın düşüncü, algılayış sistemi-ne ve anlamlar dünyasına hâkim olmayı gerektirmekte idi. Bu konuda literatür araştırmasının yapılmasını ve daha önceki çalışmaların titizlikle, karşılaştırmalı olarak incelenmesini zaruri bir başlangıç çalışması olarak aldım. Bu literatür çalışmasında karşılaştığım en büyük sorun, Eliade gibi bazı son dönem etnolog-ların, din tarihçilerinin, kültür tarihçilerinin, sosyologların vb. Şamanizm terimini çok geniş bir sahada kullanması, özellikle Hristiyanlık öncesi inanç unsurları ve mistiklerinin hemen hemen hepsini Şamanizm, Kam ve Şaman olarak ele alması, bu yaklaşımla da bu kavrama gereğinden fazla, birbirine çok küçük ve yüzeysel benzetmelerle bağlı, çeşitli ve farklı bilgilerin yüklenmesi olmuştur. Bu, kaçınılmazı gereken bir yaklaşım olarak önümüzde durmaktadır.

Şamanizm konusunda en kapsamlı araştırmalardan birini yapan M. Eliade'nin bu yaklaşımına, Michel Perrin de hayranlıkla karşıladığım bir eleştiri getirmiştir. Eliade'nin, çalışmasında bazı 'Şamancıl öğeler' belirlemiş olduğunu ve bu öğeler-den birinin bulunduğu her inanç sistemini Şamanizm saymış olduğunu altını çizmiştir. Perrin'e göre Şamanizm bir sistem olarak ele alınırsa, Şamancıl öğe-den söz etmek yeterli olamaz. Örneğin Budizm'i tarihinde hiç kabul etmemiş ve hatta bu inançtan hiç etkilenmemiş bir toplumun inancında veya kültüründe Budizm'de bulunan herhangi bir öğeye rastlamanız mümkündür.

"Nitekim, M. Eliade herhangi bir toplulukla bazı süslemelerde kullanılan bir tüyün, Kam gibi uçan bir kuşun simgesi olduğunu ileri sürmüş, tüy böylelikle O'nun açısından Şamanizm'in bir kanıtı hâline gelmiştir. Başka bir örnek ise, Sibiryalıları özgü bir Kam davulu ile bir Lama davulu arasındaki benzerlik, Eliade'nin Şamanizm'in, Lamaizm'in etkisinde kaldığını ya da Lamaizm'in Şamanîst nitelik taşıdığını iddia etmesi için yeterli olabilmiştir. M. Eliade bir karşılaştırma uzmanıdır. Sayısız kaynakçadan yararlanarak

² Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003, s.17.

sürekli biçimde benzerlikler üzerinde durmaktadır." ¹⁰

Perrin'in eleştirdiği nokta şudur:

"Karşılaştırmalar, ancak belli bazı kurallar çerçevesinde yapıldığı zaman, bize doğru bir çıkarım sunar. Yoksa bu zihinsel egzersiz bizi çok yanlış yerlere götürebilir. Karşılaştırılabilir nesneleri karşılaştırmalı ve dolayısıyla spesifik betimlemeleri aynı soyutlama düzeyine taşımalıdır. Benzerlik ancak böyle bir çalışma sonrasında ortaya çıkar ve anlam kazanır. Ancak, tuhaf ve beklenmedik bir dönüş sonucu 'Eliadizm', etnologların ilgisini çekmiş ve etnologlardan çoğu, M. Eliade'nin dökümünü yaptığı, şu ya da bu özellikle karşılaştıkları gerekçesiyle hemen her yerde Şamanizm'le karşı karşıya bulunduklarını ileri sürer olmuşlardır." ¹¹

Yukarda belirtildiği üzere, Eliade, Avrupa'da dinin tarihiyle ilişkili olarak, İsa'nın doğumundan önce var olan bütün dinleri kapsayan bir ilâhiyat oluşturma gereksinimine cevap vermek amacına hizmet etmiştir. Böylece, Hristiyanlıktan önceki neredeyse tüm dinler Şamanizm hâline getirilmiştir.

Şamanizm'in ele alınışındaki yanlışlıklardan biri de Carlos Castenada olayında gözümüze çarpmaktadır. Carlos Castenada, Neo-Şamanist akımın öncülerinden olan bir çağdaş budunbilimcidir. Castenada, Şamanizm'in çağdaş hayata uygulanması konusundaki çalışması ile çok ilgi toplamış, lâkin sonradan, yapmış olduğunu iddia ettiği alan çalışmasını gerçekten yapmadığı ortaya çıkmış, elde edilen bilgilerin doğruluğu da sorgulanır olmuştur ve Şamanizm'i anlatan kitaplarında, bu dinle ilgili olmayan başka inanç sistemlerinden alıntılar saptanmıştır. Castenada'dan sonra bir çok budunbilimci Şaman okulları ve ışıkları kurarak insanlara Şaman tecrübeleri yaşatma iddiasıyla ortaya çıktılar. Şamanlığı Batılı insan tarafından yaşanılabilir kılmaya çalışan bu kişiler tarafından, en azından bir kesim Batılı, Şamanizm'i yaşadığını düşündüğü veya öyle hissettiği bir sürece girmiştir.

Batılı ve Amerikalı, artan maddî varlığına rağmen eksilen manevî gücünün onu savunmasız ve güçsüz hissettirmesinden rahatsızlık duyarak, Drury'in ifadeleri ile 'maddî kaynaktan yoksun Şamanların akıl almaz kudretini kıskanmış ona özenmiş, ezelden beri güce haddinden fazla önem veren bir geleneğin insanı olarak onu elde etmeye çalışmak için yola çıkmıştır.' Bu dinamikler Neo-Şaman (Yeni-Şaman) akımını vucuda getirmiştir.

Çağdaş dünya da Doğu mistisizmine ve Şaman inancına gitgide artan bir ilginin olması, derin içsel deneyimlere dayanan bir din anlayışına olan özlemdir.

¹⁰ / ¹¹ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül, 2003.

Çünkü ellerine alıp kendi değer yargılarının süzgecinden geçirip Batılılaştırdıkları Hristiyanlık, uygulamaları ve din adamları hiç bir zaman insanların cebine indiği kadar kalbine inememiştir. Basmakalıp dinsel klişelerden oluşan fazlaca dünyevî olan ve insanlara manevî dünyayı, manevî deneyimlerle değil, kuru kelimelerle anlatan dinî sistemlerden sıkılan, yeni bir ideal ve daha iyi bir yaşam arayışındaki bu topluluklar bu sebeple Şamanizm'e yönelmiştir. Storr'un dediği gibi *"Niye olduğunu bilmiyorum, yaşadım, öldüm. Hatırlanmayacağım" yazısı günümüz insanının boş yaşantısının ardından mezar taşlarına yazılması en uygun kelimelerdir.*" ¹² Öze, kökene, yaradılışın anlamına yabancılaşmış bu insanlar için bu arayış ve yöneliş âdeta kaçınılmazdır.

Lâkin bu yeni açılan yol, idealist bir yaklaşım olmaktan çok ticari bir arayış hâlinde ortaya çıkmıştır. Etnologların, yaptıkları alan çalışmalarından elde ettikleri bilgileri âdeta pazarlar hâle geldiklerine, bu konunun bilimsel veya ruhsal alandan çıkarılıp, ticarete dökülmesine şahit olunmuştur. Büyük bir kudret içeren Şamanî felsefe ve teknikleri ucundan kıyısından öğrenen 'ustasının reçetelerini çalan büyücü çırağı' rolündeki Batılılar, bu gücü pazarlamanın ve kullanmanın yollarını aramış ve bulmuşlardır.

Özetle, bugün Batıda ve Amerika'da ticaret anlayışında yatan arz talep prensibine uygun olarak Şamanizm ve onun bir yansıması olan Mevlevîlik piyasaya sürülmüş durumdadır. Herşeyin mal olarak görüldüğü kapitalist bir dünya da Türklüğe ait bu manevî değerlerin bir eşya gibi pazara çıkarılmasının önüne geçilmesi ve bu özgün akımların yabancı bakış açıların süzgecinden geçirilerek değiştirilmesine engel olunması gerekmektedir. Bugün Şaman öğeleri taşıyan eşyaların bir kazanç kapısı hâline gelmesi bu akımın böyle bir tehlike getirdiğini bize göstermektedir. Buna ek olarak Şaman kılığında bazı işliklerde düzenlenen âyinlerle sadece güç peşinde olanların elinde bir araç hâline gelmesine bugün engel olunamamakta veya engel olmak gibi bir çaba içinde bulunulmamaktadır.

Bu bağlamda Yeni-Şaman akımına dahil kişilerin kendisine sorduğu şu soruya gerçekçi bir yanıt aranmalıdır. **"Batılılar veya Amerikalılar Şaman olabilir mi?"**

İncelendiğinde bu sorunun cevabının açık ve net bir şekilde ortaya çıktığı kanaatindeyim. Bu akımda (Neo-Şamanizm) herkes **'Kendisi İçin Şaman'** olma peşindedir. Maddecî bir toplumun ve yaşantının birer üyesi olan, yeni bir anlam arayışı içerisinde, kendini bulunduğu bunalım ortamından kurtarabilmek amacıyla bu inanca bağlanan bireyci ve yalnız insanların birer şifacı Şaman olduklarına inanmak o kadar kolay olmamalıdır.

¹² Nevill Drury, *Şamanizm*, Okyanus Kitabevi, İstanbul, 1996.

Tanrıcılıkta/Şamanizm’de, günümüz ifadesiyle ekolojik, çevreci bir anlayış yatar. Doğanın, dağın, taşın bir dili vardır ve bu dili anlamak ekolojidir. Mevlevîlikte de **yaratılanı yaradandan ötürü seven** bir anlayış hâkimdir. Doğaya büyük bir saygı gösteren ve âdeta **her yaprakta yazılı mesajı** okumaya çalışan, birbiriyle bağlantılı bu inanç sistemlerinin bize verdiği bakış açısı, ozon tabakasındaki deliğin altında sanayi artıklarıyla yaşayan, biz, kimyasal silah çağı insanları için âdeta bir kurtarıcı gibi algılanabilir. Nevill Drury’in ifadeleri ile,

"Şamanlık bizi doğaya karşı değil, doğayla birlikte çalışmak için dinsel inanışlarımızı uyum içine sokmaya özendirir. Bu özelliği ile çağdaş insanı kendine çekmektedir. Bu inancın günümüz insanının yaşantısına, yalınlığı getirerek, öze geri dönüşü sağlayarak, ona çok şeyler öğretebileceği düşüncesi uyanmaya başlamıştır." ¹³

Bugün Batılı ve Amerikalı insan, elleriyle doğanın dengesini bozduğunu ve bunun bir sonucu olarak başına korkunç bir felâketin geleceğini görmüştür. Ve bu yüzden doğaya saygıyı öngören Şamanizm'e bağlanmıştır. Fakat dikkat edildiğinde bu refleksin kaynağı, bu yönelişteki amaç ve çıkış noktası yine 'ben'dir. Bir Şaman, yaratılana ve yaratılışdaki mucizeye duyduğu saygıdan ötürü doğayı korur ve öyle bir yaşam biçimini benimser; oysa Batılı, başına gelecek felâketlerden kurtulmak için doğaya saygı gösterme yolunu seçmiştir. Uygulamada ve bilgide ne kadar iyi olunursa olunsun bu bakış açısıyla yola çıkıldığı zaman Şaman olabilmenize imkân yoktur.

Günümüzdeki bu **Yeni Şaman Akımı** ile ilgili sorulması gereken sorular ve bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri; Bu inanç sistemi gerçek sahipleri tarafından değil de yabancılar tarafından yeniden anlamlandırılmaya ve yaşanılır kılınmaya çalışılmaktadır. Bu, ciddi sorunlara ve hoş olmayan sonuçlara sebep olabilir. Bu istikamette, Şaman inancının Batılılaşma tehlikesi vardır. Batılılar bu inancı kendi değer yargılarının süzgecinden geçirerek anlamlandıracaklardır ve bu da değişmesine ve özünden kopmasına neden olacaktır.

Bugün bazı budun bilimciler Şaman inancını yeniden keşfettiklerini söyledikleri gibi bu inancı yitirmekte olan geleneksel toplumlara da onu tekrar kazandırma iddiasındadırlar. Yani öz kökenlerinde Şaman inancının yattığı kişilere, batılı süzgecinden geçmiş yeni bir Şaman inancı, Batılılar tarafından öğretilecektir. Bu büyük bir tehlikedir. Çünkü bugün büyük oranda terk etmiş olsak da bu inanç sistemi değer yargılarımızın eskilere dayanan temelini oluşturmaktadır. Bu inanç sisteminin yozlaşması ve değiştirilmesi, dün olduğu gibi bugünü ve yarını da etkileyecektir.

¹³ Nevill Drury, *Şamanizm*, Okyanus Kitabevi, İstanbul, 1996.

Şaman davulu çalarak, Şaman kıyafetleri giyerek, Şaman olduklarını iddia eden ve hatta işlikler kurarak insanlara Şamanî deneyimler yaşattıklarını söyleyen kişiler çok iyi değerlendirilmelidirler. Maalesef çağdaş dünyanın bir kesimi burada da maddeci ve yüzeysel bakış açılarının yarattığı yanılsama içerisindedirler. Yine yapılması gereken değişikliği yalnızca fiziklerinde yapmak, yaşanılması gerekenleri fiziksel olarak deneyimlemek hatasına düşmektedirler. Bu uygulamalar ne kadar katılımcılar tarafından olağanüstü deneyimlermiş gibi algılansa da sonuçta yapaydır, Şamanlığın özünden çok yüzeysel ve dışsal olana odaklanmış görü deneyimleridir. Bu inanç bir gösteri ya da tören sorunu olmaktan çok temel davranışlarda bir değişiklik yapma olayıdır.

Neo-Şaman Akımı Dışında Şamanizm'in Yakın Tarihte Nasıl Algılandığına Bir Göz Gezdirelim.

19. yüzyılın ikinci yarısında Eski Türk Dini, dönemin düşünsel-bilimsel paradigmasına egemen olan evrimci ve yayılmacı akımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Evrimciler, bu inancın toplumsal ve simgesel yönlerinden hareketle, onun dinsel bir sistem olduğunu kabul etmek durumunda kalsalar da, 'ilkel din kuramı'na bağlı bir şekilde, büyü ile din arasında bir geçiş evresi ve 'animizm'in bir aşaması olarak açıklamışlardır. Oysa Tanrıçılık, tekâmül etmiş bir dinden beklenen, toplumun ruhi ihtiyaçlarına cevap verebilecek tüm kurumlara sahip olduğu gibi, bu işleyişi kendi içerisinde çok net hatlarla tanımlamış bir yapı olarak önümüzde durmaktadır. Hatta "*tarihte büyük devlet kuran Tanrıçıların, âyin ve törenlerini icra için resmî tüzük meydana getirmiş olduklarını bilmekteyiz.*" ¹⁴

Yayılmacılar ise Şamanizm'in ortaya çıktığı ve yayıldığı alanların tarihsel gelişimi üzerinde durarak özellikle Kuzey yarıkürenin kutup bölgesini Şamanizm açısından önemli bir alan olarak kabul etmiş, bu dinin en ileri gelişmişlik düzeyine ulaştığı yer olarak Kuzey Asya (Sibiry) ve Orta Asya'yı göstermişlerdir.

İlk göç dalgalarıyla beraber her iki Amerika kıtasında da belirli bir Şamanizm biçiminin yayıldığını savunmuşlardır. Türk tarihi ve kültürüyle ilgili araştırmalarıyla tanınmış bilim adamlarına göre, Tanrıçılık inancı bütün Türklerin ana kültürüdür.

Tarihsel gelişime bakıldığında; bu dinin en eski formunun, Kuzey veya Orta Asya coğrafyasında yaşandığı anlaşılmaktadır. Günümüzde Şamanizm diye adlandırılan Tanrıçılığın tipik olarak Sibiry ve Orta Asya'ya özgü bir dinsel olgu olduğunu Eliade de *Şamanizm* adlı eserinde şöyle ifade etmiştir:

¹⁴ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, T.T.Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

"Sibirya ve Orta Asya Şamanizm'inin bir üstünlüğü vardır: Dünyanın geri kalan yerlerinde dağınık ve yaygın olarak rastlanan öğelerin, yani ruhlarla özel ilişkilerin; sihirli uçuşa, göğe çıkışa, yeraltına inişe, ateşe egemenliğe olanak veren esrime yeteneklerinin, vb. bu bölgede, kendine özgü teknikler devreye sokan, özel bir ideoloji içinde bütünleşmiş biçimde yer aldığı bir yapı olarak kendini göstermesi....." ¹⁵

Bazı budunbilimciler ise Eski Türk Dini'nin, doğduğu toprakların özüne ait olmayan sınıflamalar yaparak, bu dini bir yere yerleştirmeye çalışmışlardır.ve hangi sınıfa uygun olduğu noktasından değil de hangi sınıfa uydurulabilir olduğu noktasından hareketle tanımlanmaya çalışmışlardır. Bu inanç sistemi, bu bakış açısıyla incelendiğinde, ancak parça parça ele alınarak belli bir kategoriye sokulabilmiştir, lâkin bütüncül bakıldığında bu tanımlamaların zorlama olduğu gayet net olarak anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere, bilim dünyasında bu konuda büyük bir kavram kargaşası hüküm sürmektedir. Bu kavram kargaşası, araştırmamda en zorluk çektiğim noktayı oluşturmaktadır. Bu nedenle Mevlevîlikteki Şamanî öğeleri araştırmaya geçmeden, Eski Türk Dini denildiği zaman, ortaya çelişkili yorumların çıkmasını engelleyecek kapsamlı bir literatür çalışması yapmaya ve öncelikle aklımda oluşan bu çelişkilerin, alanda yapılan görüşmelerce giderilmesine öncelik tanıdım.

Biliyoruz ki Türklerle ilgili doğruluğuna en fazla itibar edilen bilgilerin çoğuna Çin kaynaklarından ulaşılmaktadır. Fakat unutmamalı ki Çin kaynakları, Eski Türkler hakkında Çinlilerin gözlemine dayanan yorumlarıdır. Bu sebeple bu bilgileri kesin tartışmasız tarihî gerçekler olarak ele almak yanlıştır. Aynı şekilde bize bilgi veren Arap gezginlerinin, kendi hayat görüşlerinden ve ön yargılarından oluşan süzgeçten geçirerek yaptıkları gözlemleri tarihî belge olarak hiç tartışmadan ve yargılamadan kabul etmek de büyük yanlışlara sebebiyet verecektir. Ancak birçok araştırmacı bu hataya düşmüştür ve düşmektedir.

Ergun Candan'ın da belirttiği gibi, ancak gözleme dayalı bilgilerle yorumlar birbirinden ayrılmadığı takdirde, yaptığımız araştırmalar asırlık yanlışları bugün de devam ettirmekten başka bir şeye hizmet etmeyecektir. Ergun Candan şimdiye kadar yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bir başka sorunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Mu'ya kadar dayanan, Mistik Türk Kültürü ve dini ile ilgili kayıtları, bazı kaynaklara göre Mu medeniyetine ait ezoterik bilgilerinin doğrudan doğruya varisi olan Kam'a ait metin ve sözlü edebiyatın içindeki ezoterik

¹⁵ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s 24-25.

simgeleri gerçek değeriyle inceleyebilmek için mutlaka ezoterizmi çok iyi bilmek gerekir. Ezoterizmi bilmeden bu kayıtlardaki simgeselliği çözümleyebilmek imkânsızdır ve bizi örneğin Gök Börü'yü ormandaki kurtla aynı zannetmek gibi çok yanlış çıkarımlara götürebilir. Üniversitelerimizde 'Ezoterizm' ve 'Gizli Dinler Tarihi' ile ilgili yeterli bir bilgi öğrenciye aktarılmadığı için, bu üniversitelerden mezun olan Tarih, Etnoloji, antropoloji öğrencileri, daha sonra Doçent de olsalar, Profesör de olsalar eğer kendilerini Ezoterizm ve Gizli Dinler Tarihi ile ilgili konularda özel çabalarıyla yetiştirmemişlerse, bu kayıtlarda anlatılanların özüne inememişlerdir.” ¹⁶

Bazı araştırmacılar ezoterik bilgilerde saklı olan sembolik bilgilerin evrensel anlamlar içerdiğini, örneğin 'kurt' figürü Türk için ne anlama geliyorsa başka bir millet için de aynı anlama geleceğini savunmaktadır. Ben bu görüşe kesinlikle katılmamaktayım. Sembollerden, her millet ayrı anlamlar çıkarmaktadır. Her kişi bir yöne baktığında, gördüğü şeyden kendi hissediş, düşünüş tarzı, yaşamsal ve genetik birikimlerine göre farklı anlamlar çıkaracaktır.

Aynı husus milletler için de geçerlidir. Bu sebeple bir simgenin anlamlandırılmasında, yabancı kaynaklardan yararlanılması, çalışmayı amacından tamamen farklı bir yöne çeker. Bu sebeple yabancı etkilerin ve yorumların hâkimiyetinden uzak kalarak, Türklerin anlam dünyasını çözmeye çalışmak en doğru yöntem olacaktır.

Tüm milletlerin kendilerine has dinleri olmuştur. Ancak tarihe baktığımız zaman, bütün milletlerde dinin aynı derecede tezahür etmediğini görürüz; bazı milletler çok dindar iken, diğer bazı milletlerin aynı derecede dindar olmadığını, dine karşı lakayt kaldıklarını tespit ederiz. Tarihe damgasını vurmuş, uzun ömürlü milletler, hep daha dindar olan milletlerdir. Milletler tarihine baktığımız zaman dünya da en önde gelen dindar milletlerden birinin Türkler olduğunu görürüz.

Türkler, dindar Tanrıcular olarak dünya sahnesine çıkmış ve o zamanlardan aldıkları 'Tanrı'nın Çerisi Olma' sıfatını hiç bırakmamışlardır.

Eski Türk Dini'nden çok daha sonra gelen İslâm Peygamberi Hz. Muhammed de, hadisleri (yaşamsal öğüt anlamına gelen, ancak Kur'an'da geçmeyen cümleler) arasında Türklerin bu özelliklerinden defalarca bahsetmiştir ve bu hadislerden bazıları kutsî hadis olarak kabul edilmiştir. ¹⁷

¹⁶ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁷ S. Kemal Ermetin, *Sabiilik Dini*, Töre Dergisi 2001, Sayı 1.

ESK  TÜRK D N 

Eski Türkler'in dini, bugün  amanizm olarak adlandırılan Ak Din'dir, Tanrıcılıktır. Bu din, Türklerin inanç sistemidir. Ak Din, yani bugünkü ifadeyle  amanizm, Türk'ün ilk manevî düşüncesidir. Bu ilk düşünceler Orta Asya'daki Eski Türkler tarafından ele alınarak, yaradılı ın ve varoluşun s rları c z lmeye c alı ılmıştır.

Bu din, Perrin'e göre *"toplumun ve kurumlarının tümünü ilgilendiren toplumsal bir olgu olarak bi imlenmi tir. Hem dinsel hem de simgesel, sanatsal, ekonomik, siyasal, estetik bir yapıdır."*

Ak Din, eylemle ifade bulan bir fikirler bütünüdür. Bu sebeple, bu dini kavramak, ancak bu dinin eylemlerini deneyimlemek ve bu eylemlerin sonuçlarıyla y zle erek mümkündür. Eski Türk Dini'ne göre; **"yaratılanlar, yaratanla kopmaz bir bütün oluşturmaktadırlar. Ve tüm yaratılış, imgelerle, duyularla ve simgelerle yüklüdür. Bu nedenle de bu kadîm inanç, bizi hâlâ c ekmekte ve b y lemektedir."** ¹

Perrin'e göre (2003) *"din adamı merkezli dinler, öteki dünya ile bu dünyayı, görünmez olan ile görünür olanı daha kökten ayırırlar"*. Ama hem Tanrıci felsefede hem de Mevlevîlikte,  teki dünya ile bu dünya, fizik ile ruh, yani kısaca yaradılı taki her iki boyut ayrı ayrı değil, i  içe algılanmaktadır. Bu dünya ile öteki dünya arasında karşılıklı, dolaysız bir ilişki mevcuttur. Var olan herşey ezeli ve ebedidir

Alan c alı mam esnasında, Bilge Lokman Uzel, yaptığı açıklamada; **"-Ruslar bu dini ilkel göstermeye c alı ıyorlar. İlkel kelimesini sürekli kullanıyorlar. Bu kelimeyi k t l k için kullanıyorlar ama aslında kelime yerindedir. Bu din ilkeldir, c  nk  ilktir"** şeklinde bir ifade kullanmıştır. Modernlik yoktur, c  nk  değişim yoktur. Ak Din'de bir 'bez ba lama' ritüelinde bile, eğer kişi eski geleneklere göre ba lamıyorsa, onun ba ladığı bez kabul görmez. Usulüne göre, en eski zamanda, ilk Kam bunu nasıl ba ladıysa, o şekilde ba lanması gerekmektedir." Bilge Lokman Uzel ayrıca  u açıklamada bulunmuştur: **"-Türk Dini, Türk karakteri ve yapısı ile, Türk diliyle, kısacası Türk'ün her  eyiyle uyum sa lar. Türk Dini ile Türk bütünlüğe kavu ur. Yabancı kaynaklı bir dini kabul ettiğinde, onu anlamak için o din hangi millete yollandıysa, o milletin diliyle o dini öğrenmeye ba lıyorsun, o dili öğrenince yabancı kültüre ba lanmış oluyorsun. Böylece arada sürekli öz benli inle uyum olmaz noktalar ortaya c kıyor."**

¹ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003.

Mevlevîliği Eski Türk Dini Perspektifinden Ele Almanın Önemi

Mevlâna hakkında bir çok yayın vardır. *Mesnevî* başta olmak üzere Mevlâna'nın tüm eserlerinin günümüz Türkçesine ve bir çok yabancı dile çevrildiğini ve bu eserlere dünya çapında büyük bir ilginin olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu eserlerden alınan parçaların incelenmesi ve ardındaki anlamların çözümlenmesi amacıyla da bir çok çalışma yapılmıştır. Mevlevîliğin ana kuralları, bu kutsal yolun kilometre taşları, yöntemi, usul ve âdâbı incelenip ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmaların çoğunluğu Mevlâna ve eserlerini sadece dar bir anlam çerçevesinde, geçmişiyile, alt yapısından kopuk bir şekilde, tarihin devamlılığını hiçe sayarak, içinde bir çok unsuru bulunduran bu kadar karmaşık bir yapıyı, tek bir ölçüt olarak seçilen İslâmî anlayışla çözülmeye çalışılmıştır. Bu ölçüt onu anlamada dar kalmış; hatta amaç Mevlâna'yı anlamaktan çok Mevlâna'yı bir kalıba sokma ve uydurma çabası hâline gelmiştir. Oysa o, hayatı boyunca ruhî ve genetik kalıtımı itibariyle ve Tanrıci, şamanî gelenekten gelmenin etkisiyle, tüm ölçütlerin ve kalıpların dışında bir fikrî, ruhî duruş sergilemiştir. Bazı Türk araştırmacılar tarafından Mevlâna, daha geniş bir çerçeve ile incelense de, Mevlâna'daki 'Karma' ve 'Tekâmül' olgusu, 'Reenkarnasyon', 'Hologram', 'Telepati' olayları ele alınmaya çalışılsa da, yine bu öğelerin kaynağı, Mevlâna'nın yer aldığı kültürel, tarihî çerçeve ve alt yapıdan çok farklı ve bağımsız, hatta bağlantısız başka yerlerde aranmıştır.

Eva de Vitray-Meyerovitch; Annemarie Schimmel; I. M. Panayotopoulos gibi Mevlevî kültürünün doğduğu millete ve kökene yabancı olan kişiler tarafından yazılmış bazı eserlerde Mevlevîliğin mistik yönü, yer yer İslâmî çerçevenin de dışında, geniş bir perspektifle ele alınmıştır. Fakat bu eserlerin bazıları da ırkçı görüşün gölgesi altında kalmış ve Mevlâna hiç alâkası olmadığı kökenlerin içine çekilmeye çalışılmıştır. Dış etkiler, kökten gelen etkiler gibi yansıtılmaya çalışılarak, Mevlâna'yı, Türk kültüründen olduğu kadar ilk ve kök dinimiz olan Tanrıci, şamanî inançtan da tamamen soyutlamak amacıyla, ona 'Batılı' veya 'uzaylı' bir kimlik verilme çabasına girilmiştir.

Panayotopoulos'un *Benzersiz Mevlâna* adlı kitabını Yunanca aslından çeviren Dr.Kriton Dinçmen, 13. yüzyıl ortalarında, Horosan dağları ile bozkırlarından kalkıp Konya'ya gelen bir Doğulu düşünür olarak ele aldığı Mevlâna'yı, değişik kültür ve coğrafyalardan gelen bilgileri, olağanüstü sezîş ve duyusunun perspektifi altında kullanarak asırlar sonraki dünyanın, bugünkü Batı Medeniyeti diye bildiğimiz felsefî sistemlerin temellerini atığını iddia ederek, Spinoza'ya,

Goethe'ye, Novalis'e, Kierkegaard'a, Nietzsche'ye, Dostoyevsky'ye, Gabriel Marcel'e, Rilke'ye Mevlâna'nın yol açtığını ifade etmiştir. İçinde bulunduğumuz yy. başında Gabriel Marcel'in 'sen, ben'in karşısında oturan ben'dir' şeklindeki motto'yu ortaya koymasından sekiz yüzyıl kadar önce, Mevlâna'nın *"benimle senin aranda ne ben ne de sen vardır"* ifadesini kullandığını belirtmiştir. I.M. Panayotopulos'un yazdığı bu kitapta ² 13'üncü Asrın Selçuklu Konya'sı Renaissance'ın beşiği olarak kabul edilmiş, tüm felsefi sistemlerin en insancası olduğunu iddia ettiği Varoluşçuluk akımının, *-Heraklitos'tan sonra-* ilk ve gerçek temsilcisinin bin ikiyüz ortalarının Anadolu'sundaki Mevlâna olduğunu savunmuştur.

Lâkin bu ve benzeri çalışmalar her ne kadar Mevlâna'yı dar bir İslâmî çerçeveden inceleme geleneğinden kurtulmuş olsalar da, bu sefer de onu Batıya mâl etmek adına, ayrı bir kalıba sokma çabası veya yanlış içine girmişlerdir. Oysa ki *"Mevlânâ'nın doğduğu ve bugün Afganistan'ın hudutları içinde kalmış olan Belh şehri dolaylarında yaşayan Türklerin, sazlı, sözlü âyinler yaptıkları, dönerek raks ettikleri bilinir. Kökü tarih öncesi çağlara kadar uzanan bu dans ve semâ olayı, atalarımızdan bize irsen intikal etmiş beşerî bir vakiadır."* ³

Ayrıca büyük uygarlıklar kuran ve bir çok milleti, hatta kıtaları içine alan büyük devletler ortaya çıkaran, birçok uluslararası âlim yetiştiren bir millet, mutlaka diğer kültürleri de bilen, başka felsefelerden haberdar ve onları da yakından incelemiş, Mevlâna gibi kişiler yetiştirmiştir. Ama sonradan kişiye eklenen özellikler sadece beğenilerek seçilmiş, ya da mecburiyetten giyilmiş elbiselerden ibarettir. Doğuştan ve öze ait olmadığı için, sonradan geliştirilmiş olduğu için, insiyakî olan anlamlar dünyasının temellerini göstermekten âcizdir ve sonradan gelen sonra gidebilir, ama ezelden var olan, içten, özden çıkmış olan değişmez, hep kalır. Gizlense, inkâr edilse bile kişi onu yaşamaya devam eder.

Bu sebeple, Mevlâna'nın başlıca çıkış noktasını Tanrıcılığın temellerinde değil de, Batılı veya Doğulu başka odaklarda aramak yanlıştır.

İrk merkezli bakış açısı ve basit kompleksler nedeniyle, bu büyük değeri, aslından koparmaya yönelik çalışmaların *-bu yanlışlara kimse sesini çıkarmadığı ve üstünde düşünmediği için yaygınlaşıp doğru kabul edilmeye başlanmadan-* ciddi bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Entellektüel kesim tarafından 'Uzaylı' veya 'Batılı', 'Yunan Mevlâna' komedyaları ciddiye alınmadığı için tepki bile gösterilmemektedir. Lâkin, Mevlâna'yı safsatalara bulamaya

² I.M. Panayotopulos,

³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

çalışanlara dur demenin de bir vakti mutlaka gelecektir. Mevlâna'yı ciddî bir şekilde analiz etme gereksinimi bugün için çok daha elzemdir. Bunun başka bir nedeni de, günümüz koşullarında manevî bir boşluk içinde olan ve materyalist düşünce ve yaşam tarzı içinde doğayla bağıını tamamen koparmış olan çağdaş insan bir arayış içerisinde.

"Özellikle 1960'ların sonunda Batıda, Şamanizm'in hem toplum, hem de antropoloji dışındaki disiplinler içinde yeni bir merak ve ilgi uyandırdığı gözlenmektedir. Bu eğilim, endüstriyel gelişme ve onun mantığının sorgulandığı; çevreci akımların, alternatif tıbbı dönüşün, yeni tinsel arayışların geliştiği dönemle aynı zamâna denk düşmüştür." ⁴

Bugün çağdaş dünya diye nitelediğimiz Batı ve Amerikan halkı, maddeci ve bilimci bir temel üzerine inşa ettiği manevîyattan uzak yaşantısı ve bakış açısı nedeniyle boğulmak üzeredir. Sürekli ve hızlı gelişimleri, sadece fizikî dünyayı kapsadığından ve manevî algılayışın ihmâl edilmesinden dolayı, ortaya olumlu bir sahnedan çok dengesiz, çarpık, sapkın bir ilerleyiş çıkmıştır. Bilim dünyasındaki gelişmeler, sosyal hayattaki yenilikler, insanlığın ve doğanın pislğe batarak hızla aşağıya doğru yuvarlanmaya başlamasına engel olamamıştır.

Bu bunalım içerisindeki çağdaş dünyanın parçası olan insanlar bir arayış içerisine girmişlerdir ve günümüzde Mevlevîlik ve Mevlevîliğin baş yapıtı olan *Mesnevî* ve bunun yanı sıra Şamanizm insanlara sanki bir mutluluk reçetesi gibi sunulmaya başlanmıştır. İnancı, ibadeti dahi faydacı bir bakış açısıyla algılamaya mahkûm yeni çağın bakış açısı, Mevlevîliği ve Şamanizm'i çağın getirdiği bunalımdan kurtaracak bir mutluluk hâpı olarak değerlendirmiştir. Yeni bir ideal ve daha iyi bir yaşam arayışındaki bu akımlar, hem Şamanizm'i, hem de Mevlevîliği, hedeflerine açılmanın bir yolu olarak değerlendirdiler. Bu bağlamda yine N. Drury'in belirttiği gibi;

"Psikolojik antropoloji, bir yandan bilincin değişik hâlleri üzerine çalışırken; etno-psikiyatri artık psikopatolojinin bir ifadesi şeklinde düşünme de psikoanalitik bakış açısıyla, telepatik bir tedavi olarak Şamanizm'i yeniden keşfetti." ⁵

Böylelikle ruhsal gelişim ve tedavi yöntemlerinden kabul edilmeye başlanan bu inanç sistemi, gitgide popüler hâle gelir olmuştur. Bu sebeple de Mevlevîlik ve Şamanizm dünyanın her yerinden, günümüz koşullarında manevî bir boşluk

⁴ Nevill Drury, *Şamanizm*, Okyanus Kitabevi, İstanbul, 1996.

⁵ Nevill Drury, *Şamanizm*, Okyanus Kitabevi, İstanbul, 1996.

içinde olan ve materyalizm düşünce ve yaşam tarzı içinde, doğayla ve maneviyatla bağıını tamamen koparmış ve bir arayış içerisinde olan çağdaş insanı kendine çeken bir cazibe merkezi hâline gelmiştir. Hem tarihî süreci içerisindeki yeri, hem de günümüz şartlarında tekrar önem kazanan konumu açısından, Mevlevîlik ve Şamanizm konusunun tartışmalı taraflarına açıklık getirmek ve bu inancı tarafsız bir şekilde yeni bir bakış açısıyla ele alarak anlamlandırmak, hem bugüne hem de düne, hatta geçmişin en derin karanlıklarına dahi ışık verecektir.

Bu konuya ilgi duymamdaki başlıca nedenlerden biri, Mevlevîliğin ve Şamanizm'in çağdaş dünya da iki yerde yollarının garip bir şekilde kesişmesiydi. Türklüğe karşı nefretle dolu kültürlerde dahi Şamanizm bugün büyük teveccüh görmektedir. Aynı şekilde yine İslâm'a karşı nefretle dolu toplumlarda bir İslâm tarikatı olarak ortaya çıkan Mevlevîlik büyük teveccüh görmektedir.

Belirttiğim gibi, Mevlevîlik, başka dinlere mensup kişiler tarafından, en çok da Hristiyanlar tarafından tepkiyle karşılanan İslâm Dini'nin bir tarikatı iken, bu olumsuz önyargılardan etkilenmeden, âdeta ayrı bir oluşum şeklinde, başka dinlerden kişilerin dahi sevgi ve samimiyetle bağlanıp, aidiyet hissettikleri bir yapı hâline gelmiştir. Artan ilgi nedeniyle, Şamanizmi ve Mevlevîliği, bugün de yaşanılabilir kılmak için araştırmalar yapan kişiler ve budunbilimciler, bu dinî akımları tanımlamaya çalışmışlardır.

Günümüzde, Mevlevîliğe ve Şamanizm'e olan çağdaş dünya daki temayül ve ilgi dolayısıyla bu mistik anlayışların doğru bir şekilde açıklanmaya ve gerçekten ne olduklarının doğru tasvirine ihtiyaç vardır.

Ak Din gibi, insanoğlunun varlığıyla birlikte ortaya çıkmış olması ve çok uzun bir geçmişi içinde barındırması nedeniyle, bu inancın yakın zaman örneklerinde temel yapıların kaybedilmiş olması, büyük çapta bozulmuş, çevre dinlerden etkilenmiş ve diğer dinlerden bir çok özellik alarak saflığını kaybetmiş bir durumda bulunmaları gerçeği, göz önünde bulundurulması gereken bir olgudur.

Tanrıcılığın, yakın tarih tasvirleri ve modelleri, çoğu zaman antik dönemden, orta çağdan, hatta yeni çağın başlangıcına ait olanlardan çoğu kez farklıdır. Bundan dolayı, bu inanç sistemini etkileyen dinler hakkında da genel bir bilgi sahibi olmak da alan çalışmasına gitmeden önce mutlaka yapmam gereken bir çalışma oldu. Çünkü ancak bu şekilde, sonradan Eski Türk Dini'ne atfedilen, ama onun saf özünü temsil etmeyen nitelikleri ayıklamak mümkün olacaktı. Ancak bu şekilde Mevlevîliği gerçekten Eski Türk Dini ile karşılaştırdığımıza emin olunabilir duruma gelinecekti. Aksi takdirde Mevlevîliği, Eski Türk Dini ile karşılaştırma amacıyla hareket ederken, bir araştırmacı olarak ben, kendimi Mevlevîliği Budizm'le karşılaştırır durumda bile bulabilirdim. Hatta bu yanlışın

farkına bile varamayabilirdim. Bu sebeple, günümüzde ‘Tanrıcılığa temâyül vardır’ değil de; ‘Şamanizm’e bir temayül vardır’ şeklinde bir ifadeyi zaruri olarak kullanmak durumunda kalıyorum. Hatta şu an başka bir dinin etkilerinin girmediğini düşündüğümüz bölgelerden biri olan Altay’da dahi bir çok başka dinin söylemlerine tanık olmaktadır.

Öz Tanrıcılığa yani başka dinlerden öğeleri içinde barındırmayan, başka bir deyişle ‘Şamanizmleşmemiş Tanrıcılığa’ ulaşmak için, Ön-Türk tarihini ve kültürünü keşfetmemiz elzemdir. Bu bilgiye sahip olmadan herhangi bir kavramı tam olarak, doğru bir şekilde değerlendirdiğimizi iddia etmemizin mümkün olmadığını düşünmekteyim. Araştırmamın bu en zorlu aşamasında, Ön-Türk tarihi konusunda derin bilgiye ve ince araştırmalara kendini adanmış bir araştırmacı-yazar olan Kemal Ermetin’in fikrine danıştığım da, Tanrıcılık diye saptadığım bir çok inancın kaynağının başka dinlere ait olduğunu keşfederek tezimi yeniden yapılandırmak durumunda kaldım. Bunu ifade ederek özellikle din konusuna dayalı araştırmalarda öze inmenin, ilk’e ulaşmanın elzem olduğunun altını çizmek istedim.

‘Tarihin ilk inanç sistemi’ olması nedeniyle, bugün yabancı budunbilimcilerin ‘Şamanizm’ diye adlandırdıkları Tanrıci inanç, bir temel teşkil etmiştir ve ileri dönemlerde ortaya çıkan dinler bu temel üzerine inşa edilmiştir.

Eski Türk Dini, hem felsefi, hem uygulamaya dönük bir inanç olması nedeniyle, içinde doğduğu toplumun neredeyse tüm kültürel öğelerini ve yapısını etkisi altına almıştır. Bundan hareketle örnek vermek gerekirse; Türklerin, zamanla kabul ettikleri dinler de (Manihaizm, Budizm, Hıristiyanlık, Musevîlik, İslâmiyet) Eski Türk Dini öğelerini, Türk şuurundan ve Türk kültüründen silip atamamıştır.

Tanrıcılık, yeni kültür çevresine ayak uydurarak, yaşamını bu veya şu şekilde sürdürebilmiştir. Yasaklar, Eski Türk Dinî unsurlarını gizli şekilde, yeni dinlerin alt yapısına itmiştir. Bu ölmeyen inançlar, ya yeni dinin kılıfına ustalıkla uydurulmaya çalışılmış ve kabul görerek yaşamaya devam etmiş; ya da yaşamaya devam etmekle birlikte, yeni inançla âşık bir şekilde çeliştiğinden dolayı, batıl inanç ithâmı ile yargılanmıştır. Temel veya kök niteliğindeki bu inancın izlerini, günümüzde yaygın olan dinlerde çok net bir şekilde görebilmekteyiz.

Din bilimcilerin ‘kitaplı dinler’ olarak ifade ettiği semavî dinler, eski din ve inançların etkisinden kurtulamamışlardır. Bu olgu, pagan inancı ve Hıristiyanlık için de, İslâm dini ve Tanrıcılık için de, İslâm dini ve Zerdüş inancı için de geçerlidir. Orta Asya’da Tanrıcılığı yaşayan Türkler İslâmiyet’i kabul ederken, Müslümanlığı Arap Yarımadası’nda ortaya çıktığı şekliyle değil, kendi kültür ve eski inançlarıyla uyumlu olabilecek özellikleriyle birlikte benimsemişlerdir.

Bugün çeşitli halk inançlarını incelediğimizde de, anlam veremediğimiz bir çok yaygın uygulamanın arkasında bu eski dinin yaşamakta olan etkisi yatmaktadır. Tanrıci inançtan kalma; yer, su, orman, dağ, ateş, ocak kültleri, benliklere ve dimağlara o kadar yer etmiştir ki, bugün bile izlerini açık ve net bir şekilde gözlemleyebilmekteyiz. Günümüzde başka bir inanç sistemine dahil görünsek dahi bizim mutasavvıflarımız ve tasavvuf anlayışımız, birçok özelliği ile Tanrıcılığın özelliklerini sergilemektedir. Bu husus açık ve nettir. Önyargısız bir gözlemlle rahatlıkla göze çarpmakta, fark edilebilmektedir. Belki de İslâm Dinini ayakta tutan ve yayan bir çok özellik, tasavvufa kaynaklık eden ve onun dinamik yanını oluşturan Şamanlık sayesinde olmuştur.

Şu hususu kabul etmek durumundayız ki, her ulusun kendine özgü algılayış ve hissediş farklılıkları vardır. Bu farklılıklar, Tanrı kavramında da en temel şekilde ortaya çıkar. Bir kişinin, Tanrı kavramı gibi tamamen öze dayalı bir konuda, başka ulusların özlerine uygun bir algılayışı içselleştirmesi oldukça zordur.

Kendi özünden çıkan ilk dininden sonra, başka bir dine gecen ulus, dış kabuklarını değıştirse de özündeki yapıyı değıştirememektedir. Gerek kültürel, gerek genetik kalıtım buna izin vermemektedir. Zerdüş İranlı acaba gerçekten Müslüman mıdır? Yoksa hâlâ özü, kadını aşığılayan, hazımsız hâliyle Zerdüş müdür?

Şeytan kiliseleri kuran, yüzlerine pagan maskeleri takıp azınlıkları yakan Hıristiyan Avrupa Pagan mıdır, yoksa iddia ettikleri gibi Hıristiyan mı?

Peki hiç düşündünüz mü sömürgeci düşünüş yapısına genetik ve kültürel kalıtımla bağılı olan İngiltere Pagan iken sömürgeci bir politika gütmekteydi, krallıkken sömürgeciydi, demokrasinin ve insan haklarının ilkelerini benimseydiğini iddia etmesine karşın hâlâ sömürgeci... Hıristiyan oldu ancak o dini de kendi algılayışı ile şekillendirip, Hıristiyanlığı sömürgeci bir din hâline getirdi. Hatta halkçı bir din olma iddiasındaki Hıristiyanlığı, sömürgeleri elde tutmak için en etkin silah hâline getirdi. Peki sizce İngiliz Müslüman olsa kendi mi değışir, yoksa Müslümanlığı kendi özüyle bütünleştirip sömürgeciliğe kılıf hâline mi getirir?

Bunların her biri incelenmesi gereken hususlardır. Her biri ayrı ayrı antropolojik ve sosyolojik birer çalışma konusudur. Öze tüm sonradan eklenenler, sonradan giyilebildiği için sonradan çıkarılabilir olmuştur. Ama özden çıkan, zaman zaman yanlış ve çirkin de olsa değıştirilemez bir kimliktir. Bunu inkâr etmek, bizi, yürüyüşünü şaşırın serçe durumuna düşürür. Dolayısıyla tüm önyargılardan arınarak yapmayı hedeflediğim araştırma ile Tanrıci inancın

anlamlar dünyasına tam olarak inebildiğim takdirde, elde edilecek birikim ile Mevlevîliği ele aldığımda bu bulgularla dünün kapalı kapılarını açtıkça, günümüzdeki inanç sistemlerinin gizli ve kapalı kalmış kapılarının da açılacağına inancım sonsuzdur.

Sadece Türk milletine değil de, aslında tüm dünyaya mâl olmuş olan Mevlâna ve Mevlevîlik doğru, tarafsız ve daha geniş çerçeve ile ele alınmaya ve anlamlandırılmaya muhtaçtır ve bunun gerçekleştirilmesi zaruridir. Bugün bazı kesimlerin şartlandırmaya çalıştıkları gibi, Türkler, sanki ‘İslâm doğmuştur ve İslâm ölecektir’ nitelemesi, ayakları yere basan bir tanımlama sayılamaz.

Bu tanımlama aynı zamanda Türkler’in tarihlerine karşı da saygısızlık sayılır. Çünkü; din kültürüdür. Din; bir kültürün ifade biçimlerinden biridir. Tanrıculığı yok sayıp, Türkler’in tarihini İslâm ile başlatmak, İslâm’dan önceki Türk tarihini ve kültürünü inkâr etmektir. Hatta bu akımlardaki temel refleks, Türklüğü inkâr etmektir.

Esat Korkmaz’ın da ifadeleriyle, şu veya bu nedenle birbirleri ile iletişimde olan toplumlar, birbirinin kültüründen etkilenirler. Bu karşılıklı olarak gerçekleşir. İslâm Dinî ile karşılaşan toplumlar da hem o dini etkilediler, hem de ondan etkilendiler. Zaten büyük kanların da dökülmesinin ardından girilen İslâmî sürecin başlangıcında, doğal olarak Türk kültürü, Arap kültürü ile yoğrulmuş İslâm’a adapte olabilmek için bir süreç yaşadı. Arap kültürünün kabul edilemez, hazmedilemez taraflarını törpüleyip, Tanrıculığın, bu yeni dinle çatışmayan taraflarına sarılıp onlara İslâmî süs vererek, eski geleneklerini öne çıkardılar. Onu kendi bünyelerine uygun hâle getirmeye çalışarak bu dini yaşamayı seçtiler.

KAM Kimdir?

“Bu Dünyada ve Öbür Dünyada İnsan Ruhuyla ve Onun Yazgısıyla İlgili Herşey Yalnız ve Yalnız Şamanın İşlev ve Yetki Alanına Girer.”¹

Karşılaştırmaya geçmeden önce az tanınan ve çelişkili, hatta oldukça önyargılı ve hatalı tanımlara sebep olan; Kam kimdir? sorusuna cevap aranmalıdır. Tanımlamalarda bulunurken bütüncül bakış açısı büyük önem arz etmektedir. Bütüncül bakış açısından yoksunluk bizi yanlış sonuçlara götürecektir. Hayatlarında hiç fil görmemiş bir insan topluluğuna, gözlerini bağlayarak, elledikleri

¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 249.

 eyin nasıl bir şey olduğunu sordu umuzda, filin kuyruğunu tutan, onun bir yılan olduğunu; kulağını tutan, bir yelken olduğunu; vücudunu tutansa onun bir kaya olduğunu söyleyecektir. Ama aslında bunların hiçbiri doğru cevap değildir.

Kam genelde kehanette bulunan, büyü ve efsun yapan, kurban kesen kişi olarak tanımlanmaktadır ve bu tanım çoğu kez Kam kelimesinin yanlış yerlerde kullanılmasına yol açmıştır. Kam'ın yaptıkları arasında yukarıda saydıklarımız da bulunur, lâkin Kam'ın sahip olduğu bir çok özelliğin sadece bir tanesini yerine getirebilen, Kam olmayan bazı kişiler de bunları yapabilir ve bunların ayrı isimleri vardır.

Verbitskiy, kısmen Kam'lı a yakın i ler yapan kişilerden söz eder: Şiddetli nöbetler geçirerek gelecekten haber veren ırımcılar/rınciler; gaip ten haber veren telgo iler, belirli hayvanların kürek kemi i üzerine ateş koyarak, meydana gelen değişikliklere göre yorumlarda bulunan yarınciler; dar ve r zg rl  bo azlarda bulunan Yada Taşı ile havayı de i tiren, yağmur ve rüzgâr yaratan yadacılar; efsunla birlikte faydalı otlar kullanan arba cılar gibi. Ancak bu kişiler, Kam değillerdir.

Bu insanların, Kam'ların yaptıkları şeylerin bir kaçını yapmaları onları Kam mertebesine yükseltmez.

Hatta Eliade, hastalara  ifa vermenin de Kam'lı ın temel özelliği olmakla birlikte, her  ifa sunucunun, Kam olarak nitelendirilemeyece ini belirtmiştir. Sihire ve sihirbazlara dünyanın her yerinde rastlanabilmektedir ama Kam'ın uyguladığı sihir, baştan sona ayrı bir felsefe ve yöntem içerir. Her sihirbaz  ateşe egemen olan ve sihirli u u lar yapabilen Kam'la bir tutamayaca ımız gibi her otacıyı da hemen Kam sayamayız.

Kam'ı diğerlerinden ayıran temel özellik nedir diye sorarsak; Eliade Kam'ı diğer tüm dinî, manevî ve fizikötesi i lerle meşgul olanlardan, vecd hâline girebilme özelliği ile ayırmaktadır. Oysa bu özellik onu diğerlerinden ayıran en temel özellik değildir. Bu dinde dinsel etkinlik bütünüyle Kam'ın tekelinde bulunmamaktadır. Kurban sunmak gibi rutin olarak gerçekleştirilen bir çok dinsel manevî vazife, aile reisleri veya Kam olmayan diğer kişiler tarafından yerine getirilebilmektedir.

 ncelendi i zaman Kam'ın ancak olağanüstü durumlarda i ba ına geçtiği görülmektedir. Bundan hareketle eğer bu büyük kavramı, kısaca ifade etmek istiyorsak, ancak bozulan evrensel, fiziksel ve ruhsal dengeyi tekrar sağlamakla meşgul olan kişi, yani dengeyi temin eden kişi olarak tanımlayabiliriz. Kam her şeyden önce tüm toplumun manevî dengesinin bozulmamasını sağlamakla yükümlüdür.

Kam öteki dünya ile bu dünya arasında varolan ama çoğunluk tarafından fark edilemediği için kolaylıkla bozulan dengeler altüst olduğunda, bu ilişkiyi ve dengeyi yeniden düzenlemek üzere sahneye çıkar. Böylece görünmez bağlarla birbirine sıkı sıkıya bağlı iki boyut arasındaki denge tekrar inşâ edilir. Radloff'a göre de, Kam'ın doğum, evlenme ve defin törenlerinde hiçbir görevi yoktur. Yeter ki bu sırada zor doğum vb. gibi beklenmedik bir durum olmasın. Ayrıca kısırlığı gidermek için de Kam'a başvurulmaktadır. Kam ancak av kışlaştığı zaman işe karışmaktadır. Görüldüğü gibi Kam, doğal akışın bozulduğu durumlarda sahnenin görünen yüzüne çıkmaktadır.

Demek ki tüm çarelere başvurulup, çözüm bulunamayan, olağanüstü durumlar ve büyük toplumsal sorunlar haricinde Kam için yapılacak iş yoktur; Yaşam, Kam'ın müdahalesi olmaksızın sürüp gider. Zorlu ve yorucu Kam âyinine, en ciddî durumlarda, çoğunlukla da milletin tamamının söz konusu olduğu durumlarda, ancak ruhlarla ilişkiye geçmek suretiyle çözümlenebilecek zor sorunlarda başvurulur. Kam, bu kişisel sıkıntı ya da toplumsal felâketlerin ortaya çıktığı durumlarda, cezbe hâline girip, sıkıntı ya da felâketin nedenini ve ona karşı alınacak tedbirleri öteki dünya ile bağlantıya geçerek öğrenir.

Bu âyin durumun değerlendirilmesi için yapılan bir tanrısal tiyatro gösterisidir. Burada, ya Kam'ın ruhu cezbe ile bedeninden ayrılarak başka dünyaya gider ve orada ruhlarla istişare ederek geri dönüp elde ettiği bilgileri kişilerle paylaşır, ya da ruhlar, Kam'ın içine girerek ona esin verir ve cezbe hâlindeki Kam, onların verdiği öğüdü, onların sesiyle aktarır. Kam denge ve uyumu özler. Her şeyin çevresel, iklimsel, biyolojik ve kimi kez toplumsal dengelerin alt üst olduğu yerlerdeki dengeyi yeniden sağlamak için sahneye çıkar, doğru yolu ve doğru çareleri bulur. Kam düzenlediği âyinlerle etrafına yeniden yapılanmaları için güç sağlar. Erhan Tuna, Kam'ın bu bağlamda yaptığı âyinlerini şu sözlerle tanımlamıştır:

"Oturumlar, özellikle Kam'ların gösteriyi hiç görülmemiş mimiklerle, bedensel hünerlerle, etkileyici sözler, şiirler ve ilâhilerle ve el çabukluklarıyla süslemeleri hâlinde daha da değer kazanırlar. Bu oturumlar, tüfek çakmaklarıyla kıvılcımlar çıkararak şimşekler elde edilen, düğümlerin kendiliğinden çözülmesi doğa üstü bir tiyatro sahnesidir. Bu tiyatrodaki insanlar içinde bulundukları sorunla her yönüyle ve boyutuyla yüzleşirler. Kendi sorunlarının nedenini ve bu sorundan kurtulma sürecini bir bir dışardan izlemek imkânını bulurlar." ²

Kam, bu dünyada, ruhanî yardımcılarla ve ata ruhları ile kurduğu ilişkiler sonucu kazandığı gücü veya bilgiyi başkaları için kullanmaya adar. Ata ruhu ile

² Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

irtibata geçip askere güç verir, değışken olmayan, gerçek bilgilere -sezgi ile- ulaşır, bu bilgiler ile hasta tedavisi, gelecekte haber alma, mesele çözme gibi işlerle uğraşırlar. Kam'lar, tam anlamıyla göğün, yeryüzüne ulaşan sesidir. İrtibatın kop-tuğu ve sıkıntının yaşandığı, karmaşanın hâkim olduğu zamanlarda, gökle kur-dukları derin bağlantıyı yere yansıtarak, karanlığı aşmaya yardımcı olurlar. Yani Ergun'un da belirttiği gibi ³ *"Bir elleri gökyüzünde diğer elleri ise yeryüzüne yönelmiş durumdadır.....Sırta ermeden sonra Kam, "Ruhsal Âlem"le iç içe yaşa-maya başlar ve âyinlerinde, o âlemden aldığı yardımlarla gökyüzünü yeryüzüne yansıtan bir ayna olur. O artık gökyüzünün yeryüzündeki bir eli olmuştur."*

Perrin'in tarifiyle, Kam, *"kuramsal olarak kendisi için harekete geçmez"*. Bu anlamda da Tanrıcılık, bireyci değil toplumcu bir zihniyetin hâkim olduğu bir mil-letin özünden çıkan toplumsal bir kurumdur. Kam, zor durumlarda eldeki kaynak-lardan yararlanan bir yönetici, hastalıkları tedavi eden bir uzman, zeki bir psikolog, yetkin bir sanatçı işlevi üstlenir. Hem Tanrı'nın, ataların ve ruhların sözcüsü olur, hem de siyasal bir planlamacı niteliği taşır. Türklerin eski dini konusunda önemli çalışmalara imzasını atan Jean Paul Roux, Kam'ı şöyle anlatır:

"Kam tamamen hayata dönük ve olumlu eylemler gerçekleştirmek isteyen kişiliği ile hiçbir zaman kara büyüye âlet olmaz ve hiçbir zaman kötülük yapmaz; sahip olduğu yetkileri kendi kişisel hizmetinde ve kendi savun-ması amacıyla bile kullanmaz. Kabile reisi veya hükümdarlarla anlaşmaz-lığa düştüğünde kendi etkisinden yararlanabilir, ancak hiçbir şekilde görünmez gücüne başvurmaz; kaybetmek pahasına maddî gücün ken-disini yenmesine seyirci kalır." ⁴

Kam, topluluğu için çalışır; âyinleri bilgisi ve gücü, zengin ve özerk bir mitolojiye dayanır. Kam, ruhlarla olan mistik ilişkileri ve esrime yeteneği sayesinde zamanı yürürlükten kaldırıp mitlerin söz ettiği köken ve başlangıç duru-muna yeniden kavuşabilir, yani kökene döner. Kam'lar *"kendi toplumlarının kozmoloji, mitoloji ve teolojilerini tek başlarına yaratmış değillerdir; onlar zaten varolan bu öğeleri doğru okuyup, anlayıp onları içselleştirmiş, kendileri içindeneyimlenebilir kulmuş ve esrimeli yolculuklarında kullanmış insanlardır."* ⁵

Kam'lar aynı zamanda birer söz ustasıdır. Onlar şifahi destan edebiyatının da koruyucularıdır. Buryatlarda olduğu gibi, Saha Kamı'nın söz hazinesi onikibin kelimeyi bulduğu hâlde, halkın konuştuğu kelime sayısı dörtbini geçmez. Kam'lar aynı zamanda dinsel ve diğer halk geleneklerinin ve menkıbe-

³ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

⁴ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İst., 2001, s. 63.

⁵ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 298.

lerinin, birkaç yüzyıllık eski efsanelerin de koruyucusu ve yaşatıcısıdır. Kurgusal, nazarı düşüncenin nesillere aktarımı Kam'lara dayanmaktadır.

Özetle şunu söyleyebiliriz ki; Kam'ın eyleminin en küçük motifi dahi, Tanrı mitleriyle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Kam eylemleriyle, kıyafetiyle, sözüyle, tüm varlığıyla, mitlerin simgesel bir ifadesidir. Kam, toplumun kıyısında, onlardan farklı, fakat onlar için çalışan biri olarak varolmaktadır.

Fakat bütün eylemi, topluluğun mitolojik olguları ve ritüelleri ile uyum içindedir. ⁶ Ataların isimlerini hatırlatmak onların görevidir. Mevlevîler de ataların isimlerini yaşatmaya büyük özen göstermektedirler ve bu konuda çok hassastırlar.

Kam bir otun, bir hayvanın, bir insanın veya bir varlığın olsun, hep kökenini, ilk yaratılışını bize anımsatır. Hep ilk varoluşa ve mitsel zamâna taşıyarak, o yaratılış anını tekrar hissettirerek, âdeta yeniden doğuşu ve tazelenmeyi sağlamaktadır. Bütün Kam'ların derin sezgileri, geniş düş güçleri vardır. Bir Kam'ın içinde insanları ürkütmeyen, ama gücünün de bilincinde olan bir içsel kuvvet bulunduğu hissedilir. Kam'lar bir kurt gibi uzağı görür, fakat bir Kam gibi bilirler. Tabiattaki bazı sırlara da vâkıftırlar. Kam'lar aynı zamanda kabîle veya oymağın öğütçülüğü görevini de yüklenirler. Öğüt vermek Kam'ın tekâmülünü gösterir. Halk için, bir Kam, danışılacak ve faydalanılacak ulu kişidir.

Kam'lar, şarkıcı, şair, müzisyen, kâhin, hekimdirler. İleride geniş bir biçimde göreceğimiz üzere, Mevlevîlerde de, bu sanatkâr yön oldukça baskındır, hatta en önde aranan özelliklerdendir. Kam'ın üstün kabiliyetleri ve farklı bir yaratılışı vardır. Kam'lar hayali geniş, mistik ve yaradılıştan zeki, kurnaz, düşün-celi, coşkulu, şair ruhludurlar. Mizaçlarında doğuştan gelen şairlik vardır. İrticalen şiirler, ilâhiler söyler ve meydana gelecek bir olayı önceden hissedebilirler.

Şair ruhlu olsalar da her zaman güçlü karaktere sahip kişilerdir. Zira gerek yetişmeleri sırasında, gerek görevlerini yaparken, kendilerine hâkim ve güçlü bir iradeye sahip olduklarını kanıtlamak zorundadırlar. Kam'lar çoğu kez konuşmayı sevmezler, oldukça ketumdurlar. O açıdan ve daha bir çok nedenle Kam'ların dünyasına girmek oldukça zordur. Hatta yapılan antropoloji çalışmaları bu özellikleri araştırmacılara oldukça büyük zorluk yaşatmaktadır. Kam'lar Gök Tanrı'ya ait bildiklerini bir sır gibi saklarlar. Altay dinî inancını tetkik edenlerden W. Radloff, bu konuya dair şu malûmatı vermektedir:

"Kebis'te bulunduğum sıralarda, Hıristiyanlığı kabul etmiş iki Kam'a rastladım. Bunlardan malûmat alacağımı ümit etmiştim. Fakat ümidim boşa

⁶ Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

çıktı. Benim suallerime karşı 'Tanrımız bize dargındır. Biz onu bıraktık. Ona ihanet edersek bize ne yapmazlar. Rus Tanrısı da onlardan bahsettiğimizi hoş görmez' diye cevap verdiler, başka bir şey söylemediler".

Bazı Kam'lar çok uzaklara gider, toplumdan uzakta yaşarlar ve çok az insan onların yerini bilir. Onların oturduğu yeri bilenler, ancak ölürken oğullarına söylerler. Bazen oğullarına söyleyemeden ölenler olur. Böylece onların yeri çok az kişi tarafından bilinmeye devam eder. Kam, hep insan varlığının doğasından kaynaklanan tehlikelere, insanı dikkatsizlik ve bilinç düşüklüğü durumunda tuzağa düşürmeyi bekleyen gizemli güçlere ya da hastalıklara, kıtlıklara, talih-sizliklere karşı uyanıktır. Kam bir ruhlar kılavuzudur. Ateşe egemen olma ve büyümlü uçuş gibi uzmanlıkları vardır. Zaten uçmak, büyük mesafeler kat etmek, görünmez olmak Kam'ın sık rastlanan özelliklerindendir. Kam'lar insanlara yardım etmek üzere âdeta atlarına binip bulutların üzerinde uçarlar. Ayrıca Kam'lar kuş misâli havalanıp ağaç dallarına konabilme yeteneğindedirler. Macar Kam'ı (Taltos) *"bir sıçrayışta söğüdün üzerine ulaşıp bir kuşu bile çeke-meyecek kadar ince bir dala oturabilmektedir."*¹

Aslında Kam, farklı unsurları kullanarak hem kendi bedeninde, hem ruhunda ve hem de zihninde yolculuk yapmaktadır ve bu yolculuğunu simgesel hareketlerle ifade etmektedir. Kam, bu dünya ile öteki dünyayı birlikte görür; olay ve olguları bu bakış açısından anlamlandırır. Rüyalar, görümler ve ruhlarla iletişim sayesinde, kökenle, kök dünya ile iletişime geçer. Perrin'in² tarifiyle ele alırsak "İki yüze sahip bir dünya da, her yüzün diğeri için biçim bozucu bir ayna olduğu, iki yüz arasında büyük dinlerin varsaydığı açıklığın bulunmadığı bir dünyada, doğaüstü yardımcılardan destek alan Kam, her şeye anlam katan, olacakları bildiren ve başa gelenleri açıklayan simgeleri tanımlar". Kam, hayatın içinde yazılı olan simgeleri, yanılgısız okumayı bilir. Bizim rastlantı diye nitelendirdiğimiz olaylardaki mesajları ve sebep sonuç ilişkisini ortaya koyarak, onları rastlantı olmaktan çıkarır. Zaten bu inancın bakış açısı doğrultusunda tümüyle rastlantının dışlandığı bir evrende Kam'dan her şeye yanıt getirmesi istenir.

Kam, bu dünyayı, ruhların gözüyle yani öbür dünyanın gözüyle algılar. Kam, hisseder, sezer lâkin bu seziş öyle kuvvetlidir ki 'sezer' ve 'hisseder' kelimelerini 'görür' ve 'bilir' şeklinde değiştirmek mümkündür. Sadece ölümün ve öteki dünyanın gizemlerini çözmeye yönelmiş değildir. O, hem ölümün hem de yaşamın gizemlerini çözümlemeye dönüktür. Kam olağanüstü bir 'alıcı'dır. Sıradan insanların göremedikleri işaretlere duyarlıdır. Telepati yeteneğiyle donan

¹ Roheim, Hungarian *Shamanism*, 1951.

² Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003.

mıştır. Ölümü sezinler. Rüyalari eksiksiz gerçekleşir. Av hayvanının gelişini kestirir. Tedavi sırasında kendisini çevreleyenlerin ne düşündüklerini bilir. Üstelik, söylediklerine çoğu kez maddî kanıtlar eşlik eder, böylece yaklaşımlarının gerçek olduğu kanıtlanır. Michael Perrin'in ² dediği gibi Kam, "*iki dünya arasındaki sınırları at üstünde aşar.*" Kam görünen gerçeklikle, görünmeyen gerçeklik arasındaki bir bağı görür ve bu iki gerçekliğe zihinsel ya da ruhsal seyahatler yapabilir.

Kam hep görünenin ötesine yoğunlaştığı için uygulamalarını genelde geceleri yaparlar. Ancak Kam'ın gözlerinin görür hâle gelmesi için karanlık yeterli değildir. Kam, daha Kam olma sürecinde kendisini görünenin ötesine taşıyacak olan varlıkları seçmeye ve onlarla iletişim kurmaya başlar. Bu varlıklar her Kam'da değişiklik gösterir. Ama çalgı âleti, ır, dans ve vecd görünenin ötesini algılamaya yardımcı olan değişmez öğelerdir.

Özetlemek gerekirse, hastalıkların nedenini, kökenini araştırıp çare bulmak; hastanın hastalık esnasında ayrılan koruyucu ruhunu geri getirmek; kısırılık ve zor doğumlarda yardım etmek; olağanüstü durumlarda verilen kurbanları Tanrıya ulaştırmak; çeşitli dinsel törenleri icra etmek; olağanüstü ölümlerde ruhları ölümler âlemine göndermek; bozulan tabuların doğasının anlaşılmasını sağlamak; kaybolmuş ya da acı çeken bir can'ı yeniden kazanmak; Kozmos'da farklı düzeylerdeki uyumun yenilenmesine yardım etmek; ruhsal dünya ile insanlar arasındaki çatlağı hafifletmek; insanları kötü ruhlardan korumak için âyinler düzenlemek; vecd ve ilhamla geleceğe dair öngörülerde bulunmak; yağmur yağdırmak Kam'ın görevleri arasındadır.

Kam, bir medyum/detektif olarak kaybolmuş eşyaları ortaya çıkarır; başka dünyalara yolculuk edip, Tanrı'nın, ataların ve diğer ruhların bildirileriyle geri dönme gücünü taşır. Kam'lar insanların bahtını okurlar, bazı şeyler söylerler ve sonunda "Ondan ötesini de Gök Tanrı bilir" derler.

Nadir olarak bazı Kam'ların, bir topluluk veya bir insan üzerine hastalık veya belâ gönderdikleri tespit edilmiştir. Bu gibi durumlarda, bu kişiyi veya topluluğu, başka bir Kam koruması altına alabilir ve iki Kam arasında ruhsal bir savaş başlar. Bu ruhsal savaşlar uzun sürebilir ve daha zayıf Kam'ın ölümü ile bitebilir. Düzenli olarak başkalarına saldıran Kam'lar şifa güçlerini kaybedebilirler ve bu tür Kam'lar hızlı bir şekilde toplum içinde statülerini yitirirler, hatta bazen öldürülürler.

Ruh ve onun başına gelen şeyler (dünya da ve ötesinde) Kam'ın yetki alanı içerisinde. Kam, ruhun kökenine ve tekâmül basamaklarına dair bilgilere

² Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003.

hâkim olduğundan insan ruhlarının dramını bilir. Buna ek olarak *"ruhu tehdit eden güçleri bilir ve bunların ruhu götürebileceği yerlere ilişkin bilgiye sahiptir."*¹⁰

Kam'lar, öteki dünya tarafından atanmışlar ve seçilmişlerdir.

Bazı kaynaklara göre, Kam'lar kullandıkları ruhlara ve yolculuk yaptıkları yerlere göre kara veya ak olarak da ayırt edilirler. Başka kaynaklara göre de ak ve kara olmak üzere, her iki Kam'ın da özelliklerini taşıyan Kam'lara da rastlanır.

Anohin de, Altay erkek ve kadın Kam'larının soy kütükleri üzerinde dururken, ya yalnızca Ak-Kam'lık, ya da yalnızca Kara-Kam'lık yapan Kam'ların yanında, bir çok Kam'ın hem gök, hem de yeraltı ruhları için, her iki Kam'lığı birden yaptıklarını da yazarak, Kara-Kam'ların sayısının Ak-Kam'lardan daha az olduğuna dair bir tespitte bulunmuştur. Kadın Kam'lardan çoğunlukla Kara-Kam veya hem yere, hem göğe yolculuk edebilen Ak ve Kara-Kam'lığın niteliklerini kendinde toplayan Kam'lar çıktığı da bazı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir. Fakat bu iddia *"İlk Kam'lar Ak-Kam'lardı, Kara-Kam'lar sonradan ortaya çıkmıştır"* şeklindeki öngörü ile ters düşmektedir.

İlk Kam'ların kadınlardan müteşekkil olduğu konusunda hemfikir olduğuna göre, Kara-Kam'ların daha çok kadınlardan çıktığı fikri bu gerçekle çelişmektedir. Ayrıca ilk Kam'ın atası Gök Tanrı tarafından gönderilen bir kartaldır. Bu bilgi ilk Kam'ların Ak-Kam'lar olduklarının en büyük kanıtıdır. Genel anlatıma göre Ak ve Kara-Kam farkını şu şekilde özetleyebiliriz. Ak-Kam'lar gök yüzüne çıkar, Kara-Kam'lar yeraltı ruhlarıyla ilişki kurar.

Ak-Kam'lar yalnız gökte ve başta aydınlık dünyasının hâkimi Ülgen olmak üzere, oradaki iyi ruhlarla Kam'lık ederler. Kara-Kam'lar ise yalnız yeraltının korkunç ruhunu temsil eden Erlik ile ona bağlı ruhlar (kara töz) için tören yaparlar. Ak, aynı zamanda iyi ruhların başı olan Ülgen'in de renk simgesi olduğundan, Ak-Kam'lar, Kara-Kam'lardan daha kutsal sayılır.

Buna karşın yer ve yeraltı ruhlarıyla daha çok ilişkiye geçen Kara-Kam'lar diğerlerinden çok daha fazla çekinilen Kam'lardır. Çünkü alt âlem yolculukları, en zor ve en tehlikeli olanlardır. Bu yüzden de sadece en güçlü Kam'lar oraya emniyetli bir şekilde girebilirler. Yeraltına yapılan âyinler daha gizli olduğu için Avrupalı gözlemcilerin Kara-Kam'lara has bu âyinlere tanık olmaları hep daha zor olmuştur. Bu yüzden de Kara-Kam'ların âyinleri ile ilgili elimizde daha az bilgi vardır. Kara-Kam'lar yeraltına ait enerjileri, çeşitli yöntemlerle yatıştırıp zararsız duruma getirdikleri, yeraltına ait olanı tanımlayarak, onu deşifre ederek, bilinçlilik ve farkındalık sağladıkları ve bu şekilde kötüyü def ettikleri

¹⁰ Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

için, onlar da insanlar için hayırlı işler yapmaktadırlar.

Ak-Kam'lar, kötü ve karanlık ruhlar âyin yapmazlar, kanlı kurbanlar vermekten sakınırlar. Kara-Kam'ların tersine, Ak-Kam'lar ancak gündüzleri, aydınlık ruhlar şerefine, kansız kurban âyin ve törenleri yaparlar. Bazı kaynaklara göre; Ak-Kam'lar, halk tarafından çok sayıldıkları hâlde Kara-Kam'lar kadar iş görmezler. Âyin yaptırmak için halk daha ziyade Kara-Kam'lara müracaat eder.

Bunun sebebi karanlık dünyasından zarar görmek endişesinin daha ağır basmasıdır. Kara-Kam'ların yetenekleri de Ak-Kam'lara oranla daha fazla gibi görülmektedir. Kişi henüz Kam adayı iken, adayın ruhu zaman zaman ruhlar tarafından alınıp, Ak-Kam olacaksa Doğuya, Kara-Kam olacaksa Batıya götürülür. Çıracak Kam'ın, ruhların saraylarında karşılanan ruhuna, burada Kam atalar tarafından Kam'lığın sırları öğretilir. Bu iki tür Kam, giysi bakımından da birbirinden ayırt edilir. Genellikle âyinlerde, mistik bir karakter taşıyan Kara-Kam'ların tersine olarak, Ak-Kam'ların daha gösterişsiz ve sade giyindikleri göze çarpar.

Bazı kaynaklara göre, Ak-Kam'ların giysileri beyaz, Kara-Kam'larınki ise mavidir. Kara-Kam'ların cübbesinde, onu kullanarak Kam'ların ruhlar âlemine gittiği yer deliğinin simgesi bulunmaktadır.

Bu tanımlara bakıldığında, Mevlevîler, Kara-Kam'dan çok Ak-Kam'ın özelliklerini taşımaktadırlar. Çünkü Mevlevîler sadece göğe yükselmektedir. Yer altı ve kötü enerjilerle hiçbir şekilde irtibat kurmamaktadırlar.

Türk Dini'nde Ak-Kam/Kara-Kam kavramlarının olup olmadığı sorusuna yanıt bulmak üzere Tanrıciğbaşı Akay Kynyev ve onun hocası Claudia Mihailovna'ya soru yönelttiğimde, Kam'ların Ak-Kam/Kara-Kam diye ikiye ayrılmadığı; Kara-Kam'ın yere, Ak-Kam'ın göğe yolculuk ettiği konusunun doğru olmadığı; Kara-Kam'ların insanlara yardım ettiği ve aslında iyi kişiler olduğu tanımının yanlış bir tespit olduğunu, Kara-Kam tabirinin, gücünü kötüye kullanan ve bu sebeple de gözden düşmüş Kam'lar için geçerli olabileceğini, bu bağlamda Mevlevîlerin Ak-Kam statüsüne gireceğini belirtmiştir.

Ancak Yakutlarda; Ak-Kam'a **ayı oyun** (iyi Kam), Kara-Kam'a ise **abası oyun** (şeytanî Kam/kötü ruhların Kam'ı), Buryatlar'da; Ak-Kam'a **sagani bö**, Kara-Kam'a **karain bö** gibi adlandırmaların bulunması, Manas destanının bir epizodunda geçen hikâyede lohusaya yardım için 'kara bakşının çağırılması ve lohusa 'Ey gelinler; ilimde kara bakşı var idi. Kara basmış kadının evliyası o idi' diye belirtilmesi, eski zamanlarda 'kara-bakşı' ve 'ak-bakşı' kavramlarının en azından bazı bölgelerde bulunmuş olduğunu bize göstermektedir.

Kam ve Mevlevî Arasındaki Yapı Benzerliği

Kam'lar, Mevlevîler gibi Tanrı ile konuşan Tanrı erenleridir. İkisi de, hiçbir aracı kabul etmeksizin, birebir Tanrı ile irtibata geçerek feyz alan bir yapıdır.

Kam'lar gerek erkek, gerek kadın olsun, bir kast hâlinde bulunmazlar. Mensup oldukları boy, oymak veya köyün bir üyesi olarak halk içinde yaşarlar. Onların diğer insanlardan üstünlüğü ancak âyin sırasındadır. Vecd hâli geçtikten ve âyin sona erdikten sonra diğer ölümlülerden hiçbir farkları kalmaz. Gölpınarlı'nın ifadeleriyle de *"Mevlevîliğin köylere kadar yayılmasının sebeplerinden biri ve belki birincisi, Mevlevî şeyhlerinin halktan ayrılmamasıdır. Mevlevî dedeleri de mutlaka bir işle fiilen meşgul olmaktadır."*¹

*"Her dede, hücresinde ihtisası dahilinde işiyle uğraşır, yaptığı şeyleri satar, parasını dergâha getirir, bu para da ortada sarfedilir. Herkes gibi çalışıp para kazanıp geçinilir."*² Mevlevîler tarafından yapılan imzalı ve ekserisi kabartma ve destarlı Mevlevî sikkesini taşıyan objeler arasında, kalemtraşlar, makteler, hilaller, kaşıklar, kaşağılar, oyma ve kakma işleri, topraktan yapılmış fincanlar ve fincan tabakları, zarflar, tespihler, fildişi işleri, topraktan yapılmış fincanlar vs vardır. Gölpınarlı'nın değerli görüşlerine göre, daha sonradan vakıfların çoğalması, dedelerin bir iş görmeden parazit yaşamalarına yol açmış ve bu durum da Mevlevîliğin 'özünden' ayrılmasına sebep olmuştur. Burada 'öz' diye bilinçdışı ifade edilen kaynağın, Tanrıci gelenek olduğu kanaatindeyim. Kam'ın toplum ve toplumdaki işbölümünün dışında yer almadığını belirten Hassan'a göre;

"...Kam'lık, işbölümünün bir biçimine hayatiyet kazandırırken, kabile üyeliğinin olağan işlerini de sürdürür. Kadın ya da erkek Kam, her şeyden önce kabile üyesidir. Kutsallığın gerektirdiği Kamusal işlere zamanlarının tamamını ayırmazlar... Toplum dışına (ve üstüne) doğru sivrilen Kam bulmak mümkün değildir." Öteki insanlar gibi güncel sorunlar onun için de geçerlidir. Diğer insanlar gibi o da toplumda gündelik hayatını yaşar. Geçimini sağlamak için çalışır, ailesinin ve toplumunun içinde yaşadığı sorunlardan asla kopuk olmaz. Aynı Kam gibi Mevlevî de eğitimi sırasında kendini bazı şeylerden soyutlasa da, eğitimi sonrasında halk içinde yaşamalı ve halktan kopmamalı, inzivaya çekilmemelidir. "Mevlâna, hayatla olan bağı da unutmayıp dile getiriyordu. Mevlâna, yaşanan hayatın her noktasında vardı."³

Kam'lar çok az yemek yer, az konuşur ve az uyurlar. Bu nitelikler, bize

¹ / ² Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkilap, İstanbul 1983, s. 261.

Mevlâna'nın üç öğüdünü hatırlatmaktadır. Mutasavvıf da, Kam da kalabalıkta yalnız kalabilmek durumundadır. Olayların içinde yaşarken olayla olay olmamak ve yeri geldiğinde olayların hem içinde hem de dışında kalabilmeyi öğrenmelidir. Kendine, yani duygu ve düşüncelerine kesin hâkim olmayı başarmalıdır. Düşünce konsantrasyonunun önündeki engellerin farkında olmalı ve bunları aşmaya çalışmalıdır. Yoğunlaşmasını sürekli kılmak için düşüncesini dağıtıcı eylemlerde bulunmamalıdır. Mevlevî de Kam gibi ustasının yanında ciddî bir eğitim sürecinden geçmektedir. Hem Kam hem Mevlevî, hocası tarafından kendisine verilen uygulamaları eksiksiz ve abartısız yerine getirmelidir.

Kam, Mevlevî gibi, hem 'gören', hem 'bilen' ve de 'yapabilen'dir. Dinî inancın sadece teorik, kuramsal kısmını üstlenmek gibi bir şansı yoktur. Hem bilmeli, hem uygulayabilmelidir. Kam ve Mevlevî'yi o mevkiye ulaştıran, sahip olduğu kavramsal ilâhî bilgiden çok ortaya koyduğu davranış, yaşantı, beceri ve uygulamalardır. *"Ya Göründüğün Gibi Ol; Ya Olduğun Gibi Görün"* sözü, âdetâ Mevlevîliğin bir simgesi hâline gelmiştir ve bu tarikatın veya felsefenin özünü ifade etmiştir. İnanmak ve bu inancın gereğini fiiliyatıyla göstermek, Mevlevîliğin en önde gelen ve üstünde önemle durulan şartıdır. Aynı Kam'lar gibi Mevlevîler de bağlı bulundukları yolda hizmet vererek yolu daha da aydınlatmaktadırlar. Kam'lar ve Mevlevîler ortaya koydukları felsefeyi bir yaşam biçimi olarak kabul edip bunu bizzat uygulamak durumundadırlar. Şeyhler, Usta Kam'lar gibi hayat tarzları ve davranışları ile dervişlerine örnek olmalıdırlar. Sözü ile fiili farklı olan, kendi söylediğini kendisi tatbik etmeyen Mevlevî şeyhleri ve Kam'lar dışlanır ve bağlı oldukları sistemden koparlar. Hüseyin Top, Mevlâna'nın bu anlayışını şu sözlerle açıklamaktadır:

"Toplumda olduğu kadar tasavvuf kurumlarında görülen en büyük çarpıklık ve hastalık, adına "riya" denilen, inandığı gibi hareket etmeyiş, özü ile sözü bir olmayış, iki yüzlülük ve gösteriş gibi sun'î davranışlardır. Kişinin deyişi ile işi, ayrı ve farklı olmamalıdır. Yüce Mevlâna: "Ya olduğun gibi görün, ya görüdüğün gibi ol." buyurur. Adam konuşurken doğru mu söylüyor, takıyye mi yapıyor anlaşılmazsa ve bu hastalık yaygınlaşırsa, tevhidin ruhu, temelden çürümeye; bozulma ve yok olma sinyalleri yükselmeye başlamıştır. Riya artıp, güven ortadan kalkınca sevgi ve saygı bağları iyice zayıflar, sevgi ve saygıya dayalı birleşme ve kaynaşma da meydana gelmez. Tevhîd tahakkuk edemez, toplum da içerisine kurt girmiş kof bir ağaç gibi çürür, yıkılır, yok olur gider." ⁴

³ Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, Kaynak Yayınları 1985.

⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Takıyye ve riyanın kol gezmesinin nedeni dinlerde katı kurallara dayalı ibadet zorunluluğudur. Bu kuralları yerine getirmemek dinden çıkmak gibi görüldüğünden, kişiler bazı şekilleri yerine getirmeyi dindar gözükme için yeterli görmeye başlamışlardır. Çünkü özü doğru olmasa da dıştan doğru gözükme, saygınlık sağlamak ve dindar kabul edilmek için yeterli görülmüştür. Çünkü dinde odak noktası Tanrıcılığın hüküm sürdüğü zamandaki gibi ‘ruhlar’ olmaktan uzaklaşmış, ruhları göremeyen gözler dindarlığı şekille algılayabilir olmuşlardır. Akay Kynyev'e yönelttiğim ‘bir Tanrıcinin yapmak zorunda olduğu ibadetler nelerdir?’ sorusuna ‘Tanrıclılıkta bu sorudaki anlayışa uygun dogmalar yoktur’ şeklinde cevap aldım. Tanrıclılıktaki bu yapı, kişileri şekille imanını ispatlama çabasına sevketmemektedir. Kam’ı diğler din adamlarından ayıran en belirgin özellik de burada yatmaktadır. Kam, dini ne teorik olarak dillendirir, ne de sadece teoride yaşar. Tanrıclılığın ne olduğunu ancak bir Kam’ın hayatını gözlemleyerek anlayabilirsiniz. Size teori sunulmaz. Bir Kam olabilmeniz için de illaki teorilerin hayata geçirildiğine tanık olunması gerekmektedir. Kam’ı o mevkiye ulaştıran sahip olduğu kavramsal ilâhî bilgiden çok, ortaya koyduğu davranış, yaşantı, beceri ve uygulamalardır.

Mevlâna'ya göre de, Kam'a göre de din adamı olmak, gizli şeyleri gören gözlerle sahip olmayı gerektirir. Mevlâna 'Divanı Kebir'ine *"Gizli şeyleri gören gözlerle sahip olana, her an senden şekiller, suretler görünmede"* sözüyle başlayarak böyle bir göze sahip olmanın aranan özelliklerin başında olduğunu ifade etmiştir. Mevlâna Mesnevi'sinde şöyle der *"Bu nura sahip olan, akıl yolu ile onun kalbine girer, nakdini görür, nakil ve rivayete bağlanmaz. Gaybı adamakıllı bilen, Tanrı'nın has kulları, can âleminde kalp casuslarıdır. Hayâl gibi gönle girerler. Gizli şey ve hâl, onların önünde apaçıktır. Serçenin vücudunda ne kuvvet, ne kudret vardır ki sırrı doğanın aklından gizli kalsın. Tanrı sırlarına vakıf olan kişinin önünde mahlûkatın sırrı nedir ki? Göklere çıkan adama yeryüzünde yürümek güç gelir mi?"*⁵ Bu sözler, ‘Kam kimdir?’ sorusuna âdeta tam bir cevap niteliğindedir. Mevlâna burada âdeta Kam’ın niteliklerini övmekte ve ideal model olarak onun tarzını takip etmektedir.

Kam, ruhlarla, kaynakla, öze ilgilenir, yani Mevlâna'nın dediğı gibi *"Bu nura sahip olan, akıl yolu ile onun kalbine girer, nakdini görür, nakil ve rivayete bağlanmaz". "Gaybı adamakıllı bilen Tanrı'nın has kulları, can âleminde kalp casuslarıdır."* Mevlâna'nın, bu beyitinde altını çizdiğı, betimlediğı her şey Kam için de aynen geçerlidir. Kam'lar da gaybı adamakıllı bilen ve gezendir ve o âleme gidip oradan bilgi alan ve o bilgiyi yeryüzündekilere fısıldayan casuslardır. Yine

⁵ Mevlâna, Mesnevi, Cilt II:113.

Mevlâna'nın betimlemesine eş olarak gizli şey ve hâl, onların önünde apaçıktır. Mevlâna'nın *"Tanrı sırlarına vakıf olan kişinin önünde mahlûkatın sırrı nedir ki?"* sözünde belirttiği gibi Kam da, Tanrısal doğaya, sisteme ve evrenin işleyişine hâkim olan kişidir. Bu sistemi anladığı için, olayları iyi çözümleyebilir, bir olayın kaynağını ve olayın nereye varacağını isabetli bir şekilde kestirebilir ve sistem dışına çıkmaktan kaynaklanan sorunları hemen tespit edip onları tekrar Tanrısal düzene sokarak sorunu çözebilmektedir. Örneğin, Tanrıcılığa göre sağlık normaldir, hastalık doğal olanın, yani Tanrısal sistemin dışına çıkmaktan kaynaklanır. İyilik doğal olandır, kötülük doğal olandan ayrılan ruhun hastalanmasıdır. Son olarak Mevlâna'nın *"Göklere çıkan adama yeryüzünde yürümek güç gelir mi?"* beyiti akla gelmektedir. Burada Kam'larla, Mevlevî-lerin ikisinin de en baskın niteliği olarak ortaya çıkan, göğe yükseliş özelliğini ortak olarak paylaştıklarını görmekteyiz.

Kam'lar dolaşarak kendilerine en uygun enerjinin bulunduğu bölgeye yerleşirler. Aynı gerçeklik Mevlâna için de mevcuttur. Burhan Yılmaz'a göre;

"Mevlânâ'nın Mevlevîliği oluşturacağı yer olarak Konya'yı seçmiş olması, tüm ezoterizmle ilgili araştırma yapanlarca bilinmektedir ki belirli bir spiritle coğrafya bilgisine dayanmaktaydı. İlginçtir ki Troya, Nemrut ve Gize üçgeninin açısı ortası, bizi Konya şehrine götürmektedir." Bahaeddin Veled ve Hz. Mevlâna, Belh'den çıktuktan sonra Kûfe'ye ve Mekke'ye uğramışlar, Kabe'yi tavaf etmişlerdir. Kudüs ve Şam'ı ziyaret ettikten sonra "Tanrı yurdumuzun Anadolu topraklarında olmasını buyuruyor. Bizim durağımız Konya Şehri olacaktır. Bu belde bizi çekiyor" diyerek Konya'ya yerleşirler." §

Kam'lar genellikle yoksul kimselerdir, dünya malına düşkün değillerdir. Onlar hakkında söylenen menkıbeler de bu görüşü doğrular. Emekleri ile geçinirler. Kam'ların kendileri de böyle yaşamaya inanmışlardır. Yaptıkları ağır işlere nazaran bu hizmetleri karşılığı ya hiç para almazlar veya çok sembolik bir karşılık alırlar. Zaten Kam'ın amacı zengin olmak değildir. Bu, Tanrıcılığın ruhuna da aykırıdır. Kam'ın amacı, mensup olduğu topluma karşılıksız hizmet etmektir. Sevap arayışından çok uzak bir anlayışla, Kam görevini yerine getirmeye çalışmaktadır. Onu mutlu eden en sıkıntılı günlerinde halkına yardım etmektir. Bu ise tamamen gönüllü ve asla karşılık beklenmeden yapılan bir hizmettir.

Kam'ların törenlerde aldıkları karşılıklar hakkında Roux, bize Plan Carpin'den ilginç bir bilgi aktarmıştır ve Kam'ların karşılık olarak kırılan veya

§ Burhan Yılmaz, *Bilinmeyen Mevlâna*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2004.

geçerken düşen şeyleri kendileri için aldıklarını söylemektedir. ¹ Oysa bu konuyu Altay'da Tanrıcuların başı Akay Kynyev'e danıştığımızda böyle bir şeyin kesinlikle olmadığını ifade etmiştir.

Mevlevînin de Kam gibi bu yola gönüllü olarak girdiğini unutmamalıdır. *"Mevlevîler yalnız 'Niyaz' adı altında, tanıdıklarının ve bildiklerinin verecekleri parayı ve armağanları alabilirlerdi. Ancak niyazın da herhangi bir amaçla ya da alanı ve vereni bir borç ya da bir yükümlülük altına sokmak düşüncesiyle verilmemesi ve alınmaması gerekirdi"* ² Mevlevîler, 'niyaz'dan başka armağan ve yardım kabul etmedikleri için cenazelerde 'ıskat' ve 'kefare't paralarına da el sürmezlerdi. Mevlevîler, hiçbir zaman 'zekât' ve sadaka almazlardı.

Mevlevîlerde, bağdaş kurmak saygısızlıktı. Oturma, daha çok diz çökme biçiminde ya da bir dizi alta alıp öbürünü dikme biçiminde olurdu. Tanrı Türklerde de saygı içeren hareketler arasında, hatta ibadet esnasında diz çökmenin çok yaygın olduğunu bilmekteyiz. Türklerde bu hareket, bir dizin yere vurulması ile gerçekleşir. Yaptığım görüşmeler neticesinde Altay'da murgüllerde yapılan ibadetlerde diz vurma, diz çökme eylemi sıklıkla tekrarlanmaktadır. Lâkin bu esnada yere bakmamaya, başı eğmemeye özen gösterilir.

Mevlevîleri diğer İslâmî tarikatlardan ayırarak, Tanrıcılığa bağlayan başka bir özellik de Mevlevî âyinlerinin, Kam âyinleri gibi sevap kazanmak amacıyla yapılmamasıdır. Amaç ruhun Tanrısal boyutla iletişimidir. Semâ hakkında Mevlânâ şöyle buyuruyor: *"Dervişler vecde kapılınsınlar da, Tanrı'yı özleyişleri artsın, âhrete inanış sevgileri çoğalsın, gönüllerinden dünya sevgileri dağılsın, dünyaya gönülleri yabancı olsun diye semâ ederler. Kerametleri âleme yayılmış, Güneş'ten daha fazla tanınmış olan, ululukları minberlerde söylenen ulu şeyhlere uyarlar. Semâ törenini onlar koymuşlardır..."* ²

Burada da görülmektedir ki 'namaz kıldım, dua ettim sevap kazandım' mantığından çok ileride bir anlayışla âyin ve ibadet yapılmaktadır ve bu usul de Türkler için yeni ve farklı bir usul değildir. Türk dininde, sığınmanın ötesinde Tanrı'dan hiçbir beklenti yoktur. Altay'da bir Kazak'ın anlattığına göre; "-Bir kadın Türk dinini bırakıp Müslüman olmuş. Sonra çocuğu hastalanmış. Bunun üzerine tekrar Türk dinine dönmüş. Ve bundan sonra Türk dinine uygun davranıp menfaat için dua etmediğini, yani Tanrı'dan bir şeyler talep etmediğini, bu düzgün davranışın sonucunda da çocuğunun iyileştiğini söylemiştir."

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 80 dipnot, Aktardığı kaynak; Plan Carpin a.g.e. s. 312, satı G.29.

² A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Aynı görüş Şems-i Tebrîzi'de de hâkimdir. Şems şöyle demektedir:

"Niçin velîler, 'Ey Tanrım, beni besle ve beni başarılı kıl' derler, nebîler 'İnandık ve gerçekledik' demekle yetinirler. Burada ince imalar vardır. Nebiler bir dilek dilemediler, ancak 'inandık' dediler. Ama velîler, Hak'tan bir istekte bulundular. 'Beni besle, işlerimde başarı ver!' diye yalvardılar. İşte bunu söylemek nebîlerin işi değildir. Tanrı erlerinin sözü ancak benzetmeyle bilinir. Onların bunlardan haberi olsaydı sözleri değişik olmazdı. Onlar, ancak nazım ve kafiye yönünden ve başka yollardan giderler. 'Nebilerin hâline nasıl erişebiliriz? Belki velilere ulaşabiliriz" derler. Evet bu "Beni besle ve beni başarıya ulaştır!" yolundaki dua insan için ayıptır. Bazen insanda bir ayıp olur ki bin hünerini örter; halbuki bir hüner gerekir ki bin ayıbı örtsün." ¹⁰

Şems için de inanç aynı Kam'lar gibi alış-veriş anlayışından çok ötedir. Şems şöyle demiştir: *"Kur'an'da Tanrı'ya güzel amellerinizle ödünç verin ¹¹ buyruluyor. Tanrı'nın ne ihtiyacı olur ki ona ödünç veresiniz."* ¹²

İki inançta da ibadet bir sevap kazanma aracı değil bir aydınlanma aracıdır. Bu hususta Mevlevîlikle, Tanrıçılık tam bir uyum içerisinde. Zorunlu ibadetler yoktur. Dogmatizmden kaçınılarak ruhun özgür ve özgün deneyimleri ile Tanrıya ulaşması söz konusudur. Mevlevîlikte de Tanrıçılıktaki gibi, Tanrı'ya yakarış, dünyevi istekleri elde etmek için yapılan bir yalvarma olarak değil, manevî dünyaya bir sesleniş olarak yer almaktadır.

Mevlevîlerde, Devr-i Veleddi sona erip de şeyh efendi postundan ilerleyerek el öptürmek için postun önüne çıkarken içinden şu sözleri söyler: *"Kûnû dâîrat-en alâ vücûdikûm ve âmileten alâ şâkiletikûm. = Gerçek varlığınızın çevresinde dönün, yaradılışınıza uygun hareket edin."* ¹³

Bu sözler önemlidir. Özü kavrayıp öze dönüp yaradılışını keşfedip ona uygun yaşamak Tanrıçılığın ve Mevlevîliğin merkez noktasını oluşturmaktadır. Yaradılışa ters düşen durumlarda denge bozulmaktadır ve bozulan dengeyi yeniden tesis etmek tekrar yaradılışın özüne geri dönmekle mümkündür. Mevlâna, sağlığında *"şeyhlik, pîrlik, tarikat gibi konularla ilgilenmemiş, bu gibi konuların üzerinde kalmıştır. O'nun postla, postnişinlikle de pek alâkası yoktu. Mevlânâ'yı posta, kendinden sonra gelenler oturtmuşlardır."* ¹⁴

Aynen bir Kam gibi, bağımsız ve tahtsız, semâsiyle, mûsıkîsiyle, aşkıyla,

¹⁰ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Ataç Yay., İst., 2006. s. 52.

¹¹ Müzemmil suresi, 20.

¹² Şems-i Tebrizi, A.g.e. s. 62.

¹³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹⁴ Hüseyin Top, A.g.e..

coşkusuyla insanları kendine bağlamış, ona bağlanan insanlar da Tanrı'nın ipine tutunmuş, Tanrı'nın yolunun yolcusu olmuşlardır. Mevlâna âdetâ şamanî içgüdülerle, kuralları ve çerçeveleri olan dine ayak uydurmakta zorlanmış, imanın, aşkın sınırsızlıkta yaşanabileceğini savunmuştur ve kendini târif ederken Müslüman kelimesinden çok 'âşık' kelimesini kullanmıştır. Rubaisinde de *"İyice bil ki, âşık Müslüman olamaz; aşk mezhebinde küfürle iman yoktur. Aşkta ne beden vardır ne akıl.... Ne can vardır ne gönül; kim böyle değilse âşık değildir."*¹⁵

Kam, Batılı gözlemciler tarafından çoğunlukla 'büyücü' kelimesiyle tanımlanmaya çalışılmıştır. Oysa Kam büyücü olmaktan çok büyüleyicidir. Mevlâna için de aynı yorumu yapmak mümkündür. Hüseyin Top'un (2001) kitabındaki Mevlâna hakkındaki ifadelerini hiç değişiklik yapmadan, yine Kam için de rahatlıkla kullanabiliriz:

"Mevlânâ yürürken duruveren, dururken yürüyen, okuyanı şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükleyen bir gönül hırsızı, ifâde sihirbazıdır. İfâdeleri çarpıcı sürprizlerle doludur. Muhatabını, taze bir fidanı sallar gibi sarsar, ondan benliğini alıp kendisi girer oraya, onun ruhu olur, kanı olur, canı olur, hele Mevlânâ ile gönül rabitası kuran, hemen onda fena bulur. Mevlâna, genellikle halkın hayâtını anlatır, halkın deyimlerini kullanır, halk için, halk gibi söyler, ama ifâdeye efsunlar katar ve peşpeşe sunduğu hikmet kadehleriyle insanı körkütük sarhoş eder."

Mevlâna'nın; *"Azıksızlık, ölümle kulağımı bursa bile hürriyeti kulluğa satmam"* diyen sözleri, yaşantısı, etrafına topladığı insanlara, padişahlara beylere karşı nasıl davrandığı, özetle hür fikirli, dik ve özgürlükçü duruşu, Kam'ın halk içinde ve hakanların karşısındaki duruşuyla tam bir paralellik göstermektedir.

Halk, bir papaz veya bir şeyh gibi halkın çok yukarısında, ayrı bir elit zümre olarak ortaya çıkan din adamlarının aksine, kendilerini Gölpınarlı'nın ifadeleriyle halkçı ruhuyla kavrayan, yavaş yavaş yükselten, müzikle, dansla, vecitle ve cezbeyle benliklerinden sıyrarak, taassuplarından kurtaran Mevlâna'yı bağırklarına basmıştı. Kanaatimce halkın bu bağra basışının kaynağında, Mevlâna'da eskiden kişilerin ruhlarını çözümleyen Kam'ların tarzını bulmaları yatmaktadır.

Bir Kam'da olması gereken özgürlükçü, halkçı ve ileri görüşlü tavır ve tutumlar Mevlâna'da her durumda dikkati çekmektedir. Mevlâna aynı Kam'lar gibi hayatında hiç bir padişaha ve beye boyun eğmemiştir. Mevlâna, Kam'lar gibi

¹⁵ Mevlâna Celâleddin Rumî, Çev.Gölpınarlı, *Rubailer*, AjansTürk Mat., Ank.1982, s. 91.

hiçbir zaman bir dinî sınıf hâline gelerek, dinî bir ideolojiyi temsil ederek iktidarı ele geçirmek amacını gütmemiştir. Mevlâna miskin, tevekkül içinde, terk-i dünya etmiş sufilerden çok farklı bir yerdedir. Onda, sınır tanımaz, dik ve dinamik Kam'ın izlerini rahatlıkla görebilirsiniz. *"Yerinden kalktı mı her yandan ateşten kıyametler koparan, denizleri kurtaran aynı zamanda bir dalgadan bir deniz yaratan, cehennemleri unutturan, gökleri elinde bir mendil gibi düren, Güneş'i bir kandil gibi asan, aslanlar gibi savaşı, ortada kimse kalmasa bile kendi kendisiyle cenge giren, cehennem gibi ve timsah yürekli bir sevgili"* isteyen, iradeye inanan, faal bir karakter taşıyan **Mevlâna bir sufiden çok bir Şamandır.**

Aynı sıra dışı tavrı Şems'de görmekteyiz. Şems *Makâlat*'ında velilik ve ariflik hakkında, bilinen kalıpların dışında bir tarifte bulunmuştur:

"Arifler, 'Biz âciz kimseleriz, O kudretlidir' demezler. Gereklidir ki sen, kudret sahibi olasın; her fırsatta güçlü kuvvetli olasın; susacak yerde susasın; cevap verecek yerde cevap veresin; kahr ve şiddet zamanında sertlik gösteresin; iyilik ve yumuşaklık gereken yerde iyilik edesin. Yoksa öyle bir insanın sıfatları kendisine bela olur. İnsan hâkim olmazsa mahkûm olur." ¹⁶

Görüşme yaptığım Akay Kynyev'in ifadelerine göre; bir ara Altay halkı çok kötü durumda imiş ve Altay Dağları'na seslenmiş, Altay Dağları uzun süre cevap vermemiş ama bir gün cevap vermiş, demiş ki; 'Siz bu duruma düştünüz, çünkü insanları sözün gücüyle değil, silah gücüyle kendinize bağladınız. Tengricilik, tekrar hâkim olursa, yerin göbeği tekrar işlemeye başlar. Bunun için size tekrar bağatırlar göndereceğim. Onlar zavallı, pis ve yırtık pırtık bir kılıkta size gelecekler. Siz onları yok etmeyiniz onlara kulak asınız' demiştir. Bu yaklaşım Mevlevîlikle de bağdaşmaktadır. Kelam, yani söz Mevlevîlerde de büyük değere sahiptir ve onun gücü silahın üstündedir. Ayrıca değerın kılıkta değil, kılığı terk etmişte meydana çıkacağı inancı Mevlevîlikte de hâkimdir.

Doğu Kazakistan'dan, Naymanların Karatay bölümünden Kalimaş Oyekenovna'nın kızı Aygöl, işi ile ilgili bir olayın kesinleşmesi hâlinde ona bir şölen düzenleyeceğini söyleyen eşine 'sakın olana kadar bunu kimseye söyleme gizli tut' der. Bu anlayışa Mevlâna'nın *Mesnevî*'sinin birinci cildinde de rastlamaktayız. Mevlâna tabiatı örnek göstererek *"tohum toprakta gizli kaldıkça gerçekleştirebilir. Bir olayın olabilmesi için gizlilik şarttır ve Tanrı bundan hoşlanır"* fikrini öne sürmüştür. Tanrıçılık da, Mevlevîlik de, birliği, düzeni, uyumu ön plana çıkarmaktadır. Bunların aksi lanetlenmekte, kınanmaktadır.

¹⁶ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Ataç Yay., İst., 2006, s. 48.

Bu kavramların Altay'daki önemini, küçük bir olayın içindeki öğelerde bulmak mümkündür. Yolculuğumuz esnasında dinlediğimiz bir olaya göre Altay'ın bir bölgesinde Colo diye bir kuş yaşamaktaymış. Geçmiş dönemlerde oradaki kişiler birbirlerine kötü söz söylemiş birbirlerine düşmüşler. Böylece Colo '-burası bana yaramaz, bana iyi ulus gerek' diyerek oradan göçmüş gitmiş. Colo, o bölgeyi terk edince oraya Colo ismini vermişler, artık o bölge Colo adıyla anılmaktadır.

Alan araştırmam esnasında görüştüğüm Kam'lara "-Bu din ne dinidir, saygı dini mi, korku dini mi, sevgi dini mi?" diye sorduğumda, Bu inanca 'saygı dini' denilebildiği gibi Akay Kynyev'in ifadesine göre ona 'sıylagan din' de denilebileceği belirtildi. "Sıylık" hediye, armağan demektir. Bu tanımla 'karşılıksız verme dini', 'verenlerin dini' denilmek istenmektedir. Çünkü bir tanrıci bir lokmayı ağzına atmadan önce onu ecdâda sunar, bir yudum içmeden ruhlara sunar, saçar, saçı yapar. Bu hareketler hep "almadan önce vermenin" sembolüdür.

Mevlevîlikte de, Tanrıcilıkta da mütevazilik ön plandadır. Büyüklük taslamanın hiçbir şekilde yeri yoktur. Büyüklük taslayan Kam'ların bu hareketinin kendine döneceğine inanılır. Aynı zamanda iki dinde de saygı esastır. Tanrıcılar gözlemlediğimizde görürüz ki bir Tanrıci, Ay'a, Gün'e, bir eve girerken sembolik olarak evin tüm ecdâdına, evin iyesine neredeyse tüm yaradılışa saygı ile eğilir, diz çöker durumdadır.

Örneğin, Akay Kynyev'in ifadelerine göre "-Kutsal yerler işaret parmağı ile gösterilmez. Çünkü işaret parmağını öğreticiler ve komutanlar kullanır. Kişi, o parmağı kullanırsa büyüklük taslamış olur. Ukalalık etmiş saygısızlık etmiş olur. Beş parmağını düz şekilde ileriye uzatarak göstermek uygun bir harekettir." Bu 'saygı' kavramı görüldüğü gibi beden diline dahi işlemiştir.

Ak Din inancı, her şeyin değerini ve anlamını kavramamıza yardımcı olarak, bize saygıyı telkin etmektedir. Bu inanca göre mutluluk saygıda, varoluşa saygıda...vb. yatmaktadır. İnsan, saygı ile mutlu olacaktır. Saygı, kökünde değer bilmenin yattığı, anlayış ve olgunluk gerektiren bir erdemdir.

Türk, suya, ateşe, rızka, yiyeceği yemeğe, Güneş'e, Ay'a, her şeye anlamı dahilinde saygı gösterir. Örneğin yemeğin üzerinden geçmek, atlamak, yemeğe saygısızlıktır. Doğru bulunmaz. Bu yemeği kutsal kabul etmekten değil, ona saygı duymaktan kaynaklanır.

Mevlevîlikte de esas, saygıdır. Mevlevîliği hiçbir ön araştırma yapmadan, sadece uzaktan gözlemlediğinizde ilk akla gelen prensip saygıdır. Bunu Mevlevî'nin her hareketinden anlamak ve çıkarmak mümkündür. Asıl olan saygıdır. Mevlevîlikteki şahane zarafetin ardında bu, "*yaratılan her şeye gösterilen saygı*" yatmak-

tadır. Mevlevî, hürmetkâr bir insandır; dâima hürmet ve saygı ölçüleri içerisinde yaşar. Hürmet edene, etmeyene, hizmet verene, vermeyene, herkese ve her şeye saygı göstermek Mevlevî'nin şiarıdır. Aynen Tanrıcılığın bir devamı kabilinden, Mevlevîlik, her şeyi parçalayarak anlamaya çalışan çağdaş anlayışın aksine, yaşamı tüm varlıkların yazgılarının iç içe geçtiği, aşkın bir ruh gibi yorumlamaktadır. Hüseyin Top'un ¹⁷ ve bir çok kaynağın verdiği bilgilere göre:

"Mevlevî, camide namaza kalkarken yere kapanıp secde yerini öper, yani secde yeri ile görüşür. Namaz bittikten sonra gene secde yeri ile görüşüp (öpüp) kalkar.

Yatarken, önce yastıkla görüşüp yatar, sonra yorganını üstüne çekerken onunla görüşür, yani ucunu öper. Su, kahve, çay içeceği vakit, bardağı, fincanı yahut kadehi öper, onunla görüşür. Herhangi bir kitabı okumak üzere alınca kitapla görüşür, işi bitince görüşerek hafifçe yerine bırakır.

Tespihi, görüşerek alır, çektikten sonra yine görüşerek usulca yerine kor. Mendil, para vs. gibi öpülmesi mahzurlu şey istenirse onu verirken de öpüymüş gibi ağzına doğru götürür ve kendi şehâdet parmağını öperek verir; aynı şekilde alır"

Kam'ların da aynı şekilde aya, Güneş'e, suya, onguna... vs hiç ihmal etmeden gösterdikleri hürmet ve verdikleri selâm, bazı art niyetli gözlemciler tarafından tapmak olarak nitelendirilmiştir. Sadece Allah'ı teorik olarak kavramış gözükken, onun nurunu yaratılan her şeyde fark edemeyen bazı İslâm-cı gezginler, Tanrıci Türklerin neden yaratılana da onu yaratan kadar hürmet gösterilip selâmlandığını anlayamadıkları için, Türklerin kutsadıkları, saygı gösterdikleri her şeye tapınıldığını zannetmişlerdir.

Banzarov'a göre Şaman kelimesi Mançu'ca Saman'dan gelmektedir. Mançuca Samarambi 'sıçramak, dövünmek' demektir. Sam-dambi ise ' oynamak' demektir. Niorredze de bu görüşe taraftar olarak *"bütün bu kelimelerin bir coşkunluk hâlini, hareketli, heyecanlı bir vaziyeti ifade ettiğini"* belirttiikten sonra *"Kam veya Kaman kelimesinin; coşmuş, durmadan oynayan, bir oraya bir buraya sıçrayan kişi"* mânasına geldiğini öne sürer.

Mevlâna da bu tanımlara çok uygun olarak sema yapan semazeni şöyle tanımlar: *"Kalk, sıçra... Can, ayağa kalktı, sema'a girdi; o şeker gibi tef, o neye eş dost oldu; önüne ön olmayan sevda, yalımlandı; nerede o hayhayların senin; hey hey diyecek vakitler geldi."* ¹⁸

¹⁷ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹⁸ Mevlâna Celâleddin Rumî, Çev. Gölpinarlı, *Rubailer*, Ajans Türk, Ankara, 1982, s.55.

Delilik ve Aşkınlık

Tanrıculığı da Mevlevîliği de incelerken, delilik kavramı üzerinde düşünmek durumunda kalınmaktadır. Çünkü iki inanç da zaman zaman deliliğe yakın görülmüş veya bizzat bu sistemler, kendi içlerinde deliliğe parmak basmışlardır. Kam'da da Mevlevî'de de bir aşkınlık ve coşkunculuk hâli göze çarpmaktadır. Bu aşkınlık ve sıra dışılık, kalıpların dışında olma hâli, kimilerince delilikle yorumlanmıştır.

Kam'ların delilik kavramıyla olan bağlantısını ele alırsak şu tespitlerle karşılaşılır: Castaneda'nın da dediği gibi "*Şamanlar deli gibi görünüyorlar, çünkü hep açıklanamayacak şeyleri anlatmakla uğraşıyorlar.*" ¹

Mevlâna da bu konudan muzdarip şekilde şu ifadeleri kullanmıştır: "*Damarlarımızda iliğimizde bulunan, canımız, özümüz olan âleme ayak bas; kan nasıl olur da uyur; hele bizim damarlarımızda olursa...Özümüzde delilik belirtileri görülürse gam değil; daldığımız hayali görmeye bak; çünkü o hayal bizim damarlarımızda iliğimizde, canımızda, özümüzde.*" ² Psikologlar ya da etno-psikiyatrlar Kam olarak seçilen kişiler konusunda isteri psikozundan, şizofreniden, isteri tipi nevrozdan, bölünme patolojisinden vb. söz etmişlerdir. ³

Michel Perrin bu konuya *Şamanizm* adlı kitabında uzunca yer vermiş ve bu konudaki tüm tartışmalı noktalara getirdiği mantıklı ve etkileyici açıklamalardan birini de bu konu üzerine yapmıştır. Bu husustaki fikrine tamamen katıldığım Perrin'e ⁴ göre:

"Bu sözde tanıların böylesine farklı olması anlamlıdır. tanıların birbirlerini tutmaması birçok etkenden kaynaklanır. Öncelikle psikiyatrik ya da psikanalitik türde uzun ve derin gözlemler yapılamamıştır. Sadece bazı Şamanlar kısa görüşmelerden ya da bazı psikolojik testlerden geçmişler, ancak onlar da hiçbir zaman uygun kıstaslara göre izlenmemişlerdir. Üstelik, kendini kabul ettirmiş Şamanların davranışlarından ve Şaman tören ve sağaltımlarında görülenlerden çok, daha Şamanlığa kabul edilmemiş müstakbel Kam için söylenmiştir. Zaten, incelediğimiz zaman, Şaman'ın sözde psikopatolojisi, Şaman'ın tartışmalı bazı nitelikleri, gözlemcilerin dikkatini çeen savın temellendirilmesinde sadece bazı yerlerde saptanan bu tartışmalı bir kaç nitelik baz alınmıştır."

¹ Castaneda, *Sihirli Geçişler*, Söz Yayınevi, İstanbul, 2000.

² Mevlâna Celâleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı, *Rubailer*, Ajans Türk, Ankara, 1982, s. 56.

³ Philippe Mitrani, *Aperçu critique des approches psychiatriques du chamanisme*, Hamayon içinde, 1982, yeniden y. Matarasso içinde 992.

⁴ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003.

Özellikle Batılı gözlemciler, Kam'lığın belirtisi niteliğindeki işaretleri bilinçli olarak ya da bilinçsizce, kendi art niyetli tezlerini destekleyecek biçimde seçmişler, bu yüzden de hatalı biçimde, Kam'ların *"inisiyasyona özgü hastalıklarından"* söz edilmiştir. ⁵ *"Sadece Batılı terimlerle ifade edilen, dış betimlemelere dayalı birçok etnolojik çalışmada, rüyalarla ve özel bir beden diliyle ifade edilen Şamancıl simgeler ile psikopatolojinin çoğunlukla 'isterik davranışlara' bağladığı belirtiler arasında saptanan bazı 'benzeşmeler' adına, Şamanın normallighinden, ya da sapmasından söz edilmiştir."* ⁶

Elbette ki rahatsız, hasta veya büyük sıkıntılara maruz kalmış bir insanın Tanrıca inancın çekimine kapılması çok normaldir. Çünkü bu inanç, bu tarz sıkıntılar eğer bela niteliğinde değil de sınav niteliğinde ise, o kişiye mücadele etme gücü, ve dönüşerek o mücadeleden çıkma imkânı sunar. Kam, kendi içine düştüğü çıkmazdan çıkma yetisi ile âdeta küllerinden yeniden doğarak, büyük bir sıkıntıyı, bir buhranı veya bir hastalığı bizzat deneyimlemiş ve kendini tedavi edebilmiş olmanın verdiği geniş tecrübeyle etrafını sağaltabilme ve tedavi edebilme yetkisini meşru bir şekilde kazanmış kişidir. Bu dinin mantığına göre ruhsal sorununu çözen kişi, ruhsal dünyaya hâkim demektir.

Her toplulukta bazı hastalıkların sonrasında veya bir yakınının ölmesinin, felâkete uğramasının sonucu baş gösteren psikolojik şokların ertesinde, şiddetle Kam olmayı isteyen insanlara rastlanır. Bu da doğaldır. Ruhsal ve bedensel büyük acılar, büyük talihsizlikler, tehlikeler, uzun süren hastalıklar, aile ya da mülkiyete ait anî kayıplardan sonra Kam olmuş insanlara sıklıkla rastlanmaktadır.

Waldemar Bogoras bu olayı şöyle bir bağlamda dile getirmektedir: Şaman, sadece hasta bir adam değildir; hepsinden önce iyileşmiş bir hasta adam, kendi kendini iyileştirmeyi başarmış bir insandır. Bu yapısıyla Tanrıçılık, büyük bir düşüşle kalkan kişiye ait zihinsel ve duygusal maceradır.

Kam'ın kutsal mesleği bir hastalık aracılığıyla açığa çıkabilir. Adayın Tanrıçılık dediğimiz kutsal öğretiye girişi, iyileşmeyle başlamaktadır. Ünlü psikiyatrist Anthony Storr da, yoğun bir rahatsızlık ya da ruhsal bozukluğun ardından gelen yeni bir uyanışın, sıradan insanlar için kapalı olan algı kapılarını açabileceğini olarak umutsuzluğun derinliklerini ve coşkunun doruklarını yaşamış manik-depresif insanlarla, akut bir şizofreni atağı geçirip bu rahatsızlıkları zarar görmenden atlatanların yaşadıkları bu deneyim için şükrettiklerini belirtmiştir.

Tabîî büyük hastalıkları veya felâketleri atlatan herkesin Kam olabileceği

⁵ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999.

⁶ Michel Perrin, A.g.e. s. 66.

kesinlikle söylenemez. Bir rahatsızlığı veya felâketi yenerek, normal olan, eski hâline dönen kişiler Kam olamazlar. Kam'lar, ancak bu felâket veya hastalıktan sonra kendi ve evren hakkında edindiği yeni algılayış ile yeniden biçimlendirdiği kendisi ve içine yeniden doğduğu dünyası sayesinde Kam niteliğine ulaşmış olur. Onlar, karşılaştıkları zorlu sınavlardan, kişiliklerinde yaşadıkları kökten bir değişimle, müthiş bir gerçek ya da yeni bir ruhsal boyut veya bir tinsel dünya keşfederek çıkmışlardır. Yani; Kaostan düzen oluşturmuşlardır.

Bu özellik de zaten bir Kam'ın en önde gelen özelliğidir. Bu yüzden de Kam olma sürecinin böyle bir tecrübe ile başlaması çok doğaldır. Nietzsche de *"Bence Herkes Sonunda Dans Eden Bir Yıldız Doğuracağı Bir Kaos Yaşamalıdır"* diyerek bu olguyu doğrulamaktadır. Büyük hastalık ve felâketler Kam'ın en birinci özelliği olan bozulan dengeyi tekrar inşa etme gücünün kişi de olup olmadığının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ama unutmamak gerekir ki bu gücün arkasında ruhsal dünya tarafından seçilmiş kişi olmak da yatmaktadır. Unutmamalıdır ki bu insanların Kam olmalarının nedeni, onların ruhların dünyasına açık oluşları ve yalnızca hasta olduklarından değil, özel bir yaradılışa sahip olup hem kendini hem başkalarını tedavi edebilen bir yetiye ve ideale sahip olmalarıdır. Ayrıca ölümün kapıda olduğu hissi veren ve kişiyi altüst eden hastalık veya başka felâketlere maruz kalmak, sırra erme törenlerindeki simgesel ölümü bize anlatır.

Ayinlerde bize simgesel olarak anlatılan parçalanma ve yeniden yapılanma olayı ile kendini tedavi ederek, küllerinden bir tedavi edici olarak yeniden doğan Kam'ın yaşantısı arasında sıkı bir anlam bağı bulunmaktadır. Budunbilimcilerin, etnologların bize sunduğu, belgelediği olaylar ve açıklamalar göstermektedir ki hastalıklarına çare bulamamış bir çok kişi, kendisini Tanrıca inanca bağlı bir sürece bırakarak tedavi olmuş ve bundan sonra da başkalarını tedavi etmeye kendini adanmıştır ve hâlâ da benzer olaylar yaşanmaktadır.

Bir kişinin hem kendini, hem başkalarını iyileştirebilmesi için o hastalığın işleyiş mekanizmasını ve kuramını çözebilmiş olması gerekmektedir. Bunu yapabilen bir kişiye, sıradan marazlı bir insan gözüyle bakmak oldukça yanlış bir bakış açısidir.

Strenberg de Kam'ın seçilişinin bazı durumlarda ergenlik çağında ortaya çıkan ağır bir hastalıkla kendini gösterdiğini saptamıştır. Geleceğin Kam'ının iyileşmesinde etkin rol oynayan ruhlar, ileride kişi iyileştikten sonra da onun yardımcı ve koruyucu ruhları olmaya devam ederler. Böylece hastalığı, sadece seçilmiş olmanın bir işareti olarak, yani geçici bir durum olarak görmemiz gerekmektedir. Tanrıçılık için iyileşme, iyileştirme, egemen olma, ipleri elinde bulun-

duran iradeye sahip olma ve dengeleme kilit kabul edilecek kelimeler olmak-tadırlar. Yani bir kişi, bir zayıflığa sahip olduğu için değil, o zayıflığa hâkim ola-bildiği için Kam'dır.

Bu insanların Kam olmadan önce yemeden içmeden kesildiklerine, insanlar arasına katılmadıklarına, sinirli ve sıkıntılı olduklarına, evlerinden ormanlara ve kırlara veya dağlara kaçtıklarına ve tek başlarına yaşamaya başladıkları yerlerde ruhlarla konuştuklarına şahit olunmuştur. Ama, söz konusu teşhisleri kabul edebilmemiz için öncelikle bu hastalıkların, Tanrıci inanca bağıli belirtilerin felse-fesiyle uygun düşüp düşmediğini incelememiz gereklidir.

Bunu yaptıktan sonra da gizemli bir parçalı bulmaca gibi değerlendirdiğimiz Tanrıcilığı bir bütün olarak ele aldığımızda, gerçekten o hastalıkları veya o tarz insanları bu bütün içerisinde mantıklı bir yere koyabiliyor muyuz koyamıyor muyuz sorusunu sormamız gerekir. *"Bu sorudan hareketle teşhisleri incelediği-mizde, bu iddiaları, birbirine iyi eklemlenmiş düşünceler bütünü içerisinde her-hangi bir yere koyabilmemiz pek mümkün gözükmemektedir."*¹

Kişi, ya ruhsal sıkıntılarını veya fiziksel hastalıklarını çözebilecek ve sonra-da sıkıntıda olan başkalarını tedavi edebilecek bir yapılanma gösterip Kam ola-cak, ya da bu çıkmazdan kurtulamayıp, ya ölecek ya da delirecektir. 'Seni yıka-mayan şey kuvvetli kılar' sözünden hareketle, olumsuz koşulların üstesinden gelebilen insanların, diğer insanlara nazaran daha kudretli ve sağlam bir yapıya sahip olduklarını zaten günlük hayatta tecrübe etmekteyiz. Bu insanların daha sonra başlarına gelecek olan sorunlara da diğer insanlara nazaran daha farklı ve etkin çözümler bulacakları malûmdur. Zaten Tanrıci bakış açısında 'acılar', hem hastalıkların nedeni, hem de güç kaynağı olarak telâkki edilmektedir. *"Acılar canlıdır; hatta biçimleri olmasa da kimilerinin belli bir kişilikleri bile vardır."*²

Her acı, kendi bünyesine ve niteliğine göre kişiye bir güç ve nitelik vermektedir. Kam'lık işareti, hangi sıkıntı veya hastalıkta belirmişse, Kam'lık görevinin de bu konu üzerinde yoğunlaşacağı anlamına gelmektedir. Yani, Kam belirtilerine sahip insanların bazı hastalıklara yakalanması, aynı zamanda müstakbel Kam'ın tedavi-de uzmanlaşacağını ya da edineceği güçlerin zenginliğini gösterir. Aynı zamanda kişinin Kam'lığa seçilmesinde de etken olan bu hastalıklar, daha ileride o hastalıkları iyileştireceğinin ön kanıtlarıdır. Bu özelliklerinden dolayı çağrı/hastalık şeklinde linde bir isimlendirme yapmak, konunun içeriğine gayet uygundur.²

¹ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003, s. 66.

² Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003, s. 68.

² Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Yayınevi, Kasım 1999.

Alan çalışmam esnasında Akay Kynnev (44, erkek, Altay) bana, bazı Kam adaylarının ruh sağlığıyla ilgili hastalıklara kapılabildiği, bu hastalıkların 'çağrı hastalık' olarak adlandırılabileceği ancak bu hastalığı kişi yenersen tam bir Kam mertebesine ulaşabileceği ile ilgili bilgi vermiştir. Başa gelen hastalığın 'Kam'lık belirtisi' veya başka bir ifadeyle 'Kam'lığa çağrı' olduğunu anlamak için hasta kişinin başucuna kendini kabul ettirmiş bir Kam çağrılır. Kam, ruhlarla irtibata geçip onların verdiği bilgilere göre gerçekten bu hastalığın Kam'lığa çağrı hastalığı olup olmadığına karar verecektir. Eğer öteki dünyanın, rüyalarla veya başka şekillerle Kam'a verdiği yanıt olumluysa, sırra erme olarak nitelendirilebilecek bir dizi ritüel eylem devreye girecektir.

Kam'lar egemen kişilerdir. Güçlüklerle haşır neşir olmak tam manasıyla onlara göre bir meşguliyettir. Krizler, bunalımlar, savaşlar, hastalıklar, felâketlerle savaşılar ve Kam'lığa doğar ve Kam olarak varolur. Antropolog Eliade bu konuda; Kam'ların birtakım psikopatolojik belirtiler göstermelerine karşın, bu belirtilerin, onların normalin üstündeki sinir yapılarının gücünü saptamak için giriştikleri denemeler olduğunu söyler. Bu nedenle Kam'ların basit birer hasta olmadıklarını, eğer hasta demek gerekirse, onların kendi kendini tedavi edebilme yeteneğine sahip birer hasta olduğu tespitini yapar. Ayrıca araştırmacı Eliade; Kam'lığın sıradan bir kendinden geçme olayı olmadığını, Kam'ların nörotik yapıdaki bir bünye için dayanılması çok zor olan bir eğitimden geçmiş olduklarını da anımsatıyor. Arkasından da Kam'lar için; *"Epilepsik veya isterik durumlara düşülsün veya düşülmesin, bu tür olaylara birer basit hasta gözü ile bakamayız"* diyor. Çünkü bu sözü edilen psikopatolojik yaşantı içinde güçlü bir kavramsal yapının varlığının söz konusu olduğunu ilave ediyor.

Yine Eliade'nin ifadesiyle Kam'lar gerçekte normalin üstünde sağlam bir sinirsel bünyeye sahiptirler ve bir konuya sıradan insanların asla ulaşamayacakları düzeyde yoğunlaşabilmektedirler. Kam adayının bu süreç içerisine tam manası ile girmeden, henüz aday dönemindeyken gösterdiği ruhsal dengesizlikleri ise geçiş döneminin zorlu baskısına bağlamakta yarar vardır. Tutulmuş bir çok kayıt ve belge, bize, Kam'ların, normal insanlardan çok daha sağlıklı bir bedene, keskin zekâyâ, bitmez, tükenmez bir enerjiye sahip oldukları hakkında bilgi vermektedir. *"Sieroszewski'nin tanıdığı Yakut Kam Mıçıl, yaşlı olmasına karşın Kam'lık seanslarında gençlerden dahi beklenmeyecek bir esneklik, kıvraklık ve enerji sergilemektedir. Ayrıca zekâ ve esprileriyle de kıvrak bir akla sahip olduğu belirtilmektedir. Bu Kam, vücuduna bıçak saplamakta, değnek yutmakta, kızıl korları içmektedir."* ¹⁰

¹⁰ / ¹¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s.50.

Kam'dan beklenen nitelikleri sayarsak: Kam olma sürecinde, hem kuramsal hem uygulamalı çok ağır sınavlardan ve deneyimlerden geçmek, ciddî olmak, yerinde ve içerikli söz ve davranışlarda bulunmak, kendini beğenmiş, öfkesine yenilen biri olmamak, herkesin iradesini kaybettiği noktalarda kendine ve olaylara hâkim olabilmek, sözlü edebiyatın yaşatıcıları olarak binlerce dizeyi aklında tutabilmek, hiç şaşırmadan söz, müzik, dans ve daha bir çok zihinsel ve fiziksel beceriyi içeren Kam âyinlerini tek başına düzenlemek ve icra etmek, vecd hâlinde dahi âyine, kendine ve etrafındakilere hâkim olabilmek, yüklendiği tüm toplumsal görevlerin dışında bir de geçimini sağlayabilmek üzere çalışmak, çoğu zaman olmayanı bestelemek, yazmak, bulunmayı keşfetmek, bilinmeyenle yüzleşmek, bilmek ve analiz etmek.

Tüm bu nitelikler hem ruhsal hem de fizikî olarak normal insanların çok üzerinde bir sağlamlığı gerektirmektedir. Eliade'nin 11 bu konuda verdiği geniş bilgiye dayanarak bir çok kanıt sıralamak mümkündür;

"Kam'lar, esrime deneyimini de içeren âyinlerinde seyircilerle tıka-basa dolu bir yurdun içinde, daracık bir alanda, çok ağır bir giysinin içinde âyinsel danslarını icra ettikleri hâlde, asla hiç kimseye zarar vermemektedirler. Kam kendinden geçmiş durumdayken gözleri kapalı olarak her yana atıldığı hâlde, ihtiyacı olan nesneleri hiç şaşırmadan bulabilmektedir. Esrik hâlde iken dahi tüm eylemlerine hâkim olabilme yetisi, çok kuvvetli bir sinirsel bünyenin ifadesidir. Kam'ların bellekleri ve özdenetim yetenekleri oldukça yüksektir."

Eliade, bunun gibi bir çok veriyi sunduktan sonra Kam'lığın doğuş hâlinde, ya da gizli bir norm dışılık ile ilişkilendirilemeyeceği sonucuna varmıştır ve Nadel'in, Şamanizm hakkında yaptığı çalışmayla Kam'lığın gereği gibi gösterilen ciddî ruhsal bozuklukları taşıyan tek bir Kam bile görmediğini ortaya koyduğuna, ayrıca A. Metraux'un da gözlemlerine dayanarak bireyin Kam'lık yapmağa yatkın olduğuna delil olarak, hiçbir fizik veya fizyolojik anormalliğin ya da belirtinin esas alınmadığına parmak basmıştır. Alan araştırmamda yaptığım görüşmeler, yukarıdaki anlatımları doğrulamıştır.

Bunun haricinde Altay'lı Yamayeve Yelizaveta Erkinovna'ya, Kam'ların ruh sağlıkları bozuk mudur? sorusu yöneltildiğinde; "İki türlü Kam var, biri gerçek, biri yapmacık, ondan deli de olur hersey olur" şeklinde cevap vermiştir.

Mevlâna'nın hayatı ve eserlerinde de aşkınlığa, sıra dışılığa, hatta veliliğin, delilik örtüsü altında sunulmasına sıklıkla rastlamaktayız. Hz. Mevlâna sema

10 / 11 Mircea Eliade, Şamanizm, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s.50.

yaparak trans hâline geçtiği bir sırada etrafındakiler, aman hazret yavaş olunuz demelerine şöyle cevap verir: "*Deliliğe aşığım, akıllılığa usluluğa doyдум.*" ¹²

Diğer din adamlarındaki durağanlık 'Ağır ol da molla desinler' felsefesi, Mevlâna'nın tarzına yakın değildir. Hazret: "Bizim şu topraktan tenimiz, feleğin (dünyanın) nurudur. Bizdeki çeviklik melekleri kıskandırır. Kâh temizliğimize melekler imrenir, kâh pervasızlığımızdan şeytanlar kaçır" diyerek bir Müslüman din adamından çok, sınırsızlığın ve coşkunun doruklarındaki bir Kam'ı tarif etmektedir. "Mevlâna, sürekli devinim ve gelişme yanlısı olduğu gibi, bilinçli bir davranışı ve uğraşı, yaşamın özü olarak benimser; yazgıya ve alın-yazısına boyun eğmeyi, evrenin görkemli devinimi karşısında durgun ve eylemsiz durmayı yeğ tutmaz." ¹³ Bunlara ek olarak Mevlâna, *Mesnavî*'sinde deliliğe olan farklı bakış açısını defalarca dile getirmiştir: "*Ben birçok defa akıllı sındım. Bundan sonra bir tarla arayacak, oraya delilik tohumu saçacağım.*" ¹⁴

Ayrıca Mevlâna'nın *Mesnavî*'sindeki bir hikâyede, en akıllı kişiyi arayan birine "*Şehrimizde kendisini deliliğe vuran biri var, ondan başka akıllı yok*" şeklinde bir cevap verilmektedir. Bu zat, anlatılana göre kendisini divanelikte gizlemiş bir ulu kişidir. ¹⁵ Yani veliliğin, dıştan delilik gibi algılanabilir olduğuna burada bu hikâye ile dikkat çekmiştir ve "*Velî, kendisine deliliği perde etti mi, ey kör sen onu nasıl tanıyabilirsin? Eğer yakîn gözün açıksa bak da her taşın altında bir erin gizli olduğunu gör*" şeklindeki bir benzetmeyle, farklı bir boyutta olduğu gözlemlenen her kişiyi, deli zannetmemek gerektiğini söylemektedir. Yine aynı hikâyenin devamında "*Velîyi meşhur eden yine velidir... Fakat deliliğe vurdu mu kimse akıl edip de onu anlayamaz*" diyerek farklı boyutta olan bir kişinin deli mi, velî mi olduğunu yine gönül gözü açık velî kişinin anlayabildiğini ifade etmiştir. Fakat Mevlâna bu hikâyenin devamında "*Her divaneyi kendine can sayma... Samiri gibi buzağıya secde etme.*" ¹⁶ diyerek her deli gözükenin de aslında velî olmadığını, yanılıp da gerçekten aklî dengesi bozuk kişiyi, farklılığından ve aşkınlığından dolayı deli görünümüne bürünen velî ile karıştırma demek istemiştir. Mevlâna'nın bu sözleri çok önemlidir ve Kam'ın durumuna da açıklık getirmektedir. Aynı şekilde, Kam'lardaki farklılık, insanlar tarafından deliliğe yakın görülmüş, bu yanlış değerlendirme insanları, deli olanları Kam zannetme hatasına düşürmüştür.

Başka bir yerde de Mevlâna'nın şu sözleriyle karşılaşmaktayız: "...*Ahmed'in*

¹² Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt VI, s. 48.

¹³ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

¹⁴ Mevlâna, A.g.e. Cilt II, s. 179.

¹⁵ / ¹⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 180./ ¹⁶ Cilt II, s. 181.

aklı kimseden gizli değildi. Herkes onun akıl ve kemâl sahibi olduğunu bilirdi. Fakat vahiy ruhunu her can anlayamadı... Akıl, o ruhun işlerine gâh delilik diye bakar, gâh şaşkınlık diye. Çünkü onu anlamak o olmaya bağlıdır". Mevlâna Rubailerinde de deliliğe göndermelerde bulunmuştur: *"Deli değilim ama deli diyorlar bana; yabancı değilim amma kovuyorlar sürüyorlar beni. Bekçiler gibi duruşuyorlar, gece yarılarında sarhoş olmuşlar; gündüze benzetiyorlar beni."* ¹⁷ *"Dedin ki: Delisin, deli huyu var sende; asıl deli sensin ki ben de akıl arıyorum...Ne de utanmazsın, ne de demir gibi pek bir yüzün var dedin; evet ayna demir yüzlü görünür."* ¹⁸

Yeri gelir, Mevlâna, *Rubailer*'inde deliliği över: *"Coşkunlukla, delilikle, cennetlerin bile haset ettikleri dostu dövdüm; gönül coşkunluğu ile can huzurunu hırpaladım; bana gönül verdi de gönüller alanı dövdüm; öpüp okşadığım sevgiliyi dövdüm ben."* ¹⁹

Anlaşılamamaktan Muzdarip

Bugün, Eski Türk Dini, Şamanizm ve Mevlevîlik birer yükselen değer olarak bize sunulmaktadır. Bu sunum bize ilk bakışta hoş gelse de aslında ikisinin de konumuna ve yapısına ters düşen bir takdimdir. Eski Türk Dini de Mevlevîlik de, günümüze ait, yeni icat edilmiş terimlerle anlatılmaktan çok uzaktır. 'Yükselen Değer' tâbiri çağdaş dünyaya ait bir tanımlamadır. Çağdaş dünya da, dün düşük olan değerlerin, bugün yükselebildiğini; dün yüksek olan değerlerin, bugün alçalabildiğini gözlemlemekteyiz.

Bir fikir veya felsefe yükselendeğer hâline gelmiş ise, bundan, geçmişte bu değerlerin alçak olduğu anlamı çıkmaktadır. Oysa bu iki felsefe zamanın, 'in'-lerin 'out'ların çok uzağında onların çok üstündedir. Kişi, bir yükselen bir alçalan değerleri takip etmeyi bırakıp başını göğe kaldırdığında orada onları her zaman görebilecektir.

Kam olsun, Mevlevî olsun anlaşılmakta zorlanılmış, bu sebepten de yanlış yorumlanmış ve yanlış uygulamalardan muzdarip olmuşlardır. Mevlâna, *Mesnevî*'sinde bu tarz insanlardan *"Sihri mucizeyle mukayese ederek, her ikisinin de esası hiledir sanır."* ¹ şeklinde bahsetmiştir. Kam da günümüz ilim adamlarınca incelendiğinde aynı bakış açısına maruz kalmıştır. Kam'ların gösterilerinde ortaya koydukları manalara inilememiş ve sadece birer sihirbaz olarak

¹⁷ / ¹⁸ / ¹⁹ Mevlâna, Celâleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı A., *Rubailer*, Ajans Türk Mat., 1982, s. 146. / ¹⁸ s. 218./ ¹⁹ s. 154.

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, s. 23.

nitelendirilmişlerdir. Batılı araştırmacılar, Kam törenlerini izlerken, çoğunlukla gözleriyle gördüklerini kaydetmiş, izlediklerinin, görünenin ötesine dair simgeler olduğunu göz ardı etmişlerdir.

Oysa bayram ve âyinler görünen dünyanın ötesi ile alâkalıdır. Böyle olduğu için de âyin ve bayramlarda yapılanları dışsal yönüyle değil, içsel anlamlarıyla algılamak elzemdir. Bu açıklamanın da ötesinde *"Kam âyinlerinde, görülen ile görülmeyen dünya arasında ayırım yapmamaktadır ve maddeci dünya görüşüyle yetişmiş, varoluşun sadece beş duyu ile algılanabilir olan bölümüne odaklı bilim adamları, bu âyinleri sadece karmaşık bir safsata olarak değerlendirmeye daha temayüllü bir yapıdadırlar."*²

Şamanî olsun Mevlevî olsun, âyinler estetik değeri, sanatsal değeri yüksek gösteriler niteliğini de içinde barındırdıkları için, günümüzün pazarlamacı, mad-diyatçı dünyasında, içsel anlamından uzak bir şekilde sadece dışsal bir gösteri niteliği ile sanki bir sirk gösterisi gibi sunulup ticari turistik amaçlara âlet edilmiştir.

Bugün Mevlevî âyini, Galata Mevlevîhanesinde belli bir para ödeyerek, ağzınızda sakızla, sevgilinizle sarmaşdolaş, flaşlar patlatarak, hatta çocukların alaycı gülüşleri arasında seyretme imkânını bulabilirsiniz.

Şamanî âyinleri de Kızılderili Şamanlardan, üstlerine haç işli(?) Kam cübbeleri ile, yine kayda değer bir para ödeyerek, içsel anlamına nüfuz etme şansı elde edemeden, müzikal bir tiyatral gösteri izlercesine seyredebilirsiniz. (Bkz Resim 30)

Yukarda anlatılandan daha acıklı bir tablo ise Mevlevî mezarlarını ve Tanrııcı inanışa uygun olarak dikilmiş balbalları, bengü taşları, Tanrııcı yazıt ve mürgülleri ziyaret ettiğinizde karşınıza çıkmaktadır. Altay'da, hem de Tanrııcı Türkler için en önemli bölge olan ve tüm Türklerin orada yaratılıp dünyaya yayıldığı varsayılan ve her yıl tüm Türk topluluklarının toplandığı bir kutlama yapılan Atanartaş bölgesinde kişilerin kutlu tepeye çıkmasını sağlayan 999 basamak Ruslar tarafından kırılmıştır.

Altay'da mürgüllerin bazıları da yine aynı anlayışla kırılıp dökülmüştür.

Müslüman Kazakların mürgül ve yazıtlarda yatan kadim anlam ve sırta, bilgi ve ruh olarak uzak kalmaları, bu yazıtların üstünü çizmelerine, hatta isimlerini kazımlarına sebep olmuştur. Kutsal Yüz Dut bölgesindeki dutların Müslüman Kazaklar tarafından kesilmesi de Tanrııcı Türkler tarafından ayrı bir üzüntü olmuştur.

Aynı üzüntüyü, Mevlevî mezarlarını gezdiğinizde de duymamız mümkündür.

² Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999.

Karacaahmet mezarlığında Mevlevî mezarlarını incelemek üzere gittiğimde korkunç bir tablo ile karşılaştım. Mezarlıkta, kola şişelerinin, mendillerin, hatta içki şişeleri, çöplerin yanında gözlerime inanamayarak bir buzdolabı hurdasının ve atılmış kırık masaların dahi varlığına şahit oldum. Çevre halkı, çoğu Mevlevî mezarının bilinçli bir şekilde kırılarak, oldukça pahalı olan mezar yerlerinin yeni kişilere satılması amacının güdüldüğünü ifade etmektedirler. Bu tavır da yine, artık Tanrıculığa olduğu gibi, Mevlevîlikteki derin anlama vâkıf olmaya çok uzak şekilde yetiştirilen kişilerce bu hazinenin hor görülmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Mevlâna, *Mesnevî*'sinde "*Herkes kendi zannınca benim dostum oldu, benim esrarım feryadımdan uzak değildi, ancak her gözde, her kulakta o nur yoktu.*"³ demektedir. İncelediğimizde görmekteyiz ki aynı konudan Kam da muzdariptir. Derin bir manevîyatı, bu günün dar kalıplarının, yüzeysel bakış açılarının çok dışında bir algılayışla kavrayan ve yansıtan Kam, günümüz bilim adamlarınca anlamlandırılmamış, anlaşılamamış, ona gariplikler atfedilmiş, acayip karşılanmıştır. Kam'ların deli olduğu söylenmiştir.

"*Sen kendinden geçer, dostlarından ayrılırsın. Bu işten haberi olmayan da "İşte sana münafık der. Ne bilsin o kendinden geçen kişinin coşkunluğu nedir? Bu kimin vuslatı nişanesi? Bilmez ki.*" diyerek Mevlâna da *Mesnevî*'sinde bu konuyu dile getirmiştir.⁴ Oysa Mevlâna'nın dediği gibi; yaradılışın her parçası ile iç içe olan Kam'ın esrarı, feryadından uzak değildi. Lâkin günümüzün maddeci insanı onu anlayacak ışıktan yoksundur. Gözleri ve kulakları manevîyata kapalı olarak yetişmiş, ruhuyla tüm bağlantısını koparmış günümüz insanı ruhların dilini konuşan Kam'ın lisanını çözemedi. Hatta onun lisanını kendi torunları bile çözemedi. Çünkü onlar da artık sadece maddeyi ve şekli görebilen gözler geliştirmişlerdi ve materyalist dünyanın dilini konuşuyorlardı.

Sanat

Her Kam, aynı zamanda bir sanatçı da olmak zorundadır. Çünkü ruhları anlamak ve ruhu geliştirmek, ancak bir sanatçının yapabileceği iştir. Bu sebeple bir kişi, ne kadar büyük bir sanatçıysa, dinî yönü de o derece yüksek olabilir.

Kam din adamıdır/kadındır. Ve bu dinin hâkim olduğu devirde, her din adamı büyüleyici bir sanatçı olmak zorundadır. Çünkü o ruhlara hitap edecektir. Sadece kendi dilini konuşanlara değil, herkese ve hatta bitki ve hayvanlara hitap

³ Mevlâna, *Mesnevî*, s. 1.

⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 130.

edecektir. Bu sebeple büyük bir sanatkâr olmalıdır. Ne kadar çok sanat dalına h kimse o kadar güçlü olacaktır. Şair, müzisyen, dans  oyuncu...

Kam'lar ruhların dillerini bilirler. Bu konuda ustalardır. Lisanını hiç bilmedi iniz hâlde herhangi bir Kam'a gidebilirsiniz ve onunla kusursuzca anla abilirsiniz. Çünkü ruhun dili aynıdır.

Kam ruhlarla muhatap olduğu için, karşısındakinin  l , diri, bitki veya hayvan olması hiçbir engel teşkil etmez. Ruhların dilinden anlayan, ruhlarla konuşan bir insanın büyük bir sanatçı olarak kabul edilmesi gerekir.

Kam ruhlardan esinlenen, ruhlara hitap eden kişidir. Gerçek bir sanatçının tarifi de budur. Sanatın hemen hemen tüm dalları Kam'la  zde le mi  durumdadır. Ak Din, köklerin en derinine iner ve Kam ufuktan ve çağların derinliklerinden gelen sese kulak kabartarak sanatıyla oralardan seslenir.

Kam, bize gözleri kapalı görmeyi  ğretir. Cansız zannetti imiz varlıklardan fıslıdayan mesajları okur. Bu  zellikler de zaten bir sanatçıda var olması gereken niteliklerdendir. Kam'ın genel konuşma tarzı da zaten simgeseldir. Toplumsal gerçekleri kökene dayandıracak bir şekilde dile getiren simgeler üretir.

Kam'ın başlıca vazifesi kaostan düzen oluşturma ve bu i  büyük bir yaratıcı eylem gerektirmektedir. Zaten bu da Kam'ı sanatçı kılmaktadır. Kaçınılmaz olarak kabul etmemiz gereken gerçek, Kam'ın dinî yerinin yanında, aynı zamanda dünyanın ilk sanatçısı olduğudur. Kam'ın sanatı öyle büyüleyicidir ki, onun din adamı mı, sanatçı mı, yoksa büyücü m  olduğuna karar vermek zordur.

Altay'da yapt ım görüşmelerde ifade edilene göre Kam, bazı kaynakların belirttiği gibi illaki emci olmak zorunda değildir. Emci Kam'lar vardır, ama bu olmazsa olmaz bir özellik değildir. Bunun aksine bir sanatkâr olması, emci olmasından çok daha gerekli bir niteliktir.

Ak Din'in özü tedavi edicidir. Sanatın özünde de bu nitelik yatmaktadır.  kisi de ruha hitap ederek bozulan dengenin önce ruhsal sonra fiziksel boyutunu tedavi etmeye yönelir. Ruha unuttuğu ama ait olduğu kaynağı hatırlatır ve onu aslına döndürür. Refik Ahmet Sevensil, Türk Tiyatrosunun kökenlerini incelediği *"Eski Türklerde Dram Sanatı"* adlı kitabında Kam âyinlerini ve Kam'ı  u sözlerle tarif eder:

"Topluluk arasında mah eri bir heyecan uyandırarak yapılan dinî dramlar din adamları tarafından idare ediliyordu....Bunlar ilk  algıcılardır, musiki ile birlikte bir takım dokunaklı, güzel ve sıralanmış sözler söyledikleri için ilk  airlerdir; bu musikili sözleri söyler ve çalarken hoplayıp zıplayarak oynayan ilk dans rlerdir, sihiri, dinî, bed  bir heyecan içinde bütün bir dramı temsil ettikleri için de ilk aktörlerdir; topluluğun derdine çare bulan, topluluğa

maddî, manevî dinlenme ve yükselme yolları gösteren, maddî, manevî birliği sağlayan ve mahşerî heyecan uyandıran bütün bu sebeplerden dolayı da topluluk içinde saygı gören ilk din adamı-sihirbaz-sanatkârlardır." ¹

Bu tanıımı incelediğimizde, Mevlevî âyinlerinin özelliklerini akla getirmek mümkün değildir. Kam âyinleri ile Mevlevî âyinleri sanatla bütünleşme açısından birbirinden asla ayrı görülemezler. Aynı anlayış Mevlevîler için de geçerli idi. Aynı zamanda sanatçı olmayan bir Mevlevî asla düşünülemezdi.

"Tekkelerde her dedeye ayrı bir hücre verilirdi. Dedeler hücrelerinde saz ve âyin öğrenebilirler, meşk edebilirler, el sanatlarıyla, hattatlık, tezhipçilik, tespihçilik, oymacılık, resim gibi İslâm'ın izin verdiği tüm sanat dallarıyla uğraşabilirlerdi." ²

Mevlevî tekkeleri, Mevlevîlerin eğitildikleri yerlerdi. Bu tekkeler, birer konservatuar niteliğindeydiler. *"Mevlevîliğe giren (Nev-Niyâz) burada bir dedenin hizmetine verilirdi. Dede (mürşit), onun yeteneğine göre, örneğin sesi güzelse kendisine naat, âyin öğretir (meşkettirir), müziğe yetenekliyse ney üfletir, kudümle usul tutturur, ya da başka bir edebî ve sanatsal alana sevk ederdi."* ³

Müzik

Türk mitolojisinde müziğin icadına bakarsak bunun hikâyesi şöyledir: Dev bir anka kuşu varmış. Ormanın derinliklerinde yaşamış. Gagasında yüz delik bulunmuş. Hiç eşi yokmuş. Bir eş bulmak ümidiyle tatlı tatlı ötermiş. Gagasındaki bu deliklerden çıkardığı ötüşlerin/nağmelerin etkisine gelen diğer küçük kuşları yiyerek beslenirmiş. Çok uzun yıllar yaşar, öleceği zaman ölmesi çoğalır, sonra birden alev alır ve kül olurmuş. Küllerden yeni bir yavru anka kuşu doğarmış. Bu kuşu merak eden bir düşünür, uzun arayışlar sonunda onu bir ormanda bulmuş ve günlerce onu izleyip nağmelerini dinleyerek müziği icat etmiş. Bu hikâyenin anlatıldığı zaman dilimi Selçuklulara kadar uzanır. O dönemin ünlü mistik şairlerinden Feridüddin Attar'ın eserinde bu hikâyeyi bulabiliriz.

Genel olarak Türklerde müziğe baktığımızda; Türkler için müzik hep çok önemli olmuş ve hayatın hemen hemen her alanını işgal etmiştir. Türklerde müzik, Türk tarihi kadar eskiye gitmektedir. Ülkelerde Kopuz ve *Tezeneli Sazlarımız* adlı kitabında Gazimihal, *"Uygur hükümdarı Arslan Han nezdindeki konukluğu*

¹ Refik Ahmet Sevengil, *Eski Türklerde Dram Sanatı*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1959, s. 7.

² / ³ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005

münasebetiyle Türkleri inceleme şansı bulan Çin elçisi Wang Yen-tö, kungkau da denilen Türk kopuzunu görmüş ve Uygurların bunu çaldıklarını ve musikiyi çok sevdiklerini işaretlemiştir; gezmeyi çok sevdiklerini, ne zaman böyle uzun bir yola çıksalar musiki âletlerini almayı asla ihmâl etmediklerini muhtırasında yazmıştır" bilgisini bize aktarmaktadır.

Doğu Hun hükümdarlarının sarayında musikiye karşı alâka duyulduğunu ve sarayda musiki heyetleri olduğunu Çin kaynaklarından öğrenmekteyiz. Rahmi Oruç Güvenç'in Türk Musikisi Tarihi ve *Türk Tedavi Musikisi*⁴ adlı kitabında Türklerin müziğe olan ilgisiyle alâkalı şu bilgiler verilmektedir: "*Miladi 1419 senesinde bir Türk gezgin, bir meydanda üçyüzbin kişinin (kadın-erkek) toplanıp, ikibin tanesinin müzik âletleri ile mûsikî icra ettiklerini belirtmektedir. Yine görüyoruz ki Malay Türkleri, senenin günleri kadar (366) kök, yani saz eserleri bestelemişlerdir ve her kök'e bir ad koymuşlardır. Bu 366 parçanın her biri senenin bir gününde hakanın huzurunda icra edilmiştir"*

Kam, zihinleri susturarak bilincin koyduğu engelleri aşmayı hedefler; bu yolla katılanların görüş ve hissediş sınırlarını zorlayacaktır ve onlarda yatan gizli tarafları ortaya çıkaracak içsel yolculuklar düzenleyecektir. Bunu gerçekleştirebilmek için aynı bir Mevlevî gibi tüm ilham verici unsurları kullanır ve törenlerinde müziğin ağırlıklı bir yer tuttuğu âdeta simgesel bir sahne sanatı icra eder.

Tanrıci toplumda müziğe verilen önem yüzyıllar boyu bir gelenek hâlinde devam etmiştir. Selçuklular döneminde de Kam'ların tedavi için kullandıkları müzik, şifa kurumlarında sinirsel rahatsızlıkların ve akıl hastalıklarının tedavisinde kullanılmaya devam etmiştir. Ayrıca makamların tedavi güçlerinin olduğu da bilinmektedir. Mevlevî müziğinde kullanılan bazı makamları incelersek:⁵

Rast Makamı: beyne etki eder, baş kısmını etkiler ve bu bölgedeki ağrıların azalmasına neden olur. Beyin hastalıklarından ileri gelen epilepsi, havale ve felç hastalıkları önlenir ve tedavi edilir.

Irak Makamı: Çocuktaki menenjit ve hafakan hastalıklarının iyileşmesinde etkili olduğu konusunda hekimler birleşmişlerdir. Çarpıntı ve sıkıntıya faydalıdır. Durgun ve zekâ geriliği gösterenlere etkilidir.

İsfahan Makamı: Zihni açar, zekâyı arttırır, anıları tazeler, gönül tazeleyici, düzen verici olup üşüten ve ateş yükselten hastalıklardan insanı korur.

Rehavî Makamı: Tüm baş ağrılarına faydası olup, burun kanamasına, ağız

⁴ Yrd. Doç. Dr. Rahmi Oruç Güvenç, (İst. Üniv. Cerrahpaşa Tıp Fak Psikiyatri A.b.d.) *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, Metinler Matbaacılık İstanbul.

⁵ <http://www.edirnedenden.com/goster.php.id=589> 06/05/2006.

çarpıklığına, felç ve balgamdan ileri gelen hastalıkları her yönden kaldırıcı ve defedicidir. Baş ağrısına ve hafakana devadır.

Hüseyinî Makamı: Kalb, karaciğer, mide ve sıtma hastalıklarına faydalıdır.

Büzürk Makamı: Ateşli hastalıklara iyi gelir, vesvese ve korkuyu uzaklaştırır, fikre yön verir. Beyin, kulunç ve çocuklarda ortaya çıkan hastalıklara büyük yararı olup güçsüzlüğü gidermek hususunda yardımcıdır.

Zengüle Makamı: Kalp hastalıklarına iyi gelir.

Hicaz Makamı: İdrar zorluğuna iyi gelir.

Buselik Makamı: Kulunç ve bel ağrılarına iyi gelir.

Zirefgend Makamı: Sırt, mafsâl ağrılarına ve kulunca faydalı olur.

Nihavend Makamı: Bu makam kan dolaşımını, karın bölgesi ve bacaklardaki ağrıların tedavisinde olumlu sonuçlar verir kişiye kuvvet kazandırır

Osmanlı zamanında insan mizacı ile mûsikî arasındaki ilişki kurulması, makamların zamâna göre insanlara olan farklı etkilerinin belirlenmesi, milletlere, hastalıklara karşı gösterdiği etkiye göre makamların tasniflerinin yapılması işlerini yalnızca Osmanlı kültüründe aramak çok yanlıştır. Türklerin din-dar birer Tanrıci oldukları çağlarda, bu bilgiler bilinçaltına yazılmış bulunmak-taydı ve bu yeni olduğu kadar farklı döneme bu kadîm bilginin adapte edilmesi gerekliydi. Bu anlayışa göre Makamlar şöyle sınıflandırılmıştır:

Rast ve Rehavi Makamları: Seher zamanları etkilidir. Hüseyinî makamı: Sabahleyin etkilidir. Irak makamı: Kuşlukta etkilidir. Nihavend makamı: Öğleyin etkilidir. Hicaz makamı: İki ezan arası etkilidir. Buselik makamı: İkinci zamanı etkilidir. Uşşak makamı: Gün batarken etkilidir. Zengüle makamı: Gurubdan sonra etkilidir. Muhalif makamları: Yatsıdan sonra etkilidir. Rast makamı: Gece yarısı etkilidir. Zirefkend makamı: Gece yarısından sonra etkilidir. Ten renkleri ve ırklarla makamlar arasında münasebet kurulmuştur.

Buna göre: Esmer tenliler sıcak ve kuru tabiatlı olup Irak makamı tesirlidir. Buğday tenlilere Isfahan makamı, Sarışınlara Rast vs. makamı ve Beyaz tenlilere de Kûçek vs. makamı etkilidir. Bunun gibi, Eski Türk hekimlerine göre: Türklerle: Uşşak, Araplara: Hüseyinî, Acemlere: Irak, Rum ve Frenklere Buselik makamları uygundur. Emir ve devlet ricaline ise Isfahan makamı uygun olup Alimler meclisinde; Rast ve şubeleri çalınabilir. Sofiler arasında Rehavî ve Dervişlere de Hicaz vs. makamları etkili olmaktadır." 6

6 Rahmi Oruç Güvenç, *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, Metinler Matbaa, 1993.

Mevlevîlerde de müzik, Kam'larla aynı amaçla âyin baskın bir parçası olarak kullanılmıştır. Bir gün rebab çalınmaktaydı ve Hz. Mevlâna zevkle dinliyordu. Bir dost içeriye girdi; *"-ezan okunuyor biraz sussana"* diye söylendi. Hz. Mevlâna, *"-hayır bu da bir ezandır"* dedi. *"-Her ikisi de Tanrı'ya sesleniyor. Biri O'nun için dışından ibadet etmeyi, diğeri içinde O'nu tanımayı, O'nun aşkını hissetmeyi istiyor dedi ve ekledi."* *"Musikinin ritminde bir sır saklıdır; eğer onu ifşa etseydim dünya alt üst olurdu"* Mevlâna ayrıca eserlerinin birçok yerinde: *"Musikinin ritminde sır saklıdır"* demiştir. Gölpınarlı'nın verdiği bilgiye göre Mevlevîlikte müzik o kadar önemlidir ki matbahta yıkanan Mevlevî şeyhleri yıkanırken ney ve kudümün iştirakiyle âyin okunur. Mevlâna'dan itibaren cenazenin neyler çalınarak davullar ve mazharlar (kenarı zilsiz tef) dövülerek besteler okunarak ve sema edilerek götürülmesi âdet olmuştu. Mevlâna'nın zamanında bile dönemin şeriatçıları buna şiddetle muhalif olmuşlardır. Fakat bu eleştirilere hiçbir şekilde kulak asılmamıştır. Şems de her zaman musiki konusunda, Kam'a yaraşır bir duruş sergilemiştir. Şems, *Makalat*'ında hem musikiye hem de musikiyi küçümseyenlere ait düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Bir adamın evinde biri saz çalıyordu. Başka biri dedi ki: 'Bu evde kimse yoktur, bu çalgıyı kime çalıyorsun?' Adam şu cevabı verdi: '-Sus herkes Allah için tekkeler, kervansaraylar yaptırıyor. Ben de Tanrı yolunda saz çalıyorum. Ben bunu Tanrı için yapıyorum. Sen niçin soruyorsun? Seninle biz bilir misin neye bezeriz: Adamın biri, ney çalarmış, O arada, bir taraftan da yellenirmiş. Adam neyi arkasına götürerek eğer sen daha iyi çalacaksan al da çal der. Sana yol yürümek gerek. Sana yol yürürken bir şeyden bahsetmek gerekmez. Yolunu yürü ey eşek! Sen, ne o köprü geçen eşeklerdensin, ne de bir günde bir konak gidip geri dönen Mısır eşeklerindensin! Sen binlerce dedikoduların ve koşuşmaların sonucunda günde yarım konak bile gidemezsin." ¹

Şarkı

Tanrıcılığın, şarkıya bakışı oldukça dikkat çekicidir. Kam, gücünü ve niyetini gizem şarkılarıyla dışa vurur. *"İr, sihirli şarkı anlamına gelen bir kelimedir. İrlamak hem şarkı söylemek hem de büyülemek anlamına gelmektedir."* ¹

Sihirli şarkılar bilmek Kam olmanın gereklerindendir ve Kam'lar bu şarkıların bazılarını rüyalarında ölmüş Kam'lardan, atalardan veya göksel eşlerinden öğrenirler, bazılarını ise âyinlerde aldıkları ilhama göre bestelerler.

¹ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Atac Yay., İst., 2006, s.76.

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 71.

Şarkı, ruhlarla irtibat, kutsal gerçeğe bir köprü niteliğini taşımaktadır. Budunbilimci Joan Halifax şöyle yazmaktadır; *"Dünya ağacı nasıl kozmosun uçsuz bucaksız düzlüklerinin ortasında duruyorsa, şarkı da bireyin kozmosunun en içten merkezinde yer alır. Kam'ın şarkısı duyulduğu an, kutsal nefes kalbin derinliklerinden yukarılara yükseldiğinde, merkez bulunmuş ve her şeyin kaynağı olan Tanrısallığa değinilmiş olur."*

Kam'ın bilinç durumuna girmesine şarkı söyleme ve danslar yardımcı olmaktadır. Esrime esnasında Kam'ın söylediği yırlar (ilâhiler) öbür dünya ile temasın sağlandığı anlamına gelir. Kam, vecd durumuna geldikçe, şarkıların temposu artar. Kam sanki rüzgâr ve fırtına seslerinin kudretlerini sınırmış gibi, sesinin en gür tonlarıyla söyler şarkılarını. Bu şarkılar yinelemeli şarkılardır.

Kam, sembolik olarak dünya ağacına tırmanmakla bu dünyanın dışına çıkıp ruhlar âlemine girmektedir. Bu ağacın dokuz basamağı vardır ve Kam, Doç. Dr. Feza Tansuğ'nun ifadelerine göre bir anases ve ıslık şeklinde sesler içeren hoomei (gırtlak) türküsü söyleyerek, giderek daha yükseğe tırmandıkça, sesler, fizik âleminde dururken ruh âlemiyle irtibat kurmayı temsil eder.

Kam yırları, destan, efsane, mitoloji ve tarihten motifler içerir. Kam ilâhileri üç bölümden oluşur: Bir bölümü, izleyenler tarafından hiç anlaşılmaz, Kam'ın sözcüsü olduğu ruhların dili sayılır. Kam, çılgınlarla, yeryüzüne ait olmayan çılgınca hızlı ve anlaşılmaz konuşmasıyla, anlaşılan bir cümlelerin şurasında burasında yer alan salt bir kırık sözcükle, artık bir insan olmaktan ziyade onun kişileştirdiği nesne veya ruhun kendisidir. Diğer bir bölümü oluşturan özel sözcükleri ancak oturumda yer alan bazı kimseler, yaşlılar 'bilenler' anlar. Bu sözcükler, karşıdan yapılması istenen talepleri dile getirir. Üçüncü bölüm, sesleri ve ünlemleri içerir. Kam'ın çektiği güçlüğü, görünmez dünya daki yoğun etkinliğini, savaşımını, kimi kez boyun eğişini, kısacası öteki dünyayla iletişim kurabilmek için ödemesi gereken 'bedeli' yansıtır.

Ayrıca *"Kam'ların simgesel törenlerinde sıkça vantrilok özelliklerini kullandıkları görülmektedir. Bu, ruhların sesinin doğrudan bedenlerinden yayıldığı izlenimini vermektedir. Vantrilokluk Kam'a, zımnî (imalî, gizli) bir diyalog kurma olanağı vermektedir."*²

Kam her ruha ayrı ve ona özel bir yır seslenir. Bir yır tamamıyla bir ruha seslenmiyorsa da âyinlerde tekrarlanan, bizlerin anlayamadığı nakaratlarda bunun izleri fark edilir. Kam'a ait yırların büyük bir kısmı gizli dildedir. Doğa ruhları,

² Siikala, *Siikala ve Hoppâl*, 1992, s. 55.

ata ruhları veya yer altı ruhlarına seslenen Kam'ı dinlerken kuşların çığlıklarını, kurtlarını ulumasını, Kam'ın karnından konuşarak elde ettiği bambaşka ses tonlarıyla ifade edilen kelimeleri duyarız.

Kam, âdeta şarkısını ata ruhlarından, doğadan, kuşlardan veya rüzgârdan ödünç alır. Kam, gök gürültüsünün sesi ve rüzgarın fısıltısı veya uğultusuyla konuşur. Ruhların âyin yapılan yere indiği de zaten bu seslerden anlaşılır. Sessizlik birdenbire garip ama gerçekten ürkütücü çığlıkların kopmasıyla bozulur, ulumalar ve kartal çığlıkları duvarları titretir. Bu karmaşık ama ahenkli sesler ritmik bir şekilde yükselir, sonra yavaş yavaş uzaktan gelen boğuk bir homurtuya dönüşür, sonra yeniden şiddetlenir.

Budak, *Türk Müziğinin Kökeni, Gelişimi* adlı çalışmasında Tanrıca Türklerin müziğini şöyle tanımlanmıştır: *"Türklerin ilk dönemlerindeki müziğinin yapısı, mitsel ve epik karakterli, içten ve coşkuluymuştu. Aynı ezgisel motifin tekrarından, kurulu biçimden oluşan müzik, ritim açısından, özellikle Kam müziğinde, Kam'ın hareketlerine bağımlı ve çeşitliydi. Kam'lar, kopuzlarının seslerine, tellere vurduğu monoton seslerle eşlik veriyorlardı. Yani musiki âleti, melodiye değil; hafifçe ritme eşlik ediyordu. Destanlarda veya dualardaki ana ses de insan sesi idi. İnsan sesi ve şarkı çalgıdan önceydi"*

Ayrıca yine Budak'ın verdiği bilgiye göre; *"Kam elbiselerinde arka, göğüs ve kollarından olmak üzere hayvan şekilleriyle süslü birçok demir parçaları bulunur, bunlar vücudun her hareketinde birbirine çarparak kuvvetli sesler çıkarmakta, dolayısıyla, Kam'ın hareketi ezginin ritmini belirlemekteydi"*. Sözler doğaçtan kurulu olup, melodi ve ritm önemliydi. Müziğin ana temelini insan sesi oluşturmaktaydı.

Hatta Kam'ların çokça başvurduğu bir teknikle, bir kişiden bir çok çeşit sesin aynı anda çıkmasıyla oluşan müziklere de sıklıkla rastlamaktayız. Buna homi tekniği denmektedir. Öyle ki dinlendiği zaman bu müzikler insanlarda bir çok müzik âletinin kullanıldığı veya birden fazla kişinin şarkıya eşlik ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Oysaki ortada tek bir kişi mevcuttur.

*"Kam müziği denilen, büyüsel dinsel-törensellik özelliği olan müzik, sihrin bir yardımcısı olarak uzun zamanlar bir zevk işi gibi değil, bir büyüleme aracı olarak kullanıldı."*³ Kam müziği, ruhlarla iletişim kurmak ve kötü etkilerden korunmak, ayrıca insanlar, hayvanlar ve eşya üzerinde etki yapmak, yağmur yağdırmak, havayı açtırmak, hastalıkları iyi etmek, yırtıcı hayvanları yatıştırmak, zararlı hayvanlardan korunmak, bir şehri yok etmek, cehennemin kapılarını

³ Ogün Atilla Budak, *Türk Müziğinin Kökeni, Gelişimi*, T.C Kül.Bak.Yay., Ankara, 2000.

zorlamak, zebanileri yumuşatmak, cansız maddeler üzerinde etki yapmak, cinleri, ölüleri davet etmek üzere kullanılmıştır.

Tanrıci Türklerde müziğe büyük bir güç atfedilmiştir. Türklerde sihir etkisinde ve işlevinde olan müzik, örgütlenerek, kurumlaşarak Hun Kağanlığı'na bağlı ilk 'Askerî Müzik Topluluğu' olarak tuğ takımı görüntüsü almıştır. Türklerin savaşları âdeta bir orkestranın müzik ziyafeti şeklinde başlamaktadır. Tanrıci Türklerde savaş işareti olarak en yaşlı ve kıdemli üç Türk beyi ata biner ve davula vurulur. Hakanın otağı kurulur. Askerî bando takımı hakanın ve tuğların bulunduğu tepede yer alırdı. Hunlarda, bayrak ve davul, başkomutanın otağının önünde bulunur. Özellikle savaşta 'askerî müzik takımı' ile davullar ve hakanî kös, ordunun hareketine bir düzen verme görevini üstlenmişlerdir.

Bando takımının işaretine göre ok atmak için davul, durmak için ise zil çalınması Eski Türk geleneği idi. Mehter de bu geleneğin İslâm'dan sonraki devamı niteliğindedir. Bununla birlikte, müzikle, bayrak ayrılmaz bir bütün hâlinde karşımıza çıkar. Budak, *Türk Müziğinin Kökeni, Gelişimi* kitabında bu konuya değinmiştir

"Tahta geçen hakanlara sancak ve davul verilmekte, bazen davulun yanına boru da katılmaktaydı. Türk hükümdarlarının egemenlik belirtisi olarak davul ve sancak kullanmaları töresi, Türkler aracılığı ile İslâm devletlerine yayılmıştır. Tuğ adı, tabihane ve nevbete çevrilmiş, ancak, temel gelenek değişmemiştir. Hükümdar, bir kişiye beylik vereceği zaman, öteki alâmetleri ile birlikte davul ve sancak da verirdi. Beylik geri alınırken, bunlar da geri alınırdı. Bunlar devletin malı olup hükümdar tarafından verilmez ise kimse kullanmazdı. Örneğin, Selçuk hakanı Gıyaseddin Mesut II., Osman Bey'e Söğüt'ün uç beyliğini verdiğini bildiren fermanla birlikte tuğ, âlem, davul ve nakkare (küçük davul) göndererek bağımsızlığını tanımıştır" ... "Çin tarihçileri, Hun başkomutanının bayrak ile davulunun elde edilmesini büyük bir başarı olarak kabul etmekte, bağımsızlık ve yetki belgesi sayılan bayrak ile davulun elden gitmesiyle idare ve ordu da dağılmış olmaktadır." ⁴

İslâmiyet öncesi Orta Asya Türk devletlerinde, kurultay'ın açılış ve kapanışında, hakanın kurultay'a gelişinde, davulların çalınıp tuğ'ların çekildiği, birçok tarihî kaynaklarda yer almaktadır. Tuğ, Kaşgarlı Mahmud tarafından XI. yüzyılda Arapça 'kös ve tabl', yani 'hakanın yanında duran kös ve davul' olarak yorumlanmaktadır. Tuğ, çalgı anlamına da gelmektedir. Eski Türk hakanlarının, dokuz rakamını uğurlu saymalarından ötürü, Türkmen kağanlarını tören takım

⁴ Ogün Atilla Budak, A.g.e. 2000.

larında dokuzar çalgıdan oluşan müzik topluluklarının bulunduğu bilinmektedir. Dokuz rakamını uğurlu sayan Balasagun takımlarından "dokuz katlı", yani her çalgıdan dokuz tane bulunan mehteran takımlarına dek bu askerî müzik geleneği oldukça eskidir.

Çalgılar

Güvenç'in verdiği bilgiye göre, Anadolu'da bilinen ve icra edilen 25-30 müzik âletine karşı, Asya Türk illerinde halen yaşayan dört yüzden fazla müzik âleti vardır. Bu kadar çok müzik âletinin bulunmasının arkasında yatan toplumsal nedeni araştırdığımızda yine karşımıza Türk dini çıkmaktadır. Nasıl ki Türk bölgelerinde bulunan evcil hayvanların çokluğu, Kam'ların hayvanlarla yakın irtibatında aranmaktadır; bu kadar çeşitli âletle müziğin icra edilmesinin nedenini de Türk dininin müziğe verdiği anlam ve önemde aramak mantıklı bir yoldur. Rahmi Oruç Güvenç bu konuyu şöyle ele almıştır:

"En Eski Türk musikisi örnekleri olarak, elimizde notaları çıkarılmış bulunan Kırgız Türklerinin "Mânas Destanı" Uygur Türklerinin "Ergenekon Destanı" Kazak Türklerinin "Dede Korkut'un küyi" (Dede Korkut'un şarkısı) vardır. Eski Türk musikisinde boşuna vakit geçirmek-eğlenmekten uzak; eğitici öğretici, kişiyi manevî yönden eğitici, ata-ruhu ile birleştirici, tedavi edici özellikler vardır.

Tabiat sevgisi çocuğa annesinin ninnisi çocuğun annesine teşekkürü konuşma ve haberleşme imkânı veren Ana diline şükranı yaratıcısına olan saygısı, göç olayları hep bu sosyo-psikolojik, kültürel fenomenleri göstermektedir" ¹

Rahmi Oruç Güvenç'e katılmamak mümkün değildir. Türklerde müzik o kadar dikkat çekici bir yerdedir ki süt sağarken hayvana ninni okuyan tek kültür olarak Türk kültürünü görmek mümkündür. Türklerde müzik kutsaldır, müzik âleti de kutsallığa ulaştırandır.

"Türklerde, hasta tedavisi, mühim bir olayı tesbüt ve sonraki yıllara intikal ettirmek, askerin moralini yüksek tutmak, dinî ve millî hisleri yüksek tutmak, toplumun çeşitli acı ve sevinç duygularını yaşatmak, örf âdet ve nasihatleri muhafaza, destanlar ve kahramanlıkların yaşatılması, şuurların etkilenerek toplumların yönlendirilmesi için müziğin kullanıldığını görüyoruz." ²

Yüzyılımızın başında Altayların Pazırık ve Başadar vadilerinde araştırmalar

^{1 / 2} Rahmi Oruç Güvenç, *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, İstanbul, 1993.

yapan Rudenko ve Griaznov adlı Sovyet ilim adamları eski bir Türk müzik âleti olan çeng'i bulmuşlardır. Çeng, Hunlar tarafından çok sevilen bir âlettir. **Rudenko, bu bölgede yaşayan insanların tarihini M.Ö. 1700 yıllarına kadar götürmektedir ki; bu halkı Ön-Türk olarak da değerlendirmek mümkündür.**³

Rahmi Oruç Güvenç, çok eski tarihlere kadar taşıdığı 'ağız çengi'nin yanısıra İlkçağdan itibaren kullanılan ağaç kabuğu veya metalden yapılmış oldukça uzun boylu âletlerden olan Borgu (Boru) ve kernâydan (Kerrenây, Sümerde Karan) da bahsetmektedir. Ayrıca, Ortaçağın başlarında da boynuzdan yapılan Muynuz, Nefir (Derviş borusu) Türklerin kullandığı çalgı âletleri arasında sıralamıştır. Yine dümbelek, düdük, çeng çeşitleri, bağlama tipi çalgıların yanında, vurmaları alt sınıfından olan 'gong' ve 'çan' gibi çalgı âletlerinin kullanımını, milattan önceki epey geri tarihlere kadar götürmemiz mümkün.

Türklerde, sızgı, kaval, pise, çogur, Sümerlerin Na dedikleri Ney şeklideki âletler, Çığırma, Düdük, Tığ, Koşnay (çifte düdük), Sar basnay, Kuray, Mıskal, Doğu Anadolu'da Bülür denilen Asya Hunlarına ait Bilir, Mızmar, Balaban, Zurna, bir ağız orgu olan Çıpçığ gibi çok çeşitli üflemeli çalgılar da mevcuttur. Türklerdeki telli çalgılardan en eski ve zengin çeşitli alt sınıflara sahip olan çalgı bağlamalardır. İlk çağda kopuzlar... Orta çağda Tanbûr, (Dombra, Dutar), Tar ailesi (Dutâr, Çârâtâ, Çeşde..) Şudurgu, Ravza (İrizva) vb... sonraki yüzyıllarda bağlama ailesi (iki telli, Bulgari, Bozok, Şarkı, Kara-Düzen), Kolca Kopuz, Çöğür,

³ Fikret Karakaya Eski yazılı kaynaklarda 'çeng'in zerdale ağacından yapıldığını öğreniyor ancak sazın yapımı için gereken büyüklükte zerdale kütüğü bulamayınca Afrika ağacı okumeyi kullanıyor. TRT İstanbul Radyosu'nda 16 yıldır kemançe çalan Fikret Karakaya, Pazırık kurganından çıkan çeng ile ilgili tüm belgeleri araştırıyor, 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı ve İran minyatürlerindeki çeng modellerinden ve 15. yüzyıl Türk şairi Ahmed-i Dai'nin mesnevisi Çengname'den yararlanarak ve o dönemde kullanılan çeng'in her yönden kopyası olarak yeniden üretiyor. Çeng çalma tekniğini yeniden keşfediyor. Karakaya böylece çengi günümüze taşımayı başarıyor. Karakaya, çeng yapımı serüvenini şöyle anlatıyor: "Okume ağacı zerdalenin tam tersi özelliklere sahip. Çok yumuşak ve çok hafif. İçinde çatlakları ve budakları olmadığı için çeng yapımında gerekli olan büyüklükte kullanım şansı getiriyordu. Ancak sağlam bir ağaç olmadığı için bazı problemler çıktı. " Arp benzeri bir çalgı olan, diklemesine tutulan, her makamda akordu değiştirilen çeng, Fikret Karakaya ve Cenk Celasin'in ellerinde 16-17'inci yüzyıla ait parçaların günümüze ulaşmasını sağlıyor. Karakaya, az bilinen sazların kullanıldığı dönemlere ait eserleri o zamanın sazlarıyla çalmayı amaçladıklarını söylüyor. Kaynak: TÖRE Türkçe Düşünenlerin Dergisi s. 2007/5 (Resim 33) Minyatürlerde çeng: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde korunan 1558 tarihli Süleymanname'deki minyatürlerde de çeng yer alıyor. Açık arp diye nitelendirilen çeng Asur kabartmalarında da görülüyor. Çengin 24 teli icra edilecek makama göre akort ediliyor.

Rumî Kopuz, Koçkarca vb. gibi tipleri vardır. Rahmi Oruç Güvenç'e göre, M.Ö. 8. yy'da Batı Türkistan'da pişmiş topraktan bir heykelcik hâlinde kısa saplı Pipa (Bipa) denilen bir Türk sazı Çinlilerce tespit edilmiştir ve Ortaçağ'da bu tipten ud ve onun değişik boylardaki zengin ailesi ortaya çıkmıştır. Yine Güvenç'in ifadeleriyle, Çinliler Huch'in (yabancı ch'in) dedikleri bir tür kemençeyi 10'uncu yüzyılda Batı komşuları Uygur Türkleri'nden aldıklarını söylemektedirler.

Kam âyinlerinde çalgıların önemi büyüktür. Bir kutsallık sıralaması olduğunu gözlemlese bile, Kam için tüm çalgı âletleri kutsaldır. Çalgı âletleri, kutsala, öteki âleme, ataların ve ruhların yanına doğru yapılan yolculukta bizi oraya taşıyan kayığa, ata...vb benzerler. Radloff'a göre Kam, ruhları davul ile tokmağın arasına sıkıştırarak uzaklaştırır. Tören esnasında Kam'ın ruhu yolculuğa çıkınca davul at, tokmak kamçı; sulardan geçerken davul kayık, tokmak kürek; göğe çıkarken bir çeşit kuş, ya da kanatlı at olur.

Dinsel tören yapmak için gerekli olan çalgılardan biri davuldur. (Bkz. Resim 23/24) Kam davulunun, Kam giysisine göre daha eski olduğu, çok eski zamanlardan beri kullanıldığı varsayılır. Bu sebeple Kam giysisinin artık görülmediği yerlerde bile Kam davulu hâlen kullanılmaktadır. Güney ve Kuzey Altay halklarında davulun parçaları, hazırlanması, yapısı ve deriye çizilen şekillere dair Radloff, Anohin, Potanin, Potapov-Menges'de geniş bilgiler vardır.

Kam, âdeta davulunu çalarak kötü ruhları etkisiz hâle getirir. Bu özelliklerinden ötürü davul kutsaldı. Bunun için de, davulun adını anmak, 'yasak' ve 'tabu' idi. Davulu, sembolik adlarla anmak zorunda idiler. Bu yüzden davulu yay ağacı, köprü gibi isimlerle ifade ederlerdi.

Davul aynı zamanda Kam'ın bir silâhıdır. Aslında Kam'ların ellerinde yay veya ok yoktur ama Kam'ların çaldıkları davul, ellerinde kötülüğe karşı tuttıkları kutsal yayları simgelemektedir. Kam davuluna, kötü ruhları kovabilme yetisinden dolayı nadiren de olsa 'ırlayan yay' denildiği olmuştur.

Çalgı âletlerinin kötü ruhları kovduğu inancı, müziğin insanın ruhundaki ve fıkrindeki olumsuz enerjileri yok eden ve zayıflayan ruhu güçlendiren niteliğiyle alâkalıdır. Müzik, kişinin ruhuna seslenir, onu çağırır ve uyandırır ve kuvvetli kılar. *"Sümerlerde de kötü cinleri kovmak için davul kullanırlardı."*⁴

Kam âyinlerinde davulun yadsınmaz bir önemi bulunmakla birlikte, kopuz da bu törenlerde önemli yer tutan bir başka çalgı âletidir (Bkz. Resim 25). Eski Yenisey Kırğızları'nın Kam âyinlerinde saz (bağlama) çaldıklarını XI. yüzyıl tarihçilerinden Gardizi yazmaktadır. Eski Oğuzlarda ozanlar âyinlerinde kopuz kullan-

⁴ Ogün Atilla Budak, *Türk Müziğinin Kökeni, Gelişimi*, Kültür Bak. Yay., Ankara, 2000.

mişlar, kopuzu kutsal saymışlardır. Yani bugünkü bağlamanın veya sazın atası kopuzdur. *"Kopuz kelimesi Türk diyalektlerinde ufak söyleniş ve yazılış farklarına uğramış, Moğolca, Çince gibi Asya'dan komşu dillerde daha da çetrefilleşmiştir. Buna rağmen türlü alfabelerde imlâsı yine de yüzde doksan sarih kalmıştır. Kelime, morfolojisi bakımından halis Türkçe olduğu gibi, yardımcı kendi fiilleri de yalnız Eski Türkçede vardır."*⁵

Kopuzun tarih boyunca önemini koruyan bir çalgı olmasının etkisini dilde de görmekteyiz. Bu kelimeden fiiller dahi türetilmiştir. Örneğin Kaşgarlı Mahmut'un Türkçe lügatler divanından da öğrendiğimiz gibi Türkçe'de kopuzla ilgili bir çok yapıya rastlanmaktadır:

Kobuz kobuzladı- Kopuz çalındı.

Kopzaşmak - Kopuz çalmakta yarışmak, 'Kızlar kobzaştı': Kızlar, kopuz çalmakta yarıştılar

Kopzatmak- Kopuz çaldırmak, başkasına çaldırmak

Kopsalmak: Bu fiil de Kopuz çalmak birleşiminden kısaltılmışlık ihtimalini göstermektedir. Kopuzun dinî ve mistik geçmişinden kaynaklanan itibarlı durumu her koşulda karşımıza çıkmaktadır. Türkler kopuzu öpüp başa koyarak çalmaya koyulurlardı. Düşman ona el süremez. Yere konulması günahdır.

Türklerin kopuz üstüne yemin ettiklerini, dua ettiklerini, kutsadıklarını, Dede Korkut'un her hikâyesinde görmek olasıdır. Dede Korkut ad verirken, dua (alkış) ederken hep kopuzunu kullanıyor, Oğuz kahramanı kopuzun sesinden kuvvet alarak mücadelede galip oluyor. Bu özelliği ile kopuz Türklerin millî çalgısı olmuştur. Davulda bulunan yay simgeciliği Kopuz ve Yölgöde de varlığını sürdürmektedir. Kopuzdaki teller yaydaki tellerin başka bir çeşididir. İkisi de etrafa yaydığı musiki okları ile koruyucu ruhları çağırıp kötü ruhları kovmaktadırlar. Vambéry, *Türk Soyu* adlı eserinde; *"başta gelen önemli âletin kopuz olduğunu, âletin iki telli, ya elle, veya at kılından yapılma ok ile çalınmakta olduğunu"* ifade etmiştir.

Bazı istisnai vaziyetlerde Kam'lar davul yerine 'yölgö' denilen (küçük yay) âlet kullanırlar. Yay, ok olmaksızın, tek telli bir müzik âleti gibi kullanılır. Radloff, Lebed ırmağı çevresinde bir Kam'ın yay ile Kam'lık yaptığına tanık olmuştur. Anohin de Altay bölgesinde erkek ve kadın Kam'ların küçük bir yay (yölgö) ile Kam'lık yaptıklarını yazar. 'Yölgö' ile âyin yapmak için de önce koruyucu ruhların izninin alınmış olması gerekir. Lâkin Doç.Dr. S. Gömeç'in verdiği bilgiye

⁵ Mahmut Ragıp Gazimihal, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Enstitüsü Yayını, Ankara 1979.

göre Yölgö ile tam bir tören gerçekleştirilemez. Yölgö ile âyinin ancak bir kısmı yapılır, tam âyin yapılamaz. Bazı Kam'lar birçok âyinlerde yalnız Yölgö kullanmaktan kaçınırlar. Burada yay simgeçiliği önemlidir. Yay ve ok kötü ruhları defetmek için kullanılmaktadır. Yölgö'nün kullanımında yay kalmış okun yerini ise musiki almıştır ve bu şekilde kötü ruhlar kovulmaktadır.

Davul, Kam törenlerinde diğer çalgılara göre öncelikli rolü oynar. Kam'ı dünyanın merkezine taşır, göğe yükselmesini sağlar, ruhları çağırmasını ve onları hapsedmesini sağlar, Kam'ın işine yoğunlaşmasını ve içinde dolaşmaya hazırlandığı manevî âlemle teması geçmesini sağlar. Davulun ritmi ile Kam yukarı ve aşağı dünyalara 'biner gider'. Bir Soyot şiiri bunu açıkça göstermektedir:

Deri kaplı davul, karşıla isteklerimi
Oradan oraya taşı beni bulutlar gibi
Alacakaranlığın ülkelerinden
Ve kurşuni gökyüzünün altında
Süpür dur rüzgâr gibi
Aşarak dalgaların doruklarını. 6

Kam, davulunu kendi arzu ve isteğiyle değil, koruyucu ruhun ya da ata ruhlarının verdiği esin üzerine yapar. Davulun vasıfları ve biçimi, süsleri, bütün teferruatıyla bu ruh tarafından tarif edilir. Ruhun istediklerinden en ufak bir nesne eksik olursa bu davul âyin yapmaya yaramaz. Kam, yeni davulu dualar okuyarak, ardıc ağacı tütsüsüne tutar. Bu şekilde kötü ruhların etkisinden arındırılır ve üstüne kırmızı veya rakı saçısı yapılır.

Eliade'nin verdiği bilgiye göre (1999, s. 201) davulun canlandırılması töreni de oldukça ilginçtir. Kam üzerine saçı yapınca kasnak canlanır ve Kam'ın ağzından, kesilip alındığı ağacın ormanda nasıl yetişip büyüdüğünü, ondan nasıl koparılıp köye getirildiğini vs. anlatır. Sonra Kam, davulun derisini de sular, bu kez de o canlanır. Ve geçmişini anlatır. Derinin sahibi hayvan, yine Kam'ın ağzından doğumundan ana babasından, çocukluğundan, avcı tarafından vurulduğu ana kadar geçen bütün yaşamından bahseder; Kam'a bir çok işte yardımcı olacağına söz vererek öyküsünü bağlar. Kam'ın tören sırasında bu şekilde canlanan hayvanın sesini ve yürüyüşünü de taklit ettiği olur. Davul törenlerinde, davulun canlanacağı düşüncesi, davulun koruyucu ruhlarla ilişkisinden dolayıdır. Tören sırasında Kam koruyucu ruhunun ya da ata ruhunun hayatını anlatır.

Mevlevîliğe dönersek, Ney, Rebab, Çeng, Kudüm, Hâlile, Mazhar gibi belli

6 Michael Harner, *Şamanın Yolu*, Dharma Yayınları, Kasım 1999.

başlı Mevlevî Mûsikîsi âletleri de Orta Asya menşelidir. Mevlâna, *Mesnevî*'sine 'ney'in kökenini, nasıl kamıştan ney hâline geldiğinin hikâyesini anlatmakla başlıyor ve 'ney'in sesinin kendi feryadı olduğunu ve kamışın ağlayışının sesi olduğunu ifade ediyor. "*Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek, kadın herkes ağlayıp inledi... Ben her cemiyette ağladım, inledim...*"¹

Mevlâna'nın bu yaklaşımı, bir Kam'ın çalgıya olan yaklaşımı ile benzer. Öncelikle belirtilmelidir ki bir Kam, tedavide kullanacağı bitki olsun, âyinde çalacağı müzik âleti olsun, öncelikle her şeyin başlangıcını, kökenini ve hikâyesini anlatmakla işe başlar. Çünkü Kam kökenlerle ilgilidir. Çünkü bilir ki her şey aslına dönecektir ve döner, bu sebeple köken bilinmeli ve hatırlatılmalıdır. Kam, davulunun hikâyesini de âyinlerde dile getirmektedir.

Mevlâna'nın ney'i ele alış tarzının bir benzerini, Kam'ların Morinhur çalgısını ele alışında görmekteyiz. Morinhur geleneksel bir çalgıdır. Morinhur'un baş kısmında bile bir at figürü vardır. Hatta bu sazın telleri de at kuyruğundandır. Hur'un da kelime anlamı attır. İki telli ve at kafası şeklinde akort kutusu ile, yamuk gövdeli, sivri uçlu bir kemandır. Bu âlet Kam'ın atının bir temsilidir âdeti. Kam 'Morinhur'un öyküsünü söyleyerek onu çalar.

Öykü anlatan, bu şarkıda kahraman ve kanatlı at arasındaki kuvvetli bağı anlatır. Bir gün kahramanın düşmanının nasıl gelip de atın kanatlarını kesip onu öldürdüğü hikâye edilir. Ara oyunu ile (iki perde arasındaki aralık) çalgıdan kahramanın iniltisi ve ağlayışı duyulur. Böylece ozan, kahramanın atını hep hatırlamak için, atın derisinden çalgının gövdesini ve yelelerinden tel ve yayını ve kafasından da akort kutusunu nasıl yaptığını anlatır. Görüldüğü gibi burada da çalgının kökeni ve hikâyesi üstünde durulmuş olup, çalgıdaki ses bir feryadı yansıtmaktadır.

Mevlevîlikte 'ney'de de 'Morinhur'a ve diğer Tanrıca müzik âletlerine ait özellikler bulunmaktadır. 'Ney, kamıştan yapılan ve kaplumbağa kemiğinden yapılmış baş-pâresi olan, yedi delikli bir mûsikî âletidir. Ney çalmaya ney üfleme denir. Mevlevîlikte ney, kutsal bir saz olup, kâmil insanın sembolüdür.

"Mevlâna, *Mesnevî*'sine 'Dinle neyi....' diyerek başlar; *Beni dinle, sözlerimi dinle...*" demek ister. ² Yani çalanla, çalgı arasında Kam'larda olduğu gibi derin bir bağ vardır. Neyin mürşitle özdeşleşmesi de yine Şamanî bir unsurdur. "*Mevlâna bilhassa rebab, ney isimli sazlara çok önem vermiştir. Ney'in esas maddesi olan kamışın boğumlarını insanlardaki komplekslere benzeten Mevlâna,*

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I, 1953.

² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

bu komplekslerden arınan insanların ney gibi boş olacağını ve o zaman saf bilgiye, aşka ve mutluluğa ulaşarak, ney gibi lâhutî ses vereceğini belirtmiştir." ²

Kaplumbağa, eski Türklerde oldukça önemlidir. Sonsuzluğu ifade ettiği için bengü taşlar, yani ebedî taşlar kaplumbağa figürünün üstüne dikilirdi. Kültigin, Bilge Kaan mezar külliyyelerinde olduğu gibi hanedandan olan kişilerin yazıtlarında kaplumbağa şeklinde kaide bulunmaktadır. Yer unsuruyla ilişkili olmasından dolayı şanssızlık, zorluk, sıkıntıyı da ifade eder. Kaplum-bağanın kubbe şeklini andıran sırtı gök ve alt kısmıysa yerdir. Kaplumbağa bir su üzerinde bulunan yeryüzüyle, onun üzerindeki göğü simgeler. Böylece kaplumbağa astrolojik bir simgedir de. Onun dört ayağının birbirini izleyişi, dört mevsimin ahenkli bir şekilde birbirini takip edişine benzetilir. Kabuğunun üzerindeki desen, Kuzey gök yarım küresindeki bir yıldız grubuna işaret eder. Sol gözü Güneş'i, sağ gözü Ay'ı temsil eder. Bütün kabuklu hayvanların reisi sayılan kaplumbağa, kışın hareketsiz kaldığı ve yazın kabuğunu değiştirip, kabuğundan dışarı çıktığı için uzun bir ömre sahip olmuş, bundan dolayı uzun ömürlülüğün ve sabrın simgesi olmuştur. Uzun ömürlü oluşu ve sabrından dolayı güçlü bir hayvan sayılmış ve refahın, barışın, mutluluğun işareti olarak görülmüştür.

Belirttiğim gibi, Mevlâna, Ney'e ilâhi bir anlam yüklemektedir ve "*A ney sesi, a ney sesi, a bütün sır dünyâsını ayağa kaldıran ney sesi! Ney nedir? O üstün güzel sevgilinin öptüğü şey, öptüğü şey, öptüğü şey. Ney bahanedir, bu, neyin harcı değil. Ancak o devlet kuşunun kanat sesi. Felek sana aşk iksiri sundu, gök kubbenin damında ev kur.*" ¹⁰ şeklinde ifadeler kullanır. Mevlevîler, yanık yanık inleyen neyin, mânâ derinliğine dalmış bir insanı semaya vardırıdığını inanılır.

Eliade, L. P. Potapov ve G. Buddruss'un da görüşlerini öne sürerek Kam'ın dirilttiği, canlandırdığı ve konuşturduğu bu hayvanın, aslında onun alter egosu olan emeget olduğunu iddia eder. ¹¹ Bu törenle -davulun derisinin canlanması ile- Kam âdeta kendi kökünde yatan ilk ve temel canlıyı ululamaktadır. Ancak Altay Tanrıçılarının başlarına "emeget" kelimesini sorduğumda bu kelimeyi hiç tanımadıklarını, onların inancında böyle bir kelimenin olmadığını ifade ettiler.

Davul, ruhlara bir dünya eksenini olarak algılanan kutsal dağ vasıtasıyla sunulur. Potapov-Menges'e göre, yeni Kam ile birlikte oymağın halkı topluca ormana, ya da yüksek bir dağın bulunduğu yere gider. Burada, Kam dualar okuyarak

² Rahmi Oruç Güvenç, *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, İstanbul, 1993.

¹⁰ Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

¹¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 201-202.

âyine başlar. Görkemli bir dinsel tören yapılır.

Davulun tüm malzemeleri üç gün boyunca temin edilip bir araya getirilir. Kam giysisi ve davulun yapımı için gerekli malzemeyi tüm kabile üyeleri, ya da Kam'ın en yakınları hediye eder. Arkasından üstüne resimler, şekiller vs. çizilir. Üstat, yaşlı Kam, genç Kam'a davulunu ve cübbesini verir. Genç Kam davulu koruyucu ruhuna takdim eder. Koruyucu ruh davulu gözden geçirir ve bununla ne kadar süre tören yapılacağını tespit eder. Bazı kaynaklara göre davul önce göğse, üç gün sonra da Erliğe sunulur. Kurban olarak ona içki sunulur. Böylece yeraltı âleminin Efendisi de davulu muayene edip bununla kaç yıl **Kam**'lık yapacağını ve kaç kurban sunulacağını bildirir. Bundan sonra tespit edilen süre dolunca, çoğu zaman gerçekten ya Kam ölür veya dağlarda, stepte kaybolup gider. Kam'ların bu inancına dair L. P. Potapov garip bir olayı anlatır. Bir Kam, Potapov'a *"tâyin edilen davullarının sayısının tamam olduğunu, binae-naleyh yakında öleceğini"* söylemiş. Gerçekten bu Kam birkaç gün sonra ölmüş.

Kam adayının davul edinmesi sürecini Harald Braem, *Ateşin Efendisi* adlı kitabında oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Kitapdaki anlatıma göre bir gün Usta Kam, ateşe ardıç dalları atar, etrafa baştan çıkarıcı bir dumanın yükselmesini bekler ve sonra konuşur: 'içinde mayhoş böğürtlenlerin, ardıç üzüm-lerinin ve kurutulmuş kuzu mantarının bulunduğu bu suyu iç ve olacaklara dikkat et; bol miktarda yardımcı ruh oturmaktadır orada.'

Eğer zihninde anılarla dolu resimler yükselirse onları bastır ve kendini algılamaya çalış. Birçok kez on iki basamaklı hayat ağacından, o gökyüzü merdiveninden yukarı tırmandın ve dışarıdaki dünyayı gördün. Şimdi bedenini yanımda, ocak ateşinin yanında bırakarak ruhunu bu bildiğin yoldan dışarı yolla. Hayat ağacını yalnızca ruhun ve onun hayal gücüyle çık ve evin çatısına geldiğinde ormanın içine doğru git. Kurt seni takip edecek ve sana iyi bir rehber olacaktır. Bu sefer canlı bir ağaç arayacaksın. Aramak zorunda olduğun bu ağaç, çok özel bir ağaçtır ve doğru ağacı bulduğuna emin olabileceğin işaretlerle bezenmiştir. Bu ağacın gövdesinden kendine ait bir davul yapacaksın. Artık kendine bir davul yapmanın zamanı geldi.'

Bunları Kam adayına dedikten sonra Kam adayı itaatle ustanın uzattığı kabı alır ve içindeki acı çayı içer. Bu sırada yaşlı usta şarkı söyleyerek ateşin etrafında dans eder. Büyük davulunu öyle hızlı bir ritimle çalar ki, Kam adayının başı dönmeye başlar. Artık yaşlı adamın söylediklerini duymaz olur, duvarlar onun etrafında dönmeye başlar, sanki ev de ustayla birlikte dans etmektedir. Beyaz bir karga genç Kam adayının sol omzuna konar. Genç Kam gagası kulağının tam dibinde olan karganın, yaşlı adamın sesiyle ona bir şeyler söylediğini duyar:

Usta, karga aracılığıyla onu ruhunu serbest bırakabilmesi ve hayat ağacının basamaklarını teker teker aşabilmesi için cesaretlendirir. Bedeninden dışarı ayrılan genç Kam'ın ruhu ormana gider. Orada bir kurt ormana koşmaktadır ve onu takip edip etmediğini kontrol etmek için arkasına dönüp bakmaktadır. Kam adayı, kurdu takip eder ve kurt bir yerde durur. Orada tam 21 tane ağaç bulunmaktadır. Bunların içinde Kayın ağaçları, karaçamlar, kızıl çamlar, söğüt ağaçları, dişbudaklar, huş ağaçları ve kavak ağaçları da bulunmaktadır. Ustası bu yerin doğru yer olduğunu kulağına fısıldar ve "-Üç kere yedi yirmi bir eder. Senin de davulun kenarlarını, tokmağını ve ona doğru sesi veren iç kısmını yapmak için bu kadar çok oduna ihtiyacın var. Bu ağaçların bulunduğu yere iyice bak ve aklında tut. Davulu yapmak için orasının neresi olduğunu keşfedip, yarın oraya gitmeliyiz." der.

Kam adayı, ruhu bedenine geri döndüğünde, ustasının ocak ateşinin başında, hâlâ dans ederek şarkı söylediğini görür ve yorgun düşerek uykuya dalar. Ertesi gün ustası ondan trans sırasında ruhunun gittiği noktayı ve seçilmiş ağaçları bulmasını ister. Bu bir sınavdır. Eğer o yeri tekrar bulmayı başarırsa ustası ona bir davulun nasıl yapılacağını gösterecektir. Buradan, Kam'ların transları esnasında gördükleri ve dolaştıkları yerleri transtan çıktıktan sonra hatırlamaları gerektiğini öğrenmiş olmaktadır.

Davulun yapımında, Kam adaylarının ustalarının da rolleri büyüktür. Davulun kasnağını kayın ağacından, göksel ruhların bu iş için özel olarak düşürdüğü bir daldan yapılır. Çünkü davulun sesini sonsuza dek şekillendirecek gücün yalnızca kayın ağacında olduğu düşünülür. Kayın ağacı ile Hayat ağacı arasında simgesel bir bağ bulunur. Hayat ağacı gökle yer arasında bir bağıdır. Kam da âyinlerinde ya göğe, ya yer altına inmektedir. Davulun kasnağı Evren ağacından yapılmış olduğu için, Kam davulunu çalmaya başladığı zaman sihirli bir şekilde bu ağacın yanına, yani dünya merkezine fırlamış olur. Ve bu sayede göğe çıkabilir.¹²

Yani davul ile Kam'ın göğe çıkmakta kullandığı çok basamaklı dünya ağacı arasında köksel bir bağ yatmaktadır. Âyin sırasında Kam davulunu çalmaya başlayınca, göğe çıktığı anlaşılır. Geçtiği yerlere göre davulu çalış biçimi değişir, temposu farklı olur. Yani davulun ritmi ve bu sesin alçalıp yükselmesiyle âyinin gidişatını izleyicilere aktarır, vecdi ve öteki dünya ile irtibatı kolaylaştırılır.

Benzer şekilde, Mevlevîler için de çalgı âletleri, vecde geçip Tanrısal âlemle iletişimi sağlayan kutsal araç gereçlerdir. Mevlevî âyininin simgesel konusunu ve senaryosunu, müziğin ritminden ve değişiminden rahatlıkla takip

¹² Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 200.

edebiliriz. Çalgılar aynen Tanrıçılıktaki gibi hem kişiyi öbür âleme taşıyan, hem de kişinin öbür dünyadan aldığı mesajı başkalarına aktarmasını sağlayan çok önemli bir unsurdur.

Davul yapımında kullanılacak ağacın, temiz, zedelenmemiş olması ve üstelik meskûn yerlerden uzakta elde edilmesi gerekir. Ona hiçbir insan elinin değmemiş olmasına dikkat edilir. Kasnağın yapılacağı ağacın yerini Kam doğrudan doğruya ruhlardan öğrenir. Üstüne yıldırım düşmüş bir ağacın seçildiğine de sıklıkla rastlanmaktadır. Bu seçilmişlik üzerine o ağaç artık sıradan bir ağaç olmaktan çıkar ve kutsal bir değer kazanır. Bu davul yapılırken hiç bir ağaç kesilmemelidir. Ağaçtan yaşamını devam ettirebileceği şekilde parçalar alınmadır. Kalın bir kayın ağacının gövdesi oyularak ihtiyaç kadarı çıkarılır. Bu ağacın kuruyup kurumayacağına dikkat edilir. Eğer kurursa bu Kam için iyi alâmet sayılmaz. Hatta bu ağaç ölürse, Kam'ın da öleceği düşünülmektedir. Davulun gövdesini oluşturacak olan parçalar, ağacın gövdesinden saygıyla kesilip çıkartılır.

Usta Kam, daha sonra davulun çerçevesini yapar, çerçeveyi iyice sağlamlaştırır. Sonra kafası, ayakları ve kolları olan tutacağı ve tını tahtalarını davula tutturur. Kıl sicim ile tını tahtaları çerçevenin etrafına sıkıca tutturulur ve çerçeve de sicimle sıkı sıkıya bağlanır. Sonra da tokmağın her vuruşunda farklı sesler çıkararak çınlamaları için bu sicimlere demir parçaları takılır.

Davulda kullanılacak deri seçiminde koruyucu hayvan dikkate alınır. Baraem'in verdiği bilgilere göre, Sonraki gün Kam adayı sadağında bir tane okla ormana gider ve bir hayvan avlar. Bu hayvanı Kam adayı çok kolay bulacaktır, çünkü bu hayvan âdeta ona doğru gelecek, kendini bir armağan olarak sunacaktır. Bu hayvan daha sonradan davulu her çaldığında Kam'ın bineği olacaktır ve onu sırtında göklere uçuracaktır. Davulun derisi hangi hayvanın postundan yapılmışsa davul bu hayvanın adını alır. Hayvanın derisi yüzülür. Yüzülen deri önce suya basılır, sonra tüyleri temizlenir.

Derinin iç kısmına ise hiç dokunulmaz çünkü o yüzü yumuşak olmalıdır ki davulun sesi doğru çıksın. Sonra davulun iskeleti alınarak, kızgın bir demirin yardımıyla tahtanın üst kenarına sık aralıklarla delikler açılır. Hayvanın derisi, tüylü tarafı yukarı gelecek şekilde çerçevenin üstüne yerleştirilir ve kıl sicim ile çerçevenin kenarındaki deliklere dikilir. Bir sonraki gün davul uzun saatler boyunca ocak ateşinin üstünde kurutulur, kalan kıllar ütülür ve bıçakla kazınır. Davul, alevlerin ulaşamayacağı şekilde bir çubuğa bağlanarak, ateşin üzerine asılır. Ateşe ardıc dalları, reçineli ladin ağacı kabuğu ve çeşitli kurutulmuş otlar atılması gerekir. Bu merasim çok önemlidir, çünkü davulun tahtasının ve

derisinin yanı sıra, davulu hazırlayan insanların da ruhlarını temizlemektedir. Üç gün sonra, gökte dolunayın parladığı gece, davul kürkle kaplı tahta tokmağın altında konuşmaya hazırdır. Sedir ağacından yapılan tokmağın üstüne (Bkz. Resim 24), geyik postunun en yumuşak bölümü deri kayışlarla bağlanmıştır, iç kısmında ise üç kere üç sayıda demir çingiraklar vardır. Tokmağın sapına, bileğe takılmak üzere bir ip geçirilmiştir. Bu tokmakla davulun derisine vurulduğunda, Kam'ın bineği olan davulun derisinin yapıldığı hayvanın ruhu konuşmaya başlayacaktır. Davulun etrafındaki tını tahtaları ve demir parçaları, içlerindeki yardımcı ruhlarla birlikte, bin bir değişik ses çıkartarak şarkı söylemeye başlarlar.

Davulun iç kısmı, kayın ağacından yapılmış, Kam'ın tutabileceği bir sapla iki eşit kısma ayrılmıştır. Bu sap, insan şeklinde yapılmış olup, ölmüş eski bir Kam'ı davul sahibi eski bir ruhu simgeler. Bu bir tür 'davul sahibi'dir. Başı oval şekildedir, yüz üzerinde oyma suretiyle kaş, burun, ağız, bazen de sakal yapılmıştır. Bakır levha ile de bu kısım kaplanabilir. Bu kısım iki başlı da olabilir. Bu durumda ayak tarafındaki baş, Kam'ın başıdır. Sapın üstünde bazen Kam'ın kendisini simgeleyen bir insan resmi bulunabilir. Bu şeklin göğsü hizasından çaprazlama geçirilen ve kiriş denilen demir çubuk onun kollarını oluşturur. Bu sap, bu çubuğun alt kısmında genişleyerek kalçaları ve biraz aşağıda da ikiye ayrılarak çatal bacakları meydana getirir. Bu çatal kısımda yer alan küçük resim Kam'ın koruyucu ruhunun simgesidir.

Kiriş denilen yatay demirin iki yanında asılan, ses çıkaran demir nesneler bulunur. Bunlar Kam'ı kötü ruhlardan koruyan silahları simgeler. Bazan da burada Kam'ın emrinde bulunan ruhları temsil eden çingiraklar yer alır. Bu çingiraklar ok şeklinde olup, kötü ruhları kovmaya yarar. Bunların sayısı Kam'ın koruyucu ruhlarının sayısına göre belirlenir. Davulun iç kısmında bazen, yay ve bıçak gibi silahlar da temsili olarak bulunur.

Davulun esas kısmı olan ağaç ve demir, yani davulun gövdesi hiçbir zaman değiştirilemez; derisi ise değiştirilebilir. Davulun derisi herhangi bir nedenle çok küçük dahi olsa hasar görürse yenilenir. Eski deri ise ormanda bir ağaca asılır. Davulun derisi yırtılırsa bir tür tutkal ile yapıştırılır. Davul üstüne bir nedenle ateş düşer ve yanarsa, bu kötüye alâmettir. Davulun bulunduğu evde biri ölürse, davulun Erlik'in elçisi Aldaçı'nın yardımı ile kirlendiğine ve gücünü kudretini kaybettiğine inanılır. Böyle olunca davulun derisi derhal değiştirilir. Davulla beraber bütün Kam aksesuarı (muhafaza edilen torba) kirlenir. Tedbirli ev sahipleri ve Kam'lar, hastanın öleceği anlaşıncı Kam'a ait eşyaları evden çıkartırlar.

Erkek ve kadın Kam'ların davulları arasında bir fark yoktur. Eski inanışlara göre, her Kam'ın evinde iki davul bulunur. Bunlardan biri âyinlerde kullanılır,

ikincisi de bir köşede saklanır. Kam'ların hayatları boyunca kullandıkları davul sayısı bazı kaynaklara göre üç tanedir. Bazı yerlerde davulun etrafına rüzgârı ve onunla birlikte ataların sesini içine alabilsin diye, dokuz tane delik açılır. Kam davulu öyle ustalıklarla çalar ki, davul, Kam'ın elinde âdeta dans etmekte, zıplamakta ve Kam'ın elinde sanki kendiliğinden uçmaktadır.

Benim Altay Kam'larında gördüğüm davul, büyük bir 'tef'i andırmaktadır. Şekli büyük bir eleğe benzemektedir. Bu hâliyle aslında Anadolu'da şeyhlerin çaldıkları ve tekkelerde kullanılan büyük teflerle şekil itibariyle tam bir benzerlik göstermektedir.

Davulların üstünde çoğunlukla at resmi bulunur; Kam davulunu çalarken atının üstünde göğe çıktığı kabul edilir. S. Buluç'un verdiği bilgiye göre, Yakut efsanelerinde davul Kam'ın atı olarak geçer. Soyot'lar Kam'larının davullarını 'khamuat diye isimlendirirler. Bu da 'Kam atı' anlamına gelir. Altay Kam'ları davullarını at simgeleriyle süslerler. Yani Kam'ın davulu yolculuk ettiği atı, davula vurmakta kullanılan değnek de 'kamçı'sıdır.

Efsanelerde Kam'ın davulu üstünde dokuz kat gökte uçtuğu anlatılır. Yani Kam, müzikle göğe yükselmektedir. Bu anlayış aynen Mevlevîlikte de mevcuttur. Kam'ın giysisinin kötü ruhları uzaklaştırdığı gibi, davulun da sesi ile kötü ruhları korkutmaya yaradığına inanılır. Mevlevîlerde de müzik kişiyi iyiye manevîyata yönlendiren, karanlıktan aydınlanmaya ve aydınlığa çıkaran bir unsurdur. Mevlevîlerde olduğu gibi çalgıların sesi, Kam'ın odaklanma aracıdır. Yoğunlaşma ve çözülme havası yaratıp, dikkatini ruhun içsel yolculuğuna yönlendirirken, onu derinlere indirerek vecd hâline sokar. Kam davulundaki vuruşlar, transı teşvik etmek için en güçlü yöntemdir. Bu konuda Drury bize çok çarpıcı bir bilgi vermektedir:

"Bilimsel araştırmalar aynı ritimlerin ardı ardına belirli frekanslarda sürekli tekrarlanması, Kam'ların trans hâlleri benzeri hipnotik hâller yaratabileceğini göstermiştir. Ancak, Kam davul ritimlerinin metronom tipi sürekliliği yoktur, Kam'ın o andaki ruh hâline göre yavaşlar veya hızlanır, yükselir veya yumuşar. Kam davulları genelde çap olarak büyüktür ve Kam'ın bedeni boyunca titreşebilecek derin, çınlayan, yankılanan bir sesi vardır ve davul genelde yüzde veya başın üstünde tutulur, böylece vuruşlar baş ve üst beden üzerinde güçlü bir rezonans kurar. Salish Kızılderilileri arasında Wolfgang G. Jilek'in yaptığı son araştırmaya göre, ritmik Kam davulu, EEG teta titreşim dalgalarında bir davul titreşimi üretmektedir (4-7 dönü/saniye), bu da rüyalar, hipnotik imgeler ve transla birleşen beyin dalgalarına eşdeğerlidir. Daha net bir şekilde açıklamak gerekirse; Kam oturumu sırasında

daki tekdüze davul ritmi beyinde 'teta' dalgalarını eyleme geçirmektedir. (Beyin elektrosunda teta dalgaları yaratıcı düşüncenin göstergesidir.) Ayrıca kalbin ritmik atışına benzerlik gösterir. Ancak beyin dalgalarını ölçmek için elektroensefalografi (EEG) âletinin kullanıldığı bir araştırmada Kam'ın on dakikalık yolculukta bu bilinç konumunu kazandığı, ampirik ve bilimsel olarak ölçülmüştür; öyle ki burada yapılan ölçüm, daha önce bir Japon Zen ustasının altı saatlik bir çalışma sonrası girdiği derin meditasyon sırasında elde edilebilmiştir." ¹³

Kam törenindeki bu etkenlerden dolayı, âdeta Kam âyinleri mitsel biçimde, berrak görülen bir rüya hâlinde cereyan eder. Kam'ın kendine has davul çalışması ile kişi rüya gördüğünün bilincinde olarak rüyaya dalar. Perrin bu durumu rüya görmenin ikincil kategorisi şeklinde tanımlamıştır. Yani Kam farklı bir boyutta bilinçlidir ve o boyut içinde bilinçli hareket edebilir. Davul sesi, Kam'ın bilinç durumuna girmesinde oldukça etkilidir. Davul ve çingırağın değişmeyen monoton sesinin başlaması onun beynine, Kam bilinç durumuna dönmesi için sinyal verir ve deneyimli bir Kam için bu sesleri duymak, çoğunlukla hafif bir transa girmek için yeterlidir, çünkü Kam kendini bu seslere koşullamıştır. Kam'ın transı davul çalması sürdükçe devam eder. Davul, yapılışı, meydana geldiği parçaları ve üstüne çizilen resimleri ile tam bir simgeler hazinesi hâline getirilmiştir. Davul üç bölgesiyle -*Gök, Yer, Yer altı*- Micro Kosmos'u simgeler, aynı zamanda da Kam'ın bu düzeyler arasındaki sınırları aşmış, yeryüzüyle, yukarı ve aşağı dünyalar arasında kurduğu iletişimin bir anlatımıdır. Ayrıca davulun üstünde efsanelere, âyinlere, hayat ağacına, göksel olaylara, yıldız ve gezegenlere ait simgeler bulunmaktadır. Kam davullarında yıldızların resmi, olmazsa olmazlardandır. Çünkü onlar insanların yollarını bulmalarını sağlarlar. Çünkü bunların astrolojik önemi bulunmaktadır. Davul evrensel dansa tempo tuttuğu gibi, ayrıca onu süsleyen astronomik resimlerin de kanıtladığı üzere, evrenin resmi anlamına da gelmektedir. ¹⁴ Davulun derisinin içindeki âdet ve nasihatleri muhafaza, destanlar ve kahramanlıkların yaşatılması, 'davulun sahibi'ni anlatır. Davulun üstüne Kam'ın emrinde bulunan ruh sayısı kadar çingırak takılması da rastlanan durumlardandır.

"Kam, davulunu ve öteki sihirli müzik âletlerini âyinlerin dışında da kullanabilmektedir. Bir çok Kam sırf kendi zevki için davul çalar ve şarkı söyler. Ama o durumda bile bu eylemlerin içerdiği anlam değişmez; yani gene göğö

¹³ Nevill Drury. *Şamanizm*, Okyanus Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 77.

¹⁴ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay. İstanbul 2001, s. 65'de akt; Q 45, Emsheimer (E.) "*Shamaanent rommel und Trimmelbaum*" Etnos, XI, 1946, s.166-181.

*çıkmağ ya da ölüleri ziyaret etmek üzere yer altına inmek söz konusudur."*¹⁵ Bundan dolayı özel bir müzik gelişmiştir. Bu müzik tamamen din dışı olmamakla birlikte, dinsel müzik kalıbına da uymamaktadır. Çünkü dinsel müziğe göre bu müzik tarzı daha serbest ve imgece zengindir.

Mevlevîliğe dönersek, Mevlevîlerde ney, ilâhî bir nefestir ve insanın ruhunu terbiye eder. Onun sesi, özlemin ve hasretin sesidir. *"Semâ'a başlarken ruhları saran ney ezgileri, daha semâ başlamadan, gönülde semâ çiçekleri açtırır, gönle manevî bir sarhoşluk verip, onu semâ ufuklarına yüceltir."*¹⁶ Mevlâna; *"Ney'i dinle bak neler söylüyor. Allah'ın gizli sırlarını ifşa ediyor. Yüzü sararmış, içi boşalmış, başı kesilmiş, yahut neyzenin nefesine terkedilmiş olduğu hâlde dilsiz ve kelâmsız feryâd ederek 'Allah.. Allah' diyor."*¹⁷ der. Bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere Mevlevîlikte müzik âletleri aynen Tanrıçılıkta olduğu gibi Tanrısallığı, Tanrı'nın gizli sırlarını ifşa etmekte, ruhları terbiye etmektedir.

*"Gerek Tasavvufî Türk Müsikişinde, gerekse Türk Klâsik Müsikişinde beş-seslilikten ayrı bir özellik olarak, bir gam içinde sekiz ses ve yedi aralık kullanılmakta ve her tam ses, 'koma' adı verilen dokuz parçaya ayrılmaktadır. Eskiden bu koma seslerin hepsinin kullanıldığı söylenmekle beraber günümüzde 1 (koma), 4 (bakiyye), 5 (küçük mücennep), 8 (büyük mücennep), 9 (tanini) adı verilen kısımlara ilgi gösterilmektedir."*¹⁸ Güvenç'in verdiği bu bilgidен de çıkardığımız sonuç Türklerin kutsal kabul edilen dokuz ve dokuzun katlarını başarıyla müzik sistemlerine adapte ettikleridir. Mevlevîlerde, Peşrev 9 ney ile ve 2 tanbur, 1 rebab, 6 çift kudümle çalınır. Yani toplam 9+9 18 adet çalgı ile icra edilir. Rakkamlar bizi hep Tanrıci anlayışta kutsallık içeren 9 sayısına götürmektedir. 9 Sayısı da Tanrıci inançta kutsallığına inanılan bir sayıdır. Alevîlerde de semah gösterisi 2+2+3+2=9 adımı kapsayan ağır, ritmik yürüyüşle başlamaktadır ve ritim sonradan giderek artmaktadır. Burada da Şamanî etkiler aynı Mevlevîlikteki gibi daha ilk bakışta göze çarpmaktadır. Rebab'dan bahsederken Mevlâna şunları söylemiştir: *"Bu rebab kuru tel, kuru deriden başka bir şey değildir, fakat çıkardığı ses Sevgilinin sesidir."* Mevlâna'ya göre: *"Rebab, aşk kaynağıdır; yârenlerin eşi dostudur; Araplar da buluta rebab adını takmışlardır. Bulut nasıl gülü, gül bahçesini sularsa, rebab da gönüller gıdasıdır, gönüllerin özel sâkîsidir. Rebab, apaçık bir çağırıştır,*

¹⁵ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 211.

¹⁶ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹⁷ Melahat Ürkmez, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihai Bütünleşme*, Nüve Kültür Konya, 2005.

¹⁸ Rahmi Oruç Güvenç, *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, İstanbul, 1993.

pâdişâhın yanına gel, diye çağırır durur. Fakat davul dövmekle karga, kalkıp da pâdişâhın yanına gelmez ki. Beden kaydında kalanlara aşktan pek söz açma; onların ödevleri korkudur, ümittir, sevaptır, suçtur ancak" 12

Görüldüğü gibi rebab, aynı Tanrıca inançtaki bazı müzik âletleri gibi insanı vecde ulaştıran, Tanrı ile irtibatı sağlayan bir enstrümandır. Ama tabî her rebab çalan Mevlâna ya da Mevlevî olamayacaktır. Nasıl ki, aradaki anlayış farkından ötürü, Amerikalı budunbilimciler, inceledikleri Kam'lerden öğrendikleri şekilde davul çalarak insanları vecd hâline soktukların da bu vecdin Kam'ın girdiği vecd hâli ile bir alâkası bulunmamaktadır; aynı şekilde herkes de rebabın sesinde aynı mesajı okuyamayacaktır.

Şiir

İnsan, dili sayesinde nesnelerin, kavramların, hislerin, algıların ayrımını, 'kelime' diye adlandırdığımız kültürel şifrelerle tanımlamaktadır. Soyut olsun, somut olsun algılanan her şey kelimelerle kodlanmıştır. Böylece her kültür kendi algılayışı çerçevesinde varolan dünyanın yanında, anlamlandırarak var ettiği ayrı bir dünya yaratmıştır. Kam, metafizik, başka bir deyişle anlamlar dünyasına ait bir dil kullanmaktadır. *"Bu tarz, dilin genellikle anlatmadığı şeyleri anlatması için kullanmaktır, yani ondan yeni, benzersiz ve alışılmamış bir biçimde yararlanılmakta, ona fiziksel sarsma olanaklarını yeniden kazandırılmakta, onu uzayda etkili bir biçimde yaymak ve bölümlemek, tonlamaları salt somut yanlarıyla ele alınmak ve onlara bir şeyleri parçalamakta ve ortaya çıkarmakla sahip oldukları gücü yeniden kazandırılmakta, yani özetle dili büyük biçimi altında ele almaktadır."* 1

Kam, âyinlerde dili kendi anlamlar dünyasına uygun şekilde, özgür zihni ve sınır tanımaz ruhu ile yeniden yaratır. Âyinlerde, kelimeleri kendi algılayış sınırlarımızın çok ötesindeki anlamlarda kullanıldıklarını âdeta hissederiz. Kam âyinlerinde heyecanın doruklarında, âdeta başka bir dünyaya ait şiirin, müziğin, ritmin büyümesine kapılır. Şiir, Kam'ın kullandığı diğer sanat türleri gibi manevî özgürlüğün ve ifadenin bir tezahürüdür. Simgecilikle örülmüş olan Kam'ın dili bir tür gizli dildir. Şiirde de bir anlamda gizli dildir. Şiirde, ruhtan kaynaklanan farklı algılayış yatmaktadır. Bu yüzden şiiri de ruhların özgün gizli dili olarak kabul edebiliriz. Şiirde içsel görümüz yani ruhumuzun gözü ile algıladığımız dünyayı, dili yeniden yaratarak anlatmaya çalışırız.

¹² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹ Antonin Artaud, *Tiyatro ve İkizi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 41.

Kam sahip olduğu dinî sistemin ona sağladığı dinsel esin ile varlıkların, nesnelerin ve insanların özünü ortaya çıkarır. ‘Her Türk Biraz Şairdir’ yaygın olarak ifade edilen bir düşüncedir. ‘Şiir yazar mısın?’ diye sorulduğunda alınan cevaplar çoğunlukla evet şeklindedir. Gerçekten de her Türk biraz şairdir. Çünkü her Türk’ün kökeni Tanrıci felsefeye dayanmaktadır. Kam’lar şiirleri, ilâhileri, şarkıları, her şeyi vecd hâlinde iken yaratırlar ve söylerler. Şiir, ancak bu şekilde ruhun mesajını içerecektir ve ruhlara hitap edebilecektir.

Melahat Ürkmez'in de dediği gibi;

“Müslüman gizemciler arasında ilhama dayanan bir yazar varsa, o da kesinlikle Celâleddin'dir. Şiirlerinin büyük bir bölümünü vecd içindeyken yazdımış olduğu söylenir. "Şiirin böyle ilhamla yazılması, Rûmî'nin coşkulu gazellerinde de görülebilir. Vezinleri genellikle dönme hissi uyandırır. Meram bahçelerindeki su değirmenlerinin seslerini, Konya çarşısındaki kuyumcuların çekiş seslerini duyunca semâ etmeye ve şiirler söylemeye başladığı ifade edilir. Tek bir sözcük ya da sesin, içindeki bir teli titretip ona yeni bir şiir söylettiği durumlar muhtemelen çoktur." 2

DANS

Eski Türklerde Dans

Kam ve dans âdeta özdeşleşmiştir. İlâhi bir tiyatro olan Kam âyinlerinin adını duyduğumuzda, uzun saçlarıyla dönerek dans eden bir Kam figürü ilk akla gelen görüntüdür. Ancak Kam'ın dansı simgesel bir danstır. Bu dansta yapılan her hareket bir ilâhi tiyatronun sözlerinden ibarettir. Kam âdeta dansıyla konuşur, anlatır. "*Kam'ın dansı, kendi çevresinde dönerek yapılan, dünyayı, yıldızları temsil eden kozmik bir danstır.*" 1 Radloff, 1860'ta Sibiryaya gezisinde gördüğü bir Altay Kam'ının, ölen yaşlı bir kadının ruhunu uzaklaştırmak için geceleyin dönüşler yaptığını söylemektedir. VIII. asrın başında Göktürklerden geçen bir çeşit raksın, Çinliler arasında moda olduğunu gene Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Bu raks için Göktürk hanımları hoca olarak Çin'e getirilmişlerdi.

Kaynaklar bu raksı şöyle tarif ediyorlar: "*Raks edenler yuvarlak topların üzerine çıkarlar ve rüzgâr gibi hızla dönerler.*" 2 Bu dönüşlerde, Güneş'in ve

2 Melahat Ürkmez, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihai Bütünleşme*, Nüve Kültür Konya, 2005.

1 Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

2 Ogün Atilla Budak, *Türk Müziğinin Kökeni, Gelişimi*, T.C Kültür Bak. Yay. Ankara, 2000.

yıldızların yani evrenin dönüşünü simgelenmektedir. Burada evrenle bir özdeşleşme, bütünleşme söz konusudur. Mevlevî âyinlerinde de amaç, Tanrıca âyinlerde olduğu gibi orada bulunanları özdek (madde) evreninden, ruh evrenine yöneltmektir.

Kam'lar, danslarında Güneş'in yörüngesini taklit etmektedirler. Bu dönüşler Kam inançlarında kutsal sayılan 3, 7, 9 sayıları ile ilişkilendirildiğinde, bunlar göğün 3, 7, 9 katlarına bağlanmaktadır.

"Kam'lar ruhlarla ve Tanrı'yla konuşmak ve insanlarla Tanrı ve ruhlar arasında aracılık yapmak için göğün katlarına doğru tırmanır. 9. kat semavî Tanrı'nın bulunduğu kattır ve bu kata ancak çok güçlü Kam'lar varabilirler. İşte Kam da dansında bu kutsal sayılarla ilişki kurarak, evrenle bir bütünleşme gayreti içinde olmaktadır." ³

Kam'ın dansında akrobatik hünerler de ortaya çıkmaktadır. *"Bu tür danslarda dansçılar kendilerinden geçerek, ellerindeki, ucunda ateş olan çubukları havaya atar, tutar, ateşle bedenlerini yalazırlar. Kam'ın dansı bazı bölgelerde Kam kostümünün üzerine takılan demir çubuklarla, gerçekleştirilmesi zor, Kam'a ait bir hüner hâline gelmiştir."* ⁴

"Kam seansı genelde yer bağlantısı ile (oturarak) başlar, ritm ve melodi eşliğinde kollar spiral şekilde harekete geçer, enerjinin kollara yükseldiği düşünülür. Ritm ve melodi değişir, hareket ve enerji omuzlara ulaşır, üçüncü hareket ise başı çeşitli yönlerle doğru döndürmek tarzında olur. Daha sonra sezgiye açık içten geldiği gibi dans etme şekli başlar. İşte seansın en önemli bölümü budur. Bu bölümde Kam, ata ruhuna ulaşmaya çalışır. Bütün geçici bilgilerinden, maddî bedeninden sıyrılıp o an için gereken bilgilere varır." ⁵

Gök Dansı Semâ

Semâ, lügatte gök, duymak, işitmek anlamına gelir. Mevlâna'nın coşkunca semâ ederek, ayak vurarak ve dönerek semâ ettiğini bilmekteyiz. *"Mevlevî literatüründe semâ, ritm ve mûsikî eşliğinde yapılan, sağdan sola, kalbin etrafında çark atıp dönerek icra edilen bir nevi ibâdetir."* ¹

Bu kelimenin anlamları, Tanrıca inancın da temel öğelerini simgelemektedir.

³ Erhan Tuna, Şamanlık ve Oyunculuk, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

⁴ Erhan A.g.e. 2000.

⁵ Rahmi Oruç Güvenç, *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, Metinler Matbaa,

¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001. İstanbul, 1993.

Gök, vecd yoluyla dans etmek, gökteki sesleri işitmek ve kainatın dönme hareketinin taklidi, bize Kam aynilerinin de özünü vermektedir. Kâinat da, tabiat da dönmedir. Dünya dönmede, ay, yıldızlar dönmede, atomlar, elektronlar sürekli dönmektedirler. Dönme hareketi, hem Kam'larda, hem Mevlevîlerde, Tanrı sistemi olan döngüsel harekete uyum ve onu takdis amacıyla yapılmaktadır.²

Semâ bir gök dansıdır ve Kam'ın âyinleri de genelde gök âyinleri olarak adlandırılır. İkisinin de yücelişi, yönelişi gögedir. Eski Türklerde gök âyini yalnızca Kam tarafından gerçekleştirilir. Çünkü göğe yolculuğu bir tek o yapabilir. Kam, göğe yükselişi olabildiğince iyi taklit etmeye çalışmaktadır; törenin ilginçliği esrimelik değil dramatik oluşundadır.

*"Semâ esnasında baş, sağ omuza yaslanır gibi eğik, yüz sol omuza yönelik, gözler yarı kapalı, yarı aralık, kollar havada dik, gönül Rabb'in huzurunda eğik bir hâlde, yapılmaktadır. Hafif eğik bir şekilde dönme stili de, eksenî eğik Dünya'nın Güneş etrafında dönüşünün tam bir temsili şeklindedir."*³

Sözlüklerde gök, gökyüzü gibi anlamlar içeren semâ sözcüğü, dikkatimizi Tanrıca âyinlere çekmektedir. Ak Din'in âyinlerinde en büyük odak noktası olan gök, yani semâ, Mevlevî âyininde de yine en önemli odak noktası hâlinde. Bu âyinlerde de gökle temas kurulmakta, kainatın dönüşü taklit edilmektedir. Bir elin göğe, bir elin yere bakması, Türklerin tarih öncesine kadar dayanan yerle gök arasındaki insan figürünü bize hatırlatmaktadır.

Ak Din inancının hüküm sürdüğü zamanlarda, anlatımlarda hep *yerle gök yaratıldığında ikisinin ortasında yaratılan insandan* bahsedilir. Adeta yerle göğün arasında sıkışmış insanın, yani sınırsız olarak yükselebileceği gibi sınırsız olarak alçalabileceği bir yere konmuş olan insanın, bu durumuna hep parmak basılmaktadır. Bu vurguya Mevlâna'da da rastlamaktayız. Mevlâna *Mesnevî'sinde* şöyle demektedir: *"Sen ten itibarıyla hayvansın, can bakımından melek. Bu suretle hem yerde yürürsün hem gökte. Bu suretle ben de zahiren sizin gibi insanım, ama hakikatte gönlüm vahye kabiliyetli. Bu toprağa mensup kalıp, yer üstüne düşmüş, ama bu çeşit adamın ruhu o güzelim gökte çarh urup durmakta."*⁴

Bu dansta, bir eli yukarda bir eli aşağıda olan Mevlevî, aynı Kam gibi vecd hâlinde, Tanrı'dan aldığını ayna vazifesi görerek yere yansıtmaktadır. Semâzenlerin sağ elleri yukarıya, sol elleri aşağıya dönük olurdu. *"Bu, Hak'tan alır, halka saçarız; hiçbir şeyi kendimize mal etmeyiz. Görünüşte var olan, aracılık*

² Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 232.

³ Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 290.

*eden bir suretten (biçimden) başka bir şey değiliz anlamındadır. Bu duruşun başka bir anlamı ise; göğe ağarız (yerden göğe yükseliriz-havalamız); yere yağarız demektir."*⁵ Bu tanım da Kam âyinlerinin temel amacını özetlemektedir.

Mevlâna, rubailerinde Kam'ın göğe yükseldiği âyinlerine benzer şekilde semâ'yı şöyle tarif etmiştir: *"Gönül kanatlarıyla uçtun, oraya gittin; gönlünün o geniş alanında ova, yitti, gitti... Sahra da nedir ki? Yedi gök bile senin denizine açılmış bir avuçtur ancak."*⁶

Mevlevîlerin semâ oyunları, Gökbilimsel anlam katılan Kam dansının bir benzeri hâlinedir. Örneğin Mevlvî semâsında beyaz giysili semâzenler gezegenleri, baş semazen ise (siyah giysili) Güneş'i simgelemektedir. Mevlvî derviş dansları, hem Güneş çevresinde, hem kendi ekseninde dönen gezegenlere benzemektedirler. Odyakmaz'a (2005) göre, çevrimsel devinim, Hak'kı araştırmayı, eksensel devinim ise gönülde uyanan Hak'kın ışığında pervane olmayı simgelerdi. Mevlvîlere göre semâ, Tanrı aşkı taşıyanların coşkuyla dönmeleri idi. Vecd hâline geçmeyi sağlayan semâlarda, dansların ağır ağır başlayıp, gittikçe hızlanan ritmi de Tanrıca âyinlerle benzerlik gösterir. Mevlvîlerin ayak figürlerine gelince, bu hareketlerin hafif yaylanmalı olduğunu görürüz. Bu da Güneş'in çevresinde bir topaç gibi hafif yaylanarak gezegenlerin hareketlerinin, tam anlamıyla dans içerisinde canlandırılmasıdır. Mevlâna, semâ için, *"Aşıkların toğanıdır (bayramıdır)"* der. *"Semâ, sonsuzluğun öncesiz ve sonrasız düzenine, yıldızlar evreninin ve tüm evrenin yaradılışına ve yaratana aşkla tapmaktır. Tanrısal müzik ve dansla, gezegenler gibi, dönerek 'devir' yapmaktır."*⁷

Mevlâna sema'yı, aynı Kam'ın göğe yolculuğu gibi tanımlamış ve şöyle demiştir: *"Gel de Güneş gibi, dolunay gibi, hilâl gibi, kolsuz kanatsız gökyüzünde dön, dolaş!... Yürümeye başladın mı ruh gibi ayaksız yürürsün. Çiğneme zahmetine uğramadan yüzlerce yemekler yersin. Ne gemine gam timsahı çarpar. Ne ölümden kötüleşir çirkinleşirsin."*⁸

Semâ, Kam'ın dansı gibi simgelerle doludur. *"Semâ ederken dönmek, Tanrısal birliği; 'sıçramak', yüce evrene erişmeyi; 'ayak vurmak' ise göklerden uzaya yükselmeyi simgelerdi. 'Kol açmak' şükranı ve zaferi belirtirdi."*⁹

Kam âyinlerinde de Kam, göğün katmalarına yavaş yavaş yükselir ve dansı

⁵ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlvîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

⁶ Mevlâna Celâleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, *Rubailer*, s. 60.-

⁷ A. Nevzat Odyakmaz, A.g.e. 2005.

⁸ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt IV, s. 90-91.

⁹ A.Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlvîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

ile bu yükselişi simgesel olarak betimler ve göğe yükseldiğinde o ruhlara olan şükranını ve övgüyü sunar, göksel ruhlardan veya Tanrı'dan aldığı ilhamı, mesajı yere aktarırdı.

Tanrıcılıkta her tören dönme hareketini içerirdi. Bir tümsek üzerinde dikilen bir kazık çevresinde, daire şeklinde dönülür. Kam'ların, *"Göge Çıkma Törenlerinde, dikilen direğin üzerine de çift başlı bir kartal heykeli konulurdu. Tobgaçlar gün ağarmadan at üstünde, tepeden turnağa kadar silahlanmış ve arkasında yirmi atının izlediği kralları ile tepenin çevresini dolaşırlardı. Silahlı olarak tepenin üstüne çıkar ve kurbanı adardı. Ve sonunda atına binerek tepenin çevresini tekrar dönerdi. Buna 'Gök turu yapmak' denirdi."* ¹⁰

Merhum Celâleddin M. Bakır Çelebî *"Mûsikî, raks ve zikrin bir arada böylesine harman edildiği, böyle mükemmel bir uygulama, Mevlevîlikten başka hiçbir tarikatta mevcut değildir."* ¹¹ demiştir. Bu tespit doğrudur. Çünkü Mevlevîlik, Şaman etkisinin en yoğun yaşandığı tarikatlardandır. Mevlevîliğin farkı da buradan kaynaklanmaktadır. Sema ve müzik Eski Türk geleneğinin bir parçası olduğu için Türkleri hiç rahatsız etmemiş olduğu hâlde İslâm âleminde aslında şiddetli eleştirilere mâruz kalmıştır. Hüseyin Top, bu eleştirileri şöyle örnekler: *"Nefse uyan, şehvetine kapılan kişiler, kibirle, gaflatle semâ'a kalkarlar, âhret hâllerinden haberleri yoktur. Onların semâ'ı boşuna bir iştir, oyundan ibarettir. Onlardır yaptıklarıyla âzaba uğrayanların ta kendileri. Çünkü nefis ve şehvet dünyâdandır. "İnnemel hayâtüddünyâ lehvün ve laibün = Dünya hayatı boştur, oyundan ibarettir."* ¹² Miziğin şehvî günah işlemeye iten bir unsur olduğu düşüncesi ile yukarıda ifade edilen hükümlere varmışlardır.

Şu sözler Mevlânâ'dan nakledilmiştir. *"Peygamber devrinde semâ yoktu, bu bid'at de nereden çıktı?"* diyenlere sûfiler: *"Peygamber devrinde minare de yoktu. Semâ da minarenin çıktığı yerden çıktı. Şayet bunlar bid'at iseler 'bidat-i hasene' olmuşlardır; İslâm'ın ruhuna, iman ve aşk yolunda hizmet verme, faydalı olma anlayışına uygun düşmektedirler."* ¹² diye cevap verirler.

Açıkça görmekteyiz ki sema, Mevlânâ'nın ruhuna, ramazandan bile daha çok hitap etmektedir. *"Mutluluk verin âşıklara, buluşma, kavuşma bayramı geliyor. Bu öylesine bir bayram ki, Ramazan da değil, bayram da değil. Semâ, diri kişilerin canına rahattır, huzurdur; canın canına sahip olan kişi bunu bilir... Semâ düğün dernek olan yeredir, yas yerinde değil; çünkü orası feryat, figân yeridir."* ¹³

¹⁰ <http://www.2001yayinlari.com/detay.asp?detay=86,01.10.2006>.

¹¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹² / ¹³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Mevlâna "*Semâ' âşıkların gıdasıdır; çünkü semâ'da sevgiliyle, Tanrıyla buluşma hayâli vardır.*" demektedir ve bu sözlerden semanın Allah'la bütünleşmeyi sağlayan en önemli yöntemlerden olduğunu ifade etmiştir.

Sema'da, Kam âyinindeki zengin simgeselliği görmekteyiz. Kam ve Mevlevî âyinlerinde simgeler sıklıkla çakışmaktadır. Göğün katlarına yükseliş gezegenler, yıldızlar, Güneş ve Ay'a ve diğer gezegenlere yapılan göndermeler, çalgı âletlerinin ruhlar âlemiyle olan irtibatı, bitki hayvan ruhlarıyla bağlantı gibi bir çok Şamanî öge Mevlevî âyinlerinin simgeselliği içinde var olmaktadır. Sâkib Dede'nin '*İşârat-al-Ba-şâra*'nındaki betimlemeyi okuduğumuzda Mevlevî aynınin aynı Kam'ın âyini gibi her parçasının nasıl simgelerle dolu olduğunu anlarız:

"Devr-i Veledî, bütün kâinatı kaplayan dokuzuncu kat göğün felek-i atlas devrine benzer. Birinci selâmdan sonraki semâ, sabitelerin bulunduğu göğün, ikinci selâmdan sonraki Güneş göğünün, üçüncü selâmdan sonraki ay göğünün dönmesine mukabildir. Bu devirlerin ilki, melekût âlemindeki enfûsî devre, ikincisi ceberut âlemindeki ruhî, üçüncüsü de lâhût âlemindeki sırfî devre işarettir. Dördüncü selâmdan sonraki dönüşün, bu âlemde benzeri yoktur ve bu devir insana mahsustur. Sâlik, semâ ederken varlık Doğusundan yokluk Batısına, yokluk Batısından da Tanrı varlığıyla var oluş Doğusuna döner. Değirmen unu nasıl öğütürse. semâ'da mevhum varlığı öğütür. Semâ'da zuhal göğündeki tedbir, müşterideki çekiş, mirrihteki itiş, utâritteki anlayış, zühredeki duyuş, hassaları da vardır. Aynı zamanda dört selâm cenaze zamanındaki dört tekbire işaret sayılabilir. Böylece semâ eden, mevhum varlığı öldürmüştür. Ney ve kudümden Tanrı zikrini duyar, teveccüh hâlinde olduğu için Tanrı varlığına dalar, bütün dış ve iç duygularıyla Tanrı varlığına bürünür. Mürşid âdeta kutub mesabesindedir, sâliklerse devr-i Veledî'de sabitelere, semâ ederlerken seyyarelere benzerler. Hattâ semâ'da, gökleri, yıldızları, unsurları ve mevâlid denen cemat, nebat ve hayvan âlemlerini teshir hasası bile vardır. Hâsılı semâ, maddî, manevî bütün feyizleri toplar." ¹⁴

Ayrıca çeşitli kaynakların verdiği bilgiye dayanarak, bilmekteyiz ki Mevlâna, sema ederken sorulan fetvalara cevap vermektedir. Bu, en temel Şamanî öğelerden birini oluşturmaktadır. Kam da aynı şekilde vecd hâlinde sorulan sorulara cevap verir, yaşanan sorunların kaynağını ve çözümünü insanlara söylemektedir.

Mevlânâ'nın Hakk'a vâsıl olmasından sonra bazı tutucu din adamları, Kadı Serâceddin'e müracaatla, semâ etmenin, rebab çalmanın haram sayılması hususunda ısrar ederek bunun men edilmesi talebinde bulundular. Zamanın hâkimi Kadı Serâceddin, onlara: '-Bakalım bu konuda onlar ne diyorlar, bir de

¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Adap ve Erkanı*, İnkılap Kitabevi, 1963, s. 385.

kendilerini dinleyelim' diyerek Çelebî Hüsameddin'i çağırttı. İddiaları tekrarlayarak: '-Ne dersiniz?' diye sordu. Çelebî Hüsameddin: '-Gözünüz Musa'nın âsâsını bir tahta parçası mı görür, yoksa bir ejderhâ mı?' der, veciz ifâdelerle haram sayanları susturur ve onlar da '-Bunlarla uğraşılmaz!' diyerek mahkemeyi terk ederler. Öyleleri için Hz. Mevlânâ: "*Caiz mi, değil mi*" derler. *Acaba kendileri caiz mi?*" diyerek cevap verir. ¹⁵

Mevlâna'nın ölümüyle semâ bir çok kurala ve usule bağlanmıştır. Oysa Gölpınarlı'nın değerli eserinde bahsettiği gibi Mevlâna zamanında birisi yemek yapar, eşini dostunu çağırır, yenir içilir, yemekten evvel, yahut sonra kavvaller, tabîî bestesi ve güftesi (Kam ırları gibi) muayyen olmayan neşideler okuyarak isteyen semaya kalkardı.

En eski kaynak olan Sipehsalar Risalesi'nde, Mecdeddin Feridun, Mevlâna zamanındaki semâyı anlatırken bazı öğelere dikkat çekmektedir: "*sıçramanın, ulvî âleme iştîyak ve ittisale, ayak vurmanın, Tanrı varlığından başka mevhum varlıkları ayak altına almaya, kol açmanın manevî vuslat dolayısı ile neşeye, nefislesavaştâ üstün gelmeye, birisini kucaklamanın onda kendi cemalini görmeye, halkı semaya teşvik etmenin onda Tanrı sıfatlarından bir sıfatı müşahedeye delâlet ettiğini söylemektedir.*" ¹⁶

Lâkin bu unsurlar Mevlâna'dan sonra eskisi gibi varlığını sürdürememiştir. Sıçramak, ayak vurmak, vecd hâlindeyken dua da bulunmak gibi Şamanî bir çok öge de Mevlevîlikten neredeyse silinmiştir. Mevlevîlikte semâ'ya, nafile ibâdet nazarıyla bakılır: bu sebeple abdestsiz semâ'a çıkılmaz. ¹⁷

Sema birçok yerde yapılabilir. Mevlevîhanede semanın yapıldığı yere semahâne denir. Semahâne genellikle Kam ibadet alanları gibi dâire şeklindedir.

Sema, özel bir eğitimi gerektirirdi. Odyakmaz'ın (2005) verdiği bilgiye dayanarak Sema Eğitimi'ni kısaca özetleyelim: Sema, 'sema tahtası' denilen, bir metre eninde ve bir metre boyunda, düzgün, cilalı bir tahta üzerinde meşk edilirdi (öğrenilirdi). Bu tahtanın tam ortasına, sol bacağı (mihveri-direği) durağan (sabit) tutmak, dönüş (devir) yapmaya alışabilmek için yuvarlak, iri başlı bir çivi çakılırdı. Sema etmesini öğrenecek (sema çıkaracak) 'müptedî' (acemi çırak) önce abdest alırdı. Günlük giysiyle, ancak başına sikke giymiş olduğu hâlde, yalınayak sema tahtası yanına gelip 'niyaz vaziyetine' geçer, baş keserdi. Çiviyle 'görüştükten' (öpüştükten) sonra, devir yaparken ayak parmaklarının yaralanmasını önlemek ve devinimi kolaylaştırmak için çivinin başına bir tutam tuz ekerdi.

¹⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânadan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Kit. 1963, s. 380-381.

¹⁷ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Sema öğretecek olan dede (sema dedesi), müptediye sema tahtası üzerine çıkmasını söyler, müptedi de çivinin başını sol ayağının başparmağıyla ikinci parmağı arasına alarak tahta üzerinde ‘niyaz vaziyeti’ne geçerdi. Gövdeyi çapraz durumda tutar, ayak parmakları önde, topuk ilerde sol ayağını öne sürer, sağ ayağını olabildiğince geriye çekerek parmak uçları üzerinde dikilirdi. Gövdenin tüm ağırlığı ‘direk’ denilen sol bacağa verilirdi, ‘çark’ denilen sağ bacak özgür (serbest) bırakılırdı. Sol bacak (direk) yerinden oynatılmadan, sağ bacak (çark) sol diz hizasına dek kaldırılıp, gövdeye sola doğru yarım bir dönüş (devir) yaptırılır ve sağ ayağa, sol diz üzerinden arkaya doğru tam bir dönüş (devir) çizdirilirken, sol ayağın topuğu da çivinin çevresinde tam bir daire çizerdi. Böylece ilk duruşa geçilmiş olurdu. Bir süre durulduktan sonra yeniden çarka (olduğu yerde dönmeye) başlanır, giderek bu dönüşler (devirler) hızlandırılıp artırılırdı. Eğitim olumlu sonuç verince sema tahtasından inilip, sema salonunda eğitim sürdürülürdü; hız kazanıldıkça da artık sağ ayak, sol diz hizasına dek kaldırılmaz, sol ayağın biraz üstünden arkaya doğru atılıverirdi. Semazenler salt kendi çevrelerinde değil, dairesel bir yörünge üzerinde de dönmeyi öğrenirlerdi.

Semaya ilk başlayanlar, kolları göğüslerinde çaprazlama bağlı durumda öğretim görürler ve giderek ‘kol açma’ öğretimine (talimine) geçerlerdi. Kollar, gergin bir biçimde iki yana yatay olarak uzatılır, sağ elin avucu göğze doğru açık, sol elin avucu ise yere doğru dönük ve sarkık dururdu. Sema ederken başın dik tutulması gerekirdi; ayrıca yüz biraz sola döndürülüp, gözler yarı kapalı durumda kalp bölgesine çevrilirdi. Sema öğretimi böylece ‘direk tutma’, ‘dönme’ (çark etme), ‘kol açma’ ve ‘baş tutma’ devinimlerinin öğrenilmesiyle ve zorlayıcı bir çalışma sonucu bir hafta veya on beş günde tamamlanır ve müptediye ‘tennure’ (sema giysisi-forması) giydirilirdi. Sema dedesi, şeyhin de izniyle bir ‘müptedi mukabelesi’ düzenler ve bu mukabele, dergâhın törensel (resmi) ‘mukabele-i şerif’inden birkaç saat önce, özdeş yol ve yöntemlere (erkâna) uyularak, ancak ziyaretçi kabul edilmeksizin yapılırdı. Bu deneyde başarı gösteren, düşmeden ve birine çarpmadan âyini bitiren müptedi, genel âyinlere katılmak hakkını elde ederdi.

Diğer Dinlere Karşı Hoşgörü

Mevlâna, hiçbir dini küçümsemezdi. Dinleri birbirinden ayırıp dinsel çatışmalara, inançlarından ötürü kişileri sürekli bir savaşım içine sokmaya karşıydı. İnsanlara, dinlerinin ululuğunu öne sürüp büyüklenmemeyi öğütlerdi. Hristiyanlarla ve diğer din mensuplarıyla hatta bazen yanlış anlaşmalara sebep

olabilecek derecede iyi iletişim içindeydi. Bu tavrı kötü niyetli kişilerce dedikodulara sebep olmuş Hristiyanlar onun Hristiyan olduğu, Müslümanlar da Mevlâna'nın iletişiminde olduğu Hristiyanların, Müslümanlaştığı hakkında söylentiler yaymışlardır.

Mevlâna'nın bu niteliği de bize Tanrıci toplumun yaklaşımını vermektedir.

Türkler her dine büyük bir hoşgörü ile yaklaşmıştır bu sebeple de neredeyse dünya da var olan tüm dünleri kabul etmişlerdir. Hatta sadece belli bir ırka geldiği belirtilen ırkçı bir yapılanma gösteren Museviliği dahi benimseyen Türkler çıkmıştır. Bu durum, ancak egodan, ben merkezcilikten arınmış bir felsefenin yetiştirdiği bir toplum için mümkündür. İçinde ben tohumunun yeşermesine imkân sağlayan tüm diğer dinî yapılanmalarda, Türklerin bu üslubu, böyle olağanüstü bir hoşgörü görülmemiştir.

Mevlâna'ya göre *"Beden kaydında kalanlara aşktan pek söz açma; onların ödevleri korkudur, ümittir, sevaptır, suçtur ancak."* ¹ Mevlâna'nın ayıpladığı unsurlardan olan korku, ümit, sevap, suç, ceza kavramları, aksine Müslüman dünyasının en temel kavramlarını ve itici kuvvetini oluşturmaktadır. Kültürel genetiğine göre bu kavramlarla harekete geçmeyen, hatta bu kavramlara duyarsız olan Mevlâna, İslâmiyet'in bu şekilde işleyiş tarzına sürekli tepki vermiştir. Tanrıcılıktan İslâmiyet'e ilk geçişte yaşanan bunalımı ve çelişkiyi Ziya Gökalp, yalın dizelerle çok güzel betimlemiştir:

Türk'e göre din;

Benim dinim ne ümittir ne korku
Tanrıma sevdiğimden taparım
Ne cennet ne cehennem, bir koku
Almaksızın vazifemi yaparım

Deki vardır Tuba adlı bir ağaç
Kökü gökte gönüllerde dalları
Yemişinden yedi ruhum değil aç
Bütün sevgi şefkat, onun balları

Vaiz, deme cehennemın ateşi
Çıkar bilmem kaç bin çeki odundan
Deki vardır bir güzellik Güneş'i
Doğmuş bizim aşkımızın odundan

Vaiz, bana muhabbeti şerh eyle
Ben aramam şeytan nedir melek ne
Erenlerin esrarından söz söyle
Seven kimdir, sevilen kim sevmek ne?

Beni cennet vaadi ile avutma
Ruhum sevmez masivayı* Velîdir
Cehennemın azabıyla korkutma
Korku nedir bilmez gönlüm Delidir.

¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

* Dünyaya ait, dünyevî işler

Bu dizelerde bulunan feryadın ve bocalayışın aynısını Mevlâna'da görmekteyiz: Mevlâna der ki *"Diyorsun ki; Cennet alanından bana seslen, ama cennet alanı gönlüme o kadar dar gelir ki."* Ayrıca Mevlâna; *"Kimi olur, temizliğimizi melekler bile kıskanırlar; kimi de olur, şeytan bile korkusuzluğumuzu görür de kaçır bizden...Şu toprak bedenimiz, Tanrı emanetini yüklenmiş; maşallah çevikliğimize, nazar değmesin, gücümüze, kuvvetimize."*² demektedir.

Buradaki şeytana ve meleğe karşı duruş, yukarıda Ziya Gökalp'in cehennemden korkuya ve cennete hediye için yönelişe duyduğu tepkiyle aynı kaynaktan beslenmektedir. İkisi de Arap kültüründen öğeler taşıyan İslâmiyet'le gelen yeni kötü-iyi tanımına uyum sağlamakta zorlanmaktadırlar.

Şems-i Tebrizi Makalat'ın da Kur'an'da cennete gidileceği zaman verileceği vaad edilen huriler hakkında *"Aşk ve sevgi öyle bir şeydir ki, kımıldadığı vakit karşına yüz huri getirselers sana duvar kerpici gibi cansız görünür. Ne zaman bir hikmet sözü iştir veya bir düşünceye koyulursan, o aşk ve sevgi harekete geçer."*³ şeklinde bir açıklama yaparak Kur'an'da anlatılan cennet kavramına ayak uyduramadığını göstermektedir.

Şems bu sözleriyle, Kur'an'da Tanrı sevgisine nâil olanlara ödül olarak verilen hurilerin, Tanrı sevgisi olan insan için anlamsız bir sey olduğunu ve hurilerin, kişinin içindeki Tanrı sevgisini de harekete geçiremeyeceğini ifade ederek büyük bir bocalama sergilemektedir.

Eşiğin Kutsallığı

Mevlevîler eşiğe basmadan kapıdan girer ve çıkarlar. Girerken sağ ayakla girilir çıkarken ise, girişin aksine sol ayakla dışarı çıkılır.⁴

Kapıdan içeri girilirken eşiğe basılmaması da Eski Türk inancından kalma bir inanıştır (semboldür). Eşik, saygındır, kutsaldır. Evin eşiğine basılmaz. Eşik, Altaylıların verdiği bilgiye göre, ataların omurgasıdır.

Altay'da görüşme yaptığım Tanrıacı Baş Akay Kynyev de eşiğe asla basılmaması gerektiğini, kapıdan girerken, çıkarken buna çok dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir. Eşiğin öneminin nerden geldiği hakkında soru yönelttiğimde, kapının bir yanının ana, öteki yanının da ata tarafını temsil ettiğini ve kapı eşiğinin ataların omurgası olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Bu yasağın ardında

² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

³ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Ataç Yay., İst. 2006, s.63.

⁴ Mevlâna, Celâleddin Rumî, Çev. A.Gölpınarlı, *Rubailer*, Ajans Türk Mat. 1982, s. 32.

evi koruyan, koruyucu tözlere karşı saygısızlığı önleme arzusu da yatmaktadır.

Eski Türk inancından doğan bu gelenek Anadolu, Balkanlar ve Türkistan'da hâlâ yaşamaktadır, evlerin, eşikleri çiğnenmemektedir. Anadolu'da düğün ile evlenip yeni evine gelen gelin, yeni evine girerken evin eşiğini niyaz edip öyle eve girer.

Bir kapının eşğine veya başkasına ait kapının eşğine ayak koymamayı emreden yasağa çok eski tarihlerden itibaren rastlamaktayız. Plan Carpin şunları yazmaktadır: *"Buna uymaya özen gösteriyorduk, çünkü bir şefin evinin eşğine ayağıyla bilerek basanlar ölümle cezalandırılıyordu."* Burada, bilerek kelimesinin altını çizmek gerek. Bilindiği gibi, genellikle bir tabunun ister bilmeyerek ister bilerek çiğnenmesi sonucu değıştirmezdi.

Bu tutum bize yine adâlet kavramına, Tanrıci Türklerin verdiği öneme bir kanıt gibidir. Burada çok ince bir hassasiyet vardır. Kurallar uygulanırken, yanlışın değerdendirilmesinde yine dış değil, iç yapı esas alınmıştır. Yanlış bir hareket, içteki kötü niyetten kaynaklanıyorsa suç olarak nitelendirilmektedir. Eğer hareket yanlış, ama içte yanlışlık yok ise ve önemli olan da dış değil iç dünya ise bu hareket cezaya tâbi tutulmamalıdır.

Aslında ortada kötölük yoktur, sadece yanlışlık vardır. Sırf ruhlara odaklı bir inanç sistemi insanlara örnekteki gibi daha derin ve doğru bir yargılama sunmaktadır.

Pir ve Sahip

Ruhsal yolculuklarla gök katlarına çıkan ve yer katlarına inen Kam için de göge ve yere yaptığı yolculuklarda kaybolma riski hep vardır. Yani bu derinlikte kendini kaybetme tehlikesiyle hep yüz yüzedir. Ama sırra erme süreci, evrenin yollarını kat etmeye çağrılan Kam'ın yolunu kaybetmemesi için bu yolları, mümkün olan en iyi şekilde tanımasını sağlamıştır.

Kam'a bu manevî derinlikte, rehberlik eden ruhlar vardır. Onların rehberliği ile Kam, manevî boyutun derinliklerine daldığında kendi bilincini ve yolunu asla kaybetmez. Bu nedenle Kam, böyle gizemli bir coğrafya da serüvene atılabilecek tek insandır.

Mevlâna aynı anlayışla *"Pir bul ki bu yolculuk, pirsiz çok tehlikeli, pek korkuludur; afetlerle doludur. Bildiğin ve defalarca yolculuk ettiğin bu yolda bile kılavuz olmazsa şaşırırsınız. Kendine gel! Hiç görmediğin o yola yalnız*

*gitme sakın yol göstericiden baş çevirme. Ey nobran! Pirin gölgesi olmazsa gulyabani sesi seni sersemleştirir yolunu şaşırır. Gulyabani sana zarar verir, yolundan alıkoyar. Bu yolda nice senden daha dahî kişiler kaybolup gittiler. Yolcuların yollarını şaşırıldıklarını, kötü ruhlu iblisin onlara neler yaptığını, Kur'an'dan işit. Onları ana yoldan yüz binlerce yıl uzak olan yola götürdü, felâkete uğrattı çırılçıplak bıraktı. Onların kemiklerine, onlardan kalanlara bak da ibret al. Eşeğini onların yoluna sürme."*² demiştir.

Bir Kam da mutlaka tehlikeli ruhsal yolculuklarda koruyucu ruhlardan, ölmüş ata ve Kam ruhlarından, sahiplerden yardım alır. Kam'ın göğe veya yeraltına inilmesi gerektiği özel durumlarda düzenlediği âyinlerde göğe veya yere yolculuğu esnasında, ona kılavuzluk eden ruhlar vardır. Kam, yer altına inip Erlik ile görüştüğü yolculuklara çıkmadan, aynı Bay Ülgen ile görüştüğü göksel yolculukta olduğu gibi, kendini bu tehlikeli yolculukta koruyacak ona rehberlik edecek olan ruhları çağırır. Yer altı yolculuğu esnasında önce ormanları, yüksek dağları, bozkır ve çorak arazileri hatta bazen komşu ülkelerin topraklarını, çölleri geçer ve betimler. Bu yolculuğu sırasında, bu yolculuğu tamamlamayı başaramamış ve buralarda ölmüş Kam'ların kemiklerinden oluşan yığınları görür ve bunları insanlara anlatır. Bu yolculuklardan bir örneğe Eliade kitabında şöyle yer verir:

"Kam, üstünden bir saksaganın bile uçamayacağı sarı bir bozkırda yoluna devam eder. Seansta hazır bulunanlara 'Yırlarımızın gücüyle burayı geçeceğiz!' diye haykırır ve bir yır söylemeye başlar; herkes de koro hâlinde ona katılır. Şimdi Kam'ın önünde, üstünde bir karganın uçamayacağı solgun beyaz bir bozkır açılmıştır. Kam, yine yırların sihirli gücüne başvurur, yurttakiler ona eşlik eder. Nihayet Kam, dorukları göğe değen Demir Dağ'a ulaşır. Buraya tırmanmak zordur. Kam, bu güç çıkışı mimikleriyle canlandırır, derin derin soluk alır, doruğa vardığında yorgun ve bitkindir. Dağın her yanında, doruğa varmaya güçleri yetmeyen başka Kam'ların ve atlarının ağarmış kemikleri saçılmıştır. Dağı aşip bir süre daha gittikten sonra Kam öbür dünyanın girişi olan bir deliğin önüne gelir. Bu deliğe 'yer mesi' = 'yerin çeneleri' ya da 'yer tunigi' = 'yerin duman deliği' denir."³

Pir inancı, sahip kavramıyla Tanrıca inançta varolmuştur. Şeyh kelimesi, Arapça ihtiyar, ulu kişi anlamına gelir; kabîle reislerine, tarikatlarda müritlerin başı olan kişilere şeyh denir. Şeyh, derviş yetiştirmek üzere makam çelebisinden icazet alan ve bu konuda salâhiyetli olan kişidir. Mevlevîlikte şeyhe 'efendi', 'efendi hazretleri' denir. Yani Mevlevîlikte şeyh yerine kullanılan kelime olan

² Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mesnevî*, Cilt I, s. 244.

³ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay., İst. 2001, s. 105.

efendi kelimesi de sahip anlamına denk gelmektedir.

"Tanrıci inançta her cins insan, her türden canlı yaratık ve her çeşit nesne ve varlık kendi içlerinde yaşayan çeşitli isimlerle adlandırılan ve çeşitli yoğunlukları içeren bir gücün -ruh- varlığı sayesinde yaşarlar. Bu kuvvet aynı türde değerlere kendi içinde bölünebilir; veya aksine kolektif bir güç oluşturacak şekilde birleşerek daha kapsamlı bir varlık hâline gelebilirler. Yani herhangi bir varlık hem bir birim olarak hem de birleşik bir güç olarak ortaya çıkabilmektedir. Örneğin madenler dünyasında her taşın bir ruhu vardır ve bütün taşların ruhları bir taş yığınının tek olan ruhunda birleşir." ⁴

İnsan birey olarak bir ruha sahip olduğu gibi, aynı zamanda ailesinin, boyunun ve ırkının ortak ruhuna da bağlıdır. Yel pîri, Saz sanatının pîri, ineğin pîri gibi var olan her şeyin pîri bulunmaktadır. Bir yerin, ya da bir şeyin hâkimi olarak tasarlanan bu ruhlara 'sahip' anlamında 'e' (Altaylarda), 'iççi' (Yakutlarda), 'öye' (Volga'da), 'ecen' (Buryatlarda), 'amaka' (Tunguzlarda) denmektedir.

Kurt'un, eski Türklerde önemli bir sembol olduğu yerli ve yabancı bir çok kaynakta vurgulanmıştır. Hatta Ziya Gökalp, atın Türklerin millî sembolü, kurt'un da dinî sembolü olduğunu iddia etmiştir. Ancak alan çalışmam sırasında bu konuda soru yönelttiğimiz Altay Tanrıci başlarından Akay Kynnev şöyle demektedir: *"Kıtay bilinçli olarak bazı bilgileri yanlış verdi. Bir çocuğu bir dişi kurdun emzirdiğini sonra da o kurtla çiftleşen çocuktan nesiller türediğini anlatmış. Oysa böyle bir şey Türk töresinde imkânsız, bu ensest bir şey. Annesiyle yatmış oluyor. Bu Türklerde kabul edilemez bir şey."*

Kıtay, bizi Tanrı'nın oğulları diye değil de, kurdun oğulları diye tanıttı. Kurt, sadece bir totemdir ve totemler veya tözler ikiye ayrılır. Ak Totem, Kara Totem. Ayı, kurt, köpek Kara Totem; bürküt, doğan gibi hayvanlar Ak Totemdir. Biz şimdi bir Kara Totemi başa salıyoruz. Bu çok anlamsız". Bu cevabı beni çok şaşırtsa da, Kam âyinlerindeki kurt ulumalarının, kurtların kötü ruhları ve üzütləri gördüklerinde haber vermelerinin, bu dinde çok önemli bir motif olduğunu gözlemlemiş bulunuyorum.

Kam'ların koruyucu ruhu olarak ortaya çıkan Kurt'un da zaman zaman Kam'larda âdeta bir 'pir' niteliğini kazandığını görmekteyiz. Kurtların özellikleri hem

Ak Din'in, hem de Mevlevîliğin niteliklerine uymaktadır. Altaylıların ifadelerine göre kurtlar törelidirler. Her kurdun bir görevi vardır. İşte bu töredir. Mevlevîlikte de Ak Din'de de bu anlamda töreye büyük titizlik gösterilmektedir.

⁴ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 234.

Herkesin bir görevi vardır; herkes görevini en iyi şekilde yapmak durumundadır.

Mevlevîlikte, şeyhin peşinde yürünür. Şeyh bir bilenî temsil eder. Bu yürüyüş, bir yol bilenî peşinden gidilmesi gerektiğini remzeder.⁵

Bu geleneğin Eski Türklere çok uygun düştüğünü görmekteyiz. Kendilerine simge olarak seçtikleri Kurt'un da mutlaka bir lideri vardır. Kurt, liderinin dışına çıkmaz. Altay'da halktan kişilerin ifadelerine göre "-Bir kurt sürüsü, karda yürüdüğü zaman oradan bir kurdun mu yoksa onlarca kurdun mu geçtiğini kimse anlayamaz. Kurt öndeki liderinin ayak izlerini takip eder"

Mevlâna da aynı değer yargısının altını çizmektedir. Mevlâna, *Mesnevî*'sinde *"Kılavuzun hareket etmedikçe hareket etme. Başsız hareket eden, kıyruk olur. Böyle adamın hareketi, akrebin hareketine benzer. Eğri gider geceleri görmez, çirkindir, zehirlidir... işi gücü temiz bedenleri dalamak, sokmaktır. Başını ez onun... huyu hep budur, ahlâkı hep bu... bu huyundan vazgeçmez o! Onun için en iyi şey başının ezilmesidir"* demektedir.⁶

Kurt aynı zamanda Türklere yol göstericilik yapan, Türkleri zaferlere götüren sembolik bir liderdir âdeta. Hatta bazı ifadelerle göre, Türkler askerlik sanatında kurttan ders almışlardır. Türk savaş taktığının iki önemli özelliği (hilal taktığı) sahte ricat ve pusu dur Türk birlikleri kaçıyor gibi geri çekilerek düşmanı üzerlerine çekerlerdi. Bunu yaparlarken de at üzerinde geriye dönerek ustalıklı ok atarlardı. Böylece kaçan askerleri kovalayan düşman askerleri pusu kurulan yere geldiklerinde burada bir çember içine alınarak yok edilirdi. Türkler kazandıkları büyük zaferlerin çoğunda bu taktığı kullanmışlardır.⁷

Eski Türklerde Bozkurt'un rolünü ve ona yüklenen anlamları incelediğimizde âdeta bir pirin özellikleriyle karşılaşmaktayız. Bu özellikler Mevlevî büyüklerinde de bulunmaktadır. Bozkurt, bir güç, orduya yol gösteren bir kılavuz, darda kalanların yardımına koşan bir Hızır, Hakan'a ve orduya ihtiyat, ihtimam ve temkin dersi veren öğretici semboldür, Tanrı'nın gönderdiği bir uyarıcı, kutsal bir rehberdir. Oğuz Han'la ve ordusu ile beraber savaşıyor, orduya moral veren ve zaferden zafere koşturan bir faktördür. Savaşçılığın, cesaretin bir sembolüdür.

Tanrı Türklerde kurt, kişinin içinde bulunduğu döngünün sonunu, vakar ve cesaretle göğüslemesini; ruh eğitimini, zekâ ile bağlantılı iç güdülerini, toplumsal ve ailevî değerleri, ailesini toplumunu ve kendini koruyup kollayabilme yetisini, düşmanı, ondan daha zekice yollara baş vurarak, yani düşmanı zekâsı

⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt IV, s. 117.

⁷ Töre Dergisi, S. Kemal Ermetin, *Bozkurt Efsaneleri*, sayı 2004/9

ile yenmeyi temsil eder. Kurt, metin, sarsılmaz ve sebatkâr olmayı temsil eder. O, esrime hâlinde ve rüyalarda yol göstericidir. Tanrıçılara göre ‘Kurdun Uluması’ çok etkileyicidir ve başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar güzeldir. Kurt, ruhları gördüğü için ulumaktadır. Bu uluma ruhlara olan içli bir yakarıştır. Aslında bu nitelikleriyle bahsedilen kurt, bilinen kurt olmaktan ziyade, kurda benzetilen bir kurtarıcı rehber, bir mitolojik varlıktır.

Türklerde, Kurt olan Mitolojik Ata ile halk arasında daha önceden kurulmuş ayrıcalıklı bağlar, onu rehber olmaya yöneltmiştir. Türklerin göçünü anlatan yabancı tarihçiler dahi bu göç hakkında; ‘Kalabalık Oğuzlar önlerinde bir kurdu takip ederek geldiler’ demektedirler. Bir rehber ve yol gösterici olan mavi tüylü, mavi yeleli diye sıfatlandırılan kurt’un, Türklerin Doğudan Batıya ilerleyişinde önlerinde olduğu bilinmektedir. Kurt yürüdüğü zaman Türkler de yürümektedir; durduğu zaman onlar da dururlar.

Hû Çekmek

“... Bazı geceler rüzgâr sanki hangi yöne gideceğine karar vermeye çekiniyormuş gibi durur. O zaman Tüm yaban kulak kesilir, fakat insanoğlu rahatça uyur. Zamanın başlangıcında, henüz dünya çok gençken, insanların ataları ve kurtlar birlikte ava çıkarlardı. Sonra yolları ayrıldı. Kurtlar bu zamanları hâlâ çok iyi hatırlarlar, fakat insanoğlu bunların çoğunu çoktan unuttu.”¹

Kurt, yukarda belirttiğimiz gibi Türklerde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bir çok yabancı kaynakta *"Turan (Türkler), kurtların ırkından gelmektedir."*² tarzındaki ifadelerle sıklıkla rastlamaktayız.

Türklerle yakın bağlantıda olan, mavi ışıkla birlikte ortaya çıkan Gök Kurt incelendiğinde, dağlarda dolaşan kurttan farklı bir dizi sembolle donatılmış mitolojik bir varlık karşımıza çıkmaktadır. Bahaddin Ögel, *‘Türk Mitolojisi’* adlı kitabında şu konuya dikkatleri çekmiştir: *"Biz yanlış olarak Türkler'in 'Gök-Börü' yani 'Gök-Kurt' dedikleri kutsal kurda 'Bozkurt' adını veregelmişiz. Aslında 'Gök' ile 'Boz' arasında büyük ayrılık vardır. Türkler'in kutsal kurtlarının rengi gök idi. Çünkü o, Tanrı tarafından gönderilmiş bir elçiden başka bir şey değildir."* Tanrı, kurt şeklinde elçileri Türkler'e göndermekte ve onlara başarı yolu açmaktaydı. Bu sebepten de, kurdun rengi ‘gömgök’ idi.

¹ Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

² O. Donner, *Fin Atlası Orhun Yazıtlarının İlk Çözümü*, Töre Yayın, İstanbul, 2005, s. 29.

Efsanelerde Gök kurt, Boz Kurt, Ak Kurt, Al Kurt, Kara Kurt ifadelerine rastlamak mümkündür. Bu adlandırmalar renk simgeciliği ile ilgilidir. Ak Kurt ile Gök Kurt'un ilâhi unsura bağlı olduğu, Al Kurt'un ateşe, Kara Kurt'un ise karşı durulmaz kuvvete ve yer altı unsurlarına işaret ettiği söylenebilir. Gök-Börü göksel olduğu için aynı zamanda nazardan da koruyucu özelliğe sahiptir.

Köken söylencelerinde karşımıza istisnalar hariç hep kurt çıkmaktadır. Roux'un verdiği bilgilere göre Shiratori'nin Proto-Türkler dediği Vu-suen'lerde şöyle bir söylence vardır: "-Vu-suen'lerin kralı, halkının Hiung-nu İmparatorluğu'na sığınmaya mecbur olmasından kısa bir süre önce doğmuştu. Bakıcısı çocuğu kollarının arasına aldı ve çöle kaçtı. Yiyecek aramak için bir süre uzaklaştı ve dönüşünde, bir kurdun çocuğu emzirdiğini ve bir karganın gagasında bir parça etle üzerinde süzülerek uçtuğunu gördü. Bu nedenlerle çocuğu kutsal kişi olarak kabul etti ve sonuçta Hiung-nu'lara götürmeye karar verdi. Şan-yu onu sevdi ve büyüttü. Büyüdüğü zaman babasına ait olan halkı ona verdi ve bir ordunun başına getirdi.'

Vu-suen'lerin söylencesi, Tu-kiu'lar aracılığı ile evrensel bir yayılım göstermiştir. Burgut yazıtında bulunmasından beri Tu-kiu'ların bu söylenceyi kendi imparatorluklarının kurulmasından sonra almadıkları kesinleşmiştir. 581 yılına doğru, bu yazıtın yazıldığı dikili taşın tepesinde bir çocuğu emziren dişi bir kurt tasviri vardı.

Moğolların Gizli Tarihi'nde belirtildiği gibi "*Cengiz Han'ın aile kökeni Börte Çine'ye ("Mavi Kurt") ve onun karısı olan Ko'ai Maral'a ("Vahşi Maral") dayanmaktadır.*"

Kurt mavidir: Moğollar, tıpkı Tu-kiu'lar gibi kendilerine Kök Moğol diyorlardı. IV. yüzyılın sonlarında Kaokiu Proto-Türklerinde, yüksek arabalı Tingling'lerde de şöyle bir söylence vardır; Hiung-nu'ların bir şan-ju'sunun son derece güzel iki kızı vardı. Bir ölümlüye verilemeyecek kadar güzel bulduğu için kızlarını göğe sunmaya karar verdi. Bu amaçla onları büyük bir kuleye hapsetti... Bir kurt geldi. Üç ay boyunca kulenin çevresinde dolandı, sonra yuvasını kulenin dibine kurdu. Prenseslerden biri kız kardeşine dedi ki: imparator babamız bizi göğün kadınları olmaya adadı. Bu gelen kurt Gök'ün gönderdiği bir yaratık değil mi?... Kurdun karısı oldu ve dünyaya getirdikleri çocuklar da kabilenin ataları oldular. Bu efsanenin manzum hâli şöyledir:

Büyük bir Hakan varmış, Gök - Tanrı'ya taparmış,

Üç güzel kızı varmış, hep evine, kaparmış.

'Benim kızlarım' dermiş, çoktandır Göğe ermiş,

Nasıl bir insanoğlu, bu kızlara değermiş.

Kızları almış, gitmiş yüksek bir dağa çıkmış.
Kızları hayran kalmış burada gök çok açılmış.
Demiş: Burda bekleyin ve Göğe dua edin.
Eğer Gök sizi almazsa, başka illere gidin.
Kızlar çok beklemişler, Gökten kimse gelmemiş.
Bir erkek kurt görünmüş, Kurdu benimsemişler.
Kurt dağın etrafında dolanmış her yanında.
Küçük kızın kaynamış bir aşk sevgi kanında
Küçük kız demiş: Budur. Göğün ruhunun şekli Kurttur.
Kardeşleri: '!Gel' demiş. 'Bu kurt seni yer' demiş.
Fakat kız dağdan inmiş, kurt: 'Elini ver' demiş.
Kurt kızı ele almış, bir mağaraya dalmış.
Orada yaşamışlar, soyları da ün salmış. 4

Kurdun sahip olduğu ifade edilen özelliklere bakarsak Türklerin yücelttiği nitelikleri görmekteyiz. Cesareti, esarete tahammül edemeyişi, kıvraklığı, tek eşli oluşu, aile düzenine sadakati v.b gibi özellikler onun, atalar tarafından sembol seçilme nedenleri olarak gösterilmiştir. Kurt, hür ve müstakil yaşadığı, ehlileştirilemediği, insana yakınlığının olmasının yanında, insanın emrine girmemesi, boynuna tasma takıldığında tepki vermeden, yemeden içmeden kesilerek kendini ölüme terk etmesi, aile yapısının Türk'e çok benzemesi, anne kurdun iki, ya da 4 yıl gibi uzun bir süre yavrusuna bakması ve anne babanın yavrunun her türlü eğitimini üstlenmesi, babanın avı öğretmeden çocuğunu serbest bırakmaması gibi kurtla ilgili bir çok anlatım Türkler arasında yaygındır.

Braem'in değerli kitabı *Ateşin Efendisi*'nden edindiğimiz bilgilerden öğrenmekteyiz ki; Bir kurt çok dikkatli hareket etmektedir ve oldukça uzağı görebilmektedir; kurt, çoğu olayı önceden sezebilmekte ve ona göre tedbirini almaktadır; insanlar, kurtların yakınlarda olduğunu hissederek, lâkin kurtlar asla kendilerini göstermezler; insanın onlardan öğreneceği çok şey vardır. Bu güzel nitelikler aynı zamanda bir Kam'da bulunması gereken niteliklerdir. Belki de Ziya Gökalp'in iddia ettiği gibi kurdun dinî sembol olmasının nedeni de budur. Kam, Barem'in ifade ettiği gibi, her şeyi bir kurt gibi yapabilmektedir. Onun gibi gözlemler, onun gibi dinler, burnunu havaya kaldırıp koku alır ve gerekli olduğu takdirde kokuların izini sürer. Bir kurt gibi koşar; kurt gibi avlanır; bir kurt gibi kıvrılıp uyur; kurdun asil yürüyüşü ile yürür. Kişi daha Kam'lığa adayken, bir kurt olma özlemi ile içi yanıp tutuşur.

4 Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*.

Kaya, ya da mezar taşları veya Kam elbisesi veya malzemeleri üzerinde kurt tasvirlerine rastlanır. Genelde Kam adayının da kurdun rehberliğine şahit olacağı zor bir olayı tecrübe ettiği görülmektedir. Harald Braem'in kitabında da; ormanda bir yangının içinde kalan Kam adayı ne yapacağını bilmez durumda iken ilâhi rehber olan kurt ile tanışmış ve kurtulmuştur: "*Ateş harlaması geliyordu kulağına. Yanan ağaçların çatırtıları... Cızırtı tıslamalar... Orman çayır çayır yanıyordu. Yanan bir orman böyle bağırır ve o ateş duvarıyla ilk kez göz göze geldi. Orman ve gökyüzü dumandan kapkara olmuştu, aralarında ise kıpırmızı alevler vardı. Alevler oldukça yüksek olmalıydı Tüm bu telaşının içinde tek hissettiği şey, yalnız olmadığıydı. Yüzünü ve vücudunu toprağa daha kuvvetli bastırdı. Alevlerin korkunç uğultusuna ve tıslamasına, sıcaktan patlayarak ikiye ayrılan ağaçların tüyler ürpertici çatırtıları karışıyordu Ansızın kavurucu bir hava dalgası hışımla vurdu sırtına. Onunla birlikte olan bir kurttu.*" ⁵

Roux'un verdiği bilgilere göre Töleslerde, kurt kafalı bir kişiyle ilgili olarak bir efsane anlatılmaktadır: "-Bir dilenci geldi... Çobanın karısı bu dilenciye gördüğünde kurt kafalı bir insan olduğunu fark etti, ancak misafir onu görmemişti." Onu beslediler. Ve oradan gittiğinde kadın, onun farklılığı konusunda kocasının dikkatini çekti ve karı koca bu garip kişiyi izlemeye karar verdi. Böylece Ötüken'e vardılar. "Orada dilenci onlara şunu dedi: Ben bir Tanrıdanım! Sien-yen-to'lar (yani sizin kabileniz) yok edilecektir. Onu izleyenler büyük bir korkuya kapılarak tekrar atlarına bindiler ve geri döndüler."

Bazı Türk Efsaneleri'nde kurt başlı insanlar tanımlamalarıyla da sıklıkla karşılaşılır. Örneğin; Doğu Gök-Türk Devleti'nin önemli bir bölümünü meydana getiren Tarduş Türkleri'nin ataları da, başı 'kurt' ve vücudu 'İnsan' olan bir varlıktı. ⁶

Aynı Eski Mısır Mitolojisi'ndeki Anubis gibi...⁷

Dede Korkut Kitabı şunları belirtmektedir: "*Kurdun yüzü bir hayır duasıdır*". Volga Tatarlarında, 'mutluluk (şans) ona gülüyordu' demek için 'onun kurdu uluyordu' derler.

Kurt, Türk'ün var oluşundan beri kutsal kabul edilmiş, hatta kurdun eski adı börü (Gök Börü) tabu kabul edilerek zikredilmesi yasaklanmıştır, onun yerine yer kurdu olan kurt ismi kullanılmıştır. Roux'a göre, bu örnek, hayvanlara uygulanan isim yasağı konusunda tek tarihsel örnek olup, bu konu günümüzde hâlâ ve belki de tarih öncesinde geçerli olması dolayısıyla bizi hayrete düşürebilir.

⁵ Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

⁶ Réne, Gibaud, *Göktürkler*, Töre Yayın Grubu, 2006.

⁷ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Yine Roux'un verdiği bilgilere göre, Tukiularda Han çadırını Ötüken Dağının üzerine kurdurmuştu. Çadırının kapısına, tepesinde altın bir kurt bulunan bir sancak çektiymişti. Sancakların ve flamaların tepesindeki altın kurt kafaları kurttan geldiğine dair hatıranın unutulmamasını sağlıyordu. Türkler sancaklarının başına altından kurt başı takarlar; muhafız ve savaşçılarına börü denir. Türk-Çin mücadeleleri esnasında, beyaz kurdun vergi olarak değer kazanması Türklerdeki önemine işaret eder.

Kurdun güçlü bir sembol olduğu kanaatine varmamın nedeni; İslâm'dan sonra dahi Türklerin arasında kurt simgesinin yaşamasıdır. Bilinmektedir ki Anadolu'da kısır kadınlar, çocukları olması için kurda yakarırılar. Ayrıca İslâm'dan sonra dinî müessese olarak bir Sivas'taki gök medresede, bir de Timur'un Ahmet Yesevî için yaptırdığı medresede kurt figürü bulunmaktadır. Ancak Sivas'takinden daha sonra kurtlar sökülmüştür. Kahraman Maraş'da Türk bayrağını taşıyan görkemli kurt heykeli de sonradan aynı şekilde kaldırılmıştır. Ama bunların İslâm'a rağmen varlığı, kurdun Tanrıçılıkta kuvvetli bir yeri olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Gençosmanoğlu'nun İslâmî motiflerle yazdığı şiirlerinde dahi kurt figürünü aşağıda örneklendiği gibi kuvvetli görmek oldukça ilgi çekicidir.

Kurt peşinden giden görmez dert yüzü	Karma ögeç gördüğünde çapan kurt
Tanrı bilir mübarektir Kurt yüzü	Köpekleri kuyruğuyla tepen kurt
Bu kurt ile haberleşsem gerektir	Bir anadan karındaşım, hanım hey
Kurt yüreği özümdeki yürektir	Bir haber ver kurban sana canım hey
Obamda ruh, otağımda direktir	Kurt ne desin, töresi var dili yok
Kurt görünce kaynar oldu kanım hey	Tasması yok, zinciri yok, çulu yok
Günü doğan soylu kurdum de bana	Kurt soyunun Hakk'tan özge yolu yok
Öz yurdumdan haber sordum de bana	Sürdü kazan, faydası yok durmanın
Akaç koyun gördüğünde kapan kurt	Faydası yok kurttan haber sormanın.
	Niyazi Yıldırım.GENÇOSMANOĞLU

Kurt'un, Türklerdeki ve Kam âyinlerindeki önemine değindikten sonra Mevlevîlikte bu ögenin yaşayıp yaşamadığına göz atalım. Çok iyi bilmekteyiz ki Mevlevî âyinlerinde hû çekilmektedir. Bunun temeli, Türklerin eski dinine dayanmaktadır. Türklerin dinî totemi olan kurdun uluyuşu, Kam 'ın yaptığı her dinî törende duyulmaktadır. Bu dinî törenlerde Kam'lar kurt gibi ulumaktadırlar.

Türklerin cenaze törenlerinde kurt gibi uludukları ile ilgili bilgileri bir çokkaynaktan elde etmekteyiz. Eliade'nin verdiği bilgiye göre "*Eski Türklerde*

cenaze kaldırıldıktan sonra kızdırılmış taşların üzerine kenevir atılarak dumanının solunduğunu bilmekteyiz. Kenevir dumanı hafif bir sarhoşluk, esriklık sağlamaktadır. Dumanaltı olan Türkler bir kurt gibi ulurlar." 8 "Türkçede yakınmak, 'ulı' kelimesi ile ifade edilir. 'Ulı' kurtlar için ulumak ve "insanlardan söz ederken yampı yakınmak anlamındadır. Belki de ata dişi kurdun anısına gönderme yapmak için 'kurtlar gibi ulumak' anlamına gelmektedir." 2

Hû, Allah'ın isimlerinden biridir ve Arapça'dır. Lâkin Allah'ın bir çok ismi vardır. Bunların içinden eski Tanrıçı törenlerin ayrılmaz bir parçası olan uluma sesini anımsatacak yegâne Arapça isim bu olduğu için 'hû' kelimesi seçilmiştir. Seslerin belli enerjilere ve güçlere sahip olduğu, Kam'lar tarafından bilinmektedir. Böyle bir özellik görülmesinden ötürü bu ses Kam âyinlerinde özellikle kullanılmıştır. Kültürel kalıtım nedeniyle de aynı ses hâlâ Türk milletini derinden etkilemeye devam etmektedir. *"Mevlevîler, Besmele yerine Ya Hû ya da Destur derler, yazılarında ve mektuplarında bu sözcükleri kullanırlardı. Besmeleyi bir işe başlamada kullanmaya gerek görmezlerdi."* 10

Oysa ki Müslümanlıkta 'Besmele', 'Hamdele' (O'na hamdederek) ve 'Salvele' (Peygambere salavat getirerek) ile bir işe başlamak, Peygamberin 'Her hayırlı işe besmeleyle başlamalıdır; yoksa o iş sonuçsuz kalır' sözlerine dayanmaktadır ve büyük bir öneme sahiptir.

Daha önceden de belirtildiği gibi 'hû' her ne kadar Arapça bir kelime olsa da, eski Kam'ların dinî totem kabul ettikleri ve sürekli uluyuşunu seslendirdikleri kurdun ulumasına olan ses benzerliği dikkat çekicidir. *"Kurt yüzü mübarektir"* diyen Dede Korkut gibi Türklerde, kurt uluyuşunun uğur getirdiğine ve mübarek olduğuna inanılırdı. Yola çıkarken 'uğurlar olsun, uğurumuz kurt uğuru olsun' sözleri, cumhuriyetin ilk yıllarında dahi yaşayagelmiş bir deyiştir. Bu sebeple bir işe 'hû' ile başlamak, kadîm dinimizle tam mânası ile uyum içerisindeydi.

"Bir Mevlevî, başka bir Mevlevî'nin hücrelerine gireceği zaman veya tekke-lerde, hücrelerinde olan dede ziyaret edileceği vakit hücre kapısı çalınmaz, ziyaret edecek kişi dışarıdan uzunca bir 'Destur' çeker. İçeriden 'Hûû' cevabı gelirse içeri girilirdi. 'Destur duyulmamıştır' zannıyla iki defa daha 'Destur' çekilir ve 'Hûû' cevabı gelmezse oradan ayrılmak gerekirdi." 11 " 'Hû' sesi duyan Mevlevî, baş keserek sağ ayağıyla içeri girer. İçeridekiler ise, gelenin yaşını ve aşamasını göz

8 Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 432.

2 Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay. İstanbul, 2001, s. 282.

10 A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

11 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

önünde tutarak onu ya ayakta ya da oturdukları yerde karşılarlardı. Gelen, 'yerle görüşüp' oturunca orada bulunanların her biri kendisini 'aşk olsun' sözcüğüyle selâmlardı, o da onlara ya 'aşk olsun' ya da 'Aşkın cemâl olsun' sözleriyle karşılık verirdi." ¹²

Tanrıci gelenekte de kişi bir yere baş eğerek girmektedir. Altay Tanrıcalarının başı Akay Kynyev; "-Türk çadırlarının ve evlerinin kapısının bilerek alçak yapıldığını, böylelikle kişiler girerken mecburen baş eğerek selâm verdiklerini ifade etmektedir. Mevlevîlerden tek fark Tanrıci inançta yere eğilirken gözler dik, karşıya bakmaktadır, yere bakmak doğru değildir. Kişinin düz ileriye doğru baktığını asla yere bakmadığını, 'Yer'in Erlik'le ilgili sayıldığını, Türk'ün başının yere asla bakmayacağını" ifade etmektedir.

Mevlevîlerde, yeni şeyh, Konya'da kalacaksa, tekkenin o akşamki mutfak masrafını öder; o akşam yenilir, içilir, keyf edilirdi. Sonra meydancı dede, şeyhi meydana alır, şeyh oradaki dedelerle görüşerek orta yerde niyaza durur, sertarîk de, "... *Derviş kardeşimizin şeyhliği ve hizmeti mübarek ola; niyazı makbul ola....*" ilâvesiyle gülbank çeker, hep birden baş kesilir, 'Hûû' denirdi. ¹³

Hû kelimesinin yaygın kullanımı cumhuriyetin ilk yıllarında dahi varlığını sürdürmekteydi. Bir kişiye ismiyle seslenildiğinde kişi 'hûû' diye seslenilir ve burada olduğunu ifade ederdi. Hatta yatırıların yanından geçerken 'hûû' diye seslenilmesi ve Hû kelimesinin sürekli karşımıza çıkması ve tekrarlanması ilgi çekmektedir. Bu âdetler âdeti kendilerini mitsel bir varlık olarak Tanrıci inançta yaşayan kurtla özdeşleştiren, başka bir deyişle bir miktar kurtlaşmış Kam'ları ister istemez hatıra getirmektedir.

Hüseyin Top'un Mevlevî âyinleri ile ilgili verdiği bilgilere baktığımızda hû çekmenin bu âyinlerde belirleyici bir yeri olduğunu görmekteyiz:

"... Gülbank'ın sonundaki birinci Hû'yu şeyh efendi, tek basına söyler ve fazla uzatmaz; ikinci Hû, nefes yettiği kadar uzatılır ve gittikçe ses hafifletilir, ikinci Hû'ya bütün heyet mensupları iştirak eder, beraberce söylerler. Şeyh efendi gülbankı çekip bitirince, daha Hû'lar sona ermeden postundan ayrılır. Meydana doğru iki üç adım atar, durur ve semâzen başına hafif bir nazarla, baş keserek *Esselâmüaleyküm* der. Bu selâm, semâ eden canlardır. Semâzen başı da '*Ve aleykümüsselâm ve rahmetullâhi ve berekâtühû*' diyerek şeyhin selâmına selâmla karşılık verir ve sondaki hû'yu iyice uzatır. Selâm verirken baş keser, semâzenler de baş keserler. Şeyh selâm verince Hû'nun bitmesini beklemeden yürür, hatt-ı istiva üze-

¹² A. Nevzat Odyakmaz, A.g.e. 2005.

¹³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

rinde yürüyerek kutup noktasına gelir, durur ve mutribin başı olan neyzenbaşına bakarak tekrar Esselâmü aleyküm der, neyzenbaşı aynı şekilde selâm verir, Hû uzayıp devam ederken şeyh de semâhâne kapısına varmış olur." ¹⁴

‘Hû’ kelimesinin anlamına ansiklopedilerde baktığımızda şöyle bir tanımla karşılaşmaktayız.: "1-Dervişler arasında selâm sözü; 2-İslâm inancına göre Tanrı'nın her biri ayrı ayrı nitelik ve yüceliklerini gösteren doksan dokuz adı vardır. Bunlardan biri, Arapça 'o' şahıs zamiri karşılığında kullanılan Hû, ya da Hûve'dir. Hû insanlar tarafından bilinemeyen, kavranamayan, aklın sınırlarını aştığına inanılan gayb âlemini gösterir. İslâm düşüncesinde tek ve ölü sonu olmayan ezeli, ebedi varlık Tanrı'dır. Bu yüzden Hû sözü yalnız Tanrı için kullanılır." ¹⁵

Yine ansiklopedik ¹⁶ bilgilere dayanarak bu kelimenin tasavvufta, özellikle de Orta Asya çıkışlı olan iki büyük tarikatla, yani Bektaşî ve Mevlevîlikte anlamının iyice genişletildiğini görmekteyiz: "Tasavvufta Hû sözünün değişik anlamları vardır. Biri Tanrı'nın doksan dokuz niteliğini, öteki her işin Tanrı'da sona erdiğini gösterir. Tarikatlarda yazılış şekli bir göze benzediği için Hû sözü Tanrı'nın gizi ve açık her şeyi gören gözü anlamını almıştır. Tasavvufî bir anlam taşıyan eski yazı örneklerinden Hû, Tanrı, göz, gönül, çeşme, sevgi, iki tarikat ulusunun veya erenlerinin birbiriyle birleşmesi, Tanrı'ya ulaşan bir ulunun onunla kaynaşması, onun yüce varlığında ölümsüzlüğe ulaşması gibi değişik durumların sembolü olarak değerlendirilir. Bu değerlendirme daha çok Bektaşî ve Mevlevîlerde görülür." Burada dikkati çeken nokta, ‘Hu’ kelimesinin Bektaşilikte ve Mevlevîlikte, yani Şamanî öğelerin yoğun bulunduğu bu iki tarikatte orataya çıkmasıdır.

Mevlevîlerde, çile çekmekte olan cana ‘çilekeş’ denir ve bin bir gününü hizmetlerde bulunarak geçirirdi; bu hizmetlere de ‘çile’ denirdi. Bin bir gün sonra bu durum ihvana ilan edilir, akşam olunca meydanda mumlar uyandırılır, yemekler yenir ve bu olaya has şerbetler içilirdi. Yemekten sonra yeni dede, tarikatçı veya aşçı dede ile görüşür, sonra da onun sağında ve solunda olanlarla görüşür, meydanın ortasına gelerek niyazda dururdu. Tarikatçı veya aşçıbaşı gülbang çeker: "Vakt-i şerîf hayrola, derviş kardeşimizin niyazı makbul ola, bu yolda rahatı müzdâd ola... Kerem-i imâm-ı Alî, hû diyelim hûû" derken hep beraber baş kesilir, ‘hûû’ya iştirak edilirdi. Sonra teker teker, baş keserek, edeple

¹⁴ Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

^{15/16} Kolektif, Meydan Larousse, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, İstanbul, 1971.

meydan terk edilirdi. Bu baş kesmelere içerde bulunanlar iştirak etmezlerdi. ¹⁷

Yemek vaktini haber vermekle görevli bir can, önce şeyhlerin dairesinin önünde, sonra hücrelerin bulunduğu koridorda, ayak mühürleyip baş keserek: 'Hûû... somata sala' diye ünlerken 'hûû'yu biraz uzatır, 'salâ'yı soluk miktarı çekerdi. ¹⁸

Muhiddin C. Duru'nun kayıtlarına göre: "*Öğle vakti geldiğinde, matbah canlarından biri, tekkenin avlusu ortasında kibleye karşı niyaz vaziyeti alarak yüksek sesle 'Hûû, salâ diye nida etmek suretiyle herkesi yemeğe çağırırdı.*" ¹⁹

Bakır Çelebi'nin onayladığı bir gülbanktan "*Înâyet-i yezdân, himmet-i merdân bermâ hâzır u nazır bâd, kulûb-i âşıkân küşâd dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Cenâb-ı Şems-i Tebrîzî, ke-rem-i Hazret-i İmam-ı Ali ve şefâat-i Muhammedî'nin nebiyyil ümmiy rahmeten lil âlemîn, hû diyelim hûû.*" şeklinde alıntı yaparsak açıkça görmekteyiz ki hû çekmek Mevlevîliğin en göze çarpan niteliklerinden birini oluşturmaktadır.

Akşam yemeklerinin bir başka hususiyeti vardı. Meydân-ı şerîfe girilince, herkes somatların etrafında sıralanır ve ayakta beklenirdi. Sofra başkanı olacak şahsın önüne, uyandırılmış bir şamdan konurdu. Başkan gelince yerine oturmadan ayakta şu gülbangı çekerdi: "*Çerağ-ı rûşen, fahr-i dervîşân, ziyâ-yı imân, kanûn-i merdân, dem-i Hazret-i Mevlâna, hûû diyelim hûû.*" der. Bu gülbangdan sonra oturulur, yemek yenirdi. ²⁰

Ölümlerde ise, definden sonra canlar, mezarın etrafında halka olur, adetine bakılmaksızın, beş dakika kadar ism-i celâl çekerlerdi. İsm-i celâl bitince bir Mevlevî büyüğü tarafından gülbang çekilirdi. Gül-bang: "*Vakt-i şerîf hayrola, hayırlar fethola, serler def ola, dervîş... (fûlan) merhum, garga-ı garik-ı rahmet-i yezdân, hâcesi hoşnûd ola, dem-i Hazreti Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, Kerem-i İmâm-ı Ali, hû diyelim hûûû*" denilerek hep birden baş kesilir ve mezarlık terk edilirdi. ²¹

Dikkat edilirse her gülbangın sonu hûû çekelim hûû şeklinde bitmektedir. Kurt'un Tanrıçılıkta kutsal sayılan uluma sesi, her daim duyulmaktadır.

Mevlevîhane'de yemekten önce tüm hazırlıklar tamamlandıktan ve yemekler kaplara koyulduktan sonra canlardan birisi salacılık vazifesini ifa eder ve hücrelerin bulunduğu koridorda baş keserek yüksek bir sesle 'Hûûûû, somata salaaaaa' diye bağırır. Bu umumi davette dahi sesleniş hûûûû kelimesiyle olur.

^{17/18} / ¹⁹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

^{20/21} Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

"Mevlevî mukabelesinde namaz vakitlerinden önce canlardan biri hücrelerin bulunduğu koridorda sağ üstte gelmek ve parmaklar açık hâlde kollarını parmak uçları omuzlara gelecek tarzda çaprazvari göğsüne koyar, sağ ayağının da baş parmağını sol ayağının baş parmağı üstüne koyup başını biraz fazlaca eğmek üzere öne doğru eğilip ayakta niyaz eder ve son heceleri nefesi yettiğı kadar çekerek "Hûûûû, salaaaa" yahut son heceyi yine nefesi yettiğı kadar çekerek "Vakt-i sala yahuuuuu" diye bağırır. Bu sesi duyanlar abdest alıp tennurelerini, tennurenin üstüne giyilen ve kısa bir mintana benzeyen deste güllerini giyerler, elifi nemetlerini kuşanırlar, çoraplarını çıkarırlar, resmî hırkalarını omuzlarına atarlar ve hazırlanırlar. Bu sırada namaz vakti de gelmiş olur ve ezan okunur. Ezardan sonra meydancı dede, yahut onun emriyle canlardan biri, birer birer hücrelerin kapısını açarak ve "hû" hecesini biraz fazla çekerek, kalın sesle, fakat bağırmadan "buyurun ya huuuu" der. Bu davet üzerine herkes kalkıp semâhaneye gider... Semâhaneye girilirken iç kapıda eller göğüste baş kesilir ve sağ ayağıyla içeri girer." ²².

Tanrıci gelenekte de Akay Kynyev'in ifadeleriyle kapıdan sağ ayakla girmekte sağ ayakla çıkılmaktadır. Yine yukarıda belirtildiğı gibi baş kesme, Tanrıclıkta da olan bir öğedir. Claudia'nın ifadesine göre evlerde kapı mutlaka alçak olur ki girerken ve çıkarken baş eğersin. Eve saygıyla girer saygıyla çıkarsın. Evin sahibine, akçayık'a (ak yayık) baş eğerek girersin. Ancak Akay Kynyev'in ifadesine göre gözler asla yere bakmaz, ileriye bakar. Yere ne baş konulur, ne de bakılır. Akay Kynyev'in ifadesiyle Müslümanlıkta beş vakit secde edilir ama Tanrıclıkta eve her giriş çıkışta secde eder baş eğersin. Mevlevilikte de baş kesmek beş vaktin haricinde secde anlayışının sürekli tekrarlanmasıdır.

İbadethane

Ak Din, 'Tanrı'nın Evi' veya 'Allah'ın Evi' diye adlandırılan ibadethanelere, bazı mekânların Tanrı'ya ibadet için ayrılmasına karşı çıkmaktadır. Tüm evren ibadethanedir. Altay'da ifade edildiğı üzere, Türk için her bulunduğın yerdeki en yüksek yer ibadethânedir. Bu hissiyatı bariz bir şekilde Mevlâna'da da görmekteyiz. Mevlâna, Tanrı'nın, insanın aradığı her yerde olduğunu, hacca gitmeden de Mutlak Varlığa kavuşma olanağı bulunabileceğini ileri sürerek;

²² Abdölbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkanı*, İnkılap Kit., 1963, s. 372.

"Ey hac yolcuları! Nereye gidiyorsunuz? Siz neredesiniz? Sevgili burda; gelin, buraya gelin! Sevgiliniz duvar duvara bitişik komşunuzdur. Durum böyleyken siz çöllerde serseri bir durumda hangi havaya uyup da geziyorsunuz? Sevgilinin görünmeyen görünüşünü gördünüzse, Hacı da sizsiniz, ev (Kabe) de sizsiniz, ev sahibi de siz, Kâbe mecazdır. Arifin (anlayışlı ve sevgili kişinin) durumuysa gerçektir. Tanrısal gerçeğe ulaşan ariflerin 'durumlarından' başka içsel mescit yoktur. Bir kalbi ele al! Onu mutlu (ihya) et! En büyük Hac'dır. (Haccı ekberdir). Kabe'yi binlerce kez tavaf etmektense bir kalbi mutlu etmek daha iyidir. Çünkü Kâbe, Hazreti Halil'in yapısıdır. Arif kalbinde belirence (tecelli eden) Tanrı'dır" der. ¹

Mevlâna, bu görüşünü şu sözlerle ifade eder: 'Niçin böyle cihan çevresinde başı dönmüş bir hâlde dolaşıyorsun! O senin dışında değil, sen kimi arıyorsun. Tanrı Kâbe'yi kurdu, ama onu kurdu kuralı hiç gitmedi. Halbuki bu bedene, yani bana Allah'tan başka kimse gelmedi' tarzındaki düşüncelerini sıklıkla tekrarlamıştır.

"Pir 'Ey Bayezid, nereye gidiyorsun? Gurbet pılı pırtısını nereye kadar çekip sürüyeceksin?' dedi. Bayezid, "Hac mevsimi.... Kâbe'ye gidiyorum" diye cevap verdi. Pir dedi ki: 'Yol masrafı olarak yanında ne var?'. Bayezid 'İkiyüz dirhem gümüşüm var' deyince Pir "Etrafımda yedi kere tavaf et. Bu tavafı hac tarafından daha makbul bil. O dirhemleri de ey cömert kişi bana ver. Bil ki hac ettin, muradın hasıl oldu. Umre ettin, ebedî ömre nail oldun, saf bir hâlde geldin, Safa'ya koştun. Saiy erkânını yerine getirdin. Canının gördüğü hak hakkı için ki o, beni kendi evinden daha üstün daha makbul etmiştir; Kâbe her ne kadar onun lütuf ve ihsan evidir ama benim vücudum da onun sır evi. Tanrı Kâbe'yi kurdu ama kurdu kuralı ona gitmedi. Halbuki bu eve, benim vücuduma o ebedî diri olan Tanrı'dan başka kimse gelmedi. Beni gördün ya, bil ki Tanrı'yı gördün; doğruluk Kâbe'sinin, hakiki Kâbe'nin etrafında tavaf ettin. Bana hizmet, Tanrı'ya itaat etmek, onu övmektir. Sakın Hak'kı benden ayrı sanma.-Gözünü iyi aç da bana öyle bak ki beşerde Tanrı nurunu göresin" dedi. Beyazid o nükteleri dinledi, altın bir küpe gibi kulağına taktı... Bayezid artık bundan sonra bir son tasavvur edilemeyecek olan bir makama vardı." ²

Benzer ifadeleri Şems'in Makalat'ında görmekteyiz:

"Bayezid-i Bistami (Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun) daima hacca gidiyordu. Vardığı bir şehirde önce oradaki şeyhleri ziyaret etmeyi sonra da başka işlerle uğraşmayı âdet edinmişti. Basra'da bir dervişin yanına uğradı. Derviş

¹ A.Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

² Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mesnevî*, Cilt II, s. 172.

ona sordu: Ya Bayezid, nereye gidiyorsun? Bayezid cevap verdi: Mekke'ye, Tanrı evini ziyarete gidiyorum. Yanında ne kadar yol harçlığı var? İki yüz dirhem. Öyle ise kalk yedi defa benim çevremde dola. O paraları bana ver! Bayezid yerinden fırladı para çıkışını kuşağından çözdü öperek şeyhin önüne bıraktı, Şeyh tekrar söze başladı. Yine sordu: Ey Bayezid! Nereye gidiyorsun? Gideceğin yer Tanrı'nın evidir ama şu benim gönlüm de Tanrı evidir. Ulu Tanrı hem o evin hem de bu evin sahibidir. O evi yaptırdıktan sonra orada hiç oturmamıştır. Ama bu ev yapıldıktan sonra hiçbir zaman buradan ayrılmamıştır." ³

Göröldüğü gibi bu hikâyeli anlatımla, Kâbe'ye giderek en yüksek makama ulaşılabilceğı fikrine karşı çıkarak, aksine yerine getirmemenin o kişiyi yüksek bir mertebeye getireceğini söylemektedir. Çünkü Tanrıci bakış açısına da uygun olarak eğer bir kişi kendi ruhuyla Tanrı'ya yükseleliyorsa, o kişinin belli bir yere gitmesinin bir anlamı yoktur. Mertebe atlamak, Kâbe'ye gitmekten, yani fizikî bir yolculuktan ziyade ruhî bir yolculuktur. Ve Tanrı'nın yansıması, bir yapıdan ziyade bir insandaki ruhtan izlenebilir. Mevlâna, rubailerinde bu görüşünü abartılı bir dille dile getirmiş ve şöyle demiştir: "*Medreseyle, minare yıkılmadıkça kalenderlik hâlleri düzene girmez... İman küfür, küfür de iman olmadıkça, hiçbir Tanrı kulu gerçekte Müslüman olamaz.*" ⁴

Alan araştırmam esnasında, bu anlayışa ters düşmeyecek şekilde Altay'da ibadetin yapıldığı mürgüllere rastladık (Bkz. Resim 8). Akay Kynyev'in ifadeleriyle "-Mürgüller, ibadet yerlerine verilen adlardır. Bunlar, belli zamanlarda topluca halkın toplandığı mekânlardır. Çember şeklinde olan bu mürgüllerin ortasında ateş yakılmakta ve o şekilde ibadet edilmektedir. Ama ibadetin ille de bu yerde olması gerekmemektedir".

Ebul Gazi'nin kendi döneminde sözünü ettiğı, Cengiz Han'ın Buhara imamıyla yaptığı ünlü söyleşi, her türlü kutsal yapının varlığına karşı çıkmaktadır. İmam kendisine Mekke'den söz ettiğinde, hükümdarın ona şöyle cevap verdiği söylenir: "*Evrenin tamamı Tanrı'nın evidir. Onunla olmak için özel bir yeri belirlemeye ne gerek var?*" ⁵

Alan araştırmam sırasında üç ayrı mürgüle ziyarete bulunduk.

Bunlardan birincisi, Türklerin ilk yaratıldığı ve dünyaya yayıldığı bölge oldu-

³ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006, s. 420.

⁴ Mevlâna, Celâleddin Rumî, Çev. A.Gölpınarlı, *Rubailer*, AjansTürk Mat., 1982, s. 83.

⁵ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay. İstanbul, 2001, s. 243.

ğuna inanılan Atanartaş'ın bulunduğu bölgedeki mürgüldür. Bu mürgüle çıkmak için 999 basamak yapılmıştır. Lâkin bu basamaklar bugün Ruslar tarafından tahrip edilmiş ve kırılmış durumdadır. Ancak hâlâ her yıl, kişiler burda koyun soyar, od yakar, koyunun belli yerlerini oda salar, dua ederek yer anadan alkış sormaktadır.

İkinci mürgül, dağın en yüksek tepesine kurulmuş olan bir yapıydı. Bu mürgülün en dışını çevreleyen küçük küçük taşlardan oluşan kısma 'şüten' denmektedir. Mürgüle girmeden bu şütenin kapısında, er kişi sol ayağının üstüne çökerek yere diz vurur, başını sağ eliyle üç kere sıvazlar ve bir kere de yüzünü sıvazlayarak kalkar ve içeri girer. Baş ve gözü asla yere bakmaz, diz vurur ama baş eğmez, karşıya göğe bakar. Yere baksa, yer altında ömür sürer. Başın ve gözün temayülü gökte olmalıdır, yere asla eğilim gösterilmemelidir. Bir mürgüle, mezara veya bunun gibi önemli yerlere her zaman Doğudan girilir, Batıdan çıkılır. Güneş'in yönü takip edilir.

Şütenden içeri giren kişi yürür ve bir direğe gelir. Sağ eliyle direği tutarak iki kere onun etrafında yine Güneş'in istikametini takip ederek döner. Direğin önünde de başını yüzünü sıvazlar. Burada Altay'ın iyesi, Tengri'den tüşkende bu yerde adını buğlar. Sonra od yakıp süt salınır, arçın atılır. Koyunun başı ve kolunu da oda salar. Sonra taştan yapılmış alçak bir duvara diz çöküp iyelerin adını anar, Üç Sümer'e dönüp oraya dua eder.

En içteki bölüme girmeden yine diz vurur, baş ve yüz sıvazlar. Oraya da yine Doğudan girilir, Batıdan çıkılır. Orada tagıllar bulunmaktadır. Oradaki tagıllara, arçın, ak süt, şatra (Peynir türünde kuruttan yapılan yiyecek) salar ama od yanmaz, orda dağların ve göğün iyelerine salınır. Üç kısımdaki tagıllardan ortadaki tagıl göğün, dört yandakiler dağların iyelerine aittirler. Bu iç kısma herkes giremez, ancak Tanrıçılıkta ilerlemiş kişiler girip, iyelere saç yaparlar. Kapının önünde bir taştan alçak duvar vardır. Bu bozogonun tagılıdır ve kapıdan girmeden bozogonun iyesine, yani eşiğe, yani ataların omurgasına saç yapılır. Bozogo, eşik demektir. Ve kapının sol tarafı ata, sağ tarafı ana tarafını temsil ettiği gibi, eşiğin basılması yasak olan alt kısmı ataların omurgasıdır.

Mürgülün dışında üçgen şeklinde yerleştirilmiş, uçları sivri, orta boy sütunun ortasına konmuş daha kısa, yine ucu sivri bir sütun gördük. Akay Kynyev, bunların Ülker yıldızı için dikilmiş olduğunu bize söylemiştir. Yılın yenilenmesinde, yani yılbaşında Ülker yıldızı çok önemlidir. Yılın yenilediği gün o görünür, Ay ile Ülker yıldızı birleşir. Yazın tam onun görüldüğü yere bu üçgen şeklindeki sütunlar dikilmiştir. 21 Haziranda yeni yıla girilmektedir. 21-22 Haziran'da olmak üzere yılda bir kez o mürgüle çıkılmaktadır. Bu mürgül, Bozirtaş diye anılan yerde, dağın en yüksek yerinde bulunmaktadır ve oraya

çıkması oldukça zahmetlidir.

Gördüğümüz üçüncü mürgül, küçük beyaz taşlarla bir yuvarlak hat çizilmiş yine yuvarlak küçük taşlarla bu daire dört parçaya ayrılmıştır. Bu içerdeki artı şeklinin her ucunda bir tane, dört bölümün her birinin içine de ikişer tane olmak üzere toplam on iki tane büyük taş dikilmiştir. En ortasında iki çizginin kesiştiği yere de masa şeklinde iki parçalı taşlar konmuştur.

Türkler, en ufak bir tepecik bile bulunmayan geniş bozkırlarda, Obo adı verilen tepecikler meydana getirirler. Bunlar, kutsal bir dağ yerini tutar, böylece ibadete uygun bir nitelik kazanır. Taş yığınlarından meydana getirilen sunî tepeler, genelde yaklaşık olarak konik şeklinde 2-3 metre boyunda, taş ve ağaç dallarının yığılmasından meydana getirilmiştir (Bkz. Resim 1-2).

'Obo'lar, bozkırlarda daha çok topraklardan ve dağ geçitlerinde ise taşların yığılması ile meydana getirilirlerdi. Bunlar genellikle yol ağzı gibi tehlikeli yerlerde bulunurdu. Toprak veya taşların yığılması yolu ile meydana getirilen bu höyükler, Sümerlerin Zikkurat'larını hatırlatırlar. Yolcular, bir 'obo'nun yanından geçerken, etrafında üç kez yürümeleri ve üzerine bir taş koymaları öngörülmüştür. Bunu yaptığı zaman kişi sadece ruha karşı saygı göstermiyor, ama sembolik olarak ruhun gücüne bir taş koyarak takviye etmekle yolculuğu için iyi şans almaktadır.

'Obo'larda aynı zamanda yıl boyunca ruhların onuruna bazı törenler uygulanır. Fakat bu 'obo'ların tapınak olduğunu göstermez. Tapınaklar sonradan Budizm'in etkisi altında olmuştur, ama köklere gidildiğinde tapınak anlayışının var olmadığı anlaşılmaktadır. Ak Din inancında kesinlikle tapınağa, mescide yer yoktur. Bir ağaç bir kaya...vs. ibadet için yeterlidir.

Obo'lar dağları temsil ettikleri için kutlu yerlerdir. Nasıl ki dağlar Tanrı'ya daha yakın ve dolayısıyla ruhsal açıdan daha güçlü sayılmaktadır aynı şekilde Obo'lar da, yukarıyı gösteren şekilleriyle sema ve dünya arasında yakın bir buluşma yerini temsil ederler. Türkler obalara karşı derin saygı gösterirler. XIX. yüzyılın başlarında Kırım'da seyahat eden Minas Meditsi, Kırımlı ihtiyar Türkler'in, çevresinde kaba heykeller bulunan 'obo'nun yanına toplanıp gençlere nasihatte bulunduklarını yazmıştır.

XVIII. yüzyılın ortalarında Başkurtlar arasında seyahat eden Rıçkov, Ak İdil ırmağı boyunca gördüğü 'obo'lara dair söylenen Başkurt efsanesini tesbit etmiştir. Bu efsaneye göre obo'lar eski Kam'ların mezarı imiş; bu Kam'ların Rus istilâsını görmemek için kendilerini bu obo'lara diri diri gömdükleri rivayeti yaygındır. Obo'larda kahramanların gömülü olduklarına dair söylentiler de hep mevcut olmuştur.

Moğol bilgini D. Banzarov obo kültürünü bahis konusu ederken şöyle der: "-Her boy veya oymak kendine ait olan sahada obo yapar. Kam, filân oymağın koruyucu ruhunun filân yerde bulunduğunu söyler, boy veya oymak oraya bir höyük yapardı. Oymağın koruyucu ruhunun olduğu yere obo yapılması, obo hakkında bir kahramanın yattığı yer olduğu inancıyla bağdaşmaktadır. Bir ülkeyi koruyan ruh şüphesiz ki o ülke için kahramanlık yapan kişidir. Obo'nun yanından geçen her yolcu, atının kılından veya elindeki bezden bir parçayı veya bir taşı adak olarak buraya atardı."

Kuş Benzetmesi

Ak Din'e göre kartal / bürküt / hotoy / kara kuş gibi isimlerle adlandırılan kuş, önemli bir dinî semboldür. *"Yeryüzü'ndeki 'Kurt' neyin sembolüyse, gökyüzündeki 'Kartal' da aynı sembolün karşılığıdır."*¹

Kartal da Kaf Dağı'nın kuşlarından ve kutsaldır, Tanrı'nın kuşudur. Kartal kültürüyle ilgili geleneklerden anlaşıldığına göre, Kartal, Tanrısal ışığın ve Gök Tanrı'ya yakınlığın simgesi sayılmıştır. O göğün en yüksek doruklarına uçabilmesi özelliği ile Gök Tanrı'ya en yakın olma değerini üstünde taşımaktadır. Gök-Kartal göğün en üst katlarına kadar uçabilmektedir. En yüksek ruhlarla âlâkası vardır. Kimse kahramanların, ataların yaşadığı gökyüzü sınırına onun kadar yaklaşamaz. Kartal âdeta Tanrı'nın habercisi olarak da görülür. Dokuz gün gökte, dokuz gün yeraltında yaşar.

Kam'ın ölüp dirilme deneyiminde kartal, kemiklerini dokunulmaz hâle gelecek biçimde düzenlemek için kahramanı yutar ve kanlı canlı olarak tekrar hayata iade eder. Mitsel anlamda bu kartal iki başlıdır.

Bilinmektedir ki Tonyukuk, başlığında gerçek bir Tanrısal damga olan iki başlı kartalı taşımaktadır. Bu kartal, kanatlarını gerdığı zaman yeryüzünü kaplayan, sol kanadı Ay'ı, sağ kanadı da Güneş'i örtebilecek kadar büyük bir kartaldır. Bakır tırnakları vardır. Kartal, altın tüylüdür. İlkbahar ve güz mevsimleri kartalın ruhunun iradesine bağlıdır. Kartal bir defa kanatlarını sallarsa buzlar ve karlar erimeğe başlar, ikinci defa sallarsa ilkbahar gelir. 'İlkbahar yılın gelişi' adını verdikleri bahar türküsünü eski devirlerde kartal namına söylenen ilâhîler'in kalıntısı olduğu hakkında bilgiler vardır. Kartal göğün göbeği ile birleşen eksenî korumaktadır, bu sebeple de aynı zamanda koruyucu ruh niteliğini de taşır.

Eski Türkler'de Yasa ve töre, Tanrı'nın emri ile bir kartal şeklinde gelen ruhla

¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004

iletilirdi. Bir Türk, evinin yanında kartalı görürse, eğer hazır et bulamazsa derhal onun için bir kurban keser. Biri yanlışlıkla kartalı öldürürse, Kam çağrılarak dinî tören ile kartalın cenazesi gömülür. Kısır kadınlar, çocuk vermesi için kartala baş vurup yalvarırlardı. Bundan sonra dünyaya gelen çocuğa 'hotoy törüt-teh' (yani 'kartaldan türemiş') denirdi. Grifonlar, göğü, tan ağırlığını, ilim, irfan, kuvvet gibi kavramları ifade eder. Türk sanatında daha çok kartal başlı grifonlar yaygın olarak görülür. İmparatorluk ünvanı, seramik tasvirlerde ve Selçuklu taşlarında kartalın göğsünün üzerine yazılır.

Kartal, akli, kahramanlığı, irfanı, keskin görüşü, ruhun aydınlanmasını, sağaltımı, yaratılışı, saklı manevî gerçekleri görmeyi, manevî olanı görebilmek için maddeden yukarı yükselmeyi, Kam'larla, manevî hocalarla bağlantıda olmayı, büyük denge gücü, vakar ve zerâfeti, olayları yukarıdan görebilmeyi, resmin tamamına hâkim olabilmeyi, yüksek gerçekliklerle bağlantıda olmayı temsil eder. Kartal aynı zamanda sadık bir muhafızdır. ² Demircilerle, Kam'ların aynı kökten geldiğine inanıldığı için Kam'ların kökeninin bağlandığı kartalın, demircilerle de yakın ilgisi olduğu görülmektedir. Kartal, merkezî devletin de simgesi olmuştur.

Mesnevî'de de Mevlâna, yüksekten uçan kuşu velilere ve kendine benzetmektedir. "*Ben yücelerde uçan kuşum, endişe sinek! Sinek nasıl olur da beni elde eder. Ayakları kırık olanlar da benimle buluşsunlar, konuşsunlar diye göğün yücelerinden kasten aşağıya inerim.*" ³ demiştir. Bu anlatımda en yüksekten uçan kuşun Tanrı'ya en yakın olanları simgelediği anlayışının bulunduğu Türk mitolojisinin etkilerini görmekteyiz.

Başka bir yerde de Mevlâna "*Kavgacı kuşlar, hepiniz doğan gibi şehriyarın şu davulunu duyun. Aranızdaki ihtilâfı bırakın da ruhunuzu her yandan şâd edin.*" ⁴ Doğan da kartal gibi, Kaf Dağı kuşları arasında yer almaktadır. O da yükseklerden uçtuğu için Tanrı'ya yakın olmayı simgeler. Türk sözcük dağarcığına gelince, bunlar arasında az sayıda özgün isimlerden olan biri de 'doğan'dır, toğan ve toğrul 'doğru giden'dir tog- fiilinin 'doğru gitmek,' doğru ile benzetilmesi gerekir. Mevlâna üstteki sözleri ile Tanrı'nın mesajını ileten davulun sesini duyan doğan gibi olunması gerektiğini, o zaman ihtilâftan, çekişmeden ve ikililikten kurtulunacağını ifade eder. Mevlâna bunlara ek olarak "Fakat kör kuşlarız, terbiyeden hayli uzağız... Baykuşlar gibi doğanlara düşmanız hülâsa viranelerde kalmışız. Bilgisizliğimiz, körlüğümüz son derecede, bu yüzden de Tanrı azizlerini incitmeye kastediyoruz." diyerek yüksekten uçan kuşların velileri,

² Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay. İst. 2004

³ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 272.

⁴ Mevlâna, A.g.e. Cilt II, s. 287.

alçaktan uçanların ise gönül gözü açık olmayan insanları simgelediğini vurgulamıştır.

Mesnevî'de aynı Ak Din'in motiflerinde geçtiği gibi göksel kuşların barındığı bir Kaf Dağı kuşları sürüsü vardır. Bunu şu dizelerden anlamaktayız:

"Süleyman'dan aydınlanan kuşlar, nasıl olur da suçsuz, sebepsiz bir kuşun kanadını yolarlar. Kanadını yolmak şöyle dursun, onlar âcizlere yem verirler. O kuşlarda ayrılık ve kin yoktur. Hoş kuştur onlar, hoş kuş. Onların Hühütleri, kutlulamak üzere yüzlerce Belkıs'ın yolunu açar. Kargaları, surette kargadır, hakikatte himmet doğanı, "Mâzâga" sırrına mazhardır onlar. Leylekler lek lek der ama şüpheyi birlik ateşini salar. Güvercinleri doğanlardan korkmaz. Hatta doğan o güvercinlerin önünde baş kor. Bülbülleri, insana vecd ve halet verir. Gülistanları kendi gönüllerindedir. Duduları şeker kaydında değildir. Ebedî şekeri kendi içlerinde bulurlar. Tavusların ayakları bile, bakılsa öbür tavusların kanatlarından daha güzel görünür. Hakan kuşlarının kuru bir sestten ibaret kuş dilleri nerde Süleyman kuşlarının söyledikleri kuş dili nerde?" 5

Ayrıca biliyoruz ki Tanrıcı Türklerde kahramanların, öldükten sonra göğe çıktıklarına inanılır. Eskiden yeryüzündeki her insanın göğe istediği zaman çıkabildikleri bir altın çağı varlığını ve sonra insanlığın düşüşü ve yozlaşması ile artık bütün insanların göğe çıkmalarına izin verilmediği inancını hatırlarsak, bu olayın ölümden sonrasını bile kapsadığını görürüz. Artık ölümden sonra bile herkes göğe çıkamamaktadır. Göğe çıkmak sırra ermedir, kemâle ermenin göstergesidir. Bu sebeplerden ötürü göğe çıkanların sayısı, yer altına inenlerden oldukça azdır.

Üçüncü kat gökte, Süt-ak-göl ile onun yanında Kutsal bir dağ vardır. Bu dağın yeryüzündeki yansımasına örnek olarak Altay Dağlarını, Tanrı Dağlarını, Kaf dağlarını verebiliriz. İyi insanların, doğru yolda olanların, yani Aktu'ların yaşadıkları Ak Cennet buradadır. Cennetteki bu ruhlar, yaşayan insanların ataları olup bir süre sonra Yarı Tanrı hâline gelerek gerektiğinde hayattaki akrabalarına yardım ederler. Orhun yazıtlarında söylenen dua, edilen temenni ilginçtir: **"Halkınızı değerli evlâdınızdan, tay gibi oğullarınızdan daha iyi besliyor idiniz. Uçup gittiniz. Göklerde de hayattaki gibi olasınız."** 6

Buradaki temenni, yukarıya, öteki âleme gittiğinizde de ulusu koruyan, yüceltenlerden olunuz anlamındadır ve göğe yükselen kahramanların, bu dünyadakileri korumaya devam edeceği inancını yansıtmaktadır.

5 Mevlâna, A.g.e. Cilt II, s. 288.

6 Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, Simurg Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 53.

Mevlavîlikteki, sadece en yüksekten uçan kuşların barındığı Kaf Dağı motifinin arkasında yatan fikir de bundan kaynaklanmaktadır. Kahramanların ve kâmil insanların, sembolik olarak yüksekten uçan kuş görünümündeki ruhları, öldükten sonra bu efsanevî dağa çıkar ve orada varlığını sürdürmeye devam eder. Aynı motifi Mevlâna'nın *Mesnevî*'sinde şu ifadelerle görmekteyiz:

"İbrahim Ethem 'Ne arıyorsunuz?' dedi. Dediler ki: 'Develerimizi!..' İbrahim Edhem 'Damda deve arandığını kim görmüş?' deyince, dedi-ler ki; 'Peki öyleyse sen taht üstünde oturur, padişahlık ederken, Tanrı'yı bulmayı nasıl arıyor, nasıl umuyorsun' İşte bu oldu, bundan sonra bir daha İbrahim Ethem'i kimse görmedi. Peri gibi insanların gözünden kayboldu. Kendisi halkın gözü önündeydi ama mânası gizliydi. Halk sakaldan hırkadan başka neyi görür ki? Kendi gözünden de kayboldu. Halkın gözünden de... İşte ondan sonra Zümrûd-ü Anka gibi âlemde meşhur oldu. Hangi kuşun canı Kaf Dağına geldiyse, bütün âlem onu söyler, ondan bahseder. Bu Doğu nuru da Seba'ya vurunca, Belkıs'a da, oradaki halka da bir velvedir düştü. Ölmüş ruhların hepsi dirildiler, kanat çırp-tilar öldüler. Ten mezarlarından başkaldırdılar. Birbirlerine "bak... gökten bir sestir geldi." diye müjde vermeye başladılar. O sestten dinler gürbüzleşti. Gönüllerin dalları yaprakları yeşerdi." ¹

Mevlâna'nın rubailerinde de Kaf Dağı motifine rastlamaktayız: *"Gönlünü daraltma, bir gönüller açan geldi; gönlü bir hoşça okşayan, bir güzel sesli, nağmelerle lütuflarla çıkageldi. Gamın sinek gibi kanatları koptu, kırıldı şimdi; çünkü can Kaf Dağından bir devlet kuşu geldi."* ²

Ruh Anlayışı

Tanrıcılıkta, insan üç enerjiden teşekkül etmiştir. *"Birincinin yeri kemiklerdir. Olasılıkla kanda yer alan ikincisi bedenden ayrılarak yaban veya bal arısı biçimi altında ortalıkta dolaşabilir, her bakımdan insana benzeyen üçüncüsü de bir tür hayalettir. Bir insan ölünce üç ruhu ayrılır. Ölümde birinci ruh iskelette kalır. İkinci, ruhlar tarafından yutulur. Üçüncü bir hayalet şeklinde insanlara gözükür."* ¹ *"En önemli can, gölgeye dönüşen candır."* ² Üçüncü olarak tarif ettiğimiz ruh, Sür diye adlandırılır. Buna 'yula' da denilir. Yula aynı zamanda

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt IV, 1953, s. 69.

² Mevlâna, Celâleddin Rumî, Çev. A.Gölpınarlı, *Rubailer*, Ajans Türk 1982, s. 87.

¹ Sandschejew, *Weltanschauung und Schamanismus*, s. 578.

² Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 278.

*meşale anlamını da ifade eder. Babalardan kalan töre ve âdetlere de yula denir.*³

Radloff, bu sözcüğün Türk dillerinde pek çok farklı nesneyi belirttiğini görmüştür: görünüm, anlam, güzellik, onur, hayvanların ve insanların yaşam gücü, hayal, hayalet, put, kutsal resim, resim. Yudahin, bu sözcükte görkem ve büyüklük anlamlarını saptıyor ve Böhtlingk, Yakutlarda, korkunç görünüm anlamına geldiğini görüyor. Vambery, bu sözcükte ancak resim, yüz anlamlarını saptamaktadır. Moğollarda, bunun yorumları hemen hemen aynıdır. Klasik dilde, büyüklük ve pırıltıdır. Kalmuk dilindeyse, canlı, heybetli görünüm, cesaret, yüreklilik, güçlü etki, etki anlamındadır. Yakutlarda olduğu gibi Ordoslarda da hâkim hava, dehşetli hava anlamındadır. Budunbetim metinlerinden yararlanılarak, bu sözcüğün kafada bulunan, yüzün şekline sahip olan ve aynı zamanda "'gölgenin ruhu' anlamına gelebileceğini kabul edebiliriz."⁴

Sür'u gölge, görünüm, hayâl şeklinde tanımlayabiliriz. Sür, insanın davranışlarını, hislerini, düşüncelerini meydana getiren özelliğidir. İnsanın enerji, irade ve umumiyetle ruhî hâllerini meydana getiren unsurdur. Sür kelimesi, Doğu Türkçe'sinde ruh, ölümlerin bedenlerinden ayrılan ruh, çevrede dolaşan ruh için ve ayrıca Moğolca'da, gölge ruh anlamıyla kullanılmaktadır.

Czaplicka, sür'un ölümden sonra yaşamaya devam edenin, psişik ruh olduğunu söylemektedir. Parapsikoloji'de 'Astral Beden' kavramı sür/sünne ile yakından ilişkilidir. Kam, göğe doğru çıkarken Sür'ü vasıtasıyla çıkmaktadır. Uyku esnasında bedenden çıkarak dolaşan ruh Sür'dur. İnsan uyurken 'yula'sı her yerde dolaşabilir. Düş dediğimiz işte bu yulanın gördüğü şeylerden ibaretir. Sür'un bedenden çıkarak serserice dolaşma huyu bazen çok tehlikeli olabilir. Bazen gerektiğinde de önlem olarak Sür'un beden dışında bir yerde saklanması yarar sağlayabilir. İnsan'ın sünnesi, vücuttan ayrılıp dağlarda, bozkırlarda dolaşabilir. "Sünne'yi görme kabiliyeti olan, Kam harici insanlara 'köspökçi' denir. Köspökçiler sünne'yi oldukça uzaktan, hakiki insan biçiminde görürler."⁵

Makaleler ve İncelemeler adlı kitabında Abdülkadir İnan, 'köspökçi' sözcüğünü şöyle açıklamıştır: Köspökçi 'kös-göz' kökünden türetilmiş bir kelime olup basiret, mükâşefe sahibi mânalarını ifade eder. "Eski Altay Kültürü'nde 'köspökçi' olarak tanımlanan kişilerin, günümüz Parapsikoloji bilimince durugörü medyumu olarak isimlendirilen kişiler olduklarını göstermektedir."⁶

İkinci ruh, tin olarak adlandırılmaktadır. "Tin olarak isimlendirdikleri ruhsal enerji sadece insanlarda değil, canlılık özelliği gösteren diğer yaşam biçimlerinde

³ / ⁴ Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁵ / ⁶ / ⁷ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

*yani hayvan ve bitkilerde de vardır."*¹ Sür ise ancak insanlarda bulunur. Eski Türkler can mefhumunu, genel olarak tın- kelimesiyle ifade etmişlerdir. Tın-kelimesi aynı zamanda nefes anlamlarına da gelir.

Bir de canlı cansız her şeye kutsiyet veren her şeyde bulunan Tanrı tarafından bahşedilen yaşamsal güç, uzun yaşam desteği olarak kabul edilen Kut vardır. Ahırlarda bulunursa sürüler bereketli ve sahibi çok zengin olur. Çobanların değneği kutlu olursa sürülere hastalık veren ruhlar ve kurtlar uğramaz. Buna göre 'kut' insandan başka şeylerde de bulunabilir. Kut, insanı çeşitli hastalıklardan, cinlerden, kötülüklerden koruyan Gök tarafından bahşolunan bir zarf gibidir. Hastalanan veya çok korkan bir adamın Kut'u çıkıp gider. İşleri kötü giden insan kutsuz kişidir. Kut olmadı mı darbe ayak parmağına dokunsa ölüm gelir. Kayıp insanlar veya hayvanlar, onlara verilmiş kut sayesinde sağ salim bulunmuşlardır. Kaşgarlı "Tanrı kuluna kut ve kuv verirse işleri hergün iyi gider" demektedir. Kaşgarlı'nın kullandığı 'kut ve kuv' ikilisi hâlâ Türkçe'de 'kutlu ve mutlu olsun' şeklindeki temennilerde yaşamaktadır. Kut'u, Bay Ülgen dağıtır ve adını da buradan almıştır. Bay Ülgen, Ulu zengindir ve dokuz (9) oğlu olan dokuz (9) gezegen ile zenginliği paylaşır.

Orhun Yazıtlarında şunlar ifade edilmektedir:

*"Sonra Tanrı esirgesin ilâhî lütfum (Göksel kut'um) olduğu için, kismetim (ülügüm) olduğu için ölecek halkı diriltip doyurdum. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. Sayıca az olan halkı çoğalttım, güçlü devleti olandan güçlü hakamı olandan daha iyi kıldım."*² *"Tanrı buyurduğu için kendim (kutum bar için) devletli olduğum için kağan olarak tahta oturdum. Kağan oturup aç fakir milleti hep toplattım."*²

Tin vücuttan ayrılırsa ölüm vukua gelir, ölümle yok olan tindir. Fakat 'kut' ayrılırsa ölüm olmaz, hastalık ve bir sürü talihsizlik başa gelir. Kut'un olmaması ölümüne sebebiyet verecek şeylerin başa gelmesine sebep olabilir. Kut, İslâmiyetle birlikte Allah'ın lütfu hâline gelmiştir. Kut, gökten gelen ya da göğe gidenlerin normal giriş çıkış yollarından yeryüzüne inmektedir. Örneğin bir çadırın havalandırma deliğinden...¹⁰

Mevlevî inancı, Kam inancı gibi ruh merkezlidir. İç yüzdeyken bir bütün, mutlak bir varlık olan Tanrı, görünür olmasıyla 'mevcudu mutlak' olmuştur.

Her kişi, yüz ve kılığıyla; her varlık dış kabuğu ile görünür. Ruh ve bedenden

² / ² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 19./² s. 57.

¹⁰ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.37.

oluşmuş bulunan kişi, bedenine göre kişidir; ama bedenden soyutlandığında tüm 'kudret-i külliyesi' ile Tanrı'dır. Aslolan Tanrısal ve ebedî olan ruhtur.

Mevlâna'nın ruhla ilgili betimlemeleri Tanrıci görüşle paralel düşmektedir. Mevlâna şöyle der: *"Bil ki bu ten elbiseye benzer. Yürü bu elbiseyi giyen ara, elbiseye sürtünüp durma. Ruha, Tanrı'yı tevhit etmek hoş gelir. Görünmeyen bir başka el, ayak var. Rüya da el ayak görür, bir şey alır bir yere gider, birisiyle görüşür, konuşursun ya onu hakikat bil, saçma zannetme. Sen bedensiz bir bedene sahipsiz, gayri canının cisminden çıkacağından korkma."*¹¹ Bu anlatım da hem kişiyi bedenden evvel ruh olarak görmek noktasında, hem de uykuda ruhun dolaşmasının sadece bir yanılsama olmadığı noktasında Mevlâna, Tanrıcilik ile birleşmektedir.

Pallas'a göre ruh, uyku sırasında bedenden ayrılmakta ve uykuda olan insan bazen ayaklanıp ruhunun izlerini izlemektedir. Aynı Tanrıcılarda olduğu gibi ruhun uyku esnasında bedenden ayrılıp dolaşması Mevlâna için de doğrudur:

*"Yüzbinlerce yıldır havadaki zerreler gibi ihtiyarsızdım. O zamanı ve o hâli unuttum ama uykuda bu âlemden göçüp gitmem, bana o âlemden bir armağan. Uyku zamanı bu dört unsur çarmıhtan kurtulur, şu daracık yurttan can yaylasına sıçrar çıkarım."*¹²

Ayrıca Mevlâna: *"Adam uyur, ruhu Güneş gibi gökyüzünde parlar. Bedense yorgan altındadır. Can, boşluklarda astar gibi gizlidir, bedense, yorganın altında döner durur."*¹³ diyerek bu konuyu sözleriyle desteklemektedir.

Eski Türklerde ruh kavramını nitelendiren bir çok kelime bulmaktayız. *"Çeviri yazılara ve çeşitli fonetik işaretlere göre ruh'un çok sık alev ya da meşale anlamındaki yula, tzula, dsula ve jali sözcüklerini çağrıştırdığını belirtmeliyiz. Ruh'a verilen değişik isimler arasında olan alev anlamındaki zali, jali isimleri önemlidir. Hatta Ata ruhlarının meydana getirdiği alev (büyük alev) şeklindeki ruh'un kabileyi korumaya devam ettiğine inanılmaktadır."*¹⁴

Mevlâna Mesnevî'sinde; *"Beden mumu, şu görünen mumun aksinedir; yok oldukça can muru artar. Bu ebedî ışıktır, mumsa geçici. Can mumunun alevi Tanrı'ya aittir."*¹⁵ diyerek, ruhu Tanrı'nın alevinden, yani ruhundan kopma bir alev parçası şeklinde tarif etmiş, ruhu alevle özdeşleştirmiştir. Zaten Mevlevîlerde de, Tanrıcılarda da ateşe verilen önem, ateşin, ruhun simgesi olarak algılanılmasından ileri gelmiştir.

¹¹ / ¹² / ¹³ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 152./ ¹² Cilt VI, s. 20./ ¹³ Cilt VI, s. 261.

¹⁴ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

¹⁵ Mevlâna, A.g.e. Cilt V., s. 58.

*"Eski Türkçe'de ruhu tanımlamak için öz kelimesi de sık sık kullanılmaktadır. Radloff un, Barbier de Meynard ve Pavet de Courteille'in sözlüklerinde verdikleri pek çok anlam arasında, öz kelimesi için başka şunları sayabiliriz: bir nesnenin en iyi kısmı, içi, ilik, öz, esası, ortada olan, tamamen özgün olan."*¹⁶ İbn Mühennâ bu sözcüğü bedenın gövdesi şeklinde tanımlamıştır. Buradan da anlamaktayız ki aynı Mevlevîlikte olduğu gibi ruh, bedenden öncelikli konumdadır. Özüm kelimesinin Orta Asya'da kendim mânasında kullanıldığını görmekteyiz. Yani eskiden aslolanın ruh olduğu kabul edilmekte olduğundan, kendim derken ruhum mânasındaki özüm kelimesi kullanılmaktadır.

Türklerin inanç sistemi olan Tanrıcılığın temelinde insan ve doğanın, evren ve ruhların birlik ve beraberliği ve de uyumu düşüncesi yer almaktadır. Evren, dünya, insan, hayvan ve bitkiler âlemi yaratıcının birliği çerçevesinde bir bütün olarak düşünülür. Hepsinin bir ruhu olduğunu düşünerek saygı gösterir. Alan araştırması sırasında kaldığım bir Kazak evinde, eve daha önce hiç görmediğim çok garip bir böcek girdi, böcekten tedirgin olduğumu söylediğimde evdeki erkekler çok büyük bir itina ile böceği öldürmeden, özellikle incitmeden dışarı çıkarmışlardır.

Tüm yaşamın, evrensel kanunları içeren, ortak bir bilinci vardır. Tanrıcılık, bugün maddeler ve cisimler dünyası olarak yaşadığımız yeri, ruhlar dünyası gibi görür ve bu bakış açısıyla bir yaşantı sunar. Çünkü Tom Robbins'in ifadeleri ile ilk dine göre ruh, belli zamanlarda kapısı açılan bir müze veya kilise değil, yirmi dört saat açık olan bir restorandır. Çünkü etrafımızı çevreleyen ve bugün cansız diye adlandırdığımız her şeyin özündeki ruhu görebilmek esastır.

Bu pencereden bakıldığında, günümüz insanının canlı diye nitelendirdiği varlıklara dahi farklı bir bakış açısı getirilmektedir. Tanrıcılık, canlı varlıkları günümüz insanı gibi ruhları olan cisimler şeklinde değil de, cisimleri olan ruhlar olarak görür. Varolan her şey canlıdır ve taşın, toprağın, gezegenin, her şeyin ruhu vardır. Bu bakış açısıyla her şey birbirine bağlı olarak kavranabilir. Evren gerçekten bir enerji ağından, biçim ve ruhsal titreşimden ibarettir.

Bir şey somut varlığından ötürü kutsallık kazanmaz. Ruh oldukları için kutsaldırlar. Soyut ruhlarda kutsallık nasıl varsa, somut varlıklardaki kutsallık da ruhta gizlidir.

Ak Din'de Kam, görünmezi görür, duyulmayı dinler, yaşananlardaki anlamları, olay, kişi ve nesnelerdeki görünmezi keşfeder. Bu inançta ölümler dahi yaşamaktadır ve onlar ata hâline geldiklerinde onlara danışılmak üzere âyinler düzenlenir. Sultan Veled, babası öldüğünde kendisinin onun yerini almaya en

¹⁶ Jean Paul Roux, A.g.e. 1999.

lâyük insan olduğunu söyleyenlere: "-Hayır, babam ölmedi ki, O diri. Ölen O'nun cesedi, maddî varlığı" diyerek cevap vermektedir ve âdeti fazla değişen bir şey olmadığını ifade etmiştir. Bu anlayış da Tanrıçılıkla birerbir örtüşmektedir.

Mevlevî de Kam'lara benzer şekilde, yaratılmışları yaratandan ötürü seven, her şeyde Tanrı tecellisini gören, kalbi Tanrı sevgisiyle dolu, hoşgörü sahibi kişidir. Mevlevî'ye göre aynı Tanrıçılıkta olduğu gibi her şeyin bir mâhiyeti ve canı vardır. Her varlık ilâhî kudretin izlerini taşır. Allah, manasız hiçbir şeyi yaratmamıştır ve Mevlevî Kam gibi bu mânaları görebilen kişidir. Her varlık, varlık âlemine bir görevle gelmiştir; her varlık, ilâhî tecelliden payını almıştır. Her şey Tanrısal bir biliş, sebep ve mesaj içermektedir.

Ak dinde, ölüm, soluğun kesilmesi, ruhun bedenden ayrılıp uçuşması biçiminde düşünülmektedir. Ölüm hâlinde ruhun bir kuş şeklinde uçup gittiği düşünülür. Bunun yansımalarını, ölümü anlatan ifadelerde buluyoruz. Nitekim, Orhon yazıtlarında Bilge Kağan, babasının ölümünü şöyle anlatır: 'kanım kagan.... uça barmış', 'babam hakan.... uçup gitmiş (yani ölmüş)'. Ayrıca Baburname'deki Şayh Omar.... şonkar boldı: 'Şeyh Ömer doğan kuşu oldu (yani öldü)' demektir. Ölümler uçtuklarında sungura, sığırcık kuşuna ya da başka bir kuşa dönüşürler. Ruh vücut bulmadan önce de gökte kuş görünümünde belirir.

Mevlâna da Tanrıca inançla örtüşür şekilde *Mesnevî*'sinde ruhu kuşa benzetmektedir: "*Kuşa kafesi bırakıp uçmak nasıl hoş, nasıl tatlı gelirse bana da ölmek ve bu yurttan göçmek öyle hoş öyle tatlı geliyor.*" ¹⁷

Başka bir yerde de "*Yarı canlı bir hâlde dünyayı bir katır götünden görmeye bile razıyım, tek ölmeyeyim dedi. Kafes etrafında kedilerin toplanmış olduğunu görmüş, bir kuşa benziyen ruhu, uçmaktan meyyus olmuştu.*" ¹⁸ diyerek kuş ve ruh arasındaki eskiden kurulmuş bağı hâlâ sözlerinde koruduğunu bizlere göstermiştir. Hatta ruhu can kuşu şeklinde isimlendirmiştir "*Can kuşu kedilerden 'hele durun bakalım' sesini duyunca delik arayan fareye dönmüştür.*" ¹⁹ "*Kuşa benzeyen her cüzün aslına uçuşması için bu uzlaşmayı bozup yırtmak ister. Ey cüzüler daha ecel gelip görünmedi ecelden önce kanat çırpmanızda bir fayda yok der.*" ²⁰

Bu ifadelerden başka Mevlâna, ruhla ilgili hikâyelerinde ruhu tanımlamak için hep kuş'u kullanmaktadır. Yine *Mesnevî*'sinde Mevlâna "*Ölmüş ruhların-hepsi dirildiler kanat çırpıldılar, öldüler, ten mezarlarından baş kaldırdılar*" diyerek ruhu kuşlara benzetmiştir. ²¹ "*Doğan kuşunu uçur, ruh güvercinini tut.*" ²²

¹⁷ / ¹⁸ / ¹⁹ / ²⁰ / ²¹ / ²² Mevlâna, *Mesnevî*, C.III, s. 380/, ¹⁸ C.III 381/, ¹⁹ C III.s 383./ ²⁰ C III, s.428. / ²¹ C IV, 1953./ ²² C VI, s. 70.

diyerek bu benzetmeyi kullanmıştır.

Ayrıca rubailerinde de "*Can kuşunun yücelere meyli var.*"²³ örneğinde olduğu gibi Tanrıçılık inancına uygun şekilde, ruh anlamında kuş benzetmesinin kullanıldığını görmekteyiz. "*Sema esnasında kol açılırken, çapraz biçiminde omuzları kavrayan parmaklar gevşetilerek eller yavaş yavaş göğse indirilir, çapraz çözülmüş olur, yine eller vücûda temas ederek sağ el sağ böğre, sol el sol böğre inerek, normal konumuna gelmiş olur. Sonra geriye doğru gerilerek bir kuğu kanadı gibi ahenkle döne döne yukarı kaldırılır. Ahmed Bican Dede, 'Omuzları kavrayan eller Allah denilerek birden yukarı kaldırılmalı, kırıtır gibi aşağıya indir, yukarı çıkar şekli yapılmamalı, bir kuşun kanat açması gibi açılmalı' der.*"²⁴

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere sema esnasında Mevlevî aynı Tanrıci âyinlerde olduğu gibi bir ruh hâline gelmektedir. Eski Türklerden itibaren kuş, ruhu simgelemektedir. Semada da Mevlevî, aynı bir Kam'ın gök ayininde yaptığı gibi manevî âleme, yani Tanrıya, ruh hâline gelerek yükselişini bir kuşun süzülüşüne bürünerek ifade etmektedir.

Ruhlarla İrtibat

TANRI İNSANLARI RUHLARLA ETKİLER

Kam, vecd sırasında ruhları egemenliği altına alarak veya dostluklar kurarak, ölümler ve doğa ruhlarıyla ilişki kurar. Böylece manevî âlemlerle doğrudan ve somut ilişkilere giren Kam'ın, birçok ruhla irtibatı olur. Kendini Kam olmaya hazırlayan bir kişi, düşünde ya da 'vecd' başlangıcında, seçici ruhu olan bir ata ruhuyla, bir ilâhi varlıkla, bir pirlle, veya göksel eşyle vb. karşılaşır. Bu ilk temas, görevinde kesin rol oynayan ruhu görmesine ve onunla 'yakınlık' kurmasına yol açar. Kam adayı bundan sonra, kendisini bütün öbür ruhlarla temasa geçiren, gökyüzüne yükselten ya da yeraltına indiren seçici ruh aracılığıyla, yalnızca ölümler tarafından bilinebilecek gerçekleri öğrenmek yetkisini kazanır.

Kam'ın irtibatta olduğu ruhlardan bir kısmı Kam'ı korurken ve güç verirken, bir kısmı da ona yardım etmekle vazifelidir. Bu ruhların hepsinin kişisel isimleri, özel bir şarkısı ve kendine özgü simgeleri vardır. Hayvan biçiminde düşünülen söz konusu ruhlar kurt, geyik, çeşitli kuşlar özellikle kartal, baykuş, karga suretinde görünebilirler. Hayvan suretinde görülen ruhların bazıları hayvan pirlidir. Ruhlar bir şeyin suretine bürünerek göze görünürler aksi takdirde ruh

²³ Mevlâna Celâleddin Rumî, Çev. Gölpinarlı, *Rubailer*, Ajans Türk, Ankara, 1982, s.64.

²⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

ların görülmez olduğu söylenir. İnanişâ göre ruhların ancak sesleri duyulur. Ayrıca, bu ruhlar, ağaç, toprak, ateş olarak da ortaya çıkabilirler. Bilindiğinin aksine hayvan ruhları her zaman koruyucu ya da yardımcı ruh olarak çoğunluğu teşkil etmemektedir. Bunlardan başka, ölümlerin, ailenin vefat etmiş büyüklerinin, ölmüş kudretli Kam'ların, ocak, orman, yer, su gibi yardımcı ruhların da Kam'a âyin sırasında yardımcı olduğu kabul edilir. Mevlevîlikte, ruhsal âlemle irtibat âdetâ bir sevgiliyle irtibat şeklinde anlatılmaktadır hatta zaman zaman cinsel çağrışımlara varan benzetmeler yapılmaktadır. Ölümle birliğe ulaşmak bile gerdek gecesine benzetilmiştir. Rubailerden bir kaç örnek vermek gerekirse:

"O düğümle dolu, o ikiye ayrılmış saçlarla bağlanmışım; o şeker mi şeker dudaklar yüzünden feryad etmekteyim. A buluşma kavuşma vaadi hiçten ibaret güzel, ayrılığının gamı niceye bir sürüp gidecek, niceye bir?" ¹

"Gönlümü aşk gamına uğratacağım; canımı bela okuna amaç edeceğim. Senin aşkında geçmeyen ömrümü bugün, gönül kanıyla kaza edeceğim." ²

"O kavuşulması hoş mu hoş dilberin evine gittim; güle güle karşıladı beni; ey arif, ay aşık, ey bilgin diye kucakladı, şeker gibi iyice göğsüne bastırdı, sıkıttı beni." ³

Bunun kaynağını Tanrıci inançtaki 'göksel eş' kavramında bulmaktayım. Kam'a ilâhî şarkılarını öğreten ve ruhsallıkta rehberlik eden bir göksel eş bulunmaktadır ve bu eş diğer dünyasal eşlerin hiçbirisine benzemeyecek kadar üstün bir güzelliكتedir. Belirli bir istem olmaksızın 'Tanrısal' ya da 'kendiliğinden' seçimle Kam olma sürecinde genellikle karşı cinsten olan bir seçici ruh veya ölmüş bir Kam'ın veya ataların ruhları kendisine akraba olmayan birini seçer. Onu âdetâ mitsel, geçmiş bir zamandan miras olan doğa üstü bir mesajın aktarımı ile Kam'lığa davet eder. Bundan hareketle kalıtsal yolla Kam olanların yanında böyle 'bağımsız' Kam'lar da yer almaktadır. ⁴ Kalıtım ilkesini esas alan topluluklarda dahi bu bağımsız Kam'lara rastlanmaktadır.

Demek ki Kam olabilmek için gerekli olan başlıca ve en değişmez ilke, Kam olacak kişinin öteki dünya tarafından verilen kararla seçilmesidir. Kam adayı, ruhu öteki dünyaya yolculuğa çıktığında, ya da seçici bir ruh onu ziyarete geldiğinde Kam'lığın esinli bilgisini doğrudan öteki dünyadan elde eder.

R. Hamayon'un (1990) Sibiryâ bölgesinde, yaptığı incelemelerinden anlamaktayız ki, eski çağlarda Kam'ın seçici ruhları, suda veya karada yaşayan doğaüstü eşlerdir. Ancak hayvancılık ya da tarım gelişince, bu ruhların yerini

1/ 2/ 3 Mevlâna, Celâleddin Rumî, Çev. A.Gölpınarlı, *Rubailer*, Ajans Türk, 1982, s. 71/ s. 72.

4 Shirokogorov, *Psychomental Complex of the Tungus*, Shanghai-London, 1935.

artık zamanla ölmüş ataların ruhları alır.

En eski anlayışa göre seçici ruh, Kam'ın çok eski çağlardan gelen doğaüstü eşi sayılır. ⁶ Kam'ın ruhsal eşi olan bu ruh 'Ayami' olarak adlandırılmaktadır. Bazı Kam'ların anlattıklarına göre bu ruh, Kam olma aşamasında bir akşam aday yatağında uyurken ona görünür. Bu kadın çok güzeldir (bazen çok kısa olduğu söylenir). Fizikî özellikleri ile, kıyafet ve takıları ile ait olduğu millî yapının özelliklerini taşır. Bazı bilgilere göre de bu kadının yüzünün yarısı siyah yarısı kıızıdır. Bu ruh hem adaya Kam'lık sanatını öğretecek, hem de adamı kocası sayacaktır ve şifa dağıtabilmesi için ona yardımcı ruhlar temin edeceği gibi kendi de ona hep yardımcı olacaktır. ⁷

Seçici ruhlardan olan göksel eş, önce Kam seçimini gerçekleştirir, sonra da onu özel yardımcı ruhlarla donatır. ⁸ Bu eşin aynı zamanda tehditkâr olduğunu da bazı kaynaklar vermektedir. Kadın, Kam adayını "-Sözüme uymazsan, dediklerimi yapmak istemezsen senin için çok kötü olur, öldürürüm seni" şeklinde sert bir şekilde tehdit eder. Bu ilk görünmeden itibaren Ayami adayın evine gelip gider. Kam onunla kendi karısıymış gibi yatar. Ama çocukları olmaz. Bir tepede bir kulübede tek başına yedinci gökte yaşar Ayami. Bazen eşini onu yanında kalmaya çağırır. Bu amaçla lezzetli yemekler hazırlar ve ona yedinci gökte bir sofraya kurar. "-Kocacığım, der ona, haydi mavi sofraya oturalım!... Gel! Perdenin arkasına saklanırsın, sevişiriz". Ve Kam onu her gördüğünde onun eline kimsenin su bile dökemeyeceğini söyler. ⁹

Kam'ın bu ruhsal karısı, isteğe bağlı olarak biçim de değiştirebilmektedir. Bazen yaşlı bir kadın, bazen kurt ya da kanatlı bir kaplan şekline girebilmektedir ve kadın onu havada veya yer altında başka yerleşim bölgelerine götürebilmektedir. Bu yüzden ona korkmadan bakmak mümkün olmamaktadır. Şekil değiştirebilen Ayami, kocasını alarak ona farklı boyutlardan dünyanın farklı yerlerini göstermektedir. Âyin esnasında, büyük olsun küçük olsun tüm yardımcı ruhlarla bu kadın tıpkı duman ya da buhar gibi Kam'ın içine sızar ve zaman zaman Kam'ın ağzından konuşan o kadın olabilmektedir. Ama çoğu zaman bu kadın âyinlerde Kam'ın âdeta bir esin perisi durumundadır ve onun yardımcısı olmaktan öteye geçemez. Sliepzova'nın verdiği bilgiye göre, Kam rüyasında bir abası veya ruhsal eşiyle cinsel ilişki görürse göreve hazır durumda hemen o gün bir

⁶ Roberte Hamayon, *La chasse à l'âme, esquisse d'une théorie du chamanisme sibérien*, Nanterre, Société d'ethnologie, 1990, s. 434, 647.

⁷ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 99.

⁸ Lopalin, alıntı yapan Delaby, 1976, 38.

⁹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 103.

hastaya çağrılacağından ve onu iyileştireceğinden emin olarak uyanır. Buna karşılık rüyasında abasını kanlar içinde ve hastanın ruhunu yutarken görürse hastanın fazla yaşamayacağını anlar ve ertesi gün onu sağaltmak için çağrıldığında bu görevden kaçınmak için elinden geleni yapar. Rüya görmeden çağırılmışsa şaşkına döner ve ne yapacağını bilmez.

Bu ilişkinin ruhsal bir evlilik biçimini aldığı görülmektedir. Kam ruhsal eşinin varlığını başkalarından gizli tutarak onu onurlandırır. Çünkü o özel birisidir. Çünkü o birden fazla gerçeklik düzeyinde etkindir. Kam adayı ona danışma ihtiyacı duyduğu anda soluğuyla sorusunu gönderir. O ise bazen ağaçların tepelerinde esen rüzgârla, bazen de farklı bir işaretle ona yanıt verir. Bu ruhsal eş içli dışlı bir amel ortağıdır. Göge veya yer altına ait bir ruh bir doğa ruhu, ya da 'su ruhu' olabilir. Öteki dünyada damat konumundaki Kam, bazen bir mitsel hayvan biçimine (emeget) girerek ona ulaşır.¹⁰

Bu olguda cinsel öğelerin varlığı inkâr edilemez, lâkin Eliade'nin de belirttiği gibi şu nokta gözden kaçırılmamalıdır: Ayamî, sadece cinsel ilişkide bulunarak kocasını Kam yapmış olmamaktadır. Kocanın dinsel statüsünü değiştiren ve onu yavaş yavaş Kam'lık görevine hazırlayan Ayamî'nin verdiği yıllar süren gizli eğitim ve esrimeli öbür dünya yolculuklarıdır.

Kam'ın göreve çağırılmasının, ruhsal eşle ilişkiye girmekle bir alâkası yoktur. Kam'lığa çağrı, Ata ruhu olsun, ölmüş Kam'ların ruhu olsun, ruhsal eş olsun, gök veya yer altı dünyasından gelen ruhların ortaya çıkmasıyla gerçekleşmektedir.

Ruhsal eşle cinsel ilişki, adayın Kam'lığının söz konusu ruhun esrime içinde görülmesiyle kesinleşmesinden sonra gelir. Ayrıca Eliade'nin de belirttiği gibi, mistik aşkla tensel aşk arasında sıkı ilişkilerin olduğu hakkında elimizde bilgiler vardır. Aynı konu kadın Kam adayları için de geçerlidir.

Yakut folklorunda da sık sık görmekteyiz ki, Güneş'in, Ay'ın, Ülker'in çocukları, yani göksel ruhlar, kadın Kam'larla evlenmektedirler. Eliade, *Şamanizm* adlı kitabında Buryatlarda bir kadın Kam'ın göksel koca olarak bir Kam'ın atasal ruhunu *-sekiz bacaklı bir atı-* aldığını ve bu mistik evliliğin sonucu olarak harasındaki kısıraklardan birinin sekiz bacaklı bir tay doğduğunu anlatmaktadır. Kam'lık çağrısı ruhsal eşten değil de bir ata ruhundan dahi gelse, A.N. Mihailov'a göre ata, Kam adayını eğitmek için göge götürür ve Kam, Kam'lık eğitimini tamamladığı zaman, Kam'ın ruhu gökte, gelecekteki eşiyle karşılaşır ve onunla cinsel ilişkide bulunur.

¹⁰ Roberte Hamayon, *La chasse à l'âme, esquisse d'une théorie du chamanisme sibérien*, Nanterre, Société d'ethnologie, 1990, s. 492, 522.

Tanrıca inanışa göre; Tanrı, insanları ruhlarla etkiler. Kam da, Mevlevî de ruhları gören, ruhsal dünyayla irtibata geçip onlardan aldıkları mesajı yere ileten birer aynadırlar. İkisi de ruhlardan gelen işaretleri anlar ve yorumlar. İdris Şah'ın *Oriental Magic* adlı kitabında ifade edildiği gibi, bazı Sûfî erenleri hiç karşı-laşmadıkları ya da çok önceleri ölmüş biriyle konuştuklarını ve onlardan bazı bilgiler aldıklarını öne sürmüşlerdir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, Sûfiler sadece kendi aralarında değil, ruhsal dünya ile de bilgi alış verişi içindeydiler. Aynı Kam'lar gibi...Mevlevîler de ruhlarla irtibat hâlinde olduklarından, ölü veya diri, yani bedenli veya bedensiz farkı olmadan tüm ruhlarla iletişime girmekte ve bilgi alabilmektedirler. Mevlâna *Mesnevî*'sinde şöyle der: "*Bu nişane, gören kişinin hakkındadır. Başkasına bu nişâne nereden zuhur edecek?*" ¹¹ "*İnsanoğlu, ruhların nağmesini işitmez; çünkü ruhların sırlarına yabancıdır.*" ¹²

Tanrıca inanca göre, hem yeraltına ait kötü ve tatminsiz ölülerin ruhları, hem de göğe âdeti çadır kurmuş, göğe yükselmiş kahraman ve kâmil insanların ruhları, her biri kendi çizgilerince yer yüzündeki insanların içine nüfuz edebilmektedir. Bu inanış Mevlâna'da devam etmektedir. Mevlâna *Mesnevî*'sinde;

"Şeytanlar bile o kalabalıklarıyla, o kötülükleriyle sırtımızı, fikrimizi, git-tiğimiz yolu biliyorlar. Onların bile içimize hırsızlama bir yolu var. Biz onların hırsızlıklarından baş aşağı gelmekteyiz. Her an bize büyük ziyanlar veriyorlar. Delikleri var, yarıkları var, bizi gözetliyorlar. E... artık âlemdaki aydın canlar, neden gizli hâllerden bihaber olsunlar? Gökyüzüne çadır kurmuş olan canlar, insanın vücuduna girmede şeytanlardan aşağı mı olurlar? Şeytan hırsızlama olarak göğe çıkmaya kalkışır da, yakıcı şahapla kovulur, sürülür. Kötü kâfir, savaşta mızrakla nasıl beyni üstüne düşerse o da gökten baş aşağı öyle düşer. Şeytanları, o gönüllerin beğendikleri ruhları kıskandıklarından, gökten böyle baş aşağı atarlar. Artık çolak, topal, kör, sağır değilsen, ulu ve yüce ruhlara karşı bir zanda bulunma. Utan, az söylen, can çekişme. Cismi gözeten, sırlarını anlayan nice casus var." ¹³

Bilgiye Ulaşma

Mevlevîlikte, "*Gerçek, bilim dış öğrenimle değil, aşk ve coşkuyla elde edilir. Buna Ledûn ilmi denir. Bu bilim, Tanrı'nın esin verdiği (ilham ettiği) ve mürşidin öğreticiliğiyle, yol göstericiliğiyle bilinen gerçek bilgisidir. Bilginlik, insanın özünde bulunan bir yetenek, bir ustalıktır.*" ¹ Zaten Tanrıca anlayışta da

¹¹ / ¹² / ¹³ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 130. ¹¹ C I, s. 157. ¹² C IV., 1953, s. 146.

¹ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

tüm bilgiler ruhta saklıdır ve kitaplardan ziyade her yerde yazılıdır. Tanrıci sistemde de bilgi edinmenin ve ilmî keşfin, birincil kaynağı aşk ve coşkuyla yoğunlaşma ve ilâhî ilhamdır. İlaç yapımında, tedavide ve daha bir çok konuda gerçeğin bilgisine ulaşmak için bu yöntem uygulanır.

Ayrıca Mevlâna, yukarda tarif edildiği manâda gerçek bilgiyi geçerli sayar; gerçek bilgini över. *Mesnevî*'sinde; "*Gönle uran adamı gönül ehli yapan ilim; insana fayda verir. Yalnız tene tesir eden, insana mal olmayan ilim yükten ibaretir.*" der. ²

Tanrıci felsefede de bilim, araştırma ve keşif, hep düzeltme ve iyileştirme amaçlıdır. Mevlâna; "*Bir bilgiyi işiten kişi beğenmez, kabul eylemez, feryat ederse, o bilgi taklit bilgisidir, öğrenilerek elde edilmiştir (adama mâl olmamıştır).*" ³ Yani Mevlâna, burada bilginin ancak yaşanarak, deneyimlenerek elde edilebileceğini ifade etmiştir. Dikkat edilirse Tanrıcılığı da birçok başka dinlerinden ayıran en büyük özellik dinsel gerçekliği ve bilgiyi ruhsal boyutta ve yaşamda birebir deneyimlemeyi sağlamasıdır.

Tanrıcılığın insanı cezbeden ve huzur veren bir sadeliği vardır. İnanılması ve yapılması gereken şeyleri listeleyen, basmakalıp dinlerin yaklaşımlarından farklı olarak, insana ilk elden ruhla ilgili deneyimler yaşama imkânını sağlamaktadır. Bu dinî inancın, teoride, sözde kalma şansını insanda bırakmayan, deneyimlemeyi öngören bir dindir. Bu yaklaşım, Orta Asya kökenli İslâmî tarikatlarda da devam etmiş ve örneğin Nakşibendi tarikatında bu görüş, şu ifadelerle dile getirilmiştir: "*Hangi söz söylenmek istenenin kendisi olabilir ki! Bir kimse kırk yıl 'su, su, su' diye inlese, asla suyun özünü göremez, tadını tadamaz, mutlaka suyun kendisini görmesi, ondan kana kana içmesi gerekir ki suyun ne olduğunu anlasın.*" ⁴

Tanrıcılığın uygulamaları bize bu imkânı sağlamaktadır. Bouillane de Lacoste, bir Moğol'un ağzından şu cümleyi işitmiştir: "*Kam' lar bize hayatla ilgili şeylerden söz ederler. Oysa diğerleri bize sadece ölümle ilgili şeylerden söz ediyor.*"

Kuşkusuz bu inancın saygınlığının temeli buradan kaynaklanmaktadır. Tom Robbins ilk dinleri şöyle tarif eder: "*İlk dinler, içinde bir sürü yaprak bulunan çamurlu havuzlar gibiydi. Orada gizlenen ruh balığı, oradan oraya sıçrayabilir ve beslenebilirdi. Fakat sonunda dinler birer akvaryuma dönüştü; sonrada balık üretme havuzlarına. Yaratanın yüzünü görme özlemini duyan akvaryumdan atlamalı, balık çiftliğinden kaçmalı, vahşi şelâlelerde yüzmeye, derin fiyortlara dalmaya gitmelidir*" Robbins'in fevkalâde ifade ettiği gibi, ilk din olan Ak Din İnancı da inanana birinci elden deneyimleme, inancı yaşama ve hissetme imkânı verir.

² / ³ Mevlâna, A.g.e. Cilt I, s. 283. / ³ C II, s. 187.

⁴ Abdulkadir Akçipek, *Mevlâna Küçük Hüseyin Efendi*, İstanbul, 1988."

Âyinler

Tanrıci inançta dinî tören, âdeta vecd ile ruh hâline gelmiş insanın olağan üstü gücünü sergileyen ilâhî bir oyundur. Mevlevî törenlerinde de biz vecd ile sürekli döner hâlde kusursuz akan bir gösteriyi izleriz. Bu âyinlerde aynı Kam âyinleri gibi Tanrısallıkla bütünleşmenin sonucunda ortaya çıkan ruhun gücüne tanık oluruz. Ayrıca Kam törenlerinde, Kam, ruhların ve Tanrı'nın ona ilham ettiklerini yansıtmaktadır. Mevlâna da *"Biz ney gibiyiz. Bizdeki neva (feryat, inleyiş) sendedir. Biz dağ, gibiyiz. Biz de olan seda sendedir"* şeklinde konuşarak bu yansımaya aynen icra ettiğini ifade etmiştir. Mevlevîler de, Kam'lar da göğün katlarını birer birer geçerek en yüksek katmana erişilmesi ruhun tekâmülüne, kemâline kanıttır. Tanrıci âyinlerde de altıncı kat gökte, Kam Ay'ı selâmlar. Yedinci kat göğe çıkar. Burada Güneş'i selâmlar. Gök katlarını birbiri ardından geçerek, gücünün yettiği en yüksek kata kadar ilerler, gücünün elverdiği doruğa varınca durur, davulunu bırakır ve Bay Ülgen'e alçak gönüllülükle yırlar söyler.

Tabî ne Tanrıcilara göre, ne de Mevlâna'ya göre herkes göğün en üst katına erişebilecek kadar ruhî güce sahip olmayabilir. Bu anlayışı *Mesnevî*'de şu cümlelerde görmekteyiz; *"Can, İbrahim canı olmalı ki, nuru ile ateş içinde cennetler köşkler görsün. Derece derece Ay'a, Güneş'e kadar yücelsin; halka gibi kapıda kalmasin. Halil gibi yedinci kat gökten de geçsin, çünkü ben batanları sevmem."* Ayrıca Mevlâna, *Mesnevî*'sindeki bir hikâyede peygamber *"Hakkın lütfu secdegâhımı ta yedinci kat göğe kadar arttırdı"* demektedir. Yani peygamberi göğün en yüksek katına çıkıp, orda ibadetini yerine getiren Kam'lara benzetmiştir. Başka bir yerde de Mevlâna, *"Kendinde gök'e doğru çıkmaya bir meyil gördün mü, hüma kuşu gibi devlet kanadını hemen aç."* diyerek, gök katmanlarını çıkmanın ruhi olarak yükselmeye işaret ettiğini belirtir ve bu simge de tamamen Şamanîdir.

Mevlâna; *"Veliler, halkın gözünden gizlenmek için dağlara giderler derler ya... Hakikatte zaten halka nazaran bunlar yüz tane dağın tepesine çıkmışlar, ayaklarını yedinci kat göğün üstüne atmışlardır. Onlar halka nazaran yüzlerce denizden, yüzlerce dağdan ötedeyken, neden dağlara giderler de gizlenirler? Velinin dağa çıkmaya ihtiyacı yoktur ki... gök tayı bile onun ardından koşar, ayağından yüzlerce nal sökülür, düşer de yine izine yetişemez."*¹ der. Kam da bu anlatımda olduğu gibi gökte yolculuğuna, yani göğün ve yerin katmanlarına,

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 119.

dağ doruklarına ve denizin diplerine binek hayvanı ile birlikte çıkar. Kam, ayinlerde ateş etrafında döner, davula hızla vurmaya başlar. Bu, göğe yükselişin başlama işaretidir. Snra Kam, kayının gövdesindeki birinci çentiğe çıkar; davulunu şiddetle çalar, göğe yükselmekte olduğunu gösteren hareketler de yapar. Gök gürültüsünü taklit ederek, kayının ve ateşin çevresinde dolanır, sonra hızlı bir at örtüsüyle örtülmüş bir peykeye yaklaşır. Bu peyke 'pura'nın, yani kurban edilen atın ruhunu temsil eder. (Kam'ın binerek göğe çıktığı atın ruhu 'Pura', Peygamberin göğe yükselmek için [Miraç] bindiği kadın başlı ve tavus kuşu kuyruklu, kanatlı kısrağ olan 'Burak'a benzemektedir) Kam bunun üstüne çıkarak haykırarak yırlar. Kam'ın coşkusu gittikçe artar; davulunu çalmayı sürdürürken Baş tutkan'a da çabuk olmasını söyler. Bu kişinin de ruhu Kam'a eşlik etmek üzere atın kiyle birlikte bedeninden ayrılmıştır. Baş tutkan, yolun güçlüklerinden yakını, Kam onu yüreklendirir. Sonra ikinci taptıya çıkarak, simgesel olarak ikinci gök katına varmış olur ve ırlar: İkinci tavandan geçtim, İkinci basamağı çıktım, Bak! Tavan yerde, parça parça!... Sonra gök gürlemesini ve yıldırımını taklit ederek, çıkışını tekrar ilan eder. Üçüncü kata gelince pura iyice yorulur; onu dinlendirmek için Kam kazı çağırır. Kaz çıkagelir. Kam biner ve yolculuğuna devam eder. Fakat kaz da yorulduğundan yakınıncı üçüncü gökte bir mola verir. Bu sırada Kam, göklerin her katında neler bulunduğunu ve bu yolculuk sırasında tanık olduğu bir takım garip olayları çadırdaki bulunanlara anlatır, ilâhiler söyleye söyleye dördüncü kat göğe çıkar. Davulu ile yine gök gürlemesini temsil eder. Göğe yolculuğu esnasında onu yolundan caydırmaya çalışan Erlik'in kızları ortaya çıkar. Onlarla arasındaki konuşma anlatılır veya simgesel olarak ifade edilir. Kam altıncı kat göğe çıkarken herkes külâhını alır. Altıncı gökte Kam Ay'ı selâmlar. Yedinci kat göğe çıkar. Burada Güneş'i selâmlar. Gök katlarını birbiri ardından geçerek gücü yetiyorsa dokuzuncu kata ulaşır. Gücünün elverdiği doruğa varınca durur, davulunu bırakır ve Bay Ülgen'e alçak gönüllülükle yırlar söyler. Sonra kurbanın kabul edilip edilmediğini ve geleceğe ait bazı ayrıntıları, hava durumları ve ürünün nasıl olacağına ilişkin bilgiler edinir ve başka şeyler öğrenir.

Kam, yer yüzüne iner. Geri döndüğünde kam yere yığılır ve kendinden geçer, davulu atar, yere serilir, Baş Tutkan yaklaşıp elinden davulu ve tokmağı alır. Kam, sessiz ve hareketsiz kalır. Bir süre sonra derin bir uykudan uyanıyormuşçasına gözlerini ovuşturarak açıp uyandığında uzun bir yolculuktan dönmüş biri gibi herkesle selâmlaşır.

Hem Mevlevî hem de Tanrıci âyin, istiğraktan çıkışla sona erer. Dördüncü selâmların vazgeçilmez bir güftesi olan 'Sultân-ı menî' duyulunca artık mukabelenin son kısmına gelindiği anlaşılır. İstiğraka giren, dikkati dağılabilen

semâzenler, hattâ şeyh efendi, bu güfteyi duyunca semâ'ın sona ermekte olduğu ikâzını alır, toparlanır ve kendine gelirler. ²

Kam âyininin üçüncü ve son gününde Kam'ın şerefine büyük bir ziyafet verilir. Üçüncü gün yine akşam yapılan şenlikte yenilir, içilir, eğlenilir ve bu arada ruhlara saçılır. Bu söylediklerimiz üç gün devam eden âyin ve törenin özeti. Burada da gördüğümüz üzere Kam'ın göksel yolculuğu ve bu yolculuğa yetişemeyen at veya başka binek hayvanları, hem Mevlevîlikte hem de Şamanî motiflerde bulunmaktadır.

Kam âyinlerini incelersek Ak Dinde âyinlerin amacı, sevap kazanmak değil, vecd ile ruhsal bütünleşme sağlamak, bu şekilde ruhu göğe yükselen kişinin, göğü yere yansıtacak bir ayna hâline gelmesi ve oradaki nuru, yani aydınlanma içeren mesajı yere aktarmak insanda günümüzde 'şuurlanma' ve 'aydınlanma' olarak nitelendirilen bir değişim sağlamaktır. Aynı tema farksız bir şekilde Mevlevî âyininin de amacını teşkil etmektedir. Mevlevî âyinleri de sevap kazanmak için değil aynı amaçla düzenlene gelmiş âyinlerdir. *"Semâ'daki dönme hareketi, mûsikînin nağmeleri ile birleşir, her çark atışta zikredilen 'Allah' ismi Celâli'nin feyzi, gönlü bir ağ gibi sarar, kuşatır, dervîşi eritir, şeffaflaştırır, bir nûr sütunu hâlinde Hakk'a yüceltir."* ³ Bu tarifte de olduğu gibi amaç göğe, yani Tanrı'ya yükselmektir.

Tanrıculukta, Kam âyinleri, kişiyi, kutsal dışı, yapay ve değişken zamandan kopararak, efsanelere, mitlere, ruhlara ait olan, kutsal, gerçek ve değişmeyen 'zamansız zamana' taşır. *"Âyin içsel bir olayın dışsal planda uygulanmasıdır. Öyle ki Kam âyinleri bir an için kendilerini Tanrı'yla birlik olma, ruhsal şifanın kaynağıyla özdeşleşme, ya da bir çeşit aşkın, gücün cisimleşmesi olayına kattıkları bir gizemci drama anlamında ortaya çıkmaktadır. Bu, daha çok bir gizem içinde yer alma deneyimidir. Günlük uğraş alanlarını gizli ve özel bir zaman süreci uğruna terk etmek, Kozmos'a girmek ona dahil olmaktır."* ⁴ Bu tanım, içinden Kam sözcüğünü çıkararak, başka hiçbir değişiklik yapmadan Mevlevî âyinlerini tanımlamak için rahatlıkla kullanabiliriz. Mevlevî âyinlerini bu açıdan tanımlamak bir tekrar niteliğinde olmaktan öteye gidemeyecektir.

Kam âyinlerini ve Mevlevî törenlerini birer ilâhi tiyatro veya ilâhi bir sahne gösterisi olarak da isimlendirebiliriz. Çünkü her ikisi de dansı, müziği canlandırmayı ve mesajı içeren ilâhi simgesel bir gösteridir. Mevlevîlikte de dinî törenin anlamı ve icrası bu anlayışla devam etmiştir. Belki de Kam âyinlerinin tam anlamıyla bir tiyatral ziyafet olmaları nedeniyle Başkurtlar, Altaylılar,

² / ³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁴ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999.

Kırgızlar, Doğu Türkistan Türkleri gibi bir çok topluluk, Kam âyinine ‘oyun’ demişlerdir. Hatta oyun sözcüğü yalnızca Kam için değil, Kam töreninin tümüne verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrıci âyinleri incelersek; Banzarov'a göre Şaman kelimesi Mançu'ca ‘saman’ dan, (Tunguzca ‘Şaman’-dan) gelmektedir. Bu kelime zaten oynamak ve oyunculuk mânalarını içinde barındırmaktadır. *"Oyunun, kutsallık kavramı ile bu kadar içice geçmesi, Kam'ın eylemlerinde taklidi, dansı, müziği, şarkıyı, vantrologluğu kullanması ile ilintilir."*⁵ Yani Kam, geniş mânada oyunculüğün tüm marifetlerini en başarılı bir şekilde kendinde toplamaktadır. Kam gerçek ve büyük bir oyuncudur ve bu özelliği ile diğer din adamlarından ayrılır.

Elimizde olan *"Siyah Kalem'in resimlerinden de bilmekteyiz ki, bu resimler Kam tarafından sergilenen bir ilâhi tiyatronun dekorlarını oluşturmaktadır ve bir öykünün ruhunu betimlemektedir."*⁶ (Bkz. Resim 35)

Bu ilâhi tiyatro için hazırlanan dekorlarda, günümüz dekorları gibi sadece fiziksel mekân değil, hikâyenin ruhsal mekânı betimlenmiştir. Her Tanrıci âyin, Eliade'nin (1999) sözleriyle; günlük yaşantılar dünyasında eşsiz bir seyirlik olaydır. Başka bir dünyanın, âdeta bir ruhlardan ve mitolojiden oluşan harikalar dünyasının, perdesini kaldıran marifetlerin gösterildiği, her şeyin mümkün görüldüğü, ölümlerin yere indiği, yerdekilerin ölüp tekrar dirildiği, insanların ve ölümlerin bir anda kaybolup tekrar ortaya çıktığı, bir tür insan üstü özgürlüğün olaylarla ortaya konduğu ve apaçık biçimde insanların önünde var kılındığı çok özel bir dünyanın sergilenmesidir. Bu gösteride Kam aynı mevlvî gibi bir yanıla gökte ruhsal âlem ve Tanrı ile birliktedir, bir yanıla da yeryüzü ve insanla. Bu âyinlerde Kam, semâdaki Mevlvî gibi, bir yandan öteki dünya daki varlıklarla ilişki geliştirmekte, aynı zamanda, oturuma neden olan ve katılan kimselerle iletişim kurmakta ve gökten aldıklarını onlara, ayna vazifesi görerek yansıtmaktadır. Kam, âyinde vecd hâline girerek, öteki dünya da yaptığı ‘yolculuk’ sırasında olup bitenleri, ruhlara ya da Tanrı ile ilişkisinde karşılaştıklarını, oturumu izleyenlere, simgesel ve görsel bir dille, hareketlerle mimiklerle, ilâhilerle, cıgıllıklarla veya susuşlarla yansıtmaktadır.

Tüm âyinlerde karşılaştığımız üzere, birden bire her köşeden ruhların sesleri duyulmaya başlar. Bu sesler yeraltından, ya da çok uzaktan gelir gibidir. Kam, başını hızla sallayarak baş sesi diye adlandırılan ruhların sesiyle konuşmaya başlar ve göksel dünyadan mesajlar verir. *"Bu âyinin 'im sanap yat' ismi verilen aşamasıdır. 'im sanap yat'ın günümüz Türkçe'sindeki karşılığı; işaret, alâmet ve*

⁵ Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

⁶ Ş. Mazhar İpşiroğlu, *Bozkır Rüzgarı Siyah Kalem*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004.

düşünmek anlamına gelir." ¹⁰ Aslında Kam'ın yaptığı, ruhların ağzından konuşmak değildir, onlarla konuşmak ve bunu aktarmaktır. Kam, ruhların söylediklerini çok alçak ve esrarlı bir sesle tekrarlar. Kam, âyin esnasında yer yüzünde ve göklerde gezdiklerini sanatkârane temsil ederler. Dans yaparken bazen dağ tepesine çıkmayı, bazen inmeyi, bazen göklerde uçmayı, bazen dinlenmeyi çok güzel temsil ederler. Kam, göklere doğru uçarken uçsuz bucaksız gök yüzünde dolaşan ruhlar ve kuşlar Kam'ın göklere, Tanrı huzuruna doğru uçmasına hayran kalırlar, heyecanlarından karma karışık gürültü çıkarırlar. Kam, bunu davulunun sesleriyle ifade eder. Yani müzikten yardım alırlar. *"Transa geçtiğinde tarihten, gelecekte haber veren bir boz atın sırtında göklere uçan kudretli Kam'lerden bahsedilir.*

Âyin sırasında karanlıkta çadırın içinde çeşit çeşit garip olaylar meydana gelir: nesneler havalanıp yer değiştirir; çadır sarsılır; taş veya odun parçaları yağar; ölülerin ruhları Kam'ın sesiyle törende hazır bulunanlarla konuşur." ¹¹

"Metapsişik çalışmalarda gerçekleştirilen bu tür irtibat celselerinde, kişinin sesinde çok ciddî değişimler olduğu tespit edilmiştir. Bu kurulan irtibatın en önemli göstergelerinden biridir. Bu değişime, kurulan irtibatıki yoğun psişik enerjiler sebebiyet vermektedir ki, bu enerjiler gözle görülebilecek çeşitli fiziksel olaylara da (eşyaların titremeye başlaması vs.) sebebiyet verebilmektedir." ¹²

Ayinlerin hepsinde göze çarpan aynı anda bir çok sesin çıkması ve gözlemci olarak katılanların bu seslerin her birinin başka yerlerden geldiğini ifade etmesi oldukça ilginçtir. Bogoras, bu aynı anda çıkan ayrı seslerin karından konuşma olayıyla açıklanabileceği düşüncesindedir. Kam'ların hemen hemen hepsi, dalınc hâlinde iken kendisine ait değilmiş izlenimi veren garip ve yüksek bir sesle konuşurlar. Erhan Tuna (2000) *Şamanlık ve Oyunculuk* adlı değerli kitabında Kam âyinini mükemmel tarif etmiştir:

"Kam, elverdiğince etkili olabilmek için, koku, işitme, görme, dokunma... gibi tüm duyuları harekete geçirmeyi öngören bir iletişim kuramını gün ışığına serer. Kam'ın düzenlediği âyinlerde ses benzetmeleri, danslar, şarkılar, müzik, gözbağcılık ve vantrologluk öğeleri bulunur. Karanlık ve gizem, makamı okuma, dünya dışı haykırışlar, cümlelere karşı tek sözcükler, iri biçimler, maskeler, simgesel giysilerle bu tam bir tiyatral gösteridir" ¹³

Kam âyinleri ve Mevlevî âyinleri onları izleyenlere, göze hitap eden etkileyici bir güzelliğin yanında ruha ve zihne hitap eden bir büyüleyicilik sunmak-

¹⁰ Candan Ergun, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2000.

¹¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 287.

¹² Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

tadır. Mevlevî âyinlerinde aynı Kam gibi izleyici hem kosmosun, yani evrenin düzeni ile; hem de kendi fanîliği ve bunun yanında ruhun ebediliği ile yüzleşme imkânı bularak, bulunduğu konumu ve varoluşunu başka bir bakış açısıyla değerlendirmek imkânını bulur. Yani kendini, başkalarını, hayatını, kısacası her şeyi farklı bir perspektiften seyretmek imkânını bulur. Kam'ın âyinde de kişi ölümle, sıkıntıyla, zorluklarla, yaşamın dönüşümleriyle yüzleşir. Yaşarken, izler hâle gelir. Kam'ın bu gösterisinden, kendi payına düşen mesajları hisseder Erhan Tuna. ¹⁴

Kam'ın âyini bu açıdan da tüm diğer Batılı ve Rus araştırmacıların algılayışlarının ötesinde bir anlayışla tarif etmiştir:

"Olağanüstü durumlarda Kam'ın sahneye koyduğu ilâhî tiyatro, yani âyin, hasta için yapılmışsa hastanın; toplumsal bir sorun için düzenlenmişse kabilenin korkularını ortaya çıkarır. Ama bunu yapmak için bu korkularla oyuncunun da yüzleşmesi gerekir. Bu sebeple Kam'ı yeraltı dünyalarıyla, hastalığa sebep veren nedenlerle ve sonuçlarla yüzleşir ve mücadele eder görürüz. Âyin âdeta bilinçaltının sergilenişidir. Bu da zorlu ve acılı bir süreçtir. Oyuncu bu sürecin sonunda ölecek ve yeniden doğacaktır. Onun bu doğuşu hem bilinçaltının ve görünenin arkasındakinin, hem de teatral ifadenin ve oyuncunun anlatım olanaklarının yeniden keşfidir. Kam bu âyinleri hastayı ve izleyicileri, mitsel bir zamâna döndürmek, atalarla, Tanrı'yla ve ruhlarla karşılaştırmak ve bu yolla hastanın tedavisini ve toplumun birliğini, mitlere ve ritüele olan inancını tazelemek için yapmaktadır." ¹⁵

Tanrıcılıkta aynı anda iki yerde olmak mümkündür. İkili var olma mucizesi söz konusudur ve bu özellik Mevlevî âyinlerinde olduğu gibi Tanrıci âyinlerde de göz önünde sergilenir. Mevlevî âyinlerinde göksel dünya ile yer yüzünü birlikte görürüz. Mevlevî, aynı Kam gibi hem göktedir, hem yerde ve gökten aldığını yere iletmektedir. Aynı Kam gibi Mevlevî de iki boyutta birden var olur.

Kam'lar, etkili danslarının yanında özellikle tedavi âyinleri sırasında sıcak kömürler üzerinde yürürler, vücutlarına ve yüzlerine şişler saplarlar. Kam, bu ruh hâlindeyken kendini normalde yapamayacağı; bıçaklamak veya ateş üzerinde yürümek gibi tehlikeli gösterilerde bulur. Kam âyinlerindeki mucizevî ve insan üstü gözükten bu gösteriler, insanın, ruh gücüne dayandığı vakit mucize gibi imkânsız gibi görülenlerin nasıl kolayca gerçekleştiğini göstermek amacıyla ve ruhun kuvvetini göstermek maksadıyla icra edilir. "*Kam, kendi vücut ısısında bilinçli olarak oynama yapabildiği için korlarla ve kızgın demirlerle zarar görme-*

¹⁴ / ¹⁵ Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

*den oynayabilmektedir. Kam, vücudunda derin bir yara açtığı hâlde kanı akma-
maktadır." 15*

Bilindiği gibi oturumu yöneten Kam artık sıradan bir insan olmadığını bildirmekle kalmamalı, aynı zamanda, genel anlamda, böyle hissetmelidir de. Mevlevî âyinlerinde sergilenen sürekli dönüş de sıradan bir insanın yapabilmesi mümkün değildir. Bu gösterinin de ardında Tanrı ile bütünleşmiş ruhun gücü barınmaktadır. Bu hususta ortak olan başka bir nokta da şudur; Kam yolculuk sırasında, fiziksel olarak bilinçdışı gözükebilir, ancak gayet bilinçli hareket etmektedir. Kam vecd hâline girdiğinde bilinci kapalı değildir; dansına, hareketlerine, etrafında olup bitenlere hâkim durumdadır.

Aynı şekilde Mevlevîlerde de âyin sırasında kendini kaybedip taşkınlık yapmak, hareketlerine olan hâkimiyeti kaybetmek, hem bilinci hem bilinçaltı durumu dengede tutamamak hoş karşılanmaz ve Mevlevî âyinlerinde asla böyle bir şeye mahâl verilmez. Kişi sıradan bir insanın tüm dengesini kaybetmesine neden olacak sürekli bir dönüş esnasında gösterinin düzenini bozmaz, kimseye çarpmaz ve bilincini yitirmez.

"Semâ, semâzeni vecde sürükler. Âyinle dönmek, âyinin ahenk seline kendini kaptırmaktır. Allah'ın zikriyle beslenen bu manevî ahenk, semâzeni kucaklar ve mânâ ummanlarına götürür. Vecd hâlinde semâzen tamâmiyle kendinden geçer. O artık 'mahv' âlemindedir. Buna rağmen semâzen, kendini zorlamadan önündekinin, ardındakinin hayâlini görür, sezer, hisseder, ona göre de tennuresini, kolunu başkasına çarptırmadan yürür ve semâ eder. Onun için eski dedeler 'Semâzenin ayağı görür' derlerdi." 16

Semâzenler cezbe üçüncü selâmda girerler, fakat semânın nihayet bulunmasıyla bu hâlden kurtulurlar. Yani kendilerine hâkimdirler. Semâ'nın gayesi Tanrı-cı âyindeki gibi devamlı cezbe, kendinden tamamen geçme değildir. Kam âyini de, Mevlevî ayni de görülmezin biçimlendirildiği, görülür hâle getirildiği, bütüncül bir bakış açısıyla bulunulan noktaya yukardan bakma imkânının sağlandığı, insanın kendisini ve varoluşunu, evrenin varoluşunda aldığı yeri görerek tekrar değerlendirmesini sağlayan bir tiyatral ziyafetten ibarettir. Kam ve Mevlevî bu gösterilerinde hem âyin yaptığı kişilerle kendini bütünleştirmiş durumdadır, hem de, onlardan ayrı ve onların üstünde başka bir boyutdadır.

Kam, yaşanan uğursuzlukları gidermeye yönelik oturumları geceleri düzenler. Karanlık, bu oturumların teatrallliğini ve ciddiyetini artırır. Durum karanlıktır,

15 Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 276.

16 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

fonF ve tabiat ta karanlıktır. Gösteride her şey birbirini tamamlamaktadır. Ayrıca öteki dünya kendisini geceleri daha kolay sergiler, ruhlar ve hayaletler şafak vakti ya da geceleyin harekete geçerler. Öteki dünya, geceleri, rüyalarda ortaya çıkar ve insanlara haberler gönderir. İnsanlar kaygılara, kuşkulara, geceleri kapılırlar. Geceleri dünya gözü daha az gördüğünden iç dünyamıza ait olan gözler daha net görmeye başlar. Duyular daha hassaslaşır. Gündüzleri fiziksel dünyayı, geceleri ise metafizik dünyayı anlamaya daha yatkındır. Çünkü insan karanlıkta gözlerinin göremediğini, duyularıyla tahayyülü ile, düşünce gücüyle, veya beyniyle algılamaya çalışır.

Mevlâna da bu bakış açısıyla geceleri ibadete daha uygun bulmaktadır: *"Geceleyin yürü; gece sırlar kılavuzudur; çünkü yabancıların gözlerinden gizlidir.. Gönül aşka bulanmış, gözler uykuya; sabaha dek sevgilinin yüzüyle işimiz var bizim."* ¹⁷ Başka bir rubaisinde de şöyle der:

"Gece, aşıkları gönüller gibi sevdalarla doldu; dünyanın kem gözünden de gizlendi, iyi gözünden de... Gönümün kanıyla yola düşmek nasıl olur ki? Yola düşme çağı geldi diye bir işarette bulunuyorlar. Sabah oldu aydınlık çağı geldi; geceleri uyanık geçirenlere ayrılık zamanı erişti. Bekçi gibi bekleyip duran göz, uykuya daldı. Şekerlemeye dalma hevesinin zamanı erişti artık." ¹⁸

"Bir gecelik, yıldız gibi sabaha dek uyumazsan, böylesine can parlatan ay, doğar da parlar. Bengisu karanlıktadır; uyuma da belki bir gece ağzın o suya değer." ¹⁹

Kam, göğe ve yer altına seyahat ederek insanlığın yükselişini ve düşüşünü gözler önüne serer. Göğe veya yer altına yapılan âyinlerin ortak noktaları oldukça fazladır. Bu âlemlere yapılan yolculuklarda geçilmesi gereken zor veya dar geçitler bulunur. Bu yolculuklar Kam'ın sıradan insanlık durumunu aştığını, yani âdeta bir ruh adam veya bir ruh kadın hâline geldiğini doğrulayan ve onaylayan bazı sınavları içerir. Kam'ın geçtiği dar geçitler de simgeseldir. *"Kam eğer bir ruh olmasaydı o kadar dar bir geçitten geçemezdi."* ²⁰ düşüncesi hayatın zor dönemlerinin manevîyatın kuvvetlenmesi ile aşılabileceği fikrinin farklı bir ifadesidir.

Mevlevîlerde tarikat âyinini icra etmek yerine, karşılaşmak anlamına gelen 'Mevlevî Mukabelesi' sözü kullanılmaktadır. Özü ruhlarla irtibata geçmeye ve onlarla yüz yüze gelmeye dayanan Tanrıci âyinini de aynı kelimeyle adlandırmak mümkündür. Mevlevî âyinlerinde Mevlevîlerin de, Kam gibi vecd durumu olma-

¹⁷ / ¹⁸ / ¹⁹ Mevlâna, Celâleddin Rumî, Çev. A.Gölpınarlı, *Rubailer*, Ajans Türk 1982, s. 61./

¹⁸ s. 124./ ¹⁹ s. 112.

²⁰ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 330.

dan dua etmediğini görmekteyiz. İç âleme dalıp, göksel ruhlarla bağlantıya geçmeden bir Kam duasını asla dile getirmemektedir. Tanrıyla seslenebilmek ve onun sesini duyabilmek için vecd içeren semâ'a başvurulması Şamanî bir arayışın tezahürüdür. Mevlevî âyinlerinde, dönüşler sırasında halkaya girenlerden, içlerinde güzel sesli olanlar gazeller, duraklar, naatler, tevşihler, mersiyele ve ilâhiler okurlardı. Ney de çalınabilir, isteyen halkanın ortasına çıkarak sema yapabiliirdi. Burada da görmekteyiz ki Mevlevî âyinleri, Kam âyinlerinin vazgeçilmez öğelerinden olan müzik dans ve gösteri niteliklerini özgürce içinde barındırmaktadır.

Sema töreninden başka, bir de 'Ayn-i Cem' töreni vardı. Sema töreninden ayrı olarak özel giysiler (derviş giysileri) yerine günlük giysilerle ve semahane-de değil, uygun yerlerde, örneğin, yazın kırdı, bahçede, su kenarında düzenlenir. Yani Tanrıçılıkta yer-su kültü dahiline giren ve Tanrısallık, kutsiyet ithaf edilen yerlerde yapılır. Bu törende, *"Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin bestelenmiş şiirleri okunur, isteyenler kol açmadan ve bir biçime, gözetime bağlı olmadan sema ederlerdi. Semadan sonra 'lokma' denilen şölenler düzenlenir, yine 'lokma' adı verilen pilâv yenilerek 'sohbet' edilirdi."* 21

Hüseyin Top kitabında sema ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

"Dışarıdan, mûsikînin gönlü kamçıl原因 etkisi, vücuttaki dönme hareketleriyle, o da gönülden doğup tekrar gönle dökülen zikir seliyle birleşir, kaynaşır, bu ma'nevî zevk şelâlesinin anafurun da semâ'zen benliğinden geçer, buhar buhar semâlara uçar. Mûsikînin büyüğü, semâ'ı kucaklarken, semâ' da, semâzen'in gönlündeki kandilleri tutuşturur, semâzen ışıık ışıık, kandil kandil yanar ve etrafa nurlar saçarak döne döne yüceliklere karışır, semâ ile semâları aydınlatır. Mûsikînin sihri, dönme-yi kamçılar, lafz-ı Celâl'in aydınlığı kalbin pencerelerini aralar, gönle akan feyz-i İlâhî mayalanır da mayalanır, coşar taşar, yanar, yandırır, bütün güzelliklerin harman olduğu meydana şerifin manevî burçlarından yükselen görölmez merdivenlerle semâlara yükselen derviş, tevhîd güzelliklerinin gülzârına konar ve semâ'ına orada devam eder, semâzeni koynuna alan tevhid de semâ'a başlar; böyle bir semâ, bitmeyen senfoninin bitmeyen semâdır." 22

Bu tarif, başlığı değiştirilerek Tanrıçı âyinin tanımı olarak rahatlıkla kullanılabilir. Burada müzik, vecd, ateş, ışık ve göğey yükselme temalarının tümü Şamanî öğelerdir. 'Vecd ile ateş olmak', yani dönüşmek ve dönüştürmek gücüne erişmek Tanrıçı âyinlerin vazgeçilmez temasını oluşturmaktadır.

21 A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

22 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Vecd

"Kam'ın vecd hâli, ruhların da vecd hâline geçmesine neden olur ve toplum, Kam'la birlikte kutsalla buluşur.az Toplumu bir bütün olarak kutsala yönelttiği için bu vecd hâli sosyal bir işlev yüklenmektedir." 1

Aynı ifadeler Mevlevîler içinde geçerlidir.

Kam'lığı, medyumluktan ayıran temel bir özellik vardır. Her ikisi de trans durumuna geçebilir. Lâkin Kam bu süreçte etken, medyumsa edilgen durumdadır; Kam bu süreci baştan sona kadar kendi yönlendirmektedir. Kam, bilinç durumu medyumların translarının tersine normal bilinç durumuna döndüğünde deneyimin tümüyle anımsanmasına izin verir. Kam, ruhsal âlemle onların âleti hâline gelmeksizin iletişim kurar. Bu niteliği onu ruhlara tutulmuş bir ecinniden açık ve net bir şekilde ayırır.

Kam, olağandışı bir gerçeklik âleminde yolculuk yapmak için kendi bilinç hâlini dilediği gibi değişikliğe uğratabilir ve ruhlarla iletişimi sırasında egemen konumda bulunmaktadır. Yardımcı ruhlarına bağlı ama aynı zamanda onların efendisi olan Kam'ın burada da güçlü iradesi belirgin özelliğidir. Kam hiçbir zaman gizil güçlerin esiri değildir. Asla onların elinde oradan oraya savrulan bir kukla durumuna düşmez. Kam vecd durumunda iken ve çok zor hareketleri içeren gösterisini yaparken tüm etrafta olan bitenden haberdardır ve asla kendine hâkim olamayıp sendelemez veya bir yerlere çarpmaz.

Mevlevîler için de aynı şey geçerlidir. Bir Mevlevî, vecd hâlinde sema ederken asla sendelemez, birbirine çarpmaz, düzeni bozmaz ve etrafında olan bitenden tamamen haberdardır.

Tâceddin-i Vezîr Tekkesine, birisini şeyh yapıyorlar. Posta oturma merasiminde Mevlânâ semâ ederken, Seyyid Şerâfeddin dedikoduya dalıyor. Mevlânâ semâ'da 'A filân' diye bağırıyor ve şu âyeti okuyor: "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan kaçının, çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çek-iştirmesin. Biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz bile. O hâlde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir." 2

Brooke Şifa Kartalı'nın da belirttiğine göre *"Kam sınırda oynayan, biçimlenmemişin sınırında oynayan kişi demektir. Kamın yolu ışığın ve karanlığın,*

1 Hassan 1985, s. 69.

2 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

*içerinin ve dışarının, solun ve sağın, biçimsiz ile biçimlinin arasında yer alan güzel bir dengedir."*³ Kam, bir eli göksel dünya da, diğer eli maddesel dünya da olan; iki dünya arasında irtibatın ve dengenin bozulması üzerine dengeyi tekrar kurandır. Bu dengenin kurulması sürecinde vecd hâinden yararlanılır. Kam âyinlerinde vecd temeldir. Zaten vecd hâline giremeyen bir kişi asla Kam olamaz. Çünkü vecd hâline girmeden ruhlarla, gerçek olanla, yani görünenin ötesiyle iletişime geçmek mümkün değildir. Vecd ile âdeta bir **ruh adam** olmak durumundadır.

Kam, vecd hâiliyle ruh hâline gelerek üstün bazı eylemlerde bulunarak ruhun gücünü insanlara hissettirmek durumundadırlar. Ancak bu şekilde âyin amacına ulaşacaktır. Hastalığı sağıltmak için yapılan Kam âyinlerinde de bu konuya odaklanıldığı görülmektedir. *"Kam, ateşte kızdırılmış bir demirin üzerinde yalınayak yürür, yanan bir fitili birkaç kez ağzına sokar, kızgın korları yutar, kızgın demire diliyle dokunur, ustura gibi keskin bıçağını yüzüne saplar ama bu bıçaklamadan hiçbir görünür iz kalmaz."*⁴ Bu gösterinin amacı, sağlam bir ruha hiçbir şeyin zarar veremeyeceğini ve ruhu hiç bir şeyin yenemeyeceğini göstermektir. Verilmek istenen mesaj; Ruhunu kuvvetli tut! Ve o kuvvete dayan! Ruhun gücü her gücün ötesindedir ve daimidir. Onu ateş yakamaz, su ıslatamaz, rüzgar kurutamaz, hiç değişmez, yerinden oynatılamaz, ölümlü gözler onu görmez. Kam, ruhları görebilen gönül gözü ve muhteşem gösterisi ile bize ruhun yapısı hakkında bu mesajları vermektedir.

Tasavvufta vecd, kelime anlamı olarak, bulma, buluşma anlamına gelir. Mevlevilikte de Ak Dinde olduğu gibi vecd esastır. Sema âyinlerinde, vecd ile ruh hâline gelen insanın olağan üstü duruşu sergilenmektedir. Aynı felsefe ile kâh Mevlevî törenlerinde durmadan dönen bir kişinin hiç dengesini kaybetmeden ve düzeni bozmadan bir çok kişiyle yaptığı kusursuz gösteriyi; kâh Kam âyinlerinde ateşten yanmayan Kam'ları görürüz. Mevlâna *Mesnevî*'sinde *"Ruh gibi olan Musa, onları mağlûp etti, sulara boğdu, su da bunları zerre zerre parçaladı."*⁵ diyerek insanın ruh hâline geldiği vakit ne kadar güçlü olabileceğini ifade etmiştir.

"Dönüş, vecd hâlinin yakalanması için kullanılan Mevlânâ'nın geliştirdiği âyinsel bir tekniktir. Böylelikle Mevlevî dervişleri paratoner gibi çektikleri ruhsal enerjileri çevrelerine yaymaktaydılar. Semâ, önceleri bir nevi uyuşukluk ve baş dönmesi meydana getirirse de zamanla bütün bunlar silinir ve semâzen

³ Nevill Drury, *Şamanizm*, Okyanus Kitabevi, İstanbul, 1996.

⁴ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 251.

⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 268.

manevî zevklerle kucaklaşarak, musikînin efsununa dalarak, döne döne yüce Rabb'ine yükselir." 6 Yani âyinlerde vecd hâline girerek göğe yükselen Kam'la aynı yol izlenmektedir.

Ayrıca bilmekteyiz ki Kam'lar vecd hâlinde iken ilâhilerini söylerler ve o sırada söyledikleri bazan başkaları tarafından not edilir. "*Mevlânâ'nın da trans hâlindeyken söylediklerinin, 'Sır Kâtipleri' olarak isimlendirilen öğrencileri tarafından kaleme alındığı bilinmektedir.*" 7

"Semâ'da iken bile fetva isteyen olursa, divit (kalem) getirirler, Mevlânâ'ya sorularını arz ederler, o da cevabını yazar yahut yazdırırdı." 8

Mevlâna, sözcüklerle yapılan ibadete değil, aşkla yapılan ibadete önem vermiştir. Örneğin *Mesnevî*'sinde; "*İbadetin netice vermesi için zevk gerek... tohumun ağaç olması için iç gerek,*" der. 9 Namazı, salt bedensel devinimler olarak saymamış, başı ve sonu olan, kalıplaşmış bir ibadeti değil, kendinden geçercesine yapılan bir ibadeti yeğlemiştir. "*Namaz, beş vakit olarak farz kındı ama, âşıklar sürekli namazdadır. O sarhoşluk, o mahmurluk ne beş vakitle geçer, ne de beşyüzbin vakitle.*" deyişi Mevlâna'ya aittir. 10 Görüldüğü gibi Mevlâna, Şamanî bir tarzla, dinî uygulamaların sırtına vecd ve şarhoşlukla erişilebileceğini savunmaktadır.

Tanrıcılıkta da Mevlevîlikte de, vecd ile Tanrısal dünya ile ruhsal buluşma yaşanır ve kişinin gönül gözü açılır. Tasavvufî bir deyim olan 'gönül gözünün açılması' Kam ilâhilerinde de görülür:

Bütün vücudum göz oldu
Bakın! Korkmayın!
Her yana birden bakıyorum! 11

Mevlâna, yine Şamanî bir tarzla, herkesin kanıksadığı bir ortamda, onu Tanrı'ya bağlayacak işaretleri görür ve vecd hâline girerek, âdeta ona akana mesajı ifade eden gazeller söylerdi.

"Çelebi Husameddin'in bağında yedi gün yedi gece süren bir semâ meclisi oluyor. Sokakta 'dîlgü' diye bağırarak tilki satan köylüyü duyunca "dîlgü" sözünü Farsça gönül nerde anlamına 'dil kü' tarzında alıp, vecde gelerek

6 / 8 / 12 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

7 Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

8 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 261.

10 A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

11 Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999,s. 324.

‘gönül nerde, gönül nerde? Aşıktaki gönül ne gezer? Altın nerde? Altın nerde, altın nerde, müfliste altının ne işi var? Mealindeki beyti okuyup semâ'ya kalkıyor, başka bir olayda da Selahaddin altın döverken "Bu kuyumcu dükkanında bir define belirdi. Amma ne suret, ne mâna, ne güzellik," beyitini okuyup, semaya başlıyor. Hatta Selahaddin'i kucaklayıp beraber dönüyorlar."¹²

Yine Mevlâna, Meram'da değirmen dönerken vecde gelip semâ'a başlıyor ve *"Gönül buğdaya benzer, bizse değirmen mesâbesindeyiz; değirmen, bu dönüş niçin, nereden bilecek?"* diye başlayan gazelini inşâ ediyor. Semâ'da cezbeye geliyor, vecdle naralar atıyor, halka ve âyinhanlara ihsanlarda bulunuyor, tef çalanların teflerine paralar atıyor.¹⁴

Bir sözle, bir kelimeyle vecde gelmenin elbetteki kolay bir hâl olmadığı kesindir. Bu durumu, ben bizzat Altaylı Baş Tanrıçı Akay Kynyev'in hocası Bayan Claudia Mihailovna'da bizzat gözlemlemiş bulunuyorum. Claudia Mihailovna ile yapılan bir görüşmemizde, Claudia Mihailovna'ya; ibadethanenin Tanrıçılıktaki yerini sorduğumda Claudia ibadethanede ibadet etmenin çok anlamlı olmadığını, her yerin Tanrı'nın mabedi olduğunu ifade ederken 'Tanrı'nın adını anmasıyla aniden vecde girmiştir.

Kam ve Mevlevî, vecd hâline girmeyi kolaylaştıran özel yöntemlere sahiptir. Kamlarda bu yöntem daha çok davulun çalınmasında saklıdır. Mevlevîlerde ise semâ'da. *"Kadı İzzeddin semâ'ı inkâr eden bir âlimdi. Mevlânâ semâ ederken, Kadı İzzeddin yanına gelir. Mevlâna, onu kolundan çekip sema'a sokar. Büyük bir vecd içinde semâ'a kapılan Kadı, semâ'dan sonra Mevlânâ'ya mürid olur."*¹⁵

Baştan küçümsedikleri hâlde Kam'lar arasında araştırma yaptıktan sonra bu dine mensup olan ve Kam'lar gibi davul çalmasını öğrenerek bu tekniği uygulayarak insanları vecde sokmayı başaran budunbilimcilere rastlamaktayız. Ancak bu kişiler öğrendikleri yöntemleri, güç ve para edinmek için de kullandıklarını da bilmekteyiz. Kam âyinleri müziğin ve dansın etkisiyle ortaya çıkan bilincin yitirilmediği bir çeşit vecd ile berrak görülen bir rüya hâlinde cereyan eder. Bunda çalgı âletlerinin kullanımının ve müziğin etkisi de büyüktür. Vecd, çalgı âletleriyle yönlendirilmektedir. Benzer şekilde semâ'da kullanılan müzik âletleri de Mevlevî'nin vecd hâline gelmesini, âdeta göğe yükselmesini, evrenle, evrenin ruhuyla bütünleşmesini sağlamaktadır. Mevlevîlerce seçilen çalgıların insan üzerinde önemli etkilere sebep olduğu da bilinmektedir. Hatta yapılan araştırmalarla sağlık üzerinde dahi olumlu etkileri saptanmıştır.

¹² Abdülkâki Gölpınarlı, *Mevlevî Adap ve Erkanı*, İnkilap Kitabevi, 1963, s. 382.

¹⁴ / ¹⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Işık

Din'i millet sorar isen,
Aşıklara din ne Hacet...
Aşık kişi harap olur,
Işık bilmez din, diyanet...

Yunus Emre

Tanrıcılıkta, Tanrı bir uyarı yapmak ve insanlara bir şey bildirmek istediğinde-mavi bir ışıkla, güzel kızlar, mavi kurtlar veya kuşlar göndermektedir. Tanrı'nın müdahalesi ışıkla belirir.

Tanrıcılıkta bu ışığın, kahramanların doğuşunda da kendini belli ettiği bilinmektedir. Bu gibi olaylarda, kadını dölleyen parlak ışın bir yerde kadınla özdeşleşmektedir. 'Işıktan doğan varlıksa ışık saçır hâle gelmiştir.'

Bunu Kitanların kurucusu A-pao-ki söylencesinde görmekteyiz. *"-Annesi Güneş'in göğsüne indiğini düşlemektedir. Onun doğumu sırasında odası ışık ve nadir kokularla doludur. Dolayısı ile dünyaya gelen canlı, gözlerinden çıkan ışığı insanlara çarpan bir erkektir."*¹

Mevlâna, insanlar arasında Tanrı'nın elçisi pozisyonunda olan ilâhî rehber olarak adlandırılabilir. Kişilere 'Tanrı'nın ışığı' sıfatı ile hitap etmiştir. Örneğin: *"Ey Tanrı ışığı Cömert Hüsameddin, beşerî bulantılardan durulanların üstatlarına üstatsın sen."*²

Ayrıca 'Tanrı ışığı' Şamanî usluba uygun düşecek şekilde 'Tanrı alâmeti' anlamında kullanılmıştır: *"Yavaşlık Tanrı ışığıdır. O çabukluksa şeytanın dürtmesinden ileri gelir."*³

Dua

Mevlâna, *Mesnevî*'sinde bir dua edişi betimlerken şöyle der; *"İhtiyarsız bir surette şefkatli analar gibi dua edip duruyor. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Kendisinde olmaksızın ettiği dua, gök yüzüne yücelmekteydi. O ihtiyarsız dua yok mu... Bambaşka bir şeydir. O da adamın kendisinden değildir. Tanrı'dandır, Tanrı ilhamıdır. O esnada insan yok olur, o duada bulunan Tanrı'dır. Dua da*

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 184

² / ³ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt V, s. 3./ ³ C V., s. 7.

*Tanrı'dandır; icabet de. Arada vasıta olarak mahlûk yoktur. O niyazdan cismin de haberi yoktur, canın da."*¹

Burada dile getirilen dua anlayışı, Tanrıcı anlayışla tam olarak örtüşmektedir. Burada kişi vecd hâlinde iken dua etmektedir ve ettiği dua bir yerden alıntı, ezberlediği bir kesitten ziyade, Tanrı'nın o an ona ilham ettiği sözcüklerden ibarettir. Tanrıcılığın dua anlayışı da aynen bu nitelikleri taşımaktadır. Lâkin bu yönüyle İslâmî bakış açısına mensup insanlardan eleştiri almıştır.

Günümüzde öngörülen şablonlara uymadığı için Tanrıcılık, bazı kesimler tarafından din olmaktan uzak görülmektedir. Bu bağlamda, birkaç neden sıralanmaktadır. Ak Din'in en çok eleştiri alan özelliklerinden biri, her Kam'ın söylediği ilâhi ve duaların birbirinden farklı olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı, yani Kam'ların kalıp hâlinde söyledikleri belli dualarının olmamasından dolayı, bu inancın din olarak kabul edilemeyeceği iddia edilmiş ve küçümseyici bir tavır sergilenmiştir.

Kam'lar seleflerinin okudukları duaları ezberlemek zorunda değildir. Çünkü Kam'ların âyin ve vecd hâlindeyken söylediklerini tesbit etmek de oldukça zordur. Törenden sonra kendisi de söylediklerini tekrarlayamaz. Çünkü Kam, dualarını istiğrak hâlinde, irticalen söyler, âyin sırasında kendini iletişime geçtiği ata ruhlarının veya diğer ruhların ilhamına bırakmıştır. Sözler ve melodi onların ona verdiği ilhama göre ağızından dökülmektedir.

Kam'lar, hocalarından öğrendiklerini dahi değiştirebilmektedirler. Duruma göre farklı yorum öze aykırı olmadan yapılabilir. Bu değişiklik yapma işi günah da sayılmaz. Kendi bağlantıda olduğu ruhlar onlara nasıl ilham verirse, onlar da öyle hareket ederler. Kam, daha önceden belirlenmiş tümcelerin tekrarlayıcısı olan bir papağan rolünden çok daha fazlasını üstlenir. Çok daha yaratıcı ve aktiftir. Daha önceden kanal olmuş birinin yaptıklarını ve dediklerini tekrarlamaktan ziyade, her bir Kam kendisi göğe açılan bir Kam olmak üzere eğitim alır ve o şekilde yaşar. Fakat bu nitelik Ak Din'in eksiden çok, artı bir özelliğidir.

Bu din, Tanrı gözünde herkesin yerinin farklı olduğu fikrinden hareketle herkesin, Tanrı'yı algılayışının ve ona varış yollunun da farklı farklı olacağını düşünmektedir. (Hatta Kam'ların farklı dinlerden bahsederken Türk Tanrısı-Rus Tanrısı tabirlerini kullanmalarının altında yatan sebep de her milletin Tanrı'yı algılayışındaki farklılığı ifade etmektir.) Bu inanç sisteminde kişisel özellikler, iç benlik, kişisel yaratıcılık ve ilhama değer verilmiştir. Nasıl ki bir müzisyen notaların kudretinde, bir matematikçi sayılarda yatan mucizelerde ve bir doktor

¹ Mevlâna, A.g.e. Cilt III., s. 210.

vücudun işeyişindeki mükemmellikte Tanrı'yı daha çok hisseder. Nasıl ki hepsi farklı olayları anlatırlar ama hepsi Tanrı'nın kudretinde birleşirler. Aynı şekilde Kam'lar da diğer Kam'lardan farklı ve o gün içinde bulunulan duruma uygun olan ilhamla sayısız kere farklı şekillerde, farklı söz ve anlamlarda Tanrı'yı anan dua ve ilâhiler söylerler. Bu özellik, Ak Din'i basmakalıptan kurtarır ve bu dine yaratıcılıkla bezenmiş bir dinamiklik katar.

Kam, diğer din adamlarından farklı olarak, ancak olağan üstü durumlarda her şeyin *-çevresel, iklimsel, biyolojik ve kimi kez toplumsal dengelerin-* alt üst olduğu yerlerdeki dengeyi yeniden sağlamak için sahneye çıkan bir din adamıdır. Rutin ibadetlerde Kam yer almamaktadır. Kam, yaşanan sıkıntı ya da felâketin nedenini ve ona karşı alınacak tedbirleri ruhlardan sorup öğrenir ve düzenlediği âyinlerle etrafına yeniden yapılanmaları için güç sağlar, bozulan fizikî veya manevî dengeyi yeniden tesis eder. Belli sayıda olan ezberlenmiş dua ve ilâhiler değişen koşullarda gerekli olan öğüdü içermeyebilmektedir. Böylece bir ekonomik kriz içerisinde, dualarla öğüt ve teselli arayan bir topluluğa savaşlarla ilgili olan bir duayı tekrarlamak zorunda kalınabilir. Bu da toplumun muhtaç olduğu manevî desteği veya öğüdü tam olarak karşılayamayacaktır. Bu din, âdeta sürekli doğanın sürprizleriyle karşı karşıya kalan, kuraklıklar, savaşlar, baskınlar, göçler, yeni topraklar, yeni insanlarla karşılaşmayı yaşam biçimi hâline getirmiş olan ve her an ortaya çıkan yeni koşullara ayak uydurabilecek esnekliğe ve dinamizme sahip Türk niteliğini yansıtmaktadır.

Burada açıkça görülmektedir ki, rahip, haham veya imam, kabul edilmiş dinsel bir örgütün toplumsal biçimde üyeliğine alındığı, belirli mevkiiler kazanan ve kendisinden öncekiler tarafından da kullanılan bir büronun kiracısıymış gibi davranan biriyken, Kam kişisel deneyimler sonucu kendi başına güçler kazanan biridir. Düşünde ona görünen ruhsal ziyaretçiler daha önce kimse tarafından görülmemiştir; onun ilâhileri daha önceden hiç söylenmemiş olmalıdır; onun şarkısı daha önceden hiç duyulmamış olmalıdır. Ak Din, kişisel niteliklerin temel olduğu sözlü ve teatral bir sanattır. Her Kam, kendine özgü üslubuyla tanınır. Bu açıdan aynı zamanda o bir sanatçıdır. Bağlı olduğu toplumun mitolojisine, destanına ve geleneklerine tamamıyla hâkim olan Kam, bu bilgisini ve ruhlarla iletişime geçme yetisini kullanarak her yeni durum karşısında hayal gücünü sergiler ve yaratır. Halkı ve hastaları ondan bunu ister ve de bekler.

Kam'lığın en belirgin özelliği ferdî oluşudur. Kam, tek başına toplumu için vardır. Kam'ın birlikte çalıştığı ve ilişki kurduğu diğer bütün varlıklar da fizik ortamın dışında metafizik ortamda yer alır. Her Kam çizilmiş genel bir çerçeve içerisinde bağımsız, özgün niteliği ile varolur. Bu yaklaşım her ne kadar

günümüze uzak ise de küçümsenmeyi hiç hak etmemektedir. Kam'ın bağımsızlığını İslâmî bir tarikatta görmek çok zor olsa da Mevlevîlerde bu yaşatılmaya çalışılmıştır. *"Mevlevîlerde de 'gûlbang'î okuyan, kendi duygu ve selikasına (söyleme kabiliyetine) göre okur, bazı üslûp değişiklikleri yapabildi."*² Aynı şekilde *Mesnevî* de basmakalıp, öncekini tekrar ve taklit eden genel temayülden çok uzaktır. *"Mesnevî, önceden plânlanıp o plân üzerine yazılmış, üzerinde uzun uzun düşünülüp düzülmüş bir eser değildir. Mesnevî'nin oluşu, doğuşa göredir, kendiliğindendir. Onda ince bir plân ve tertip görülmez. Akla geldiği gibi yazılmış, tedailerle zenginleşmiş, ama her şeyi yerli yerinde oturmuş, böylece eşi benzeri olmayan bir hikmet ve sanat âbidesi meydana gelmiştir."*³

Aynı Kam'ın ilâhileri gibi *"Mevlâna, bir şeyi anlatırken başka bir şeyi hatırlar ve ona geçer. O, bir hikâyeyi, hikâye de başka bir hikâyeyi hatırlatır, böylece bir ışık zincirinin halkaları gibi Mesnevî, yaprak yaprak açılır, bu taze yapraklar arasından eşsiz güller gülümsemeye, benzersiz bir şiiriyet boy göstermeye başlar."*⁴ Kam'ın vecd ile ona akan ilhamdan seçtiği sözler gibi, Mevlâna da dalga dalga ona akan, onda coşan ve taşan anlamları ifade ederek onları kağıda veya söze döker.

Sayılar

Dokuz Sayısı

Mevlevîlikte dokuz sayısına, onun katlarına ve dokuzun iki katı olan on sekiz sayısına önem verildiğini gördüm. Mevlâna, *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyitini sarığının arasından çıkarıp Çelebî Hüsameddin'e uzatır ve 'Sen yazarsan ben de söylerim' der. *Mesnevî*, bu şekilde yazılmaya başlanmıştır. *"Artık Çelebi Hüsameddin, Mevlânâ'dan hiç ayrılmıyor, Mevlânâ yolda giderken, semâ ederken, yemek yerken, hamamda yıkanırken Mesnevî'yi irâd buyuruyor, Çelebi durmadan yazıyor, bazen bu yazma işi sabahlara kadar sürüyor, Mesnevî de gün geçtikçe büyüyor ve şekilleniyordu. Atasözleri, halk deyimleri, ibretli hikâyeler, hikmetli kelâmlar, felsefe konuları, tasavvuf umdeleri, akaid, fıkıh meseleleri, âyetler, hadisler, gelenekler, mazinin ve zamanın düşünceleri, çeşitli tahlîl ve terkiplerle vezin ve kafiye kalıplarına dökülüyor, bir ışık köprüsü ile geçmiş, geleceğe bağlanıyordu."*¹

² / ³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹ Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

İlk onsekiz beyitini Mevlâna'nın kendi elleriyle kaleme aldığı *Mesnevî*, takriben dokuz yılda tamamlanmıştır.

Mevlevîlerde para cinsinden hediye verilirken bunun dokuz ve dokuzun katları şeklinde olmasına titizlikle riâyet edilirdi. Mevlevîlerde sadaka almak yoktur. Lâkin mürşide yahut dedeye gönül almak için para veya hediye verilebilirdi. *"Makam çelebisine, dergâh zâbitânına, semâ çıkaranlar semâ dedelerine, yeni intisap edenler de efendilerine hediye verirler, verebilirlerdi. Mevlevîlikte nezr sayısı, dokuz veya on sekizdir. On sekizden sonra, dokuzun misli olan yirmi yedi, otuz altı, kırk beş, elli dört, altmış üç gibi... sayılardır."* 1

Mevlevî anlayış, 1 Akil-ı küll, 1 Nefs-i küll, 9 burç, 4 Anâsir-ı erbaa (Hava, ateş, su, toprak), 3 Mevâlid-i selâse (Cemâdât, nebatat, hayvanât) olmak üzere on sekiz sayısını teşkil eder. Ayrıca Arap dilinin en büyük rakkamı Bin (1000)'dir ve bin rakkamı, sayıların sonuncusudur. Bundan hareketle *"her âlem bin sayılmış ve bu on sekiz rakkamı ile birleştirilerek 18.000 âlem tabiri meşhur olmuştur"* denir. 2

On sekiz sayısının uğurlu ve bereketli bir sayı olduğu düşüncesinden hareketle, Mevlevî dergâhlarındaki hizmetler de on sekiz dala ayrılmıştır. Şeyh tâyin edilecek kişi, Konya'ya Mevlânâ Dergâhına gider, orada on sekiz hizmet dalında on sekiz gün hizmette bulunurdu. Bu süre içerisinde de destarlı sikkesi Mevlânâ'nın sandukasının örtüsü altında tutulur, on sekiz gün sona erince, makam çelebisi veya sertarîk tarafından destan tekbirlenerek kendisine giydirilirdi ve şeyhlik icazeti verilirdi. 4

Mevlevî dergâhındaki on sekiz hizmet dalı şöyledir:

- 1- Kazancı Dede: Tekke yöneticilerindendir; tekkenin nizâm ve âhenginden sorumlu olan aşçı dedenin muavinidir. Post ve makam sahibi olan kazancı dede, tekkenin idaresi ve canların terbiyesi ile ilgilenirdi.
- 2- Halîfe Dede: Tekkeye yeni girenlere yol gösterir, onları yetiştirirdi.
- 3- Dışarı Meydancısı: Ser tarîkin yahut aşçıbaşının emirlerini hücredeki dervişlere iletirdi.
- 4- Çamaşırcı: Dedelerin ve canların çamaşırlarını yıkardı.
- 5- Âb-nzci (Su dökene): Abdesthâneleri temizletir, şadırvanın ve muslukların temizliğine nezâret ederdi.
- 6- Şerbetçi: Çilesini tamamlayıp hücrenişin (hücrede oturan, hücre sahibi) olacak canın merasim şerbetini yapardı. Aynı zamanda dedeler, matbahı ziyarete

1 / 2 / 3 / 4 Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

geldikleri zaman, onlara şerbet yapıp sunardı.

7- Bulaşıkçı: Bulaşıkları yıkar ve yıkattırdı.

8- Dolapçı: Kaplara bakar, kapların kalaylanmasına ve temiz tutulmalarına nezâret ederdi.

9- Pazarcı: Sabahlan zembille pazara gider, alınması gereken şeyleri alıp getirirdi.

10- Somatçı: Sofrayı kurar, kaldırır, yerini süpürür ve süpürtürdü.

11- İçeri Meydancısı: Canlara, dedelere ve misafirlere kahve yapıp sunardı.

12- İçeri Kandilcisi: Matbahın kandillerim, şamdanları temizler, hazırlar, uyandırır dinlendirir ve sır ederdi.

13- Tahmîsci: Tahmis, lügatte beslemek veya birşeyi ateşte kızdırıp kavurma anlamına gelir. Burada dergâhın kahvesini kavuran, döverek un hâline getiren, kahve hazırlayan anlamına geliyor; bu hizmeti gören cana da tahmîsci deniyordu.

14- Yataklı: Canların yataklarını yapar, toplar, kaldırır, bu hizmeti îfa ederdi.

15- Dışarı Kandilcisi: Dışardaki kandillere, şamdanlara, mumlara bakar, onların uyandırılması ve dinlendirilmesi gibi hizmetleri görürdü.

16- Süpürgeci: Bahçeyi ve etrafı temizler, temizletir, süpürür ve süpürtürdü.

17- Çerağcı: Matbahın kandil ve şamdanlarına nezâret ederdi; türbedâ-rın da yardımcısı sayılırdı.

18- Ayakçı: Ayak hizmeti denilen getir-götür işlerine bakardı. Dergâha yeni gelen cana önce bu hizmet verilirdi.

Bir takım görevleri yerine getirdikten sonra çileye devam etmek isteğini tekrarlayan Mevlevî adayı, on sekiz gün ayakçılık hizmeti yapar, canlara gerekli şeyleri getirir-götürürdü. ⁵

Mevlevîlikte de gök, Ak Dinde olduğu gibi dokuz katlıdır: "*Dünyanın yüzü, renk-renk balkımada; şuh sevgili de perdenin, ardından bakıp durmada... Gönüllerin şu titreyişi, hep bir sevgiliden; dokuz gök de onun aşkıyla bizim gibi şaşırmıştır, döner durur.*" ⁶ Mevlevî adaylarının semâ öğrenimleri aşamasında da dokuz sayısı karşımıza çıkar. Nevniyâz Mevlevîliğe yeni intisâb etmiş olana denir. İlk gün dokuz çark atar, dedesiyle görüşür ve o gün semâ meşki biter. Bu ilk günkü meşkten sonra semâ, semâ dedesinin hücresinde yapılır. Ondan sonraki günlerde yaşına ve kabiliyetine göre nevniyâzın çark sayısı dokuzlu sayılarla artırılarak çark meşki tamamlanır. ⁷

⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁶ Mevlâna, Celâleddin Rumî, Çev. A.Gölpınarlı, *Rubailer*, Ajans Türk Mat., 1982, s. 135.

⁷ Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

Bir suçtan ötürü Sikkesi alınan derviş, 18 gün sadece arakıye ile kalırdı. 18 gün bitince cezayı veren dede, cezalı derviş ile şeyhin önünde diz çöker, şeyh de bir takım uyarı ve tembihlerde bulunduktan sonra suçlunun sikke ve hırkasını yeniden tekbîrler ve geri verirdi. ⁸ Mevlevînin giydiği tennure açılmadan evvel, lâle goncası şeklindedir. Tennurenin açık olan önünde, iki taraflı 18 sık dikiş veya kaytandan bir de zırhı bulunurdu.

Özetle, *Mesnevî*'nin giriş bölümü 18 mısradır. Mevlevî dervîşi olmak isteyen herkes 18 gün tekkede hizmet ettikten sonra mutfakta 18 çeşit hizmeti öğrenir. Hazırlık süresini tamamladıktan sonra aday 18 kollu bir şamdanla bir hücreye götürülür. Burada on sekiz gün çile çeker tefekküre dalar. Mevlevî dergâhını ziyaret edenlerin yanlarında 9 ve onun katları kadar hediye getirmeleri gelenektir.

Tanrıclıkta, dokuz ve üç sayısı, en baskın sayılardandır. Dokuz da 3 X 3'ün karşılığıdır. Türklerin başlangıçta kutsal sayıları dokuzdu. Fakat zamanla Batının tesiri altında olarak, Batıdaki Türkler, yedi rakkamına doğru kaymışlardır. Yedi sayısı İran yolu ile Türkler arasına İslâmiyet'in yayılışından çok daha önce girmiştir. Yedi rakkamı, dünyanın yedi bölüme ayrılması, 'yedi iklim' gibi kavramlar hep İran mitolojisinin öğeleridir.

Altay'da yaptığım görüşmelerden çıkardığım sonuç bugünkü genel inanın; göğün dokuz, yerin ise yedi kat olduğudur. Akay Kynyev'in ve bir çok saygın Tanrıci ve bilim adamının ifadelerine göre; 'yer yedi kat, gök dokuz kattır.' Buna karşın, Tamu'nun (cehennem), dokuzuncu katta bulunduğu bilgisi, bazı kadim hikâye ve efsanelerde göze çarpar. Ama buna karşın bazı anlatımlarda Erlik'in yedi kızı, Bay Ülgen'in dokuz oğlu vardır, bunlar evlenir ve çocukları yeryüzüne dağılır. Bu 'oğullar' ve 'kızlar' ifadeleri yer ve gök katmanlarını simgelemektedir. Bu ifade dikkate değerdir. Çünkü 'yerin yedi kat dibi' deyimini dilimize oldukça yerleşmiş bir ifadedir. Bu inancın dış kaynaklı olup olmadığı daha derin araştırmayı gerektirmektedir.

Osmanlı Türkleri'nde ve Mevlevîlerde görülen, 'verilen armağanın dokuz sayısı ile ölçülmesi geleneği' çok eskilere dayanır. Hediyeler, her zaman dokuz dokuz tertiplenerek verilir. Bundan dolayı hediye ve peşkeşe mecaz olarak "tokuz" denir. Buna benzer olarak, Marco Polo, Cengiz Kağanlığı'nda büyük hana verilen armağanların dokuz kat olarak sunulması gerektiğini söyler. Radloff'un saptadığı; Manas Destanı'nda, Manas'ın gömülüğü anlatılırken, ölüsünün dokuz gün bekletildiği, işlemeli giyimlerinin dokuz parçaya bölünüp halka üleştirildiği anlatılır. Dede Korkut Kitabı'nda geçen 'dokuzlama', 'çargap'

⁸ Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

da armağanların en büyüğüdür.

Mânas Destanı'nda ağulanıp ölen Mânas'ın cenaze töreni anlatılırken, dokuz sayısı büyük rol oynar. Destan'da, Mânas'ın ölüsü dokuz gün bekletilir, doksan kısarak kesilir, halka dokuz kat kumaş dağıtılır. Mânas dirilince, kırk yiğidi bunu öğrendiğinde her biri dokuz deve ile dokuz inek kestirir. Yine bu destanda Köl-Çora, dokuz çobanlı bir sürüde aş pişirir.

Türkler Ergenekon'dan, 9 Mart'ta, çıkışı başlatmışlardır ve 21 (3*9=21) Mart'ta da (Nevruz Bayramı'nın kutlandığı gün) çıkış tamamlanmıştır. Oguz Destanı'nın İslâmî versiyonunda Oğuz Kağan, oğulları ve ordusu bir seferden sağ esen dönünce, büyük bir toy hazırlanmasını buyurur. Büyük bir otağ diktirir ve otağın her direğini altınla kaplatır. Yakut, safir, zümrüt, firuze gibi değerli taşlar ve incilerle süsletir. Bu olay destanda şu sözcüklerle anlatılır:

Bir ev tikdi altundan ol şehriyar,
Kim ol evden felek evi kıldı ârâ.
Tokuz yüz yılkı (at), tokuz bin koy (koyun) öltürdi,
Bulğardan (deriden) toksan tokuz havuz kıldurdi,
Tokuzına arak (rakı), toksanına kımız tolturttı.
Barça (bütün) nökerlerin (beğlerin) keltürtti (getirtti).

Görüldüğü gibi, Oğuz Kağan bu toyda dokuz yüz at ile dokuz bin koyun kurban etmiş, doksandokuz havuz yaptırmış, bu havuzların da dokuzuna rakı, doksanına kımız doldurtmuştur. Bu toy, Oğuz Kağan'ın son toyudur. Oğullarının üç gümüş ok ile bir altın yay bulup kendisine getirmeleri üzerine düzenlemiştir. Oğuz Kaan'ın düzenlemiş olduğu bu toyun bir benzerini oğlu Gün Han da yapmıştır.

Ebül Gazi Bahadır Han'ın yazmış olduğu Şecere-i Terakime (Türkmenler'in Şeceresi) adlı esere göre Oğuz Kaan'ın oğlu Gün Han, verdiği bu şölende dokuz yüz at ile dokuz bin koyun kestirir, deriden yapılmış dokuz havuza kımız doldurtur, doksan deri havuza da kımız saldırır. 'Dokuz' kelimesinin Eski Türkçe'deki söylenişi tokuzdur. Eski Türk boylarının kimilerinin adlarında dokuz sözcüğü geçer. Örnek: Tokuz Oguz (Dokuz Oğuz), Tokuz Ogur (Dokuz Ogur), Tokuz Tatar (Dokuz Tatar).

Kam başlığının arkasından dokuz halkalı bir demir zincir sarkar; külahın ortasına dokuz düğüm kabartma yapılır; külahlara iki sırma kaytan ilâve olunur, bu kaytanın biri dokuz yerinden düğümленir; sırma erme töreninde Kam'a dokuz yiğit yardımcı olur; Kam'ın ölüp dirilme deneyiminde, parçalanma esnasında Kam'dan kesip ayırdıkları her et parçası dokuz kazık üstüne gerilir; Kam davu-

lunun etrafına rüzgârı ve onunla birlikte ataların sesini içine alabilsin diye, dokuz tane delik açılır; dokuz günde kımız hazırlanır; Arınma bayramına Kam'la beraber dokuz genç kız ve dokuz delikanlı iştirak eder; Sonbahar bayramı dokuz gün sürer; Kam, insanlarda çeşitli akıl hastalıklarına neden olduğuna inanılan kötü ruhlar için dokuzar adet kurban sunar; Kam'lar, omuzlarından dokuz ok ve yay simgelerini eksik etmezler; Kam'ların giydiği Manyak adlı hırkanın sağ kolunda dört, sol kolunda beş olmak üzere toplam dokuz çingirak bulunur.

Ülgen'in dokuz kızı, dokuz oğlu vardır; Hayat Ağacı'nın dokuz kökü vardır, bu ağacın her bir köşesi dokuz kulaçtır ve dokuz dallıdır; Güneş'e dokuz defa diz çöküp selâm verilir; Erlik'in dokuz oğlu ve dokuz (bazı yerlerde yedi) kızı vardır; üstte ve yeraltında dokuz kat gök vardır; doksan dokuz âlem vardır; dokuz yer altı ırmağı vardır; Erlik han yerin dokuzuncu katında oturur; kayın ağacı dokuz yerinden kertilir; Türk Hakanlarının davul ve tuğları, 9 tane idi; evreni yaratırken bir de dokuz dallı bir ağaç yaratır. Sonra Tanrı, her dokuz dalın kökünden birer kişi yaratır ve her kişiden birer oymak türer, toplam dokuz kişi, dokuz oymak türer. Bunların dışında efsane ve hikâyelerde, dokuz çoban, dokuz dev, dokuz deve kurbanı, dokuz felek, dokuz gün hakani, dokuz defa çevirme, dokuz havuz, dokuz inek, dokuz insan, dokuz karış kar, dokuz kız, dokuz kişi, dokuz kolanlı at, dokuz kat kumaş, dokuz oğul, dokuz ok, dokuz örmeli saç, dokuz püskül, dokuz defa selâm, dokuz soy, dokuz ülke, dokuz zincir, çok sık karşımıza çıkmaktadır. Türklere göre insanın iskeletinde avuç, ayak kemiği, baş, bel, dirsek, diz, el bileği, omuz, topuk olmak üzere dokuz ek vardır; kıyamet gününde denizin dibindeki dokuz çatalı kara taş dokuz yerinden açılacak, demirden ve koyu sarı atlara binmiş dokuz atlı çevreye saldıracaktır; Yer altında yaşayan canavarlardan olan Abra'nın tasvirinde, örülmüş dokuz püskül vardır; masallarda yer altındaki kötü ruhlar, masalın kahramanı olan çocuğa dokuz zincir vurur ve hapsederler; Kuzey Asya masallarında altın yeleli, gümüş üzengili, kuyruğu dokuz örmeli, dokuz kolanlı atlardan söz edilir.

Göktürkler çağında bir kişi kağan olduğunda, bir kalkan (ya da bir keçe) üzerine konup, göğe kaldırılarak dokuz kez döndürülürdü. Ayrıca Göktürk Anıtları'nda, Tokuz Ersin (Dokuz Ersin) adındaki bir yerden söz edilir. İlhanlı hükümdarı Hulagu'nun karısı ve en yakın danışmanı olan kadının adı da Dokuz Hatun idi; insanların yazgısını yazan dokuz gezegen vardır; Türklerin önemli kutlama günlerinin tarihlerinde de dokuz sayısına rastlarız. Devlet yönetimine de işleyen dokuz sayısı, coğrafi adlarda da görülmüştür. Kimi tarihçiler Türklerin atası olan Yafes'in oğullarını da dokuz sayarlar. Bundan dolayı

Türkler uğur dileyerek dokuz üzerine hesaplarını yaparlar.

Ayrıca hem İslâmiyet'te hem de Altay'da Tanrıçı Baş Akay Kynyev'in ifadelerine göre Tanrıçılık'ta Tanrı'nın 99 ismi vardır. İslâm şeriatına uygun olarak da 'dokuz' sayısının öteki sayılara üstünlüğü açıktır, çünkü Tanrı'nın güzel adları doksan dokuzdur.

Dokuz sayısı deyimlerde de yer almış ve yoğunluk, çokluk, güçlülük anlatan bir kelime olarak kullanılmıştır. Mesela, sıkıntılı bir durumdan kurtulan kişiler 'dokuz doğurdum' derler; bir sözün birçok kez söylendiğini anlatmak için de 'doksan dokuz kez söyledim' denilir. 'Aca dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış', 'Kurt kuzu kaptığı yeri dokuz defa yoklar' gibi dokuz sayısını içeren sözlere rastlamaktayız.

Üç Sayısı

Bu sayı o kadar önem kazanmıştır ki yaradılışın başladığı yer sayılan Üç Sümer bile bu sayı temeli üzerine adlandırılmış ve anlamlandırılmıştır. Altaylıların verdiği bilgilere göre 'Yer (Altay), gök (Bay Ülgen) ve yeraltının (Erlık) buluşma noktası ve görüşme yeri Altay / Üç Sümer olmuştur. Kişinin yaratılması, kişinin çoğalması Üç Sümer'de başlamıştır. Akay Kynyev ve diğer tanrıçıların verdiği bilgiye göre; "-Üç Sümer yerin göbeğidir. Yerin göbeği, göbek bağıyla kut almaktadır. Bir kadın hastalansa o ağrısını karnında duymaktadır. Bir karından çıkan kardeşler birbirini tanımasa da o bağ ile -göbek bağlantısından- birbirini bulmaktadır. Göbek bağı benzetmesi bu sebeple bu kadar önemlidir."

Bilge Uzel'in ifadeleriyle; "-Üç Sümer, Türk atalarının kutlu saydıkları bir yerdir. Tanrıçılıkta, eğer o bölgede yaşıyorsan her yıl o bölgeyi görmek gerek. Ancak tüm Türklere bu bir sır olarak verilmemiş. Eğer sen kendini Türk sayıyorsan, yaşamında bir kere oraya gideceksin, orayı göreceksin. Orası, tabiatın, yeryüzünün en güzel en güçlü gözüktüğü yer. Akarsuların, dağların ortasında bir yer. Burasını Tanrı Türkler için belirlemiş. Buraya gidilmesini, görülmesini istemiş. Üç Sümer'e gelip gidenler bir anda Türklük için çalışacaklarına söz veriyorlar, Türklükten dönmeyeceklerini açıklıyorlar. Türk atalarına, Türk birliğine, dirliğine bağlılık bildiriyorlar. Ama bu Türkiye'de bilinmiyor. Buralarda da sokaktaki kişiler bilmez bunu. Türklüğe biraz yaklaşmış, Türklüğü öğrenmiş kişiler bu bilgiyi birbirine iletiyor, öğretiyor. Böylece kişiler, Türkler kutlanıyor. Kutlanmak demek, hacılık demek. Burada kutlanan kişi artık Türklüğün güvenilir kişisi olacaktır."

Eski Türk Dini'nde süreler mevzu bahis olduğu zaman 'Üç gün-Üç gece' kavramıyla çok sık karşılaşmaktayız. Kam adayının sırra erme töreninde ve ölüp-dirilme sürecinde, Kam âyinlerinde, Kam'ın çalgı ve kıyafetlerinde de yine üç sayısı dikkat çekecek şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Sırra erme töreninde, Kam adayı üç gün yemeden içmeden yatar; parçalanma / bölünme üç gün sürer; kayın ağacının dalında yüksek rütbeli Kam'ların ruhları üç yıl kuluçkaya yatarlar; Kam törenlerinde üç ağaç dikilir; Kam âyinleri üç bölümden oluşur; Kam, kötü ruhları üç kere tükürerek tekmelerle kovar; Kam, kurban olarak hazırlanmış olan hayvanı hastanın etrafında üç defa dolaştırır; Kam âyinlerinde üç mukaddes kayın bulunur; Kam tütsü yaparken, dans ederek, yanan muma karşı başını üç defa eğerek; Kam külâhı üç kısımdan mürekkep olur; 'Börk' ismi verilen Kam külâhının esas kısmı üç karış uzunluğunda kırmızı kumaştan olur, etrafına da üç tane düğme konulur; külâhın üç yerine vaşak derisi dikilir; Kam kıyafetinde temsil edilen yutba'nın üç gövdesi bir başı vardır; cübbenin arka tarafında yatay olarak üç dizi hâlinde sıralanmış çingirak görülür; sırra erme töreninin arifesinde Ata-Kam ile oğulları diye adlandırılan dokuz genç, üç pınardan su getirirler; Kam'ın yırtıcı anası üç kulaç boyundadır ve bu kuş Kam'ın hayatı boyunca sadece üç kez kendini gösterir; ölü evine de akrabalar üç gün misafir olurlar; mezarın etrafında at üzerinde üç defa dönerler; ölen kişinin cenazesi üç gün boyunca çadırdaki bekletirler; Kam davul tokmağının yüzüne süs olarak üç halka takılır; davul üç bölgesiyle -*Gök, Yer, Yer altı*- mikro kozmosu simgeler. Kam davulunun iç kısmında üç kere üç sayıda demir çingiraklar vardır; Kam'ların hayatları boyunca kullandıkları davul sayısı üç tanedir; Davulun tüm malzemeleri üç gün boyunca temin edilip bir araya getirilir. Bazı Kam'lar ravap (rûbab) denilen üç telli bir bağlama ile âyin yaparlar; Yolcular bir 'obo'nun yanından geçerken etrafında üç kez dönerler; Kam göğse yolculuğunda üçüncü gökte mola verir; üç kat yakalı giysiler armağan olarak âyinlerde sunulur; Ülgen'in onlara üç kez bakması istenir; Ülgen'in en çok sevdiği oğlu 'Karşıt'a 'Üç Merdivenli Bay Karşıt' diye hitab edilir.

İnsan ruhu, Tin, Sür ve Kut üçlüsünden meydana gelir. Üçüncü kat gökte Uçmag yani Cennet bulunur; Gök Tanrı'dan üç büyük ruh südür eder. Kemal Ermetin'in verdiği bilgiye göre Altaylarda bulunan Eski Türk mezarlarından birinde başı Kuzeydoğuya yönelmiş bir erkek iskeletinin üstünde kırmızı ipekten, ortadaki kat yeşilimsi ipekten, alt kat da sarı ipekten olmak üzere üç kat elbise çıkmıştır. ¹

¹ S.Kemal Ermetin, Töre Dergisi, 2006, Sayı 4-5, s. 49.

Ayrıca Türk dünyasının en büyük bayramlarından El Oyun, 6-7-8 Temmuz olmak üzere üç gün sürmektedir.

Üç sayısının öneminin başlıca kaynağı, yaradanın saklı isminin içinde bulunan üç sayısıdır. Burada gözümüze çarpan aşamaların sayısı, yine bizi Tanrıçılıkta kutsal kabul edilen 3 sayısına götürmektedir. Kam olma sürecinde olduğu gibi, daha bir çok Tanrıci uygulamalarda 3 sayısı Mevlevîlikte olduğu gibi karşımıza çıkmaktadır.

Mevlevî uygulamalarını incelediğimizde karşımıza yine üç sayısı kutsal bir sayı olarak çıkmaktadır. Sema âyinine, her selâmın bitiminde semâzenler oldukları yerde dururlar ve ‘niyaz vaziyeti’ alırlardı. Şeyh de sema ediyorsa, geri geri çekilip postuna gelirdi. Sonra posttan üç adım ilerler, ‘baş keser’ semâzenler de karşılık verirlerdi. 2

Devr-i Veledî üç devirdir. Her bir devir postun önünde başlar, postun önünde biter ve meydanda üç tur yürünmüş olur. Gölpınarlı'ya ve Hüseyin Topa'a göre, bu üç kere dönüşlerin olduğu Devr-i Veledî, biliş, görüş ve oluşu; ilmel yakıyn, aynel yakıyn ve Hakk'el yakıyn'ı temsil eder. Bu sebeple üç kere dönülmektedir. Bazıları da bu üç kere dönüşlerin sebebini 'şeriatta her şeyi üç kere yapmak gerekir' diyerek kolaya kaçan açıklamalar yapmıştır. Oysa üç sayısındaki keramet, Eski Türk Dini'ndeki Tanrı'nın söylenmeyen adında saklıdır. Devr-i Veledî'de, dalgınlıkla dördüncü tura geçilmemesi için şeyh efendi postun karşı tarafında- hatt-ı istivayı selâmlarken, her selâm verişte 'Bir, iki, üç devirdir' diyerek ve artık posta çıkıp semâ'ı başlatacağını düşünerek yürür ve bu tespitlere dikkat eder. ۱

Mevlevîlikte kutsal olan, hırkayı katlama usulünde de karşımıza üç sayısı çıkar.

"Âyin başladığında şeyh efendi, onunla beraber semâ heyeti baş kesip selâm verir. Semâzenler, sağ ellerinin parmak uçlarıyla omuzlarındaki hırkalarını tutup çıkarır, hırka ile görüşür, hırkayı biraz yukarı kaldırır, hafifçe silkeleyerek düzeltir, arkalarını meydana çevirmeden biraz sağa ve yana bükerek arkalarında bir yere korlar; önce hırkanın etek kısmını yere koyar, sonra hırkayı aşağıya doğru indirir, bir 'Z' harfi çizer gibi üçe katlar, bükerek, yere bırakırlar." ⁴

"Mevlevî mukabelesinin dört selâm olduğu ve her selâmda da üç adet şeyh selâmının bulunduğu ifâdesi meşhurdur." ^z

² A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk, Mephisto Kitabevi*, 2005.

2 / 4 / 5 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Oturumlarda üç adımla yürüyüş sıklıkla göze çarpmaktadır: Şeyh, sağ tarafına dönerek sağ adımını atar ve Devr-i Veleddi'ye başlar, üç adım gider, ardından meydanın durumuna göre sola doğru kavislenerek dairevî bir şekilde yürüyüşüne devam eder, Şeyh efendi üç adım atınca semâzenbaşı postun kenarına gelir, postu selâmlar. Yüzünü posta dönerek, sol ayağı ile geniş bir adım atar ve tersine hilâl gibi bir kavis çizerek postun öbür yanına geçer ve geriye dönerek postun yanına gelen ve postun öbür yanında duran semâzen ile selâmlaşırlar. Burada anlatıldığı gibi, Şeyh meydana üç adım atmakta, dönerek postu selâmlamakta ve 'semâ'a öyle başlamaktadır.

Üç sayısı adaylık aşamasında da göze çarpar: Mevlevî olmak isteyen adayla önce meydancı dede konuşur ve ona bu konuda düşünmesi ve ondan sonra gelip kesin kararını bildirmesi için süre verir. Talip, birkaç gün sonra gelerek isteğinde direnirse, meydancı dede bu kez onu 'kazancı dede' ile tanıştırır, o da talibe aynı öğütleri yineleyerek yeniden düşünmesi için süre verirdi. Kişiliği bakımından olumlu bir kanı edinilen talip, üçüncü kez yine isteğinde direnirse bu kez de 'aşçıbaşı dede'ye götürülür, o da birtakım öğütlerde ve aşılmalarda bulunduktan sonra kabul edildiği bildirilir. Kabul edilen talip, doğruca 'meydan-ı şerife' götürülürdü. Abdest aldırıldıktan sonra meydanın dış kapısı yanına serilen ve 'ayak postu' denilen beyaz bir posta oturtulurdu ve Talip, bu post üzerinde kimseyle konuşmadan, diz üstü, üç gün üç gece oturmak ve uyumak zorundaydı. Postta üç gün oturup canların hizmetlerini seyreden sâlik, mecbur kalmadıkça konuşmaz ve postu terk edemezdi. Üç gün bitince kazancı dedeye götürülür.

Ayrıca bir Mevlevî, başka bir Mevlevî'nin odacığına (hüccesine) gireceği zaman kapıyı üç kez hafifçe vurur.

Semâ'da çok hızlı dönülürse teñnure kasnak gibi görünür; yavaş dönülürse de tam açılmaz, eteğin bir kısmı yukarı kalkık, bir kısmı aşağı inik şekilde, büyük pileler hâlinde çirkin bir görüntü meydana gelir. Semâ'nın makbul olanı, dönerken fazla hızlanmadan eteğin üç pileli şekil almasıyla yapılan semâ'dır. 6 Zikir âyinlerinde de üç sayısı karşımıza çıkmaktadır:

"Kimi kez yapılan zikirle tevhid de eklenirdi. Zikir halkası oluşturulup herkes yerine oturunca, şeyh efendi birkaç kez yüksek sesle Estağfirullah-el azim diyerek âyini başlatırdı. Önce İsm-i Celâl'i okur, bu bitince de Hasbi Rabbi cell-Allah, ma fi gayr-ullah. Nur-u Muhammed sall-Allah tümcesini üç kez yüksek sesle ve her seslemi uzatarak yineleyip 'yerle görüştükten yani öptükten' sonra ayağa kalkar, ya da oturduğu yerde zikri sürdürürdü.

6 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Ayağa kalkılmış ve böylece kıyamı zikir'e başlanmışsa, 'tevhid' yinelene yinelene büyük tespih elde olduğu hâlde sağdan sola doğru devre başlanırdı. Şeyh postu karşısına gelinceye dek bu devir (aktarıma-dönüş) sürdürülür, sonra yeniden yalnız illa-Allah denilerek bir devir daha yapılırdı; şeyh postu önüne varılınca da durulup zikredilirdi. Bundan sonra ikinci ve üçüncü devir yapılır; şeyh efendi yerle görüşerek yani yeri öperek zikre son verirdi. Aşirler ve gülbanklarla âyin tamamlanırdı." ¹

Burada da yine üç sayısı göze çarpmakta ayrıca görmekteyiz ki âyin düzeni Tanrıci törenlerde olduğu gibi halka şeklinde oturularak yapılmaktadır. Zikir âyinine geri dönersek;

"Hep birlikte diz çökülerek yer öpülür (Yerle görüşülür) ve oturulurdu. Bu sırada şeyhin karşısından ve halkanın tam ortasına gelen yerden bir derviş kalkarak kollarında taşıdığı iri taneli, çok büyük bir tespihin imamesini ve püskülünü öpüp şeyhe verir, tespihin tanelerini de şeyhin sağında ve solunda yer alan ve halkayı oluşturan kişilerin önüne yayardı. Bunlar tespihin önlerine gelen yanını öpüp ellerine aldıktan sonra şeyh yüksek sesle, tecvit kurallarına uyarak uzun bir 'E'uz-ü Besmele' çeker, her seslemi (heceyi) nefesinin dayanacağı oranda uzatarak 'Allah' deyip kısa aralarla 'İsm-i Celâl'i yinelerdi Tespih, üç kez 'Allah' denilinceye dek geçecek süre içinde ve püskülle ima-flie, herkesin önünden bir kez için geçip şeyhin eline gelecek bir yöntemle sağdan sola doğru çevrilirdi. Bundan sonra, halkayı oluşturanlar, şeyhe uyarak gövdelerini sağa eğip 'Al...' ve sonra sola eğip '...lah' diyerek yüksek sesle İsm-i Celâl'i yinelerlerdi. Bunu yaparlarken boyunlarını sağa eğip, gözlerini yarı kapalı olarak kalp bölgesine yöneltirlerdi." ²

Burada da görmekteyiz ki Allah kelimesi Tanrıci uygulamaların kutsal sayısı olan üç sayısı kadar tekrar edilmektedir.

Mevlevî mukabelesinde şeyh, postuna gidip namaza durur. Saflar düzülür ve namaza başlanır. Sünnet kılınıncı üç kere Tevhid suresi okunur, Fatiha verilir. Namazın farzı cemaatle kılınır. Namaz bitip tespih çekildikten ve dua edildikten sonra medler çekilerek kalın sesle ve nefes bitinceye kadar ağır bir surette şeyh tarafından 'Fa'lem ennehu' denir ve hep beraberce üç kere 'la ilâhe illallah' kelime-i tevhidi zikredilir. Üç sayısı Mevlevî törenlerinden bir başkası olan 'kapıdan geçme' töreninde de karşımıza çıkmaktadır.

"İkrar verdiği âsitanede çile kırmadan (bir gece bile dışarıda kalmaksızın)

¹ / ² A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

*binbir günlük hizmeti (çileyi) tamamlamış olanlara meydan-ı şerifte dede unvanı verilmek için yapılan özel bir törendi. Meydan-ı şerifte özel bir âyinle dede sanını alan can'ı, meydancı dede, elinde yanan bir şamdanla sır hücresi denilen bir odacığa götürürdü; yeni dede, bu odacıkta üç gün, üç gece kalırdı. Şeyh ve öbür dedeler kendisini ziyaret edip kutlardı. Dede, bu üç gün üç gece içinde doğal gereksinmelerini gidermek için hücreden çıkabilirdi. Üçüncü günün sonunda, yeni dedeye oturacağı bir odacık verilir, dede oraya geçerdi. Mevlevîlerden dileyenler de kendisini burada ziyaret edip kutlayabilirler ve uygun niyazlar (armağanlar) getirebilirlerdi."*²

Mevlevî sofralarında, sofradakiler yemeklerini ortaya konulan bir sahandan alıp üç parmaklarını kullanarak yerlerdi.¹⁰

Mevlevî sofraları zamanımızda kullanılan yemek masaları şeklinde olmayıp yer sofraları tarzında olurdu. Sofra, yerden 20-25 cm. yükseklikte, birbirine geçmeli, üç ayağı olan arkasız bir iskemlenin üzerine oturtulan, dâire şeklinde bir tahta olurdu.¹¹

Mevlevîlikte üç sınıf vardı. Dedeler, canlar, muhibler. Bu üç sınıfa girenlerin tümü de 'derviş' ve 'ihvan' sayılırdı. Dervişler, beyaz semâ elbiselerinin üzerine, karanlık dünyevî hayatı sembolize eden siyah hırka giyerler. Onlar bu hırkayı selâmlaştıkları semazenbaşının önünden üç defa geçinceye dek taşırlar. Sonra bu hırka atılır.

Ayrıca *Mesnevî*'de de üç sayısının kullanıldığını görmekteyiz: "*üç geceye dek iyiden kötüden bahsetme, sus. İşte bu senden Yahya adlı bir çocuğun olacağına alâmettir. Üç gün konuşma. Bu susmak, senin maksadına erişeceğine delalet eder.*"¹² demiştir.

Mesnevî'de¹³ Muhammed Harzemşah'ın, halkı tamamiyle Rafizi olan Sebzvar'ı savaşıla alması ile başlayan, şehirlilerin aman dilemeleri, padişahın, bu şehirden bana Ebubekir adlı birisini armağan olarak verirsiniz canınızı bağışlarım demesiyle devam eden bir hikâyede, Tanrıci hikâyelerde olduğu gibi Ebubekir üç gün üç gece arandıktan sonra bulunabilmiştir.

Yine Mevlâna *Mesnevî*'sinde şöyle seslenir: "*Zamanede sana üç yoldaş vardır Biri vefakârdır, ikisi gaddar. Biri dostlarındır, öbürü malın, mülkün. Üçüncüsü ise iyi işlerdir ve bu vefalıdır. Mal seninle beraber gelmez, evden dışarı bile çıkmaz. Dost gelir, gelir ama mezar başına kadar. Ölüm gününde dost sana hâl diliyle*

² / ¹⁰ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

¹¹ / ¹² / ¹³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001./ ¹¹ C II, s. 128./ ¹² C IV., s. 182 / ¹³ c.v., s. 72.

der ki: Sana buraya kadar yoldaşım, bundan öteye gidemem. Mezarının başında bir zamancağız dururum. Fakat yaptığın işler vefakârdır: onlara sarıl ki onlar; mezarın içine kadar seninle gelirler." ¹⁴

Destarlar şekillerine göre Örfî Destar, Cüneydî Destar, Şeker-âvîz Destar şeklinde üçe ayrılırdı. Cenaze, mezara götürülürken de ism-i celâl çekilerek götürülür, bu İsm-i Celâl'ler, normal zamanlarda yapılan zikirlerin başında, ağır ağır üç defa tekrarlanan ve uzatıla uzatıla söylenen 'Allaaah' tarzında olurdu. ¹⁵

Mevlevîhanede tilavet odasından asıl türbe kısmına üç basamakla inilir. Asıl türbe kısmı 7 X 26 buyutunda, üç kubbeyle örtülü, loş ve büyük bir meydandır. Mezarlar bu kısmın sağ tarafında ve zeminden üç basamak olan bir merdivenle çıkılan yüksek bir yerdedir.

Kırk Sayısı

Tanrıcılara göre ölüm anında 'sünne' vücuttan ayrılınca şeffaf buhar olur. *"Vücuttan ayrılan sünneye 'sünnezinin üzütü' ya da sadece 'üzüt' de denir. Vücudu bıraktıktan sonra sünne başka bir dünyaya gider. Orada sünneyi, Erlik'in elçisi ölüm ruhu Aldaçı karşılar. Bu, Aldaçılar her yeni ölen kişinin daha önce ölmüş yakınlarından birinin ruhudur. Sünne ile Aldaçı bir müddet çadır veya ev etrafında akrabalarının muhitinde dolaşır."* ¹

Bu süre, 3, 7, âzami 40 gündür ve bu süre zarfında ölü çıkan eve Kam girmez ve yine bu süre içinde, ölü çıkan evden dışarıya eşya verilmez ve dışarıdan da eşya alınmaz. Kırk gün zarfında dikkat edilmesi gereken ince ve anlamlı bir çok kural bulunmaktadır.

Beden toprakta çürümeye başlayıncaya kadar, astral bedeniyle varlığını sürdüren varlık bedeninin çekim gücünden kolay kolay kurtulamaz. Terk etmiş olduğu bedeni ve eski anıları onu sürekli olarak bu dünya ile temas kurmaya mecbur eder. ² Ölüler ancak ölümden üç, yedi ve kırkinci gününde verilen cenaze şöleninden sonra yeni yurtlarına doğru yola çıkarlar. Bu şölenle ölüye, ateşe atılmak suretiyle yiyecek ve içecekler sunulur. Bu ateşe atarak ölüye sunuda bulunma eylemini de daha çok kadınlar yaparlar.

¹⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt V., s. 87.

¹⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

² Ergun Candan, A.g.e. 2004.

Ölümünden üç, yedi veya kırk gün sonra bir cenaze şöleni verilmektedir. Bu olay kuşlar için de geçerlidir. *"İnanca göre, avcı tarafından öldürülen bir çift kuştan sağ kalan eş kuş, eşinin ölümünün üçüncü, yedinci, kırkinci günleri ve senei devriyesinde eşinin ziyaretine gelmiştir."* ³ Bu inanış hâlen Müslüman Türkler arasında da sürmektedir. Ölünün kırkinci günü dolmadan ölenin ailesi günümüzde hareketlerine çok dikkat eder; öleni incitecek davranışta bulunmaz; eğlenceye gitmez. Üç, yedi, dokuz ve kırkinci günlerde imam eve çağırılarak mevlit okunur.

Mevlût geleneği de Eski Türk inançlarından kaynaklanmaktadır. Mevlit geleneği sadece Türk Müslümanlarında olan; Kam'ın arınma töreni'nin Müslümanlığa uyarlanmış şekli' olan bir âdettir. 40 gün sonra hâlâ bu dünyayı terk etmeyen ölü için Kam'ın yaptığı tören de mevlitte olduğu gibi müzikli bir oturmudur.

Yaşı sorulan kimse 40 yaşında ise, 40 yaşındayım demez 41 veya 39 yaşında olduğunu söyler. İnanca göre 40 rakkamı ölünün kırkını yapmaya çağırım yaptığı için, kişi kırkıdayım demekle '40 gündür ölüyüm' demiş olur. ⁴

Mevlâna'nın ölümünde de kırk gün süresine riâyet edildiği bilinmektedir. *"Mevlânâ'nın da kabrinden kırk gün hiç ziyaretçi eksik olmamıştır."* ⁵ Mevlânâ'nın Hakk'a vâsıl olmasından ancak kırk gün sonra, Çelebî Hüsameddin, Sultan Veled'e: *"Babamdan sonra uyulacak adam sensin. Çünkü senden daha arif, yol iz bilen yok."* dedi. ⁶

Dört Sayısı

Mevlevîlerin dua edip dinsel tören yaptıkları, semâ'da ve söyleşide bulundukları yerlere Mevlevîhane denir. Mevlevîler burada toplanır, Mevlevî âyinleri burada düzenlenir, Mevlevîliğin ilkeleri, töreleri, musikisi burada öğrenilir.

Mevlevîhane, dört yanı duvarla çevrili birçok yapılardan oluşur. Dört kapısı vardır. ¹ Türbe kapısına karşı olan kapıya Dervişan Kapısı, dergâhın sağ tarafında Hakidika al-Arvah (Ruhlar Bahçesi) denen kabristana açılan kapıya Hamuşan Kapısı (Suskunlar Kapısı), arka tarafta bulunan kapıya Pir Kapısı, Hamuşan Kapısı'na karşı olan ve çelebi dairesine yakın bulunan kapıya Çelebi Kapısı denir. ²

³ / ⁴ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay., İst. 2004.

⁵ / ⁶ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevilik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

² Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 345.

Ak Din’de de dört yön ve dört sayısı ile karşılaşmaktayız. Dört yön ayrı ayrı renkler ve madenlerle simgelenmiştir. Kam âyinlerinde dört yöne selâm verilir. Mürgüllerde, yani ibadet alanlarında, dünyayı temsil etmek için mürgülü çevreleyen büyük cemberin içi dört bölüme ayrılır. Dünya dört ana yönle ifade edilir. Dört sayısı dünyayı simgeler. Mürgüller içerden artı şekilde, dört yön gösterilmiş biçimde bölümlere ayrılır. Bu, ‘dünyanın dört bucağı bize bağlı’ fikrinin bir simgesi olmuştur.

Mevlevîhanelerin dörtlü yapılarının kaynağı Eski Türk Dini’dir. Dört sayısı, dünyayı temsil ettiği için ve ibadet edilen yer mikro kozmik bir simge olarak dünyayı simgelediği için özellikle ibadet alanlarında bu simgeciliğe rastlanmaktadır.

Rubailer

İslâmî klasik edebiyatta, tam bir mânâyı ihtiva eden ve dört mısradan meydana gelen şiire ve bu şiir tarzına Rubai adı verilmiştir. Bu Arapça söz, dört mısralık şiir anlamına gelmektedir. İncelendiğinde açıkça görmekteyiz ki rubai, Türk Halk Edebiyatındaki manî niteliklerini üstünde taşımaktadır. *"Yalnız dört mısradan meydana gelen ve ekseriyetle her dört mısranın kafiyesinde, dört mısra kafiyeyle edilse ve üçüncü mısra serbestse, ilk iki mısra ile dördüncü mısranın kafiyesinde cinas bulunan şekle, mani denir."*¹

Maniler aynı türküler ve Kam ilâhileri gibi doğaçlamadır ve birer ozan niteliğindeki Kam’ların uslubunu yansıtır. Yine Şamanî izler taşıyan Alevî-Bektaşî eserlerinde de bu tarz baskın olarak bulunmaktadır. İlk zamanlardan beri Türkler edebiyatta dörtlüğe büyük önem vermişlerdir ve dörtlük esas kabul edilmiştir. Koşmalar, varsağılar, destanlar gibi uzun şiirler bile dörtlüklerden meydana gelmiştir.

Mevlâna, rubai tarzını çok sevmiş ve çok kullanmıştır. Bunun nedenini de yine Eski Türk geleneğinde aramak doğru olur. Türkler, eski geleneksel tarzlarına uygunluğu nedeniyle Rubai tarzını çok sevmiş ve kullanmışlardır. Türk şairlerin bir çoğu rubai yazmıştır. Mevlâna’nın *Divan-ı Kebir*’inde ayrıca Rubaileri vardır ve bunlar bir Divan-ı Rubaiyyat teşkil edecek kadar çoktur. *"Mevlâna’nın toplam 1765 rubaisi bulunmaktadır. Toplam beyit sayısı da 3529’dur."*² Tarzın Eski Türk geleneğine yakınlığının yanında rubailerin içinde de bir çok Şamanî öge saklıdır.

¹ / ² Mevlâna Celâleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, *Rubailer*, s. 6./ ² s. 9.

Demir

Demirciler ve Kamlar Aynı Yuvadan Çıkarlar.

Yakut Atasözü

Demirin bir sırrı vardır: deriden, ağaçtan, kemikten ve taştan daha sert ve daha dayanıklıdır. Demir, varlığı yok olmayan bir maddedir. Bir Kam'ın giysisinde kemik şeklinde demir parçalarının bulunması da bu yüzdendir. Onlar kalıcılığı ve sonsuzluğu ifade eder. Demir, Türklere göre ulu ve kutsal bir madendir. *"Yazıtlarda ebedi 'mengü' diye nitelenen 'devlet' demire benzetilir."*¹ Bugün dahi demirbaş kelimesi daimi değişmeyen eşya veya kişiler için kullanılmaktadır.

"Kam (oyun) ile demirci (uus) bir yuvadandır (uus da oyun bir uyalaah)" sözüne oldukça sık rastlanmaktadır. Demircilerle Kam'ların aynı kökten geldiğine inanılır. Bu inancı dıştan değerlendirdiğimiz zaman bunun nedenini şuna bağlarız: Demir elde etmek isteyen kişi, ateşe hükmetmesini bilmelidir, böylece demirci, ateşin ilk ve gerçek efendisine oldukça yaklaşmış olur. Bu yüzden demirci de bir Kam gibi şeytanlarla başa çıkabilir. Bu inanışta daha içrek bir anlam ararsak şöyle bir mâna ile karşılaşırız: Demirci, ilk demiri elde eden kişi olarak aslında bilim adamını simgelemektedir. Nasıl ki hekimlerin kökü Kam'a dayanır. Elbette ki bilim adamının da kökü Kam'a dayanacaktır. Çünkü bilim adamı da Kam gibi Tanrı'nın kurduğu sistemin sıfırlarını çözerek, onların anlamlarını keşfeder ve bunu yine yaradılışa hizmette kullanır. 'Ateş' dönüşümle bağlantılıdır. Bilgi de ateş gibi dönüştürür. Her bilişte, bilmediğin zamanki hâlimden başka bir kişi hâline gelmişsindir... Eski Türk inancına göre, aynı zamanda hem demirci hem de Kam olunması mümkündür. Fakat bu öyle pek sık görülen bir şey değildir. *"Bir Kam ve bir demirci genellikle birlikte çalışır, fakat öyle anlar gelir ki, bazen demirciler Kam'lardan daha güçlü çıkar. O zaman 'büyük düşman' adı verilir ona ve ateşin karşı konulmaz gücüne karşı bir korku, gizlice insanın rüyalarına korkunç görüntüler hâlinde sokulur..."*²

Burada anlatılmak istenen şey şudur: Tanrıçılıkta ilim ve sanat ilâhidir. Demir, burada ilimi temsil etmektedir ve bir âlim ruhsallıktan uzaklaşırsa yani Kam tarafından ziyade âlim tarafı daha ağır basarsa o zaman insanlığa zararının dokunması mukadderdir. Bu sebeple bir kurtarıcı iken bir düşmana dönüşebilir.

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay. İstanbul, 2001, s. 82.

² Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

Erkek, ateşe yani ulviyete, demiri (yani ilmi) tanıdıktan ve bir demirci olduktan sonra hâkim olmuştur. Kadın ise ulviyete Tanrı'nın ona doğurganlık vasfı vermesi nedeniyle, varoluşuyla eşzamanlı olarak aşınadır. Kadın doğuştan Tanrı'ya yakındır. Erkek ise ilimle Tanrı'ya yaklaşır.

Bazı demirciler ruhlarını ateşe gizlerler ve böylece insanlar ve diğer Kam'lar onlara dokunamazlar. Buna karşılık demircinin bir Kam'ın ruhunu yakalayıp ateşte yakması mümkündür. Yani ilim, ruhanilikten çıktığı zaman ruhaniyeti de yutan bir hâle bürünebilir. İlim adamı olarak görüldükleri için, demirciler, Kam'lar gibi hastalıkları da iyileştirme gücüne sahiptir. Ama Kam'ların büyüleyici gücü demircilerinkinden üstündür.

Eski Türk Dini'nde, bir Kam'a sırra erme yoluyla nasıl meslek sırları aktarılıyorsa, madencilikğin sırları da demirciye aynı yöntemle aktarılmaktadır. Her iki durumda da herkese açık olmayan özel bir yöntem söz konusudur. Bu anlayış daha sonra ahi teşkilatının da kurulmasında etken olmuştur.

Bir çok Türk boylarının folklorunda demirci önemli yer tutmaktadır. Demirciye yüksek bir asalet ünvanı olan 'darkan', 'Tarkan' ünvanı ile hitap edilirdi. Bunun nedeni, aslında ilim adamına verilen önemde yatmakta idi. Demircinin âletleri de, tıpkı Kam'ın davulu gibi kutlu sayılır; her âletin bir pîri bulunduğuna inanılır. Her şeyin olduğu gibi demirciliğin de pîri vardır. Demirci, mesleğini 'Yer Altı Dünyası'nın baş demircisinden almıştır. Demirci, demir parçaları ile çevrili, demirden bir evde oturur. Ünlü bir ustadır; kahramanların kırılan veya kesilen kol ve bacaklarını o onarır. Öbür dünyanın ünlü Kam'larının sırra erme törenlerine katılır. Onların ruhlarına demire olduğu gibi su verir. *"Bu ustanın dokuz oğlu, insanlara maden işleme sanatının sırlarını açıklamak üzere yeryüzüne gelirler. Büyük demircinin dokuz oğlu dünyalı kızlarla evlenerek demircilerin ataları olmuşlardır. Bu ailelerin birinden gelmeyen hiç kimse demirci olamaz."*¹

Yer altındaki demirci usta ve onun ruhları, yeryüzündeki demircileri korurlar, onlara işlerinde yardımcı olurlar, onları kötü ruhlara karşı savunurlar. Buradan anlaşılacağı üzere aslında bilim adamlığı öte dünya ile bağlantılı o dünya tarafından ilham verilen ve korunan ve kullanılan bir konumdur.

Demirci Ata'ya yapılan törende at kurban edilir. Atın ruhu demirci atanın yanına gidecektir. Törende dokuz genç, dokuz oğulun rolünü oynar. Göksel demircinin kendisini canlandıran Kam da, dalınca geçip oldukça uzun bir monologla nasıl oğullarını insanlara yardım için dünyaya gönderdiğini anlatır. Sonra da diliyle ateşe dokunur ve erimiş demiri avucuna alır. Bunu tutabilen kişi

¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 512.

ruhsal anlamda üstün bir mertebede olan kişi olmuş demektir. *Mesnevî*'de de kişiye, ateşle ısınmış demiri tutması için çağrı yapılır ve âdeta kişinin kalbi ve ruhu bu şekilde sınava tutulur.

Yine *Mesnevî*'de şöyle demektedir "*Kara odun ateşe eş olur, karalığı gider, baştan başa nur kesilir. Ölmüş eşek tuzlaya düşünce eşekliği, murdarlığı bir tarafta kalır. Tanrı gününün rengi Tanrı boyasıdır. Onda her şey bir renge boyanır. Demirin rengi, ateşin renginde mahvolmuştur. Sükût eder gibi görünmekle beraber ateş olduğundan da dem vurmaktadır. Madendeki altın gibi kızarınca sözü; ağızsız, dudaksız; 'ben ateşim' sözüdür. Ateşin rengiyle ateşin tabiatıyla ululanmıştır da. Der ki; 'Ben ateşim, ben ateş'. Sen şüpheye düşsen de ben ateşim, istersen bir tecrübe et elini sür. Ben ateşim eğer şüphe ediyorsan biran olsun yüzünü bana koy. Ateş nedir, demir nedir? Dudağını yum. Bu benzetişte bulunanla alay etme."*

Rüyalar

Mevlevîlikte rüyalar çok önemlidir. Derviş, bir gelişme gösterip göstermediğini anlayabilmek ve kendindeki gelişmeyi analiz edebilmek için, önemli rüyalarını, algıladığı tecellîleri mürşidine arz eder; mürşidinin yorumlarını ve ikazlarını dikkatle değerlendirir. Rüyalarda, yaşamakta olsun olmasın mürşidlerle iletişim kurulur. Mevlevîlikte, nefsin yedi mertebesi vardır. Bu yedi derecenin herbirine dair sâlik, rüyasında bazı işaretler görebilir. Rüya da sık sık ve yoğun biçimde görülen renkler, dervişin hangi mertebede olduğunun ipuçlarını verir kabul edilir.

Rüyalar, Tanrı'ya görüş açısından iki çeşittir; sıradan rüyalar ve sıradışı rüyalar. Kam'lar, yalnızca sıradışı rüyalarla ilgilenirler. Bu tarz rüyalar farklı gecelerde aynı biçimde görülen rüyadır ya da bir kez görülen ama uyanıkmış gibi canlı güçlü bir rüyadır. Aynı Mevlevîlerde olduğu gibi, Kam olma aşamasında bazı işaretler ve dersler rüya yoluyla verilmektedir. Kam eğitiminin bir bölümü rüyalarda almaktadır. Bu tarz yani sırra erdirici veya eğitici diyebileceğimiz rüyalarda genellikle ruhlar veya atalar görülür ya da sesleri (ezgileri ve öğütleri) duyulur ve yukarıda belirtildiği üzere Usta Kam, Kam adayına vermesi gereken bilgileri onun rüyasına girerek verir. Aynı anlayış Mevlevîlikte de vardır.

Mevlâna *Mesnevî*'de de benzer bir olayı şöyle anlatır: "*Bir sufi; 'dün akşam rüya da birisini gördün ya, hani omzunda seccade vardı. İşte o benim, rüyada sana*

⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II., s. 275.

*nazardaki feyizleri anlatmıştım. Onları kulağına küpe et. O sözü aklına rehber yap, sözlere uy dese, bu söz sana rüyayı hatırlatır. Yeni bir mucize eski bir altındır. Bu söz dava gibi görünür ama rüyayı görenin ruhu evet der, tasdik eder."*¹

Tanrıci toplulukların çoğu, rüyaları, öteki dünyadan gelen kehanetler olarak kabul eder. *"Sanki, bu dünya da gerçekleşecek olanı öteki dünya daha önceden bilmektedir. Sanki, bu dünya da yaşanacak olayların bir eşleri öteki dünya da daha önceden gerçekleşmektedir. Rüya, bir dil olarak ve bazen de öteki dünyanın ayrıcalıklı sesi biçiminde değerlendirilir."*²

Kam'lara göre bu rüyalar çoğunlukla koruyucu ruhlarının onlarla iletişimi ve ikazıdır ve bu yüzden rüyaları olduğu gibi bir mesaj olarak alırlar ve uygulamaya sokarlar. Ataların ruhları, yardımlarına ve güçlerine ihtiyaç duyan kişilerin rüyalarına girerler. Uyarılarını, rüyasında yaparlar. *"Rüya da görülen çekici kişi, seçici ruhu simgeler. Bu ruh daha sonra onun 'yasal' doğaüstü eşi olacaktır."*³ Rüya da göksel eşten feyizler de alınmaktadır. *"Tam yetkin kutsal yaşamaya kavuşmak, ata ruhları ve diğer ruhlarla dolaysız ilişkiler kurmanın bir aracı rüyalaradır. Rüyalarda tarihsel zaman kalkar ve Kam mitsel zamanla buluşur ve en kök bilgilere nüfuz edebilir. Kam'lar, diledikleri kadar rüya görebilen insanlardır."*⁴ Hatta belki de anlamlı rüyalar görebilen herkeste biraz Kam'lık vardır diyebiliriz. Temel görevi, görmek, anlamak ve öngörmek olan Kam'ın rüyalarının yanılsamalardan ibaret olması düşünülemez.

Rüyalarda görülenlerin nasıl yorumlandığı iç görüye ve ustadan alınan bilgiye göre şekillenir örneğin; rüya da aynanın kırıldığını görmek büyük uğursuzluktur. Rüya da karnında yer, su unsurlarından birini gören kadın gelecekte önemli biri olacak bir çocuk dünyaya getirir. *"Aynı şekilde Sümerlilerin saygı gösterdikleri 'Girsou' da Eski Türk inancındaki 'yer-su'dur ve bereket bolluk ve zenginliğin habercisidir."*⁵

Mânas-Han'ın hatunu gece uyurken bir rüya görmüştür. Rüya da, karnından bir ağaç yeşerir. Yavaş yavaş büyüyen bu ağaç, bütün dünyayı gölgesi altına alır. Bu rüya, büyük bir adamın doğacağına işaret eden rüyalardandır.

Macarlar, mitoloji bakımından Türk kültür çevresine bağlı idiler. Macarların büyük kralı 'Almos', Macar devletinin kurucusuydu. Annesi, Almos'a hamile iken şöyle bir rüya görmüştür: Gece uyurken Almos'un annesinin karnından bir

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II., s. 278.

² Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül, 2003.

³ Lot-Falck, alıntı yapan Hamayon, 1990, s. 431.

⁴ Michel Perrin, A.g.e. 2003, s. 109.

⁵ Yusuf Ziya Özer, *Yunandan Önce Türk Medeniyeti*, Töre Yay. 2008.

sel boşalmış. Sel, büyümüş ve bütün dünyayı kaplamış.’ Anne, korku ile uyanmış ve bir Kam’a koşmuş. Rüyanın tabirini istemiş. Kam da ona söyle demiş: ‘- Sen bir çocuk doğuracaksın. Bu çocuk büyüyünce, büyük bir hükümdar olacak ve bütün dünyayı egemenliği altına alacaktır!’

Ayrıca, Tanrıca inanca göre, rüyalara nüfuz etmek büyük bir güçtür. Teberî, Arapların esir aldığı bir Türkün aşağıdaki beyanını aktarmaktadır: "-Ben Türkistan'ın en becerikli büyücüsüyüm. Savaşta bir hükümdara refakat ettiğimde, düşmâna rüyasında bozguna uğrayacağını gördürüyorum ve böylece cesaretini kırıyorum" demiştir. [§]

Kişi, daha Kam adayı iken, genelde ruhunun serüvenleri niteliğindeki rüyalarını anlatmayı sever. Onun rüyaları efsanelerdeki motiflerle simgelenmiş, geleceğin düşsel görünümüdür. Kam olma aşamasında da bazı işaretler ve dersler rüya yoluyla verilmektedir. Tanrıca sağaltım âyinlerinde nelere ihtiyacı olacağı Kam’a bu rüyalarda da öğretilmektedir.

Bu rüyalara bir örnek, Harald Braem'in *Ateşin Efendisi* kitabında yer verilmektedir.

".....birden bir sonraki adımını atmakta tereddüt etti. Ayağını bastığı zemin pek o kadar da sağlam değildi. Ansızın çimenlerle kaplı bir tümsekten aşağı kaymaya başladı. Etrafında tutunabileceği hiçbir şey yoktu, içinde o değerli eşyaları bulunan çantasını havaya kaldırdı ve çaresizlik içinde tutunacak bir şeyler aradı, fakat nafile. Kaymaya devam ediyordu. Birden etrafını sular çevreledi, güçlü ve giderek güçlenen bir akıntı onu alıp götürdü. Tüm gücüyle mücadele etmesine rağmen, kendisini sürükleyen varlığa karşı koyamıyordu. Sonunda dengesini yitirip sulara gömüldü ve hemen sonra ağzından sular püskürterek tekrar yukarı çıktı. Vücudunun onu sürükleyen bu yeni, bilinmez varlığa kendi isteği dışında uyum sağladığını anlayınca, kendisini gittikçe güçlenen akıntıya bıraktı ve onunla birlikte yüzmeye başladı. Ansızın uyandı ve nefesini tutarak bir müddet daha öylece yattı, Çünkü rüyasında duyduğu sesler hâlâ kulağında çınılıyordu...." ¹

Bu rüya da Kam’a, evrenin akışına uyum sağlayarak sorunlarla başa çıkabileceği mesajı verilmektedir. Sırta erişti için gerekli olan ölüp-dirilme bazen rüya yoluyla Kam adayına yaşatılmaktadır. Aynı kitapta, yine Kam adayının ölüp-dirilmesi ile ilgili rüya da yaşadıkları şöyle anlatılmıştır:

[§] Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay. İstanbul, 2001, s. 93.

[§] Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*.

"...ateşin hayat ağacının köklerini yediğini, ateşin üzerindeki kazanın yeryüzünün yarı büyüklüğünde olduğunu, bir adamın kocaman, kızgın bir maşayı alıp kendisini ham demir gibi şekillendirmek istediğini... Kızgın maşa gittikçe yaklaştı ve Boka'nın tenine değdi. Boka, maşanın değdiği yerin alev alev yandığını, şişip kabardığını ve acının bir şimşek gibi bütün vücudunda dolaştığını hissetti... ateş... ateş... Boka sıçrayarak uyandı. Ter içinde kalmıştı.....".

Bu rüyada aynı zamanda demirci olarak nitelendirilen eski bir Kam'ın ruhunun Boka'nı şekillendirmesi anlatılmıştır. Bu rüyada deneyimlenen bir inisiyasyondur âdetâ.

"İnisiyasyon bağlamında görülen rüyalara kesinlikle yanılısâ veya uydurulmuş masallar gözü ile bakamayız. Anlatılanlar ve deneyimlenenler birbirine sağlamca bağlı, tutarlı ve kuramsal içerik olarak şâşıracak derecede geleneksel bir yapı sergilemektedir." §

Kadının Yeri

Ak Din'de, kadının önemli bir yeri vardır. Kam'lar özellikle bu dinin ilk zamanlarında hep kadınlardan oluşmakta idi. Kadının, Tanrı ile daha derin bir iletişimde olduğu fikri ve yaratıcılık özelliği Tanrı'ya yakın görülmesine neden olmuştur. Erkek Kam'lar sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır.

Altay'da Akay Kynyev'in bize gösterdiği bir hac yeri vardır. Bu yer "**Kadın Başı Üç Sümer**" diye geçmektedir. Kadın (Katun), Altay'ın en büyük ve en güzel nehridir. Bu nehrin başladığı yere Üç Sümer denir. Üç Sümer de yaradılışın ilk başladığı yerdir. Yaratılışın, Kadın nehrinin başladığı noktadan başlaması da çok ilgi çekici bir sembolizmdir. Bu nehrin adının Kadın olması, kadına verilen değerin somut bir kanıtı niteliğindedir.

Orta Asya'da yaptığım alan araştırması esnasında, Tanrı Dağları'nda Kız Dağı adı verilen bir dağ ile karşılaştık. Dağda bir baatır (kahraman) kızın yattığı ve sonra da dağın kızın şekline büründüğü bilgisini halktan aldık. Gerçekten de Tanrı Dağları'nın bir kısmı tam anlamıyla yatan bir kızın görünümünü almıştı. Halkın geceleri bu dağdaki mezara gidip dua ettiğini öğrendik. Bir tesadüf olarak nitelendirdiğimiz bu olay hakkındaki fikrimiz Altay'a gittiğimizde değişti. Tanrı Dağları'ndaki 'Kız Dağı'nın, görüntü itibarı ile aynısının Altay'da olduğunu gördüğümüzde çok şâşırdık. Kızın yüzü, bedeninin duruşu, kısacası her şeyi Kırğız'daki ile aynı görünmekte idi.

§ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 32.

Aynı şekilde, Akay Kynyev bize orada bir baatır (Savaşçı) kızın yaşadığını ve orada öldüğünü, ölünce dağın ona göre şekil aldığını ve bu dağa Kız Dağı dendiğini ifade etmiştir. Bu olay ilginç olmasının yanında kadına verilen önemin ikinci bir delili olmaktadır. Kahra-manlık, bağatırlık, hatta dağ-larda Tanrılaşmak, ibadet, dua edilir hâle gelmek daha sonraki dinlerde olduğu gibi bir kadın için az görülmemiştir. Bu dağlar, kadının da erkek kadar Türk toplumunun ayrılmaz bir parçası ve Tanrı'ya yakınlık konusunda erkekten hiç de geride kabul edilmediğinin yaşayan bir simgesidir.

Altay yolunda, Kırgız'dan geçerken gördük ki neredeyse tüm anıt ve heykellerde, kadın figürü baskın şekilde bulunmaktadır. Kahramanlığı ifade eden heykellerde dahi kadın figürü ön plandadır. Hatta yine Kırgız'da General rütbesinde bir kadının heykeli bizi çok etkilemiştir. Halk bize çiftlerin, evlendikleri gün ve evlendikten sonra iki yıl geçtiğinde burayı ziyarete geldiklerini, ona saygılarını iletip ordan ayrıldıklarını söyler. Dilnaz adlı bir Kırgız kızı, bu general bayanın (Kurman Candadga) eşinin kağan olduğunu, sonra öldürüldüğünü ve Rusların, çocuğunu da gözünün önünde öldürdüğünü ama gözlerinden bir tek damla yaş akmadığını, hiç ağlamadığını, ulusa da asla ağlamamaları gerektiğini, kuvvetli olmaları gerektiğini ve savaşmalarını gerektiğini söylediğini ifade etmiştir. Burada öldürülen kağanın değil, kahraman kadının heykelinin dikilmesi oldukça ilginçtir.

Türk kadınının sergilediği bu duruşu, eski çağlardan kalan bir miras olarak günümüzde de Türk Töresi ve geleneklerini özümsemiş kadınlarda aynen görmekteyiz. Örneğin 18 Aralık 2003 tarihinde menfur bir suikaste kurban giden Yrd. Doç. Dr. Necip Hablemitoğlu, Türk kültür ve törelerini çok çok iyi bilen bir Türkçü idi. Hablemitoğlu'nun şehadetinde, eşi Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu eşinin karlar üstünde yatan cesedini bulduğunda; "**burada kesinlikle bir tek damla gözyaşı akıtılmayacak**" diyebilmiştir.¹

Mevlevîliğe gelirse, Mevlâna, Gökpınarlı'nın da ifadeleriyle kadını cemiyetin önemli bir parçası olarak kabul etmektedir, örtülmesine, saklanması-na karşı çıkmıştır. Kadınlardan bir çok müridi bulunmaktadır. Kadınlar rahatça semâ meclislerine girebilmektedirler, birlikte sema etmektedirler. Mevlâna, kadının gizlenmesini, toplumdan ırak kalmasını doğru bulmamıştır. "*İnsan, yasak edilene ilgi duyar. Kadına 'gizlen' diye buyurdukça, onda kendini gösterme isteği daha da artar; erkek de kadın gizlendikçe onu görmek isteğiyle yanar tutuşur*" demiştir.¹ Mevlâna, çoğunlukla Süleyman Pervane'nin konağında kendine yakın olan ve baş bağlayan kadınlarla toplanıp söyleşilerde bulunurdu. Kadınlar arasında Mevlevî Halifeliğine yükselenler olmuştu.

¹ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevilik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

"Sultan Veled'in kızı Şeref Hatun, bir Mevlevî halifesiydi. Yine arife-ı hoş-Likaa, Tokat'ta halife idi. Şeyh Mehmet Çelebi'nin kızı Destina, Afyon Mevlevîhanesi mütevellisiydi (Mevlevîhane yönetimiyle görevli). Güneş han-ı suğra, Afyon dergâhında şeyhti." ²

"Eflâkî'de, Mevlânâ'nın zevcesi Kerrâ (Kira) Hâtun'dan, Sultan Veled'in kızları Mutahhara ve Şeref Hatunlardan, Ulu Arif Çelebi'nin annesi ve Salâhaddin Zer-kûb'un kızı Fâtîma Hâtun'dan, Mevlânâ'nın ve Ulu Arif Çelebi'nin kızları Melike Hâtunlardan, Şeyh Muhammed Hâdim'in kızı Kerîme Hâtun'dan ve Mevlânâ'ya mürid olan daha bir çok kadınlardan rivayetler vardır. Eflâkî'nin sonundaki silsilede, Sultan Veled'in kızı Şeref Hâtun'un, bir çok müritlere malik olduğu kaydedilmedir." ³

"Ulu Arif Çelebi'nin, Mevlânâ muhiblerinden Konyalı Arife Hoşlikâ adında bir de kadın halifesi vardı. Bu hatun daha sonra Tokat'ta halifelik yapmıştır; Tokat ve civarındaki Mevlevîler ve yol büyükleri kendisine tâbi olmuşlardı." ⁴

Ayrıca

"Dîvâne Mehmed Çelebi'nin torunu ve Hızırşah Çelebi'nin oğlu Şah Mehmed Çelebi'den sonra kızı Destînâ, Karahisar tekkesine müteveli olmuş, erkekler gibi hırka ve külah giyen bu hanımdan sonra, Dîvâne Mehmed Çelebi soyundan Küçük Mehmed Çelebi posta geçmiş, onun ölümü üzerine yine sâliklerin teslik ve terbiyesi, bilfiil şeyhlik ve halifelik büyük kızı Güneş Han'a kalmıştı. Mahallî rivayetlere göre; Güneş Han, dergâha alınacak şeyleri çarşıya inip alır, her görüştüğünden hürmet görür, aynı zamanda başında destarlı sikke, sırtında hırka, Mevlevî mukabelesini idare ederdi." ⁵

Hatta Derviş Yakın adlı bir Mevlevî şairi, Güneş Han'a görülmemiş methiyeler yazmıştır. Bu methiyenin beşinci ve altıncı beyitleri, mahallî rivayetlerin doğruluğuna, yani Mevlevî mukabelesinin Güneş Han tarafından idare edildiğini açıkça belirtmektedir. Bundan başka *"Küçük Arif Çelebi'nin kızı Güneş Hân-ı Sûgrâ da Karahisar Mevlevîhânesinde şeyhlik etmiş kadınlardandır. Sâkib Dede'yi kendisine evlât edinen, Kütahya'ya şeyh tâyin ettiren ve kardeşinin kızı Havva hanımı ona veren Hâce Fâtîma hanım da Mevlevî kadınlarının ileri gelenlerindendir."* ⁶

^{1 / 2} A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap 1983, s.279-281.

⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

^{5 / 6} Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap 1983, s.279-281. / ⁶ s. 280.

Mevlevî tarikatına girmiş olan kadınların, özel giysileri yoktu. Bir şeyhe baş bağlayanlar gibi kadınlara da tekbirlenip arakiye giydirilebilirdi. Tanrıci gelenekte de Kam kıyafetinde kadın erkek ayrımı yoktu. Buna ek olarak âyin esnasında giyilen kıyafetlerde, hem Kam'lar da hem de Mevlevîlerde kadınsı özellikler baskın olarak bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, Mevlevîliğin özellikle ilk devirlerinde kadına, Mevlevî cemiyetinde asla erkekten farklı ve aşağı bir muamele yapılmamıştır. Hatta Mevlevî köylerinde bile, semâ meclislerine kadınlar da katılmıştır. Yüksek sınıfa mensup kadınların yanında, Mevlânâ'nın asıl müritleri olan işçilerle esnaf kadınları da Mevlânâ'yı severler, toplantılar yapıp onu evlerine çağırırlar, gelince, üstüne güller serper, O'nunla semâ ederlerdi. ⁷

Mevlânâ'nın, kadınlar meclisinde bulunduğunu anlatan Eflâkî, *"Peygamberimizin kadınları irşâd ettiğini, bunun ancak Peygambere mahsus bulunduğu-nu fakat Mevlânâ'ya kadar hiçbir velinin kadınlarla bu derece içiçe olmadığını kaydetmek mecburiyetinde kalmaktadır. Çünkü Mevlânâ kadına çok değer vermektedir ve bu onun asıl fikridir, nakil değil."* ⁸

Fakat Gölpınarlı'ya göre vakıf yüzünden Mevlevîliğin iktidara dayanması, meşihatla uzlaşması, köylerden, kasabalardan şehirlere inmesi, halktan koparak, aydın kesime mâl olması, kadına verilen bu serbestliği de kısıtlama getirmiştir. *"XVII. yüzyıldan itibaren köy mevlevihânelerine ve Mevlevî köylerine nasıl rastlamıyorsak, bu asırdan sonra artık kadın Mevlevî halîfesine de rastlamıyoruz. Ârife-i Hoş-Likaa ve Güneş Han'lar sadece menakıb kitaplarının sayfalarında görülmekte, toplumsal hayatta ise Mevlevî kadını, mukabeleyi kafes dairesinden seyretmededir. Başka zamanlar da dergâhın harem kısmındadır, aynı cemlereyse kadın alınamaz olmuştur."* ⁹

Ancak devir itibariyle, kadını artık daha geri plana atmak zorunluluğu ve baskısı hissedilmeye başlandıktan sonra bile kadın, her ne kadar eski yüksek ve saygıdeğer pozisyonunu kaybettiyse de Mevlevîlerde hiçbir zaman diğer tarikatlar da olduğu gibi çok aşağı bir pozisyona itilememiştir. Ancak, önceleri sohbet toplantılarına ve semâ mukabelelerine devam edebilen kadınların durumları eski konumlarından çok uzaktı. Kadınlar âyin-i cemlere alınmaz ve tekkede yapılan mukabeleleri kafes dâiresinden seyrederek olmuşlardır. Hâtûnlara sikke yerine arakiye verilmeye başlanmıştır. *"Bilinmektedir ki arakiye, sikkeyi usulünce taşıyamayacağına inanılan çocuklara ve kadınlara takılmaktaydı. Arada bir sikke verildiği de olurdu."* ¹⁰

⁷ / ⁸ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁹ A.Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 281.

¹⁰ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Kadının elinden semâ alınmamış olmasına karşın, ancak erkeklerin bulunmadığı meclislerde, yine hemcinslerinin yahut yaşlı dedelerden bir kaçının ney ve kudûmü eşliğinde semâ da edebilir konuma düşmüşlerdir. Ancak kadına verilmekten vazgeçilmeyen bu haklara Gölpınarlı'nın *"muhakkak ki bu tahassürü gidermek için baş vurulan bir teselliydi. Çünkü artık merasim kurulmuş, katılmış, çerçeveleşmişti ve kadın ikrar veremez, çile çıkaramaz, meydân-ı şerife giremezdi."*¹¹ şeklinde bir yorumu olmuştur.

Mevlânâ'nın kadın hakkındaki düşünceleri aşağıdaki beyânında özetlenmiştir:

"Kadın nedir, dünyâ ne? Kadın, söylesen de neyse odur, söylemesen de; yaptığı işten vazgeçmez o. Hattâ söylesen biraz daha beter olur. Ekmeği al, koltuğunda sakla, halkın yanından uzaklaştır, bunu kimse-ye vermem, vermek şöyle dursun, göstermem bile, kapılara serilse, çokluğundan, ucuzluğundan köpekler bile yemeye tenezzül etmese gene vermeyeceğim, gene göstermeyeceğim, diye ısrar et. Sen halktan esirgedikçe halkın rağbeti artar, senin üstüne düşerler. Esirgediğin, gizlediğin ekmeği göreceğiz de göreceğiz diye yalvarmaya, hatta seni kınayıp sövmeye koyulurlar. İnsan men edildiği şeyin üstüne düşer. Hele o ekmeği koltuğuna vurur, göstermemek için inada kakışır, ısrar eder durursan, görmek isteyenlerin hırsları, rağbetleri büsbütün artar. Kadına 'gizlen' diye ne kadar emreder sen et, onda kendini gösterme isteği o kadar artar. Halk da, o gizlendiği için, daha fazla onun üstüne düşer. Şu hâlde sen oturmuş iki tarafın da rağbetini körüklüyorsun, sonra da bu iş, ifsadın tâ kendisiyken, ıslah sanıyorsun. Kadın kötü-lükte bulunamayacak bir yaradılıştaysa, men etsen de yaradılışının, huyunun îcâbı olan iyiliğe gidecektir, men etmesen de. Vazgeç, dertlenme. Yok eğer yaradılışı bunun aksi ise çaresiz gideceği yolu tutacak, senin men etmen de ancak onun hırsını artıracaktır."¹²

Mevlâna *Mesnevî*'sinde *"Kadınlar, akıllı kişiye galebe ederler, fakat cahil kişi onlara galip olur"* diye başlık atar ve sözü peygambere bağlar; *"Peygamber dedi ki; Kadınlar akıllı kişilere, ehli dil olanlara fazlasıyla galip olurlar. Fakat cahiller, kadına galebe ederler"* der ve açıklama yapmak için devam eder; *"Çünkü onlar sert ve kaba muameleli olurlar. Onlarda acıma, lûtfetme, sevme azdır. Çünkü tabiatlarında, yaratılışlarında hayvanlık üstündür. Sevgi ve acıma insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvetse hayvanlık vasfıdır. Kadın Hak murudur sevgili değil, sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil."*¹³ demektedir. Bu sözlerden de anlamaktayız ki

¹¹ A.Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 282.

¹² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹³ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I., s. 201.

Mevlevîlikte kadına verilen değer Ak Din'deki değerle ve yorumla tamamen örtüşmektedir. Mevlâna; *"Kadın, Hak nurudur, sevgili değil. Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil."* diyerek kadının ilâhî düzene ve Tanrı'ya nasıl erkekten daha fazla yakın olduğunu âdeta katıksız bir Tanrıci izahla ifade etmiştir.

Aynı bakış açısı Tanrıcılıkta, Kam'ların kadın olması gerekliliğine yol açmıştır ve özellikle Tanrıcılığın ilk çıkış dönemlerinde, yani başka kültürlerle etkileşerek değişmeye uğramadığı dönemlerde Kam olmak sadece kadınlara özgü olarak kabul edilmiştir.

Sonradan, geç dönemlerde erkek Kam'lar da devreye girseler de, her zaman kadın Kam'lardan çok daha fazla çekinilmiş ve onlar daha kudretli görülmüşlerdir. Bu yaklaşımın nedeni kadının Tanrı ile yaratıcılık vasfını paylaşmasıdır. Yani Tanrı'nın, en yüce ve mucizevi vasfını kadına vermiş onu seçmiş olmasıdır. Bu sebeple kadın Tanrı'ya daha yakın görülmüştür ve Kam olmak, yani dinî mümessil olmak Tanrı'ya yakınlıkla mümkünse, o zaman bu kişinin kadın olması daha uygun görülmüştür.

Kadının aynı Tanrıcılıktaki gibi Tanrısallıkla özdeşleştirilmesini *Mesnevî*'de şu sözlerle görmekteyiz; *"O adamın kendisini karısına teslim etmesi, kadının istek ve itirazını Hakk'ın emri bilmesi... dönen herşeyi bir döndürenin bulunduğu, her bilene göre aklen sabittir."* ¹⁴

Mevlâna bu anlayışını *Mesnevî*'sinde bir hikâye ile açıklamaktadır; *"Avamdan olan birisinin ölüm anında avamlıktan pişman olması gibi o bedevi de söylediğine pişman oldu. Canımın canına nasıl oldu da düşman kesildim; canımın başına nasıl oldu da tekmeler savurdum? dedi... Bedevî dedi ki: Ey kadın, pişman oluyorum. Kâfir olmuşsam bile Müslüman olmuştum. Sana karşı suçluyum bana acı; beni kökümünden, dibimden kâmilten söküp atma! İhtiyar kâfir, pişman olunca özür dilemeye başlar ve Müslüman olur."*

Burada da görüldüğü gibi; kadına hürmet Müslüman olmanın şartıymış gibi gösterilmiş ve kadına âdeta Tanrısal bir varlıkmiş gibi yalvarılıp yakarılmaktadır.

Mevlâna, kadınları bu kadar üstün görmekle beraber, fikirlerinin selim bir düşünceden doğduğunu, şehavî düşkünlükle söylemediğini, gene yaşayışıyla ispat etmiştir. O, hiçbir vakit iki zevcesi olmayan bir adamdı. Bir kere evlenmiş, karısının ölümünden sonra bir kadın daha almış ve Mevlânâ'yı sevenlerin anası sayılan bu hanımdan da daha önce vefat etmiştir. Mevlânâ evine câriye de almamıştır. ¹⁵

Eski Türklerde de biliyor ki tek eşlilik esastır. Mevlâna görüldüğü üzere bu

¹⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I., s. 201.

¹⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

gelenegi bozmamıştır. Bu önemlidir. Çünkü onun gibi İslâm'da ileri seviyeye gelmiş biri için İslâm'ın izin verdiği ve birçok şeyhin edindiği şekilde birden fazla kadınla evlenebilme imkânı olan Mevlâna, bu konuda da Tanrıcılığın Kam'ından farklı bir çizgi sergilememiştir. Tek eşliliğin ve kadının yerinin (*özden ayrılıp gelenek hâlini almış olan ikinci zaman İslâm'ındaki gibi sadece ananın değil, eşin de yerinin*) Türklerde ne kadar önemli olduğunu uzun uzun anlatmaya ve kanıtlamaya çalışmak, gereksiz bir uğraşı olsa da bununla ilgili birkaç Orta Asya Atasözünü iletmenin faydalı olacağı kanaatindeyim:

- * İki Avratlı Ev Hareketsiz Olur, Süpürülmemiş Kalır. ¹⁶
- * Ana Evin Direğidir. ¹⁷ (Mesut Azmanoğlu, Türk Dünyası Atasözleri, Turan Kültür Vakfı Basımevi, İstanbul, 1999)
- * Ana Evlâdını Atmış, Yar Başında Tutmuş. ¹⁸
- * Anandan Doğmadı İse Kardeş Sayılmaz. ¹⁹
- * Anan Öleceği Yerde Baban Ölsün. ²⁰
- * Atla Avratta Uğur Vardır. ²¹
- * Bağ Sahibi Olsan, Sevdğine De Bağlı Olsan Korkma Ölümünden. ²²
- * Evi Ev Eden Avrat, Yurdu Şen Eden Devlet. ²³
- * İki Avratlının Ağzının Tadı Olmaz ²⁴
- * İki Avratlının Donu Yırtık Olur. ²⁵
- * Kadın Erkeğin Eşi, Evin Güneşidir. ²⁶
- * Kadının Kırk Mumu Var, Biri Sönse Biri Yanar. ²⁷
- * Kadının Biri Âlâ Fazlası Belâdır. ²⁸

¹⁶⁻²⁸ Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1999.

TÜRK DİN FELSEFESİNDE TANRI KAVRAMI

**Tek sana inandık ezelden,
Dönmedik doğrudan, güzelden.**

N.Y.Gençosmanoğlu

Öncelikle Ak Din’de Yaratan ne şekilde adlandırılıyor ona bakalım. Eski Türk Dini’nde Yaratan’ın ismi konusu oldukça sorunludur. Alan çalışmama ciddî bir literatür çalışması yaparak gittiğim hâlde bu konuda tüm yazılanların orada anlatılanlarla uyuşmadığını hayretler içinde öğrenmiş oldum. Bu konuda en ciddî kaynakların verdiği bilgiler kısaca şunlardır:

• **"Bay Ülgen ile Gök Tanrı aynıdır. Gök Tanrı ismi daha eski, Bay Ülgen ismi daha geç döneme ait ifadeler arasındadır"**

Bu bilginin tamamen yanlış olduğu tüm Tanrıci başları tarafından teyit edilmiştir.

• **"Gök Tanrı, Ak Din’in Yaradan’ının asıl adıdır"**

Bu bilginin de tamamen yanlış olduğu tüm Tanrıci başları tarafından teyit edilmiştir.

• **"Tengri, Gök demektir. Gök Tanrı da 'Mavi Gök' demektir. Türkler göğe taparlar"**

Tengri’nin 'Gök' anlamına geldiği bilgisinin doğru olması yanında ekindeki bilginin yanlış olduğu tüm Tanrıci başları tarafından teyit edilmiştir.

• **"Kuday, Tanrı’nın gerçek adıdır. Onu söylemek günah diye Yaradan'a Gök Tanrı diye hitap ederler"**

Bu bilginin tamamen yanlış olduğu tüm Tanrıci başları tarafından teyit edilmiştir.

• **"Kuday, Farsça bir kelimedir"**

Bu bilginin yanlış olduğu tüm Tanrıci başları tarafından teyit edilmiştir.

• **"Yaradan’ın; Kuday, Gök Tanrı ve Bay Ülgen’den başka adı yoktur"**

Bu bilginin tamamen yanlış olduğu tüm Tanrıci başları tarafından teyit edilmiştir.

Claudia Mihailovna ve Akay Kynnev gibi Tanrıci başları ve ilimli Tengrici ulusun verdiği bilgilere göre Tanrıcılarının Yaradan’larının adını dile anmak uygunsuz ve saygısız bir hareket olduğundan, O’nu adıyla anmaktansa, Kuday,

Tengri gibi isimler kullanılmaktadırlar. Akay Kynyev'in ifadesiyle Tengri, aslında 'Gök' demektir ve 'Gök' taşıdığı ve anımsattığı niteliklerden ötürü Tanrı'nın bir sıfatı şeklinde kullanılmaktadır, ama Tanrı'nın asıl adı kesinlikle değildir. Tanrı'nın asıl adı (*burada bile yazmaktan büyük rahatsızlık duyduğum*) Üç Kurbustan'dır. Üç Kurbustan, yine Akay Kynyev'in ifadesiyle; "**üç katı/boyutu yaratan ve çevreleyen**" demektir. Tanrı'nın adındaki üç sayısı bu dinin, hatta Mevlevîlerin, bir çok uygulamasındaki üçlü tekrara sebep olmuştur.

Üç Kurbustan, Ülgen'in de üstündedir. O Yaradan'ın ta kendisidir. Bay Ülgen ise 9 kat gökteki kaderi inşa eden dokuz gezegenin yöneticisidir.

Kuday kelimesi; Karşılaştırmalı diller uzmanı Bilge Uzel'e göre Kuday kelimesi Farsça değil Öztürkçe'dir. Kutay kelimesi Türkçe'nin dilbilgisine göre t-d değişimi ile Kuday olarak kullanılarak yaygınlaşmıştır.

Altay da Tanrıcuların ifadelerine göre, Tanrı'nın 99 ismi vardır. İslâm'da da bu böyledir. Burada kim kimden etkilenmiştir?... Bu husus Arapça'ya, Ön-Türk diline, antik Türk lehçelerine vâkıf bilim kişileri ve ilâhiyatçıların da katılacağı çok daha derin bir araştırmayı gerektirmektedir

Tengri kelimesi bilinen en Eski Türk kelimesidir. ¹ Bu kelime binlerce yılın bütün zor sınavlarını yaşadığı, hatta bazı kesimler tarafından günah sayılıp yasaklanmaya çalışıldığı hâlde günümüze kadar kutup yıldızı kadar sabit kalabilmiştir.

Bu kelimenin yıllarca uğradığı bazı değişimlere karşın en aşırı sapmalarında bile, örneğin Yakut dilindeki Tanara, Kazan Tatarlarındaki Teri, Soyondaki Ter, Çuvaş dilindeki tura, tora gibi farklı şekillerde de tam olarak anlaşılması mümkün olmaktadır. ² Bugünkü muhtelif Türk lehçelerine göre, Tanrı kelimesini Tengri, Tengir, Tengere, Tangrı, Tangara, Ture şekillerinde görmekteyiz. ³ Tanrı kelimesi, 'gökyüzü' ve 'şafak' mânalarına gelen 'tan(g)'dan türemiştir. Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk* adlı kitabında "*Tengri sözcüğünün tang fiili ile ilgili olarak 'dönmekle de bir ilintisi vardır'*" şeklinde bir iddiada da bulunmuştur.

Tan, Güneş'in doğduğu yerdir. Bazı araştırmacıların yorumuna göre Güneş'i çağıran, doğmasını sağlayan anlamındadır. Çünkü inanışa göre ancak Ulu Tanrı şafak söktürür.

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı İstanbul, 2001, s. 114.

² Jean Paul Roux, A.g.e. 2001, s. 115.

³ Çağatayca'da Tengri; Kızılderililerde Tanka; Yakutça'da Tengere; Tanara; Altay'da Tengri; Sümerce'de Tingir, Dingir; Kazanlar'da Tengri (Tanrı), Teri; Moğollarda Tenggeri vb. şekillerinde yazılmıştır.

Buradaki ince ve derin hissiyat şudur; Türk, Tanrı'yı en çok yoğun karanlığın içinden Güneş'in doğuş anında ve yerinde, karanlığın ışığa teslim olması anında hissederek. Bu yüzden Yaradan'a asıl adını gizlemek amacıyla verilen isimlerden en yaygını 'tan' kelimesinden doğmuştur. Bu kelime yaradanın asıl ismi olmadığından, aslında O'nun bir sıfatı niteliğindedir. Türk için Tanrı inancı, ışığın karanlığa, daha da içrek bir bakış açısıyla bakarsak, bilgeliğin cehalete, umudun umutsuzluğa üstün gelmesidir. Türk, bu hissiyatı şafağın sökmesi anında yoğun olarak tattığı için Yaradan'ı bu kelimeyle tanımlamıştır. Türk, inancı karanlığı içinde boğarak doğan Güneş'in şafakta beliren yüzüyle algılamış ve hissetmiştir. Zaten ışık da Tanrısal kabul edilmektedir.

Gök kelimesi Tanrının bir sıfatı halini almıştır. Altay'da Tengri kelimesinin gökyüzü kelimesi ile bağdaştırıldığını, Gök kelimesinin anlamının gökyüzünden farklı olarak algılandığını gördüm. Gök kelimesi Tanrısal renk olan ilahî ışığın temsili sayılan 'gök rengi' anlamında kullanılmaktadır. Yani gök, meddî nesnelerin rengini ifade etmek için kullandığımız mavi mavi kelimesinin, manevî kavramları açıklamak için kullandığımız karşılığı olan renktir. 'Gök Tengri' ifadesinde gök, ilahî ışığı, Tengri de bugün bizim anladığımız manada gökyüzünü ifade etmektedir.

Renk anlamında gök kelimesinin ifade ettiği mânâ ile mavi kelimesinin ifade ettiği anlam farklıdır. Mavi kelimesi maddî anlamda renk ifade etmek için kullanılmasına karşın, gök kelimesinin ifade ettiği kavram manevî bir anlam taşır. Nasıl ki 'alnı kara' ifadesi ile 'alnı siyah' ifadesi farklıysa: örneğin 'gök bayrak'la 'mavi bayrak'; 'gök gözlü' ile 'mavi gözlü' ifadelerinin altında yatan anlam farklıysa, gök kelimesinin anlamı ile mavi kelimesinin anlamları da farklıdır. ⁴

Tanrı kelimesai ile ilgili düşünülmesi ve dilcilerin araştırması gereken bir husus da şudur: Dil olarak birbirine çok yakın olan ve bir çok kelimelerin ortak olduğu Kızılderili lisanıyla Türkçe'nin karşılaştırılması gerekliliği vardır. Kızılderililer 'Tanrı'ya 'Tanka' demektedirler. Tanka'nın gizem anlamı taşıdığını, Tanrı'yı anarken O'na 'Ulu Gizem' dediklerini bilmekteyiz. Tanrı kelimesinin gizem anlamı taşıyıp taşımadığı dilciler tarafından mutlaka araştırılmalıdır.

⁴ Renk anlamında gök kelimesinin ifade ettiği mânâ ile mavi kelimesinin ifade ettiği anlam farklıdır. Mavi kelimesi maddî anlamda renkleri ifade etmek için kullanılmasına karşın gök kelimesinin ifade ettiği renk manevî bir anlam taşır. Nasıl ki alnı siyah ifadesi ile alnı kara ifadesi farklıysa; Örneğin gök bayrakla mavi bayrak ifadelerinin altında yatan anlam farklıdır.

GÖKYÜZÜ NEDEN YARATAN'IN SIFATIDIR?

Kanımca, bu konuyu şu bakış açısıyla ele almalıyız. Tanrı'nın ve dinlerin dili simgeseldir. İnsanoğlu, Tanrı kavramını ve her ilâhî kavramı simgeler kullanarak açıklama çabasına girmiştir. Çünkü dinler, görünenin ötesindeki manevî bir dünyaya ait, bizim için tam olarak malûm olmayan gizemli kavramlardan bahseder. Eksik ve mükemmellikten çok uzak insanların icat ettikleri tek tek sözcükler, Tanrı'yı ve mükemmellikleri anlatan çok geniş kapsamlı ilâhî kavramları ifade etme kifayetinde değildir. Ancak simgesel ifadeler kullanılarak, kişinin anlama yeterliliğine bağlı olarak farklı seviyelerde, fakat aynı anlam çizgisinde insanlara bu kavramlar anımsatılabilir.

Örneğin lâ notası, simgesel bir adlandırmadır. Kimi ona baktığında hiç bir anlam veremez, kimi onun müzik ile ilgili olduğunu anlar, kimi bir nota olduğunu anlar, bir başkası lâ notası olduğunu fark eder ama Mozart onu gördüğünde o notanın sesini duyar. Şimdi simgesel bir bakış açısıyla bu ilâhî sıfatı incelersek şöyle bir yorum yapabiliriz. Gök, en yükseği ifade eder, ulaşılması zordur, sonsuzdur, her yeri kaplar, her şeyin üstündedir; ayrıca felâket ve bereket oradan gelir, uludur, yüksek ve yücedir, her an ve her mevsim değişen yüzü ile gizemleri içerir. Bu nitelikleri taşıyan bir sıfat olarak gökyüzü Yaratan'ın sıfatı olmuştur. Tanrı kelimesiyle beraber kullanılmış olmalıdır. Gök kelimesinin bizde ilk anda uyandırdığı nitelikleri saydık. Oysa üstte açıkladığım Mozart örneğinde olduğu gibi, manevî konulara vakıf, halk dilinde gönül gözü açık olan bir kişinin bu simgesel tanıma ekleyeceği belki çok daha derin ve farklı anlamlar olabilir.

İslâmiyet'te de gökyüzü, yani semâ kelimesi ilâhîliği temsil etmiştir. İslâmiyet'te sıkça kullanılan semavî kelimesinin sözlük anlamı 'göğe ait olan, gökyüzü ile ilgili, insan işi olmayıp Allah işi olan, Allah'tan olan ilâhî iş'tir. Örneğin Kütüb-ü semavîye ifadesi gökten gelen Tanrısal, Allah'ın gönderdiği kutsal kitapları; Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'an'ı ifade eder. Semavî Dinler kavramı da gökyüzünden, yani Allah tarafından gönderilen dinler anlamında kullanılmıştır. Bu açıdan İslâmiyet'teki kullanımla da benzerlik göstermektedir. Yani Gök-Tanrı ifadesini kullanırken, gök sıfatı burada semavî özelliği de vurgulamış olmaktadır. Zaten Gök kelimesi ulu, yüce, kutsal anlamında bir çok yerde kullanılmıştır. Yani Gök-Tengri keşlimesi, ilahî ışığı saçan gökyüzü anlamında, Yaradan'ın saklı olan isminin yerine kullanılmaktadır. Fakat tek kullanılan sıfat değildir. Tarihçi Süryani Mikâil; Anadolu Selçuklularının İslâmiyet'ten önceki tek Tanrılarından söz açarken, 'Türklerin bu yüce Tanrıya Kan Tengri dediklerini' yazıyordu. Bu deyim 'Kang Tengri' şeklinde de

söylenebilirdi. Yakutlarda da 'Tengere kayra kan' ifadesi yaygındı. Eski Türkçe'de 'Kayra' kayırıcı esirgeyici, yardım eden anlamındadır. Çok sık kullanılan kan veya kang sıfatını ele alırsak; Eski Türkçe'de 'Kang' sözü en ulu ata anlamında kullanılan bir deyimdi. Kan kelimesi de soy, sop, kaynak mânasına gelmekteydi. Bu sıfatı ele aldığımız zaman varoluşu ters çevrilmiş bir ağaç gibi kökü gökte olan dallara benzeten hissiyatın, burada da ifade bulunduğunu görmekteyiz. Gökte her şeyi idare eden anlamında han ve kökümüz; geldiğimiz kaynak anlamında ata sıfatlarına yer yer rastlanmaktadır. Mengü Tengri 'sonsuz tengri' tabirine de sıklıkla rastlanmaktadır. Hülagu'nün mektubunda 'Mengü Tengri'de son bulmaksızın, ebediyete kadar mutluluk içinde yaşayın' tarzında bir ifade vardır. ⁵ Gök Tanrı'nın özelliklerinden söz etmek gerekirse şunlar söylenebilir. Öncelikle tektir, eşi ve benzeri yoktur. Evrenin ve her şeyin yaratıcısı Tanrı, ezelî ve ebedîdir. Türk kitabelerinde Tanrı sonsuz hayata sahiptir "*Kendim düşünceye daldım. Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu, hep ölmek için türemiştir. Bilge Kağan öylece düşünceye daldım.*" ⁶

Tanrı sonsuz güç sahibidir. Hülagu da bir mektubunda; "*savaşta herkesin gözü önünde bu adamı her şeye kâdir Tanrı'nın gücüyle yendik*" demiştir. ⁷ Kök Türklerden kalan Orhun Anıtları'na göre Tanrı, evrenin ilk nedenidir, yani yaratıcısıdır. Bilinen ve bilinmeyen her şeyi O yaratmıştır.

Tengri tüm insanların Tanrısı'dır. Yeryüzünün tamamını ve hatta dünyanın dört bir köşesinde bulunan düşmanları da kapsamaktadır. Karamizin bizlere Tatarların Rusları kendi elçilerini kötü bir şekilde karşılamalarından dolayı kınayan aşağıdaki sözlerini aktarmaktadır; "*Tanrı bütün uluslar için ayındır. O kavgamız hakkında karar verecektir.*" ⁸ denmektedir.

Savaşlarda Tanrı'nın iradesi ile zafere ulaşılır. Tanrı bu inançla beslenen insanlar üzerine ışık saçmaktadır. Onları korumayı amaç edindiğinde onları müthiş güçlü kılmaktadır. Yenilgi; Tanrı'nın, kişinin veya o tarafın yanında olmayışının bir sonucudur. Yeniliyoruzdur çünkü 'Tanrı kızgındır'. Bu mânada, yenmek için doğru eylemler ve erdemli bir öz ile işe başlanmalıdır. Tanrı'nın yanımızda yer alacağı, onurlu bir cephe açıldığında zafer onun inayeti ile kazanılacaktır. Eğer biz özümüzde ve eylemlerimizde yanlışsak, Tanrı bizi terk eder ve yenilgi kesindir. Başarısızlıklarını nedenini ifade ederken Türkler; "*Çünkü Tengri onlara güç vermekteydi*" derler. ⁹

⁵ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 120.

⁶ M. Egin, *Orhun Abideleri*, sayfa 22, satır 19-20.

⁷ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 118.

⁸ / ² Jean Paul Roux, A.g.e., 2001, s. 119./ ² s. 121.

Tanrı'nın kişiyi yüceltmesi, 'göğe kaldırılma' biçiminde simgelenmiştir. Yazıtlarda hakanların ve hatunların tahta çıkarılışı ile ilgili bölümlerde ve yeni dönemde Dede Korkut'un "-Güzel Tanrı sen yücelttiğini göğe çıkarıyorsun" şeklindeki ifadesiyle aynı anlayış vurgulanmaktadır. Hatta bu anlayış törenlerde de yerini simgesel olarak almıştır. Kam olma töreninde, bir keçe üzerine oturtulan aday havaya kaldırılarak Kam ilan edilir. Bugün askere gidenlerin, büyük bir çarşafı havaya fırlatılmasının arkasında yatan gelenek budur.^{2A} Tahta çıkış törenlerinde de havaya kaldırılış şu şekilde yer alır: Hükümdar olacak kişi, zemine konmuş bir keçenin üzerine oturtulmaktadır. Töreni yönetenler onda bulunması gereken erdemler hakkında ve Gök ile Yeryüzü arasında onun tarafından kurulması beklenen ahenge ilişkin hatırlatmalarda bulunmak için uzun bir söylev çekerler. Daha sonra müstakbel hatunun kendi yanında oturmak için gelmesi üzerine yüksek rütbeli kişiler her ikisini havaya kaldırır ve gösterişli bir şekilde ve yüksek sesle bağırarak onları Hakan ve Hatun ilan ederler.¹⁰ Eldeki belgelerden açıkça anlamaktayız ki hakanları tahta çıkaran, Türklere zafer kazandıran, felâketlerden koruyan Gök-Tanrı'dır. Türklerin büyük başarılarından bahsederken hakan ve beyler daima 'Tanrı'nın inayeti ile (Tengri yarılıkaduk için)' demeyi ihmal etmemişlerdir.

Bunun gibi, Asya Hun tanhu'su (kağanı) Mete de, MÖ 176 yılında Çin İmparatoruna göndermiş olduğu mektubunda kendisini tahta Gök Tanrı'nın çıkardığını, zaferlerini Gök Tanrı'nın yardımıyla kazandığını belirtmektedir.

Yine Asya Hun kağanlarından olan Künçin (MÖ 160-126), MÖ 133'te Çin İmparatorunun kendisine hazırladığı tuzaktan kurtulunca; "*Tanrı takdir buyurduğu için kendini koruyabildiğini*" söylemiş, bir başka başarısının ardından da "*Başarısının Tanrı'nın işi*" olduğunu belirtmiştir.

Orhun Yazıtlarında da başarının ve tahta çıkmanın kaynağı Gök Tanrı olarak gösterilmiştir: "*Yukarıda Türk Tanrısı Türk, mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye millet olsun diye, babam İlteriş Kağanı, annem İlbilge hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak. Babam kağan 17 adamla baş kaldırmış. İlteriş baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış. Dağdakiler inmiş. Derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. Tanrı güç vermiş olduğu için babam Kağanın askerleri kurt gibi imiş düşmanları da koyun gibi imiş.*"¹¹ "*Kırk yedi defa ordu sevk etmiş 20 savaş yapmış. Tanrı lüt*

^{2A} Abdülkadir İnan, *Şamanizm*, s.78.

¹⁰ Jean Paul Roux, A.g.e. 2001, s. 149.

¹¹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İst. 2001, s.13

fettiği için illiyi ilsizletmiş. Hakanlıyı hakansız bırakmış. Düşmanları bağımlı kılmış. Dizliye diz çöktürmüş. Başlıya baş eğdirmiş"; 12

"Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı, hakan olarak tahta oturttu." 13

"Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tâbi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş." 14

"Tanrı buyurduğu için on dört yaşında Tarduş milleti üzerine şad oturdum." 15

"Biz az idik kötü durumda idik. Tanrı kuvvet verdiği için (Tengri küç birtük için) orda mızrakladım. Dağıttım. Tanrı bahsettiği için (Tengri yarlıkaduk için) ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır." 16

"Tanrı buyurduğu için (Tengri yarlıkaduk için) otuz üç yaşında..." 17

"Tanrı buyurduğu için (Tanrı yarlıkaduk için) Ben tahta çıktığımda dört taraftaki milleti düzene soktum ve tertip ettim." 18

"Üstte Tanrı, altta yer bahsettiği için (Üze Tengri, asra yir yarlıkaduk için) gözle görülmedik, kulakla işitilmedik kadar çok halkımı, ileride Gün Doğusuna, Güneyde gün ortasına, geride Gün Batısına, Kuzeyde de gece ortasına kadar yerleştirdim." 19

"Askeri üç bin imiş. Biz iki bin idik. Savaşık. Tanrı lütfetti (Tengri yarlıkadı) dağıttık. Nehire düştü. Dağıttığımız yolda yine öldü hep." 20

"Haberci getirdiler. Sözleri şöyle: 'Yarış ovasında yüz bin asker toplandı.' diyor. Bu haberi duyunca beyler hep birlikte dönelim, temizin (yani savaşıp yenilmemişin) utancı (savaşıp yenileninden) daha iyidir. Dediler. Ben şöyle diyorum. 'Ben bilge Tonyukuk, Altay dağlarını aşarak geldik. İrtiş ırmağını geçerek geldik. Buralara kadar gelenler 'geliş zordu' dediler. Ama pek de zorluk hissetmediler. Galiba mukaddes Umay, kutsal yer ve su (ruhları) bize yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz? düşman çok diye niye korkuyoruz. Azız diye niye yenilelim. Saldıralım dedim. Saldırdık talan ettik. İkinci gün ateş gibi kızıp üzerimize geldiler. Savaşık. Onların iki kanadı bizden yarı yarıya fazla idi. (Tengri yarlıkaduk için) Tanrı lütfettiği için düşman çok diye korkmadık. Savaşık. Tarduş Şad'a doğru kovalayarak bozguna uğrattık." 21

Gök Türkler'in savaştan önce zafer için Tanrı'ya dua ettiklerini belirten Çin

11 - 21 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İst. 2001, s.13 / 13 s.17 / 14 s.39 / 15 s. 40. / 16 s. 47. / 17 s.49 / 18 s.61 / 19 s.61 / 22 s.69.

21 Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, Simurg Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 91.

kaynaklarına göre, Tardu Kağan 590 yılında bir savaştan önce atından inerek Tanrı'ya yakarmıştır. Dede Korkut, Tanrı kötü sözü olanları sevmez der ve Gizli Tarih'te de *"Eğer şimdi böylesi kötü düşüncelerimiz varsa, Gök tarafından sevilmeceğiz"* denmektedir. ²²

Türklerde hep hakanın Tanrı'nın elçisi olduğu ifade edilir. O da gök gibi zafer ister, savaştan kaçışı ölümle cezalandırır. ²⁴ Lâkin gözümüzden kaçan şudur ki aslında Türklerin hepsi ama doğrudan, ama ata ruhları veya başka ruhlar aracılığı ile dolaylı yoldan, Gök Tanrı'nın elçileridir. Zaten misyonlarını unuttukları vakit, yani yerdeki ile gökteki arasındaki uyum ve bağlantı bozulduğu vakit, başı boş dolaşan ruhları ya yer altı ruhlarının etkisi altına girip helâk olacak, ya Gök Tanrı'nın gazabıyla ölecektir. Tanrı'nın en çok rastlanan cezası ölümdür. Müller, *"Çeremişler ve Çuvaşların en çok korktukları şey Tanrı'nın gazabıyla onları yerle bir etmesidir"* der. ²⁵

Gök Tanrı'nın iyi bir şekilde algıladığımız tek temel emri savaşmaktır. Eğer savaşılmaz ve boyun eğilirse bu ihanet etmek demek olur. ²⁶ Tengri evrensel düzeni tehlikeye atan her şeye karşıdır; düşmana baş eğme ve düşman için kendi halkına karşı koyma konusunda duyarlıdır. Bu takdirde sert olarak bir ceza hükmeder ve 'ÖL!' diye buyurur. Bu konuda Orhun yazıtlarında şu ifadeler vardır: *"Türk milleti hanını bulmadı. Çin'den ayrıldı, hanlandı. Hanını bırakıp Çin'e tekrar teslim oldu. Tanrı şöyle demişti; 'Han verdim, hanını bırakıp teslim oldun. Teslim olduğun için Tanrı Öl demiş olmalı. Türk halkı öldü mahvoldu yokoldu."* ²⁷

Göksel ceza, bir kağanı vurduğunda dolayısı ile halkı da vurur, çünkü kendisi artık göksel yetkiye sahip değildir. Bir hakan, halka karşı hatalar işlediği, töreyi bozduğu zaman, artık yeryüzüne hata yaptığı için ve töreyi bozduğu için Gök'le uyumunu yitirmiş olur. Böylelikle de Gök'ün yetkisi geri alınır. Tanrı ve temsilcisi arasında anlaşmazlık olduğu an, Gök artık prensi sevmez ve o, görevinde kalamaz. ²⁸

Hakan, bu hataları artık ilâhi gücü yansıtmamasından dolayı yapmaktadır. "Kut, Tengri'yi taahhüt altına sokmamaktadır ve isterse bunu hak etmeyen bir kulundan her zaman geri alabilir... Kağanın oğlu Küçük Kağan hataya düşünce, Tengri'nin kutsal yerlerin ve suların kutsallığını geri çektiğini, 'Kut'unu aldığını görüyoruz: 'Kut taplamadı = bu Kağanın kutunu teyit etmediler, -Hakanın

²² Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay. İstanbul, 2001, s. 125.

^{24 / 25} Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

^{26 / 28} Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

²⁷ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 65.

talihine yar olmadılar." ²² ifadelerinden biz bu fikri çıkarmaktayız.

Orhun abidelerindeki ifadelere bakıldığında, bilgi ve akıl veren de odur: *"Tanrı bilgi (akıl) verdiği için onu ben kendim kağan yaptım."* ²³ Çocuk veren de yine Tanrıdır. Şafak söktüren (tan üntürü) ve bitkileri oluşturan da 'Ulu Tanrı'dır. Canlılara yaşam verir. Ölüm onun iradesine bağlıdır. Can veren Tanrı, onu isteğine göre geri alır. Kam dualarında da Gök Tanrı'dan; gökte yaşayan en büyük ruh, insanları, ovaları, çimenleri ve ateş ile yeri, Güneş'i, Ay'ı ve yıldızları, gök kubbeyi yaratan, dünyanın düzenini yöneten ve kaderi belirleyen olarak söz edilir. O kırılanları birleştirir, yırtılanları birbirine ular. Örneğin bir Altay Kam'ı duasında Gök Tanrı'dan; *"yüksekte bulunan büyük atamız han Tengere, yaratıkları yaradan Tengere, yıldızlarla dünyayı süsleyen Tengere"* diye bahsederler.

İnsanı, yalancıyı Tanrı bilir. Yaratıcı, tam iktidar sahibidir. Kozmolojik ve toplumsal düzeni sağlar. Evrenin yaradılışında olduğu kadar dünyanın sonu konusunda baş rolü oynar. Yaradılıştan sonra göğe çekilmiş temsilcisi olarak başka ilâhî varlıkları yeryüzüne göndermiştir. Kur'an-ı Kerim, Secde suresi, dördüncü ayette; *"Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri, altı günde (devirde) yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır"* ifadesi vardır ve Kur'an'daki bu yaratılıştan sonra arşa çekiliş, Eski Türk inancıyla benzerlik göstermektedir.

Gök-Tanrı, insanların yaptığı her işe müdahil değildir. Bununla birlikte insanlardan mutlak biçimde uzaklaşmamıştır, O uzaktan her şeyi gözlemlemektedir, darda kaldıklarında ve çıkmazın her şeyin üstüne çıktığı, sorunun her kesin ve diğer tüm ruhların iradesini aştığı noktada insanlar yine ona baş vurmaktadır.

Tanrı ile ruhlar, doğa ve insanlar arasında sürüp giden, kopmayan bir bağlantının bulunmasından dolayı, Tanrısal işaretleri veya buyrukları, Gök Tanrı'nın yönetimi altındaki ruhlardan almak mümkündür. Ruh ya da kutsal sayılan ikinci güçler daima Tanrıya bağlıdırlar. Buradan, aslında bu ikinci sınıf kutsal varlıkların İslâm'daki farklı farklı işlerden mesul meleklerle benzer olduğunu, mutlak güç ve iradenin Gök-Tanrı'da yani 'Tek Tanrı'da olduğunu anlıyoruz.

Gök-Tanrı, üstün ve güç sahibi olmakla birlikte, O yalnızca iyiyi yaratandır. Ondan uzaklaşmak kötülüğü doğurur. Ayrıca biliyoruz ki Türk'ün evren anlayışında Gökte gece olmamaktadır. **Tanrı karanlığı yaratmamıştır. Tanrı sadece ışığı ve Güneş'i yaratmıştır. Biz güneşten uzaklaştığımız zaman karanlıkta kalırız.**

²² Edouard Chavannes, Çev. Metin Sirman, *Batı Türkleri Tarihi*, Töre Yayın İstanbul, 2006.

²³ Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, Simurg Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 83

Onun adını boşu boşuna anmak ve O'na karşı O'nun yasasına aykırı fiiller içerisindeyken onun adının zikredilmesi söz konusu olamaz. Eliade'nin de belirttiği gibi Gök Tanrı'ya kanlı kurban sunulmamaktadır. Eliade; *"Bay Ülgen ve Erlik Han'a pek çok kurban sunulduğu hâlde, Gök Tanrı için hiçbir kurban öngörülmemiş olması ilginçtir"* diyerek bu konuya dikkati çekmiştir.

Eski Türk düşüncesine göre; Tanrı'nın bulunduğu yer, yıldızların, Ay'ın ve hatta Güneş'in de üstünde idi. Tanrı'nın yeri, yükseklerin yükseği ve daha yükseği olmayan sonsuzlukta idi. Bu sebeple Eski Türkler bu sonsuz yüksekliğe; 'Üzeliksiz', yani *"Daha yükseği bulunmayan ebedi sonsuzluk"* adını verirlerdi. Ayrıca 'Üstünkü', yani 'En üstün olan' sıfatı da verilmişti. Dua ediş tarzlarında bu inancın etkisi barizdir. Türkler, diz çökerek yüzlerini göğe doğru tutup ellerini açarak Tanrı'ya yalvarmaktadır. İslâmî devirde de Türklerin avuçlarını açıp göğe yüz tutarak dua etmeleri bu inancın bir devamı olsa gerektir. Ayrıca Müslüman Türkler hâlâ; 'yukarıda Allah var' diyerek bu inancı devam ettirmektedir. *"Doğu Anadolu yöresinde bu anlamdaki Türk inancının izlerine her tarafta rastlayabiliriz. Kars'ta 'tavuk bile su içerken yukarı, Allaha bakar' tabiri, Allah'ın yukarıda gökyüzünde olduğu inancının bir yansımasıdır."*³¹ Oysaki İslâmiyet'te Allah yukarıda değildir. O, her yerdedir. Tanrı'nın yukarıda olduğu ifadeleri ve bu inancı dair tutumlar Eski Türk Dini'nden kalmadır.

Türklerde Tanrı'nın birliği tartışılmazdır. O yani Tanrı birdir ve *"O, ilâhî halktan (Türklerden) yeryüzünü gök gibi tek yapmasını beklemektedir."*³²

Göktürk yazıtlarını ele alırsak, yazıtların bir çok yerinde Tanrı adı tek başına, bazı araştırmacılar tarafından olduğu var sayılan diğer Tanrılarla karıştırılmadan ifade edilmektedir. Yani Tanrı denildiğinde hangi Tanrı'dan bahsedildiği açıktır. Demek ki bir tek Tanrı mevcuttur. Çünkü bir çok başkanın bulunduğu bir kurumda bir belgeye sadece başkan ibaresi konulması karışıklığa neden olur. Hangi başkan olduğunu belirtmek için ya onu diğerlerinden ayıran bir unsur olan ismini, ya da sorumlu olduğu işi ifade etmemiz gerekir. Ay Tanrısı, Yer Tanrısı gibi. Bu ifadeler Türklerdeki 'Tek Tanrı İnancı'na bir kanıt teşkil etmektedir.

Ayrıca İbn-i Fadlan 10. yy.'da Oğuz Türklerini halifenin elçisi sıfatıyla ziyaret eder ve o zamanlar daha Müslüman olmayan Türkler hakkında şöyle der; *"-Oğuzlardan biri zor durumda kalır, zulme uğrar ya da hoşuna gitmeyen bir işle karşılaşır, başını göğe kaldırarak 'Bir Tanrı' diyor ki, tamamen Bir Allah demektir"*. Dile yerleşmiş bu tabir de Tek Tanrı inancı için diğer bir kanıttır.

³¹ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay. 2004, s. 20.

³² Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

İlginçtir ki aynı gelenek bugün de sürmektedir. Bugün de Türkler haksızlığa uğradıklarında benzer biçimde, 'Allah Birdir' derler.

Suriyeli Mikhael'e göre Türkler; *"Gök Tengri dedikleri, tek bir Tanrı'ya tapmaktalar"* diyor. Hayton kendi yönünden *"Tatarlar, Tanrı'ya inanıyorlar ve onu ölümsüz olarak biliyorlardı"* demektedir.

Ricold de Monte Croce de şunları anlatır; *"Dünya da her şeyin üzerinde Tanrı diye tanımladıkları sonsuz yüce bir varlığa inanmaktadırlar"*.

Cami el-Tavarih, Tatarlara hitap eden bir Müslüman'a şu sözleri atfetmektedir. *"Kur'an, çok Tanrılıları öldürmeyi tavsiye etmektedir. Ancak sizler Tanrı'nın adını tüm emirlerinizin önüne koyduğunuzdan bu sınıfa dahil edilemezsiniz"*

Makdisi şunları yazar; Türkler 'Bir Tengri', yani 'Tanrı Birdir' derler. ³³

Tiflis'li St. Abo (790'larda) Hazarlar'ın 'bir yaratıcı Tanrı' tanıdıklarını söylemiştir. Hazar başkentinde, Bizans'tan St. Cyrill ile mülakatı sırasında (862'de) hakan; *"Hristiyanların, Tanrı'nın 'üçlü kişiliği'ne (Trinity) inandıkları hâlde kendilerinin (Türkler'in) Tek Tanrı'ya iman ettiklerini"* belirtmiştir.

Bulgar Türkleri de yaratıcı Tek Tanrı'ya inanıyorlardı. Tanrı, Eski Türklerde manevî tek büyük kudret idi. 7. asır Bizanslı tarihçi Simokattes, Kök Türkler'in yir-sub'lara (yer-su'lar; ırmak, dağ, orman vb doğa varlıkları) saygı gösterdiklerini, ama yalnızca yerin, göğün yaratıcısı bildikleri tek bir Tanrı'ya taptıklarını bildirmektedir.

Theophylactus'un belirttiğine göre *"Türkler, gök ve yeryüzünün yaratıcısına Tanrı diyorlardı."* Konuya dilbilim açısından bakarsak da aynı sonuca ulaşırız. Eski Türklerden kalmış yazılı eserlerde, Tengri/Tanrı kelimesinin çoğul ekinin getirilmeden hep tekil biçimde kullanıldığı görülür. Çünkü, Eski Türk düşüncesinde Tanrı tektir ve birden çok Tanrı düşünülemez; buna bağlı olarak da Tanrı'lar/Tengri'ler kelimeleri Türk kültüründe ve dilinde asla yer almamıştır. Tanrı'nın insan veya herhangi bir tasvir şeklinde cisimlendirilemeyeceğine inanıyorlardı. Eski Türkler tüm evreni içeren tek ve ulu yaratıcı Gök Tanrı'nın tasvirini gerek yontu biçiminde olsun, gerekse resim biçiminde hiçbir zaman yapmamışlardır. Eski Türklerin yüce ve tek Tanrısı, İslâmiyet'teki 'Allah' gibi mücerret ve şekilsiz bir güçtü. Ak Din'in Altay anlayışında bile, göğün katlarının resmi yapıldığı hâlde, Tanrı'nın şekli çizilemiyordu.

Sayırsız delil ve belgelerden, Türkler'in Ak Din İnancı'nın, yaradanın birliği

³³ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay, İstanbul, 2001, s. 129.

esasına dayanan ve ilâhî kaynaklı bir din olduğunu bu ifade ve bilgilerden çıkartabiliriz. Ancak Türkler'in bu inancı hangi kaynaktan almış olduklarını tespit etmek biraz zordur. Kur'an-ı Kerim'de, Allah; *"Biz kendilerine peygamber göndermedikçe hiçbir kavme zulmetmeyiz"* demektedir. Bu ayetten hareketle Türklerle ismini bilmediğimiz bir peygamberin gelip bu dini yaydığını düşünebiliriz. Bu fikri savunan kesimler Oğuz Kağan'ın peygamberliğini öne sürmektedirler. Yine Kur'an-ı Kerim'de *"Biz peygamberlerin bir kısmını size anlattık, diğer bir kısmını ise anlatmadık"* şeklindeki ifade, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçmeyen bir peygamberin Türkler'e gelerek tevhid inancını onlara tebliğ etmiş olabileceği fikrine bir kanıt olarak sunulmaktadır.

Bu hususda ikinci bir fikir olarak da bu kadim dinin, Türklerin yaratılışından itibaren, yaratılışlarında var olan bir temayül olduğu, Türk'ün yaratılışıyla birlikte onun ruhunun yapısına işlenmiş olduğu bu sebeple de zaten Tanrı'nın çerileri olarak doğan, Tanrı'nın oğullarına Yaradan'ın kendini tanıtmayı ve anlatması için ayrıca bir peygamber gönderme gereksinimi duymadığıdır ki, bu fikri savunan kişiler de günümüzde mevcuttur. Görülmektedir ki Ak Din'deki Yaradan inancı ile Mevlevîlikteki Yaradan inancı birbirine asla ters düşmemektedir.

Mevlâna *"Ey vuslatı her sorunun cevabı"* şeklinde Allah'a hitap etmektedir. Bilinmektedir ki Kam tüm soruların cevabını, sorunların çözümünü, hastalıkların nedenini hep göğe ulaşarak bulmaktadır. Kam'lar da aynı Mevlevîler gibi tüm sorulara ve sorunlara cevabın O'nda yattığına inanmaktaydı. Mevlâna *Mesnevi'sinde; "Yedinci göğün damı yüce bir damdır, ama semâ merdiveni bu damı aşar geçer, bu damdan da yücedir. Zerrelerin kucakları Güneş ışıyla doldu mu hepsi de semâ'nın feryadı olmaksızın oyuna girer, oynamaya koyulur"* ³⁴ der. demektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere Tanrıçılıkta Tanrı'nın en büyük iyi ruh olan Bay Ülgen'in oturduğu yedinci kat göğün de üstünde olduğu fikri tekrar edilmiştir. Ayrıca yukarıda Tengri kelimesinin Güneş'in ağardığı yerle bağlantılı olduğunu ifade etmiştik ve Mevlâna'nın *"Güneş ışı ile dolma"* sözlerinden anlamaktayız ki Güneş ışığına kavuşma, Tanrı'ya kavuşma ile bir tutulmuştur.

Mevlevîlik yolunun önderi Makam Çelebîsidir. Çelebî, bu yolun en büyüğüdür ve Mevlevîlik piramidinin zirvesinde oturur. 'Çelebî' kelimesi 'Çalap'tan gelir. Çalap, Eski Türklerde kullanılan ve Tanrı anlamına gelen bir kelimedir. Buna göre Çelebî lafzı, Tanrı'ya âit, Tanrı kulu gibi anlamlar çağırıştırır. Halk arasında ise Çelebî kelimesi, asîl, bilgili, hoşgörülü, kibar, nerde nasıl davranacağını bilen, görgülü ve zarîf insan anlamında kullanılır. ³⁵

³⁴ / ³⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Yani centilmen anlamında kullanılmaktadır. "*Çelebî unvanı, Ulu Arif Çelebî'-den başlamak suretiyle Mevlânâ neslinin soyadı olagelmıştır. Mevlânâ'ya yakınlık kurmak maksadıyla kendilerine Çelebi unvanı verenler de olmuştur. Bunların Çelebi unvanları, Çelebi Hüsameddin'de olduğu gibi, isimlerin baş tarafına gelir. Mevlânâ soyundan gelen asıl Çelebilerde ise Çelebi unvanı, isimden sonra gelir ve 'soyadı' olarak kullanılır. Mevlânâ'nın nesli, erkek ve kız evlâtları kanalıyla iki koldan akmakta ve devam etmektedir. Erkek kanalıyla gelen nesle 'Zükûr Çelebi', kızları kanalıyla gelene de 'Înâs Çelebi' denir.*" ³⁶

Dağ

'Yer-su' ruhlarının en önemli mümessillerinden biri dağdır. Zirveleri, gökleri deler gibi yükselen ve başları, bulutlar içinde kaybolan dağlar, sanki Tanrı ile konuşur ve ilgi kurar gibi görünmüşlerdi. Göğün direği dağ, yeri bastıran dağ ve Tanrıya giden en yakın yol da yine dağ idi. Dualar oradan daha iyi işitilir. Bu sebeplerle, Orta Asya'daki dağların çoğu, Tanrı ile ilgili adlar almışlardı.

Mukaddes dağ ve onların ruhları adına çok muhteşem âyin ve törenler yapılır.

Türkler büyük dağlara da kişilik vermişlerdir. Kam dualarında ve şiirlerde bu dağlar, kudretli kişiliği olan canlı bir varlık olarak karşımıza çıkar. Özel kıymetteki ruhlar dağlara gömülerek, âdeta dağ hâline gelmişlerdir, dağlar da bu ruhların kolektif gücüyle donanmış onlarla harmanlanmış âdeta doruk noktasına varmış ruhların cisimleşmiş hâli olarak vücut bulmuşlardır.

A. İnan'a göre dağ ruhları insanlara iyilik yapar, sağlık ve bereket verir, insanların emniyetlerini sağlar, kötü ruhlara karşı korur, buna karşılık kendilerine saygısızlık yapanları lanetlerler. Yüksek dağ tepelerinin göğe yakın bulunması ve uzaklardan mavi gözükmesi onları Gök Tanrı ile ilişkili sembolizme götürmüştür. Dağlar, Tanrı'ya yakın olmayı, sarsılmaz bir kuvveti akıllara getirir. Dağ, insanın önüne veya karşısına odaklanmış gözlerini yukarıya sevk eder. Yukarıya... yani ilâhî olana... yani iyi ruhlara... ve daha da yukarıda Tanrı'ya... Beyaz bulutların arkasında net görme imkânını yakalayamadığımız, bir gizem olarak insanı kendine çeken dağın zirvesi ise Tanrı'ya ulaşmanın meşakkatli yolunu da akıllara getirmektedir.

Orta Asya dağlarının çoğu Türkçe ve Moğolca mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamına gelen sıfatlarla anılırlar. Ayrıca, İncelendiğinde, dağların Eski Türk kağanlarının, atalarının adlarını taşıdıkları da sıkça müşahade

³⁶ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

‘Dağlar Tanrılaşanların Vatanı’ olarak görülmüştür. Her boyun, her oymağın kendisine mahsus, mukaddes (ıduk) dağı bulunduğu gibi, boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardır. Dağların, ırkın beşiği olan kahramanların ve ataların gömüldükleri, onların ruhlarının ve kemiklerinin bulunduğu yer olması onlara büyük bir değer katmıştır. Türkiye’deki Türkler anavatanda atalarının ve kahramanların yattığı dağları gönlünden silememiş ve Anadolu’daki az veya çok yüksek dağlarda bir veya daha çok ermişin veya çoğu kez de hayali bir ermişin mezarının olduğunu tahayyül etmiştir. Dağ fiziksel olarak âdeta dağda yatan kahramanların kolektif ruhunun hüküm yeridir.

İncelendiğinde görülmektedir ki yer-su kültü vatan kavramına denk gelmektedir. Bu göğe yükselen ve kahramanların yattığı dağlar âdeta vatanı tutar ve korurlar.

Yer su kavramını özetleyelim:

‘Yer-su’lar ‘sahip’ diye adlandırdığımız sistemin içinde yer alırlar. Ancak ‘yer-su’ları oluşturan hâkim ruhlar vatan kavramına kadar gidecek olan özel, ayrı nitelik taşırlar. Vatan, dağları, gölleri, nehirleri ile hâkim ruhlarla örülüdür. ‘Yer-su’ları içeren ruhların bir çoğu, ama hepsi değil bir zamanlar insan ruhlarıydı ve o denli eski atalardır ki torunları onları artık hatırlamamaktadır. Yüz binlerce yıllık insan tarihinin geçmişine bakıldığında doğada bu ruhların sayısının ne denli fazla olduğunu hayal edebiliriz. Ölümünden sonra üçlü ruh yapısından biri kemiklerle birlikte kalmaktadır. Bu da taşta toprağa ağaca suya karışmaktadır. Çok ihtişamlı ve ya farklı biçimde bir taş, bir dağ veya ağacın güçlü bir ruhu barındırdığına inanılır ve onlara saygı gösterilir. Bu ruhlar doğanın her tarafında bulunduğu için gereksiz yere doğal yapıları yok etmek veya ağaçları kesmek, budamak veya hırpalamak tabu sayılmaktadır. Öfkeli bir doğa ruhu çok güçlüdür ve Şaman onu kontrol veya teskin edinceye kadar birçok sorunla yüz yüze gelir. Dağlar, göller, ırmaklar (yer-su) hep canlı nesnelerdir. Alaş, Tannau, Hangay, Altay dağları, Abakan, Yenisey, katun ırmak ve gölleri Şamanîler için yalnızca bir coğrafi isim değil konuşan duyan ruhu olan varlıklardır. Dağ, ırmak, göl adları sadece birer coğrafi adlandırmadan ibaret olmayıp aynı zamanda o yerin sahibi olan ruhların adlarıdır. Her dağın, gölün veya ırmağın ruhu kendi bölgesine hüküm sürer ve yöresini korur. Bu nedenle oymak kendi bulunduğu yerdeki dağı, ırmağı, gölü birer koruyucu varlık olarak bilir ve onlara saygı gösterip kutsar. Bir Tanrı’ının, dağlardan ve ırmaklardan bahsettiğini dinlerken bunların gözle görülen dağlardan ve sulardan mı yoksa bu coğrafi isimleri taşıyan insan oğullarından mı bahsettiğini ayırt etmek güçtür. Ruh, bizzat dağdır. Dağ, bizzat ruhtur. İşte bu anlayışla ortaya çıkan külte biz yer-su kültü demektediriz. Çünkü incelendiği zaman görülmektedir ki; bugünkü Şamanî Türk topluluklarındaki dağ, su, ırmak, göl, pınar, ağaç, orman, kaya

kültleri yazıtlarda yer-su adı altında toplanmıştır.

Yer su kültürünü derinlemesine incelediğimizde, bu kutsiyetin altında ‘vatan’ fikrinin yattığı açıkça görülmektedir. Vatan toprağı, Türklerde saygı gösterilen kutsal bir şeydir. Göktürklerin ‘ıduk yer- sub’ Mukaddes Yersu dedikleri mefhum, ataların koruyucu ruhu ile harmanlanmış vatan idi. En güzel vatan şiirlerinde ‘Toprak sahibini tanır’ sözü bu hissiyatın ifadesidir. Toprak ruhlarla yoğrularak vatan olmuş bir canlıdır. ‘Eçümüz apamız tutmuş yersub (atalarımızın idare ettiği yersu)’ cümlesindeki Yer-su vatan kültürü olan Yer-su’dur. Bu Yer-su kültürü Ötügen dağı ve ormanını da içermekte idi. Bu mukaddes Yer-su ruhları Göktürklerin mukaderatını da etkilemekte idi. Vatanın korunmasında yer su ruhlarının rolü Tonyukuk yazıtında pek açık ifade edilmiştir. Gök türk vatanına saldıran düşmanlar mukaddes Umay ve Yersu ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır.

Yazıtlardaki *"Ecdadımızın tutmuş olduğu yer su sahiptir olmasın diye az Kırgız milletini tanzim ve tertip edip..., Kögmenin yeri suyu sahiptir kalmasın diye az Kırgız kavmini düzene sokup geldik. Savaşık."*¹ sözünden Yer-su’ya sahip çıkmakla vatana sahip çıkmanın aynı anlamda olduğu net bir şekilde görülmektedir ve burada Yer-su uğruna savaşıldığı söylenmektedir. Oysa bugünün ifadesi ile vatan için savaşılmıştır. Başka bir yerde de şöyle bir ifade geçmektedir: "-Haberci getirdiler. Sözleri şöyle: 'Yarış ovasında yüzbin asker toplandı.' diyor. Bu haberi duyunca beyler hep birlikte ' dönelim temizin (yani savaşıp yenilmemişin) utancı (savaşıp yenileninden) daha iyidir' dediler. Ben şöyle diyorum. 'Ben bilge Tunyukuk, Altay dağlarını aşarak geldik. İrtiş ırmağını geçerek geldik. Buralara kadar gelenler ' geliş zordu' dediler. Ama pek de zorluk hissetemediler. Galiba mukaddes Umay kutsal yer ve su (ruhları) bize yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz ? düşman çok diye niye korkuyoruz. Azız diye niye yenilelim Saldıralım dedim. Saldırdık talan ettik." ² Böylece yer su ruhlarının yani vatanın ruhunun koruyucu bir niteliğinin de bulunduğu görülmektedir. Ataerki Karahanlı yönetiminin üst düzey yöneticilerinden (Hâcib) olan Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hâcib de, *"Ötüken'den kutsal yer olarak söz eder ve Ötüken'e kulak verilmesini öğütlemektedir."*³

Büyük Kam’lar ve ruhlar ilhamlarını bölgenin kutsal sayılan dağından almaktaydı. Örneğin Altay bölgesinde Kam dualarında büyük Kam’ların ruhlarına ve diğer ruhlara hitap edilirken: ‘Altay’dan ün almış olan’ denilmektedir. Yani ata

¹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 15.

² Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, Simurg Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 91.

³ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

ruhlarının kolektif ifadesi olan, o bölgenin kutsal dağının ruhundan ün almaktadırlar. Bu dağlar âdeta önemli kişilerin dayanağı olmaktadır. Bazı dağların kabilenin tözü olarak sayılmaların nedenini de buna bağlamak yanlış sayılmasa gerekir. Töz, kelime anlamı olarak menşe, kök demektir. Bir kabilenin kökünün, ölülerine mekân olan bir mukaddes dağa bağlanması hem oldukça romantik hem de oldukça mantıklı bir yaklaşımdır ve kabilenin atalarının da dağda bulunan taştan yapılmış bir beşikte büyümesi efsanelerinin temelinde yatan simgesel anlam ise büyük insanların veya Kam'ların, asil ve yüksek ruhların beşiği olan dağdan gelmiş veya oradan beslenmiş olduğu fikri ve inancıdır. Kam'ların, dualarında ecdatlarına 'tözüm' diye hitap ettiklerini de bilmekteyiz.

Ayrıca dağların ahaliyi düşmanın zulmünden koruyup sakladığı ile ilgili hikâyeler de oldukça fazladır. Örneğin, Moğollar tarafından takip edilen Altaylılar Karagay dağına sığınmışlar ve dağa kurban kesmişler. Birdenbire bu dağ ormanla kaplanmış Moğollar yol bulamamışlar, Altaylılar da böylece kurtulmuşlardır. O günden bu güne Karagay dağı, Altaylılar için mukaddes dağ olmuştur. Dağların koruyuculuk özelliği de orada gömülü olan ata ruhlarıyla bağlantılıdır.

Alan araştırmam esnasında Tanrı Dağları'nı ziyaretimde, bu dağların hemen hemen her yerinde çatışma olmuş olduğunu ve şehitlerin gömülü oldukları bu dağın heybetini ve önemini bundan kaynaklandığını öğrenmiş oldum. Bu dağlarda Rusya'ya karşı ayaklanarak öldürülenlerin adına yapılmış mezar, dikilmiş taş ve yazıları sık aralıklarla görmek mümkündür. Erken dönemden geç döneme, hatta çok yakın geçmişe kadar bu dağlar, kahramanların mezarı olma özelliğini lâyıkıyla taşımıştır.

Altay ve Tanrı Dağı'ndan başka en önemli dağlar arasında Ötüken Dağı'nı sayabiliriz. Dört yönün merkezinde yer alan Demir Dağ, Ötüken dağı ile simgelenmektedir. Ötüken dünyanın tam merkezinde, doruk noktasının altında, ayrıcalıklı bir noktada yerleşmiştir. ⁴ Demir Dağ'ın, üzerindeki hayat ağacı ile birlikte dünyanın eksenini oluşturarak kutup yıldızına dünyayı bağlamakta olduğu düşünülmektedir. Ötüken, ağaçlarla kaplı bir dağdır ve üstündeki ağaçlar bu dağa ayrıca bir önem katmış, onun Demir Dağ'la ilişkisini kuvvetlendirmiştir. Bütün bu sebeplerden Ötüken devlet merkezidir. Hükümdarlar burada gök ile doğrudan iletişim hâlinededir.

Sin-kiang Uygurlarında 'ötken' kelimesi 'kutsal ülke' anlamını almıştır. ⁵ Orhun Abidelerinde Ötüken'le ilgili kehanet kabilinden şunlar ifade edilmiştir: "*Türk kağanı, Ötüken Ormanı'nda otursa ilde sıkıntı yoktur.*" ⁶ "*Ötüken*

⁴ / ⁵ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı 2001, s.107. / ⁶ s.158

ormanından daha iyisi hiç yokmuş, İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın." ¹ "Kuzeyde Yir Bayırku yerine kadar ordu sevkettim. Bunca yere kadar yürüttüm. Ötüken ormanından iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. Çin milletin sözünü tatlı ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılrsa; kabilesine, milletine, akrabasına kadar barındırmaz imiş. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok Türk milleti öldün. Türk milleti öleceksin. Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersin, Türk milleti öleceksin. Orda kötü kişi şöyle öğretiyormuş: Uzak ise kötü mal verir. Yakın ise iyi mal verir deyip öyle öğretiyormuş. Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına varıp çok insan öldü. O yere doğru gidersen Türk milleti öleceksin. Ötüken yerinde oturup, kervan kabile gönderirsen hiç bir sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın." ²

Ötügen öyle önemli bir simge hâline gelmiştir ki Orhun abidelerinde Türk milletine 'mukaddes Ötüken dağının milleti' ² şeklinde seslenilmiştir. VII. yy.da bütün Türk boyları ve Göktürk imparatorluğuna giren yabancı boylar için Ötüken dağının ve ormanının kült olduğu, gerek Göktürk ve gerek Uygur yazıtlarında açıkça anlaşılmaktadır. Zaten bütün Orta Asya Türkleri'nin, dağlar arasında en yüce, en kutsal saydıkları dağ Ötügen'dir. Türkler ona büyük saygı göstermiş, adaklar sunmuş, kurbanlar kesmişlerdir.

Mevlevîlikte dağ kültürünün izini aradığımızda karşımıza Kaf Dağı çıkar. Kaf Dağı Türk mitolojisinin en önemli motiflerindendir. Kaf Dağı hakkında rivayetler pek çoktur. Fakat en köklü mitolojik kaynaklara göre Kaf Dağı, 'Dünyayı çeviren büyük bir silsile', 'yeryüzünü kuşatan ve göğü alttan tutan bir sur' bir yer kuşağı idi. Yine rivayete göre, 'Kaf Dağı'nın etrafını da büyük bir okyanus çevirmiş. Yeşil bir zümrülden yaratıldığı da, söylenegelen rivayetlerden biridir. Bu bakımdan, Uygur efsanesindeki 'Yeşil yeşim dağı' Kaf Dağı'dır. Mütercim Asım Efendi, Kaf Dağı için şöyle diyor: "*Her sabah Güneş çıktığı zaman yeşil ve mavi görünürmüş. Göğün her zaman mavi görünmesinin sebebi de, bu şuaların göğe aksetmesinden ileri gelirmiş. Bu renk, denize de aksedermiş ve deniz de bu rengi almış.*" Türkiye'deki Türkler, Ana vatanın anılarını burada yaşatmıştır. Kaz Dağı, özlemle dolu gönüllere Kaf Dağı'nı anımsatmış,

² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri, Boğaziçi*, İstanbul, 2001, s. 3./ 1 s. 5./ ² s. 57./ 2 s17

Kafkaslarla özdeşleştirilmiştir; devlerin ve perilerin evi olarak kabul edilmiştir.

Mesnevî'de Mevlâna, Tanrıca Türklerden kalma bu motifi yaşatmıştır ve şöyle demiştir: "Zülkarneyn, Kaf Dağına gitti o dağın saf zümrütten olduğunu gördü. Bütün âlemi halka gibi çepçevre çevirmişti. Zülkarneyn o dağı görüp şaşırды. Dedi ki: Sen dağsan öbür dağlar ne? Onlar senin yanında bir oyuncak âdeta. Kaf Dağı dedi ki: O dağlar, benim damarlarımdır. Onlar güzellikte alımda bana eş olamazlar. Benim her şehirde gizli bir damarım vardır. Alemin çevresi, damarlarıma bağlıdır. Tanrı bir şehirde yer deprentisi yapmak isterse bana söyler, ben oraya varan damarı oynatırım. O şehre ulaşan damarı kahırla oynattım mı orada yer deprenir. Tanrı yeter deyinca damarım yatıştır. Durur görünürüm ama daima isteyim ben. Merhem gibi dururum ama hayli iş görürüm. Akıl gibi hani; o da durur ama söz, ondan doğar harekete gelir. Fakat bunu akıl kavramayana göre yer deprentisi yerdeki buharlardan olur." ¹⁰

Hikayenin devamında "Zülkarneyn, Kaf Dağının konuştuğunu, söz incilerini deldiğini görünce dedi ki: Ey sırları bilen ve her şeyden haberi olan, söz söyleyen dağ, bana Tanrı sanatlarından bahset! Kafdağı dedi ki: Yürü... Tanrı sanatları söylenebilmekten, söze gelmekten çok üstündür. Yahut kalemin ne haddi vardır ki sayfalara o sanatların nişanesini yazabilsin. Zülkarneyn: Ona ait küçük bir hikâyeolsun söyle... Tanrı'nın şaşılacak kudretlerinden bahset, Ey iyi huylu âlim dedi." ¹¹ şeklindeki ifadelerle, Kaf Dağı'nın, eski yerini koruduğu görülmektedir.

Bu hikâyede görülmektedir ki Mevlâna'nın tarif ettiği dağ, Tanrıçıların dağlarında olduğu üzere âdeta bir kişi gibi şahsiyet sahibidir. Konuşmaktadır. İlahi bir niteliğe sahiptir. Tanrısal sırlara vâkıftır. Aynı Altay dağı gibi, Tanrı'nın hükümlerini icra eden bir mevkîdedir. Kahır da getirir, lûtufta. Ayrıca yukarda bahsettiğimiz gibi. Asıl kuvvetli bir dağın yanında, onun kolları konumunda bölgesel dağlar vardır. Bu dağlar, her ne kadar ana dağa bağlı olsalar da kendi bölgelerinde hüküm sürmektedirler.

Su

Mevlevîlikte de Tanrıcılıkta da su çok önemlidir. İki inançta da su, saygı görmektedir. İbadetler onun yanında yapılmaktadır.

Mevlevîlikte, Ayin-i Cem Törenleri, özel giysiler (derviş giysileri) yerine

¹⁰ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt IV, 1953, s. 296-297.

günlük giysilerle ve semâhanede değil de örneğin, yazın kırdâ, bahçede, su kenarında düzenlenir. Hüseyin Top'un da verdiği bilgilere de göre Ayn-i Cem Törenleri çoğunlukla su kenarlarında yapılmaktadır. "*Mevlânâ'nın Hakk'a vuslatı, Kamerî takvime göre her yıl dönümü gecesini, Konya'da, meydan odasının önündeki havuzun başına hasırlar, halılar serilir, herkes toplanır, âyinler okunur, meyveler yenir, sohbetler edilir, böylece bir semâ meclisi kurulurdu. Sonunda bir gülbang çekilerek bu husûsî Âyin-i cem'e son verilir. O geceye düğün ziyafeti gecesini anlamına gelen 'Şeb-i Urs' denirdi. Bu yüzden havuzun adına da 'Şeb-i urs havuzu' denmişti.*" ¹

Mevlevîlikte su, hayat sebebidir. Bütün canlılar, sudan meydana gelmiştir, suyla dirilmiştir ve suyla diri kalmaktadır. Âşık da susuzdur; suya aç ve muhtaçtır. Âşık, önce kendisi suya kanacak, sonra çorak gönülleri sulayacak ve suya kandıracaktır. ² "*Mevlevîlerde sofrada konuşulmaz; etmek ve su, işaretle istenir.*

Su içmek isteyen, somatçıya bu isteğini işaretle bildirir, o da 'yamak' denilen su dolu, büyük ve bakır bir maşrapayı öptükten sonra su isteyene sunar; su içen de maşrapayı 'görüştükten' yani öptükten sonra geri verir. Su içilirken somattakiler yemeği bırakırlar, su içildikten sonra da hep birlikte 'baş keserek' 'aşk olsun' niyazında bulunurlar." ³

Eski Türklerde, su hayat enerjisinin simgesidir. Suyla temas, çözülmeye ve yeniden canlanmaya işaret eder. Suya girme, hayat potansiyelini artırarak, verimliliştirir. Su biçimleri bozar, günahları yıkar, saflaştırır. Eski Türk Dini'nde mezarların bir su yolu ve ya bir kaynağın yakınında olmasına özen gösterilir. Bu tekrar dirilişe olanak sağlar. İnanca göre su toprağı tutar. Bütün sular ve göller birbirleri ile bağlantılıdır. ⁴

Türklerin dikkatini asıl çeken konu, suyun özellikle saflık timsali oluşudur. Ancak Türkler suyun saflığının ortadan kaldırılabilir olduğunu fark etmişlerdir. Bu yüzden arıtıcı ve pisletilemez özelliğı ile ateşi, sudan üstün tutmuşlardır. Su dünyevî saflığı, yani kirletilebilir saflığı simgelemektedir. Suyun bu kirletilebilir olan saflığı bazı yasaklarla korunma altına alınmıştır. Suyun ruhunu insanların pisletmesine izin verilmemiştir. Çağatay, suya küçük abdestini yapan veya burnunu temizleyen herhangi bir kimsenin öldürölmesini emretmiştir. ⁵

¹ Mevlâna, A.g.e. Cilt IV, 1953, s. 299.

¹ / ² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

³ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

⁴ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay. İstanbul, 2004.

⁵ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 144.

Reşidüddin İbn Fadl, Markizi ve Riasanovski suya küçük abdestin yapılması yasağını doğrulamaktadırlar. Roux, Türkiye'de Tahtacılar arasında yaptığı araştırmasında suya tükürmenin ve suya küçük su dökmenin yasak olduğunu belirlemiş, hatta suyla ilgili daha bir çok usulün ve yasağın olduğunu ifade etmiştir.

Suyun sahipleri dişi ruhlardır. Su unsurunun hayvan biçimli timsali 'at'tır. (Bkz. Res. ...) Su kökenli atlar denilen ve sudan çıkan kanatlı atları anlatan efsaneler bu unsurla ilgilidir. Uzak yoldan gelen kimseye ne kadar su geçtiniz, ne kadar denizler aşarak geldiniz denilir. Aşılan su nispetinde kötü niyet ve uğursuzluklardan arınılmış olunur. Su aşmak büyüü nazarı bozar inancı vardır. ⁶

Tanrıcılar kaynak suların yanına gider ve oradaki bir ağacın dallarına belli renklerde temiz ve güzel bezlerden uzun ince parça kesilerek bağlanır. Bu Gök Tanrı'ya yapılan bir adaktır.

Alan çalışması yaptığım Altay'da bir Kazak Türkü değerli bir kumaş buldu ve bunu yolda yanımıza alalım ağaçlara asarız dedi. Ben, cevaben 'yazık eski bir kumaşı keser asarız' dediğimde '-Olmaz, kumaş değerli ve temiz olmalı' diye cevap verdi (Bkz. Resim 16).

Suyun doğurganlıkla da ilgisi vardır: Türkler ve Moğolların gebe kalmayı bilimsel olarak doğru olan dışında her türlü nedene bağlayan yarı uygar toplumlarla kesinlikle bir ilişkileri yoktur. Türkler ve Moğollar döllenme mekanizmasından tamamen haberdardır. Gebelik süresi de iyice bilinmektedir. Çünkü döllenme ve doğum için iki ay hesap ederek bazen şöyle denmektedir 'Annem beni on ay taşıdı' Ancak bu erkeğin rolünün vazgeçilmez kabul edildiğini göstermez. Blondel'in de açıkladığı gibi "*bir kadının gebe kalması için esas olan husus bir ruhun bedenine girmesidir.*" ⁷

Bu ruhun bedene girmesi de suyla veya ışıkla bağlantılı olabilmektedir. Roux süt ve su kelimelerini tek bir köke, ruh anlamında da kullanılan Türk Moğolca kökenli **sün** kelimesine bağlamaktadır. ⁸

Tüm bu yakın bağlantılar çerçevesinde su, doğurganlığın simgesi hâline gelmiştir. Babasız üreme mitlerinde, ışık gibi, su da ön plandadır. Söylencelerde, bir genç kadın tarafından yutulan bir damla su veya bir dolu tanesi, onu doğması beklenen büyük insana gebe bırakılır.

Doğurgan olmak için suya girmek âdeti yaygındır. Tabî bu sular bazı özel

⁶ Yaşar Kalafat, A.g.e. 2004.

⁷ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 177.

⁸ Jean Paul Roux, A.g.e. 2001, s. 183.

sulardır. Bunlara ‘Arjan Su’ denilir. Bu sulara her zaman gidilmez. Dolunaydan evvel gidilmesi gerekir. Çocuğu olmayan kişi burada yatar ve oturur. Bir tek şey düşünür; ‘Tanrım bana bala ver’ diye niyetlenir. Bu sular kaynak sulardır. Bunlardan bazıları akşam, bazıları sabah ve bazıları da öğle içilirler. Hangi suyun ne zaman içileceğini Kam tayin eder, onun bilgisine başvurulur. ²

Altay’da sıklıkla rastladığım bir olay da suya para atılmasıydı. Hatta bu paranın ak para olması gerektiğini ifade etmetedirler. Mevlâna Müzesinde de benzer olaylara şahit olduğunu bilmekteyiz. Görüşmelerde aldığım bilgiye göre Mevlâna Müzesi’ni ziyaret edenlerin, uğramadan geçemediği ve dilek tutmak için bozuk para attığı havuzdan yılda yaklaşık 2-3 milyar lira elde edildiği hakkında müze idaresinin yaptığı açıklama yayınlanmıştır. Anadolu’da da Hıdrellez günü, kadın ve kızların dilek yazıp suya atma âdetleri tespit edilmiştir.

Eski Türklerde su birikintisi, Köl irkin, suya daha büyük bir güç kazandırır. Kaşgarlı için prenslerin sahip olduğu varsayılan yüksek zekânın bir simgesidir. Kralın bilgeliği hiç kuşkusuz suyun engin büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Örneğin Cengiz Han’a Cengiz ismi sonradan verilmiştir ve Cengiz, Dengiz, yani deniz demektir. Türkiye’de ‘derya gibi adam’ lâfı hâlâ çok bilgili kişiler için kullanılmaktadır. Su, yağmur şeklinde içinden geldiği göğe bağlıdır. İslâm etki-sinin çok yüzeyde kaldığı Dede Korkut kitabının önemli bir kişisi şunları öne sürer: “-Su, Tanrı’nın yüzünü görmüştür ve ben bu suyla konuşacağım. Gaibten haber almak için suya bakılması bu mantıktan ileri gelir.” ¹⁰

Su, gaibten haber almayı destekleyen bir elementtir. Bu inanış astrolojik bir bilgi olan su elementinin baskın olduğu burçların, geleceği hissetme, gaibten haber verme yetilerinin daha güçlü olacağı bilgisini desteklemektedir.

Yeraltındaki Cehennem

Mevlâna; “Yürü iblis ol, yedinci kat yerin altında şeytanlık et” ¹ beyitinde olduğu gibi, yerin altında yedi katman olduğu ve en son katmanda şeytanların olduğu, cehennemin bulunduğunu benzer ifadelerle dile getirmiştir. Bu üslup ve benzetmeler tamamıyla Tanrıci dönemin inanışlarının devamıdır. Şöyle ki Tanrıcılara göre karanlık bir âlem olan ve yedi kattan ibaret, yedinci katında da kötü ruhların başı Erlik Hanın oturduğu yeraltında, genellikle korkunç ve kötü ruhlar yaşar. Aşağıdaki ruhlar toprağa daha yakın insanlara, kan bağlarıyla bağlı ve çok daha sıkı bir klan sistemi içerisinde örgütlenmiş öç alıcı ruhlardır. Bu ruhları kara töz(ler) ‘kötü ruh’ ya da Tümeni Töz(ler) adıyla genelleyebiliriz.

^{8/2} Jean Paul Roux, A.g.e. 2001, s. 183. ² s. 147.

Arsan Dolay diye de adlandırılan Erklig'in başında bulunduğu kötü ruhlar toplumu, insanlara her türlü hastalığı, her türlü kötülüğü ve ölümü getirir. Bu ruhların büyük bir kısmı, tatmin olmayan ölümler, intihar edenler, katiller, kendilerine töreye göre tören yapılmamış kişiler, eski ölümlere ait güçlerden biridir.

Erlik kendine bağlı ruhları yeryüzüne göndererek insanların ruhlarını yakalatır, canlarını alır ve onları yeraltına götürür. Orada sorguya çektikten sonra kendi emrinde kullanır. Yeraltının karanlıklarına çekilmiş olan Erklik, yer altındaki kötü ruhlar topluluğunun başıdır. 'Erk' sözcüğü, Türk şivelerinde bugün de kullanılır ve 'kudret-güç' anlamına gelir. Erklig kelimesindeki -lig (-lıg, -lig, -lug, -lüg) eki bir yapım eki olup, herhangi bir özelliği kendinde bulundurma anlamı taşır ve günümüzde -li (-lı, -li, -lu, -lü) şeklinde kullanılır. Dolayısıyla Erklig kelimesi erkli, güçlü, kudretli anlamına gelir.

Erklig'den bazen 'Erklig Kan' diye bahsedilir ki buradaki 'Kan' kelimesi, bugün 'Han' olarak kullandığımız ve kral anlamına gelen sözcüğün eski söyleniş

¹⁰ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay, İstanbul, 2004.

¹¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 125.

biçimidir. Erklig kelimesi, güçlü-kudretli-kuvvetli anlamında bir sıfat olarak Eski Türkçe metinlerde de yer alır. Ülgen gibi Erlik'i de Gök Tanrı yaratmıştır.

Bazı kaynaklara göre, Eski Türklerde yeraltının dokuz kat olarak kabul edildiği verilmektedir. Ama alan çalışmamda, Altay Tanrıçılarının başına ve Altaylı bilim adamlarına bu konuyu danıştığımda, bana, yerin yedi, göğün ise dokuz kat olduğu bilgisi verildi.

Erlik, yeraltının son katında, cehennemin, kasırgan Tamu'nun üzerinde, taş ve siyah balçıktan yapılmış, kara demirden çatılı, çok iyi korunan bir sarayda, kara/gümüşten bir taht üstünde oturur. *"Efsanelere göre: Yeraltı Alemi'ne Hanlık eden Erlik/İrle Han'ın da, gökteki düzene benzer bir dünyası vardı. Eski bir Yakut efsanesine göre: Gökte bulunan kutsal dokuzdallı ağacın bir eşi de Yeraltı Alemi'nde bulunuyordu. Demir Kazık'a, iyi ruhlar nasıl atlarını bağlıyorlarsa; Yeraltı hamı İrle Han da atını, yeraltındaki bu dokuz dallı ağaca bağlıyordu."* ² (Bkz. Resim...)

Görüldüğü gibi bu bilgiye göre Türklerde yer altı dokuz kattır. (Dokuz sayısının yediye dönüşünün nedeni sayılar bölümünde ele alınarak açıklanacaktır.)

Yedi/Dokuz tabakadan meydana gelen yer altında, Erlik'in kara bir Güneş'i vardır ve bu ışıkla orayı aydınlatmıştır. Ayrıca yeraltındaki bir ırmakla onun kıyılarında yaşayan korkunç canavarlardan da söz edilir. Kör bir yılan (ejderha) şeklinde tasvir edilen ve Yutpa adı verilen bir yeraltı canavarı, kendisinden en çok bahsedilenlerdendir.

Erlik'in ülkesindeki denizde yaşadığına inanılan başka bir canavar olan Arba ise, Buluç'a göre bazı Kam'lar tarafından koruyucu ruh sayılmaktadır. Arba'nın yeşil bir kumaştan yapılmış ve örgülerle süslenmiş tasviri, Kam'ın giysisine asılır. Arba'nın başı, puhu kuşu tüyleri (ülberk) ile süslenir. Gözü, parlak bakır düğmelerden, ayakları da genellikle kırmızı kumaşlardan seçilmiş yamalardan yapılır. Bunlara, örülmüş dokuz püskül eklenir.

Kam dualarında, Erlik'in kendisinden çok korkulan bir varlık olarak betimlendiğini görürüz. En büyük felâketler, en kötü hastalıklar ondan bilinir. Hastalığın kol gezdiği zamanlarda Erlik'ten çok korkulur. Kam dualarında Erlik'in övülmesi dikkat çeker. Bunun, Kam'ların Erlik'in kibrini besleyip onu aldatabilmeleri için oynanan bir oyun olduğu yorumu bazı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu motif ayrıca derin mânaları da içinde barındırır.

² Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

³ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt IV, 1953, s. 125.

Kam'ların dualarından aldığımız bilgilere göre, Erlik, atletik, sağlam vücutlu bir ihtiyardır. Gözleri ve kaşları kömür gibi kapkara, çatal sakalı dizlerine kadar uzamış, yaban domuzunun azı dişlerine benzeyen bıyığı kulakları üzerine yerleştirilmiştir. Çenesi tokmağa, boynuzları ağaç köklerine benzer, saçları kapkara ve kıvrıktır. Kana benzer parlak kırmızı yüzlüdür. Kara renkli bir ata biner ve yılanan bir kamçısı vardır. Bazen kara bir boğa veya öküzü bindiği de söylenir. Bu yüzden bazı zamanlarda öküz onun simgesi olarak kullanılır.

Adını yakınlarında bulunduğu Altın Göl'den (Abakan'da) alan Altın Köl Yazıtları'nda Erlik, şöyle anılır: 'Bizni Erklig Adırtı' (bizi erklig ayırdı). Erklig'in Türk sanatındaki etkileri de önemlidir. Türk sanatındaki cin ve şeytan tasvirleri, köklerini Erlik'ten alırlar. Özellikle Uygur duvar resimlerinde görülen bu tasvirler Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki Muhammed Siyah Kalem'in minyatürlerinde oldukça belirgindir.

Mevlâna, *Mesnevi*'sinde; "*O aşağılık kişi, aşağılık âlemedir. Onu bırak, ben batanları sevmem, de!*"² diyerek Türk mitolojisinde gökle yerin arasında sıkışmış olan kişiye, göğe doğru olan sonsuz yolu, yere doğru olan sonsuz yola tercih etmesi tavsiyesinde bulunmaktadır. Mevlâna'nın batan kişi olarak tanımladığı kişi, Tanrıclıktaki gibi yer altı âlemine, yani hataya, kötülüğe, hastalığa ve zayıflığa temayül eden kişidir.

Yağmur ve Yada Taşı

Yağmur taşı, muhtelif Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliklerine göre, muhtelif şekillerde ifade olunur. Bu taş, sata, cay, Yay, Yat, Yada, Cada ve bu taşla yağmur-kar yağdırıp rüzgâr çıkaran kimselere de Yaycı, Yatçı, Ydacı, Cadacı adları verilir.

Kam, yağmur yağdırır, ya da yağmurları sona erdirir. Kam'dan başka yadacı diye anılan bazı kimselerde de bu güç bulunabilirdi. Eski Türklerin yağışa hâkim oldukları hakkında bir çok kaynakta bilgiye rastlamaktayız. Eski ve Orta Çağ'lar boyunca Türkler'in yağmur, kar yağdırma, yel estirme geleneği üzerine; Türk, Çin, İran, Arap ve Avrupa yazarları pek çok bilgiler vermiştir. Eski Arap gezgini Temin bin Bahr, Uygur Türkleri'nin topraklarına gider ve Yada Taşı ile ilgili bilgiler verir. Temin bin Bahr şöyle der: "*Onların ülkelerinde garip bir taş vardır. İstediklerinde onunla yağmur, kar, dolu yağdırırlar. Bu iş, onlar arasında çok yaygın olup kimse bunu inkâr etmez.*"

İslâm kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına yağmur taşı ve cada taşı denilmektedir. Bu taş hakkında en mufassal malûmat, eserini 10. yüzyılın

başlarında yazan İslâm tarihçilerinden Ibn-ül-Fakih tarafından verilmiştir.

Onun verdiği malûmata göre, “*Ebu'l-'Abbas Ibn Muhammed Ibn 'Isâ el-Mervezî, Oğuzlar, Dokuz Oğuzlar ve Karluklarla komşu bulunan Horasan sınırlarında bulunan Türkler arasında istedikleri zaman yağmur ve kar yağdıran ve fırtına çıkaran adamların bulunduğunu iştmiştir; fakat Davut Ibn Mensur İbn 'Ali el-Badgisi'yi görüp konuşuncaya kadar bu rivayetlere inanıp inanmamakta tereddüt etmiştir. Bu Davut ibn Mensur evvelce Horasan'ı idare etmiş ve idaresi beğenilmiş salih bir adamdı. Bu zat Ebul-Abbas'a, kendisinin Dokuz Oğuz hakanının oğlu Balkık ile bu yağmur taşı hakkında konuştuğunu anlatmıştır. Onun anlattığına göre, Türk hakanlarından biriyle oğlunun arası açılmış, oğlu adamları ile beraber haydutluk yapmak için Doğuya gitmiş ve orada bir dağda bu taşı elde etmiştir. Türkler bu taşla istedikleri zaman yağmur ve kar yağdırırlar.*”¹

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lugat-it Türk adlı ünlü eserinde konuyla ilgili bizzat kendisinin şahit olduğu bir olayı şöyle anlatır: “*Belli taşlarla yapılan birtakım ritüellerde rüzgâr estirilir, yağmur yağdırılırdı. Bu, Türkler arasında çok tanınan bir şeydir. Ben buna gözümle şahit oldum. Orada bir yangın olmuştu. Mevsim yaz idi ve bu uygulamayla kar yağdırıldı ve yangın söndürüldü.*”²

Ahmed bin Yusuf el-Tifaşi, Yada Taşı üzerine ayrıntılı bilgiler verir. Ahmed bin Yusuf el-Tifaşi, Harzemşah Alâeddin Muhammed'in ordusundaki bir askerin istediğinde yağmur yağdırdığından söz eder. Yazar, yağış ve sel zamanında Sürhab adlı bir kuşun sulak yerlere yumurta büyüklüğünde taşlar bıraktığını, bunların hükümdar hazinesinde toplandığını, yazın yağmur yağdırmak veya düşmâna karşı fırtına çıkarmak gerektiğinde bu taşların kullanıldığından bahsettikten sonra anlatır: “*Yaşlı bir Türk, çadırda yağmur yağdırma işlemleri yaparken biz de hazine emini ile birlikte üstü açık olan bu çadırda idik. Yaşlı Türk, içi su dolu bir tas aldı. Sonra üç kalın kamışın ikisini, taşın sağına, soluna dikti; öbür kamışı da yatay olarak üzerine koydu. İnce ve kızıl, Yada Taşı renginde bir yılanı, kuyruğu yatay olarak kamışa bağlı biçimde ve başı su üzerinde tuttu. Daha sonra, iki Yada Taşı'nı suya koyup birbirine sürttü. Bu işi yedi kez yaparken yanındakiler de ona yardım ediyordu. Ardından yadacı, başı açık, saçı dağınık, yüzü kızgın ve köpürmüş olarak başını göğe kaldırdı ve iki saat yağmur duası yaptı. Sonunda gök bulutlandı, korkunç bir yağmur yağdı.*”

Ahmed bin Yusuf el-Tifâşi, bu işi yapanların mutlaka başarılı olduğunu, bu işe birçok kez tanık olduğunu, fakat karşılığında Yadacı'ların ailesine ölüm veya

¹ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, T.T.Kurumu, Ankara, 2000, s. 160.

² Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

mal ve hayvanlarına zarar geldiğini, Sultan'ın onların kayıplarını tazmin ettiğini, bununla birlikte Ydacıların yine de yoksul olarak yaşadıklarını anlatır. Bu anlatılanlara Ahmed bin Yusuf el-Tifâşî'nin kendi inancı çerçevesinde yorum kattığı ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Harzemşah Celâleddin Mengüberti, seferlerinde Yada Taşı'nı yanında taşırdı. Doğu Anadolu'da iken, Malazgirt ovasında çok sıcak ve kuraklıkla karşılaşır. Yada Taşı ile yağmur yağdırmaya karar verir. Sultanın yanında bulunan tarihçisi Muhammed Nesevî buna inanmaz. Fakat Sultanla birlikte bizzat bu yağmur yağdırma törenine gider ve ovaya gece gündüz yağmur yağdığını görür. Bu olaydan sonra Daye Hatun, Sultan'a: '-Ey dünyanın efendisi! Sen, bu sanatta ölçüyü bilmiyorsun. Bu şiddetli yağmur ile halkı azaba soktun. Oysa başkaları ihtiyaç oranında yağmur yağdırıyorlardı. Sultan'ın yanıtı şu olur: '-Öyle değil. Bu yağmur merdin eseridir ve benim himmetim başkalarından farklıdır.'

Harzem ordusunda aslî unsuru Kanğlı Türkleri teşkil ederdi. Çin seferinde zorluklarla karşılaşan Oktay Kağan, bir Kanğlı'yı Yada yapmakla görevlendirir. Yaz ortasında yağmur ve kar yağınca Çinliler dehşete düşerler. Semerkant şehrinde kuraklık çıkar. Yada Taşı ile yağmur yağdırmayı bilen şehirdeki bazı kimseler işe koyulurlar. Yada Taşı, bir tas içindeki suya bırakılır ve bir köşeye konur. Ancak, Hafız adındaki bir adam bilmeden bu suyu içer. O anda yağmur yağmağa başlar ve yağmur, gece gündüz dinmek bilmez. Kent halkı yağmurdan büyük zarar görür. Sonunda Hafız adlı adamın, Yada Taşı'nın içine konmuş olduğu suyu içmesinden dolayı yağmurun kesilmediği anlaşılır. Hafız, kentten çıkarılır. Hafız nereye gitse oraya yağmur yağar ve dinmek bilmez. Sonunda Hafız ülkeden sürülür ve yağmur da diner. Fakat Hafız nereye gitse durmak bilmeyen yağmuru da yanında getirmektedir. Zavallı adam en sonunda Mısır'a gider. Gittiği bu son ülke ona uğurlu gelir ve bu garip hâl, üzerinden kalkar. Yıllar sonra yurduna döner. Adı, Yada Taşı'na nispetle Hafız-ı Yeda olarak kalır.

Kitab-ül Havas adlı eserde ise şu cümleler bulunur: "*Türkistan'da bir geçit vardır. Buradan geçmek isteyenler, hayvanlarının nal ve tırnaklarının yolun taşlarına çarpmasından sakınırlar. Bir hayvanın tırnağı o taşlara dokunursa ya da bir taş zedelenirse birden ortalık kararır, bulutlar çıkar, yağmur başlar. Mevsim kış ise yağmur tufan gibi şiddetli yağar ve yollar kapanır. Bu diyardan geçenler, bu taşlardan alıp götürürler. Kar ve yağmur yağdırmak istediklerinde, su dolu bir kaba bu taşlardan koyup yüksek bir yere asarlar. Sonunda istekleri yerine gelir.*"

Çin kaynaklarına göre, Kök Türklerden önce, Türk Kağanı olan Apangu'nun kardeşi doğa üstü güçlere hükmediyor, istediğinde yel estirip yağmur ve kar

yağdırabiliyordu. Bu da onlara, ataları olan Hun Türkleri'nden gelmekteydi. Çünkü Hun Türkleri de düşmanlarına karşı kar, dolu, yağmur yağdırarak, fırtına ve yel çıkararak üstünlük sağlıyorlardı. Çin'de hüküm sürmüş olan Chou hanedanının resmî tarihi Kök Türkler hakkında bilgi verirken Yada Taşı ve yağmur yağdırma olayına şöyle değinir:.. Göktürkler'in ataları, Hunlar'ın Kuze-yinde bulunan Sou ülkesinden çıkmışlardır. Onların boy başkanlarına A-pang-pu denilirdi. Onun, on yedi kardeşi vardı. Büyük kardeşlerinden birinin adı İ-ci-ni-su-tu idi. Bu çocuk kurttan doğmuştur... Doğaüstü bir kudreti ve özellikleri olan İ-ci-ni-su-tu, yağmur yağması ve rüzgâr esmesi için buyruklar verebilirdi...

Yine aynı Çin kaynaklarında 449 yılında meydana gelen bir savaş anlatılırken konuyla ilgili satırlara rastlıyoruz: *"Evvelce Kuzey Hunların idaresinde bulunan Yüceban ahalisinde öyle kâhinler vardır ki, Cücenler'in saldırışlarına karşı durduklarında çok şiddetli yağmur yağdırdılar, fırtına çıkarttılar. Cücenler'in onda üçü sellerde boğuldu, soğuktan kırıldı."*³

Örnek olması bakımından Er Gökçe Destanı'ndan konumuzla ilgili bir bölüm aktaralım: *"... yanındaki adamlar susadı. Er Kosay'a susuzluktan şikayet ettiler. Er Kosay, uzun kulaklı sarı atının altından 'Çay Taşı'nı çekip çıkarttı. Salladı, salladı yere koydu. Havadan yağmur yağdı. Yağmur suyunu içtiler."*⁴

Bu konuda günümüze kadar gelen Farsça bir şiir 'Yada Taşı'nın kullanılmasıyla ilgili önemli çağrışımları beraberinde getirmektedir. Türkçe çevirisiyle aktarıyorum: *"Şekilli bir taştır ki, her ne zaman ona dua edilse göğü yarar ve çokça bulut ve yağmur getirir, bu iş Türkler arasında yaygındır"*⁵ demektedir.

Bu taşın Osmanlıların da haberdar olduklarını yine tarihî belgelerden anlıyoruz. Şaban Şifâi'nin IV. Mehmet'e yazdığı Risâle-i Sifâiyye fî Beyânı Enva-i Ahcar adlı eserinin 14. sayfası bu taşla ilgili önemli anlatımlar içerir. Özetle: *"Hiç bulut olmadığı hâlde Yada Taşı ile yapılan işlemde iki saat sonra bulutlar gökyüzünde görülmeye başlar ve ardından bereketli yağmurlar yağar. Ne kadar gerekiyorsa ihtiyaç olunan kadarıyla yağmuru yağdırmak Ydacı'nın hünerine bağlıdır."*⁶

Fahreddin Mübarekşâh, Tûrkistan'ın taşları arasında çeşitli Yada Taşları ve Yada Taşları'nın yağmur yağdırma özelliği konusunda bilgiler vermiştir. Fahreddin

³ / ⁴ / ⁵ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

⁶ Şaban Şifâi, *Risâle-i Sifâiyye fî Beyânı Enva-i Ahcar*.

Mübarekşah, yazmış olduğu tarihinde, Kimek Türkleri'nin, ülkelerinde bulunan Yada Taşları ile yağmur yağdırdıklarından bahseder. Anlattığına göre, Karluk Türkleri'nin yurdu ile Huttalan arasında bulunan bir boğazdan geçerken yağmur ve kar yağmağa başlamış.

Marco Polo, Türkler'le karışan Keşmir'de de Yada Taşı ve yağmur yağdırma sanatının bulunduğunu yazar.

Roux'un ifadelerinde göre de *"Yada Taşı ile yağmur yağdırma yöntemi kesin olarak Türk kökenlidir ve Moğollar da bunu Türklerden öğrenmişlerdir."*¹

Türklerin Yada Taşı'nı kullanmaları üzerine kaynaklarda zengin kayıtlar vardır. Muhammed bin Hüseyin, 'Al-Tusi' adlı yapıtında şunları söyler: *"Türkler arasında, türlü renk ve cinsleri olan Yat Taşı (=Yada Taşı) vardır ki, onun madeni Hitay ve Tavgaç Dağları'ndan çıkar. Bu taş aracılığı ile yağmur, kar, dolu çekilir. Türkler, bu sanatı bilip uygulayanlara "Yatçı" derler. Bu işte yetenekli olanlar, köyün bir yanına yağmur ve kar getirdiklerinde, köyün öbür yanında Güneş açar. Türkler bu taşı yanlarında taşırlar ve bu taş sayesinde düşmanlarına üstünlük sağlarlar."*

Mânas Han, bir at yarışına katılmadan önce, atını zayıflatmak için Yada Taşı ile yağmur yağdırır. Destan'da, Mânas'ın düşmanlarının da Yada Taşı'nı kullandıkları şu sözlerden anlaşılır: *"...Konurbay'ın büyücü alpı Kırım oğlu Muradıl, Yada Taşı'nı suya attı ve afsununu mırıldandı. Bu adam, Kalmuklar'ın ünlü Yadacılarından biri idi. Bütün gökyüzünü kara bulutlar kapladı. Önce korkunç bir yağmur başladı, derken kar fırtınası koptu. Kül-Çora ile Kan-Çora, atlarını mağaraya soktular, öteki atları salıverdiler. Muradıl Alp, "Tanrı, bana istediğimi verdi" diyerek Yada Taşı'nı sudan çıkardı, açık hava afsununu söyledi. Hava birden açıldı..."*

Birûnî, Türklerden birine yağmur yağdırması için bir deneme yaptırır. Ancak girişim başarısızlıkla sonuçlanır. Sonuçta bir bilim adamı kişiliğine sahip olan bu ortaçağ Türk yazarı bu rivayetlere geniş halk kitlesi yanında okumuş kim-selerin de inanmasına şaşırdığını belirtir ve yaptırdığı denemede olduğu gibi, taş bir işe yaramadığı zaman insanların Bu taşın Türklerin ülkesinde etkili olduğunu ileri sürdüklerini söyler.

Anadolu'nun bir çok bölgesinde hâlâ bu uygulamaların benzerlerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Eski Türklerin düzenlediği yağmur yağdırma ritüeli ile bugünün ritüeli arasında var olan farklılıklardan en önemlisi artık bu rituellerde Yada Taşı'nın yer almasıdır.

¹ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Roux'un verdiği bilgiye göre, Türklerin doğanın hassas dengesi konusunda son derece duyarlı olmaları nedeniyle, bu dengeyi bozmamak için önlemleri arttırdıklarından, daha geç bir tarihte yapılmış olmasına karşın Pallas'ın aşağıdaki gözlemine büyük önem vermek yerinde olacaktır: *"Türklerle göre bunu (yat törenini) kışın yapmamak gerekir, çünkü bu işlem bitki ve hayvanlara zarar verir ve yazın da ona sık sık başvurmamak gerekir, yoksa bir sürü kurt ve böceğin ortaya çıkmasına neden olur."*⁸

Altay Tanrıcularının başı Akay Kynyev'e, Yada Taşının nerde olduğunu sorduğumda; "-Yada Taşı kişinin özünde, sanasında (fikrinde) bulunur" demiştir. "-Herhangi kutsal bir taş çakıl taşı gibi eğer kişinin sanasında bu güç varsa, ele alındığında bu etkide bulunur" şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Görüşme yaptığım, Altay'lı Tanrıca başı Claudia Mihailovna *"Mürgül ettiğimiz yerlerde, El Oyun'da, bayramlarda yağmur yağmaz ama etrafında yağar. Bizim üzerimize tek damla yağmur düşmez. Bizde yağmurun, karın, dağın, suyun iyesiyle konuşan, onların dilini bilen kişiler vardır"* demiştir.

Bazı kaynaklarda verilen bilgilere göre, Yada Taşı daima rüzgâr esen dağlarda veya dağların buzullu bölgelerinde bulunur. Bazı kaynaklara göre de, bu taş dağlarda geyik, su kuşu, yılan gibi hayvanların başında ya da bir öküzün karnında bulunur. Saha Türklerine göre bu tas at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. En kuvvetli Yada (sata) Taşı kurdun karnından çıkarılır.

Yada taşını elde etmek için Yadacı bütün mal ve mülkünü feda eder. Yadacıların, yoksul adamlar oldukları bilinmektedir.

Çok eski devirlerden kalan yaygın bir inanca göre: *"Türkler'in atalarına göklerden gelen sihirli bir taş armağan edilmiştir. Bu taş her devirde Türk Kam'larının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuştur."*

Ergun Candan'a (2004) göre Mu ve Atlantis Uygarlıkları kristal enerji merkezleriyle doğa olaylarına müdahalede bulunabilmekteydiler ve Orta Asya'ya bu taşlar Mu'dan alınan göçlerle gelmiştir.

Ergun Candan'ın (2004) verdiği bilgiye göre, *"Yada taşı çoğu kez bir meteorit olarak da kabul edilmektedir. Gökten düşen taşın, Yada Taşı olarak kabul edilmesi oldukça mantıklıdır. Bu taşların gerek kimyasal, gerekse fiziksel özellikleri şu anda dünyamızda bulunan hiç bir taşa benzememektedir. Tarihi belgelerden çıkarttığımız sonuca göre, bu taşlar daha önce üzerinde durduğumuz, eski inisiyatorlerin ellerindeki asalara çok benzer bir özellik taşımaktadır"*.

⁸ Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Destanlarda da Yada Taşı ve Türklerin yağışa ve esintiye olan hâkimiyetlerinden sıklıkla bahsedilmektedir. Türk destanlarından biri olan Kutlu Dağ Destanı'nda (Göç Destanı), Yada Taşı'na değinilir. Bu destanın İran kaynaklarında kayıtlı olan bir versiyonunda ise, Böğü Han'a bir gece düşünde beyazlar giymiş bir yaşlı kişi gözükür. Yaşlı adam, Böğü Han'a yaklaşır ve ona çam kozalağı büyüklüğünde bir Yada Taşı vererek şöyle der: "*Bu taşı iyi saklarsan, dünyanın dört bucağı senin buyruğun altında toplanır.*" O gece, Böğü Han'ın veziri de aynı düşü görmüştür. Bunun üzerine Böğü Han, ordusunu toplayıp Batıya doğru sefere çıkar.

Kam'lardan birine Yada'yı kartal vermiştir. Başka bir bilgiye göre başka mitlerle ilişkili olan bir husus ön plana çıkmaktadır. Kam'lardan birine bu taşın bir kartal tarafından verilmesidir ki, sözü edilen kartal muhtemelen Kam'ın kartal anası veya belki de Gök Tanrı'nın temsilcisi olan kartaldır. Bazı kaynaklarda Taş'ın, kullanıldıktan sonra su içine konup saklandığı bazılarında ise, kuru ve sıcak yerlerde saklandığı bilgisi verilir. Kullanacaklarında taşı alır, işi bitince de yerine korlar. Kullanmadan önce soğuk suyun içine koyup su içinde birkaç gün bırakırlar.

Bu gizemli taşla ilgili elimizdeki tüm bilgileri yan yana getirdiğimizde, "*onun kullanım metotları olarak; taşın su içine komulduğu, suyun üzerine asıldığı, birbirine sürtüldüğü veya taşın sağa sola hareket ettirilerek salındığı görüyoruz.*"² Yada Taşı, genel olarak suya batırmak için bir söğüt dalına bağlanır suya batırılarak, yıkanır ve bu şekilde kullanılır. Bazı kaynaklara göre, canlı olarak kabul edilen Yada Taşı, yukarı doğru kaldırılırsa derhal soğuk bir rüzgâr eser, yağmur veya kar yağar. Dağ gibi yüksek yerlere çıkararak oradaki sulara taş atılması etkiyi daha da arttırır.

Yada taşının kırmızı olduğu da sıklıkla ifade edilir. Kazvini'ye göre de aynı renkte olmayan değişik türlerin bulunması söz konusudur. Kül reğinde, beyaz ve kırmızı benekleri bulunan yumurta iriliğinde bir taş biçimindekilere veya kalınlığı ve rengi değişen: gök rengi, sarı, ak, kızıl ve yeşil veya kahverengi olanlarına rastlanmaktadır. Bazı bilgilerde de Yada Taşları, yumruk büyüklüğünde ve koyu renklidir, üzerlerinde damar damar çizgiler bulunur.

Reşideddin'in ve Rubrouck'un verdiği bilgilere göre Yada Taşı, onu taşıyan kişiyi yıldırım ve gök gürlemesine karşı da korumaktadır. İnsan kafasına benzer. Yüzü, gözü, kulağı, ağzı çok açık bellidir. Bir yabancınn eli veya gözü dokunursa ölür, kuvvetini yitirir. Ölen taşları diriltmek için hayvan ciğerlerine sararlar. Elinde bu taş olan adam uzak yola çıkarsa atının yelesi ve kuyruğunun

² Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

altına bunu bağlarsa at terlemez daima esen serin rüzgar altında rahat rahat seyahat eder. Türklere göre, Yada Taşı'nın kendisine göre bir ısısı, bir sesi vardı; kendine göre biçimlenir, canlanır, ölürdü. Yada Taşını, ele alınınca yaygın olarak bir soğukluk duyulur. Sallanınca kulağa, taşın içinden kimi sesler gelir. Üç yıl kullanıldıktan sonra yavaş yavaş gücü azalır. Yada Taşları'nın en iyileri, kendi kendine hayvan veya kuş biçimi almış olanlarıdır. Taş, bir beze sarılıp da ateşe atılacak olursa ne sarıldığı bez, ne de Taş yanar. Susayan kimseler, bir Taş'ı ağızlarına alacak olurlarsa susuzlukları geçer.

Ak Din'deki bu önemli unsuru, Mevlevîlikte aradığımızda da aynen bulabilmekteyiz. Mevlâna da velîlerin, gönül gözü açılmış kişilerin vecd hâline girmelerinden ve yağmur yağdırma güçlerinden bahsetmektedir. *Mesnevî*'den alınmış bir hikâye de şöyledir: "*Çöl ortasında bir zahit vardı. Abbadiye kabilelerine mensup olanlar gibi ibadete dalmış, kendisinden geçmişti. Hacılar civar şehirlerden gelip oraya ulaştılar, o kupkuru yerde bir zahit gördüler. Zahidin yeri kaskatıydı. Fakat kendisinin mizacı yumuşak. Çölün samyeli, âdeta ona ilâc kesilmişti. Hacılar onun yalnızlığına, o âfetler içinde selâmette oluşuna şaşılar. Kum üstünde namaza durmuştu. Kum, öyle bir kumdu ki hararetinden tenceredeki su bile kaynar, coşar. Halbuki dersin ki o, sanki bir yeşillikte, bir gülistanda; yahut Burak'a, Düldül'e binmiş! Yahut da ayağının altında ipekli örtüler, kumaşlar var. Samyeli ona sabah rüzgârından daha hoş! O namaz kılarken hacılar beklediler. Zahit kendisinden geçmişti. Neden sonra kendisine geldi. Hacıların içinde gönül gözü açık birisi gördü ki, zahidin elinden, yüzünden sular damlamakta, elbisesi aptes suyundan ıslak. Bu su nereden? diye sordu. Zahit, elini kaldırıp 'Gökten' diye cevap verdi. Adam, 'Kuyu, ip yokken, ne vakit istesen su bulabilir misin? Hemen yağmur yağar mı? Ey din sultanı, müşkülümüzü hallet de yakına erelim. 'Sırlarından bir sırrı bize de göster de bellerimizden zünnarları (Hristiyanların bellerine bağladıkları bir çeşit ip) kesip atalım' dedi. Zahit, gözlerini göğe kaldırarak dedi ki: '-Ya rabbî, hacıların duasına icabet et. Ben gökten rızık aramaya alışmışım, sen bana gökten kapı açtın. Ey Lâmekân âleminde mekân izhar eden, ey 'Rızkınız göktedir' sırrını ayan eyleyen!' Zahit, bu münacaatta iken hemen su sömüren fil gibi bir lâtif bulut peyda oldu. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı, derelerde, mağaralarda gölcükler meydana geldi. Bulut, tulumlar gibi gözyaşı döküyordu. Hacıların hepsi mataralarını açtılar. İçlerinden bir bölük, o şaşılacak şeyler yüzünden bellerindeki zünnarları kestiler.' Bir bölüğünün de bu hayret edilecek şey yüzünden yakını arttı. Tanrı, doğru yolu daha iyi bilir. Bir bölüğüyse bu kerameti kabul etmeyip hamhalat bir hâlde ebedî nâkıs olarak kaldı, söz de burada bitti." ¹⁰*

¹⁰ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 292.

Ocak Kültü

Bilindiği gibi Türklerde, meskenlerde ateşin yakıldığı yere ocak denir. Güneş ananın yerdeki temsilcisi olan ateş (Hem Güneş hem ateş dışıldır, bu sebeple ateşle kadın ilgilenir.) aynı zamanda evin ocağını temsil etmektedir. Hâlâ bu inanç yaşamaktadır. Yurdun sahibinin, yani o yurda ait ruhların, kolektif kutsal güçlerini simgeleyen, ocakta yanan ateştir. Ruh'a verilen değişik isimler arasında olan alev anlamındaki zali, jali isimleri önemlidir. Hatta Ata ruhlarının meydana getirdiği alev (büyük alev) şeklindeki ruh'un kabileyi korumaya devam ettiğine inanılmaktadır. ¹

Ateş, yuvanın ve oradaki hayatın sürekliliğinin simgesidir. Evin bereketi, neslin devamı ocağın sönmemesine bağlıdır. Ateşin yanması, o yurdun veya ailenin yaşamının, geçmişle bağını koparmadan ataların ruhundan aldığı güç ve koruma ile devam edeceğini gösterir. Günümüzde Türkiye'de çocuğu olmayan bir kimsenin ölümü üzerine şunlar söylenir: "-Kimse onun ocağını tütürmeye devam etmeyecek", 'Ocağı Tütmeyecek'. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı şekilde yanması, ataların o ocakta, o yurttan, çadırdan devamlı şekilde bulunması, neslin devam edip, geçmişin yaşatılması demektir. Halk arasında 'ocağın sön-sün, bacan tütmesin', 'ocağına incir ağacı dikilsin', 'ocağında baykuşlar ötsün' ve 'ocağın batsın' gibi beddualarda bulunur 'ocağım tütmez oldu' gibi deyimler kullanılır. Bunlar o evin insanların ölmesi, soyunun yok olması anlamındadır. Alevîler bugün bir dedenin soyundan kimse kalmamışsa 'ocağı söndü' yakınlığında bulunurlar.

Ataların canları, ocağın ateşi içinde tecelli ederdi. Kam dualarında 'atamızın yaktığı ocak' sözü buna bir kanıttır. Hatta ateşte ataların yüzleri dahi belirirdi. Bunu Harald Braem Ateşin Efendisi adlı kitabında mükemmel şekilde şöyle tarif etmektedir: *"Önce ateş değişiyordu. Alevler çıtırdarak ve kıvılcıklar saçarak oynasa oynasa duman deliğine kadar yükseliyor, buradan diğer dünyaya çıkıyorlardı. Bu ateşlerin içinde ustanın görüntüsü de dans ediyordu. Yüzü sürekli ve hızlı değişiyor, en değişik şekilleri alıyor, bazen tanıdık, bazen yabancı, geçmişte kalan ve gelecek olan insanların çehrelerine bürünüyor".* Ayrıca, Biliyoruz ki Kam, ruh kılavuzluğu yaptığı törende de ölünün ruhunu aramaya ve yakalamaya çalışırken ateşe yaklaşıp ölüyü adıyla çağırarak yakılmaktadır.

Evlilikle birlikte yeni bir ev açıldığında, ateş ve ocağın özel ve ayırt edici bir yeri ortaya çıkmaktadır. Gelin ve güvey düğünün sonunda yeni evlerine girerler ve gelinin eliyle ateş yakılır. İlk defa yakılacak ateşin çakmak taşıyla yakılması

¹ Jean Paul Roux, Altay Türklerinde Ölüm, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

gerekir. Gelin ve güvey üç gece ve gündüz bu ateşin yanında bulunurlar. Gelin ve damat ateşe yaklaşır, ocağın önünde diz çöker ve selâm verirler. Dua eder ve bir törenle ateşe yayıktan elde edilen taze yağ (bir koyun kuyruğunun üç yağlı parçası) veya içki sunulur. Yani evlilik bir bakıma ateş yakmaktır. Bu ateş yeni değildir. Eskiye ait tüm mirası içinde taşır ve gelinin eliyle evi aydınlatmaya başlar. Akşam yatarken, evdeki ocakta yanan ateşin üstü külle örtülür. Sabah evin hanımı tarafından tekrar alevlendirilir. Garenar, Sibiryâ Türkleri'nde ev kadınının her sabah mutfak ateşini, bir ateş dalıyla tutuşturduktan sonra; bütün odaları bu dalla kutsadığını belirtir. Bu olay çok önemlidir, asla ihmal edilmez. Sofraya oturulduğunda ateşe yağ atılarak ataların ruhları yad edilir.

Kendisi saygıdeğer tanınan bir ev kadını, günde hiç değilse bir kez, ateşe bir şey atmak konusunda ihmalde bulunamaz. Bu atacağı pişirmekte olduğu yemekten bir parçacık, bir iplik, bir saç kılı, bir deri parçası da olabilir. Mustafa Aksoy'un verdiği bilgilere göre eskiden Anadolu'da bir kadının ocağı söndürmesi, beyi tarafından boşanma sebebi sayılmıştır. Bu nedenle karısını boşayanlar dahi olurmuş.

Radloff'un da belirttiği gibi ateşin takdisi ancak kadınlar tarafından yapılabilir. Çünkü ateşin ruhu dişidir. Kadınlar, ateşi kullanmayı ilk öğrenenler olmuşlardır ve bu yüzden onlar ateşin bekçileridirler. Bu bilgi ilk Kam'ın kadın olduğu bilgisini de bir kez daha teyit etmektedir. Ateşe sahip olan, kadınlar olduğu için, aileleri ve kabileleri bir arada tutan onlardır, çünkü kadın geleceğe aktarılacak olan geçmişin ruhunun barındığı ateşle ilgilenmektedir ve her şeyin kalbi orda yatmaktadır.

Keza bazı kaynaklar, Kazaklar ve Kırgızlar'ın; çadırına kurban takdim ederken, 'od ata ve od ana' diye seslendiklerini de açıklıyor. Bu Od ata kocanın, diğeri kadının varlıklarının koruyucularıdır ve geçmiş atalarının ruhlarıdır. Ancak Altay'da yaptığım alan araştırmam esnasında, Tanrıca başı olan Claudia Mihailovna'nın, Akay Kynyev'in ve genel olarak halkın ifadesine göre, od ene vardır lâkin od ata yoktur. Ateş ruhu ocağın alevlerinde eğik bir vaziyette oturan ihtiyar bir kadın şeklinde tassavvur edilir. Sürekli bir şeyler mırıldanır, fakat mırıltılarını yalnız çocukla, Kam anlayabilir.

Erkek, ateşi kadından sonra keşfetmiştir. Erkekler ocak ateşinin içinden meşaleler alıp, oklarının uçlarını ve tahta mızraklarını ateşe tutarak sertleştirdiler ve sonra da demirci olmaya başladılar. Erkek, kadından sonra işte bu noktada ateşin gücünü elde etmeyi başarmıştır. Yani kadın yardımıyla ateşe temayüllüdür, erkek ilimle ateşi öğrenir.

Mevlevîliğe gelirsek, bütün tekkelerin merkezi olan 'astane, huzur, huzur-i pir' adlarıyla anılan Mevlâna tekkesine bağlı Konya'da beş tekke bulunmaktadır.

Fakat bunların en önemlileri Ateşbaz ile Şems zaviyeleridir. Şems zaviyesinde şeyh olanlara 'Şems Dedesi' denir. Bu tekke, görüldüğü gibi bugün bile Türk devletlerinin olsun, Tanrıci dernek ve kuruluşlar olsun bayraklarında yer alan Güneş'in adıyla anılmaktadır. İkinci tekke ise Ateşbaz zaviyesidir. *"Konya dışındaki tekkelerde bu şekilde destarları tekbirlenen yeni şeyhlerin icazetnameleri 'Şems Dedesi' denilen, Şems makamındaki şeyh ve Âteşbâz zâviyesindeki şeyh tarafından getirilir ve kendisine verilirdi."*²

Ateşbaz kelimesinin sözlük mânasına bakarsak ateşle oynayan anlamı karşımıza çıkmaktadır. Âteş-bâz, ateşle oynayan, ateşle sanat gösteren oyuncu anlamına gelir.³ Mevlevî dergâhlarında yemek pişiren dedelere âteşbâz denilirdi. Yani Ateşbazın ocakla da ilgisi bulunurdu. Fakat âteş-bâz kelimesi, Hz. Mevlânâ'nın aşçısı Şemseddin Yûsufun özel ismi olmuştur. 'İkili manzume' anlamına geldiği hâlde, nasıl ki *Mesnevî* denince akla, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden başka şey gelmiyorsa 'Âteş-bâz' denince de akla, yalnızca Mevlânâ'nın aşçısı gelmektedir.⁴

Mevlevîlikte yüce bir makamın ateşbaz kelimesiyle ifade edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Ateş başlığı altında açıklandığı üzere Tanrıcılıkta bir kişi ne kadar ateşe hâkim olursa ruhsal anlamda o kadar yüksek mertebede demektir. Büyük *kamların* ateşi yuttuklarını, ateşte yürüdüklerini ateşten yanmadıklarını bilmekteyiz. Bu sebeple ateşbaz kelimesi büyük Kamlara uygun, âdeta onları anlatan bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevlevîlerde Tanrıcılar gibi, ocak kutsaldır; yemeğin, ondan da önemlisi dervişin eğitilip pişirildiği yerdir. Mevlevî tekkelerinin ruhu mufaktır. Ahçıbaşı, canları burada terbiye etmektedir. Mevlevîlikte aşçı dede, çilekeşlere nezaret eder. Tanrıcılıkta olduğu gibi Mevlevîlikte de ocak tekâmül etmiş ruhlarla ilgilidir ve ateş tekâmülü, arınmayı, aydınlanmayı temsil ettiği için Mevlevîlikte olsun Kam'lıkta olsun adayların ateşle, ocakla bağlantılı olması, onların ruhlarının eğitimi/pişmesi için gerekli bir öğedir.

*"Mevlevîlerde ocak, Ateşbaz Veli'nin makamıdır. Ocağa niyaz etmeden yemek pişirilmeye başlanmazdı. Ocak temizse bir kenarından öpülerek, değilse, ocağa baş kesilip el değdirilerek ve elin şehâdet parmağı öpülerek niyazda bulunulurdu. Yemek ocaktan inince gülbang çekilirdi. Mevlevî dergâhının en kutsal yeri eşik ve ocaktır."*⁵

² / ⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

³ *Osmanlıca Türkçe Lügat*.

⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Mevlevîlerde birçok şekilde Tanrıci Türklerden kalan ateş ve ocak kültünün Şamanî izlerine rastlamaktayız. Mevlevîlerde kandili yakmaya ‘uyandırmak’ denir, ‘ocağı, lâmbayı, mumu yak.’ yerine ‘uyandır’ denilir. Uyandırmak aynı zamanda îkâz ve irşâd etmek mânâlarında da kullanılır. ‘Evin yansın’ gibi bir çağrışıma sebep olacağından yakmak tabiri Mevlevîlerce kullanılmazdı. Keza, ‘Ocağın sönsün’ gibi çirkin bir bedduayı hatırlatmasın diye kandili söndürmeye de dinlendirmek, sırlamak denirdi. §

Zaten Tanrıci Türklerden gelen gelenekte belirtildiği üzere ateş söndürülmediği için yakılması da söz konusu değildi. Ateşin üstü külle örtülür, sabahleyin tekrar alevlendirilirdi yani ateş uyandırılırdı. Ayrıca, ocağı söndürmek fiili yerine dinlendirmek fiili kullanılırdı. Mevlevîlerde de çerâğı, lambayı, elektriği ve ocağı, söndürmek yerine sırlamak tabiri de kullanılırdı. Mevlevîhanelerde üzerinde yemek kazanlarının kaynatıldığı ocaklar olan, yerden yüksekçe ve kimsenin ayak basamayacağı kutsal bir yer olarak kabul edilip ‘Ateşbaz Makamı’ adı verilen bir sahanlık vardı. ‘Mevlevî matbahlarına’ ateşbaz denilmiştir. ‘Âteşbâz-ı Velî Ocağı’ da Mevlevî tabirlerindendir. Mevlevî tekkelelerinde lokmanın pişirilmesine mahsus ocağın ismiydi. *“İki matbah bulunan tekkelerde lokma, dervişlerin terbiyesine mahsus ocakta pişirilirdi. Yalnız bir matbahı olan küçük tekkelerdeki ocak ‘Âteşbâz-ı Veli Ocağı’ itibar edilir ve lokma o ocakta pişirilirdi.”*¹

Matbah-ı Şerîfe de görevli Can’larla üstlerden başkasının girmesi yasaktı. Tüm Mevlevîler, ancak Muharrem’in onuncu günü aşure pişirilirken ve bir de tekke şeyhinin ölümünde cenazesi yıkanırken, töresel giysilerine bürünmüş olmak koşuluyla Matbah-ı Şerîfe girebilirlerdi. Meydan-ı Şerîfe de görevli Can’lardan ve üstlerden başkası giremezdi. Ancak yemek vakti girilebilir, yemek bitince de hemen çıkılırdı. Tekkenin ayrıca bir yemekhanesi (somathâne-si) varsa Meydan-ı Şerîfe salt tören günlerinde girilebilirdi. §

Mevlevîlikte, Tanrıcılıkta olduğu gibi ocağın önemi ve ona yüklenen anlam çok büyüktür. Mevlevîlikte yemek sofrasına ‘somat’, yemeğe de ‘lokma’ denir; yemeğin pişirilmesi, servisi ve yenilmesi ile ilgili olarak da özel bir matbah ve somat âdabı uygulanırdı. Mevlevîlikte matbah (mutfak), çiğlerin piştiği, hamların olgunlaştığı kutsal bir ocaktır. Dikkat edilmelidir ki, Tanrıcılıkta da ateş, dönüştürücü niteliği ile bilgeliği, olgunlaşmayı simgeler. Kam adayı daha hamken ateşe hâkim olamaz. Ne zamanki ateşe hâkim olur yani olgunlaşıp dönüşür o zaman Kam olur.

§ / ¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

§ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

"Aşçıbaşı ve yardımcısı olan kazancıbaşı'nın nezâretinde, burada sâlikler hizmetlerle eğitilir, pişer ve olgunlaşırlardı. Yemek pişip, canlar kazanı yere indirince de kazancı dede şu gülbangı çeker: "Tabhî şîrîn ola; Hakk berekâtın vere, yiyeenlere nûr-i îmân ola. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sır-ı Âteş-bâz-ı Velî, kerem-i imâm-ı Alî, hû diyelim hûû..." 2

Nasıl ki Tanrıclarda ocağın bulunduğu yer önemlidir, Mevlevîlikte de matbahın önemi çok büyüktür. İki felsefede de ateşin olduğu yerde manevî eğitimin olması gerektiği ve ataların ruhunun o ateşte veya ocakta yaşayacağı inancı hüküm sürmektedir. Matbahda, dervişlere yemek pişirilir ama, çile ve âdâb zinciri içerisinde, asıl dervişler pişirilir ve olgun hâle getirilirdi ve bu çok önemli hizmet de önemli bir eğitimci olan aşçıbaşı tarafından yürütülürdü.

Mutfakta ocak, besmele ile ve belli usûllerle uyandırılır, "âteş-bâz da maddî-mânevî gıdanın ve feyzin mimârî sayılırdı. Matbahta yemek ateşle pişirildiğinden, âteş-bâz da maddî-mânevî ateşler içerisinde hizmet veren, ateşle oynayan anlamında âteş-bâz unvanını almıştı." 10

Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* kitabındaki kayıtlara göre, Mevlevîlerde matbaha 'âteş-bâz' denilmesi, yemek gülbanglarında adının anılması, matbahtaki ocağın üstünde mutlaka adını taşıyan 'Yâ Hazret-i Âteş-bâz-ı Velî' yazısının bir levha hâlinde yazılı bulunması oldukça önemlidir. Tüm bu yapılanlar Mevlâna'nın aşçıbaşı ve değerli bir zat olan Ateşbâz Velî'nin, ocakta ruhunun yaşatılmasını sağlamaktadır. Bu da bizi ocak ve atalar kültürüne bağlamaktadır. Aynı her yemeğe başlamadan ateşte yasayan ata ruhlarına bir parça yemek sunularak ve anılarak yemeğe başlayan Tanrıclar gibi, Mevlevîler de canların maddî-mânevî gıdalarını temin etmekle görevli bu yüce zatı, bu vesîle ile levhalara yazmış, Mevlevî sofrâ gülbangına sokmuş, böylece her yemekte ismi anılır olmuştur. Bir anlamda ölümsüzlük de budur. Bu şekilde aynı Tanrıclar gibi atalar, özellikle her yemekten önce anılır olmuş, sadece gönüllerde değil âdeta canlıların arasında, hatta onlarla birlikte yaşıyormuşçasına bir tarz geliştirilmiştir.

Tedavi Ve Hastalığa Bakış Açısı

Asya'da İlim Yürümez, Uçar...

Cemil Meriç

Kam'a göre hasta kişinin ruhu zarar görmüştür veya ruhu kayıptır. Çünkü tüm hastalıkların nedeni ruhta yatmaktadır. Çeşitli nedenlerle, beden dengesini

2 / 10 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

bozan kayıp ruhu bularak, onu hastanın bedenine geri döndürmeye veya zarar görmüş ruhu tedavi etmeye çalışır.

Rezzan Pişkin'in ifadeleriyle *"Hastanın kayıp ruhunun peşine düşmesi Kam edebiyatının genel temasıdır. Kam, destansı yolculuğu ve çabaları aracılığıyla hastasının normal, sıradan, içinde kendini hasta olarak tanımladığı gerçekliği aşmasına yardımcı olur. Kam, hastalarına, hastalıklara ya da ölüme karşı giriştikleri savaşta duygusal ve ruhsal olarak yalnız olmadıklarını gösterir."*¹ Zaten çoğu kez Kam'ların bir hastalık konusunda şifacı veya uzman sayılabilmeleri için daha önceden o hastalığın kendi başlarından geçmesi ve kendi kendilerini iyileştirmeyi başarmış olmaları gerekmektedir. Yani Kam, ruhsal olarak da bedensel olarak da hastanın neler hissettiğine tamamen hâkimdir.

Tanrıci bakış açısına göre her hastalığın, mikrop veya virüsün bir ruhu, bundan dolayı da bir karakteri vardır. Kam sırra erme sürecinde bazı hastalıkların karakterleriyle tanışmış ve onları tanımış olur. Hastalığın karakterine hâkim olan Kam, onun hangi tedaviye nasıl tepki vereceğini de bilmektedir. Bunu bilmek ve buna ek olarak da kendisinin muzdarip olduğu hastalıktan daha önceden kurtulmayı başarmış bir doktorun elinde muayene olmak hasta kişiye tedavi süreci henüz başlamadan dahi büyük bir heves, manevîyat ve iyileşme inancı aşılamaktadır.

Kam, deneyimlerini ve gücünü hastasıyla derinlemesine paylaşır ve onu, başka bir insanın ona yardımcı olmak için kendisini feda etmeye hazır olduğuna ikna eder. Bazı durumlarda Kam'ın hastalığı üzerine alması ve hastaya iyileşme sürecini izlettirerek tedaviyi sağlaması gerekir. *"Kam kötü ruhları hastadan çıkarmak için, kötü ruhları kendi bedenine alır ve hastanın kendisinden daha fazla acı çeker ve daha fazla mücadele eder."*² Böylece hastanın hastalığına seyirci olmasını kendi sorunlarının seyircisi hâline gelmesini ve dıştan bakmasını sağlar. Kam'ın teatral öğeler içeren tedavi seansı ile ruhsal çöküşün ve yabancılaşmanın önüne geçilir. Bu tedavilerle ilgili Kam inancını yaşayan toplumlardaki bazı sözler dikkati çekmektedir. *"Ustamız, hastanın ölmek isteyen ruhunu görmeye gidecek... Düş dünyasına, ölmüşlerin bulunduğu dünyaya gidecek..."*³

Tedavi ayininde çözülmesi en zor sorun hastalığın nedenini bulmak, hastaya acı çektiren ruhu tanılamak, kökenini, gücünü, belirlemektir. Kam sağaltım işini kabul edince hastalığın nedenini anlamak için hastanın yapıp ettikleri hakkında bilgi edinir. Tanrıci felsefede, hastalığın sebebi kişinin kendisinde aranmaktadır. Ruhun karanlık dünyaya olan temayülü onu hastalığa ve ölüme itmiştir.

¹ <http://www.hermetics.org/saman.html>, 1/10/2006.

² Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

³ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003, s. 94.

Eliade'nin de belirttiği gibi; *"sırta erme öncesinde ve esnasında geçirdiği deneyimlerle Kam, insan ruhunun dramını, kırılğanlığını, istikrarsızlığını öğrenmiştir; ayrıca onu tehdit eden kuvvetleri ve kaçırılınca götürülebileceği yerleri de bilmektedir."*⁴

Kam eğer hastalığın ruhun bozulması veya yabancılaşmasından ötürü meydana geldiğini düşünüyorsa bu Tanrıci sağıaltım esrime içermek zorundadır. Neden bu değilse tedavinin esrime içermesi gerekmez. Hastalığın kökeni ruhta aransa da, Kam'lar hastalığın fiziğıe yansımlarını tedavi etmek için şifalı otlardan yapılma ilâçlar hazırlarlar. Ama fiziksel tedavinin yanında, bozulmuş, hasar görmüş ruhun da tedaviye alınması şarttır. Çünkü, ruhun gördüğü zarar veya ruh kaybı fiziğın tedavi edilmesini engelleyecektir.

Ruhun varlığını göz ardı eden çağdaş tıp, sadece fiziksel tedavi üzerinde durmuştur. Fakat bugün bir çok hekim, fiziksel olarak tedavi ettikleri kişilerin hastalıklarının belli bir müddet sonra tekrarlandığını müşahade etmişlerdir ve bunun önüne geçebilmek için günümüz hekimlerinden bazıları ruhbilimden faydalanmak üzere derin bir arayışa geçmişlerdir. Bugün birçok hastalığın, fiziksel olmaktan çok yanlış yönlendirilmiş, yaradılışla uyumsuz sağlıklı ve doğal işleymeyen fikri yapıdan, bakış açısından ve yine sağlıklı ve tatmin edilmemiş ruhi yapıdan kaynaklandığı kesin olarak kabul edilmektedir.

Sağlıksız bir ruh hâli, sağlıksız bir düşünce sistemini doğurur. Sağlıksız düşünce sistemi de sağlıksız yaşam tarzı ve eylemleri doğurmaktadır. Tüm bunlar fiziksel hastalıkların başlıca kaynağı olmaktadırlar. Demek ki bugün uzun süre bu gerçeğı göz ardı etmiş olan çağdaş tıp bile insanla ilgili olumlu veya olumsuz bir çok şeyin kökeninde insanın ruhunun yattığını görmektedirler ve dolayısıyla Kam'ların bakış açılarını doğrulamaktadırlar.

Kam'ların uyguladığı tedavilerin hemen hepsi ruhsal savaş içerir. Kam'ların ümitsiz görülen fiziksel hastalıkları dahi hastanın ruhunu sağıaltacak bazı uygulamalarla tedavi etmeye çalışmalarını gülünç bir ilkelik örneğı olarak takdim eden çağdaş dünya, tedavisi olmayan, kanser gibi bazı hastalıklara yakalanmış kişilerin ruh hâlindeki ve hayata bakış açısındaki olumlu düzelmeyele hastalıklarını yendiklerine hayretle şahit olmuşlardır. Bu da Kam tedavi yönteminin temelini oluşturan, sorunların sebebini ve tedavisini ruhsal dünya da aramanın ne kadar isabetli bir yöntem olduğunu bize kanıtlamaktadır. Erhan Tuna'nın ifade ettiğı gibi; zor bir doğum geçiren ana adayı, Kam'ın duruma uygun olan bir duayı okumasıyla doğurur. Mitsel dualar ile biyolojik hâller birbirine uygun bir dokudaysa mitsel

⁴ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylöl 2003, s.249.

dualar, patojen öğeleri altüst edebilir, biyolojik dengesizlikleri normal konumlarına yeniden kavuşturacak süreçleri harekete geçirebilmektedir.

Kam'lar bağlı oldukları toplulukların yapısını, gelenek ve göreneklerini iyi bilmelidir ki, onların hastalıklarının nedenlerini daha iyi kavrayıp daha doğru teşhis koyup, onlara en uygun tedavi yöntemini uygulayabilsinler. Bugün çağdaş tıp, bir hastanın mazisi hakkında ne kadar çok bilgi edinilirse, hastaya doğru teşhis koymanın, bünyesine uygun tedavi yönteminin seçilmesinin, hatta hastalığa kapılmadan zayıf olan taraflarını kuvvetlendirmenin daha kolay olacağını kabul etmektedir. Bu maksatla bugün yalnızca hastanın daha önceden geçirdiği rahatsızlıkları öğrenmekten ziyade, hastanın ailesinin, hatta bağlı olduğu bölgesel ve ırksal kökenin de hastalıkları üzerinde durulmaktadır. Bu noktadan hareketle, Kam kişiyi bağımsız bir varlık olarak ele almaz ve onun içinde bulunduğu toplumun örf ve âdetleri, yaşam şartlarına göre şekillenen ruh ve fizik yapısını göz önünde tutarak ve hastanın eskiye dayanan köklerini dikkate alarak, içinde bulunduğu durumu bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirir. Bugün yalnız bazı ırklara, kültürlere veya bölgelere has hastalıkların olduğunu da çağdaş tıp kabul etmektedir ve böylelikle Kam'ın bakış açısıyla birleşmektedir.

Tanrıci toplumda, Kam'a diğer konularda olduğu gibi hastalıklar olağan yöntemlerle tedavi edilemediğinde, hastanın ya da ailesinin öteki dünyayla geçici temasları hiçbir çözüm sağlamadığında yani olağan üstü durumlarda Kam'a başvurulur. Dolayısıyla, Kam'lar, fiziksel veya ruhsal kaynaklı her türlü rahatsızlıkla karşı karşıya kalmışlardır ve tedavi yöntemleri değişik açılardan değerlendirilmiştir. Perrin, yukarda ifade edildiği gibi normal tedaviye cevap vermeyen hastaları ele alan Kam'ın müdahalesi, zaman zaman başarısızlıkla sonuçlansa bile, Kam'ın yerine Batılı hekim geçse başarı kazanıp kazanmayacağını bilmek de oldukça ilginç olurdu şeklinde bir görüş bildirmiştir.

Kendisine çok geç başvurulmadığı, hastayı etkileyen gücün müdahale edilmeye olanak vermeyecek kadar büyümediği koşullarda Kam'ların hastalığı iyileştirecek yöntemlere sahip bulundukları düşünülür.

Kam âdeta sürekli bir tekâmülün peşinde olan büyük araştırma hastanelerinin mantığı ile çalışmaktadır. Olağandışı oldukları kadar yaratıcı nitelikler de gösteren bu yöntemler, daima hastalığa, acıya, vücuda, topluma ve dünyaya ilişkin özgün bir bakış açısını yansıtır. Tanrıci tedavide müzik de olmazsa olmaz öğelerden birini oluşturur. Müzik, güçsüz düşen ruhu güçlendirerek bedenini kendisini toplaması sürecini hızlandıracaktır. Kam'ların tedavide kullandığı tek sanat dalı müzik de değildir. Sibiryalı bazı Kam'lar da,

davulları üzerine her tedaviye uygun motifler işlerler. Hastalığın seyriyle ilgili resimler çizen Kam'lar da mevcuttur.

Tanrıcılığın tedaviye ve hastalığa bakış açısının bir benzerini Mevlevîlikte bulmaktayız. *Mesnevî*'de Padişahın bir halayığa âşık olup satın alması, halayığın hastalanması, onu iyi etmek için tedbirini anlatan bir hikâye, Mevlevîliğin tedavi ve hastalığa bakış açısını ve bu bakış açısının Tanrıci anlayışla benzerliğini açıkça ortaya koymuştur. Bu hikâyede hasta olan halayığa bir çok doktor getiriliyor, lâkin bir iyileşme gözlenmediği gibi durumu daha da kötüye gidiyor, sonra Allah'ın yolladığı bir mübarek kişi geliyor ve öbür hekimlerin çeşitli tedavilerinin tedaviden ziyade daha fazla zarar verdiklerini söylüyor ve *"onlar iç ahvalinden haberdar değildirler. Körlüklerinden hepsinin aklı dışarda....."* [§] der. Bu anlayış bizi Tanrıci felsefeye götürecektir. Çünkü burada hekim, aynı Kam gibi bir hastalığın nedenini fiziksel planda aramadan önce manevî, ruhsal planda aranmasının doğru olduğuna işaret etmektedir. Tüm hastalıkların nedeni içseldir. İç, dışa yansımaktadır.

Mesnevî'de aynı konuda Tanrıci felsefeyle benzer bir noktada hikâyenin devamında ortaya çıkmaktadır. Hekim hastasına *"Memleketin neresi? Çünkü her memleket halkının ilacı başka başkadır"* der. [§] Bu sorularıyla hekim aynı Kam gibi hep tanı için kökene gitmektedir. Bundan sonra hekim hastaya neredeyse tüm hayatını, yaptıklarını, ettiklerini nerelere seyahat ettiğini kimlerle görüşüp tanıştığını anlattırır. Hekim tanı koyduktan sonra onun tüm ızdıraplarını bir bir dinler ve korkmamasını onu tedavi edeceğini söyler *"Hastalığım ne olduğunu anladım. Seni tedavi hususunda sihirler göstereceğim. Sevin, ilişik etme, emin ol ki yağmur çimenlere ne yaparsa ben de sana onu yapacağım. Ben senin gamını çekmekteyim, sen gam yeme; ben sana yüz babadan daha şefkatliyim."* ¹ demektedir. Hekimin hastayı iyileştireceğine dair verdiği güvenceye hasta inanır ve korkusu geçer. Çünkü bu vaat gönülden verilmiştir.

Burada da hekimin Kam'ca bir tavır sergilediğini görmekteyiz. Hekim kişiye tüm sıkıntılarını anlattırır onu tam mânasıyla anlar ve onunla bütünleşir ve aynı acıyı ve ızdırabı kendi de yüklenir. Bu şekilde hasta kendini yalnız hissetmeyecektir ve âdeta birlikte iyileşeceklerdir. Ayrıca dikkat edilmelidir ki Kam her hastalığa çağırılmamaktadır. Tedavinin sonuç vermediği, olağan üstü durumlarda Kam ortaya çıkmaktadır. *Mesnevî*'deki hikâyede de manevî hekim bu aşamadan sonra ortaya çıkmıştır.

Mesnevî'de; *"Kadri Yüce Tanrı her derde bir derman yarattı. Fakat sen onun*

§ / § / 1 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I, s. 9. / § Cilt I, s. 12. / 1 Cilt I, s. 14

fermanı olmadıkça o dermandan derdine yarayacak bir renk göremez bir koku duyamazsın." 1 denmektedir. Bu da Tanrıcılıkla özdeşleşmektedir. Şifacılık, din adamının ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü görülmeyeni gören gözlere ve Tanrısal işleyişi çözen bir zekâyâ sahip olan din adamı, hastalıklarla ilgili keşifleri de, hastalığın dermanı olacak ilâçları da bulmaya en yatkın insandır.

O, bitkilerin ve yaratılan her şeyin mekanizmasını ve özünü tam olarak anlamış olduğu için onların hangi hastalığa ne gibi yarar sağlayacağını da görmekte ustadır.

Mevlâna aynı konuya şu sözleriyle de açıklık getirmektedir: *"Biz öyle hekimleriz, öyle Tanrı şakirtleriyiz ki, bahri muhit bile bizi gördü de yarıldı. Biz başkayız; insanın hastalığını nabzına bakarak anlayan hekimler başka. Biz gönüle vasitasız bakarız. Bizim görüşümüz anlayışımız yüzünden pek yücedir. Onlar insanı gıdalarla, meyvalarla doyuran, kuvvetlendiren doktorlardır. Hayvani can onların tedavisiyle kuvvet bulur yasar. Bizse iş ve söz doktorlarıyız. Bize ululuk nurunun ışığı ilham vermektedir. Mesela bu çeşit bir iş sana faydalıdır. Öbürünün yolunu keser. Bu çeşit bir söz sana faydalıdır, başka çeşit bir sözse seni yaralar. O doktorlar hastanın sidiğine bakar hastalığını öyle anlar. Bizim delilimizse ulu Tanrı'nın vahyidir. Hastalığı vahiyle anlarız. Kimseden ücret istemeyiz. Ücretimiz noksanlardan arı olan Tanrı'dan gelir. İlleti onulmaz hastalara salâ, ilacımız hastalara birebirdir."* 2

Bu satırlar okunduğunda bu tanımın Kam'ları mı Mevlevî'leri mi anlattığını ayırt etmek oldukça güçtür. Hem Mevlevîler hem de Kam'lar kendilerini aynı zamanda bir hekim, yani sağaltıcı olarak görmektedirler. ikisi de tedaviye ruhtan başlamaktadır. Bu yönden de sadece fiziğe odaklı doktorlardan ayrılmaktadırlar. Hastalığın nedenini Mevlevîler; *"Bizim delilimizse ulu Tanrı'nın vahyidir. Hastalığı vahiyle anlarız"* sözlerinden anladığımız gibi ruhsal dünya ile bağlantıya geçerek bulurlar. Kam'lar da hastalığın nedenini anlamak için göğe yolculuk yapar, orada göksel ruhların ilhamına göre hastalığın nedenini teşhis eder. Ön Türk Uygarlığı konusunda araştırmalarıyla bilinen Kemal Ermetin'in ifadelerine göre: *"Eski Türk Dini'ne göre bedenimiz dünyanın küçük bir örneğidir. Ağaçları, ovaları, dağları vardır. Doğayı bilen, kişiyi de sağaltabilir. Sağlık sadece em vermekle olmaz. İnsanın göğsünde bir göz var. O göz, kişi sıkıldığında ufalır; sevindiğinde büyür. O göz kişinin Gök'ten gelen ışığı görerek onu bedene alması ile iyileşmesini sağlar."* Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki tedavinin kaynağı Gök'le, yani Tanrı ile irtibattan geçmektedir.

1 / 2 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I, s. 9. Cilt II, s. 52./2 Cilt III, s. 256-257.

Mevlâna'nın *"doktorun rızasını elde ederseniz kendinizi görür. Halinizi bilir. Ayıplarınızı anlar. Kendi kendinizden utanırsınız. Bu körlüğü defetmek halkın elinde değildir. Bu doktorlara Tanrı tarafından lütfedilmiş bir hidayet-tir. Bu doktorlara candan kul olun da miskle amberle dolun"* ¹⁰ sözleri de ayin-lerde Kam'lardan dua almanın ne kadar önemli olduğunu ve Kam'ın düzenlediği ayinlerde kişinin kendi yanlışları ile yüzleşerek hastalığın sebebinin arandığını bize hatırlatmaktadır. Kam ayinlerinde, herkes Kam'ın iyi duasını ('alkış') almağa çalışır. Kam'ın okuduğu hayır dualara 'alkış' denir, Kam'dan alkış alan bir kimse dileklerinin yerine geleceğine inanır. Hele âyin yaptığı zaman birinin verdiği sudan memnun kalarak dua ederse bu duanın ruhlar tarafından kabul edileceğine inanılır. Kam, bazı kayıtlara göre kendisine su getiren brine şöyle dua etmektedir: *"Bastığın yer sert olsun! Ayakların kaymasın! Yaşın uzun olsun, kara saçların ağarın-caya kadar yaşa! Attığın ok yanılmasın! Azılıya ısırtam! elliye vurdurma!"* Kam vecd halinde iken birine böyle 'alkış' verirse bunu 'Tanrı yargısı' sayarlar, 'dediklerin olsun, Kam Ata' derler. Hâlâ günümüzde su vermenin özel bir önem arzemesi ve su verene 'su verenlerin çok olsun', 'Su gibi aziz ol' şeklinde iyi temennilerde bulunulması bu geleneğin bir devamıdır. Ayrıca anlamaktayız ki, iki bakış açısında da gönlü aydınlatmak bir tedavi olarak görülmekte. İki taraf ta kendilerini ruhun doktorları olarak görmektedir. Hem Mevlevîlik'te hem de Tanrıçılıkta 'Tanrı Eri' aynı zamanda hekimdir, lokmandır. O ruhun doktorudur. Zaten tüm fizikî sorunların altında, ruhtaki rahatsızlıklar yatmaktadır ve Kam olsun mevlevî olsun, ruhun rahatsızlığını anlayabildiği için, yani fizikî hastalığın kaynağını görebildiği için, fizik bedene bakan doktorlardan çok daha yetkindirler.

Mevlâna Mesnevî'sinde şöyle der; *"Bu beden doktorları pek bilgilidirler. Senin hastalıklarını senden daha iyi bilirler. İdrara bakıp ahvalini anlar. Fakat sen; hastalığımı o tarzda bilemez, teşhis edemezsin. Sonra nabzından, benizden, kandan da her türlü hastalığın kokusunu alırlar. Âlemdeki Tanrı doktorları, artık sen söylemeden nasıl olur da hâlini anlamazlar senin? Nabzından da, gözünden de, benzinin renginden de sende derhal yüzlerce hastalık bulur, anlarlar. Beden doktorları, doktorluğu yeni öğrenmişlerdir zaten... Onlar; hastalığı teşhis için idrara vesaireye muhtaçtır. Fakat kâmiller, Tanrı doktorları, uzaktan adını duydular mı, varlığının taa derinlerine kadar girerler. Hatta sen doğmadan yıllarca evvelki hâllerini bile görürler."* ¹¹ Burada ayrıca reenkarnasyon ile daha önceki yaşamlardan insana aktarılan olumlu, olumsuz özelliklerin önemi de belirtilmiştir.

¹⁰ Mevlâna, *Mesnevî*, s.259.

¹¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt IV., 1953, s. 146-147.

Tanrıci Türklerde, Kam hastaya, sonu iyi veya kötü olsun, hastalığı sürecinin sonuna kadar refakat ederdi. Aynı geleneğin bir parçası olarak hasta veya ölüm döşeğindeki Mevlevîlerin yanlarında bir Kam'ın icra edeceği tarzda destek aramışlardır.

Konya Meram'daki köşkünde hasta yatan, makam çelebisi Abdül Vâhid Çelebî, hastalığı artıp da durumu ağırlaşınca yanında bulunanlara ism-i celâl okumalarını emretmiş, kendisi de onlarla beraber ism-i celâl çekerken bir ara 'yürüyoruz' demiş ve akabinde Hakk'a yürümüştü. (1907).

"Öleceğini anlayınca mutrıb çağırın, ney ve kudüm çaldırıp âyin okutan Mevlevî şeyhleri bile vardı. Osman Selâhaddin Dede, bunlardan biriydi." ¹²

Gizli Dil

Ak Din inancına göre her ruhun ayrı bir dili vardır. Bu dili bilmek demek o ruhu anlamak, onun düşünce ve hissediş tarzını bilmek demektir. Bugün milletlerin düşünce sistemini, hissiyatını onun anlamlar dünyasını çözmek için, lisanının inceliklerini bilmek gerektiği tüm sosyal bilimciler tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Bu gerçeklik tek tek ölü veya diri bireyler ve diğer varlıklar, evreni oluşturan öğelerin tamamı için de geçerlidir.

Ayinlerde Kam ruhlarla iletişime girebilmesi için gizli dili öğrenmek zorunudur. Tüm Kam'lar ruhların dillerini bilir ve onların diliyle konuşurlar. Bu sebeple bir Kam bir yabancıyla da, bir bitkiyle de, bir hayvanla da iletişime geçebilir. Çünkü ruhun dili birdir ve o ruhun dilini bilir.

Mevlâna da dillerin farklı farklı görünmesine karşın ruhun dilinin bir olduğunu savunur ve *Mesnevî*'sinde şöyle der: *"-Türk, Rum, Arabın kavgasından engûr ve inep şüphelerine düşmekten başka bir şey çıkmaz. Manevî dilleri bilen Süleyman gelmedikçe bu ikilik kalkmaz."* ¹

Kam Olma Süreci

Mevlevî ayini, tarikata giren bir dervişin geçirdiği gelişme dönemlerini simgelerdi. Derviş, önce 'şeriatın koşullarını' öğrenecekti. Daha sonra tarikatın ilkelerine akıl erdirecek, üçüncü bölümde 'gerçeği arayıp bulacak', dördüncü

¹² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II., s. 287.

bölümde ise: *"bilgi ve coşkusunu başkalarına aktarmaya çalışacaktı. Bu bölümlere selâm adı verilirdi."*² Buradan hareketle değerlendirme yaparsak Mevlevî adayı ile Kam adayının aynı aşamalardan geçtiğini görmekteyiz. Kam adayı da öncelikle ustasından teorik bilgi almaktadır. Kam'lığın ilkelerini hazmeder. Sonraki aşamada gerçeği kendi arayıp bulur. Sonrada bilgi ve coşkusunu başkalarına aktarır. Usta, hem Mevlevîlikte hem de Tanrıcılıkta çok önemlidir. Mevlâna; *"Dünya da kim ustasından kaçarsa devletten kaçır, bunu böyle bil"* demiştir.³

Eski Türk Dini, asla katı kuralları olan çerçeveli bir yapı göstermemiştir. Zaten altında yatan felsefe bunu reddetmektedir. Din adamı olmak, Tanrı ile iletişime girmek, ruhlara hitâp etmek, ruhların anlattıklarını dinleyebilmek için sınırlayıcı, katı ve köşeli bir çerçeveye girmenin tam aksine aşkın olmayı gerektirmekte idi. Bu anlayış Mevlevîlikte de kendini göstermiştir.

Tasavvufta, dinin getirdiği kurallar ve ibadetler, ruhsal dünyaya açılan kapıdan geçebilmek için yapılan egzersizlere, yani Kam adayının Kam olma sürecinde geçmesi gereken yollara benzemektedir. Kam olmak için veya bir Mevlânâ olabilmek için aslında bu uygulamaların yapılması değil bunların yapılarak aşılması, onların üstüne geçilmesi gerekmektedir.

Tasavvufta da aday, baştan tam olarak anlamını anlamadığı şeyleri ezbere yapar. *"Sonunda kendisine anlatılmak istenen asıl mesajı anladığında artık din onun için eskiden ifade ettiği anlamdan çıkarak daha evrensel ve kozmik bir görünüme bürünür. Bu aşamayı eski mutasavvıflar 'Arif için din yoktur' cümlesiyle özetlemişlerdir. Arif için din yoktur, çünkü din onun için işlevini yerine getirmiştir. Yani ruhsal dünyanın pencereleri o kişi için artık açılmıştır. Böylelikle o kişi için dinin işlevi tamamlanmış olur. O kişi için artık yeni bir sayfa açılır.. Bu açılan sayfada eski realitesine yer yoktur. Tabii onu bu anlayışa getiren araçlara da"*⁴ ve Ergun Candan'ın ifade ettiği gibi, O artık eskiden olduğu gibi gerçeklerle bir perdenin arkasından değil, perdesiz olarak temasa geçmiştir ve semboller yerini, sembolün ifade ettiği asıl gizli anlama bırakmıştır.

Kam olma sürecinde, usta Kam ile çırak Kam arasındaki ilişkiler de Mevlevîlikle paralellik gösterir. Tasavvufta da, Ak Din inancında da, mürşitler arası telepatik irtibat ve telepatik bilgi alış verişleri vardır. Kutup adı verilen baş

² A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

³ Mevlâna, A.g.e. Cilt II., s. 199.

⁴ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

mürşit, diğer mürşitlerle sürekli ruhsal ve telepatik olarak irtibat hâlindeydi. Kam adayları da, Mevlevî adayları da rüyalar ve telepatik yollarla da mürşitlerinden eğitim almakta idiler. Hem Mevlevîlikte, hem Ak Din’de öğrenciyle öğretmen arasında çok sıkı ruhsal bir bağ vardır ve öğretmen öğrencisine şuurlandırıcı, anlayışını arttırıcı manyetik tesirlerini yükler.

Mevlâna zamanında ‘Mevlevîlik’ adı altında bir tarikat kurulmuş olmadığına göre, tarikata giriş töreni ve yöntemi de söz konusu değildir. Lâkin bilinmektedir ki *"Mevlâna, kendisine baş bağlayanların (müritlerinin) yalnız saç, kaş, sakal ve bıyıklarından ya da kaşlarının ortasından makasla birkaç kıl kesmekle yetinir ve bu bir ‘intisap töreni’ kabul edilirdi."* ⁴ Saç, sakal kesme, Tanrıca Türk toplumunda sıklıkla rastlanmakta olan bir eylemdir. Ölünün ardından saçlarını veya sakallarını kesen Türkler, bu yolla dünyevi zevkten mutluluktan vazgeçtiklerini ifade edegelmişlerdir. *"Mevlevî olmak isteyen adaya kabul edildiği bildirildiği, haber verildiğinde 'Hak ve erenler yardımcın olsun' dileği ifade edilir ve meydancı dedeye teslim edilirdi."* ⁵ Şamanî unsur olarak dikkatimizi çeken bir diğer husus ise adaylığa kabul edilen kişiye söylenen bu ‘Hak ve erenler yardımcın olsun’ dileğidir. Kam adayı da bu süreci aşmada ve bir Kam olmada en önemli yardımı Tanrı’dan ve ata ruhlarından almaktadır.

Kabul edilen talip, doğruca meydan-ı şerife götürülürdü. Abdest aldırıldıktan sonra meydanın dış kapısı yanına serilen ve ‘ayak postu’ denilen beyaz bir posta oturtulur, başına ‘arakiye’, sırtına da ‘resmi hırka’ giydirilirdi. Bilinmektedir ki cübbe ve başlık Şamanî âdapta en belirgin dinî simgeleri oluşturmaktadır. Cübbe ve başlığa sahip olmak o yola girmenin bir simgesi niteliğindeydi. Bu geleneğin Mevlevîlikte canlı bir şekilde yaşadığı açıkça görülmektedir.

Talip, bu ak post üzerinde kimseyle konuşmadan, diz üstü üç gün üç gece oturmak ve uyumak zorundaydı. Ancak doğal gereksinimleri için post üzerinden kalkabilirdi. Aynı şekilde üç gün üç gece hareketsiz bir yerde uyuyakalmak, Kam’ın sırra erme sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra beyaz postun, Ak Din’de gökselliğin simgesi olduğu, göksel ruhlara hep beyaz postlu hayvan kurban edildiği bilgileri, Mevlevîlikle Tanrıcılığın ne kadar içiçe geçtiğini bize göstermektedir.

Meydancı, adaya, yemeklerini bir tepsi içinde önüne getirirdi. Mevsim yaz ise, örtünmeden post üzerinde uyur, kış ise kendisine bir kilim verilirdi. Bu üç günün sonunda da talip, yine isteğinde direnir ve tekkeye bağlı olanlar da talip için aşçıbaşıya ve şeyhe kötileyici bir söz söylemezlerse, meydancı dede talibi

⁴ / ⁵ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005

alıp şeyhe, ya da onun vekili durumunda olan aşçıbaşıya götürürdü. Talibe son öğütler verildikten sonra kabulü konusunda kesin bir yargıya varılır ve 'sikke'si tekbirlenerek giydirilip 'matbah'a (mutfığa) gönderilirdi. Talip, artık 'matbah canı' sayılır, 'ayakçı' unvanını alırdı. Bu törene, 'ikrar verme' töreni denirdi. Yeni 'can', Mevlevîliğin 'baş kesmek', 'görüştürmek, yani öpmek', 'niyaza durmak' vb. usul ve âdabı postta oturduğu sürece görüp izlediği için bunları uygulamakta zorluk çekmezdi.

Canlar, gördükleri hizmetlere göre ad alırlardı. Ayak hizmetlerini gören 'ayakçı', avlunun çevresini süpüren 'süpürgeci', matbahın (mutfığın) şamdanlarını yakan 'çerağcı-çırağcı', dergâhtaki kandilleri yakan 'kandilci', sofrayı kurup kaldıran 'somaççı', dergâhtaki meydan hizmetlerine bakan, şeyh postunu 'semahâne'ye seren, 'mukabele'den sonra postu kaldıran 'meydancı', dedelerin kahvelerini döven, hazırlayan 'tahmisçi', yatakları yayan, toplayan 'yatakçı', pazardan alış veriş yapan 'pazarcı', bulaşıkları yıkayan 'bulaşıkçı', kaplara bakan 'dolapçı', ayakyollarını temizleyen 'abrizci, ayrızci', dedelere şerbet dağıtan 'şerbetçi', dervişlerin çamaşırlarını yıkayan 'câmeşûy' (çamaşırcı), 'tarikçi dede'nin buyruklarını ileten 'dışarı meydancısı', mutfığın kandillerini yakan 'iç kandilci', ayakkabıları çeviren 'paşmakçı', 'lokma' yapan 'lokmacı', su taşıyan 'saka' adını alırdı. 6

Tanrıca bir toplum olarak yaşayan Türklerde isim toplumsal vazifeyi topluma yaptığı hizmeti gösteren bir sıfattı âdeta. Burada da bu anlayışın sürmekte olduğunu görmekteyiz.

Gölpınarlı'nın ifadeleri ile, sâlik, aynı Kam adayı gibi ya hayatta bulunan birisine gönül bağlar, ya da Muhyiddin, Abdülkadir, Mevlâna Celâleddin Rumî gibi hayatta olmayan bir atayla irtibata geçer. *"Allah adını bir kağıda yazıp yüksek bir yere koyar, abdest alıp temiz elbisesini giyerek iki rekât namaz kılar ve nefesini tutarak, yani sık sık nefes almayarak kalben zikre çalışmak şartı ile o isme bakar. Buna devam ede ede isim, isim sahibinden ayrı sayılmadığı için Tanrı'ya nazır olur, yani onu görür ve mümarese sonucunda her yerde o adı, yani adın sahibini görmeye başlar, görüş de oluşu meydana getirir."* 7

Burada Allah'la iletişime girmek isteyen sâlikin, Allah adını yazıp yüksek bir yere koyması Şamanî bir öğedir. Çünkü Türklerin eski dinine göre ancak yükseklerde Tanrıyla iletişim sağlanabilir. Bu sebeple dağlar ve dağların olmadığı yerde sunî yükseltiler olan obalar Tanrıyla iletişin için uygun yerler olarak görülmektedir.

6 A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk, Mephisto Kitabevi*, 2005.

7 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap, 1983, s. 190

Sırta Erme, Ölüp-Dirilme

Altın Ateşten Korkmaz. ¹

Sibiryalı halkları müstakbel Kam'ın ruhunun öteki dünya da sırta erdiğine ve orada biçimlendirildiğine inanırlar. Bu parçalanıp tekrar dirilme ya çağrı-hastalık veya çağrı-felâketler sebebiyle çekilen açılarla, ya bazı ritüel veya ayinlerle, ya da rüyalarla ortaya çıkar.

Sırta erme sağlayan ölüp dirilme deneyimi, üst veya alt âleme yolculuğu, Kam'ın göreve yeni ve güçlenmiş bir şekilde girmesi için bedenın parçalanmasını ve yeniden bir araya getirilmesini içerir. Ölüp dirilme esnasında, Kam, öteki dünya da, sınamalardan geçer ve ruhundaki yetenekler ortaya çıkar. Ayrıca daha sonra bir Kam olarak yeniden doğduğunda kendisine yardımcı olacak ruhlarla karşılaşır ve tanışır. Bunlar tarafından dünyanın göbeğine, Evren ağacına, kozmik dağın doruğuna götürülür, yarı şeytansı varlıklardan hastalıkların özelliklerini ve tedavi yollarını öğrenir, başka varlıklar tarafından bedeni parça parça doğranır, pişirilir. Bazen sırta erme sürecindeki bedenın parçalanması göğe veya yeraltına yapılan yolculukta meydana gelir. Bu deneyimde, Kam adayı, kendi parçalanma-dirilme sürecini kendi gözüyle izlemektedir. Ata-Kam'lar veya diğer bazı mitsel varlıklar tarafından gerçekleştirilen parçalanma tecrübesiyle bedenleri yalnız kemikleri kalacak biçimde etten arınır tek tek sayılır ve vücudunun tüm parçaları doğru olarak adlandırılır.

Ölüp-dirilmede kemik simgesi göze çarpmaktadır. Kam adayı etten ayrılır ve kemikleri üzerine yeniden inşa edilir. Et geçici olanı, kemik ise sonsuz olanı simgelemektedir. Eliade'nin (1999) ifadeleriyle bu simge "*sıradan ve bireysel insanlık durumunu aşma, zaman ötesi bir perspektife ulaşma ve kendini geçici değil kalıcı yönleriyle tanıma ve tanımlamayı*" içermektedir. Bu sürecin sonunda Kam, yeni bir ruha, yeni bir bedene, yeni bir isme, yeni bir hayata yeni vazifelerle ve yetilerle doğar.

Öteki dünya da Kam adayının bedeni de dönüşüme uğrar. Kam'ın bedeni ya parçalara ayrılarak ya da yanarak tekrar oluşur. Bu işlemler çok korkunç şekilde tarif edilmektedir. Büyük dönüşüm getiren bu acılar, içindeki yeteneklerin doğmasıyla, Kam olarak başlayacağı yeni bir hayat için ödenen bedeldir âdeta. Kam adayı bu ilk ve büyük ölüp dirilme deneyimini yaşayıp bir Kam olduktan sonra

¹ Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı Bas. İstanbul, 1999.

da zaman zaman bu tarz deneyimleri ve dönüşümleri tekrar tekrar yaşamak durumunda kalacaktır. Böylece gitgide daha büyük bir Kam hâline gelecek ve öte ve bu dünya daki kötü güçlerin saldırılarına karşı çok daha dayanıklı bir ruh ve beden geliştirmeye devam edecektir. Bu ölüp dirilme deneyimleri ruhu olduğu kadar bedeni de yeniden daha iyiye doğru yapılandırır. Bazı Kam adaylarının, daha iyi görmeye ve işitmeye başladıkları bile anlatılır. *"Kendisini böyle çıplak, bozulgan ve geçici etten tamamen sıyrılmış durumda seyrederken, vücudunun Güneş'e, rüzgâra ve havaya daha dayanıklı olması beklenen Kam adayı, kalan kısmıyla üstleneceği büyük göreve hazırlanır ve gene Kam'ların kutsal sözcükleriyle kendini buna adar."*²

Kam, anlamlar, çağrılar içeren, yaşadığı bu farklı deneyimlerle aydınlanır. Aydınlanma, başkalarının görmediği şeyleri görmeye denir. Bu yaşananlar ona görmeyi öğretir. O her koşulda, gören kişi olma durumuna gelir. Kam adayının geçirmek zorunda olduğu bu mistik parçalanma, başka deyişle, ölüp dirilme temel olarak aynı olmakla birlikte kişiden kişiye farklılıklar gösterebilir. Genelde, bedenin kesilişi sırasında Kam hiç kıpırdamaz. Parçalanma töreni üç gün sürmektedir. Kam adayı üç gün üç gece yemeden içmeden yatar. Bu deneyimi yaşarken Kam, baygınlığa benzer bir hâlde ıssız bir yerde yatmaktadır ve kendine yapılan bu parçalama ve birleştirme işlemlerini âdeta uzaktan bir gözle seyretmektedir. Genel olarak ele alırsak; adayın 'bedenini oluşturan tüm parçalar demir bir kancayla birbirinden ayrılır, bütün etler kazınarak kemikler temizlenir, tüm vücut sıvıları boşaltılıp atılır, gözler yuvalarından çıkarılır. Bu işlemden sonra kemikler yeniden bir araya getirilip demirle birbirine bağlanır.'³

Tabîî bu anlatılanlardaki her olay ve kelime simgesel bir anlam taşımaktadır. Bunları doğru olarak çözümleyebilmemiz için öncelikle bu dinî sistemin ruhunu algılayabilmemiz gerekir. Bu parçalanma kavramının simgesel ve mitolojik anlatımları şu şekildedir: ⁴

Hayat ağacının dallarındaki yaprakların arasında Kam'ların doğduğu yuvalar saklı hâlde bulunmaktadır. Büyük Kam'lar en üst dallarda, orta derecedeki Kam'lar orta seviyedeki dallarda, küçük Kam'larsa en alçaktaki dallarda bulunan yuvalarda doğar. Her Kam'ın bir Yırtıcı-Kuş Anası vardır. Mızrak gibi demirden gagası olan, çengel gibi keskin pençeli, üç kulaç boyunda uzun kuyruklu, tüyleri de demirden olan büyük bir kartaldır. Bu kuş sadece üç kez kendini gösterir. Kam'ın manevî doğumunda, parçalanıp-dirilmesinde ve ölümünde. Doğum esnasında demir tüylü ve çelik pençeli bir Kuş-Ana Kam'ın ruhunu alır, doruğu dokuzuncu kata erişen dünyanın göbeğinde yükselen ve üç

^{2/3/4} Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 87./³ s.58./ ⁴ s.61.

kozmetik kuşağı gökyüzü, yeryüzü ve yeraltını birbirine bağlayan Evren Ağacı'nda bulunan kartalın malikânesindeki (kartalın ilk Kam'ın yaratılmasıyla diktiği) kayın ağacına götürür. Burada Yaratıcı'ya en yüksekte uçabilmesi nedeniyle yaradana en çok yaklaşabilen, ulaşabilen, gökte oturan bir kutsal varlıkla dünyanın merkezine doğru bir sihirli uçuş kavramı işlenmektedir. Kuş-Ana orada dallarında yuvalar taşıyan kayın ağacının dalında, yüksek rütbeli Kam'lar için üç yıl, orta rütbeli Kam'lar için iki yıl, alçak rütbeli Kam'lar için ise bir yıl olgunlaşmaya bırakır. Ağacın doruğunda Kartal'ın kendisini simgeleyen çift başlı kartal, Tojon Kötör (kuşlar beyi) bulunur. (Kartal ile kutsal ağaçlar arasında her zaman bir ilişki kurulmuştur. Çünkü Kartal eksen olan hayat ağacının da koruyucusudur). Ruh olgunlaşınca kuş yeryüzüne döner ve bebek Kam'ı tek gözlü tek elli tek bacaklı, tek kemikli dişi bir ruh Kam'a havale eder. Bu ruh onu demir bir beşiğe koyarak salları onu pıhtılaşmış kanla besler ve hizmetinde bulunur. Uygun an gelince ruh Kam onu üç korkunç kara ve kuru cine bırakır. Bunlar onun önce başını kesip bir kenara koyar (Çünkü, adayın vücudunun parçalanmasını kendi gözleriyle görmesi gereklidir). Başını bir kazık üzerine dikerler, adayın vücudunu küçük parçalara bölerler bütün yönleri sunu olarak dağıtırlar hastalıkları ve ölümü temsil eden kötü ruhlara verirler. Her kötü ruh kendisine düşen parçayı yutar, bunun sonucu olarak da Kam olacak kişi ileride bu ruhlardan kaynaklanan hastalıkları iyileştirme gücünü kazanır. Bu arada başka üç ruhta Kam'ın çene kemiğini alır ve fırlatır. Kemiklerin düşme şekline göre Kam'ın insanlara dert ve ızdıraplarında faydalı olup olamayacağına dair kehanette bulunur. Kötü ruhlara böylece bütün vücudu yedikten sonra oradan uzaklaşırlar. Bunun üzerine Kuş-Ana kemikleri bir araya toplayıp yerli yerine koyar, kemikleri taze etlerle kaplar, bazı durumlarda vücuduna yeni kan verir ve Kam adayı da derin bir uykudan uyanır gibi kendine gelir. Kemiklerin yerine tekrar konulması ile ilgili kaynaklar iki ayrı bilgi verilmektedir. Bazı kaynaklara göre, son hesapta kemikler sayıldığında bir kemik eksik çıkarsa kişi Kam olmamaktadır veya bunu tamamlamak için Kam'ın ailesinden birinin ölmesi gerekir. Bazı durumlarda ölen akraba sayısının dokuzu bulduğu da olur.

Bazı kaynaklara göre de ruhlara Kam adayının kemiklerini saydığına ancak bir fazla kemiğe sahip bulunan kişi Kam olabilir. Eliade'nin de verdiği bilgilere göre, Kam'ın manevî anlamda yaşadığı bu parçalanma ve tekrar dirilme olayı Kam'ın elbisesinde kemik tasvirleri ile simgelenir.

Bu olay hakkında Braem'in *Ateşin Efendisi* adlı kitabında da şu bilgi verilmiştir; 'Müstakbel Kam'ın ruhu, büyük bir çam ağacının tepesinden dünyaya gelecek. Çamın dalları aşağıya bakıyor. Bu ağacın tamamı, en alt dallarından en tepesine kadar kuş yuvalarıyla dolu olacak. Ruhları üst dallarda bulunan

yuvalarda dünyaya gelen Kam'lar, ruhları aşağıdaki yuvalarda dünyaya gelecek olanlardan daha güçlü ve önemli olacaklar, çünkü uçmasını ilk öğrenen onlar olacak.' Bu anlatımdan çıkardığımız sonuç yaradılışın ters bir ağaca benzetilmesidir. Kök birdir ve Tanrıyı temsil eder. Varoluş kökten dallara doğru genişlemektedir. Kuşlar ruhları simgelemektedir. En yükseğe uçabilen Yani Tanrı'ya en çok yaklaşabilen büyük Kam'lar olacaklardır.

Bir kadın Kam şöyle anlatmaktadır: "-Önce başımı kesip çadırın kereveti üstüne koydular. Sonra kemik sırasına göre, bedenimi parçalara ayırdılar. Kesip ayırdıkları her et parçasını dokuz kazık üstüne gerdiler". Burada hatırlanması gereken şey Türklere göre insanın iskeletinde avuç, ayak kemiği, baş, bel, dirsek, diz, el bileği, omuz, topuk olmak üzere dokuz ek olduğudur. "-Arkasından hepsi bir araya gelip etleri yemeğe başladılar. Derken danalara hastalık getiren cüce bir cin, ahırın orta direğinden çıktı ve öteki cinlerin yediklerinden arta kalan kemikleri toplayarak az önce soyulmuş taze kayın ağacı kovuklarının üstüne koydu. Bundan sonra canım yeniden bedenimin içine girdi. Ben de ayağa kalktım."

Bazı anlatımlarda da Kam adayını, denizden çıkan bir deniz hayvanı veya başka mitsel bir hayvan tarafından yenilip yutulduğunu ve sonra kemiklerinden tekrar meydana geldiğini görmekteyiz. Bazı hâllerde Kam, ataları tarafından yere yıkılıncaya dek oklarla delik deşik edilir sonra bu atalar onun etlerini keser ve kemiklerini ayıklarlar, bazen de bu işkenceyi yapan Kam adayının yardımcı ruhu da olabilir, organlarının yerine daha iyileri konur. Bu anlatılanların hepsi simgelerle örülmüştür ve her anlatılan olay ayrı bir felsefeyi ve anlamı ortaya koymaktadır.

Başka bir anlatımda da Kam adayı önce bir rüya görür. Ölmüş Kam'ların ruhları toplanıp Kam adayını kesip parçalarlar. Akan kan, Kam davulunun tokmağı vasıtasıyla alınarak hastalıklara engel teşkil etmek üzere bu hastalıkların geldiği yollara serpilir. Üç gün üç gece süren bu durum esnasında Kam bitkisel hayattaymış gibi, yani kımıldamadan yemeden içmeden yatar. O yatarken akrabaları başına toplanıp şöyle yırlar: *"Kam'ımız diriliyor, bize yardım edecek! Bedeni, ataları tarafından parçalanıp pişirilirken hiçbir yabancı ona dokunamaz."* §

Mistik parçalanma Harald Braem'in *Ateşin Efendisi* adlı kitabında şöyle tarif edilir:

"Cinlerin ve hortlakların öncülüğünü yapan bir hayalet, peşindeki dans eden şeytan sürüsünü karlı bir tepe üzerinden, bir çadıra doğru yönlendirdi. Orada soğuk ateşler yanıyordu ve yurtların önünde bir sürü hayalet bekliyordu. Hemen Boka'nın (Kam adayı) üzerine atla-

§ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, s. 67.

yıp onu soğuk ateşlerin yanına yatırdılar, içlerinde en kötü olanların ellerinde demir kancalar ve zıpkınlar vardı. Korkunç yaratıklar silahlarını Bokan'ın vücuduna sokup çıkarmaya başladılar. Dev gibi bir açlık cini göğsüne zıpladı ve kafasını kesti. Diğer iki hayalet bu kafayı aldılar, bir kazığa sapladılar ve Şeytanbaşı'nın çadırının yanına diktiler. Bokan'ın kafası buradan olup biten her şeyi rahatlıkla görebiliyordu. Hayaletler kanca ve zıpkınları çekiştirerek vücudunu eklemelerinden ayırdıkları zaman hiç acı hissetmiyordu. Karnını yarıp bağırsaklarını çıkardılar. Kanını kâselere doldurdular. Sonra kulaklarını kesmek için kafasına yaklaştılar. Artık o çirkin şarkıları duymuyordu Bokan ve buna çok memnundu. Burnunu kestiklerinde ise hayaletlerin depoladıkları pisliklerin kokusunu almaktan kurtulmuştu. Hayaletler onun dilini kopardılar ve dişlerini teker teker söktüler. Son olarak demir mızraklarla gözlerini oydular. Böylece Bokan'ın çevresi kapkara kesildi, fakat kesinlikle tamamen kör değildi, çünkü akıllı, karanlığın içinde el yordamıyla yolunu buluyordu ve akıllı onun derisini nasıl soyduklarını, tabaklayıp gerdiklerini ve son olarak da bir yurdun tahta düzenine astıklarını gördü. Sonra da hayaletlerin iskeletinden etlerini nasıl kazıdıklarını ve kemikleri saymak için nasıl yan yana dizdiklerini... Tüm bunlar bittikten sonra, yurtların birinden Tayga Ormanı'nın Efendisi çıktı. Yanında, kemikleri demir tellerle birbirine tutturulmuş iskeletten oluşan iki erkek, iki de kadın cin bulunuyordu. Kadınların biri tamamıyla ateş ve duman, diğeri ise tamamıyla su ve buhardı. Yurdun baca deliğinde ise on iki tane hayalet daha duruyordu ve işe başlama emri bekliyorlardı. Bokan'ın ruhu tüm bunları görüyordu; bunun için ne gözlere, ne kulaklara, ne burna, ne de dile ihtiyacı vardı. Her şeyi aklıyla algılıyordu. Tayga'nın Efendisi, Bokan'ın kemiklerinin yurda taşınmasını emretti, içeride onları ocak ateşinde kendi elleriyle dövdü, un ufak olan kemiklerden yeni bir iskelet şekillendirdi ve diğer on iki yardımcı hayaleti çağırdı. Ateş ve dumandan oluşan kadın, Bokan'ın etlerini topladı ve onları kaynar su dolu bir kazana attı. Su ve buhardan oluşan diğer kadın ise dışarı çıkıp, kan dolu kâselerle geri döndü ve onları etlerin bulunduğu kazana döktü, iskeletin bir tanesi Bokan'ın kulaklarını, burnunu ve dilini arıyordu, diğeri ise tahta düzenden Bokan'ın derisini alıp ateşin yanına götürdü. Tayga'nın Efendisi ise tüm bunları birleştirerek, yeni bir vücut şekillendirdi. Eser tamamlandıktan sonra erkek yardımcı hayaletler şöyle dediler: ‘-Onun

artık yepyeni, eskisinden daha iyi bir vücudu oldu. Yalnız insanlar farkı anlayamayacaklar ve yeni vücudu eskisi sanacaklar.' Ve dişi yardımcı hayaletler ise: 'Sadece akli aynı kaldı, ama insanlar tam aksine onu tanıyamayacak ve değiştiğini düşünecekler' dediler. Tayga Ormanı'nın Efendisi bağırdı: 'Kalk!' Ve Boka kalktığında gözleri ve kulakları, burnu ve dili eskisinden çok daha keskindi..."

Bazı kaynaklarda ise sırta erme, davul kullanmanın öğrenilmesiyle ortaya çıkar. Çünkü ruhları görmek ancak bu yolla başarılabilir. Kam, davulunu çalarken birgün gökten ruhlar inebilir ve vücudunu parça parça keserler. üç gün üç gece yerde yatakalır. Bu sırada ise ruhu gökte, gök gürültüsü ruhu ile birlikte gezmektedir. Başka bir Kam'ın A.A. Popov'a anlattığı sırta erme deneyimi şöyledir:

"... Kam adayı bir çöle varmış ve çok uzaklarda bir dağ görmüş. Üç gün yürüdükten sonra dağa yaklaşmış ve bulduğu bir kavuktan içeri girmiş. Kocaman bir ateşi körüklemekte olan bir adama rastlamış. Ateşin üstünde dünyanın yarısı kadar bir kazan varmış. Çıplak adam onu görür görmez kocaman bir kerpetenle kavramış çırak Kam ancak 'öldüm!' diye düşünecek zaman bulabilmiş. Adam onun kafasını kesmiş, bedenini küçük parçalara bölüp hepsini birlikte kazana atmış ve böylece bütün vücudunu üç yıl süre ile pişirmiş. Ateşin yanında üç örs varmış; adam Kam adayının başını en iyi Kam'ları yapmaya yarayan üçüncü öste döverek biçimlendirmiş ve oradaki üç tencereden suyu en soğuk olanının içine atmış. Bu vesile ile ona önemli bir noktayı da açıklamış: Bir hastayı iyileştirmek söz konusu olduğunda su çok sıcaksa Kam'lık yapmanın gereği yoktur, adam zaten ölmüş demektir; su ılıksa adam hastadır ama iyileşecektir; soğuk su ise sağlıklı bir adama özgüdür. Sonra demirci adayın bir ırmakta yüzen kemiklerini toplayıp bir araya getirmiş ve yeniden etlerle kaplamış; kemikleri sayınca üç tane fazla çıktığını açıklamış: Demek ki üç Kam giysisi edinmesi gerekliymiş. Başını öste dövmüş ve içindeki harfleri nasıl okuyacağını öğretmiş. Gözlerini de değiştirmiş; bu nedenle, Kam'lık yaparken artık bedensel gözleriyle değil gizemcil gözleriyle görüyormuş. Kulaklarını da delerek bitkilerin dilini anlayacak duruma getirmiş. Bütün bunlardan sonra Kam adayı kendini bir dağın tepesinde bulmuş ve nihayet çadırının içinde aile bireylerinin yanında kendine gelmiş. Artık hiç yorulmadan sonsuza dek yır okuyabilir Kam'lık yapabilirmiş." 6

6 Mircea Eliade, Şamanizm, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s.65.

Sırta erme sürecinde benzer motiflere Mevlevîlikte de rastlamaktayız. Mevlevî, varlığından ölmüş, benliğini öldürmüştür. Mevlevî dervişinin hırkası kabridir, külâhı da mezar taşı. Otururken ölmüş sayılan derviş, âdetâ sûr sesini duyup dirilir ve Devr-i Veleddî'ye başlar. Bu bakımdan Devr-i Veleddî, ölümden sonra dirilmeye benzer.¹ Dervişin, tennuresi de kefenini temsil eder. Derviş, hırkasını atarak âdetâ beyaz tennûresiyle, mahşere girer. Ney taksimi sûrun üflemesidir. *"Dâire şeklindeki semâhânenin sağ kavsi görünen âlemdir, sol kavsi de, bu âlemin özü ve mânâsı olan görülmeyen âlemdir. Devr-i Veleddî'ye kalkış, öldükten sonra dirilmeye, veya dünyevî işlere boş verip, bir mürşide baş verip, onun feyziyle gerçek varlığı bulmaya, gerçek hayat ile yeniden dirilmeye işaretler. Üç devir, üç yakîn mertebesine, bilmeye, görmeye, olmaya işaret olduğu gibi, mutlak varlıktan kopup, maddeler, bitkiler ve canlılar âlemine erişmeye, insan olmaya da işaretler."*²

Ayrıca semada kol açılınca sağ elin açık, sol elin, parmakları aşağıya sarkık bir tarzda tutuluşu bazı kişilerce Tanrı rahmetine el açmak anlamında yorumlanmamıştır ve Kam'ın sırta erişine benzer bir biçimde yeniden doğuştan evvelki kesip biçip yok edişi sergilemektedir. *"Dikkat edilirse ellerin yukarı ya aşağı duruşuyla başın sağa eğilişi ve yüzün sola dönüşü tam bir kılıç kabzasını temsil eder. İki ayak, bu kılıcın çatal ağzıdır ve bu suretle bir zülfikâr meydana gelmededir. Sâlik, böylece mevhum varlığı kesmede, yok etmededir."*³ Mevlâna sırta ermeyi bir hikâyesinde şöyle anlatmaktadır:

*"Bir bak... nohut, tencerede ateşten zebun oldu mu yukarıya doğru sıçramaya başlar. Tencere kaynamaya başlayınca nohut, tencerenin üstüne fırlamaya, yüzlerce coşkunluk göstermeye koyulur. Neden beni ateşe attın, kaynatıyorsun... madem ki satın aldın, neye bu hâllere uğrattıyorsun. Nohut pişiren kadın da nohuda kepçeyle vurup der ki: Yok güzelce kayna, tencereden çıkmaya kalkışma. Seni sevmediğimden, senden hoşlanmadığımdan kaynatmıyorum seni ki... bir zevke, bir çeşniye sahip ol da gıda hâline gel, yen, cana karış diye kaynatıyorum. Bu imtihan seni horlamak için değil. Bostanda sular içtin, yeşerdin, ter-ü taze bir hâle geldin ya... işte o su içiş, bu ateşe düşmen içindi."*⁴

Başka bir yerde de yine sırta ermeyle ilgili şu örneği vermektedir: *"Ben Halil'im sen de bıçağın önündeki oğlum... başını koy, rüyada seni kestiğimi*

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 386.

² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 387.

⁴ Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, Cilt III, s. 401.

gördüm! Gönlünü bozma, başını kahr önüne koy da İsmail gibi boğazını kese-yim. Başını kopartayım. Fakat bu baş, zahirî kesilmekten, koparılmaktan münezzehe olan baştır. Ancak ezeli maksat, senin teslim olmandır... Ey nohut, belalara düş, kayna, piş de ne varlığın kalsın ne sen kal! O bostanda güldüysen can ve göz bostanının gülü olduğundan güldün. Su ve toprak bahçesinden ayrıldıysan, lokma oldun, dirilerin vücuduna girdin. Gıda ol, kuvvet ol, düşünce ol... evvelce süttün, şimdi ormanlarda aslan kesil. Vallahi önce sen onun sıfat-larından ayrıldın da geldin... tekrar çevikçe acele et, yine onun sıfatlarına ulaş. Buluttan, Güneş'ten, gökten geldin... yine Tanrı sıfatları hâline döndün mü gök-lere gidersin. Yağmur ve ışık suretinde geldin, Tanrı'nın tertemiz sıfatları sure-tine bürünüp gidiyorsun. Güneş'in, bulutun, yıldızın cüzüydün... nefis, iş, söz ve düşünceler oldun. Nebatin ölümü, hayvanın varlığı oldu; bu suretle de 'Ey güvendiğim, inandığım kişiler, beni öldürün' sözü doğru çıktı. Madem ki ölüm-den sonra bize böyle bir hayat var, 'Şüphe yok ki ölümümde hayat vardır' sözü doğru... Seni acılılardan yıkayıp arıtmak için acı söylüyorum. Donmuş, soğuk çalmış üzümü, donukluğu gitsin diye soğuk suya atarlar. Senin de acılılarla gön-lün kanlara bulanırsa, içindeki bütün acılılar gider." 11

'Ham ve kaynamamış şey mutlaka lezzetsizdir. Nohut, bu sözleri duyunca 'Madem ki iş böyledir hanımcığım, güzel güzel kaynarım, sen de bana yardım et ama. Sen bu kaynatmada beni yapıp yoğuran bir mimara benziyorsun. Vur bana kepçeyle... ne de güzel vuruyorsun. Ben fil gibiyim, vur başıma, yarala beni... vur, yarala da Hindistan'ı, Hindistan bahçelerini görmeyeyim. Bu suretle de kendimi kaynamaya, vereyim de onun kucağına ulaşayım, ona kavuşmaya bir yol bulayım.'

Hanım nohuda der ki: '-Ben de bundan önce senin gibi yeryüzü cüzlerinden-dim. Ateş gibi mücahedeyi içercesine tadınca makbûl oldum. Bir müddet yeryüzünde kaynadın, bir müddet de ten tenceresinin içinde. Bu iki kaynayıyla duygulara kuvvet oldum, ruh kesildim de sonra seni pişiriyorum. Cematken, bu sıfattan koşar, geçersen bilgi olur, manevî sıfatlar hâline gelirsin derdim. Ruh sahibi oldum ama bu sefer de diyorum ki: Bir kere daha coş, kayna da bu canlı suretten de geç!" 12

Bu ifadelerden görmekteyiz ki hem Tanrıçılıkta hem Mevlevîlikte sırta erme süreci oldukça vahşî işkencelerle betimlenmektedir. Lâkin okuduktan sonra anlaşılmaktadır ki bunlar simgesel anlamlar içeren ifadelerdir. İkisinde de âdeta ölünür ve tekrar başka bir insanmışçasına doğulur. İkisinde de kişiyi pişiren olgun-

11 Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mesnevî*, Cilt III, s. 402-404.

12 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 404- 406.

olgunlaştıran bir kişi belirmektedir. Mevlevîlikte Pazartesi, Perşembe geceleri ile kandil gecelerinde ihya geceleri tertip edilirdi. İhya kelimesi, diriltmek, yeniden hayata kavuşturmak ve canlandırmak anlamına gelmektedir. Yani ibadetle ruhun gelişme süreci aynı Tanrıçılıkta olduğu gibi Mevlevîlik de ölüp dirilme kavramıyla ifade edilmektedir.

Sırta Erme Töreni

Tasavvufta da Kam adayının Kam'lığa kabulünde yapıldığı gibi bir kabul töreni yapılmaktadır. *"İlâhiler okunmakta, dualar ve tasavvuf müziği eşliğinde sergilenen danslar ve zikirten sonra aday, tarikat liderine takdim edilirdi. Adayla konuşan ve ona bazı sorular soran mürşit onu telepatik olarak da bir süzgeçten geçirdikten sonra, eğer tarikata kabul ederse kulağına eğilerek bu kararını fısıldar ve elleriyle ellerine dokunarak kendi tesir alanının içine dahil ederdi."*¹

Kam hazırlık aşamasını tamamladığında, bazen halka açık bir sırta erme töreni düzenlenir. Aslında aday, bu törenle değil daha önce sırta erme (ölüp-dirilme) deneyimi ile Kam'lığa ermiş bulunmaktadır. Bu törenin anlamı Kam'ı toplumla buluşturmaktır. Usta Kam, çırak Kam'ın yeterliliğini herkesin önünde tasdik eder ve ona davulunu, cübbesini, âsâsını vererek, artık tek başına uçması için âdeta onu serbest bırakır. Bu tören, aslında bundan sonra tek başına hareket edecek olan Kam'ın ustasının rızasıyla ondan ayrılışıdır.

Kam'lığa erme törenleri yöresel farklılıklar göstermektedir. Tören, genelde üç gün sürer. Tören ihtiyar Kam'ın nezareti altında genç Kam tarafından yapılır.

Mevlevîlikte, tarikatın başı olanlar veya şeyhlik makamına gelenler ve yahut önceden halife olanlar, kendilerine halife tayin ederler; halife tâyin ettiklerine de 'hilâfet nâme' denilen icazetle kendilerini temsil yetkisi verirlerdi. Hilâfet, manevî bir makamdır ve ancak halife olan zâttan alınır. Buna halk arasında 'el verme-el alma' denir. Bu yetkinin verildiği törenler de Kam adayının Kam'lığa kabul töreniyle benzerlikler göstermektedir. İki tören de arınma ile başlamaktadır. Halife ve halife olacak zat ile usta ve çırak Kam arasında bu kabul töreninde şu benzerlikler göze çarpmaktadır. Hem usta hem halife hep adayın yanındadır ve töreni yönlendirmektedir. Belli duaları okuyarak ve Kam/halife adayına okutarak and içmesini sağlar. Tanrıçılarda külâhları birbirine bağlamak gibi Mevlevîlerde görüşme gibi ikisi birbirine çok yakın bir duruş sergilerler.

¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Mevlevîliğe gelirsek adaylığa kabul, Hüseyin Top'un (2001) verdiği bilgiye göre şöyle olur: "Halîfe ile halîfe olacak zât, kibleye karşı serilmiş bir seccadenin üstüne, yüzleri kibleye gelecek şekilde, yan yana otururlar. Halife olacak kişi, halîfenin sol yanına, diz çökerek oturur. Destârlı sikke, halîfenin sağ yanındadır. Halîfe Kur'an-ı Kerim'in Fetih Sûresi'nden 'Andolsun ki Allah, Peygamberinin rüyasının gerçek olduğunu tasdik eder. Ey îmân edenler! Siz, Allah dilerse, baslarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak güveniçinde korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. Size bundan başka yakın zamanda bir zafer verecektir.' âyetini okur. Daha sonra elindeki küçük bir makasla, saçından, sakalından veya bıyığından bir-iki kıl keser ve görüşerek hırkasını giydirir; destârlı sikkesini de, yeni intisab eden bir muhibbin sikkesini tekbirler gibi tekbirler. Sonra sağ eliyle yeni halîfenin sağ elini *-görüştüğü gibi-* kavrar ve yine Fetih Sûresi'ndeki şu âyeti okur: 'Ey Muhammed! Şüphesiz sana baş eğerek elini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen, ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah, büyük ecir verecektir. Devamla: 'Yâ Muhammed! Allah, inananlardan, ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken, and olsun ki hoşnud olmuştur. Gönüllerinde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer ve ele geçirecekleri bol ganimetler bahsetmiştir. Allah, güçlü olandır, hakîm olandır."âyetlerini okur, tefsir edip anlamını açıklar. Sonra sağ kulağına eğilerek; 'Şunu iyi bil ki, Allah'tan başka (kendisine tapılacak) ilâh yoktur.' âyetini okur. Üç kere de 'Allah' der ve her sabah namazından sonra 'Eûzü billahi mineş şeytânir raciym bismillâhir rahmânir rahîm' dedikten sonra yine: bazı dualar okunur. 'Allah'ım, beni cennetine koy, cehenneminden uzak tut' gibi bir takım duâ ve niyazlarda bulunulur ve bu dualar 'Şöyle yap, böyle yapma' gibi emir kipleriyle yapılır. Son olarak usta/halife fatiha vermesini ve okumasını tembih eder; hayırlı ve uğurlu olmasını dileyerek tebrikte bulunur."

Tanrıculıkta da genelde tüm sırra erme törenlerinden önce bir arınma töreni düzenlenir. Bu arınma töreni bazen üç veya dokuz kez tekrarlanmaktadır. ² Töreni çıkar Kam ile onun Ata Kam'ı birlikte yaparlar, duaları bir ağızdan okur ve hareketlerini birbirlerine uydururlar. Her ikisinin külâhlarındaki 'zala' birbirine bağlanır, üç gün böylece birbirine bağlı kalırlar.

Pripuzov'a göre, bu törende adayı yetiştiren üstad tören giysisini giymiş olarak adayın arkasında durup birtakım dualar okur. Aday bu yemin duasını tekrarlayarak yoksullara, düşkünlere yardım edeceğine, yüksek dağların doruk-

² Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 145.

larında yaşayan ruhlara saygı gösterip hizmet edeceğine söz verir. Bu yemin duası: ‘Zavallıların koruyucusu, yoksulların babası, öksüzlerin anası olmağa and içiyorum. Yüksek dağ tepelerinde bulunan ruhlara saygı göstereceğim; and ediyorum ki onlara candan bütün varlığımla saygı göstereceğim ve hizmet edeceğim’ şeklindedir. Genç Kam böylece and duası söyledikten sonra Yakutların ilk Kam’ı olan An Arğıl’ın oğlu Kün Kegis Oyun (Kam) tarafından kafası kesildiği, bu kafaya, Kün Kegis Oyun’un elindeki uzun demir asaya konulup, bütün dünyayı seyrettirildiği temsil edilir. Genç Kam, güya kafası kesilirmiş ve kesik kafasıyla dünyayı seyrederek gibi roller yapar.

En son gün bir keçe üzerine oturtulan aday, havaya kaldırılarak Kam ilan edilir. Bu törenden sonra genç namzet, gerçek Kam sayılır, âyinler yapmağa başlar. Kam adayının kilimle yukarı kaldırılması çok sık rastlanan bir olgudur. Sırta erme törenlerinde dört yiğidin ırlayarak adayı bir keçe kilim üstünde yurdun dışına taşımaları, havaya atmaları ve bu kilimin üstünde tur attırmaları oldukça yaygındır. Örneğin Buryatlarda bir keçe üstünde oturan adaya ağaçların çevresinde dokuz tur attırılır.

Mevlevîlikte de derviş adayı önce çile çeker. Mutfakta post üzerinde üç gün bekler ve düşünerek devam edip etmemeye karar verir. Eğer yine derviş olma kararı değişmemişse üç gün sonra kendisine yakasız kolsuz ve etekli bir giysi olan tennure giydirilir, beline elif harfini çağrıştıran ince uzun bir kuşak (elif- i nemed) bağlanır. Tennurenin üstüne kollu ve kısa hırka (destegül) başına a sikke giydirilir. Bundan sonra üç yıla yakın bir süre (binbir gün) çeşitli hizmetleri görür.

Reenkarnasyon

Tanrıçılıkta tenasüh vardır. Türkler ruhun ölümsüz olduğunu savunurlar. Bir insan öldüğünde, ruhu başka bir bedene geçmektedir ve önceki hayatında iyi değerlendirdiği noktaların daha iyiye kötü değerlendirdiği noktaların daha kötüye gideceği bir tekamül basamağı olan öteki hayatına başlamaktadır. Ta ki bu basamakların sonuna gelinceye kadar. Bir yaşamda hangi seviyeye geldi isek, öldükten sonraki yaşantımızda o seviyede bir yer edinir ve tekâmüle kaldığımız yerden devam ederken, yine daha önceki birikimlerimize ve borçlarımıza uygun düşen varlık, kişi ve olaylarla karşılaşırız.

Gömülüş tarzlarında da yeniden doğuş teması baskındır. Örneğin, bazı kaynaklara göre Atalar, dağlarda mağaralara gömülürler. Çünkü mağaraya gömülmek tekrar hayata dönmek üzere rahime yerleşmektir. Bu nedenle çok sayıda köken söylencesi de mağarada geçer. Ölümlerin ağaçların tepesine kaldırıl-

masında da yeniden doğuş teması yatar çünkü hayat ağacında daha sonra dünyaya gelmek üzere ruhların barındığı ruh yuvalarının bulunduğu inanılmaktadır. Türklerde, yerin üstünde olsun, yerin altında olsun mezarların ev şeklinde yapılması ve ölünün anne rahmindeki gibi gömülmesi ve birçok yerde tabuta, mezara, beşik denilmesi reenkarnasyon inancının izleridir (Bkz. Resim 10-11-12-13). Roux, (1999) Türklerdeki bu gömülüş biçimini şöyle tarif etmiştir: "*Ölüler cogunlukla anne karnındaki bir bebek durumunu, yani bacakların karın bölgesine doğru çekilmiş şeklindeki bir oturuşuyla gömülürlerdi. Bu gelenekte toprakta gerçekleşecek yeni bir gebelikten sonra hazırlanacak olan bir hayatın simgesini görmekteyiz.*"

Bir Moğol şefi işkence altında ölmek üzere olan bir Çin generaline şunları söylediğinde: "*Yiğit subay, gelecek defaki enkarnasyonunda aramızda doğma onurunu bağışla bize.*"³ yine aynı temanın altı çizilmiştir. "*Tunguzlarda da gelecekte anne olacak kadınlar, ilerde bir ölüye hayat vereceklerine inanmaktadırlar.*"⁴

Mevlâna'nın reenkarnasyonu destekleyen sözlerine gelirsek: Mevlâna'da ölüm telakkisi Tanrıcı anlayışla paraleldir. Mevlâna: "*... Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret. Güneş'e ve Ay'a batmadan ne ziyan geliyor ki? Sana batmak görünür, ama o, doğmaktır'* diyerek ölümün aynı zamanda bir doğuş olduğunu ifade etmiştir. Hakikatte bazı ruhlar, bundan önce de (dünyaya gelmeden evvel de) ayıplıydı. Fakat ana rahminde olduğu için hâlleri halka gizliydi. Şakî, ana karnında şakî olur fakat bilinmez. Cisim âlemindeyse cisimdeki hâllerden ruhun hâlleri de anlaşılır."⁵ Bu sözlerden anlamaktayız ki; kişinin nasıl olacağı bu yaşamıyla ilgili değil, bu yaşama başlamadan evvel belirlenmiş bir durumdur.

Mevlâna şöyle diyor:

"Aşıklar, bir anda iki cihanı da oynar, kaybederler. Yüzyıllık bir ömürden bir anda geçerler. Bir âna erişme ümidiyle bin konaklık yolu koşar, aşarlar. Bir gönül elde etmek için bin can feda ederler." Burada da Mevlâna açıkça tenasühten bahsetmektedir. Âşık kişi Tanrı sevgisiyle kemâle ermiş kişidir. Kişi kemâle erene kadar tekrar tekrar doğacağı ve kemâle erdiğinde ise bu döngünün sonuna gelmiş olacağından, âşık kişi Mevlâna'nın ifadeleri ile yüzyıllık bir ömürden bir anda vazgeçmiş olur. Artık bedenlenmeyecektir, çünkü artık Allah'la bütünleşme noktasına gelmiştir. Mevlâna 'Görünen suret, gayb âlemindeki surete delil teşkil eder. O da başka bir gayb suretinden beden bulmuştur'." (2887); "Oğul, bunlar satrançtaki oyuna benzer. Her oyunun faydasını ondan sonrakinde gör. Bu oyunu, o gizli oyunu oynamak için, onu da diğer

³ / ⁴ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I, s. 289.

bir oyun için. Nihayet o oyunu da bir başka oyun içinde oynarlar." (2889-2890);

"Öteki âlemde, mânalar surete bürünürler. Suretlerimiz hülyalarımıza uygun olur." diyerek; insanın öte âlemdeki durumunun nasıl olduğunun bilinmesine esas teşkil eden, bir çok dünya yaşantısının sonuçlarıdır bilgisini bize vermiştir. Bu sonuçlardan sonra varlık yeni bir hayat plânı yaparak, yeniden dünyaya gelmek için hazırlanır. Bu dünyaya tekrar gelmesinde esas teşkil edecek görüntüleri ve karakterleri daha önceki yaptıklarının sonuçları olacaktır. Her geliş bir çok eksiklerin hem tamamlanması hem de önceki yaşantısının sonuçları şeklinde olacaktır. Yine Mevlâna'nın sözleriyle; "Ömür bir su gibi yeniden, yeniyi akıp gider. Takat cesette bir süreklilik gösterir." (1145) "Ruha cüzleri çekmeyi öğreten o tek padişah, nasıl olur da cesedin cüzlerini bir araya getirmeyi bilmez? Bu ruh zerrelerini bir araya toplayan, sana hayat kabiliyetini veren Güneş, gıda vasıtasıyla olmaksızın da varlığının zerrelerini toplayıp bir araya getirmeyi bilir. Uykudan uyanınca senden gitmiş olan akıl ve duyguyu yine sana iade eder. Buna bak da ölünce de bil ki onlar kaybolmaz. Tanrı geri gel diye ferman etti mi gelirler." 5

"Tanrı dedi ki 'Uzeyr, eşeğine bir iyice bak. Çürümüş, etleri dökülmüş. Onun cüzlerini gözünün önünde bir araya getirecek; başını, kuyruğunu, kulaklarını, ayaklarını düzüp koşacağım. Görünürde bir el olmadığı hâlde bütün cüzlerini bir araya getiren cesedin parçalarını bir yere toplayan benim. Şu yama yama sanatına bak hele. Eski palazları iğnesiz dikip durmada. Diktiği sıralarda ne ip var ne iğne. Fakat öyle bir diker ki ortada terzi bile görünmez." 1

Bunlara ilaveten Mevlâna ölmeyi hep doğmak diye nitelendirmiştir. Mevlânâ'nın ölüm hakkındaki düşünceleri yansıtan dizeleri, onun *Mesnevî*'sinden buraya aktaralım: "Bizi korkutan, can vermenin görünüşü, dış yüzü, yani ölümdür. İç yüzü ise diriliktir, yaşayışta; görünüşte bir tükenmedir, hakikatte ebedî hayatta. Ana rahmindeki çocuğun doğması, bulunduğu dünyâdan yeni bir dünyaya göç etmesidir. Fakat dünyâyâ gelişi, onun için yeniden açılıp saçılmadır. Ey doğanlar, ölüm gelip çatınca ürkmeyin. Bu da ikinci bir doğumdur, doğun, doğun!" 2

Mevlâna, batmayı doğmak olarak görmektedir, "Burada batan Güneş, öbür tarafa daha parlak doğacaktır." der. "Ölüm, sallanan bir dışın düşmesinden başka bir şey değildir. Düşen dışın yerine yenisi çıkar." 2 Böylece birbirine bağlı yaşam zincirlerinin olduğunu, biten bir yaşamın ardından diğerinin başladığını ifade etmektedir. O'na göre hayat, bir sirkülasyon hâlinde sürekli yenilenmektedir. 10

5 / 5 / 1 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I, s. 289./ 5 Cilt III, s. 166-167./ 1 C.III, s. 167.

8 / 2 / 10 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Mevlâna *Mesnevî*'sinde şöyle der; "*Fakat Kâmiller, Tanrı doktorları, uzak-tan adını duydular mı varlığının taa derinlerine kadar girerler. Hatta sen doğmadan yıllarca evvelki hâllerini bile görürler.*" ¹¹ Bu sözlerle Mevlâna, yine kişinin bir çok yaşam yaşadığını ve bu yaşamlarda yüklendiği yüklerle tekrar tekrar doğduğunu, bilge birinin, karşısındakinin hangi yükler sınamalar ve vazifelerle dünyaya geldiğini bilebileceğini söylemektedir.

Atalar Kültü

Mevlevîlerin, yol büyüklerinin kabirlerini ziyaret etmeleri, kendi şeyhlerini, büyüklerini ve din ulularını dolaşarak gönül almaları, onların feyzleriyle mânen zenginlik kazanmaları Mevlevîliğin önde gelen özelliklerindendir.

Mevlevî canları, Mevlevîliğin pîri olan Mevlâna'ya ve onun yolunu genişleten din ve tasavvuf büyüklerine ve erenlerin ruhlarına fatiha okumaya, mânevî feyz ve güzellikler kazanmak için türbe ve kabir ziyaretlerinde bulunmaya önem verirler.

Yatır ve türbe ziyaretleri ile ölü ata ve hocalardan feyz alma yine Tanrıca Türklerdeki Atalar kültürünün bir devamıdır. İslâm'dan sonra tasavvufun velî telâkkisi, atalar kültürünün mirasıdır. Aslında İslâm, kült mahiyetindeki bir velî kavramını kesinlikle yasaklamış olmasına rağmen, muhtelif velî kültlerine, hemen her yerde rastlamak mümkündür.

Tasavvufun velî telakkîsi, böylece eski atalar kültürüne kılıf hizmeti görmüştür. Başlangıçta velîlerin 'ata' unvanlı olması, Anadolu'da gayri sünîî tarikat büyüklerine 'baba-dede' denmesi de bu alâkayı göstermektedir. Velîlerin herhangi bir konuda ölü olduğu hâlde yaşayanlara yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulması gibi özellikler velî ve türbe gerçeğinin bir kült hâlde yaşadığını göstermektedir. Türkler'de, sık sık kadın velîlere, kadın velî türbelerine rastlanması, velî kültürünün İslâm'dan çok Tanrıca inançla bağının kesin bir kanıtıdır.

Atalar Kültü; dünyada yaşarken ruhsal yönden kudretli kişilerin öldükten sonra Ata haline gelerek, aileleri ve toplumlarıyla iletişimlerini sürdürdüklerine ve onları korumaya devam edeceklerine dair inanca dayanmaktadır. Her ölünün ruhu bu kapsamda olmamaktadır. Ancak tekâmülü tamamlamış kişiler, Ata ruhu sayılarak bu niteliğe kavuşurlar.

¹¹ Mevlâna, A.g.e. Cilt IV, 1953, s. 146-147.

Zaten Tanrıculığı yaşayan Türkler, yaşamlarının her alanında ruhlarla irtibat hâlinde ve 24 saat onların izleri üzerinde idiler. Ak Din inancında ruhsal irtibat, ibadetin temelini oluşturmaktadır. Ak Din insan neslinin sonsuz bir şekilde devamlılığına dayanmaktaydı. Tanrıci olan birisi, kendini atalarına ait olan bir hayatın devamı olarak görür, bunları bilir ve sayardı. (Ata kelimesi erkek ata anlamındaki ata değil, erkek ve kadın ataları bir arada ifade eden nötr bir terim olarak kullanılmaktadır). Bununla birlikte söz konusu insan aynı zamanda kendi geleceğini de sonraki nesillerde görmektedir ki, bu durum varoluşun ana anlamıdır.

Hüseyin Top'un iletteğı bir bilgiye göre, Midhat Baharî Beytur Hazretlerine: Evliyanın tasarrufu öldükten sonra da devam eder mi? diye sorulduğunda; *"Kılıç kından çıktıktan sonra daha iyi keser"* cevabı verilmiştir. ¹ Bu da ölümden sonra büyük ruhların, yani kâmil insanların, ata hâline gelerek yeryüzüne kuvvetli etki ve iletimde bulunduğu inancının bir devamıdır.

Türklerde atalar ile yaşayanlar arasındaki bağ ve iletişim mevcuttur. Bu iletişim arayışında, Zeki Kuşoğlu'nun *"Dirilerle Ölüler El Ele Vermezlerse Medeniyet Zaafla Uğrar"* ifadesinde saklı bulunan amaç yatar. Bu iletişimle kişi, ancak kendini ve yolunu keşfeder. Türk Dünyası Atasözleri arasında bu konuyu destekleyen birçok söz vardır: Atasını Tanımayan Tanrısını Tanımaz - Canlı Nadan Ölü, Ölü Alim Diridir. ² gibi.

Türkler yanan büyük ateşin içinde, ataların yüzünü görürlerdi. Kam'lar hariç, kişiler, atalar hakkında çok konuşmazdı ama kişiler Atalarla doğrudan sıklıkla konuşurdu. Ölülerin ruhu, dağlarda milleti yönetir. Karayitlerde Ong Han şunu sormaktadır: *"Ne zaman yaşlandığımda yükseklere çıkacağım. Ne zaman eskidiğimde, tüm milleti yönetecek olan dağın üzerine çıkacağım?.."* ³

Ataların, öldükten sonra ruhları aracılığı ile aile bireylerini korumaya devam ettiklerine inanılması sebebiyle, onlara duyulan minnet hissi çeşitli şekillerde gösterilir. Öte âlem'e geçen atalarına, Türkler çeşitli biçim ve zamanlarda kurbanlar sunarlardı. Türklerde alınan ilk ürünler, ilk lokmalar hep onlara ayrılırdı *"çünkü canlılarla ölüler karşılıklı olarak birbirlerine ikramda bulunurlar"* ⁴

Eski Türklerde, atalardan yardım dilemek, atalara başvurmak, onlara danışmak son derece yaygın bir inanç ve pratik olarak dinsel uygulamalarında yaşamıştır. ⁴

¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

² Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı Basımevi, İstanbul, 1999

Bir Kam duasında; "*Batıda, dağının üstünde oturan, kolu kuvvetli, ensesi kalın Atam, Efendim Yanımda ol!*" diye haykırırdı. ⁶

Dikkat edildiğinde -*Yunan mitolojisi gibi*- diğer kültürlerin insanlaşan Tanrılarına karşı, Türklerin Tanrılaşan insanları vardır. Bunlar da Ata olarak anılmaktadırlar. Bu önemli bir husustur. Bu tasavvurlar, hayâl gücünün ulaştığı seviyeyi ve ruhlarda gönüllerde yatan ideal değerleri gösterir. Çok iyi bilmekteyiz ki hayâllerde yatan ideallerin uygun ortamlarda gerçekleşme ihtimali vardır. Her şeyin idealleştiği zirve olan Tanrı kavramının, diğer kültürlerdeki tezahürünü gördüğümüzde, bunun Türklerin insana biçtiği ideal görüntüden dahi aşağıda olması oldukça düşündürücüdür.

Atalara ait hatıralara verilen önem, mezarlara yapılan saldırıların ağır bir şekilde cezalandırılmasından anlaşılmaktadır. Atilla'nın ikinci Balkan seferinin sebeplerinden biri; Hun hükümdar ailesi mezarlarının Belgrat civarındaki bir kale piskoposu tarafından açılarak soyulması gösterilmiştir. Ata mezarına sürekli olarak saygı duyulmaktadır. Herodot'a göre, İskitler, atalarının gömüt yerini bulmadıkça Darius'la savaşmayı reddetmektedirler. Bu durumda şunu demektedirler: "-Mezara hakaret etmeyi dene. O zaman onu korumak için savaşp savaşmayacağımızı anlamiş olacaksın."

10'uncu yüzyılda İstahri, Hazar Kralı'nın uyruklarının, mezarının önünde atından inip eğilmeden hiçbir zaman geçmediklerini aktarır. ⁷

Atalar Kültü'nü Koruyucu Ruh kavramının içinde rahatlıkla değerlendirebiliriz. Tanrıçılıkta, ataların ruhları, yardımlarına ve güçlerine ihtiyaç duyan kişileri bulmak için, zaman zaman uyanırlar. Bu inanç ezelden beri var olmuştur ve görünürde yok olmuş gözükse de Türk'ün bilinçaltında hep böyle kalacaktır. Braem'in ifadeleriyle: "*Ata ruhları âdeta vatanın her yerine sinmiştir. Bu şekilde kişileri duyar görür ve hissederler. Yaşayanlarla atalar arasında çok yakın bir bağ hüküm sürer. Ruhlar, insana aşına olan ve onu korkutmayan suretlere bürünürler. Uyarılarını ise rüyasında yaparlar insana. Ataların ruhları insan vücuduna benzer şekillere girmeyi de çok severler. Bu şekilde büyük yanlışlar yaşanabilir ve sadece ona iyice bakan kişi onun ardındaki gerçekleri görebilir ve kendine onlardan ders çıkarabilir.*" ⁸

³ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁴ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 97.

⁵ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri, Sınırötesi Yayınları*, İstanbul, 2004

⁶ Mircea Eliade, A.g.e. 1999,s. 263.

⁷ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁸ Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

*Mesnevi'*deki bir hikâyeden alınan şu ifadeler, Mevlevîlikte ölümlerle yakın irtibatla bulunulduğunun, ölü atalardan ders alındığının, onların ruhlarıyla rüya ile olsun direkt olsun bağlantı kurulduğunun kanıtıdır. "*Bayezid, Hasan benim dervişim ve ümmetim olur. Her sabah benim mezarımda benden ders alır demişti. Kendisi de dedi ki: Ben de şeyhi rüyamda gördüm. Ruhundan bu sözü duydum. Her sabah onun mezarına yüz tutar. Ta kuşluk çağına kadar huzurunda dururdu. Ya bir şeyhin huzuruna gider gibi o mezarın başına gelir, yahut da sözsüz müşgülleri hâllolurdu. Nihayet yine bir gün kutlulukla o mezarın başına geldi. Yeni kar yağmıştı, mezarlar karla örtülmüştü... O diri şeyhin mezarından ses geldi: Ben buradayım bana gel diye seni çağırıp duruyorum. Kendine gel.. sesi-me koş; bu yana seğırt! Alem karla dolsa da sen, benden yüz çevirme. O gün Ebul Hasan'ın hâli düzeldi. Önce duymuş olduğu şaşılacak şeyler, o gün kendisinde zuhur etti.*" ²

Ataların, yaşayanları koruyacaklarına olan inanç, Tanrıcılığın, Mevlevîlik felsefesine bir mirasıdır. Bir gün Meram bağlarında büyük bir semâ meclisi tertip edilir. "*Mevlâna, mecliste bahar tercîini söyleyince Sultan Veled pek neşelenir, Konya tarafına bakarak: '-Konya ne hoş bir şehir! Karanlığından rahmet parıltısı görülmeye âdeta.'* deyince Mevlânâ; '*Evet, Konya pek kutludur. Dostların şahâdetiyle bu şehri sana bağışladım. Ulu Mevlânâ'nın (Sultân-ül Ulemâ) kemikleri ve toprağımız burada bulundukça, evlâdımız, dostlarımız burada oldukça buraya zeval gelmez.*' der." ¹⁰

Özel kabiliyetleri sayesinde tabiat üstü kuvvetlerle temas kurduğu kabul edildiğinden Kam'a, mensup olduğu boy veya oymağın koruyucusu gözüyle de bakılır. Kam'lar önleyici bir rol de oynarlar. İnanişâ göre, Kam, tüm klan toprağının sınırına yardımcı ruhlarınca oluşturulan görülmez bir engel diker. Havayı, kuşları gözetim altında tutar, ırmakların girişini, balıkları korur, ormanda dört ayaklılarla kol gezer. Kam öldüğünde insanların yüreklerinin korkuyla dolduğu söylenir; çünkü inanişâ göre yardımcı ruhlar, efendilerini mezarına kadar izlerler. Bu arada söz konusu engel de çöküp gider. ¹¹

Alan çalışmam esnasında gördüm ki, Kazak Türkleri, bugün İslâm olduklarını söyleseler de Kenesarı Kağanın mezarına gidip, ona derdini anlatıp, sığınmaktadırlar. Halkın anlattıklarına göre Kenesarı uzun süre dağlarda Rusya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren bir kahramandır. Ruslar, Kenesarı'ya bazı

² Mevlâna Celâleddin-i Rumî, *Mesnevi*, Cilt IV, 1953, s. 157.

¹⁰ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹¹ Anisimov, 1952, alıntı yapan Delaby, 1976, s. 55.

ödünler vererek, cazip taleplerle önüne çıkarak, uzlaşmaya çalışmışlardır ama o; ‘aldığınız toprakların hepsini terk etmedikçe sizinle anlaşma’ demiştir ve sonunda öldürülmüştür. Yine halkın beyanına göre, Kazak Türkleri egemen oldukları hâlde hâlâ bir sokaklarına, Kenesarı ismini verememektedir. Çünkü hâlâ Rusya’nın bu isme büyük bir tepki duyduğunu öne sürmektedirler.

Görüşme yaptığım Kazaklardan biri olan Maksuthan Jakıp; Kazakların atalarına bağlılıklarının küçük yaştan sağlandığını, Kazak Türklerinin çocuğa bir-iki yaşından itibaren yedi göbek atalarının ismini saydırmakta olduklarını, baba fırsat buldukça ataların isimlerini sorup, çocuğa tekrar ettirdiğini, bu suretle de ona ezberlettiğini bize ifade etmiştir.

Renkler

Dünyada başka dillerde olmayan bir özellik Türkçe’de vardır ve dört kutsal yönü ifade eden dört renge bir manevî, bir de maddî anlamları ifade etmek üzere iki isim verilmiştir. Bunlardan kara=Kuzey, al-kızıl=Güney, gök=Doğu, ak=Batı yönlerini temsil eder. Bu renkler Kara-siyah, ak-beyaz, kızıl-kırmızı, gök-mavi şeklinde, biri maddî biri manevî anlamda olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Zaten bilinmektedir ki bir şey bir millet için ne kadar önemli ise, onun hakkında o kadar fazla kelime türetilir.

Nesnel renk ifadelerinde ‘siyah’, manevî anlam ifadelerinde ‘kara’ kelimesi kullanılmaktadır. Siyah giymiş denildiği zaman sadece renk bildirilmektedir. Ama ‘karalar giymiş’ denildiği zaman içine yas gibi başka soyut kavramlar almaktadır.

Nesnel renk ifadelerinde ‘beyaz’, manevî anlamlar söz konusu olduğunda ‘ak’ kelimesi kullanılmaktadır. Beyaz mendil denildiği zaman sadece renk bildirilmektedir. Ama ‘Alın Ak’ denildiği zaman içine başka soyut kavramlar almaktadır.

Al ve kızıl gibi kırmızının da bir iki adı vardır. Kırmızı sözü Eski Türkçe’de yoktur. Onun yerine kızıl sözü kullanılır. Kırmızı sözü Soğd’ca veya Farsça’dan Türkçe’ye geçmiştir.

Nesnel renk ifadelerinde ‘mavi’, manevî anlamlarda ‘gök’ kelimesi kullanılmaktadır. ‘Mavi gözlü’ denildiği zaman sadece renk bildirilmektedir. Ama ‘Atatürk Gök Gözlüydü’ örneğinde olduğu gibi, gök kelimesi mavi rengi tanımlamanın ötesinde gökle alâkalı, kutsal ve özel nitelikleri içine almaktadır.

Mevlâna da ak ve kara renkleri, Eski Türklerin kullandığı mânalarda kullanmıştır ve yanlış anlamalara da açıklık getirmek istemiştir. *"Şeyh kime derler? İhtiyara, yani saç sakalı ağarmış adama derler. Fakat ey ümitsiz adam bunun*

mânasını bil. Kara saç, kara sakal onun varlığıdır. Varlığından tek bir kıl bile kalmamalı. Birisinin varlığı kalmadı mı pir ona derler.

*İster saçı sakalı siyah olsun ister kır. O kara saç, kara sakal insanlık sıfatıdır. Söylediğimiz kıl, sakal, bıyık kulları, söylediğimiz saç, baştaki saç değildir. İsa beşikte, genç olmadan şeyhiz, piriz diye bağırır. Oğul; insan, insanlık sıfatlarının bir kısmından kurtuldu mu şeyh olmaz, fakat olgun bir adam olur. İnsanlık sıfatlarından bir tek kara kıl bile kalmadı mı şeyh olur, Tanrı'ya makbul bir adam hâline gelir. Fakat bir adam yaşlansa da saçı sakalı ağarsa, hakikatte ne pirdir, ne Tanrı hası. Varlığında insanlık sıfatlarından bir tek kıl bile kalsa, arşa mensub olamaz, âlem halkından birisidir o."*¹

Burada Mevlâna, ak ve kara kelimelerinin manevî anlamları ifade ettiğini, ak rengin göksellikle, kara rengin Ak Din'de yeraltının üstlendiği simgelerle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir.

Meydan-ı Şerif'in, mutfak kapısı karşısına rastlayan duvarın orta yerinde, sürekli olarak kırmızı bir post serili durur. Meydanın cephesindeki kırmızı post şeyhe, onun sağ ve solundaki siyah ve beyaz postlar da kazancı dede ile meydancı dedeye aittir.

Tanrıcılıkta, şeyh bilgeliğin, dönüştürücü gücün, yukarıdoğru olan kırılmaz temayülün simgesi olan ateşin rengi kırmızı, Mevlevîlikte şeyhin postuna verilmiştir. Mevlâna, Tanrıca inançta göksel, yani tanrısal bir anlam içeren 'gök' sıfatını bu eski inançla aynı anlamda kullanmıştır. Mevlâna bir velînin nasıl olduğunu anlatan öyküsünde 'Kadri, gök gibi yüce kişi' şeklinde o veliyi tanımlamıştır.

Burada Mevlâna, Tanrıca gelenekteki gibi gök ile mavinin kullanımındaki farklılığa özen göstermiştir. Ayrıca Mevlâna "*Bundan önce yol gösteren bir şeyh vardı. Yeryüzünde âdeta göğe mensup bir çırağdı*" diyerek göğe, aynı Tanrıcılıktaki gibi en yüksek ilâhî sıfatı yüklemekte ve velîleri, peygamberleri gökle ilişkilendirmektedir.

Mevlâna'nın Eski Türk Dini ile çok benzer anlamda kullandığı yukarıdaki temel renkleri eski Türklerin bakış açısıyla derinlemesine inceleyelim:

Kara

Eski Türklerde kara renk birçok anlamda kullanılmıştır: Kara sözü Eski Türklerde Kuzeyin sembolü olmuştur. Kara Yel, Kuzey rüzgârı demektir:

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 169-170.

Kuzeyde olan bir yer (şehir ırmağ göl) ya da Kuzeyde yaşayan topluluklar bu renkle temsil edilir; şiddet güç ve yoğunluğu vurgulamak için; iyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz, ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için, yas, ölüm gibi üzüntü verici olayları temsilen vb....

Kara, aynı zamanda 'büyük, yaman, çetin' anlamında kullanılmıştır. Meselâ Çağatay kültür çevresinde 'Kara Çerik', büyük ve yürüyüş hâlinde olan ordu demektir. 'Kara orman, Karayış' da büyük orman mânasını ifade etmektedir. Kara kış-şiddetli kış anlamında kullanılır. Kara, yiğit, kahraman ve alp kişi mânasında da kullanılmaktadır. İlginçtir ki dağlara dua edenlerin kara giyindikleri söylenmektedir. Bunun Yer Tanrısı ile de ilişkisi olabilir.

Altay'lı Türklerde ruhlar, iyi ve kötü olarak 'aru töz' ya da 'kara töz' olarak adlandırılır. Kara töz, yeraltına ait ruhları ifade eder. Yer altı ruhlarının başında da Erlik Han vardır. Erlik'in gözleri ve kaşları kömür karasıdır. Kara çamurdan, ya da kara demirden bir sarayda oturur. Onun oğulları da kara renkle doğrudan, ya da simgesel ilişkisi olan isimler alır.

Örneğin bir oğlu Kömür Kaan'dır. Bu durumda Tanrı Ülgen, 'aru töz' grubundadır. Yeraltı dünyasındaki bir çok unsur, kara renkle ifade edilir ve ölümün, ölümden duyulan yasın ifadesidir.

Mezarlara kara renkli paçavra, ya da flama asılması, Dede Korkut gibi önemli eserlerde yas olan evden söz edilirken 'karalı göklü otağ' tabiri kullanılır. Yine bu kitapta Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, oğlu, kızı olmayan hanın kara çadıra konulması gibi hususlar, kara rengin ölüm, yas ve üzüntünün ifadesi olduğunu gösterir.

Ahmed bin Mahmud'un *Selçuknâme* isimli eserinde, Sultan Melik Şah'ın, oğlu Davud'un ölümü üzerine tutulan yasta yine kara renk vardır. "-Türklerin hepsi İsfahan'da toplandılar, saçlarını çözdüler, ölünün önünce, ağlayıp-sızlayarak gittiler. Bütün kadınlar maiyyet ve hizmetkârlar da böyle yaptılar. Atlara kara çullar (hayvan örtüsü) giydirdiler, saçlarını ve kuyruklarını kesip eyerlerini ters vurdular. Melikşah yemekten ve içmekten vazgeçti ağlayarak ve sızlayarak sabrı arkadaş bıraktı. Gece gündüz gözlerinin yaşı aktı. Şehir halkı bütün evlerde ve çarşılar da yas ve matem üzerine birleştiler yedi gün bu durumda kaldılar."

Ak

Beyaz, en önemli renklerden biridir. Bunun nedeni; nasıl gök, yani mavi, Tanrı'nın sıfatı ise, beyaz, yani Ak da en büyük iyi ruh olan Bay Ülgen'in rengidir. Yaradılış esnasında kişinin yaratılması için ilham veren peri, ya da

ruhun adı da 'Ak Ana'dır. Buna göre göğe ait ve iyi ruhlarla alâkalı şeyler akdır.

Türklerde aklık; temizlik, arılık, ululuktur. Devletin adalet ve gücünü simgeler ve devlet büyüklerinin ve rütbenin simgesidir. Hun ordusunda üst rütbedeki subaylar beyaz renkte elbise giyerlerdi. Baba ve dedenin sakalının, ananın saçının aklığı, evin ya da otağın aklığı, doğa varlıklarının aklığı, insan ya da hayvan vücudunun aklığıdan söz edildiğı eski metinlerde sıkça görülür.

Meşru sayılan hükümdarların Ak Han, düzeni yıkmak isteyen yöneticilerin, asillerin, düşman hanlarının ise Kara Han olarak adlandırılması dikkate değerdir.

Batı yönünün rengi akdır. Örneğın Altın Ordu Hanlığı'nın Doğu bölümüne Gök Orda; Batı kanadına Ak Orda denilirdi. Türkler Batıdan gelen sıcak yellere Ak yel demişlerdir. Ak yelleri Tanrı'nın gezintisi olarak anlamışlardır. Cevad Heyet'in dediğı gibi; "-En eski Türk Devleti sayılan Hunlarda Ak renk, adaletin sembolü olmuştur." 'Ak', temizlik, arılık, ululuk, tecrübe, anlamlarına gelmiştir. Devlet büyüklerinin savaşlarda giydikleri elbise ak renktir. Cengiz Han da ak elbise giyer ve ak ata binermiş. Onun tuğı ile bayrağı da ak renkliymiş. Bunun sebebinin hükümdarlığın renginin ak olmasıdır. Türklerde yas elbisesi kara olduğı hâlde şehit bayrağı aktır. Yalnız şehit bayrakları 'ak'dır.

Kırmızı

Güneyin rengi kırmızıdır. Al veya Kızıl bir çok özel anlamın sembolü olan 'ateş'in niteliklerini içinde barındırmaktadır Eski Türklerde saygı duyulan ateş, kırmızıyla temsil edilmiştir. Ateşe dua eden kişi kırmızı giyinir. Ateşin rengi olması bağlamında kırmızı pişmiş olanı, ruhen tekâmül etmiş olanı, ata ruhlarını temsil etmektedir.

Bazı bilim adamları 'kızıl' sözünün 'kız' sözü ile bağlantısının olasılığından söz açmışlardır. Onun için Dede Korkut'taki Bayındır Han'ın şöyle meşhur cümlelerini örnek alırlar: "-Oğlu olanı ak otağa; kızı olanı kızıl otağa; oğlu, kızı olmayanı da kara otağa, koyun!..." Kızıl renge daha ziyade kızların, gelinlerin elbiselerinde daha çok rastlanmaktadır.

Gök

Tanrııcılarda 'gök' önemli bir kelimedir. Çünkü Tanrı kelimesi ile genelde birlikte kullanılmaktadır. Tanrısallığı ifade eden bir renktir. Sıfat olarak bir isimle birlikte kullanıldığında bu renk, o ismin Tanrı ile bir ilişkisi olduğunu vurgular. Bu sebeple, bütün Türk dünyasında tapınakların (camilerin) kubbeleri gök veya Türkuaz-Türk rengindedir.

Gök, Doğu yönünün simgesidir. Ayrıca, efsanelerde, kutsal nitelikler taşıyan özel insanların, Tanrı'nın rehber olarak gönderdiği kişi ve varlıkların teni gök mavisi olarak betimlenmiştir ya da bu kişi veya varlıklar mavi bir ışıqla belirmişlerdir. Eski Türkler, Oğuz Kağan'ın doğarken teninin gök rengine olduğu söylenerek, onun Tanrı'nın gönderdiği bir rehber, bir kutsal kişi olduğu ifade edilmiştir. *"Bu tanımlamalarla; O'nun sıradan bir kişi olmadığı ve göksel bilgilerle olan ya da olacak irtibatı, efsanenin daha başında okuyucuya aktırılmış bulunmaktadır."*¹

Alan araştırmam esnasında yaptığım yolculuklar boyunca, Orta Asya'da Kazakistan'dan Kırgız'a, oradan Issık Göl'e, oradan Altay Koşaağaç'a kadar evlerin, hatta okul ve iş yerlerinin dahi kapı ve pencerelerinin, tüm çitlerin, garaj kapılarının, bahçe kapılarının, çatı katlarının gök rengi olduğunu gördük. Bu geleneğe bir çok Anadolu köyünde de rastlamak mümkündür. Anadolu köylüsüne bunu sorduğunuzda nedenini bilmemektedir. Bazıları ise bu rengin sinekleri böcekleri içeri sokmadığı için terch ettikleri şeklinde açıklama yapmaktadır. Oysa bu gelenek Şamanîdir. Türk Tanrısı'nın sıfatlarından biri olan gök, mavidir ve Tanrı'nın rengi olan mavi girişlerde bulunmalıdır ki içeriye kötü enerjilerin girmesi önlenibilsin.

İslâm-Ümmet; Şaman-Millet

Ak Din/Tanrıçılık millî bir dindir. Ümmet fikrini içermez. Yani Türkler Tanrıdır. Bir Rum'u, Tanrıyı yapma amacı taşınmaz. Bunun hiçbir anlamı da yoktur. Çünkü zaten Tanrı da Türk Tanrısı'dır. Türk'ün anladığı Tanrı'dır. Onu başka bir millet zaten anlamamaktadır. Başka milletin Tanrısı da, Rus Tanrısı vs. gibi... onun kendi anlayışındaki Tanrı'dır. Ümmet fikrine elverişli bir din değildir. Çünkü bu bir Kök Din'dir. Başka yerden alınmamış, kökten gelen bir yapılanma olduğu için, kökten gelen birliğe ihtiyaç vardır. Lâkin iman çok değerli olduğu için ve Türklerde derin bir dindarlık hâkim olduğu için diğer dinlere ve inançlara son derece hoşgörü gösterilir. Bu büyük hoşgörünün bir nedeni de şudur: Diğer dinler başka dinleri küçümser, kendi din anlayışlarının, tüm insanlık için en doğru din olduğunu düşünürler. Bu bakış açısında olan inananların önlerinde iki seçenek vardır: ya herkesi bir şekilde kendi dinlerine dahil etmelidirler, ya da kendi dinlerinden olmayanlar ölmelidirler. Oysa ki Türkler, Tanrı'nın birliğine iman etseler de Tanrı'nın her topluluğa yaklaşımının farklı olduğuna, her topluluğun da Tanrıya yaklaşımının farklı olması gerektiğine ina-

¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

narak asla başka topluluklara kendi inançlarını empoze etme fikrine kapılmamışlardır. Çünkü farklı olması en doğal olandır. Olması gereken budur. Önemli olan başkalarının kendileri gibi inanmaları değil, kendilerinin nasıl inandıklarıdır. Kendi akıllarına ve ruhlarına neyin yatkın geldiğidir.

Tanrıcılıkta yatan ulusçuşluğun izlerini Kam'ın kıyafetinde de görmekteyiz. Giysi, Kam'ın ait olduğu insan topluluğunun dününü bugününü ve yarınını içeren herkesin âdeta ortak malıdır. Bu giysiler Kam'ın olmakla birlikte, üstlerine ruhların, ataların, tarihin, bölgeye ait mitolojinin gücü işlenmiş olduğundan, giysi temsil ettiği yörenin, ülkenin dışına çıkarılamaz. Onlara egemen olamayacak veya o ruhlara yabancı biri tarafından bu giysi eğer giyilirse toplumun başına dert açılabilir.

Gözlemlerime ve görüşmelerime dayanarak; Tanrıcıların ulusçu ve bağımsızlıkçı olduklarını, aksinin yer bulmadığı sonucunu çıkardım. Tanrıcıların başı Akay Kynyeve ile ilgili gözlemlediğim bir olayı örnek teşkil etmesi için burada anlatacağım. Akay Kynyeve, Bilge Uzel ve ben, bir Telengit köyünde misafir olduk. Misafir olduğumuz evin sahipleri, Akay'ın anne ve babasının Telengit olduğunu ifade edince, onun eski dostu 'Sen Telengitsin de bana yıllarca neden söylemedin. Ben nasıl bilemem' dediği zaman Akay'ın ona cevabı şu oldu **"-Bize Telengit olmak kerekmez, bize Türk olmak kerek, bölüngeyi bölü cer"** dedi. Yani Türkiye Türkçesi ile; 'Bize Telengit olmak kerekmez; bize Türk olmak gerekir, Bölücüyü Kurt yer...'

Yine görüşme yaptığım Bilge Uzel'in ifadesine göre 1991 senesine kadar Kam'ım diyeni Rusya sorgusuz sualsiz içeri atmaktaydı. Ama Müslümanlığa az da olsa yer veriyordu. Çünkü Müslümanlık, Tanrıcılık kadar korkulacak bir şey değildi. Çünkü İslâm enternasyonal-milletlerarası-evrensel idi ama Tanrıcılık ulusçuydu ve millî duruşu perçinleştiriyordu. Bu ifadelerden anlamaktayız ki hem yerli ulus, hem de Ruslar bu dini, ulusçu bir din olarak görmekte ve kabul etmektedirler.

Mevlâna da zamanının icabına göre, 'ümme't' fikrî yapısı içinde olmak durumunda olduğu hâlde bu kalıba giremediğini satır aralarında yakalamaktayız. Mevlâna; *"Seferde Rum diyarı ehlinden birisini, yahut Hutun'li birisini görmekle vatan sevgisi kalbinden çıkar mı?"* demektedir. ¹

"Türkmen'in köpekleri, çadır kapısında misafire yaltaklanmış. Ama çadır yanına yabancı biri uğrayacak olursa köpeklerden aslancasına hamleler görür. Kullukta ben köpektен aşağı değilim; Tanrı da hayat ve kudrette bir Türk'ten aşağı kalmaz." ² sözlerinden anlayacağımız gibi Tanrı ile Türk kıyaslanabilmektedir.

¹ / ² Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s.201./ ² s. 67.

Mevlâna *Mesnevî*'sinde;

"Ey Gökyüzünün elçisi, sen usananlara bakma, atını sıçratadur, oynatadur. Ne mutlu o Türk ki savaşa girer, dayanır da, atını ateşler dolu hendeğe bile sürer, ateşler dolu hendekten bile sıçratır. Atını öyle sürer, öyle şahlandırır ki gökyüzüne çıkmaya kalkışır. Ne kimseyi görür, ne kimsenin hasedine bakar. Her şeyden gözünü yummuştur; ateş gibi kuruyu da yakmıştır yaşı da. Yaptığı işten bir pişmanlık duyar ve bu pişmanlık ona bir ayıp olursa o, önce pişmanlığa ateş salar, yakıp yandırır." ³

Bu anlatımdan da görmekteyiz ki; Türk Tanrıciyken kendini Tanrı'nın elçisi görmeye başlamıştır ve Arapların arasından çıkan bir dinde Arabin hâkimiyetinin ve asaletinin dayatıldığı bir zamanda dahi, Mevlâna'nın ifadelerinden açıkça anlamaktayız ki, Türk, kendini Tanrı'ya en yakın görmeye devam etmiş, gökyüzünün elçisi konumunu bırakmak niyetinde olmamıştır ve yine Türk, kendisini Tanrıci iken olduğu gibi ateşle özdeşleştirmeye devam etmiştir.

Dikkatli okunduğu zaman *Mesnevî*'de aynı 'Ey Türk Budunu' diye başlayan hitabesinde olduğu gibi âdeta Bilge Kağan'ın üslubunu buluruz. Mevlâna şöyle seslenir:

"Askerin aslı kumandandır. Kumandansız kavim başsız bedene benzer. Şu ölüşün, solup gidişin, hep başbuğu terk etmendir. Usançtan, nekeslikten, benlikten baş çekmede, kendini başbuğ saymadasın. Tıpkı yükten kaçan katır gibi.. O da başını alır dağları boylar. Sahibi, a sersem her tarafta eşek avlamak üzere sinmiş bir kurt var. Şimdi gözümden kayboldun mu bir yandan kuvvetli bir kurt çıkagelir. Kemiklerini şeker gibi ezer ufalar. Artık bir daha diriliği göremezsin bile. Hadi kurdu bir yana bırak odsuz kalırsın, ateş odun olmadı mı söner gider." ⁴

Orhun yazıtlarından birkaç kesiti örnek olarak okuduğunuzda üslubun benzerliği dikkatinizi çekecektir. Bu konuda Orhun yazıtlarında şu ifadeler vardır: *"Türk milleti hanını bulmayıp Çin'den ayrıldı, hanlandı. Hanını bırakıp Çin'e tekrar teslim oldu. Tanrı şöyle demiştir: Han verdim, hanını bırakıp teslim oldun. Teslim olduğun için Tanrı Öl demiş olmalı. Türk halkı öldü mahvoldu yok oldu."* ⁵ *"Türk budunu... Sen aç olduğun zaman tokluğunu düşünemezsin, tok olduğun zaman açlık nedir bilmezsin. Bu sebeple hakanın iyi sözlerine kulak ver-*

³ Mevlâna, *Mesnevî*, 3 Cilt III., s.3+6.

⁴ Mevlâna, A.g.e. Cilt IV, 1953, s. 163.

⁵ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 65.

kendin yanıldın. Doğuya gittin, Batıya gittin, kutlu yurt Ötüken'i terk ederek gittiğin yerlerde ne yaptın? Su gibi kan akıttın. Kemiklerin dağlar gibi yığıldı. Türk budunu, kendi hakanını bıraktı, hüküm altına girdi. Hüküm altına giren Türk budunu öldü, mahvoldu."

Ayrıca Mevlâna;

"Savaş, öyle hayâl gibi bir hayâlden ürküp kaçan her yüreksizin işi değildir. Savaş Türklerin işidir." [§] diyerek, yine savaştan tamamen kopmuş miskin mistiklerden kendini ayırmıştır ve millet fikrinin baskınlığını ortaya koymuştur.

Şems'in *Makalat*'ında da Türk'ü diğer Müslüman milletlerden ayrı tutan ve öven tümceler bulunmaktadır. Bu anlatım tarzı ümmet fikrinin bilinçaltına yerleşmiş olmadığının, tüm Müslümanları bir millet gören bir reflekse sahip olmanın kanıtı şeklindedir. Bir örnek vermek gerekirse:

"Bir gün, yolculuk sırasında yemek vakti gelmişti. Herkes kendi azığının başına oturup yemeye başladı. Bu arada ansızın bir Türk atlısı çıkageldi. Türkler cesur, konuksever ve kaynaşık insanlardır Bunlara sordu: 'Niçin ekmeklerinizi beraberce toplu bir hâlde yemiyorsunuz?' Adamlar, 'Bizim köyümüzün eski âdeti böyledir' dediler.

Atlı kamçısını kaldırdı, 'Şimdi o âdeti koyanın da canını yakarım, onu kabul edenin de! Çarçabuk yemeklerinizi toparlayın, birlikte yiyecek' dedi. Yolcular korkularından onun dediği gibi yaptılar. Yemeklerini yeyip yola düştüler. Köyün ihtiyarı onların diliyle, 'Eğer ekmeklerinizi birlikte yedinizse, Allah kendi ekmeğini seçip yiyecek affetsin, ötekileri değil' diyordu." ¹

Dede

Tanrıca bir öge olan dedelik müessesesi, Alevîlik ve Bektaşîlikte olduğu gibi Mevlevîlikte de kendini göstermektedir. Çünkü tüm bu akımlar, ilhamını Tanrıca gelenekten almaktadırlar. Dede, bu adı geçen kurumlarda din büyüğü, ruhanî önder olarak kabul edilmektedir. Anadolu'da dede olmanın en temel koşulu dede soyundan gelmektir.

Kam'larda da Kam olmanın en temel koşullarından biri, Kam soyundan olmaktır...

[§] Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt V., s. 314

¹ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. M.Nuri Gençosmanoğlu, Atac Yay. İstanbul, 2006, s. 111.

Dedeler de Kam'lar gibi tamamen hafızaya dayanarak, zengin halk şiirini, nefesleri, duaları ve sözlü halk geleneğini nesilden nesile aktaran iletişim organları gibidirler. Kam'lar gibi dedelerin de hastalıkları iyileştirdiklerine inanılır. Kam'lar gibi dedelerin de olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılır.

Mevlevîlerde de Tanrıcular gibi, yaşlı, tecrübeli ustalar, olgunlaşma sürecinde adaylara rehberlik etmektedirler. *"Tekke şeyhleri, genellikle dergâh hizmetlerini tamamlamış, çilesini çıkarıp "dede" unvanını almış kişilerden olur.*

*Şeyhler, dinin ve tasavvufun kurallarını hazmetmiş, âlim ve fâzıl kişilerdir. Zaten böyle olmayana şeyhlik verilmez. Verilmişse de geri alınır."*¹

Konya dışındaki tekkelerde, destarları tekbirlenen yeni şeyhlerin icazetnameleri 'Şems Dedesi' denilen şeyhten alınır.

Kehânet

**Geleceği Ulu Tanrı,
Olacağı, sezen bilir.**

N.Y.Gençosmanoğlu

Kehanet anlamında 'ırk' kelimesi kullanılmıştır. Kam kehaneti için kullanılan fiil 'ırkla'dır. Kam 'ırkla'dı. Talihini kaderini okudu anlamındadır. 'İrk' Clauson'un sözlüğüne göre kehanet ve sırların aydınlatılması anlamındadır. Oğuz destanında zikredilen bilge ve filozof İrkıl Hocanın adı bu ırk kelimesinden türemiştir. Ayrıca bilmekteyiz ki ilk Kam'ın adı da Argıl idi. Bu isimde İrkıl veya Arkıl hocayı hatırlatmaktadır.

Kam, ruhlarla irtibat hâlinde ve ruh hâline girebilmektedir, ruhların dilini konuşabilmektedir. Bu da ona bir çok bilginin akışını sağlar. Çünkü ruhunuzla veya ruhlarla konuşabiliyorsanız, ruhun bilgisi engin ve uludur. Kam her şeyden evvel gören insandır. O dumanlardaki, karlardaki, aynalardaki vb. işaretleri okuma yeteneğine sahiptir. Kam, avın azaldığı dönemde, onların nereye saklandıklarını ya da avlanmak için en elverişli mevsimin hangisi olduğunu tahmin edebilir; kayıp ya da çalınmış hayvanları, eşyaları ortaya çıkartabilir; hırsızları yakalatır.

Bir yanda, görünür, gündelik ve kutsal olmayan bir dünyamız vardır. Diğer yanda ise, sıradan insanların genellikle göremedikleri öteki yani kutsal dünya vardır. Aslında bu dünyayı görünmez yapan kişilerin kutsala dönük gözler geliştir-

¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

memesinden kaynaklanmaktadır. Aslında görünen dünya ile görünmez dünya diye adlandırılan kutsal dünya iç içedir ve aslında görünen dünyanın anlamı görünmez dünya da yatar. Tanrı'nın mesajları ve müdahaleleri, bu dünya da sıradan varlıkların görünümelerini alırlar. Öteki dünya insanlara, rüyalar veya görümler gibi özel yollar aracılığıyla seslenirler. Belki Kam'ın gözleri, etrafındaki görüntülere kapalı gibi görünmektedir ama o hem geçmişin şu ana bıraktığı izleri, hem de geleceği yaratacak şu ana ait izleri fark eder. O henüz gelecek olan bir dünyayı hissetmekte ve görmektedir. İşte Kam'ın görü gücü, bu işaretleri fark etmedeki ve onları yorumlamadaki kudretine bağlıdır. Onun kehânetinin temeli ve sistemi budur.

Batılı bakış açısıyla yapılan değerlendirmeler sonucunda Kam'ın kehânet gücünün bu niteliği fark edilememiştir ve sıradan büyücülükle bir görülmüştür. Oysa bir iş ya kötüye bağlanacaktır ya da iyiye, ya savaş çıkacaktır ya da çıkmayacak, ya yağmur yağacaktır ya da yağmayacak. Birileri bunları öngörebilecek zihinsel ve ruhsal gelişimi elde etmiştir ve görür; kimileri ise gözleri önünde cereyan eden bir olayı dahi anlamaktan âcizdir ve göremeyenler, görebilenleri saygı ile karışık bir korku ile kâhin ya da büyücü diye adlandırırlar.

Kaşgarlı Mahmud da kâhinliği bu tanıma yakın bir şekilde tarif etmiş ve 'yürektekini dışarı çıkarmak' diye açıklamıştır. Aslında unutmamalıdır ki, bir Kam, büyücü olmaktan daha çok büyüleyicidir. Braem, Kam'ın büyü gücü hususunda Ata ruhlarının Kam'a seslenişini şöyle ifade etmiştir: *"Ata ruhları kam'a şöyle seslenir: Sen tüm doğaya büyü yapabilirsin; eğer onun yasalarını anlar, şarkısını söyler ve söylediğin anda sesin hoş çıkarsa. O zaman dağlar eriyip suya dönüşür, buzlar açan çiçekler hâline gelir ve hastalar iyileşir. Seninle aramızda bir bağ olduğu için, sen her şeyi söylediğimiz gibi etkilersin. Biz güç ve kuvvetiz, biz bilgiyiz. Bizi çağır, o zaman sana yardıma geliriz."*

Tanrıcılıkta bulunan bir kehanet yöntemi kemiğe bakılarak geleceği okumadır. Bu kehanet yöntemi aslında oldukça simgeseldir. Kemiğe bakılması, kemik simgeciliğini anlamayan biri için oldukça saçmadır oysa eğer kişi bu yöntemin içerdiği simgesel anlama vakıfsa bu kehanet yöntemi engin bir bilgiyi temsil eder. Hatırlanmalıdır ki tekâmülünü tamamlamamış kişiler gömülür ve kemikleri toprakta kalır. Kemiklerin toprakta kalması kişinin dünya ile işinin henüz bitmediğinin göstergesidir. Bu kişiler dünyaya tekrar tekrar gelecektir. Oysa eğer kişi tekâmülünü tamamladıysa o zaman yakılır kemik dahil herseyi göğe gönderilir. Dünya da bir kemiği dahi kalmayacak şekilde burayı terk eder, Ata hâline gelir ve göğe çıkarak dünyayı etkilemeye devam eder. Kam'lara göre Kemik kişinin yeryüzündeki devamlılığını simgeler ve kişiyi atalarına ve gelecek kuşaklara bağlaması nedeniyle çok özel bir kuvvet taşımaktadır. Ailenin ve

soyun geride bıraktıklarını simgeler. ²

Kemik yapısı canlının ta kendisidir ve aynı zamanda da canlıyı geçmişe ve geleceğe bağlayan, kendisine atalarından miras kalan ve kendinden sonraki kuşaklara bıraktığı her şeydir. ³

Aynı zamanda da kendisine daha önceki yaşamlarından kalan ve sonraki yaşamlarına aktaracağı her şeydir. Eliade'nin de dediği gibi kemik mitsel ataların koruduğu yaşam özü veya hammaddesidir. Bu yüzden bugün haç yerleri hep ataların kemiklerinin bulunduğu yerlerden ibarettir. Kemik, sürekli olarak yenilenme sürecinde bulunan 'tüm hayat'ın sembolü kabul edildiğinden Kemikle geleceği okumanın mümkün olduğunun iddia edilmesinin sebebi, Kemiğin geçmişle geleceğin bağı olmasıdır. Geleceği, geçmiş oluşturur. Buradan çıkaracağımız sonuç da şudur: Kam kehanetini geçmişe göre yapar geçmişteki olayların gelişimine göre geleceği görmektedir. Yani 'Sonum Başlangıcımdır' sözünde saklı anlam Kam'ın kehanet anlayışını içerir. Şems de *Makalat*'ında 'Son nedir?' sualine... "*Son başlangıca dönmektir.*" ⁴ demiştir.

Mesnevî'ye gelirsek Mevlâna; "*Her ağlamanın sonu gülmektir. Sonunu gören adam mübarek bir kuldur.*" "*İşin sonunu gören gözlere ne mutlu.*" ⁵ diyerek yine kehâneti Tanrıci bakış açısıyla değerlendirmektedir. Tanrı'nın bir sistemi vardır. Tanrısal düzeni anladığınızda bir olayın nasıl sonuçlanacağını kavramakta zorlanmazsınız ve yine onun belirttiği gibi bunu öngörebilen kişi mübarek bir zattır. Mevlâna başka bir yerde de; "*Hüner, odur ki ateşi apaçık göresin; duman, ateşe delalet eder demeyesin, bunu böyle bil!*" ⁶ der.

Mevlâna da, Kam gibi çoğunlukla vecd hâlinde öngöründe bulunmaktadır. "*Semâ'da iken fetva isteyen olursa, divit (kalem) getirirler, Mevlânâ'ya sorularını arzedirler; o da cevâbını yazar yahut yazdırırdı.*"

Mevlânâ bir gün semâ ederken sorulan bir soruya; "*Demedim mi sana oraya gitme; çünkü seni bilen, seninle bildik olan benim; şu yokluk serabında hayat kaynağı benim. Demedim mi sana gitme oraya, belâya uğratırlar seni, pek çetin, pek uzun ellidir onlar; ayaklarını bağlarlar senin.*" mealindeki gazelini okuyor. Sonradan anlaşılıyor ki, soruyla alâkalı olarak "*Selçuklu Hükümdarı Rükneddin Kılıçarslan, işgalci Moğallar tarafından davet edildiği yerde boğulup öldürülmüştür.*" ⁷

² / ³ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 171.

⁴ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Atac Yay. 2006, s.122.

⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt.4. s. 66 / ⁶ Mevlâna, Cilt VI., s. 110.

⁶ Mevlâna, A.g.e. Cilt VI., s. 197.

⁷ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Enerji Aktarımı

Usta, çok çeşitli yollarla, kendi manyetik tesir alanını öğrencisine veya bazı nesnelere aktarır. Bu kadim bir uygulamadır. Hoca, sahip olduğu manyetik ve ruhsal enerjisini aktarmak için nefesini ve öpüşünü de kullanabilir. Ergun Candan'ın da ifade ettiği gibi özel zamanlarda insanların birbirlerini kutlamak, baş sağlığında bulunmak ya da saygı ve sevgilerini göstermek amacıyla birbirlerini öpmelerinin ardında yatan gerçek de, bu bilgiye dayanmaktadır. Fakat zamanla bu köken unutulmuştur yoksa aslında öpüşmenin ilk ortaya çıkmasındaki asıl neden tesir alış-verişidir.¹

Eliade'nin (1999) verdiği bilgiye göre, Usta Kam her bir hastalığın ismini zikrederek çırak Kam'ın ağzına tükürür. Böylece o hastalıkları iyileştirici güce sahip olur. Usta çırağa vücudun çeşitli yerlerine musallat olan hastalıkları tanılama ve sağaltma yollarını açıklar. Her vücut kısmının adını söyledikçe adayın ağzına tükürür ve böylelikle Kam bu yolları öğrenir. *"Bir hastalığın iyileştirilmesi amacıyla okuyup üflemenin de altında yatan gerçek, bu inisiyatif kökenli bilgiye dayanmaktadır. Ancak gerçek kıymetini günümüzde kaybetmiş durumdadır."*² Hatta bu inanç İslâm'dan sonra Türkler arasında yaşamaya devam etmiş ve 'TU TU TU MAŞALLAH' şekline bürünmüştür. Anadolu'da özellikle dedelerimiz ve ninelerimiz tarafından, bilerek ya da bilmeden, okuyup, üfleme âdetleri içinde İslâmî bir görünüme bürünerek uygulanmıştır.

Sadece insanlara değil tesir bir nesneye de aktarılabilir. Günümüzde de hâlâ bu inanışın yaşadığını gözlemlemekteyiz. Makas ya da bıçağın elden ele aktarılmasından önce tû diyerek tükürme âdetinin izleri bu eski inançta yatmaktadır. Tabîî bu aktarılan enerji artı veya eksi değerde olabilir. Metale aktarılan enerjinin artı veya eksi olmasına göre o metali alan kişi de bu enerjilerden artı veya eksi şekilde etkilenecektir.

Tanrıci gelenekten gelerek Mevlevîlikte devam eden öğeler arasında 'üfleme, öpme' gibi tesir aktaran yöntemleri de sayabiliriz. Karşılaşan iki Mevlevî, birbirlerini baş keserek selâmlardı. Bu selâmlaşmadan sonra karşılıklı olarak birbirlerinin ellerini aynı zamanda öperlerdi. Buna 'görüşme' denirdi. İki can karşılaştıklarında birisi, iki eliyle onun sağ elini tutar; o da iki eliyle karşısındakinin sağ elini kavrar, birbirlerine hafifçe eğilirler, baş parmaklar ya ellerin üstünde kalır, yahut eller, içleri birbirine temas edecek şekilde düz tutulur; birbir-

¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

lerinin ellerini aynı zamanda öperler. Yaş, bilgi, makam farkı itibâra alınmaksızın, iki can, eş ve eşit bir anlayış içerisinde görüşür, birbirlerine esenlik dilerler.² Görüşme, Mevlevîlikte çok sık karşımıza çıkar. Yeri, suyu, birbirlerine uzattıkları bazı nesneleri öpmeleri göze çarpar.

‘Baş kesmek’, ‘niyaz vaziyeti’ olarak beli hafifçe büküp başı öne eğmekti. ‘Niyaz vaziyeti’ ise, sağ kol üstte olmak üzere her iki kolu çaprazlama göğüs üstünde birleştirmek ve sağ ayağın parmak uçlarıyla sol ayağın parmağı üzerine basarak ayakta kımıldamadan durmaktır. ‘Niyaz vaziyeti’, bir saygı anlatımıydı. Mevlevîler, günlük yaşantılarında da karşılaştıkları kişileri ‘baş keserek’ ve sağ ellerini göğüslerine bastırarak selâmlarlardı. Sema öğrenmek üzere çalışma yaptığı tahtanın üstündeki çiviye öperek görüşürlerdi. Mevlevîler sikkelerini başlarına giyerken ve başlarından çıkarırken onu öperlerdi. Düzenledikleri âyinlerde yeri öperlerdi. Su içtikleri maşrapayı öperlerdi. Mevlevîler, ellerinde bulunan nesneye ya da bu nesneyi verecekleri kişiye saygı belirtisi olarak o nesneyi öperlerdi. Bu öpmeler de ‘görüşme’ olarak adlandırılırdı. El sıkışıp, kucaklaşıp öpüşmek de yine aynı nitelikte değerlendirilebilecek âdetlerdendir. Bu âdetin de temeli karşılıklı tesir alış verişine dayanır.

*"Görüşmelerde Mevlevî şeyhinin elinin içi veya ayağı öpülmez. Mevlevîlikte böyle bir görüşme şekli görülmemiştir. Yalnız sohbet esnasında vecde gelen bir dervîşin, şeyhinin veya ulu bir zâtın dizini öptüğü, şeyhin de o zâtın sikkelerini, omuzunu veya sırtını öptüğü olmuştur."*⁴

Sikke tekbirleme esnasında üflemenin yerine bir bakalım: ⁵

"Müracaatı kabul edilen kişi elinde sikkesi ile huzura gelir. Şeyh efendi veya şeyhin görevlendirdiği halîfesi, sikkesi tekbirlenecek olan kişiyi, dizine yapışacak kadar yakın bir şekilde, sol tarafına oturtur. Her ikisi de abdestlidirler. Her ikisinin de yüzleri kıbleye karşıdır. Şeyh efendi, önce tevbe istiğfarda bulunur, iman yenilemesi mahiyetinde duâ okur, muhib de onu tekrar eder. Bundan sonra şeyh, mürid olacak kişinin sikkelerini iki eliyle tutar, bir İhlâs Sûresi okuyup sikkenin önüne, bir daha okuyup sağına, bir kere daha okuyup soluna üfler. Sonra yeni dervîşi, yüzü kıbleye gelmek, ayakları toplu olmak üzere sağ dizine yatırır ve sikkeyi kıbleye karşı elinde tutarak dua okur. Sikkeyi iki eliyle tutup önce sağ, sonra sol, sonra ön tarafını öper; dizinde yatan sâlike de aynı tarzda öptürür ve

² Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁴ / ⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

başına giydirir; elleri sikkenin üstünde olarak şu tekbîri okur: 'Allâhü ekber, Allâhü ekber, lâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber, Allâhü ekber ve lillâhil hamd. = Allah uludur, Allah uludur, Allah'tan başka tapacak yoktur. Allah uludur ve hamd ancak Allah'adır.' Sâlikin arkasını sağ eliyle üç kere sıvazlar, sâliki ayağa kaldırır, sağ elini iki eliyle tutar; birbirlerinin ellerini öperek görüşürler. Sonra muhib denilen yeni sâliki, onu terbiye edecek olan dedeye teslim eder. Muhib, dedesinin emriyle ayak mühürleyerek şeyh efendiye baş keser, geri geri odadan çıkar. Dedesi yeni muhibbi kendi hüccesine götürür ve semâ meşkine başlatır. Muhib, daha sonra istidâdına göre na't ve âyin meşkeder, *Mesnevî* okur, tasavvufun umdelerini, tekke ve hizmet âdabını öğrenir, ney üfler, kudüm vurur, mûsikîde ilerleme gösterir ise mutriba alınır. *Mesnevî*'de başarı gösterirse zamanla Mesnevîhanlıkla görevlendirilir, bütün usûl ve âdabı dedelerinden öğrenerek ve uygulayarak yetişir ve kendisi de yeni dervişler eğitir ve yetiştirir."

Mevlevîlerde ism-i celâl çekilirken öperek etki yollandığını görmekteyiz

Gölpınarlı'nın tarifine göre ism-i celâl şöyle çekilir: "*Şeyh, mihrabın önüne serilen kızıl posta, mihraba arkasını vererek oturur, dedeler, canlar ve muhibler, halka hâlinde diz çökerler, şeyhin tam karşısında oturan derviş, kollarında taşıdığı iri taneli tespihin imamesini öperek şeyhe sunar ve tespihi, halkaya yayardı. Bu tespih, büyük bir halkaya yayılacak kadar uzundu ve taneleri yumruk büyüklüğüne yakın bir büyüklükteydi. Herkes, kendi önüne gelen kısmı öpüp iki avucuyla, avuçlar içeriye gelmek suretiyle tutardı.*"⁶

Kutup

Yıldızlar, Türk kavimlerinde daima önemli bir rol oynamışlardır. "*Yıldızları karanlıkta gökteki atalarının kamp ateşlerine benzetir, onlara bakarak yol bulurlar.*"¹ Braem kitabında bir Kam'ın ağzından şu sözleri söyler "*Gök-yüzünde sizin dilinizde 'Samanyolu' diye adlandırılan o resme, biz 'orman insanların (burada atalardan bahsedilmektedir) kardaki ayak izleri' diyoruz. Hâlâ atalarımızın ruhlarını çeken en yüce yaratıklar yürürdü oradan yukarı. Ve bazı geceler onlardan biri yanımıza düşer*". Tüm bu sözlerden anlaşılacağı üzere, yol gösteren atalar ile yıldızlar hep birbiriyle bağlantılı görülmüştür.

⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan sonra Mevlevîlik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 411.

¹ Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

Kutup yıldızına gelirsek; kutup yıldızına Tanrıci Türklerde büyük önem verilmektedir. Kutup yıldızı, Türk'ün uzay ile ilgili, kozmolojik düşünce düzeninin temel noktasını meydana getirir. Gökteki Güneş'in, yıldızların ve hatta bulutların hareket etmesi, insanlara göğün bir eksen etrafında döndüğü hissini vermiştir.

İçinde bulunulan dünya da bu eksene bağılı idi. Yani dünya demir kazık ile gök eksenine bağlanmaktaydı ve bu ekseni de Gök Tanrı ile ilgili simgesel bağı malûm olan Kartal korumakta idi. Zaten bilmekteyiz ki göğün üst katında, efsanevî çift başlı bir kartal bulunduğuna inanılmaktadır. Onlarla birlikte dünya da dönüyordu. Ama en önemli olan göğün dönmesi idi.

Türklerde ortasından bir eksenin geçtiğı bir dünya tasarımı vardır. Dört ana yönün birleştiğı düşünölen merkezde bir dağ ve üzerinde dünya ağacı bulunur.

Bunlar dünyanın eksenini teşkil etmekte idi. Dünyanın eksenini teşkil eden dağın üstünde yükselen dünya ağacı kutup yıldızının oluşturduğu eksene bağlanır. Bütün gezegenler ve burçlar, Kutup yıldızı ekseninde dönerlerken, dünya hem kendi etrafında hem de bu Kutup yıldızının ekseninde döner. Çünkü Dünya, Kutup Yıldızı'na dünyanın ortasında bir demir dağın üstünde Kutup Yıldızı'na kadar uzanan bir demir ağaç ile bağlanmıştır.

Yer ve Gök yaratılırken, bu ağacın da tohumları atılmıştı. Yer ve gök gelişip de, büyüdükçe; bu ağaç da büyümüş ve yerle gök arasına gerilmişti. Kutup yıldızı bu ağacın tepesindedir. Gök ve bütün uzay da, bu ağacın ekseninde döner. Dört yönün merkezinde yer alan demir dağ, Ötügen dağıdır. Bu dağ dünyanın eksenini oluşturan dağıdır. Ötügen dünyanın tam merkezinde, doruk noktasının altında, ayrıcalıklı bir noktada yerleşmiştir. ²

Türkler evrenin döngüsel işleyişini çözmüşlerdi. On iki hayvanlı Türk takvimi, on iki gezegen burcun, dönüş sürelerine göre kurulmustur. Bu takvimdeki sembolik hayvanların, ekseninde döndükleri merkez, göğün ve yerin merkezi idi.

Türkler, Dünya'nın ve göğün bir merkez etrafında döndüğünü düşünerek, Dünya'nın merkezine yer göbeğı ve buna karşılık olmak üzere göğün merkezine de gök göbeğı, bazı yerlerde de göğün kapısı demişlerdir. Bu nokta, Kutup Yıldızı'nın bulunduğu yeredir. Kutup Yıldızı göğün göbeğı olup, yerin göbeğıyle kozmik eksen aracılığı ile birbirine bağlanır. Yer ve göğün göbeğı merkez niteliğindedir ve merkez olmak kutsal olmayı beraberinde getirir. Çünkü merkez kattan kata geçişe imkân sağlayan bir yerdir. Eliade'ye göre, ³ merkez, insan ötesi bir varoluşun sindiğı bir uzay parçasıdır ve böyle bir deneyim o bölgede yaşandığı

² Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 107.

³ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s. 291.

için orası merkez olarak kabul edilmiştir. Tam o noktada mutlaka yukarıdan, aşağıdan ya da her ikisinden gelen ve orta dünyaya ait olmayan bir şey kendini göstermişti.

Zaten kutsallığın kendini gösterebilmesi, Tanrıci telâkkiye göre kattan kata geçiş ile mümkündür. Türklerde her insan konutunda bir orta direk bulunur ve bu direk eksenî simgeler bu direk sayesinde her ev dünyanın eksenine yansıtılır; böylece her ev, katlara seyahatin yapılabileceği kutsal mekânlar hâline getirilmektedir. Kubbeli bir çadıra benzetilen gökyüzünün ortasındaki bu yıldız, çadırın ana direğinin yurdun kubbesini tuttuğu gibi gök kubbeyi tutmaktadır. Bunun için kutup yıldızına 'demir kazık' adını vermişlerdir. Uygurlar ise Altın Kazık demişlerdir. 'kazık' benzetmesinin kullanılmasının sebebi kutup yıldızının kımıldamadan yerinde durduğunun düşünülmesindendir. Türkler, sabit olmasından ötürü, göğün ve bütün âlemin kutup yıldızı etrafında döndüğüne inanmışlardır.

Uzaydaki bütün yıldızlar, tıpkı bir at gibi ona bağlanmış ve onun etrafında dönerler. Ana eksen olan kutup yıldızıyla ona bağlı tüm diğer yıldızların arasındaki bağlar koparsa, birtakım korkunç olayların ortaya çıkacağına inanılır. Tüm yıldızlar, yıldız kümelerinin ve gezegenlerin, gök ve yerle ilişkisini kutup yıldızı sağlar. Göğün beşinci katında bulunan Kutup yıldızı, aynı zamanda yerden göğe açılan bir kapı veya pencere gibidir. Kutup yıldızının bulunduğu yerden, Kam'lar Tanrı ile iletişim kurarlardı. Gök âyinlerinde bilinmektedir ki Kam'ların çoğu, kutup yıldızının ve göğün kapısının bulunduğu beşinci kattan yukarısına çıkamamaktadır. Buradan Tanrısal âlemle iletişime girilmektedir. Bu kapıyla birlikte ruhlarla ait Tanrısal âlem başlamaktadır.

Roux'da bu konuya değinmiştir ve şöyle demiştir: Türklere göre, *"Gök, yer ve yer altı olmak üzere, 'üç dünya' vardır. Evrende üst üste duran bu üç dünya merkezlerinden geçen bir eksenle birbirlerine bağlı oldukları için de birinden ötekine geçilebilir. Bu geçişi Kam'lar, serseri ruhlar, ölülerin ve kurban edilen hayvanların ruhları ile sayılamayacak kadar çok sayıdaki diğer ruhlar ve esas olarak kuşlar, ayrıca denizlerin dibinde kaybolan balıklar gerçekleştirebilirler."*⁴

Ayrıca, Türk mitolojisinde Kutup yıldızı, parlaklığıyla ve göksellikle bağdaştırılır. Tanrısal ışıkla gönderilen bazı kişilerin üstlerinde bulunan objelerin parlaklıkları kutup yıldızına benzetilir.

Bütün gezegenlerin dünya ve burçların, Kutup yıldızı etrafında dönmesi; gök âyinlerinde kutup yıldızının merkez alınması ve sembolik olarak temsil edilmesi; bu âyinlerde Kam'ın kutup yıldızının ve göğün kapısının bulunduğu beşinci kata ulaşarak, ruhlar ve Tanrısal âlemle iletişime girmesi; Kutup Yıldızı'nın ancak Tanrı'nın

⁴ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 109.

katında özel olan insanların ulaşabileceği göğün kapısı niteliğinde olması; yerden göğe açılan bir kapı gibi tasavvur edilmesi; Kutup Yıldızı'nın bulunduğu yerde meydana getirdiği kapıdan veya pencereden, Kam'ların Tanrı ile iletişim kurması; bu kapının insanlar dünyası ile gökteki ruhlar dünyasının bir sınırı olması nitelikleri Mevlevîlikte kutupluk mertebesiyle yaşamaya devam etmiştir.

Bilgi ve olgunluğa erişen, bilgileriyle etrafı aydınlatır duruma gelen özel insanlara kutup denilmiştir. Kutupluk, tasavvufta en yüksek aşamadır. Arapça olan bu sözcüğün anlamı, dönen bir tekerleğin dingili demektir. Nasıl tekerlek dingilin çevresinde dönerse, nasıl ki Türklerin anlayışıyla evren Kutup'un etrafında dönerse, irşad arayan kişiler ve gizemsel evren kutup aşamasındaki kişilerin çevresinde döner. Yani evren, insanlar tarafından temsil edilen bu kutupların çevresinde dönmektedir. O kişi, kutup yıldızı gibi değişkenlikten arınmıştır ve sabittir. Bu niteliği ile de rehberdir, yol göstericidir. İnsanlar ona bakarak yollarını bulurlar. O kişi, aydınlanmıştır. Bu sebeple parlaklığı göz kamaştırır. Kutup aşamasında olanların en büyüğüne de 'Kutb-ul aktâb' (Kutuplar kutbu) denir.

Aynı Kam âyinlerinde olduğu gibi kutbun temsiline Mevlevî âyinlerinde de rastlamaktayız. Mevlevî âyinlerinde kutup noktası denilen bir yer bulunmaktadır ve *"Şeyh efendi, semâ ederek hatt-ı istiva üzerinde yürür ve "kutup noktası" denilen yerde, meydanın ortasında, avizenin altında semâ eder, orada direk tutar. Burası hatt-ı istivanın ortası ve semâhânenin merkezidir. Burası Mevlânâ'nın ve onun yolunu takip eden, temsil eden Çelebileri, temsil eden kutbun yeridir. Şeyhin burada semâ etmesi kutba niyabet yoluyladır."*⁵ Şeyh kutup noktasında döner. O hakikatin kutbudur. Şeyhin etrafında semâ edenler aynı Tanrıci Türklerin tasavvurundaki tüm gezegen ve burçların kutup yıldızı etrafındaki dönüşleri gibi oldukları yerde dönerler.

Mevlevîlikte yine Tanrıcılığın terminolojisine uygun düşecek şekilde, semâ'da, bükülmediği, aynı yerde kalıp, aynı mihver etrafında döndüğü için, sol ayağa direk denir. Aynı noktada dönen ve sağa sola kaymayan, yürümeyen semâzene 'direği güzel' denir.

Tuz

Eski Türkler, çadırı kötülüklerden arındırmak için çadırın etrafında dönerek her tarafa tuz serper. Ayrıca nazar, 'göz' değmiş birinin üstünde bir tutam tuz dolaştırılır, sonra tuz ateşe atılır. Eğer ateşe atılan tuz pat pat diye ses çıkarırsa, göz değdirenin kötü enerjisi yanarak ölmüş demektir. Böylece nazar önlenmiş olur.

⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Mevlevîlikte de bazı uygulamalar tuzun arındırıcı özelliği olduğu fikrinden kaynaklanmıştır. Mevlevîlerde, sofrâ ve sofrâ usul ve âdâbı çok önemliydi.

Mevlevî sofralarında tuzun önemli bir yeri bulunmaktadır. “*Mevlevîlerin yemek sofralarına somat’ denilir. Somatlar yerden 20-25 cm. yüksekliğinde, tah-tadan yapılmış sofralardır. Bu sofralar, tekkelerde ‘meydan-ı şerif’te ya da yemek-hane olarak ayrılmış bulunan yerlere kurulur; yemek zamanı somatlar üzerine ekmekler ve kaşıklar dizilir ve herkesin önüne bir tutam tuz konur. Yemeğe başla-madan önce, sağ el işaret parmağının ucuyla tuza banılır; yemeğin sonunda da yine özdeş yöntemle tuz alınır.*”¹ Günümüzde özellikle iftar sofralarında orucu tuz ile açmak bir gelenek hâlinde hâlen özellikle batı yörelerimizde sürmektedir.

İsim

İyi Ad Devlettedir. ^{1-A}

Kişilerin hayatlarında çocukluk ile gençliğini birbirinden ayıran, bazı önemli çağlar vardır. Bu çağlardan en önemlilerinden biri de ‘İsim Koyma Töreni’ olarak bilinir. İsmi olmayan bir çocuk, henüz yetişkin bir genç sayılmaz. Eski Türk Gelenekleri’nde bir gencin isim alabilmesi hiç de kolay bir şey değildi. Gerçi baştan geçici bir isim çocuğa verilse de, o gence asıl ismi, gerçekleştirdiği bir başarı sonucunda, o başarısına uygun bir isim daha sonradan ona verilmekte idi. Hatta çeşitli başarılar elde eden ve toplumda ileri çıkan gençlere her yeni başarılarından sonra yeni bir isim daha verilirdi.

Türklerin bu âdetleri o devirle ilgili tarihî kayıtları tutan Çinlilerin işini de bir hayli zorlaştırmıştır. Bu nedenle de o devirle ilgili tutulan Eski Çin Kayıtları’ndaki önemli mevkillerde bulunan, toplumun ileri gelen liderlerin ve özellikle de Kağanların birden fazla olan isimleri, karışıklıklara neden olmuştur. Kimin kim olduğunu anlamak, tarihî kayıtlarda bazen çok büyük bir güçlük yaratmıştır.

Bu gelenek Osmanlı’da da sürmüş, Sultan Mehmed’e İstanbul’u aldıktan sonra Fatih adı verilmiş ve bu ad Mehmed adının çok önüne geçerek anılmıştır.

Aynı şekilde Sultan Süleyman’a da devlet geleneğine getirdiği yazılı kanunlar ve bunları yürürlüğe koymasından ötürü verilen Kanunî adı Süleyman adının önüne geçmiştir. Bu tür örnekleri çoğaltabiliriz.

¹ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

^{1-A} Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1999.

Ayrıca Osmanlı zamanında, örneğin Makedonya gibi batı bölgelerdeki Türkler, çocuk belli bir yaşa gelene kadar (örneğin, erkeklerde sünnet olana kadar) ona isim vermez, yaramaz, şakacı gibi isimlerle çağırır, çocuğun karakteri ortaya çıkınca ona bir büyüğü kalıcı ismini verirdi.

Bu gelenekten şu sonuç çıkarılmalıdır. Eski zamanlarda 'isim', düşünüldüğünde günümüzün nüfus kağıdı değerindedir ve görülmektedir ki, eskiden kendini, kendi varoluş sebebi yetenekleri ile gerçekleştirememiş ve bu kendine özgü nitelikleri kullanarak toplumuna faydası dokunmamış insana, isim yani nüfus kağıdı verilmiyor ve toplumun bir parçası olduğu ve hatta var olduğu tescil edilmiyordu.

Roux bu hâdiseyi şu sözlerle ifade etmiştir *"Eski Türklerin, hayatlarının önemli olaylarından biri olan er-at şeklindeki bir erkek adını aldıklarında bunu mezar taşları üzerinde belirtmekte kusur etmedikleri ve bu ismin sosyal hayata katılmalarını sağladığı ve onlara bir kişilik kazandırdığı konusu kesinlikle doğrudur. Bu ismi alamadıkları zaman, sanki var olmamışlar gibi davranıldığı da doğrudur. Bir Altay öyküsünde, bir öksüzün ne babası, ne annesi, ne giyeceği, ne yiyeceği, ne de atı vardır. Onda eksik olan tüm bu varlıkları kolaylıkla elde edebilir. Fakat bir ismi de yoktur ve ancak Tanrı kendisine bir isim verebilir."*²

Eski Türk geleneklerindeki bu âdet, bütün Türk Efsanelerinde kendisini gösterir. Ancak Oğuz Kağan bu tarife uymayan tek Türk Efsanesi olarak karşımıza çıkar. Çünkü Oğuz Kağan yaptığı bir başarıdan dolayı bu ismi almamış, kendi ismini doğuşundan kısa bir süre sonra yine kendisi vermiştir. Yani Oğuz Kağan, ismini bilerek, başka bir deyişle, dünyaya gönderilme nedenini ve bu yaşamındaki vazifesini, daha net ifade ile kendini bilerek doğmuştur. Bu da onun 'Gök-Tanrı' tarafından gönderilmiş lider olduğuna bir işaret kabul edilmiştir.

Ak Din'de insanın adı ne kadar güzel ise, o şahsın hayatta o derece mutlu olacağına inanılırdı. İsmi, genel olarak kişinin hayatı üzerinde belirleyici olduğu inancı hâkimdir. İsim sadece sosyal bir kişiliği temsil etmez, majik anlamda bir kudreti de ifade eder. İsimde kudretli bir gücün yattığı düşünüldüğü için, çocuğu olup da daha fazla olmasını istemeyen kadınlar son çocuklarına yeter, yetiş, imdat anlamında isimler koyarak, bir daha çocuk olmasını engellemeye çalışırlar. Yani çocuğun isminin hayatı üzerinde büyük bir etkisi vardır.

Görüşme yaptığım Kazaklar bana bu konuda şöyle bir bilgi vermişlerdir: 'Artur ismi Türklerde kullanılan bir isimdir. Birine kızınca ART TUR dersin,

² Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 1999

uzak dur demektir. Çok çocuk doğuran kadın ‘yetiştir yeter’ anlamında son doğan çocuğuna Artur ismi koyar ki bir daha çocuğu olmasın.

İslâm'dan sonra Türklerin çocuğa isim koyma işini âdeta ilâhî ve törensel bir niteliğe büründürmeleri de bu inancın devamıdır. Çocuğa ismi konulurken, ezan okunarak üç defa ismi söylenmeye başlanmıştır. Çocuğa ismi, üçüncü gün çıkarken, tan vaktinde, kibleye dönülerek konulur. Çocuğa en geç kırk gün içinde yeni bir isim konur. Görüldüğü gibi, bu isim koyma usulünün her yerinde Şamanî geleneğin izi bulunmaktadır. Ölen birisinin ismi yeni doğan bir çocuğa verilecek ise, ölenin kırkı çıkmadan isim verilmez. Yeni doğan çocuğa ölenin tam ismi, tamamen aynı ismin verilmesinden kaçınılır.

Ayrıca Türk isimlerinde erkek, kadın farkı yoktur. Bir isim bazen anlamından dolayı kadına da erkeğe de verilebilir. Bu, yaşantıda ve dimağlarda kadın erkek farkının olmamasının dile bir şekilde yansımasıdır.

Hayattaki tüm önemli aşamaların yeni bir isimle taçlandırılmasını Kam olma sürecinde de görmekteyiz. Bunun bir örneğini şöyle görmekteyiz "Çiçek hastalığına yakalanan bir Kam üç gün bilinçsiz ölü gibi yatmış, öyle ki üçüncü gün az daha ölü diye gömülüyormuş. Sırta ermesi de bu süre içinde olmuş. Denizin ortasına götürüldüğünü hatırlıyormuş. Orada hastalığın (çiçek hastalığı) sesini işitmiş, kendisine şöyle diyormuş: 'Suyun efendilerinden Şamanlık yapma yetkisi alacaksın Şamanlık adın DALGIÇ olacak.'

İsim o kadar önemlidir ki, yaratıcının, gök börünün ve daha bir çok kutsallık atfedilen şeylerin isimleri dile alınmamaktadır. Bundan kaçınılmaktadır. Ayrıca ismi zikretmek kişiyi veya ruhu çağırır. Öyle ki *"kötü ruhların isimlerini söylemekten bile kaçınılır. Çünkü yine genel inanışa göre bu ruhların isimlerinin söylenmesi, onlarla irtibata geçmeye neden olmaktadır."*⁴

*"Eski toplumların birçoğunun geleneklerinde, herhangi bir kişinin ismini bilen, o kimseye majik etki yapabilme kudretini de elde etmiş sayılırdı. En eski dinsel metinlerden olan Popol-Vuh'ta da bu açıkça ifade edilmiştir. Örneğin bir Kızılderili, beyaz olan birine ismini söylerse bu çok büyük bir itimadın işaretiydi. Çünkü isim de o kişinin bir parçasıydı ve hatırlanacağı üzere her parça bütüne aitti."*⁵ Bu konuya Braem,⁶ kitabında değinmiştir. Usta ve cıracak Şaman arasındaki ilişkiyi anlattığı kitabında ustasının ismini öğrenmek isteyen Kam adayı arasında şöyle bir konuşma geçmektedir; *"Birine isim vermek, ona hükmetmek anlamına gelir. Beni bir isimle çağırılmalarına çok ender izin veririm. Ama asla unutma: Püsküllü' elbisemin üstüne dikilmiş birçok*

⁴ / ⁵ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

⁶ Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

isim taşıyorum. Onlar beni yalnızca süslüyor ve hiçbiri benim gerçek benliğime değmiyor... Ben adı söylenemeyen biriyim, senin öğretmeninim. Beni usta diye çağır. Henüz gerektiği kadar hazır değilsin."

Mevlevîliği incelediğimizde bu gelenekten izlere de rastlamaktayız. Asıl adı Muhammed olan Muhammed Celalleddin'e, Mevlâna adının verilmesi babası Bahaeddin Veled'e de Sultanü'l-Ulema unvanının verilmesi ve kendi isimlerinden ziyade sonradan aldıkları isimlerle yaşamaları ve anılmaları da bu geleneğin bir izidir. Adeta o ilk isimleri kullanımdan kaldırılmıştır ve yaşamında kendi nitelikleriyle elde ettikleri bu yeni isimleri bundan böyle onların gerçek isimleri olmuştur.

Buna ek olarak bilmekteyiz ki Mevlevî dergâhlarında yemek pişiren dedelere âteş-bâz denilirdi. Fakat Âteş-bâz kelimesi, Hz. Mevlâna'nın aşçısı Şemseddin Yûsufun özel ismi olmuştur. İsim konusunda ortaya çıkan bu yapı, eski Türk felsefesiyle bağlantılıdır. Bu örneklerden, Türk topluluklarında, içinde yatan nitelikleri ortaya çıkararak toplumuna o nitelikler doğrultusunda hizmet vermeye başlayan kişiye, bu, kendini gerçekleştirme basamaklarında ona yeni isimler verilmesi ve eski isminden ziyade bu ismin önem taşıması geleneğinin, tasavvuf sistemi içerisinde yaşamakta olduğunu buradan görmekteyiz.

Ayrıca Mevlevîlerde salık, Allah adını bir kağıda yazıp yüksecik bir yere koyar, abdest alıp temiz elbisesini giyerek iki rekat namaz kılar ve nefesini tutarak, yani sık sık nefes almayarak kalben zikre başlayarak o isme bakar. *"Buna devam ede ede isim, sahibinden ayrı sayılmadığı için Tanrı'ya nazır olur, yani onu görür ve mümarese sonucunda her yerde o adı, yani adın sahibini görmeye başlar, görüş de oluşu meydana getirir."*¹ Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi isim kişi ile özdeş sayılır ve Tanrıca inançla paralel bir şekilde büyük önem taşır.

Nazar

El, adamı gözü ile yer 1

Nazarlık: Genel olarak baktığımızda, nazarlık denilen nesne, etki gücü veren herhangi bir gücün simgesidir.² Tabii nazar boncuğunun içerdiği kuvvet Ergun Candan'ın da (2004) belirttiği gibi hem şeklinden hem de yapıldığı maddeden ileri

¹ Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan kültür Vakfı, İstanbul 1999.

² Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 1999

gelmekteydi. Hatta yapıldığı maddenin önemi çok büyüktü. Kalafat 3 göz boncuğuna yürek boncuğu da denildiğini ve boncuğun kalp şeklinde olduğu bilgisini bize vermektedir. Boncuklar üç veya dokuz adet olarak kullanılır. Bugün nazar boncuğu diye adlandırdığımız koruyucu tılsım, eskiden ve hâlâ Orta Asya'da bir çok yerde 'Gök Gözü' ismi ile anılmaktadır. 'Gök Gözü' kavramını incelersek şu sonuca varırız: Gök ilâhî bir renktir, Tanrı'nın sıfatıdır, onu tanımlar. 'Gök Gözü' ilâhi kaynaklıdır âdetâ Gök Tanrı'nın gözüdür ve bu nedenle de ona bakan kem gözleri etkisiz hâle getirir.

İslâmiyet'ten sonra 'Gök Gözü'ne bağlılık halktan silinmemiştir. Ama ona yüklenen ilâhî anlam ondan geri alınmıştır. Göz boncuk olmuştur; gök ise mavi. 'Gök Gözü'nün ismi 'mavi boncuk'a dönüşmüştür. İlahî bir anlam ifade eden gök kelimesinin yerini, maddî nesnelerin rengini belli etmek için kullanılan mavi kelimesi almıştır. Göz yerine de boncuk denmeye başlanmıştır. Çünkü artık Gök Tanrı terk edilmiştir.

Kam, nazara uğramış kişiye, kişi, fikren, mânen ve fiziken temizlendikten sonra ancak bu safhadan sonra kam, kişiye nazar boncuğu vermektedir. Nazar boncuğu, kötü nazarın boncuğa çarpıp geri dönmesini sağlamaktadır. Nazarı üstten atabilmek için tütsü de kullanılır. Kalafat'ın 4 verdiği bilgilere göre, nazar ettiğinden şüphe edilen kimsenin giysisinden bir kumaş parçası alınarak tütsü yapılır. Hakasya'da Erdem isimli bir ot yakılır. O'nun tütsü dumanının kötü enerjileri kovduğuna inanılır. Kalafat, bu 'Erdem' diye bilinen ot, yaş, taze olarak da bu amaçla kullanılır demektedir.

Mevlâna'da da nazar inancı devam etmektedir. Mevlâna Mesnevisinde nazarı şöyle tarif etmektedir: *"Ey Tanrı peygamberi, o mecliste öyle adamlar vardır ki gerges kuşlarına bile nazar değirir onları öldürür. Nazarlarından, kükreyen aslanın bile kellesi yarılır, inlemeye başlar. Ölüm gibi, güçlü deveye nazar değirir, sonra arkasından köleyi; 'yürü, bu devenin yağından satın al diye yollar. Köle deveyi sakatlanmış görür. Atla beraber koşan o deve hastalanmış, başı kesilmiştir.' Şüphe yok ki hasetle, kötü gözle, feleğin dönüşünü, yürüyüşünü bile başka bir tarza döndürürler. Kötü gözün ilacı iyi gözdür. İyi göz, kötü gözü ayağının altına alır, yok eder. İleri gidiş, rahmetin sıfatıdır, iyi göz de rahmetendir. Halbuki kötü göz, kahır ve lanetten meydana gelmedir. Tanrı'nın rahmeti gazabından üstündür. Bunun içindir ki her peygamber, kendi zıttına üst olmuş, onu mat etmiştir. Çünkü o peygamberi rahmetin neticesidir. Zıddıysa kötü yüzlüdür, kahır neticesidir. Kazın hırsı birdir, bunun hırsıysa tam elli kat fazladır.*

3 / 4 Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay. İst. 2004.

*Şehvet hırsı yılandır, mevki hırsı ejderha. Kaz hırsı, boğaz vecima şehvetinden meydana gelir. Fakat baş olma hırsında bu şehvetlerin tam yirmi tanesi toplanmıştır. Mevki sahibi, mevkii yüzünden Tanrılıktan dem vurur. Tanrıyla ortak olmayı tamah eder, nasıl af edilebilir? Ademin işlediği küçük kusur, karın ve cima yüzünden oldu. Fakat iblisin suçu, ululuktan ve mevkii yüzündendi."*⁵

Seyahat

Kam adayının veya bazı Kam'ların bir bölgeden başka bir bölgeye sürekli seyahat ettiklerine de şahit olunmuştur. Braem 1 bir Kam'ın bulunduğu yerde her şey harika dahi olsa, bir şeyin onun ruhunu huzursuz edeceğini ve içinden bir sesin tekrar yollara düşmesini söyleyeceğini, böylece Kam'ın hiç tanımadığı bilmediği yerlere doğru seyahate çıkacağını anlatır. Buralarda Kam yardımı ihtiyaç duyulduğunda insanlara yardımcı olur ve yine onun ifadeleriyle; *"Oradaki insanlar uzaklardan gelen bu adamın, Ateşin Efendisi bir Kam olduğunu anlarlar ve kendilerini koruyacak ve kollayacak iyi bir ruh olduğuna inanırlar"*.

Dünyanın farklı bölgelerinde farklı enerjiler vardır. Kendisine uygun olan enerjiyi bulmak isteği bu yolculukların bir nedenini teşkil edebilir. Ayrıca bu yolculukların daha çok Kam olma süreci içerisinde gerçekleşmesi onun kendini keşfetmek için çıktığı içsel yolculuğunun dışa yansımaları olarak görülebilir ve kendi olgunlaşma süreci içerisinde önemli bir etkisi olmuş olabilir. Şems de çok seyahat eden ve seyahatler imkânıyla sırları çözebileceğini düşünen bir yapıya sahip idi. Mevlevîliğin bir kolu hâlinde gelen Şemsîler de toplu bir hâlde daima gezmeleriyle ünlüdürler.

Mevlevîlikte de intisap edene mutlaka bir seyahatin yüz göstereceği kanaati vardır. Bundan başka, tarikata karşı işlenen suçlardan ötürü verilen cezalardan en yaygını 'seyahat etmek' idi. *"Suç işleyip cezalandırıldıktan sonra suçun tekrarlanması veya tekke geleneğine çok ters gelen büyük bir suç olması hâlinde, Kazancı Dede, dervişin önce alınmış olan hırkasını sırtına verir ve ayakkabılarını, uç kısmı dışa dönük bir şekilde kapı önüne koyar; suç işlemiş olan da bunun dergâhtan uzaklaştırma cezası olduğunu bilir ve itirâz etmeden kapı eşiğini öperek dergâhtan uzaklaşırdı. Bu cezaya Seyahat Verme, halk dilinde Seyyah Vermek denirdi. Bu ceza, dervişin bulunduğu tekkeyi terk etmesi anlamına gelir, ama dervişin bir başka tekkeye gitmesini kısıtlamazdı."*²

⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt V.: 44-45.

¹ Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Mevlevîlikteki bu ceza Tanrıcılıkla bağdaşmaktadır. Çünkü bu ceza, olgunluğa erişmeyen bir ruhu eğitmek amacı taşır. Tanrıci felsefede de usta Kam'ların, Kam olma yeterliliğine ulaşabilmeleri için başvurdukları yöntemlerden biri, çırak Kam'ı seyahate yollamaktır. Bu süreçte kendini olgunlaştıracağına inanılırdı.

Pilav

Eskiden beri Türklerin bayram, Nevruz, ölüm yemeği gibi özel günlerde yer verdikleri, özel bir yere koydukları yemek olan pilâv, Mevlvî sofrasında da önemini korumuştur. Son olarak sofraya gelen pilâv, Özbek pilavı olurdu ve buna 'tekke pilâvı' da denilirdi. Sofrada gülbang ekseriyetle pilâv gelince çekilir. Gülbang çekilirken eller, parmaklar içeriye doğru bükük ve sofrayı tutar vaziyette sofranın kenarına konur. Gülbangtan sonra pilâv yenir.

Nevruz (Ergenekon Bayramı)

*Cihan halkı Nevruz bayramı ile sevinç içinde
Bugün benim bayramım da, Nevruzum da sensin! ¹ Şems-i Tebrizî*

Nevruz, sadece yeni yılın kutlanması değildir. Doğa ve insanın uyanışını ve arınışını simgeleyen çok boyutlu bir bayramdır. "*Nevruz Bayramı'nda ateşlerin yakılması 'arınmanın' ve 'uyanmanın bayramı' olmasından dolayıdır.*" ²

21 Mart'ta kutlanan Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri bu gelenekleri, İslâmiyet'le bağdaşmadığı için uzun süre Sünnî Müslümanlarca kabul görmemiştir. Fakat Mevlâna için Nevruz'un kutsallığını koruduğunu, "*Nevruz oldu, halk, Tanrı lütfuna ulaştı, herkesin ağzına tat geldi. Yine ırmağımıza can suyu geldi. Yine padişahımız (Tanrımız) köyümüze kondu.*" ³ şeklindeki ifadelerinden anlamaktayız. Nevruz (Ergenekon Bayramı) ile ilgili geniş bilgi yakında yayınlanacak olan *Türk Kültüründe Nevruz*, adlı kitabımızda verilecektir.

Şems Mevlâna'yı Neden Etkiledi

Mevlevîliği en çarpıcı ve bariz şekilde Eski Türk Dini'ne bağlayan öğe semâdır ve en doğru ve sağlam rivayetlere göre Mevlânâ'nın Şems'den önce

¹ Şems-i Tebrizî, *Makalat*, Çev. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Atac Yay., İst. 2006, s.234.

² Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

³ Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mesnevî*, Cilt VI., s. 77.

semâ etmediği, etse bile semâ'a düşkün olmadığı şeklindedir. *Sipehsâlâr*; "Mevlânâ'nın semâ usûlünde, ferecî kisvesinde olduğunu, destâr sarmada ise Şems'e uyduğunu ve Şems'in Mevlânâ'yı semâ'a râğbet ettirdiğini" yazar. Eflâkî Ahmed Dede, 'Menâkıbül Ârifin'de; "Mevlânâ'nın Şems'den sonra semâ'a râğbet ettiğini, bu hâlin ise dinin dış yüzüne bağlı kalan mutaassıpların kınamasına sebep olduğunu" yazar. Sultan Veled, *İntihânâme*'sinde, Şems gelmeden önce Mevlânâ'nın zâhid bir er olduğunu söyledikten sonra şunları yazmıştı: "Şemseddin, O'nu kendince seçmiş olduğu semâ'a davet etti. Şems'in emriyle semâ'a başlayınca, Tanrı lûtfuyla, evvelki hâline nispetle yüz kat daha ileri gittiğini gördü. Semâ etmesi ona doğru bir yol oldu. Semâ yüzünden gönlünde yüzlerce bağlar bahçeler bitti, gelişti.". Şems de; "Semâ'da dostu görme keyfiyeti olduğunu, erlerin semâ ederken kendi varlıklarından çıkacaklarını, Hakk'a ulaşacaklarını" söylüyor, "Semâ ehli, batıda bile olsa, doğudaki semâ'dan haberdar olur" diyor.⁴

Şems, vecd içeren semâ hakkında şunları demiştir:

"Tanrı erlerinde bu tecelli de ve rû'yet yani tanrısal belirti ve görüş, semâ (çalgılı zikir âyini) sırasında daha çok olur; onlar kendi varlık âlemlerinin dışına çıkmışlardır. Semâ, onları başka âlemlerden dışarı götürür, Hakk'a kavuşturur....Beş vakit namaz, Ramazan orucu nasıl farz is açlık ve susuzluk vaktinde yemek ve su ne kadar gerekli ise, bu semâ da hâl ehli erenlere o derece gereklidir. Çünkü onların yaşama zevkini artırır. Semâ ehli erenlerden biri Maşrık'ta semaa başlasa, öteki Mağrip'te harekete geçer. Bunların, birbirlerinin hâllerinden haberleri vardır."⁵

"...Bilmiyor musun ki, iyi ile kötü, kafirle Müslüman arasındaki fark, ancak onlara yani sema edenlere aşikar olur. Diyordu ki: 'Sen Tanrı'ya oynayarak mı erişebilirsin?' Dedim ki: 'Sen de oyna da Tanrı'ya eriş, iki adım sonra yetişirsin.'⁶

Şems, çocukluğundan itibaren, fikren ve ruhen hür bir derviş, kendinden geçercesine ilâhî aşka dalarak yaşayan bir şahsiyettir. Düşünen büyük bir beyin, özgür ve kudretli bir ruh, sıradışı, kurallardan ve ezberlerin dışında sınırlarda yürüyen coşkun ve sözünü esirgemez bir kişiliktir. Kökenlerinden gelen Tanrıci gelenek onu da bu şekilde olmaya zorlamaktadır.

Şems, dinî eğitim almış, İslâmî sahada söz sahibi bir zât idi. İslâm'ın ihtilâflı konularda çok iddialı ve alışkın olunmadık tarzda çok mantiki açıklamalarda

⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

⁵ / ⁶ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006, s. 38-39./ ⁶ s.377.

bulunan yetkin bir din bilgini idi. Şems, Erzurum'da öğretmenlik de yapmıştır. *Makalât*'ında bir çocuğa üç ayda Kur'an-ı Kerîm'i öğrettiğini anlatır.

Öyle görünüyor ki aynı ustasından teorik bilgiyi almış Kam adayının kendini gerçekleştirmesi amacıyla çıktığı seyahat gibi, Şems de üstadının hayatının sırlarını çözmek için artık kendisine yaptığı rehberliğin ötesinde bir arayış için seyahate çıkmıştı. Seyahati çok seven, ömrü seyahatle geçen Şems'e, Şems-i Perende (uçan Şems) denilir. Çok seyahat etmiş, bir çok erenle görüşmüş, tanışmış, onlardan feyz alarak olgunlaşmış olan Şems tasavvufî bilgi ve birikimi ile tasavvufun zirvesinde olan Mevlânâ'yı etkileyebilmiş onun çizgisinde belirgin izler bırakmıştır. Adeta Mevlâna demek Şems demek olmuştur.

Bazı kaynaklar *"Şems'in, geleneksel hayatın sınırlılıklarına hatta kişiye tasavvufun ilkelerini öğreten ve Allah'la veya keramet ehliyle özdeşleşmeyi öğreten klasik tasavvufta başkaldırdığı bilgisini bize vermektedir."*¹ Yani Şems, aynı kendi özgün niteliklerini kaynak kabul ederek, tekrar ve taklitten uzak sınırlarda tek başına dolaşma cesaretindeki bir Kam'ın içgüdüsüne yakın bir yapı sergilemektedir. Şems, daha çocukluk ve ergenlik çağlarında iken yaşıtlarından farklı bir yapı sergilemeye başlamıştır. Şems, aynı bir Kam adayında görülen özellikleri kendinde toplamış, coşkun bir gençtir. Duygu ve düşüncelerinde ileriye bakan tutumu ve özgün bir yapı sergilemesinden ötürü 'zamanın değer ölçülerini aşmak' iddasıyla tanımlanmıştır. Şems, çocuk Şems'i şöyle tanımlamaktadır:

"Henüz ergenlik çağına girmemiştım. Aşk deryasına daldım mı, 30-40 gün hiçbir şey yiyemezdim; istekten kesilirdim, günlerce açlığa susuzluğa katlanırdım. Bir gün babam bana çıkıştı, 'Oğlum, dedi, ben senin bu hâlden birşey anlamıyorum; bunun sonu nereye varacak? Bu davranışlar seni felâkete götürecekt.' Ben ona şu cevabı verdim: Baba! Seninle benim babalık ve evlâtlık ilişkimiz neye benzer bilir misin? Bir tavuğun altına tavuk yumurtalarıyla karışık bir de kaz yumurtası koymuşlar. Vakti gelip de civcivler çıktığı zaman bunlar hep birlikte analarının arkasına düşer giderler, yolda bir göl kenarına raslarlar. Kaz yumurtasından çıkan civciv hemen kendisini suya atar, bunu gören ana tavuk, eyvah yavrum doğulacak der. Çırpınmaya başlar. Halbuki kaz yavrusu neşe içinde suda yüzmektedir. İşte seninle benim aramdaki fark da böyledir."²

¹ Melahat Ürkmez, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihai Bütünleşme*, Nüve Kültür Konya, 2005.

² Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006, s. 10.

A.R. Arasteh'in *Mevlâna'da Kişilik Çözümlemesi* adlı kitabında belirttiği gibi *"O, otoritenin her çeşidinden kendisini özgürleştirir ve sadece diğerlerinin fikirlerini tekrar eden geleneksel âlimleri ve kelâmcıları sıkça tenkit etmeye başlamıştır. Diğerlerini kendisi için örnek almaktansa, gerçek benliğini keşfetmek için içe döner. Seyahatleri sonucu nihayet mükemmelliğe ulaşır. Yıllarca başarısız kalan, cana yakın bir ruh arayışından sonra, en nihayetinde, kendi potansiyel ruhunu bulduğu Mevlâna'ya rastlar."* Burada sayılan tüm niteliklerin ve tavırların Kam'da bulunması gereken temel nitelik ve tavırlar olduğunu görmekteyiz.

Melahat Ürkmez'e göre, Mevlâna ile tanıştığı vakit Şems, yetmiş yaşını geçmiş; Mevlâna ise elli yaşındadır. Bazı Avrupalı yazar ve ressamlar, Şems'i 14 yaşlarında sümbül gibi simsiyah saçlı bir oğlan gibi göstermişlerdir. Oysa tarihçe sabittir ki, Mevlâna, Şems ile buluştuğunda 50 yaşını geçkin idi. Şems ise Mevlânâ'nın yazdığı gazellerden anlaşıldığına göre pek yaşlı, yaşça yetmişini geçkin olduğu anlaşılmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı, bu hususta yaptığı bir incelemede: Mevlâna, Şems ile 62 yaşında buluştu, diyor. ² *"Mevlâna bu sırada 62 yaşlarında ise, Şems'in, hiç olmazsa 72 yaşını geçkin olması gerekmektedir."* ¹⁰

Şems ile Mevlâna arasındaki kuvvetli sevgi ve bağ manevîyata uzak veya cahil kişiler tarafından yanlış yorumlana gelmiştir. İkisi arasında cinsel yani sapkın bir ilişki olduğu iddasında bulunma cüreti gösterilmiştir. Oysa Mevlâna'nın eserleri okunduğunda Şems'le ilgili kendisine yakıştırılan sıfatların tam karşısında olan bir kişi olduğunu görmekteyiz. *Mesnevî*'de Mevlâna, bu gibi insanları melûn olarak nitelendirmiştir *"Bir iri adam bir oğlanı ele geçirdi. Bu adam bana kasteder diye çocuğun yüzü sarardı. Adam dedi ki 'güzelim emin ol...sen benim üstüme bineceksin. Ben korkunç görünsem de sen aldırış etme, bil ki ben bir ibneyim. Deveye biner gibi bin üstüme sür. İnsanların suretleri ve mânaları da işte böyledir. Dışardan adam görünürler. İçerden melûn şeytan."* ¹¹

Mevlâna, yine açıkça bu tarz insanlara ağır hakaretlerde bulunmuştur. *"Erlerin şehveti, erlerin hırsı, önden gelir, puştların hırsıysa ayıp bir şeydir, kötü bir yoldur. Erkeklerin hırsı öne aittir, puştların hırsı arda ait! O hırs erliğin kemâlidir, bu hırs rezalettir, soğuk ve kötü bir şeydir. Ah burada pek gizli bir sır var. Öyle bir sır var ki onu anlamak için Musa bir Hızır'a koştu."* ¹²

Mevlâna başka bir yerde de *"Hasılı, Tanrı büyüyle zaman zaman nice*

² İstanbul Üniversitesi, *Şarkîyat Mecmuası*, III: sayı, 1959

¹⁰ Melahat Ürkmez, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihai Bütünleşme*, Nüve Kültür Konya, 2005.

^{11/12} Mevlâna, *Mesnevî*, C.II., s. 242./ ¹² C.III.s. 185.

kişiler, karı gibi alta yatmışlardır. Büyücüler ona kuldur, köledir. Hepsi de yont kuşu gibi tuzağa düşmüştür. Kendine gel de dağlara benzer hilelerin nasıl baş aşağı olduğunu Kur'an'ı okuyup anla, sihri gör." ¹³

Mesnevi'de başka bir yerde de: "Bir oğlancı evde bir oğlan buldu. Onu başaşağı edip düzmeye koyuldu. Bu sırada o melûn, çocuğun belinde bir hançer gördü. Dedi ki: -Belindeki ne? Oğlan; - kötü düşünceli biri, hakkımda kötü düşünceye kapılırsa bununla karnını deşeceğim diye cevap verdi. Oğlancı; -Tanrı'ya hamdolsun dedi, iyi ki ben sana bir hile yapıp kötü bir düşünceye kapılmadım. Sende adamlık olmadıktan sonra hançerlerin ne faydası var? Yürek olmadıktan sonra bunda ne fayda var ki?" ¹⁴ ifadeleri kullanılarak yine bu gibi kişilere melûn sıfatı yüklemiştir.

Mevlâna ayrıca *"Erkekke kadın huyu oldu mu puşt olur, namussuzluk eder. Kadına erkek huyu verdi mi kadın, kadın arar, sevici olur"* ¹⁵ demektedir.

Başka bir hikâyede yine Mevlâna'nın sapkın ilişkilere duyduğu nefreti görmekteyiz:

"Bir gençle bir kösenin yolu, bir topluluğa düştü. Orada oturdular, konakladılar. O seçilmiş topluluk söze, sohbete koyuldu. Akşam oldu, hatta gecenin de üçte biri geçti. Bekçinin korkusundan o iki delikanlı, o bekâr odasında kaldılar orda uyudular. Kösenin sakalında dört kıl vardı. Fakat yüzü ayın on dördüne benziyordu âdetâ. Delikanlı çirkindi, Arka tarafına tam yirmi tane kerpiç yığdı. Bekârlardan bir oğlancı, gece vakti kalabalığın içinden kalktı. Yavaş yavaş yürüdü. İştahlı bir hâlde oğlanın yanına gelip kerpiçleri bir tarafa koydu. Çocuğa elini uzatınca çocuk, yerinden sıçradı. Hey dedi, a köpeğe tapan kimsin sen? Bu otuz kerpiçi neye buradan aldın? Herif dedi ki: Sen niçin o otuz kerpiçi yığdın? Oğlan dedi ki: Hastayım, zayıfım. Yatarken ihtiyata riayet ettim. Herif, hastaysan hastalıktan hararetlendiysen neden hastaneye gitmedin? Yahut bir esirgeyici hekimin evine varmadın? Gitseydin hastalıktan kurtulurdun. Çocuk dedi ki: Ben de bilmem nereye gideyim. Nereye gidersem bir derde uğruyorum. Senin gibi bir zındık, bir pis, bir dinsiz herif, baş ucuma bir yırtıcı canavar gibi gelip dikiliyor. En iyi bir yer olan tekkede bile bir an olsun aman bulmadım. Bir avuç bulgur aşısıyla geçinmeye çalışan derviş, gözlerinden meni akarak, elleriyle hayalarını sıkarak bana yüz tuttu. Namuslu oldun mu gizli gizli bakar,

¹³ / ¹⁴ Mevlâna, *Mesnevi*, c.V.s.38./ ¹⁴ c.V.s. 209.

âletleriyle oynarlar. Tekke böyle olursa artık halkın pazarı, eşek sürüsü ve hamların divanı nasıl olur? Var kıyas et. Eşek nerde namus nerde? Eşek korkuyu, ürkmeyi, ricayı ne bilir? Akıl kadının da emniyet ve adaletini diler, erkeğin de, Fakat akıl nerde? Tutar bu sefer de kadınlara kaçarsam Yusuf gibi sınamalara, fitnelere düşerim. Yusuf, kadın yüzünden zindana düştü, sıkıntılara uğradı. O bile böyle olursa artık ben, elli kere darağacına çekilirim. Kadınlar bilgisizliklerinden bana saldırırlar. Erkekler, canıma kastederler. Hasılı ne kadından kurtulabiliyorum ne erkeklerden. Ne yapayım bilmem ne onlardanım ben ne bunlardan. Ondan sonra oğlan, köseye baktı, dedi ki: O çenesindeki o iki kılla dertten kurtuldu gitti. Kerpiçten de kurtuldu kerpiç kavgasından da hatta senin gibi bir kahpe oğlu çirkin kart oğlanın saldırısından da." ¹⁶

Şems, Mevlâna'dan etkilenmesinin sebebini şöyle izah eder: "*Benim Tebriz'de Ebubekir adında bir şeyhim vardı, sepet örerd, ben ondan bir çok velâyetlere mazhar oldum. Fakat bende bir şey vardı ki, onu şeyhim göremediği gibi, hiç kimse de görememişti. Onu ancak Mevlâna gördü*" ¹⁷ diye buyurmasında gizlidir.

Bilmekteyiz ki Mevlevîlerin Kalenderilerle ve Bektaşîlerle çok ileriye giden bir kaynaşması olmuştur. "*Hacı Bektaş Vilayetnamesi*"ni yazan Uzun Firdevsi'nin; "*Şems'i ve Mevlâna'yı, Hacı Bektaş Halifesi sayması.*" ¹⁸ Şems ile Mevlâna'nın birlikteliğinin âlimlerce değil cahillerce sorun hâline geldiğinin bir kanıtıdır.

"*Bir kısım Konyalıların 'Mevlâna da o kadar akıl yok mu ki bir Tebrizlinin peşine düşmüş?*" ¹⁹ şeklindeki ve 'bilginler sultanı Bahaddin Veled'in oğlu nasıl bir Tebrizlinin uydusu olur' tarzındaki kıskançlık dolu ve yüzeysel olduğu kadar da cahilce tutumlar tatsız sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.

Ayrıca 'Mânakıb-al-Arifin'le Sultan Veled'in *Mesnevî*'lerinde Sultan Veled'in babasından önce ve onun emriyle Şems'e intisab ettiği, ondan sonra da babasına tabii olduğu açıklanmıştır. Hatta, Şems birgün "*başımı Mevlâna'ya verdim, sırrımı Sultan Veled'e*" demiştir. ²⁰ Bu bilgiler bize iki âlimin birlikteliğinin meşruluğunu ortaya koymaktadır.

¹⁵ Mevlâna, A.g.e. Cilt VI., s. 237.

¹⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt VI., s. 306-308.

¹⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap, İstanbul, 1983, s. 207.

¹⁸ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006, s. 18.

¹⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap, İstanbul, 1983, s. 209.

Mevlâna'nın bir oğlu Sultan Veled, Şems'e bu kadar bağlılık ve iltifat gösterirken, hatta Şems gittiğinde onun Konya'ya geri gelmesi için ikna etmek üzere peşinden gitmişken diğer oğlu Alaaddin'in Şems'e âdeta düşman olması ve ona karşı halkta düşmanlığı perçinlemeye çalışması oldukça dikkat çekicidir.

Bunun sebebini, Mehmet Nuri Gençosmanoğlu'nun verdiği bilgilerden az çok çıkartabilmekteyiz. Konyada iken onun rahat yaşayabilmesi için evlâtlık gibi evde yetiştirilmiş olan Kimya adındaki genç ve güzel bir kızı Şems'le nikahlamışlardır. Bu kıza karşı ilgi duyduğu bilinen Mevlâna'nın oğlunun düşmanlığının sebebini bu olaya bağlamak mümkündür. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu (2006: 28) bu konuya şöyle izahat getirmiştir:

"Alâeddin, Şems ile, Kimya'nın özel harem dairelerine teklifsizce ve hiç bir izin almadan girer çıkar ve bu yüzden Şems'in haklı ihtarlarına uğrarmış. Gerek gördüğü bu hakaretlerden, gerek daha önce Kimya'ya gizli bir ilgi beslediği sanılan genç Alâeddin'in Şems'i bir düşman, bir engel gibi görmesinden dolayı araları çok açılmış. Şems, bunu Mevlânâ'ya sezdirmemek için çok tahammül göstermiş fakat son zamanlarda bardağı taşıran bazı olaylar olmuş. Şems'in ortadan kayboluşu hâdisesinde onu yok etmek isteyen bir güruhun başında Alâeddin Çelebi'nin bulunduğu bahsedilen bazı tezkere-ciler, şüphe yok ki sonradan uydurulan komplo masallarının tesiri altında kalmışlardır"

Halkın bir kesiminde Şems'e karşı olumsuz bir tutum oluşmuş olsa da bu düşmanlık Şems'in öldürülmesine kadar gitmemiştir. Asım Efendi'nin ²⁰ araştırmalarına göre Şems, Tenrizde ölmüş ve Gecil Kabristanı'na gömülmüştür. Şems'in öldürülmesi rivayeti Efkâki'nin anlattığına göre şöyledir: Sultan Veled şöyle demiştir: *"Bir gece Şemseddin halvette Melânâ ile birlikte otururken bir adam dışarıdan Şems'i çağırır. Şems, hemen yerinden fırlar ve Mevlânâ'ya, 'Beni öldürmek istiyorlar, der. Bir süre durduktan sonra, 'İyi bilin ki madde ve mâna âlemi Allah'ındır, diyerek çıkar. Kapı dışında pusu kurmuş olan yedi kişi bu fırsattan faydalanarak, hemen bir bıçak saplarlar. Şems o sırada öyle bir nâra atar ki saldırganların hepsi kendinden geçmiş olarak yere serilirler. Kendilerine geldikleri zaman da birkaç damla kandan başka hiçbir iz ve eser göremezler."* ²¹

Bu rivayet, Mehmet Nuri Gençosmanoğlu'nun da belirttiği gibi Mevlâna'nın şiir ve gazelleriyle, Sultan Veled'in *Mesnevi*'sinde yazdıklarıyla asla desteklenme-

²⁰ / ²¹ Şems-i Tebrizi, A.g.e. 2006, s. 29./ ²¹ s. 23.

mektedir. Böyle bir olay olsa bunun izlerini hem Mevlâna'nın hem de Sultan Veled'in ifadelerinde bulmamız gerekirdi. Böyle bir olay vukuu bulsaydı Şam'a Şems'i bulmak için gidilmesinin de bir mantığı olmazdı. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu (2006: 23) bu rivayetle ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: *"Eflakî, eserini Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi zamanında yazmıştır. O zamana kadar halkın hayal gücü ile yarattığı bu efsaneyi doğru sanarak kitabına geçirmiştir"*.

Şems'in alt yapısına bakarsak Uzun Firdevsî tarafından yazılan *Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyetnâmesi*'ne göre Şemşeddîn-i Tebrizî bir Hacı Bektaş halifesidir ve Mevlânâ'yı derviş yapmış, hatta bu yüzden âlimler incinmişlerdir. Şems'in ve Mevlâna'nın Hacı Bektaş halifesi olmasının konumuzla ilgili ayrı bir önemi vardır. Çünkü bugün bir çok araştırmacı tarafından da doğrulanmıştır ki Bektaşilik, İslâm'ı, Türklerin eski dini çerçevesinde içine almıştır ve o çerçeveye girmeyeni İslâm olarak Bektaşilikte bulmak oldukça zordur.

Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyetnâmesi'nden bir küçük alıntı yaparak Şems'in dahil olduğu Bektaşiliğin ne kadar çok Şamanî öge taşıdığını göstereceğim:

Kırşehir Sancak Beyi Nureddin Hoca'ya, Kadıncık Ana'nın kocası İdris'in kardeşi ve Hacı Bektaş'ın muarızı Sarı, Hacı Bektaş'ı şikâyet eder. Nureddin de bir nâib yollar. O sırada Hacı Bektaş, köyün aşağı tarafında Üçpınar denen yerde oturmaktadır (Üçpınar'da oturması oldukça ilginçtir. Çünkü Tanrıcuların bugün kutsal saydıkları ve gittiklerinde hacı oldukları yerde kadınbaşı Üç Sümer bölgesidir. Kadın nehrinin başladığı yer Üç Sümer olarak adlandırılmaktadır). Nâib, bey sana izin verdi, istediğin yere git der. Hacı Bektâş, ne tuhaf konuşuyor-sun sen der, mülkün ıssı var, o karışmadıkça beni buradan kimse kovamaz. Nâib, bu sözü Nureddin'e söyleyince, kendisi atına binip gelir. Bakar ki Hacı Bektaş'ın bıyıkları ve tırnakları uzun. (Tanrıcılığa göre; Tanrıcuların başı Akay Kynyev ve Claudia Mihailovna'ya göre Tanrıci kişi saçlarını kesmez. Kadınlar saçlarının tümünü kesmedikleri gibi erkekler de ya tümünü yada başlarının tepesinde bıraktıkları bir tutam saç kesmezler. Ayrıca dökülen saçlar ve tırnaklar asla atılmaz. Onlar bir yerde saklanıp, kişi öldüğünde de mezarına koyulmaktadır. Eğer aksi yapılırsa saklanmazsa Kудay kızar ve benim sana verdiğimi sen attın diyerek onun ömründen kısaltır.) Neden tırnaklarını kesmiyorsun diye sorar. Hacı Bektaş, şahin tırnaksız olmaz der. (Burada kişinin bir hayvanla hatta şahin kartal doğan gibi yüksekte uçan bir kuşla kendini bir sayması, onunla özdeşleşmesi tamamen Şamanî bir ögedir) Peki, der Nureddin, ya bu bıyıklarını niçin kesmiyorsun? Hacı Bektaş, şahin çilenksiz olmaz diye cevap verir. Nureddin, kalk der, abdest alalım... ve hizmetçisine emreder: Maşrapayı şu pınardan doldur, dervişe ver. Hizmetçi, maşrapayı doldurup getirir, fakat suyu dökünce

bakar ki maşrapaya kan doldurmuş. Hacı Bektaş, bu kanmış, abdest almak caiz mi bununla? diye sorar. Nureddin, caiz değil der, gelirken keklik vurmıştık, kânı maşrapaya dökülmüş. Hizmetçiye itimat etmez, kendisi kalkıp pınarda, maşrapayı yıkar, doldurup getirir. Fakat Hacı Bektaş'ın avucuna dökünce su yine kan olur. Nureddin, bu. hâli büyü sanır ve derviş der, gönlün nereyi isterse git, yoksa bugünden sonra seni bu taraflarda görürsem ateşe yakarım. Hacı Bektaş, "yarın seni tutarlar, oğlancıklarını görmiye bile bırakmazlar, bir yaş deriye sarıp öyle bir yere götürürler ki bir torba toprakla bir avuç arpa hayatına sebep olur. Sonra bir yere varırsın ki, gökte uçan kuşları gördükçe, acaba bu kuşlar bizim yurda da uğrarlar mı diye ağlarsın der. (Görüldüğü gibi Hacı Bektaş bir Kam gibi geleceği öngörmektedir.) Gerçekten de ertesi sabah padişahın kulları gelip evine uğramasına izin vermeden Nureddin'i bir yaş deriye sarıp bağlarlar, Konya'ya Aliyyüddîn'in huzuruna götürürler. O da, beyaz kireçle sıvanmış derin bir zindana yollar. Bu zindana atılanların üç yıla dek gözleri kör olmuştur. Nureddin'in hatırına Hacı Bektaş'ın sözü gelir ve bir torba toprakla bir avuç arpa ister. Toprağa arpayı diker, sular. Arpa bitince yeşilliğine bakar, böylece gözleri kör olmaz. Üç yıl sonra Aliyyüddîn, Nureddin'i çağırır. Gözlerinin kör olmadığını görünce sebebini sorar, anlatırlar. Aliyyüddîn, onu Acem diyarında bir uç yere gönderir ve artık Rûm ülkesine gelmesin der. Nureddin orada ölür."

Mevlânâ'nın Şems ile karşılaşp tanışmasına ait değişik menkıbeler vardır. Bunların bazılarına göre; *"Nefehat'da; Şems-i Tebrîzi Konya'ya gelince, Mevlâna medresede bir havuz kenarında oturmakta idi. Ve önünde birkaç kitap bulunuyordu. Şems 'Bu kitaplar nedir?' diye sordu. Mevlâna onun kalender ve pejmürde hâlini gördü 'Bunlar senin işine yaramaz, dedikodu kabilinden şeylerdir', cevabını verdi. Şems elini uzatarak kitapları havuzdaki suya attı."*²²

Bu menkıbede anlatılanlar bize eline incil veridiği zaman bu bilgiye varmak için neden bu kitabı okumaya ihtiyaç duyulduğunu anlamakta zorlanan Kızılderili Şamanların tepkisini bize anımsatmaktadır. *"Şems gelmeden önce, Mevlânâ'nın, tan yeri ağarınca kadar babasının Maarifini okuduğu ancak Şems'in Mevlâna'ya babasının kitabını ve diğer kitapları okutmadığı hakkında bilgiler vardır."*²³

Şems *Makalat* adlı kitabında Allah'ın güzelliğinin ve tadının hiçbir kitapta yazılı olamayacağını, o güzellik ve tadın gönül bilgisiyle bulunabileceğini anlatarak

²² / ²³ Melahat Ürkmez, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihai Bütünleşme*, Nüve, Konya 2005.

²⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Âdabı*, Ötüken Yay. İstanbul 2001.

bu eyleminin nedenini bize açıklamaktadır. Dikkat edilirse Tanrıculığı günümüz dinlerinden ayıran en büyük özellik, dinsel gerçekliği ruhsal boyutta birebir deneyimlemeyi sağlamasıdır. Bu sebeple bugün çağdaş dünyada görkemli kiliseleri bırakarak bir Kam davulunun büyüüne kapılan insanlar mevcuttur. Şems, Mevlâna'ya Allah coşkusuyla daha fazla tatmanın yolunu göstermiş, az da olsa kendisinde var olan İslâmî sınırlamalardan da kurtarmıştır. Mevlâna ondan sonra vecd içinde kendisini tamamiyle semaya, müziğe ve şiire vermiştir. Şems tüm dogmalara, sınırlamalara ve bitip tükenmez tekerrürlere karşı duran Şamanî bir yapıdadır ve Mevlâna'yı da bu anlayışı ile etkilemiştir.

Başka bir rivayete göre Mevlâna, Şems ile şu şekilde tanışmıştır: ²⁴ Medresede talebe yetiştirerek, zühd ü takva içerisinde Rabb'ine ibâdetle ömür sürerken Mevlâna, birgün Pirinççiler yahut Şekerciler Hanında, derbeder görünümlü yaşlı bir Türk dervîşi ile tanışır. Bu dervîş Şems Tebrizî'dir. Bu ilk karşılaşmalarında Şems, Mevlânâ'ya: -Muhammed mi büyüktür, Bâyezid-i Bistâmî mi? diye sorar. Mevlânâ: -Bu nasıl soru, elbette Muhammed büyüktür, der. Şems: '-İyi ama Muhammed, kalbim paslanır, bu yüzden Rabb'ime günde yetmiş kere istiğfarda bulunurum, diyor. Halbuki Bâyezid, kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim, zuhurum ne de büyük, demede...' Mevlânâ: '-Muhammed, günde yetmiş makam aşırıyordu. Her makam ve mertebeye varınca evvelki makam ve mertebedeki bilgisinden istiğfar ediyordu. Bâyezid ise vardığı makamın ululuğundan dolayı kendisinden geçti ve bu sözü söyledi' der. Bunun üzerine tasavvufun bu iki yüce sîmâsı sedirlerinden inip kucaklaştılar, Selâhaddin-i Zerkûbî'nin hücrelerinde altı ay inzivaya çekilip halvet olup sohbeti sürdürdüler. Aynı olay başka kaynaklarda benzer ama küçük farklılıklarla tekrarlanır. Eflakî'ye göre Mevlânâ, Şems'in ilk sorusu karşısında güya yedi kat, göklerin biri birinden ayrılarak yere yıkıldığını, büyük bir ateşin kafatasında alevlendiğini hissetmiştir. Buradaki anlatımda Şamanî bir tarz mevcuttur. 'Yedi kat gök' ve 'ateş' unsurları tamamen Eski Türk Dini'ne ait bir semboloidir.

Tekrar Eflakî'nin anlatımına dönersek Mevlâna, O'na, şu susturucu cevabı vermiştir; *"Hazret-i Muhammed, cihan varlıklarının en büyüğüdür. Beyazid kim oluyor? Beyazid'in susuzluğu bir yudum su ile diner, o zaman da suya kandığından söz eder. Onun idrak hazinesi o kadar bir suyla dolar; Güneş'in cihanı aydınlatan ışığı onun evinin ufacık penceresine kadar sızar ve ancak o kadar girer. Ama Hazret-i Muhammed Mustafa'nın susuzluğu o kadar derindir ki, şüphesiz hep susuzluğundan dem vurur ve her gün o susuzluğun daha da artması*

²⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 200

niyazında bulunur. Şu hâlde bu her iki davacıdan Muhammed Mustafa'nın davası çok büyüktür. Şu sebepten ki, Bayazid kendisini Hakk'a ermiş görünce hemen doluverir ve daha fazlasına bakmaz ama Hazret-i Mustafa, her gün daha fazla Hakk'ı görür ve bu görüşle daha çok ilerler. Hakk'ın yüceliğinin, kudretinin, her varlığa hâkim olan saltanatının parlak belirtilerini her gün, her saat gördükçe aşk ve hayreti artar ve ondan dolayı da 'Yarabbi biz seni sana yaraşan bilgiyle bilemedik,' diye hep özlem duyar. Bu cevap karşısında Şems-i Tebrizi, bir nâra atarak yere yıkılır. ²⁵ Buradaki 'transa geçiş' de yine Şamani bir tarz içermektedir. Yukarıda, Hüseyin Top'un ifade ettiği gibi Büyük Arif Melikdâd oğlu Muhammed Şemseddin de Mevlâna gibi Türk asıllı büyük bir dervîştir. "Bazı tezkîrecilere göre Şems, aslen Horosanlıdır. Babası ticaret maksadıyla Horosan'dan Tebriz'e gelmiştir, orada yerleşmiş; Şemseddin de Tebriz'de doğmuştur." ²⁶ Zaten Şems Makâlât adlı kitabında çocukluğundan bahsederken, Tebriz'deki Horosan kökenli kişilerden sürekli konu açmaktadır.

Mevlâna Şems'in dostluğuyla bütünleşmiş, tek vücut olmuştu. "Coşkulu mizâciyle, cezbeli hâliyle, ilâhî nükteleriyle Mevlânâ'yı etkileyen Şems, ondaki cevheri yüzeye çıkarmış, gönlündeki aşk fitilini ateşleyerek Mevlânâ'nın patlayan, fıskıran bir lâv, feyzler saçan bir şelâle, rahmet olup yağan bir mânâ bulutu hâline gelmesine vesile olmuştur." ²⁷

Mevlâna onun sohbetine doymuyordu. O olmadığı zamanlarda âdeta onun hayaliyle konuşuyordu. "Neden her gece uyanık kalıp bu hayalle konuşmuyorum ki?" diyordu. Şems ile Mevlâna öyle bir bütünleşme içerisinde idi ki aynı bir Kam'ın, Usta Kam ve Ata-Kam ile olan başka bir boyuttaki iletişimi gibi Mevlâna, Şems'in düşüncelerinin yankısını ses ve kelimeler olmaksızın kalbinde duyuyordu. Onların arasında daima nasıl olduğunu bilemediğimiz esrarengiz bir iletişim olmuştur. Mevlâna'nın, Şems'in müridi olduğunu söylememek çok yanlış olmasa gerekir. Şems, Mevlâna'ya ikinci doğumunu yaptırmıştır. Yani fizikî doğumundan sonra manevî doğumunu Mevlâna Şems ile yaşamıştır. Bunu da Divan-ı Kebir'de şu sözlerle ifade etmiştir. ²⁸

Onda (Şems'te) doğma sona erdi.
Şimdi aşkta doğdum

Ben kendimden daha fazlayım
Çünkü ben iki defa doğdum

(Rûmî, Divan-ı Şems)

²⁵ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006, s. 17.

²⁶ Şems-i Tebrizi, A.g.e. s. 16.

²⁷ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

²⁸ Melahat Ürkmez, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihai Bütünleşme*, Nüve Kültür, Konya, 2005.

Nasıl ki bir Kam veya Şaman büyüleyici tavrıyla, zaman zaman doğru olmayan bir şekilde 'büyücü' olarak nitelendirilmiştir veya bu kelimeyle betimlenmeye çalışılmıştır. Mevlâna da Şems'e hitaben bir gazelinde *"Onun çok sıcak bir nefesi vardır. Cadılıkla, büyücülükle suya düğüm vurur, havayı bağlar."*²² sözleriyle teşbihte bulunmuştur.

Şems, Mevlânâ'nın mürşidi olmaktan ziyâde ona bir ayna idi. Mevlâna, Şems'de kendini görüyordu diyebiliriz. Kendini yani özünü, yani kaynağını, yani kalıpların ardındaki öz benliğinin yansımasını görüyordu. Şems, sürpriz çıkışlarda bulunan, çarpıcı davranışları olan, kurdun bağımsızlığını ilke edinmiş bir Kam'ın pervasızlığına sahip bir derviş idi. Şems marjinal çıkışları olan, lâfını aynı bir Kam gibi esirgemeyen, doğru bildiğini söylemekte bir an bile tereddüte düşmeyen, kalıplaşmış inançları dahi yeniden analiz etmekten çekinmeyen bir yapıya sahipti.

Onu tanımaya yardımcı olabilmesi açısından bir anı aktarmakta yarar görüyorum: *"Birgün Bağdat'da tasavvufun ulularından Evhâdeddin Kirmânî ile görüşür. Ona: 'Ne âlemdesin?' diye sorar. Evhâdeddin, güzellerde Tanrı güzelliğini görüyorum, anlamına 'Ayı, leğendeki suda seyretmekteyim' der. Şems de: 'Ensende çıban yoksa kafanı kaldır da göğe bak, niye gökte görmezsin?' der. Evhâdeddin bu sözden çok etkilenir ve Şems'e mürid olmak ister. Şems ise 'Sen sohbetimize dayanamazsın' diye cevap verir ve ilâve eder: 'Bağdat pazarında şarap içebilir misin?', 'Hayır, içemem', 'Peki bana şarap getirebilir misin?', 'Hayır, getiremem', 'Peki ben içerken yanımda oturabilir misin?', 'Hayır, oturamam' deyince, 'Öyleyse uzaklaş yanımdan' der. Bu tavrı, Şems'in şarap içtiğinden veya içeceğinden değil, zühd ü takvaya aşırı düşkün olan Evhâdeddin'i sinamasından kaynaklanır."*²⁰

Şems'in bu tavırlarında herşeyi söylemekte özgür olan, tüm zincirlerini kırmış, yalın ve net âdeta her kelimesi bir tokat gibi kişiye çarpan bir tarzda konuşan Kam'ın özelliklerini görmekteyiz. Şems'in bu tarzına Makalatında birçok örnek bulabiliriz: *"... Nasıl ki birkaç kere bu günlere eriştik, bu günlerde ibadet gerekiyordu. Tanrı bugünlerde kullarını başka günlerde olduğundan daha çok korur ve görür. Bu halk böyle der ama Tanrı, Tanrı olalıdan beri her şeyi görür işitir. Şu hâlde niçin Ramazanda görür diyorsun? Günah işleme! O Şaban ayında da görür."*²¹

"... Şimdi ulu Tanrı bu ay içinde hazır ve nazır da öteki aylarda gafil ve

²² Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006, s. 20.

²⁰ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

²¹ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Çev. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Ataç Yay., İst. 2006, s. 235.

galip mi? Hangi ay hazır ise onu o zaman analım! Ne iyi bir avuç ahmak böyle düşünür." ³²

Şems'in kuvvetli Kam'lar gibi olağanüstü tesirleri olduğu hakkında da rivayetler vardır. *"Sultânü'l Ulemâ'nın dervişlerinden olan Kutbî İbrahim, Şeyh İbrahim ünvanıyla anılan bir zattır. Kutbî İbrahim, gönül gözü açık, mübarek bir zâttır. Bu zatın Konya'da Hz. Şems'le bir arada bulunduğu, bir defasında Şems'in ondan incindiği, bu yüzden iki kulağının da sağırlandığı, bir zaman sonra Şems'in kendisine tekrar yönelmesi ve iltifat etmesi neticesinde kulaklarının yeniden açıldığı rivayet edilir."* ³³

Mevlevîlerin daha sonradan 'Şemsiler' diye adlandırılan bir kolu doğmuştur. Bu olayın tarihî gelişimini Gölpınarlı kitabında şöyle anlatmıştır:

"Osmanoğulları'nın ilk devirlerdeki hükümdarları ve meselâ Murat II ve Fatih, Sakıp Dedenin sözlerine rağmen Mevlevîleri bir kudret telâkki ederek onların yoluna ehemmiyet vermiş değillerdi. Bedrettin isyanı yüzünden ortodoks inanca zıt inançlar besleyen tarikatlar hakkında şiddetli bir tenkit, hatta imha siyasetine girişen Osmanlılar, Mevlevîlere dokunmadılar. Fakat onları kendilerini destekleyen bir kudret olarak da görmediler. Ancak X-XV yy.larda Anadolu'da ve bilhassa Rumelide kaynaşan Şii Batınî cereyanı arasında Divane Mehmet Çelebi, Yusuf Sinecak, Şahidi gibi Mevlevîler, yani Vahidi'nin ayrıca 'Şemsiler' diye adlandırdığı zümre halkı kucaklamaya başladığı zaman Osmanlıoğulları Mevlevîleri gördüler...Bu asırlarda Mevlevîlerin, sonradan Şems kolu denen kısmı halkla bağdaşmış Mevlevî köyleri meydana gelmiştir. Medrese Mevlevîlerin bu taşkın zümresini de hoş görmüyordu. Onlar da Batınî inançlara ve Alevî temayüllere sahip olmuşlar. Hatta Bektaşilerle âdeta birleşmişler ve Hurufî kanaatlerini benimsemişlerdi. Fakat yine de bu zümre bile Alevîler gibi İran'ı Kâbeleştirmemiş." ³⁴

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Şemsiler; batınî, yani ezoterik, yani içrek bir akım olarak görülmektedir. Alevî temayülden kasıt aslında Şamanî temayül olması gerekmektedir. Çünkü Alevîliğin, Bektaşiliğin ve Mevlevîliğin ortak yönü üçünde de Tanrıcılığın baskınlığıdır. Mevlevîler İran'ı Kabeleştirmemiştir. Aslına bakarsak Şamanî temayül Türklükten başka Kâbe kabul etmemektedir. Çünkü Şamanî köken ulusal bir kökendir.

Mevlâna'nın üzerindeki olağanüstü etkisi nedeniyle Konya'da Hz. Mevlânâ'nın dergâhını ziyaret etmeden önce Hz. Şems'i ziyaret etmek mevlevî

³² Şems-i Tebrizi, A.g.e. 2006, s. 308.

³³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 269-270.

gelenegi hâline gelmiştir. Şems'in mezarını ziyaret ettikten sonra ziyaretçi, Mevlânâ'nın türbesine gitmektedir. Ziyarete yaya gidilir. Huzura araba ile, tantana ile gitmek edebe aykırıdır. Eğer vâsita ile gelinmişse, dergâh kapısına gelmeden araçtan inilir.

Aynı mürgüle girerken diz çöken Tanrıcular gibi dergâhın dış kapısından niyazla, baş keserek girilir. Usul usul dergâh kapısına gelinir, kapının kenarından öpülerek, eşiğe basmadan, besmele çekilerek sağ ayakla içeri girilir.

Tanrıcular da mürgüllere ve evlere sağ ayakla girer sağ ayakla çıkarlar.

*"Mevlânâ'nın huzurunda divan durmadan önce baş kesilir ve Çelebi Hüsameddin'in huzuruna varılır. Fatiha okunur, sonra pîrin eteğindeki gümüş eşik öpülür. Gümüş kafesin kapısı altındaki iki basamaklı gümüş merdiven önünde ziyaretçiler secde-i şükr'e varırlar."*³⁵

Mevlevîlik, Bektaşilikle daima çok yakın ve bağlantılı olmuştur. Bunun sebebi iki tarikatın de köklerinin ve ilham kaynağının Eski Türk dini olması ve ikisinde de Şamanî öğelerin baskın bulunmasıdır. Hatta bu sebeple, bazı kişilerce, Şems ve Mevlâna Bektaşî halifesi sayılmıştır. Şems ile birlikteliğinden itibaren Mevlâna'nın içindeki Şamanî temayülün daha fazla ortaya çıkması, onu Bektaşiliğe de yakınlaştırmış ve Mevlâna'dan sonra da Bektaşiler, ikiye ayrılan Mevlevîlerin bir kolu olan Şemsîler ile kendileri arasında pek az fark görmüş, bu yüzden her iki zümre birbirleriyle çok güzel bağdaşmıştır. Birleşme noktaları ise bilinç ve hasır altındaki Eski Türk dini olmuştur.

Kam'lık, Mevlevî'lik ve Cinsiyet

Tanrıcılığın tüm dış etkilerden uzak, öz hâlini koruduğu zamanlarda kadın ve erkek Kam için ayrı isimlere rastlanmamaktadır ve bilinmektedir ki ilk ve en etkili Kam'lar kadındır. Kadınlar, ateşi kullanmayı ilk öğrenenler oldular ve bu yüzden onlar ateşin bekçileridirler. Bu bilgi ilk Kam'ın kadın olduğu bilgisini de doğrulamaktadır. Ancak daha sonra değişen ekonomik ve toplumsal şartlarla birlikte, erkekler de bu işte baskın rol oynamaya başlamışlardır. Ancak bu demek değildir ki tarih öncesinde hiç erkek Kam görülmemiştir. Mutlaka tarih öncesinde de erkek Kam'lara rastlanmıştır. Ancak bu Tanrıcılıkta kadın Kam'ların önemli rolünü azaltmamaktadır.

Kadının neden ilk Kam olduğunun sorgularsak cevap çok açıktır. 'Anne âdeta Büyük Toprak Ana'nın temsilcisidir, annenin kozmik modeli topraktır.

³⁵ Hüseyin Top, A.g.e. 2001.

Çocuk doğurmak, Toprak tarafından gerçekleştirilmiş olan örnek bir eylemin mikrokozmik çeşitlemeleridir; insan cinsinden anne, bu ilksel hareketi tekrarlamaktadır. Bu nedenle Büyük Hayat Verici olan Tanrı ile annenin doğrudan ve çok yakın bir temas hâlinde bulunduğu düşünülmüştür.

Bu sebeple kadın, Tanrı'ya erkekten çok daha yakın bulunmuştur. Kadın, ruhun bedenlenmesi sürecine birebir dahildir. Bu büyük sırrı, Tanrı onunla paylaşmıştır ve bu taşıması zor yükü üstelenen kadın, Tanrı'nın özel korumasını ve onunla özel boyutta bir iletişimi elde etmiştir. Kadınla Tanrı arasında âdeta mistik bir dayanışma söz konusudur.

Bu etkenlerden dolayı kadınlardan kudretli Kam'lar çıkacağı inancı oldukça kuvvetlidir ve Kam uygulamalarının âdeta bir sanat hâline gelmesinde eski Kam'ların kadın olmasının etkisi büyüktür. Ayrıca Kam olmak, ruhun doğumu ile gerçekleşmektedir. Fiziki doğumu gerçekleştiren ve fizikî bedeni dünyaya getiren kadın, daha sonra bu fiziğin içinde saklı ruhun doğumunu (ruhsal doğumu) gerçekleştirmeye erkekten daha yatkın görülmüştür.

Kam, fiziksel doğumdan sonra ruhsal doğumu gerçekleştiren bir bilgedir ve ayrıca ölüm ve doğumu bir birini takip eden bir süreç olarak gören Tanrıcılıkta kadın, doğuma olduğu kadar ölüm kavramına da oldukça yakındır. Hastalıklardan, büyük sıkıntılardan ve çıkmazlardan insanların çıkabilmesine yardımcı olan Kam'ın başlıca görevi de âdeta hep yeniden doğumu gerçekleştirmektir.

Kam, iki kutuplu yaradılıştaki hep ikili bir rolü üstlenmektedir. İncelendiği zaman açıkça görülmektedir ki hem Mevlevîlikte hem de Tanrıcılıkta tüm zıt kavramlar içiçe vücut bulmakta, tüm zıt kavramlar birarada sergilenmektedir.

Mevlevî ayinlerinde de Kam ayinlerinde de ruhlarla beden, bu dünya ile öteki dünya, ölüm ile yaşam, macro cosmos ile mikro kosmos, erkeklik ve kadınlık, rüya ile gerçek, görünen ile görünmeyen, bilinç ile biliçdışı içiçe geçmiştir. O hem kadını hem erkeği, hem Tanrıyı hem kulları, hem ölüleri hem dirileri, hem yeraltını hem yerüstünü, hem iyi hem kötü ruhları dinleyen ve anlayandır.

Ne Mevlevînin giydiği etek, ne de Kam'ın uzun saç kadınlığı simgelemektedir. Hatta ne de Mevlevînin sakalı, erkeklikle bağlantılı bulunmaktadır. İki ilâhi gösteride de cinsiyete dair hiçbir öge yoktur. Sadece simgeler ve anlamlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir Sibiryâ Kam'ının göğüs kısmında, göğüsleri temsilen yuvarlak madenî nesneler bulunmasının amacı cinsiyetin belirlenmesi değil onun çağrıştırdığı niteliklerin simgelenmesinden başka bir şey değildir. Mevlevîliği ve Tanrıcılığı çok nadirde olsa homoseksüel eğilimlerle bağdaştıran kişiler çıkmıştır.

Mevlevîlik, hiçbir zaman asla kadını ezen, erkek, eril bir tarikat niteliğine girmedikten ötürü, böyle bir iddiaya Tanrıcılık gibi asla sahip olmadığı ve hiçbir şekilde cinsiyet vurgusunu içermediği için böyle yakıştırmalara açık hâle gelebilmiştir. Mevlâna'nın ve Şems'in, imanı ve yoldaşlığı, aynı bir Kam gibi aşk ile ve coşkulu bir tarzla ele alışı, sınırların ve kalıpların ötesindeki çizgileri bazı cahil yada art niyetli kişilerce yanlış yorumlanmıştır. Ayrıca her iki felsefe de kadını âdeta üst bir konuma yüceltmıştır. Elbetteki Transa geçen Kam veya Mevlevî, kadınlık ve erkekliği kendinde birliğe getirip Tanrısal birliğe katılmaktadır.

Burada başka bir cinse öykünmenin dışında evrensel birliği temsil eden dinî bir temsilcinin kendi zıt cinsinin de özelliklerini kucaklamış olduğunun simgesel anlatımına tanık olmaktayız. Bu bağlamda bir örnek vermek gerekirse bazı yazar veya araştırmacılar tarafından 'Kam saçını uzatarak kadına benzemeye çalışmaktadır' iddiasının ürperti verici, hatta utanç verici yanlışlığına değinmek istiyorum. Bu değerlendirme tamamen günümüzün modasını gözönünde tutarak geçmişe ait şekilleri anlamlandırma çabasının komik bir örneğidir. Tanrı gelenekte saç sadece kadını çağrıştıran bir unsur değildir. Saçın bu anlamın dışında simgelediği bambaşka anlamlar vardır. Saç, bugünün telâkkisinin aksine sadece kadına verilmiş bir nitelik değildir.

Altay Tanrıçılarının başı Akay Kynyev'in ifadesine ve uygulamasına göre "-Er kişi saçlarını kesse de tepesinden bir miktar saç uzatıp örür. Tengri bu saçtan tutup kişiyi yanına alır. Tabii burada saklı anlam şudur: Saç Tanrı vergisidir. Tanrı'nın verdiği olan saygı seni Tanrı'ya ulaştırır. Bu sebeple bir Tanrı, saç tararken dökülen saçı toplar yere düşürmez, bir kaptaki biriktirir. Çünkü Tanrı'nın verdiğini atmak kabul edilemez bir davranıştır. O kişi ölünce, biriktirilen saçları birlikte gömerler.

Uzun saç, Tanrıçılıkta oldukça önemlidir. Umumiyetle Kam'ların yere kadar uzanan yılanvari saçları vardır. Kam'ların saçları eski anıt taş heykellerde iç içe geçmiş uzun sinüs eğriler biçiminde boynuzlarla birlikte görülmektedir ve Dede Korkut da da 'Kamışlar gibi uzun siyah saçlar' şeklinde tarif edilmektedir. ² Saç 'ruhsal gücün' sembolü olarak da kullanılmıştır.

"630'larda Çin'den Hindistan'a gitmekte olan Hi-uan-Tsang'ın Kırgızistan'da karşılaştığı Batı Türkleri'ni "...Hanları saçlarını rüzgarda dalgalanmaya bırakmıştı. Etrafında saçları örülü 200'e yakın askeri vardı" diye tanımlamıştı." ⁴

² Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül, 2003.

³ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 81.

⁴ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Saç örgülerinin şimdiye kadar tam olarak çözülememiş bir anlamı vardır.

Kurganlarda saç örgülerine rastlanır.

Dul kadın ancak ölünün yedisinden sonra saçlarını örebilir.

Bozkırlarda görülen mezar heykellerinde süsleme olarak saç örgüleri vardır.

Bugün Türkiye'de de Tahtacı kadınları geleneğe göre saçlarını kesmezler ve onları örmeleri gerekir.

Koşağaç Tanrıçılarının başı Claudia'nın da verdiği bilgiye göre bir Tanrıci, saçını asla kesmemelidir. Ayrıca tek saç örüğü bekâr kızlara aittir. Akay Kynyev'e göre de, kadın kişi evliyse saçını ortadan ikiye ayırır. İki yandan örer. Evli değilse 1-3-5-7-9-999 a kadar örebilir.

"Türk inanışında saç bir çok karmaşık simgeleri içine alır. Örneğin, Kara saç, fikri gücün, umudun, beklentinin, enerjinin, simgesidir. Ak saç, tevekkülün, güngörmüş olmanın, çileli bir geçmişin, göçüşe hazırlığın, tecrübenin sabırın, olgunluğun, simgesidir. Sık kullanılan 'Uğruna saç dök-mek' sadece maddî anlamda; kelleşmek anlamında değildir. Dökülen saçlar-la, hayat enerjisi de dökülmüş olur. Bir anlamda 'kut' yitirilmiş olunur. Ayrıca saça yakılan kızıl kına 'koruyan kın' demektir." 5

Uzun saçın önemi hâlâ devam etmektedir. Orta Asya İslâmlarında saç tıraş etmek Müslümanlık alâmetlerinden biri sayıldığı hâlde, bazı bakışların bir tutam da olsa uzun saç bırakmaları dikkate değer özelliklerdir. Bugün Anadolu'da bazı yörelerde de hâlâ doğan çocuğun ilk saç merasimle kesilip saklanmaktadır. İlk saç altınla tartıp, fakire ağırlığınca sadaka verirler. Bu uygulamada, saç, Tanrı'nın kişiye verdiklerini, onun ağırlığınca fakire sadaka vermek de, Tanrıdan alınanın başkalarına dağıtılması gerektiğinin simgesel bir anlamıdır.

"Tanrı'nın yardımının özellikle arandığı zor ve zahmetli girişimlerden önce saç uzatılması ve elde edilen başarıdan sonra bunların kesilip Tanrı'ya sunulması birçok eski ulusun uyguladığı âdetlerdendir." 6

Bu uygulamada da Tanrı'nın sunduğunu kurban olarak vermek simgelenmiştir. Tüm bu ifadelerden sonra günümüzün modasına bakarak uzun saçın kadında görüldüğü bir çağda bugünün değerlerine göre Tanrıçılardaki uzun saç anlamlandırmaya çalıştığımızda, yukarıdaki uygulamaların hiçbirine mantıklı bir mâna vermenin ve mantıklı bir açıklama yapmanın olanağı yoktur.

5 Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay., 2004.

6 Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Kıyafet

Kam'ın Giyimi

Kam'ın hayatı simgelerle doludur. Evi, kıyafeti, üstünde ve çevresinde taşıdığı tüm objeler bir felsefe içermektedir. Kam'ın davulunun tokmağını hem davul tokmağı hem de üzerine bindiği ata vurduğu kamçı gibi görmesi ve göstermesi, bir ağaca attığı dokuz çentiğin, göğün dokuz katını simgelemesi, kam'ın hem davulunun üstündeki kozmik simgeler, hem de Kam'ın kötü ruhlarla savaşıması ya da ruhlara hediye olarak götürmesi gereken kostümüne takılmış nesneler, ateşe hâkimiyet, döngüsel dans, tiyatro gösterge biliminde 'synec-docke' diye isimlendirilen bir kavrama tekabül eder. "*Synecdocke 'bütün' yerine 'parçayı', genel yerine özeli, soyut yerine somutu anlatmaya denir.*"¹

Bu simgesel yaklaşım, Mevlevî tarikatında da mevcuttur. Semazenin başındaki külah mezar taşını, sırtındaki hırka mezarını, tennuresi de kefenini simgelerdi. "*Semâzenler meydanda, postun önünde birbirini selâmlarlar Meydân-ı şerîf kâinatı ve insanın kendi kâinatını temsil eder. Selâm veren semâzen bu iki kâinatı da selâmlamaktadır.*"²

Mevlevînin sema ederken sol elinin aşağıya dönük olması 'Hakk'tan alır, halka veririm.' anlamını taşır.

Konya'daki Mevlevîhanede her yüzünde bir çok daireler şeklinde oymalara yerleştirilmiş aynaları olan ve dört yüzü ve her yüzünde 18 parça ayna bulunan bir dikdörtgen obje bulunmaktadır. Aynanın dönmesi sağlanırken, aynaya bir ışık kaynağı verilerek, her ayna parçasına, dönmeye başlayan Mevlevînin görüntüleri, her bölümde bulunan ayna sayısı kadar çoğalarak yansıtılmaktadır. Sanki yüzlerce Mevlevî dönüyormuş izlenimi vermektedir. Burada bir olanın, çok miktarda tezahürü simgesel olarak anlatılmıştır. Kaynak birdir ama biz çeşitli görürüz. Aynı kaynaktan geleni farklı görürüz. Oysa kaynak birdir anlayışı burada yatmaktadır. Neşv-ü Nema aynı Kam'ın ayinlerinde kullandığı simgesel objeler gibi bir felsefeyi içermekte anlatmakta ve düşündürmektedir.

Bazı kaynaklara göre, Mevlevînin Semâ'a başlarken kolları çapraz bağlı, görünüşü 'Bir' rakamını temsil eder. Semâzenin sağ elini kaldırıp duâ hâlinde açması, Tanrı rahmetine, O'nun feyzine ve ilhamına el açması demektir. Hüseyin Top (2001) aynı simgeyi şöyle anlamlandırmıştır: "*Semâ'a başlarken, semâzenin elleriyle çaprazvârî omuzlarını kavrayıp niyaz hâlini alması, Arap harflerinden*

¹ Keir Elam, *The Semiotics of Theatre and Drama*, 1980: 29.

² Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

lâm-elifi andırır. Erbabınca bilindiği gibi lâm-elif hem inkâr, hem de isbât ve istisna ifâde eden bir harftir. İmânın özü olan kelime-i tevhîd söylenirken önce 'Lâ' diye başlanır. 'Lâ' (hayır öyle değil, yoktur) gibi anlamları temin eder. 'Lâ ilâhe' (= Tanrı, manrı yoktur) denilerek ulûhiyete önce inkâr getirilir. Akabinde de 'İllallah': 'Ancak Allah vardır. İbâdete müstehak, ancak Allah'tır.' denilerek de Allah'ın varlığı ve birliği ifâde edilir"

Kam'lar ayinlerde Mevlevîler gibi kendilerine özgü özel bir giysi giyerler. *"Kam kıyafeti Kam'a yeni ve sihirli bir beden sağlar. Kam kıyafeti mitsel bir kişiliğin ete kemiğe bürünmesini yansıtır; Kam'ı herkesin gözü önünde insan üstü bir varlığa dönüştürerek onu bir özden başka bir öze aktarmış olur."*³ Mevlevîlerin kıyafeti de ayinde insandan ziyade simgelerle dolu bir görünümün elde edilmesini sağlar.

Dinler tarihinde iyi bilinen bir yasa olan 'İnsan ne görünüm verirse odur' yasası Kam'ın ve Mevlevînin tiyatral gösterisinde oldukça etkin olarak geçerliliğini sürdürmektedir. Eliade'nin dediği gibi, maske takanlar veya kıyafeti taşıyanlar gerçekten o maskenin ve kıyafetin simgelediği mitsel kişiliklerin, varlıkların veya objelerin kendileri olurlar. Hatta bazen sadece giyside veya vücudun üzerinde kabaca gösterilen çeşitli imge ve simgeler de aynı sonucu doğurur. Bir kartal tüyünün üstte taşınması, hatta bunun belli belirsiz bir çiziminin Kam'ın üstünde yer alması sihirli uçuşu gerçekleştirebilme yetisini o kişiye âdeta kazandırmaktadır. Zaten bu yetiye sahip olamayanlar, bu simgeleri taşımaya cüret dahi edemezler. Kıyafetteki iskelet figürü ona ölüp dirilen bir kişinin saygınlığını sağlar; kıyafetteki kuş ögeleri onun esrime yeteneğini vurgular; bu simgesel kıyafet onu insan üstü bir mertebeye yükseltir; göksel bir kadının veya erkeğin eşi olma durumunun ayrıcalığını hatırlatır. Günümüzde maalesef Kam'ın çok çeşitli objeler ve bölümler içeren kıyafetinden yalnızca cübbe ile başlık uzun zaman korunmuştur hatta kimi yerlerde Kam giysisinden arta kalan ya yalnızca cübbe ya da başlıktır. Erkek Kam'ların cübbesi ile kadınlarınki arasında büyük bir fark yoktur. Genellikle kadınların cübbesi daha süslüdür. Nadiren bazı Kam'lar, özel cübbe ve elbise taşımazlar. Bunları başkalarından ayırdeden âlâmet perçem ve külâhlarına taktıkları kuş tüyleridir. Bazı baksılar bunlara da önem vermezler; bayağı adamlardan farksız gezerler. Kesin olan birşey varsa, o da eskiden Kam giysisine büyük bir önem verilmiş olduğudur. Her ne kadar bugün tam bir Kam giysisiyle donanmış Kam'lara pek seyrek rastlanırsa da, daha çok Rusya ve kimi Avrupa müzelerinde bulunan koleksiyonlara bakarak Kam giysisinin çeşitli kökeni ve niteliği hakkında bir fikir edinmek olasıdır. Ayrıca gezginlerin zaman

³ Eliade, Age.1999.s.199.

larda, çeşitli bölgelerdeki Kam'lara dair verdikleri bilgiler de bu alandaki bilgileri tamamlamaya yaramaktadır. Bütün bunlara dayanarak Kam giysisinin özelliklerini saptamak olası görünmektedir. Fakat Altay'da hâlâ Kam cübbesi ve başlığıyla ayın yapan Kam'lara raslamak mümkündür.

Kam'ın giysisi, yalnızca kişisel bir buluş değil, aynı zamanda bir bölgenin, bir tarihin ve uygarlığın ortak düşünce ve tasarımlarının bir ürünüdür. Kam giysilerin üstünde çeşitli şekiller ve resimler bulunur. Bu şekillerin herbiri ayrı bir mâna ve güç içerir. O giyside mitolojinin, tarihin, dinin, felsefenin, kozmolojinin, micro, makro kosmosun, astroloji ve astronominin özünü ve özetini bulmak mümkündür. Eliade'ye göre de bu elbise kutsalın görünür hâle gelmesidir. Giysinin kutsallığının yanında bazı kozmik simgeleri ve izlenecek meta-psişik yolları da açığa vurmasından ötürü önem arz etmektedir.

Kam giysisi kutsal olduğundan birtakım yasakları vardır. Bu bakımdan herkesin ulaşabildiği, el altında sayılan yerlerde bulunmaz. Çadırın veya kulübenin özel bir yerinde muhafaza edilir. Kam giysisi, deriden bir çanta içinde, çadırın gerisinde bir yerde saklanır. Giysiye, korku ve tedirginlik hisleriyle yaklaşılr. Çünkü bu giysi ruhlardan izler taşır. Çok özel enerjileri içinde barındırır. Kam'ların giysisi, davulu ve diğer kullandığı eşyalar başkaları el sürmesin diye özenle korunmaktadır. Aksi hâlde bunların sihirlerinin, güç ve kudret veren özelliklerinin kaybolacağına inanılır. Her yeni Kam için de yeni bir âyin elbisesi yaptırmak şarttır. Çeşitli Kam giysilerini inceleyerek bunları değerlendirmeye çalışan Harva'ya göre, Kam'ın giydiği giysi, kötü ruhlara karşı onu bir maske gibi korur.

Elbise üzerindeki Kam'ın koruyucu ruhuyla ilgili bulunan tasvirler Kam'ı kudret ve kudretlerinin etkisi altında bırakırlar. Kam giysilerinde betimlenen hayvan resimleri genelde mitolojik varlıklardır. Kam'ın koruyucu hayvanı olarak kabul edilir. Bu hayvanlar kartal, kuş, ren geyiği, ayı olabilmektedir. Giysi, hangi hayvanı sembolize ediyorsa giysi üstüne o hayvanın tüyleri, boynuzları, kemikleri vs. takı olarak takılır. Kam'ların sıklıkla boyunlarına boynuz astıkları görül-müştür. Başlık çizme ayakkabı ve maskelerde bu amaca uygun olarak yapılır. Kam, yeni bir bedene girer gibi, giydiği bu giysi sayesinde, başka bir kimliğe bürünür. Bazı varlıklara ait şekilleri üstünde bulunduran bu giysileri giyen Kam, gerektiği zaman hem kendi atasının, hem de koruyucu ruhu olan hayvanın şekline girebileceğini göstermektedir.

Bu giysi özel enerjiler içerdiği için, ruhlarla bağlantılı âdeta ruhların gücünü emmiş bir kıyafet olduğundan dolayı sadece onu giymekle dahi Kam kutsal olmayan dünyayı aşır, manevî dünya ile temasa geçmeye hazırlanmış olur. Kam,

kıyafetini bir sürü hazırlıktan sonra Kam'lığa ait esrimenin hemen öncesinde giyer.

Kam bu kıyafetini ancak âyin yaparken giyer. Kam'lığa namzet olan genç, staj gördüğü müddet içinde, cübbe giymez, âyinleri günlük elbisesiyle yapar.

Kam'ın giydiği deri elbisenin püskülleri neredeyse yerlere değer, en küçük hareketinde dalgalanır. Bu püsküller uzun saçlarıyla bütünlük arz eder. Başı, alevlerin arasından yükselir gibi ateşin etrafında dans eden Kam, şapkasını çıkardığında saçları vahşi bir hayvanın edasıyla elbisenin üzerine doğru serpilir.

Kam giysisi eskiyince yıpranıp, aşınınca ormanda bir ağaca asılır. Üstünde yaşayan ruhlar da onu bırakır, gelip yeni giysiye bağlanırlar. Kam ölünce de giysi, Kam'ın gömülü olduğu yerdeki ağaca asılır. Üzerinde yaşayan ruhlar onu silkeleyerek sallayarak canlı olduklarını gösterirler. Giysi bir hastanın sağaltımında kullanıldıktan sonra o hasta ölmüşse giysi de işe yaramaz kirli hâle gelir.

Kam giysisinin üzerinde kemikler bulunmaktadır ve giysiye demirden iskelet görünümü verilmeye çalışılmıştır. Karşımıza demirden kanatlar ve yer yer bir insan kaval kemiğinin demirden yapılmış tıpatıp bir benzeri çıkar. Göğüs kısmına demir çubuklardan ibaret bir kafes dikilmiş olan uzun bir deri elbise şeklinde olan cübbelere de rastlanmaktadır. Kam kıyafetindeki demirden kemikler bazen kuş bazen insan bazen de insan ve kuş iskeletlerinin bir bileşimini temsil etmiştir.

Kam giysisindeki bu demirden iskelet onun ölüp dirilmiş ve özel bir statüye ermiş olduğunu vurgulamaktadır. Kam'lar, Kamlık mertebesine yükselmeden sırra erme diye nitelendirdiğimiz deneyimi yaşarlar ve ataların ruhları veya diğer seçici ruhlar tarafından öldürülmüş kabul edilir. Ruhlar ölü bedenleri ateşte pişirip şekil verdikten sonra kemiklerini ayırıp sayarlar, sonra demirlerle bağlayarak tekrar yerlerine yerleştirir ve üzerlerini de yeni bir etle sararlar. İşte Kam olmada vazgeçilmez olan bu deneyimin bu önemi hasebiyle Kam kıyafetinde temsil edilmesi zaruridir. Kemikler eğer demirden iseler bu ölümsüzlüğü simgelemektedir. Kam kıyafeti bu mânada ölümsüzlüğün demirden kemiklerini resimleyen demir süslerle ağırlştırılmıştır. ⁴

Hindistan'da Harappa kültürünü oluşturan Ön-Türklerin izlerini Nepal'de görmekteyiz. Nepal'de bir Şaman ayininden elde edilmiş fotoğraflara göz attığımızda buradaki kıyafetleri Mevlevilerden ayırmak oldukça zordur (Bkz. Resim. 31-32)

Takım hâlinde Kam kıyafetinin şu parçaları vardır: 1. cübbe ve hırkaya benzeyen bir üstlük, 2. başlık, 3. kuzeyde oturan halklarda göğüslük, 4. eldiven, 5. yüksek konçlu ayakkabı 6- kemer 7- maske 8- asa 9-kamçı.

⁴ Eliade, Age. 1999. s.190.

Cübbe

Kam, cübbesini kendi arzu ve isteğiyle değil, koruyucu ruhun ya da ata ruhlarının emir ve ilhamına göre yaptırır. Cübbenin vasıfları ve biçimi, süsleri bütün teferruatıyla bu ruh tarafından tarif edilir. Ruhun istediklerinden en ufak bir nesne eksik olmamalıdır. Yani Kam, ruh yada ruhlar tarafından, manyak - kumu - ereni - Kam giysisi (oyun tangasa) denilen elbisenin nasıl yapılacağıının bilgisini edinir. (Bkz. Resim 20-21-22)

Ruh ve ruhlar tarafından Kam olmaya çağırılan kimse cübbe yaptırmaya yardım etmeleri için akraba ve dostlarına müracaat eder; bunlar da cübbe ve davul için gereken malzemeyi armağan ederler. Malzeme hazır olduktan sonra kadınlar toplanıp cübbeyi dikerler. Cübbeyi kadınların dikmesi dikkate değerdir. Bu işe iştirak edenlerin edep ve ahlâka aykırı hareket etmeleri kesin olarak yasaktır.

Cübbe hazırlanınca büyük bir halk kalabalığı karşısında bir âyin düzenlenir. Kam bu törende cübbeyi ruhların onayına sunar Bunlar, bazan cübbede şu ya da bu değişikliği isteyebilirler. Bu durumda onların isteklerini yerine getirmek şarttır. Bu elbise düğmesiz ve önü açık olarak dikilmiştir. *"Mevlevilerde de iç ve dış elbisenin hiç birinde ilik-düğme olmaz, kapanacak yerler de aynı kumaştan yapılan karşılıklı ipe benzer kısımlarla birbirine bağlanır."*¹

Cübbenin üzerine, Kam'ın göğün makamlarında ve yerin altında dolaşırken karşılaştığı şeylerin küçük birer resmi çizilir, minyatürü yapılarak iliştilir. Kötü ruhlarla karşı kullanacağı silahların da küçük birer örneği cübbeye rapte edilir. Kam bu cübbeyi kendisinin bir parçası olarak telâkki etmektedir, aynı zamanda kötü tesirlere karşı koruyucu bir zırh sayılır. Anohin'e göre de, Ülgen ile dağ ve yer ruhlarının da dahil bulunduğu iyi ruhlarla âyin yapanlar, Kam cübbesini giymek zorunda değillerdir. Oysa yeraltı dünyasının hâkimi Erlik ile ona bağlı kara tözler için yapılan törenlerde cübbe giymek gereklidir.

Tamamı kuş şeklinde olsun olmasın Kam kıyafetinde kuş hatta Kartal unsuru vazgeçilmezdir. Örneğin, Teleütler'de Kam cübbesi, büyük bir kuşu andırır. Demirden yapılmış tam bir kuş iskeletini temsil eden giysilere de oldukça sıklıkla rastlanmıştır. Kartal unsurunun baskınlığının nedeni Kartal'la Kam arasında çok güçlü bir mitsel bağın varlığındandır. Unutmayalım ki Kartal ilk Kam'ın atası sayılır, Kam'ın sırra erişinde önemli bir rol oynar. Ayrıca Kartal en yükseğe uçabilen kuş olma vasfı ile Gök Tanrı'ya en yüksek mertebeden yakınlaşabilmeyi temsil ettiği için Tanrıcılığın vazgeçilmez bir ögesi olmaktadır.

¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Cübbede kartal tüyleri, kartal pençeleri de bulunur. Cübbede su altındaki dünyaya dalışı simgeleyen martı ve kuğu gibi su kuşlarının figürleri de olabilir. Su kuşu tasvirleri Kam'ın su altına dalışını yada yaradılış esnasında denizin altından yaratma işleminde kullanılacak toprağın getirilmesi olayını temsil eder.

Kam giysisinin kol altındaki dikiş boyunca sarkan püsküllerin, bazı kaynaklar kuş kanadını simgelediğini söyler. Cübbenin bel hizasından başlayarak arka tarafta bütün alt kısmı oluşturan ip ya da püsküller, kuşun kuyruğudur. Kam'ı âdeta bir kuşa çeviren bu giysiyi kuş ayağına benzetilmiş bir çizme tamamlar. Kuşla bağlantılı öğeleri içeren bu kıyafet Kam'ı âdeta sihir gücüyle kartala dönüştürmektedir.

Kuş nitelikleri taşıyan Kam giysisinden başka, başka hayvanları da andıran Kam giysilerine rastlanmaktadır. Kostümünün üstündeki leoparlar yılanlar kertenkeleler Kam'ın yardımcı ruhlarıdır. Gmelin daha XVIII. yüzyılda bir Tunguz Kam'ının her iki omuzunda demirden yapılmış birer boynuz bulunduğunu yazar. Rusya müzelerinde bu tür giysiler bulunmaktadır.

Kam kıyafetleri genelde boy boy halkalar ve diğer çeşitli takılar hâlinde 13-17 kilo civarında demirle bezenmiştir. Elbise üzerine takılan demir plakalar kötü ruhların saldırılarına karşı bir kalkan vazifesi görür. Kam'ın dansı esnasında, dönüşler ve sıçrayışlarla bu takıların çıkardığı ses dansa ürpertici bir hava verir. Elbiseye asılan madensel nesnelerin canı vardır paslanmazlar.

Bu şekiller arasında biri siyah veya kahverengi, öteki yeşil kumaştan yapılmış, iki çift ayaklı kuyruklu ve ağızları yarı açık iki küçük canavar vardır. Bunlar Erlik Han'ın ülkesinde yaşayan jutpa ile arba dır. Yılan (ejderha) şeklinde tasvir edilen jutpa adlı yeraltı canavarı simgeleyen siyah ya da kahverengi kumaştan yapılmış bir kalın örgü cübbenin bir yanından sarkar. Şekil olarak çatal kuyruklu, iki gözlü, ağzı açık bir yılanı benzer. Bazen üç yılanı tek bir baş takıldığı da olur. Cübbenin diğer yanında ise arba denilen ve Erlik'in ülkesindeki denizde yaşadığına inanılan bir canavar tasviri yer alır. Bu da yeşil kumaştan yapılmış bir şeritten ibaret olup, dört ayağı ile ağzı kırmızı renktedir. Başında baykuş tüyü, göz yerinde ise, küçük birer bakır pul vardır. Buluç, bazı Kam'ların arbayı koruyucu ruh saydıklarını da belirtmektedir.

Bunlardan başka Kam'ın öteki dünyaya dalışını simgeleyen kuş motifleri ve mitsel hayvanlar, Kartal (hakan kuşu) hatta çok sık rastlanmasa da cinsel organların çizimleri bulunmaktadır. Kollara, sırtta takılan küçük zil ve çingiraklar vardır. Cübbenin arka tarafında da yatay olarak üç dizi hâlinde sıralanmış çok sayıda çingirak görülür. Türlü sesler çıkararak ruhları ürküten madeni eşya, Kam'ın zırhı sayılır. Kam'lar omuzlarından dokuz ok ve yay simgelerini eksik

etmezler. İskitlerde olduğu gibi Orta Asya Türk kavimlerinde de ok sihirli uçuşun bir simgesi olarak kabul edilir. Dokuz küçük yay vardır. Bunlar da yine zırhın bir parçası olarak kötü ruhlarla karşı silah görevi görürler. Sırt kısmına, gelişi güzel serpiştirilmiş yıldızları simgeleyen madeni parçacıklar tutturulmuştur. Kaftanın sırtının tam ortasında Güneş'le Ay'ı (hilal) simgeleyen iki büyük madeni levhanın arasında bir de delik yuvarlak bulunur. Kaftanın arkasında bir de Kam'ın güç ve dayanıklılığının simgesi olan bir demir zincir bulunur. Ayrıca üzerinde oniki hayvan figürü olan bir ayna ya doğrudan doğruya kaftana dikilir ya da göğse veya sırtta asılır. Bu madeni ayna, Kam'ın, âlemleri, dünyayı ve insanların ruhunu, yazılı kaderi ve evrenin yansımasını görmesini sağlar. Kam cübbesi, yaklaşık altmış kadar çeşitli parçalardan oluşmuştur.

Cübbede efsanevi bir takım şekiller de bulunur. Kötü ruhlarla mücadelede kullandığı 'manevî' yayın ve diğer silâhların küçük sembolleri de cübbede bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, ruhların fısıltılarını dinlemek için kulak, Tanrı'nın çizdiği kaderin fısıltısını duyabilmek için Ay, Güneş, yıldızlar ve diğer gezegenlerin simgeleri taşınmaktadır. Erlik dünyasında yaşayan kurbağalar, yılanlar hep cübbede temsil olunur. Ülgenin kızlarını, bazen de Erlik'in çocuklarını temsilen çingirak yada kuklalarda elbisenin üzerinde yer alabilir. Yıldırım düşmesi Kam'ın öteki dünya tarafından seçilmiş olduğunu gösteren işaretlerden biri olduğundan yıldırım bu gibi durumlarda Kam elbisesi üstünde de resmedilir. Bazı kaynaklara göre, cübbelerde 'Emeget' denilen ruhun sembolü dikkat çeker. Emeget bazı cübbelerde insan resmi, bazısında madenî bir süs ile temsil edilir.

Başlık

(Bkz. Resim 17-18-19) Başlık Kam giysisinin en önemli parçası sayılır. Güçlerinin büyük bir kısmını bu başlıklardan alırlar. *"Bu yüzden, bir Şamanlık gösterisi eğer Rusların isteği üzerine yapılıyorsa, Kam burada görevini başlıksız yerine getirir."*¹ Kam'lar, Kam'lığı başlıksız olarak icra ettikleri zaman hiçbir gerçek güce sahip olmadıklarını ve bütün törenin esas itibarıyla seyircileri eğlendirmeye yönelik bir parodi olduğunu söylerler.²

Bazı bilgilere göre 'Börk' ismi verilen Kam külahının esas kısmı üç karış uzunluğunda kırmızı kumaştan olur, etrafına da üç tane düğme konulur. Külahın üç yerine vaşak derisi dikilir; bunlardan biri göz, biri alın ortası, biri de ense hizasına konulur. Bu deriler aslında başın hassas noktalarında koruyucu bir vazife

¹ Donner, *La Sibirie*, s. 227.

² Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999.

görmektedir. Göz üzerindeki kısma, külahın kenarına, saçaklara, bir sıra türlü türlü boncuklardan diziler konur. Her dizide beş boncuk ve ucunda bir 'yılan başı' (salyangoz kabuğu yahut eşek boncuğu) bulunur. Dizilerin sayısı dokuzdur. Bu süslere 'iniciler' denir. Külahın tepe kısmı beyaz koyun yününden örülmüş kalın kaytanla doldurularak zikzak şeklinde dikilir; ortasına dokuz düğüm kabartma yapılır. Bazen de başlığa uçan kuş resimleri nakşedilir. Külahın tepe kısmı az çok daralır; tüyler dikilir.

Anohin ile Potanin'e göre, Kam'ın başlığı iki türdür: biri cübbe ile, biri de cübbesiz, normal giysiyle giyilir. Cübbe ile giyilen başlığın, üzerinde bazı simgesel süsler vardır. Kırmızı kumaştan yapılan, içi astarlı bu başlık, arkaya doğru sarkan bir külah biçimindedir. Başlığa yer yer post, boncuklar, ipler, kuş tüyleri dikilmiştir. Cübbesiz olarak normal elbise ile giyilen başlık, kuzu postundan yapılmış olup bazı yerlerinde demet hâlinde ağaçkakan tüyleri, arkasında ise üç beyaz şerit görülür. Bu külah, aru töz olarak nitelendirilen iyi ruhlar için yapılan törenlerde giyilir. Beyaz renk iyi ruhların hoşuna gittiği için genellikle beyaz kuzu postundan yapılır. Tabî beyaz rengi içeren kıyafetler ve aksesuarlar ak ruhlara yapılan törenlerde Ak-Kam'lar tarafından giyilir. Kara-Kam'ların külahları ise, kara kuzu postundandır.

Pallas XVIII. yüzyılda bir Buryat Kam'ının, demir boynuz takılı bir başlık taşıdığını yazar. Bu başlık geyik boynuzunu andıracak şekilde iki veya üç tarafından kıvrılmış çıkıntıları olan demirden bir miğferdir. Ayrıca Buryat Kam'ına ait bir mezarda da bu biçimde bir başlık bulunmuştur. Bir geyiğin boynuzu şeklinde demir taç takmış bir Kam'dan Harald Braem de bahsetmektedir. Bu tacın her yanından deri püsküller ve tüyler sarmaktadır bunlar öyle yoğundur ki âdeta Kam'ın yüzü görünmez olmuştur. Bazı Kam'lar başbandı biçiminde kahverengi, yeşil yada mavi kumaştan yapılmış başlıklar kullanmaktaydı. Başlıkların üst kısmına kartal gibi hayvanların tüyleri yerleştirilmektedir. Bu başlığın alt uçlarından örülmüş şeritler sarmaktaydı. Başbantları üzerinde kaşlar gözler burun ağız ve kulakları ifade eden applike işlemler vardır.

Bazı başlıklarda işlemler yerine dairesel diskler yer alır. Bunlarda insan yüzü ortadaki diskte gösterilir. Bazılarında bu başlığa kurt ağızı ve burnu applike edilmiştir. Başlığın her tarafındaki ay ve yıldızlar geyiğin kutsal boyun tüyleri ile işlenerek meydana getirilir. Ayrıca Kam'ın omurgasına işaret eden ve başlığın arkasından sarkan üzeri yıldızlarla süslü bir kurdele vardır. Eliade'nin verdiği bir bilgiye göre de Kam başlığı şöyledir *"Tepesi birkaç demir çemberden oluşan, iki boynuzla süslü demir bir miğfer; arkadan dokuz halkalı bir demir zincir sarkar; alt tarafta belkemiği adı verilen mızrak biçiminde bir demir*

parçası vardır. Şakaklarda, miğferin iki yanında, birer halkayla bir verşok (4,445 cm) uzunluğunda, dövülerek bükülmüş, kolbuga (birlik, birlikte veya çift: bağ bağlantı) denilen üç demir çubuk bulunur. Miğferin iki tarafına ve arkaya, ipekli, pamuklu, ince bezden veya çeşitli yabancı ve evcil hayvanların kürklerinden yapılmış ve yılan şeklinde bükülmüş şeritler asılmıştır; sonra miğferin kenarlarına, Körüne, sincap ve gelincik derisi renginde pamuklu saçaklar geçirilir. Bu şapkaya maykapçı (başlık) adı verilir.”

Görüldüğü üzere başlığın derisi çok farklı hayvanlara ait olabilmektedir. Koyun, geyik gibi hayvanların yanında baykuş gibi kuşların da derileri ve yer yer kullanılmıştır. Kuğu, kartal, baykuş gibi kuşların tüyleriyle süslenmiş başlıklara sıkça rastlanmaktadır. Eliade'nin verdiği bilgiye göre Teleüt Kam'ları başlıklarını kahverengi baykuş derisinden yaparlar ve hayvanın kanatlarını bazen de başını süs olarak bırakırlar. Başlarına at kuyruğu takan Kam'lara da rastlanır.

Kamçı

Kam bazı ayinlerde elinde üzerine sekiz kat deri sarılmış bir kamçı kullanır. Ve buna da bir halkayla üç kolbuga takılı ve hepsi de minyatür olmak üzere, bir çekiç, bir kılıç, bir kargı ve bir çivili topuz asılır; buna ayrıca renkli ipek veya pamukludan şeritler de bağlanır. Tümüne birden ‘canlılar kamçısı’ adı verilir. Kam’lık ederken Kam asa ile birlikte bu kamçıyı da elinde tutar.

Maske

Aslında Kam'ın kostümü maskenin simgelediği pek çok şeyi içinde barındırır. Maskelerin dünyanın bir çok yerinde ataları temsil ettiğine ve maskeyi takanların onları cisimleştirdiklerine inanılır. Maskeler ataları sanki canlanıp gelmişçesine temsil etmek amacı ile de kullanılmaktadır.

Ruhların varlığı maske veya resimle saptanır ve bu şekilde güç altına alınır. Maske ayrıca dört tarafta dolaşan başı boş dolaşan ve bir türlü huzur bulmayan ruhların barınağıdır. Görünmeyen ruhlar maskede belirir ve görünür hâle gelir. Bu yüzden maske takarak kendini gizleyen Kam o ruhla özdeşleşir. O ruhun sesiyle konuşur. Maske Kam'ın işine yoğunlaşmasını sağlar.

Aslında düşünüldüğünde Kam kıyafetinin tümünün bir maske niteliğinde olduğunu görmekteyiz. Bu maskenin, kayın ağacı kabuğundan yapıldığı hakkında bilgiler vardır. Kam'lar, ölünün ruhunu ölümler âlemine getirirken kendilerini engelleyebilecek ruhlar tarafından tanınmamak için yüzlerini kurumla siyah renge dönüştürürler. Zaten yüzü kurumla boyamak da maske takmanın bir yoludur. ¹

Asa

(tayag yada at başlı tayag)

Altay'da görüştüğümüz Kam'lardan aldığımız bilgiye göre: Genç Kam'lar tayag kullanmaz. Yaşlı Kam'lar kullanır. Kimileri tayagla geleceği görür. Her Kam başka şeyle öteyi görür. Kimi tayagla, kimi suyla, kimi çayla, kimi sütle, kimi arçınla. Tayag kullanan Kam'lar, bu tayagları ruh yolculuklarında bindikleri atların temsilinde kullanır. Bu sebeple, asa bazı yörelerde doğrudan 'at' diye isimlendirilmektedir. Radloff'a göre de Kam'ların dört köşe bir tahta parçası ile zil ve çingiraklar takılı bir asası vardır. Kam, bir süre çalıp söyledikten sonra coşkun bir ruh hâli ile asasını sallayarak gösterisine başlar.

Kam'larda hayvan başlı asalara da rastlanmıştır. Bunun yanında çakıl taşından sopa da kullanılmaktadırlar. Çakıl taşının içinde ateş potansiyelini taşıması yine ateşe yüklenen anlamın burada simgesel olarak vurgulandığını bize göstermektedir. Tayag'ın baş kısmı iki yada üç çatalı bir sopa şeklinde olabilmektedir. Bazı kaynaklara göre bu çatalın uçları Kam'ın ait olduğu klanı ifade eder. Bu uç kısma kumaşlardan yapılmış beyaz sarı kırmızı yeşil mavi ve siyah renkte şeritler ve çanlar bağlanır. Bu şekildeki Kam asası oldukça kafa karıştırıcıdır. Çünkü bu figur, bize Batılıların şeytan tasvirini hatırlatmaktadır. Kam'ların yabancı bölgelerde de tanındığı bilgisinden yola çıkarak, Türk Kam'larına karşı duyulan ürküntü, Batılıları bu imajı yaratmaya itmiş midir? şeklinde bir soru akla gelmektedir. Ama bu ayrıca bir araştırma konusudur.

Tayagın başında sadece at başını temsil eden bir oyma değil atın tırnaklarını ve kuyruğunu ifade eden şeyler de vardır. Bazı asalarda çift at başı vardır. Pallas'ın verdiği bilgiye göre Kam'ın uçları at başı şeklinde yontulmuş ve boyunlarına çingiraklar asılmış iki asası vardır. Kam'ın sahip olduğu iki at başlı değneğin biri ağaçtan diğeri ise demirden yapılmıştır. Kayın ağacından olan tayag, ilk sırta erme olayının öncesinde alınmakta; demirden olan ise ancak beşinci sırta erişten sonra elde edilebilmektedir.

*"At başı şeklindeki asalarda atın boymuna üç kolbug'dlı bir halka geçirilmiştir ve buna atın yelesi denir; değneklerin alt uçlarına da aynı kolbugalardan asılmıştır ve bunlara da Atın Kuyruğu denir. Bu değneklerin ön bölümüne, hepsi de demirden olmak üzere, bir kolbuga halkasıyla (minyatür) birer eyer, mızrak, kılıç, balta, çekiç, kayak, kürek ve zıpkın ucu tespit edilmiştir; bunların altına üç kolbuga bağlanmıştır. Bu dört kolbuga halkasına 'ayaklar' denir."*²

¹ M. Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, 1999.

² M. Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, 1999.

Mevlâna Mesnevî'sinde asaya büyük deger verir ve " Asâ görünüşte bir sopadan ibarettir ama ağzını açtı mı bütün varlıklar ona bir lokmadır... O sopayı ehemmiyetsiz görme" demektedir. 3

Kuşak

Düğmesiz ve önü açık olarak dikilmiş olan deri cübbe, deri kemer yada kuşak ile kullanılır. Bu kemer üzerinde genelde kırmızı renkli olan bir kuşak bulunur. Buna, Güneş'le Ay'ı simgeleyen iki büyük madeni levha ile yıldızları simgeleyen bir sıra katır tırnağı takılıdır. Her hareketinde şingırdayan demir parçalarının asılı olduğu kemer, Kam'ın gösterisine ayrı bir ihtiyaç katar.

Mevlevîler de bellerine elifî nemed denilen yaklaşık 10 cm. eninde, keçeden veya kumaştan yapılmış bir kuşak dolarlardı. Bunun ucunda da ince uzun ve sağlam bir bağ veya kaytan olurdu. O da, tennurede olduğu gibi, bele tekrar dolanır ve bağlanırdı. 4

Arap alfabesindeki Elif harfine benzediği için bu adı almıştır. Elifi nemed'in her iki ucu üçgen şeklinde nihayetlenir ve bir ucuna uzunca bir bağ eklenerek soldan itibaren tennurenin üzerine sarılır. Kaytan, elifî nemed'ün üstünden dola-narak, ucu alttan içeriye sokulur.

Mevlevîlerde âdet olmamakla beraber bazı şeyhler, elifî şalvarın üstüne kemer bağlarlardı. Dört parmak eninde düz ve işlemeli, bazen şal yahut şal taklidi kumaştan yapılmış olan bu kemerin ortasında, gümüş yahut nikel yatak içinde ve yumurta şeklinde bir yemen taşı yahut da necef bulunurdu. Bu taş, kemere dikilmiş olurdu. Bazen de kemerin altındaki halkaya geçirilmiş bir şerit veya kaytanla kemerin üstüne bağlanırdı. 5 Benzer şekilde Gökâlp de bize Türklerin kemerlerinde yeşim taşı bulundurdıkları bilgisini verir.

Mevlevî Kıyafeti

Aynı Kam'ın cübbe ve başlığı gibi sikke ve tennure semâzenin âlemi, alâmeti olmuştur. İlk zamanlarda yalnız hırka ve serpuş giyen Mevlevîler, XVI'ncı yüzyıldan itibaren merasim ve âyin için giysiler tesis etmiş ve bunları kutsal anlamlar içeren simgelerle donatmışlardır. Aslında hırka ve serpuşdan oluşan bu ilk tarz Şamanî kökene çok daha yakındır.

3 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 411.

4 / 5 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001./ 5 A.g.e.,2001

En son şekli ile Mevlevî giyimleri, baştan ayağa, şu şekilde adlandırılmıştır: 1- Sikke, 2- Arakiyye, 3- Destar, 4- İstivâ, 5- Tennure, 6- Elif-î nemed, 7- Destegül, 8- Hırka, 9- Kemer ve habbe 10- Şalvar, 11- Papuçlar

Başlık: İlk başlarda Sikkeler sivri ve koniye yakın bir şekilde alt tarafı kalın, üst tarafı ince, boyca daha uzunca olurlardı ve sikkeler kalıplanmazdı. Bu hâliyle sikke daha çok Kam başlığına benzemekteydi. Son zamanlarda sikkeler kısalmış, tepesi bombeli bir hâl almış, keçesi incelmış ve fese benzer olmuştur. Önceleri Tanrıcular gibi yalınkat keçeden yapılırken, sonraları içice iki kat olarak yapılmağa başlanmış, çekip uzatılınca 40-50 cm. uzunluğunda ipek kozası gibi bir şekil verilmiştir.

Arakiyye: Beyaz yün veya tiftikten yapılan, sikke kadar uzun ve muntazam olmıyan külahı arakiyye denir. Üstü yukarıya doğru sivrice, dar ve yassı olanlarına elifi arakiyye adı verilirdi.

Sikke: Bal renginde veya beyaz renkte bir külahı Mevlevî kıyafeti denince, ilk önce akla, sikke gelir. Sikke Mevlevîliğin sembolü olmuş bir başlıktır. Damga ve alâmet mânâlarına gelen sikkeye mevlevîler, kendi aralarında ‘Fahr’, ‘Fahr-ı Mevlânâ’ derler. Fahr: Lügatta övünme, övünme sebebi, büyüklük, fazîlet ve şeref anlamlarına gelmektedir Sikkenin tepesi, aynı Kam’ın başlığı gibi başa giyilen kısma nazaran biraz daha dar olur. Sikkeler alınıp verilirken, başa giyilirken ve baştan çıkarılınca öpülür ve gereken saygının gösterilmesinde kusur edilmezdi.

Sikkenin âyine başlamadan evvel özel ihtimamla giyilmesi de Şamanî nitelikler taşır. Tanrıçılıkta Kam’ın âyin esnasında giydikleri ve taktıkları sıradan kıfatetten çok öte mânalar ve nitelikler taşımaktaydı. Bunları giymek ayinin bir parçasıydı ve Tanrı ile ruhsal âlem ile bütünleşmeye yardımcı idi. Kam’ın cübbe ve başlığı ayinler haricinde giyilmezdi. Aynı şekilde, Mevlevîlerde de sikke ile, kahve, gazino gibi eğlence yerlerine gidilmez, hürmet gösterilmeyecek yerlerde sikke giyilmezdi. Herhangi bir suçla, ceza ve tevkîf evlerine düşen de sikkesini yanında götürmez, başına sivillerin giydiği serpuş giyerdi. Mevlevîlerin, kendi aralarında kabahat işleyenlere verdikleri en büyük ceza dahî, başlarındaki sikkeyi almak olurdu. Sikkesi alınan dervîş de şeyhin affına mazhar olmadıkça sikke giyemez, affa uğrayanın da sikkesi yeniden tekbîrlenirdi. Tanrıçılıkta da başlık ve cübbe mukaddes olanla bütünleşmek için giyilen ve asla kirletilmemesi gereken kutsal objelerdi. Gölpınarlı ceza sürecini kitabında şöyle anlatmıştır:

Mevlevîlerde, herhangi bir matbah canı, yahut da dede, tarikata aykırı bir harekette bulunursa, kazancı dede tarafından bir müddet ayakta tutmak, yahut muayyen bir zaman riyâzat vermek, bir kaç gün bir yere kapatmak suretiyle

cezalandırılırdı. Bu cezalar, tembih ve ikazdan sonra ve hâlini düzeltmediği takdirde verilir, bunlarla da kendine gelmeyen derviş, meydanda, yahut semâhanede, türbe önünde peymançeye durdurulup dövülürdü. Peymançeye (pây-ı mâcân) durmak şuydu: Derviş, ellerini çaprazvarî göğsüne koyup ayaklarını mühürleyerek niyaz vaziyetini alırdı. Kazancı dede, matbahta asılı duran ve ‘çelik’ denen bir metre boyundaki sopayla hafifçe bir kaç kere ve ekseriyetle dokuz veya onsekiz kere arkasına vururdu. Çelik vurulurken vuranın dirseğinin, vücudundan ayrılmaması ve bu suretle sopanın, dövülenin canını acıtmaması şarttı, yâni bu dövme, gerçekten dövme değildi, bir ikazdı. *“Cürmün tekerrürü, yahut şiddeti, cezanın teşhir mahiyetini almasını icap eder ve bu törende diğer dedeler de bulunurdu. Cürüm, cezanın daha şiddetli olmasını icap ettirirse o vakit dervişin sikkesi ve hırkası alınır.”*²

Şems meşrebinde olanlar, sikkelerini, destârlarını, kaşlarına gelecek kadar iyice indirerek giyerler ve alınlarını göstermezlerdi. Sultan Veled’i takliden, zühd ü takva yolunda olmaya gayret gösterenler de sikkelerini geriye kaydırır ve alınlarını açarlardı.³

Sikke, Mevlevîlerce kutsal sayıldığından boyunda, kulaklarda, parmaklarda taşınmak üzere destarlı sikke biçiminde akın ya da gümüşten yüzükler, küpeler, kolyeler, muskalıklar ve ayrıca ev eşyası olarak kullanılmak üzere biblolar, resimler, levhalar yapılırdı.

Mevlevîlikte ayakçı, sema çıkarmadıkça sikke giyemezdi. Bu da Tanrıci geleneğe çok uygundur. Çünkü sema vecde girebilmek ve göğün katlarına yükselebilmektir. Vecde girip göğün katlarına yükselmeyen Kam adayına cübbesi ve başlığı giydirilip Kam olarak ilan edilmezdi.

Destar: Mevlevî şeyhleri ve Mevlevî tekkelerindeki görevliler, sikkeleri üzerine ayrıca sarık da sararlardı; bu sarığa ‘destar’ denirdi. Destâr; sarık, imame ve başa sarılan tülbent demektir.⁴ Destar, sikkeye geçirilmiş simit biçimindeki bir halkanın üzerine dolanırdı. Destarın artan ucu, serbest olarak yana ya da arkaya sallandırılır di. Bu uca, ‘Taylasan’ derlerdi. Kutupluk aşamasına erişmiş şeyhler taylasanı sikkelerinin tepesinden geçirirlerdi. Her Mevlevî destar sarmaz. Destar sarmak, Mevlevîlikte bir mertebe ve olgunluktur. Her görevlinin destar sarış biçimi ve destar rengi birbirinden ayrıydı. Destar sarma yetkisi salt şeyhlere, Mesnevîhanlara, aşçıbaşılara, neyzenbaşılara ve kudümzenbaşılara tanınmıştı. Ayrıca Konya Dergâhı’nda bulunan ve çelebinin vekili olan ser tarik ile Mevlânâ’nın ‘türbedar’ı da destar sarardı.

² Gölpınarlı, *Mevlânadan sonra Mevlevîlik*, s. 419.

³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Külâh-ı Seyfi: Sikkelerin, kenarlarından itibaren üste doğru basık ve tepesi keskin olanına, ‘külâh-ı seyfi’ (kılınca benzer külâh) denirdi. Son zamanlarda bu sikke pek görülmez olmuştu. ⁴ Seyfi külâh, ‘kılıç taç’ adıyla da anılmıştır. Bunların, başa gelen ve yuvarlak olan üstleri ikiye ayrılır, ikiye ayrılan yassı yollar üzerine ‘sırrı üstüva’ denilen siyah bir çizgi çekilirdi. Bu sikkeleri, ‘mutlak hakikat’a erip ‘kutup’luk aşamasına varanlar giyerlerdi.

Tennure: Mevlevî dervişlerinin semâ âyini ve hizmet esnasında giydikleri, geniş etekli elbiseye ‘Tennure’ denir. Tennureler kolsuz ve yakasız, göğse kadar önü açık, bel kısmı dar, belden aşağısı geniş olarak yapılır. Tennurenin çeşitleri

Semâ Tennuresi: Mevlevî semâzenlerinin yalnız âyin esnasında giydikleri, uzun ve geniş etekli tennuredir. Semâzen, semâ ederken tennurenin şemsiye gibi açılması için, etek uçları kalın bir kumaşla zırhlânır, etek kısmına üç parmak kalınlığında kalın ve yünlü bir parça dikilir, bel kısmı elifi nemed’le sıkıca bağlanırdı. Semâ tennureleri daha çok beyaz, ince kumaşlardan yapılır Semâ’ tennuresinin etek kısmı, üstü ile kıyaslanamayacak kadar geniş olur ve altı parçadan meydana gelir. Altay Kamlarının çadırları ve birçok şeyi de altı köşelidir. Bunun sebebi Türklerin yaratıldığı Altay’ın altı köşeli olmasıdır. Bazı iddialara göre göğse yükselen Kam’lar beyaz, yeraltına inenler siyah giymektedirler. Bu tema göğse yükselen Mevlevîlerin kıyafetleriyle uyum içerisinde. Eteğine kurşun parçaları dikilmiş tennureler de bulunmaktadır. Kurşun ve demir parçaları Kam’ın kıyafetinde de mevcuttur. Bu ek parçalar tennurenin etek kısmına ağırlık kazandırır ve dönerken fazla havalanıp yükselmemesini te’minle, semâzenin donunu örter ve tennureyi kısmen aşağıya doğru çekerek dönme dengesini sağlar.

Hırka: Mevlevîlerde iki türlü hırka vardır. Birisi sokağa çıkarken giyilen yakasız, kolları ceket kolundan biraz daha geniş, yukarısı ve aşağısı aynı ende, topuklara kadar inen ve beli daraltılmış, pardesüyü, andıran bir üst giysidir. Bu hırkalar resmî hırkadan daha dar ve kısa olur.

Diğeri ise ‘resmî hırka’ denilen hırkadır. Resmi hırka, bol bir mantodur. Gövde bölümüyle kolları özdeş kesimde ve genişlikte, yakası ‘haydari’ denilen biçimde olur. Kolları 70 cm. genişliğinde ve yaklaşık bir metre uzunluğunda, giyilmediği zaman kolları etek boyuna yaklaşan, giyildiği takdirde ve eller öne kavuşturulursa kollarının boyu dizleri geçen, önü açık ve yakasız, gayet geniş ve topuklara kadar uzanan bir kostümdür. Hırkaların önünde, yaka kenarlarında dokuz ve on sekiz sıra dikiş olur.

⁴ / ⁵ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

Dokuz sayısı Kam'ların kıyafetlerinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kam'ların cübbelerinde kollara, sırta takılan küçük zil ve çingiraklar vardır. Cübbenin kollarının alt kısmına, dördü sağda, beşi solda olmak üzere, bakırdan yapılmış dokuz küçük çingiraklar asılıdır. Yine Kam'ın kıyafeti olan manyakın göğüs kısmındaki dikiş yeri dokuz yerinden düğümlemişti. Yine Kam'ın cübbesinin yakasında sıralanan dokuz küçük kukla Ülgen'in dokuz kızını, küçük cübbeler onların elbiselerini, demir veya başka madeni şeyler küpelerini temsil eder. Kam cübbelerinin yakalıgına asılan dokuz gök kızı ve dokuz çingirak bu dokuz kızı ve dokuz kızın ruhları çağırın sesini temsil etmektedir. Kötü ruları kaçırmak için, Kam'lar omuzlarından dokuz ok ve yay simgelerini eksik etmezler.

Ekseriya siyah renkte olan ve mevsime göre, yünlü, keten yahut sof kumaştan yapılmış bulunan Mevlevî hırkasını, dervişler arkalarına alırlar; kollarını giymezler, örtünü de içeriden elleriyle kavuştururlardı. Yalnız namazlarda, bayramlarda veya bir törende, görüşme zamanı kollarını giyerlerdi. Namaz veya tören biter bitmez de kollarını çıkarırlardı. Şeyhler hırkanın kollarını her zaman giyerlerdi. Başta sikke olmayınca resim hırkası da giyilmezdi. İkrar veren ve çileye soyunan dervişe, hizmet müddeti bitip hücreye gireceği zaman; halîfeye de, halifelik verilirken hırka giydirilir. 6

Hırka da, sikke-i şerif gibi, giymeğe hak kazanan dervişe özel bir merasimle tekbirlenerek giydirilir, bir de hırka-i şerif icazeti verilirdi. Şeyhler, hırkayı üzerlerinden çıkarmazdı. Sikkesiz hırka giyilmediği gibi, dergâha gelen muhibler de hırkalarını giymek mecburiyetinde idi. Hırka ile temiz olmayan yerlere girilmez.

Hayderiyye: Hayderiyye, mintan üstüne giyilen ve bele kadar inen bir yelektir. Diğer tarikat mensuplarınca da kullanılan, Kam'ların cübbesine benzeyen önü açık iliksiz-düğmesiz, düz yeleğe 'hayderî' de denilirdi. Hayderiyyenin omuz başlarında, omuzları örtecek biçimde kesilip, ulama olmaksızın aynı kumaşın bir uzantısı olan, tersine hilâl biçiminde kavisli bir parça vardır. Apoleti anımsatan bu parça gittikçe ensizleşir ve ucu oval şekilde daralır. Hayderiyyenin yakalarında da, hırkada olduğu gibi dikine ve yan yana on sekiz dikiş bulunurdu. 7

Astroloji

Genel olarak Türkler ve pek tabii Kam'lar, hep bir kurt gibi ileriye görebilmeye odaklanmışlardır. Çünkü hep durağan olmayan, inişli çıkışlı, mücadele dolu bir hayatı seçmişlerdir. Yeni mekânlar, yeni kıtalar, yeni insanlar, yeni oluşum

6 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

7 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

larla ancak öngüyle baş edilebilirdi. Kam'lar da, Mevlevîler de yıldızlarda yazılı olan kaderi fark edebilmişlerdir. Tüm yönelişi ve gözü, gökte olan Kam ve Mevlevî gökteki gezegenlerde yıldızlarda ve noktalarda yazılı olan mesajları okuyabilmişlerdir. Bir Kam için astrolog olmak çok önemlidir. Pek tabî astroloji Mevlâna için de önem arz etmektedir.

Türkler, tüm gezegen ve yıldızları Tanrı'nın kutsal atları olarak tasavvur etmişlerdir. Bu atlar da gökte bir kazığa bağlı hareket etmektedirler. Bu kazık da demir kazık diye nitelendirilen kutup yıldızıdır.

Türk astrolojisi 21 Mart'ta Toruk burcu ile başlamaktadır. Bu tarihte aynı zamanda Nevruz adı altında yılbaşı kutlamaları yapılmaktadır.

Astroloji takviminin ilk önce Haldelilerde ortaya çıktığı fikri kabul edilmekte iken, Orta Asya'da yapılan çalışmaların yoğunlaşmasıyla onlardan çok önce Hunî Astrolojinin varlığı dikkat çekmeye başlamıştır. Bu konuyla ilgili çalışmalarıyla bilinen Sofî Tram-Semen'in de (2004: 2) belirttiği gibi, Hun Halkının fırtınalı tarihi, kültürel varlığının tüm dünyaya tanıtılmasına engel olmuştur. Parçalanmış, dağıtılmış ve yeni ortamlarda asimile olmaya zorlanmış Türk boy- larındaki astroloji bilgisi âdeta ziyan olmuş ve bu sisli ortamda Haldeliler ilk astrologlar olarak kabul edilmiştir.

Orta Asya'da bir Hun boyu olan Nart-Karaçayların astrolojisinde Hunî astrolojinin gelişmiş boyutunu günümüzde de gözlemleyebilmekteyiz. Hunların tarihini araştırıp, Karaçay halkının kültürel ve tarihsel özellikleriyle karşılaştırma yapan günümüz tarihçileri, *"Nart-Karaçayların büyük göçten önce oluşan, M.Ö. VI. ve V. Asırlarda gerçekleşen göç döneminde Orta Asya'dan ayrılan bir Hun boyu"* ¹ olduğu konusunda hemfikirdirler.

Eski Hun astrolojisi, her biri 10-11 gün süren 36 burç ve 36 yıldız topluluğunu luğunu içerdiği gibi, haritalarda 'Karan' (Lilit) gezegeni dahi yer almaktadır. Bilimsel dünya tarafından geç keşfedilen Lilit'in Milattan önceki Hun astrolojisinde yer alması oldukça ilgi çekicidir. Türk astrolojisinin gelişimi hakkında Rus bilim adamı Sofî Tram-Semen şöyle demektedir: *"Batı dünyasının orijinal olarak ilan ettiği astroloji, Eski Türk astrolojisinin yeniden düzenlenmiş hâlidir. 36 burcu, 12 burca dönüştürerek ve yeni takvime uydurarak insanoğlunun kültürüne zarar vermişlerdir. Çünkü 24 burç ortadan kaldırılmış, onların yerine de dönemler diye adlandırılan kısa açıklamalar konulmuştur. Sonuçta üç burcun özellikleri bir burca yüklenmiş astroloji de saçmalık sınırına yaklaşmıştır."* ²

^{1/2/3} Sofî Tram Semen, *Türk Astrolojisi*, Kesittanıtım Ltd, İstanbul, 2004, s. 4./ ² s.3. / ³ s.9.

Türk astrolojisi, aynı zamanda Oniki Yıllık Hayvan Takvimini de bir etki alanı olarak, genel temayülleri belirlemek üzere dikkate almaktadır. Yani Türk astrolojisi, 36 burcu, gezegenleri, yıldız topluluklarını, ayın durumunu ve içinde bulunulan yılın genel durumunu ele alarak yorum yapmaktadırlar. 302’ci sayfada Oniki Yıllık Hayvan Takvim Sistemi ile ilgili bir tablo verilmiştir.

Eski Türklerde astroloji o kadar hayatın içine girmiştir ki, astrolojik bilgiler atasözü haline gelmiş yada deyimleşmişlerdir. ¹ Örneğin;

Yılan yılında doğanlar için:

“Dili sert de, kuyruğu yumuşak.”, “Yılanın kabuğu güzel, hareketi özel.”

“Yılan kurbağasını çok arar çabuk yutar.”

Maymun yılında doğanlar için:

“Maymun mizahla doyurur.” “Maymunun kulağı hassas gözleri hep açık.”

“Çöldeki maymunun sırrını ormanda maymun öğrenir.”

Fare yılında doğanlar için:

“Yumuşak diliyle çeker, dişleriyle iter.” “Fare damladan göl eder.”

“Fare gülümser, güvenmez.”

İnek yılında doğanlar için:

“İnek yıllarca verir, bir gün içinde ödetir.”

“Dayanır, dayanır, sonra boynuzunu batırır.”

“İneğin sütünü içen, etini de yiyeceğini her zaman düşünür.”

Aslan yılında doğanlar için:

“Aslanı yıkacak güç, onun gururu.” “Vurulan aslan gururundan canlanır.”

“Aslan dişsiz de olsa leş yemez.”

Tavşan yılında doğanlar için:

“Tavşan’ın tırnağını kırdıysan kafana dikkat et .”

“Tavşan kadını yatağında zafer kazanır.”

“Tavşan çöplükte doğsa da kral gibi görünür.”

Domuz yılında doğanlar için:

“Domuzu düşmanı yağı.” ”Domuz, erkek domuzu yavrularıyla boğar.”

“Domuzun dişisi havadan doğurur.”

Balık yılında doğanlar için:

“Balık sevdiysen, evini havuz et.” “Dıştan parlar içi sızlar.”

“Balık, sıkın avuçtan kayar, sıkmayan avuçta kalır, “

At yılında doğanlar için:

“At yorulur yormaz.” “Okşanan at, uçan at olur.”

“Kurban olurken de at sahibine küsmez.”

Koyun yılında doğanlar için:

“Koyun susarak ölür, sırlarını da yanında götürür.”

“Koyun kapıyı kendisi açıp girmez.” “Koyunun bakışı günlüdür.”

Kuş yılında doğanlar için:

“Kuş çamura düşse de kanatları temiz kalır.” “Kuş gökte ölür.”

“Kuş yavrusuna kul olur.”

Köpek yılında doğanlar için:

“Köpeğin kıymetini, sahibi onu öldürünce bilir.” “Köpek gizden ölür.”

“Köpek azı çok görür.”

Eski Türklerde Astroloji

"Ajun tüni kündüzi yedkin keçer; Kimni kali satgasa küçin kever."

(Acunun gecesiyle, gündüzü gelip geçer, Kimin üstüne varsa, gücünü ezip geçer!)

"*Hududü'l-Alem, Türklerin Güneş'i ve yıldızları büyük bir tutkuyla sevdiklerini belirtmektedir.*"¹ Bu son derece doğru bir saptamadır. Marco Polo, Kubilay zamanında Büyük Han'ın Ay ve Güneş resimleriyle süslenmiş bayraklarından söz etmektedir.² Türk dünyası bayraklarını bugün de incelediğimizde farklı bir tablo çıkmamaktadır.

Türkler evrenin işleyişini çözmeye çalışmış ve tarzlarıyla bu düzene ters düşmemeye özen göstermişlerdir. Micro cosmos, macro kosmos anlayışına hâkim bir telakkinin sonucu olarak gökte olanlar, yerdeki karşılıklarıyla, yerdekiler de gökteki karşılıklarıyla isimlendirilmiştir. Göğe baktığınız zaman Türkün evini Türk'ün evine baktığınız zaman da göğü görmek mümkündür. Türk'ün çadırı âdeta bir gök evidir. Türkler sürekli döner vaziyette işleyen ve döngülerden oluşan kâinat düzenini anlamışlardı ve ibadetlerinde, arınma törenlerinde, cenaze törenlerinde ve bir çok ayinde kainatın bu dönme hareketini taklit etmişlerdir. Bu dönüş evrenin düzeninin ve döngüsünün hatırlanmasını, anlamlandırılması için düşünülmesini ve saygı gösterisinde bulunulmasını sağlar. Evrenin döngüsel düzeninin yansımaları kült nesnesi olarak üretilen yıldızlarla ilintili olan ve üzerinde dönen bir dilim şeklinde yazı yazılabilen eşyalarda da görebilmekteyiz.³

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay. İstanbul, 2001, s. 132.

² / ³ Jean Paul Roux, A.g.e. 2001, s. 133. ³ s.136. ⁴

18 YILLIK HAYVAN DEVRİ TAKVİM SİSTEMİ													
NARTÇA	TÜRKÇE												
Çıçhan C.	Fare Yılı	1924	1936	1948	1960	1972	1984	1996	2008	2020	2032	2044	2056
İyneke Cıl	İnek Yılı	1925	1937	1949	1961	1973	1985	1997	2009	2021	2033	2045	2057
Kaplan Cıl	Aslan Yılı	1926	1938	1950	1962	1974	1986	1998	210	2022	2034	2046	2058
Koyan Cıl	Koyun Yılı	1927	1939	1951	1963	1975	1987	1999	2011	2023	2035	2047	2059
Çobak Cıl	Balık Yılı	1928	1940	1952	1964	1976	1988	2000	2012	2024	2036	2048	2060
Gılan Cıl	Yılan Yılı	1929	1941	1953	1965	1977	1989	2001	2013	2025	2037	2049	2061
At Cıl	At Yılı	1930	1942	1950	1966	1978	1990	2002	2014	2026	2038	2050	2062
Kay Cıl	Koyun Yılı	1931	1943	1955	1967	1979	1991	2003	2015	2027	2039	2051	2063
Maymul C.	Maymun Y.	1932	1944	1956	1968	1980	1992	2004	2016	2028	2040	2052	2064
Kuş Cıl	Kuş Yılı	1933	1945	1957	1969	1981	1993	2005	2017	2029	2041	2053	2065
İt Cıl	Köpek Yılı	1934	1946	1958	1970	1982	1994	2006	2018	2030	2042	2054	2066
Tennis C.	Donuz Yılı	1935	1947	1959	1971	1983	1995	2007	2019	2031	2043	2055	2067

"Örneğin Tu-kiu şefinin tahta çıkışı dolayısıyla bu kişi bir keçe üzerine otur-
tudur ve Güneş yönüne göre dokuz kez döndürülürdü." 1

"Her kim ki gökyüzündeki ve yeryüzündeki işaretleri görür ve onları doğru
olarak yorumlayabilirse, zamanla kendisi de işaretler bırakmaya başlayacaktır.
Atalar da böyle yapmıştı." Braem'in (1999) *Ateşin Efendisi Şaman* adlı kitabın-
dan alınmış olan bu sözlerden de anlayacağımız üzere gökteki işaretleri okumak
Türklerin yaşamlarda büyük bir öneme sahiptir.

Eski Türkler astronomi konusunda ileri idiler. Ergun Candan (2004) bu
konuda şu bilgileri vermektedir:

"Dünyamızın Kuzey-Güney ekseninin 26.000 yıllık rotasyonel döngüsü
sonucu, gökyüzündeki yıldızların yer değiştirmesi çok eski çağlardan beri
Türkler tarafından bilinmekteydi Ayrıca eski Türkler 26.000 yılda Dünyamızın
Kuzey Güney ekseninin gökyüzündeki 12 ayrı Takım Yıldızını sırasıyla takip
ettiğinden ve dünyanın topaç hareketinin nedeni ile her 2.166 yılda bir, bir
burçtan diğerine geçiş olduğundan haberdar idiler. $2.166 \times 12 = 25.992$ Yıl
(Yaklaşık 26.000 olarak kabul edilir.)"

Türkler, girişecekleri bir işteki başarı olanaklarını ayın, yıldızların dönüşleri
ile kontrol ederlerdi, harekete geçmek için olumlu anları incelerlerdi. Bu da
Türklerin astroloji ilmine çok uzun zamanlardan evvel hâkim olduğunu göster-
mektedir. Törenlerin zamanının tespit edilebilmesi için ay takviminin Güneş takvi-
mini tamamlaması gerekiyordu. Türkler gökteki Ay'ın dönemlerini gözölüyorlardı;
ölüm, yeniden doğuş, güç ve zafiyet sembollerini biliyorlardı. 2

Kam davullarında yıldızların resmi olmazsa olmazlardandır. Çünkü onlar
insanların yollarını bulmalarını sağlamaktaydılar. Özellikle Sirius yıldızına
büyük bir üstünlük atfedilmiştir. Kam Güneş'e ve Ay'a bakarak gaipten haber
vermekteydi. Kam cübbesine Güneş'i ve Ay'ı simgeleyen demirden veya
gümüşten halkaların takılması, bununla ilgili görölmektedir.

Türklerde, Hayat ağacı bir yazgılar kitabı olarak görölmüştür ve bu inanç
Osmanlı'da da devam etmişti. Hayat ağacı doğmadan evvel insan ruhlarının dal-
larında bulunduğu bir ağaçtır. Ruh bedenlenmek üzere yeryüzüne bu ağaçtan
iner. Osmanlı Türkleri, Hayat ağacının orta dünyadaki insan sayısı kadar yap-
rağı olduğuna her birinin üzerine bir insanın yazgısının yazıldığına; her insan
öldüğünde de bu ağaçtan bir yaprağın düştüğüne inanmaktaydılar. 3 Bu yazgıyı

1 Jean Paul Roux, A.g.e. 2001, s.137.

2 Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

3 Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999,s.306.

yazanın da dokuz gezegen olduğunu Sibiryâ Tatarlarının ifadeleriyle bilmekteyiz. Kam'ın düzenlediği ayinlerde esrime hâline geçip sembolik olarak 9 gezegeni simgeleyen dokuz çentikli hayat ağacının tepesine çıkarken uğradığı her basamakta yani her gezegende insan ruhunun yazgısını veya topluluğun geleceğini öğrenebilmesinin kaynağı da budur. Kam bu ağacın yapraklarından dokuz gezegenin onlar için yazdığı yazgıyı okumaktadır.

Mevlâna da *Mesnevî*'sinde; *"Zaten bu koku, âlemde yüzbinlerce perde altında gizlenebilecek bir koku değil ki! O keskin kokuyla ovalar, çöller doldu... hatta ova da nedir ki? 1 O koku dokuz feleği bile geçti"* diyerek dokuz gezegenin varlığına işaret etmiştir.

"Dünya (Evren) teriminin yıl anlamında kullanılması zamâna ilişkin algının nasıl olduğunu açıklar niteliktedir. 'Kuzey Amerika yerlilerine ait birçok dilde Dünya Evren terimi aynı Zamanda 'yıl' anlamında kullanılmaktadır. Yakutlarda da bir yılın geçtiğini ifade etmek için 'dünya geçti' demektedirler. Yukilerde 'yıl' yeryüzü veya 'dünya' kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bunlar da bir yıl bittiğinde, tıpkı Yakutlar gibi 'yeryüzü geçti' demektedirler. Kelime haznesi dünya ile kozmik zaman arasındaki dilsel dayanışmayı ortaya çıkarmaktadır." 2 Türkler, Astronomik açıdan Ptoleme'nin sistemine uygun yer merkezli bir bakış açısı ile evreni değerlendirirdi. Ayrıca evren bir ejder olarak tanımlanmıştır. Evrende 99 âlem vardır. Bu âlemlerin her biri Ülgen'in bir yardımcısı tarafından yönetilmektedir.

Alan çalışmam esnasında görüşme yaptığım Kazak Türlerinden Mayılhan Oyekenovna'nın evinde bir saat bulunmakta idi. Kazak yapımı olan bu saatin üstünde sayıların yanında Türk astrolojisine ait hayvanlar bulunmaktadır. Bu da saat astrolojisi kadar ayrıntılı ve derin bir bilimin bilinçli veya bilinçsiz izlerinin sürdürüldüğünü bize göstermektedir. Müslümanlığa geçerek Tanrıci gelenekten uzaklaşmış Kazak Türklerinde dahi evin şeşesi (annesi) kaldığımız evin hanımı Kalimaş Oyekenovna, astroloji bilgisine hâkim idi. Yılları atalardan ayları ise biçiklerden (kitaplardan) okuyup öğrendiğini ifade etmiştir.

Gezegenlerin hızları da Türklerin önem verdiği bir husustur. Gezegen ve yıldızların yavaş veya sür'atli dönmeleri, Orta Asya ve Sibiryâ mitolojisinde çok önemli bir motiftir. Bu hız onların yaşamına doğrudan aksetmektedir. Zaten bugün de ispatlandığı gibi. Bir gezegen ne kadar hızlı ise etkisi o kadar hafif ve geçicidir. Ne kadar ağırsa etkisi o kadar etkili, güçlü ve uzun sürelidir.

Altay Koşağaç'ın Tanrıciılarının başı olan Claudia Mihailovna astroloji ile

1 Mevlâna Celâleddin-i Rumî, *Mesnevî*, Cilt IV, 1953, s.149.

2 Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Kam arasındaki bağlantıyı sorduğumuzda "-Bizde dokuz kat gökle, dokuz katın iyesiyle ayrı ayrı konuşan onların dilini bilen kişiler vardır. Bu özellik atadan anadan geçer. Bu, eski bir ilimdir. O kendinden kanla gelir sonradan öğrenmekle olmaz" şeklinde bir cevap vermiştir.

Yıldızlar Türk kavimlerinde daima önemli bir rol oynamışlardır. *"Yıldızları karanlıkta gökteki atalarının kamp ateşlerine benzetir onlara bakarak yol bulurlardı."*² Eskiden beri dünyanın tanınmış at yetiştirenleri ve savaşçıları olan Türkler, yıldızlardan bir yandan günlük hayatlarında istifade ederlerken, diğer yandan da onlar için efsaneler düzmüş ve şiirler yazmışlardır. İyi bir yıldız bilgisi, atçı ve harpçi bir kavim için, hayati bir önem taşırdı. Akınlar, kervanların ve sürülerin yola çıkışı, meraya gidiş, yatış ve kalkış, hep yıldızlara göre yapılırdı. Bunlardan gayrı, mevsimlerin değişimi de, yıldızlara göre öğrenilebilirdi. Orta Asya kavimlerine göre, hava değişimlerinin de, yıldızlarla büyük bir ilgisi vardı. Yıldız bilgisi ile yönleri ve yolu bulma, atlı ve savaşçı kavimler için, ihmal edilemez bir bilgi idi. Gerek vakti ve gerekse yolu bulmak için, iyi kullanılan böyle bilgiler, bu topluma birçok faydalar sağlıyorlardı. Toplum için gerekli ve hayati bir çok sorunun cevabının gökte olduğunu gören Türk Halkı gözlerini ve dikkatlerini göğe çevirmişti. Böylelikle âlimlerin ve Kam'ların dışında sıradan halkta bile derin bir yıldız bilgisi oluşuyordu.

Astroloji'nin de temelini oluşturan bu yıldızların belirli periyotlarla gökyüzünde yer değiştirme hareketine Araplar ve İranlılar 'Çerhi Felek' demişlerdi. Daha sonraları bu kültürlerle temasa geçen Türkler, durmadan dönen gök kubbeye verilen bu adı kendilerine göre değiştirerek 'Çarkı Felek' hâline getirmişlerdir. Ancak Orta Asya'daki Eski Türkler 'gök kubbenin gözlemlenen bu döngüsel hareketine 'Gök Çığrısı' diyorlardı. Eski Türkçe'de 'Çığrı' sözü, değirmen, su dolabı gibi, âletlerin çarkları için kullanılan bir deyimdi. İp eğirmek için kullanılan makaralar da bu isimle anılırlardı. Nitekim bugünkü Türkçemiz'de kullandığımız Çıkrık sözü de eski Türkler'deki 'Çığrı' sözünden türemiş bir isimdir.¹⁰ Bahattin Ögel'e göre Türkler arasında sonradan ortaya çıkan evren kelimesi de 'evirmek', yani evirmek fiilinden bir isim olarak türemiştir. Bu deyim metinlerde, 'Evren evrilür' yani 'Evren döner' seklinde geçmektedir.

Türklerde felek kavramı oldukça önemli ilmî bir bakış açısı ve ayrıca başlı başına bir felsefedir. Felek durmadan üzerimizde dönen yıldızları ve gezegenleri Güneş ve Ay'ı içeren gök kubbesidir. Bu görüş ilmî olarak Ptoleme'nin bakış açısıyla örtüşmektedir ve astrolojik yorum için vazgeçilmez bir yöntemdir. Bu bakış açısına göre gezegen ve yıldızlar dünyanın etrafında döner vaziyette ele

² Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Kitabevi, Ankara, 1994.

alınırlar ve ancak böyle bir bakış açısı bu gezegen ve yıldızların dünyaya yaptığı etkileri yorumlama imkânı sağlar. Gök Çıkrığının dönüşü, insanlara iyi veya kötü talih getirmektedir. Türkler, talih ve kaderlerini hep feleğin dönüşüne bağlamaktaydı. Bütün kötü kaderler, 'Kahpe Feleğin' bir oyunu idi. ¹⁰ Kötü şanslardan sonra, iyi günlere kavuşabilmek de, yine feleğin tabiatından ileri geliyordu.

Ayrıca incelediğimiz de görüyoruz ki efsane ve masallarda Tanrı bir devî veya başka zararlı bir varlığı cezalandırmak için başka birini veya herhangi bir varlığı görevlendirdiği kadar bir gezegeni de görevlendirebilmektedir. Astrolojide de Tanrı aslında gezegenler vasıtasıyla yazdığı kaderi hayata geçirir. Cezasını da ödülünü de gezegenler vasıtasıyla ortaya koyar.

Bahattin Ögel, eski Türk şiirlerini yorumlayarak, evren yani göğün durumu uygun olduğunda ancak hükümdarın tahta çıkabileceğini, bunun için de feleğin insana gülmesi gerektiğini, feleğin bir defa verdiği bu tahtı tutabilmek için de, Tanrı'nın insana baht ve talih vermesi gerektiğini, söylemiştir. Çünkü niceleri vardı ki, feleğin verdiği taht üzerinde canlarını kaybetmişlerdir. Tanrıca anlayışta felekten kurtuluş yoktur. Kader pususunu kurarak fırsat bekler ve fırsatını bulunca bulunca da insanı can evinden yaralar. Felek insanları ayıklar, eler. Belki de bu yüzden felek zaman zaman elek olarak simgelenmiştir. Eski Türkçede karşımıza sıklıkla çıkan Acun kelimesi, dünya anlamına kullanılmakta idi. Eski Türkler, 'Bu Acun' veya 'Ol Acun' diyerek, fanî dünya ve Mengü (Ebedî) acunu dile getirmişlerdir. Her zaman bütüncül bakış açısıyla olayları ve varlıkları değerlendiren Tanrıca Türkler, yer merkezli bakış açıları ile acunu, dönen felekten yani evrenin döngüsünden bağımsız düşünmemişlerdi. Zaman değiştikçe talihte değişmekte idi. Acun insanların talihi gibi dönek ve 'kahpe' bir dünya olarak nitelendirilmişti. Şans ve talih getiren gezegenler bir gün seni sevindirirken bir gün terk edip başkasına gidecekti. Bazen döneklik ve kahpelikle itham edilen bu döngüsellüğün aynı bakış açısıyla değerlendirilişini Mevlâna'nın sözlerinde görmekteyiz. Mevlâna *Mesnevi*'sinde "*Dünyanın oğlu dünya gibi vefasız... sana yüz tutar ama o yüz değil arkadır.*" ¹²

Doğum Haritası

İncelendiği zaman büyük insanların büyüklüklerinin nedeni hep doğuma bağlanmıştır. Üstünlük doğumdan gelmektedir. Orada aranmaktadır. "*Türklerde yeni doğan çocuğun yıldız falına bakma âdeti de vardır.*" ¹

¹⁰ / ¹¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

¹² Mevlâna, *Mesnevi*, Cilt IV, 1953, s. 135.

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 78.

Gezegener:

Ülgen'in oğulları çeşitli renklerle simgelenen gezegenlere karşılık gelmektedirler. Aşağıda gezegenler sembolleri ile birlikte verilmiştir: (Semboller: Semen, 2006: 36)

1. Kün Güneş
2. Ay
3. Cüzen / Utarid / Merkür
4. Yorge / Yörge / Çolpan / Çoban Venus
5. Cetegey / Berk / Yaldırık / Kürüd / Bakır Sokum Mars
6. Tennir / Erendiz / Ongay Jüpiter
7. Keram / Satir / Yatır / Satır Satürn
8. Turan / Turanüs / Kontuk Uranus
9. Tepmez / Orgün Neptün
10. Eren / Duğun Pluto
11. Anmat Prozerpina
12. Karan Lilit

Ay ve Güneş

Türk Kağanının, Kam'ın ve tüm tanrıların Güneş ile Ay'a karşı saygı gösterdiği ve çadırlarından çıkarak gündüz Güneş'i gece Ay'ı selamladığı bilinmektedir. Kam'lar elbiselerinin üzerinde, madenî plâkalar taşırlardı. Bu plakalar geleceğin nasıl inşa edileceğini okumak için Kam'ın yararlandığı Güneş ve Ay'ın resimlerini içeren simgeleridir. Güneş ve Ay, birer ayna kabul edilmektedir. Altay Türklerine göre, başlangıçta Güneş ile Ay var olmadıkları hâlde, sonradan Tanrı'nın gönderdiği bir varlık, göğe madeni iki büyük ayna koyarak dünyayı aydınlatmıştır. Tanrıcılığa göre, Ay ile Güneş'in kendi kendilerine, sahip oldukları bir güç veya kudretleri yoktu. Bunlar, yalnızca Tanrı'nın verdiği ışığı yansıt-maktan başka, bir iş yapmıyorlardı. Nihayet bir maden parçası olan aynadan başka bir şey değil idiler. Bu sebeple, Kam'ların ayna ile fala bakmaları bu inanışlarla ilgilidir. Dünyada ne olmuş ve ne olacaksa, her şey ve her olay, gök yüzünün iki aynasına yansımaktadır. Aynaya bakarak geleceği okumak bu sem-bolizmle ilgilidir. Kam'ın elindeki ayna, Ay veya Güneş'in bir sembolü idi. Kam, elindeki bu ayna ile Güneş'e veya Ay'a bakarak falını açar ve gelecek hakkında fikirlerini söylerdi. Hatta bazen Kam'lar ellerine bir ayna bile almağa lüzum görmeden Güneş'e ve Ay'a bakarak kehanette bulunurlardı. Bazı Kam'ların aynalarında gökteki 'On iki burcun' resimleri bulunurdu.

Türklerde büyük kahramanlar Güneş ve Ay'ın himayesi altındadır. Bu inanış, astroloji bilimine göre tam olarak doğrudur. Bilinmektedir ki Güneş'i ve Ay'ı doğum haritasında iyi durumda olmayan kişiler yüксеlememektedir. Hayatta yükselen kişiler, doğum haritasında Ay ve Güneş tarafından korunan kişilerdir.

Radloffun yazdığına göre de, Türk halklarında Güneş dişi, Ay erkek olarak tasarlanır. Bu Türkleri diğer uluslardan ayıran bir unsurdur. Diğer tüm uluslar Güneş'i erkek, Ay'ı dişi saymışlardır. Oysa düşünüldüğünde toprağa ışınını göndererek bereketi sağlayan, yaratılışı gerçekleştiren, besleyip, büyüten Güneş'tir. Güneş'in nitelikleri ile kadının doğası birdir. Ay ise karanlıktaki ışıktır. Karanlıkta rehberdir, o bir savaşçı gibi karanlığa karşı durur. Ön Türk Uygarlığı konusunda araştırmalarıyla bilinen Kemal Ermetin'in Gün'ün dişi Ay'ın erkek olması ile ilgili ifadeleri şöyledir:

“Türklerde Gün ve Ay çok önemli iki simgedir. Ay erkek, gün dişidir. Ay'ın her gün olgunlaşıp gelişmesi ve karanlığa karşı durması onun erliğine işarettir. Kazakistan Tamgalı Say'daki kaya yazılarında Kâzım Mirşan tarafından 'Kün ve Eki' olarak okunan Ay, aslında erkektir ve gün'ün başındaki 9 ışının anlamı; eki'den aldığı bir ışınla Gün'ün ışınlarının sayısının On'a tamamlanmasıdır. Şöyle ki kadın ilhamdır. Kadın erkeğe ilham verir. Erkek de yiğit ise ondan aldığı ilhamla yücelir, bilgeleşir. Dişi olan Gün'ün başındaki ışınlar zaten ON dur. Ama o Ay'a yani erkeğine bu on'dan birini ilham olarak vermiştir.”

Eski Türkler oba dışına kız vermezlerdi. Bunun istisnası erkeğin bir bilge kişi olmasıdır. Yiğitlik bile bu töreyi bozamazdı. Tek bilgeliğe itibar vardı ve dişi erkeğine verdiği ilhamla onu daha da yücelttiği için kız, bilge ve erdemli kişiye verilebilirdi. Aşk nasıl insanı coşturur, kişi sevdiğinden aldığı ilhamla dağları delebilecek kadar coşku ile dolarsa, her yeni ayda, Ay da Gün'den, yani eşinden aldığı ilhamla ışımaya yeniden başlar.' Bütün masal ve efsanelerde, Güneş'in dişi ve Ay'ın da erkek olarak rol oynadığını görmekteyiz. Bu yüzden Anadolu Selçuklu mimarisinde erkek ve kadını temsilen (daire yada ışınlı daire) içinde Ay (hilal) ve Güneş kabartmaları bulunmaktadır.

Mısır'daki Türklerin menşei ile ilgili olarak anlatılan efsanede de, 'Güneş, Saratan burcuna girdiği bir sırada, suyu ve toprağı ısıtmağa başlıyor. Bu sular ile balçıklar bir mağarada toplanıyorlar ve mağara da, onlara bir ana rahmi vazifesi görüyor. Bu balçıklardan meydana gelen Türklerin ilk atası da, Ay-Ata adını alıyor'. Burada da Güneş, yine anne rolünü oynar gibidir. Roux, aynı söylenceyi biraz daha farklı iletmiştir. *“Kara Dağ'ın mağarası sular altında kalmış ve çukur çamurla dolmuştur. Sıcaklığın etkisi ile çamur kurumuş ve ilk insan olan Ay-Ata yaratılmıştır. Kırk yıl sonra yeni bir su baskını karısı Ay-va'nın doğuşunu*

*sağlamıştır. Güneş'in ısıttığı bir kil parçasından Ay-Ata'nın ilk insan olarak yaratıldığı söylencesi oldukça yaygındır."*¹ Yeryüzündeki kurtların Ay'ı gördüklerinde acı acı ulumasının da bundan ileri geldiği düşünülmekte, Türk'ün büyük atasını gören kurtların ona seslenmek istemesine bağlanmaktadır. Uygurca Oğuznâme'de Oğuz-Han'ın babasının adının, 'Ay-Han' olduğu söylenir. Maalesef, bu Oğuznâme'nin baş kısmı kaybolmuştur. Bu sebeple, bu 'Ay-Han'ın kim olduğu buradan çıkarılamamaktadır. Bilindiği üzere, Oğuz Han'ın ikinci oğlunun adı da Ay-Han' idi. Burada 'Ay-Han' yalnızca bir ünvanıdır. Yoksa bazılarının dedikleri gibi, Ay-Han, 'Ay'ın Han'ı, Kün-Han'da 'Güneş'in Han'ı değillerdi.

Türk-Moğol efsanelerinde 'Ay'ı, çocuk doğurtan bir baba olarak' da görürüz. Meselâ Cengiz-Han'ın atalarından Alan-Koa, Ay ışığından gebe kalmıştı. Bazı kaynaklar da, Ay'ın bizzat çadırdan içeri girerek kadını gebe bıraktıklarını söylerler. Teleüt Türklerine ait bir efsane de, 'Ay, kuzeyin ve Güneş de, güneyin sembolü' idiler. Bu yönelme, göğün en üst katında duran 'Gök kartalı'nın duruşuna göre yapılmıştı. Söylendiğine göre, 'Bu kartalın sol kanadı Ay'ı, sağ kanadı da Güneş'i örtüyordu'. Bu duruma göre kartalın başının Doğuya bakması gerekiyordu. Bu duruş da, Türk mitolojisine uygun bir yönelmedir. Lâkin Güneş'in Doğunun sembolü olduğunu iddia eden kaynaklar da bulunmaktadır. Bu görüşü de destekleyecek bir çok bilgi mevcuttur. Örneğin, Türk hakanı Doğuya doğru durur çadırı Doğuya açılırdı. Zaten tüm evler Doğuya bakmaktadır.

Güneş / Kün Ana

Türk mitolojisinde Güneş dışıdır. Bay Ülgen'den meydana gelmiştir. Güneş'i yerde ateş temsil etmektedir. Mezar taşlarındaki yazılarda Doğu ön, Batı arka olarak geçer. Türk kağanı sabah yüksek bir yerdeki veya dağdaki çadırından çıkarak Güneş'i selamlardı. Örneğin, Temuçin'in kuşağını boynuna ve külahını koluna asarak Güneş'e karşı dönüp ve eliyle göğsüne vurarak Güneş'e karşı dokuz defa diz çöküp selâm verdiğini bilmekteyiz. Bugün kullandığımız günaydın sözünü bir incelersek görmekteyiz ki bu söz hiçbir iyi dileği içermemektedir. Sadece günün aydınlandığını tekrarlar ve mutlu oluruz. Günaydın sözü ile sanki beklenen bir sevgili gelmişçesine hergün Güneş'in doğduğu haberi büyük bir heyecanla verilmektedir. Güneş'in doğduğu yön, çok önemli idi. Esasen yönlerin söylenişinde kullanılan deyimler de hep Güneş'le ilgili idiler. Meselâ 'Gün Batısı', 'Gün Doğusu' gibi. Yönlerle ilgili dikkat çeken bir konu da şudur: Örnek vermek gerekirse, bugün bir kişiden ülkenin sınır komşularını saymaları istense, herkes

¹ Jean Paul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 111

farklı yönleri takip ederek saymayı tamamlayacaktır. Kimi anlatmaya Batı'dan, kimi Kuzey'den, kimi Güney'den, Kimi de Doğu'dan saymaya başlayacaktır. Oysa Eski Türklere bu soru sorulduğunda, Kişi, Güneş'in hareketini esas alarak Doğu, Güney, Batı, Kuzey yönlerini takip ederek ülkenin komşularını sıralardı. Bu hassasiyeti Orhun Yazıtlarında sıklıkla müşahede etmekteyiz *"Bu sözümü iyice işit adamakıllı dinle. Doğuda Gün Doğusuna, Güneyde gün ortasına, batıda Gün Batısına, Kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tabiidir."*¹

Tamgaı Say'da bir kaya resmi.
Kâzım Mirşan, Kün ve Eki olarak ifade etmektedir.

Göktürkler, yönlerini tayin ederlerken, yüzlerini Doğuya, yani Güneş'in doğduğu yöne dönerlerdi. Bunun için de Doğuya 'İlgerü', yani 'İleri' demişlerdi. Kalafat'ın verdiği bilgilere göre, Türk Dünyasının birçok yerinde bu arada Balkanlar, Kıbrıs, Kuzey Mezapotamya, Kafkasya'da gün batımı saatlerine yakın yatılmaz. Uyumakta olanlar da uyandırılır. Gün batımına yakın türünden dikim yapılmaz böyle dikimlerin çürüyeceklerine inanılır. 'Gün anasına kavuşan saattir' denilir. Bu dönem için 'dar vakittir' denir. Dar vakitte defin de yapılmaz. Bu inanışta da derin bir astroljik bilgi yer almaktadır. Ay'ın da Güneş'in de ışığının azalması Türklerde hayra yorulmamıştır.

Türk Astrolojisinde, Güneş, kişiye sönmeyen ruhsal güç ve hayatın olumsuzluklarına karşı direnme gücü verir. Güneş'in gün süresince dönüşü dokuza bölünür. Bunlar çok önemlidir. Çünkü astrolojik tahmin, hangi vakitte doğduğundan hareketle yapılmaktadır. Bu dönemler şöyle adlandırılır:²

- * Tan belgisi, Ertten, Tan sızılma, Kök çağılması, Ayık
- * Tan, Küntuuş, Tan çağı, Künçığış, Küntuğan
- * Kuşluk, Tamdan, Künbaşı, Baştanı
- * Turuş, Kağar, Küntişiş, Ayırğı
- * Künorta, Cepelik, Künara, Bölünnü, Tendeme zaman
- * Sınnır, Sant zaman, Kuurğu, Kün badrama zaman
- * Açar, Kün-burulma, Auş zaman, Batar, Küntaralğan zaman
- * İnnir, Aşham, Abınnı, Batar, Künbathan zaman
- * Közbaylannı, Karannı, Keçe başı, Keçe arası, Tüslük, Sandırak.

¹ Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, s. 57.

Ay

Yeni Ay'da ve Dolunayda Türkler mutlaka kurban sunarlardı. (Kanlı kurban değil saçı yapılır) Geceleri Ay'ı selamlarlardı. Türk mitolojisinde Ay erkektir. Ay, bazı kaynaklara göre Batının, bazılarına göre de Kuzeyin sembolüdür. Ay da Güneş gibi, Bay Ülgen'den meydana gelmiştir. Ç. Valihanov'un verdiği malumata göre Yeni Ay'ı kim görürse onu selâmlar selâmladıkları yerdeki otları toplayıp ertesi gün evde ateşe atarlar. Alan çalışmam esnasında da Kazak ve Kırgız mezarlarının üzerinde ve bazı evlerin çatılarında hilâl şeklinde Ay motifleri bulunmaktadır. Camilerin tepesindeki hilal de bu geleneğin bir devamıdır. Yine bazı kaynaklar, Ay'ın, şifalı bir güce sahip olduğuna da inanıldığını ve tedavi ile ilgili uygulamaların bazılarında Ay'a yer verildiğini bize söyler. Bu bilgi, astroloji ilimi tarafından doğrulanmaktadır. Ay, kişinin sağlığı üzerinde büyük etki sahibidir. Doğum haritasında Ay'ı zarar görmüş kişinin sağlığı da tehlikede olacaktır.

Orta Asya'daki efsaneler, Ay'da sırkla su taşıyan iki kovalı bir kızın yürüdüğünden söz açarlar. Orta Asya'dan Avrupa'ya, Sibirya'dan Bering boğazına ve hatta Amerika kıtasının kuzeyindeki Alaska yerlilerine kadar, bu inanışın yayılmış olması şaşırtıcıdır. Ziya Gökalp, bu efsaneyi şu şekilde nakletmektedir:

"Bir kış günü, öksüz bir kız su almağa gidiyordu. Vücûdu yarı çıplaktı. Çıplak ayakları kardan şişmişti. Karnı açtı. Kulakları soğuktan donmuştu. Gözleri yaşlı idi. Elinde demir bir bakraç vardı. Çeşmeye gidiyordu. Birdenbire bir kasırga koptu. Ay, yukarıdaki köşkünden bu kıza bakıyordu. Dedi ki Mutlaka üvey anası bu kıza zulmediyor. Kıza acıdı. Kız o sırada bir çalının içinde yürüyordu. Ay, çalıya emretti. 'Kızı al, gel!' dedi. Derhal çalı, bir at oldu, bir yandan gök alçaldı, bir yandan çalı yükseldi. Kız bakracı ile beraber göğe geldi. Şimdi Ay'ın hâlden hâle geçmesi hep öksüz kızın geçirdiği serencâmlara tâbidir. İlk gece Ay gümüş bir yay gibidir. Kız büyüdükçe Ay da büyür. Fakat kız bazen otağa girer, halı dokumağa başlar. O zaman Ay sevgilisini göremediğinden hasretle hilâl şeklini alır. Bazen kızın keyfi çoşarak bakracı ile berâber göle koşar, o zaman Ay'ın yüzü BEDİRLenir".²

Bu hikâye nazım şekliyle şöyledir:

Annesiz bir kız varmış, sırkla su taşırmış,
Üvey anne yüzünden, kız sabrını taşırmış.
Kadın alayla dermiş, kız biraz geç kalınca:

² Sofi Tram Semen, *Türk Astrolojisi*, Kesit Tanıtım Ltd, İstanbul, 2004, s. 38.

³ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Tokar Yayınları, 1995.

"Büyük adam olursun, Ay seni alınca!"
Annesiz bir kız varmış, su taşırmış sırikla,
Geceleri ağlarmış, soğuktan hıçkırıkla:
"Ey güzel Ay, ey kutsal, ne olursun beni al!
"Buraya gel suya dal, eş yap beni göğ'e Sal!"
Dermiş kız haykırırmış, hep Ay'a yalvarırmış,
İmdada çağırırmış, sesi göğ'e varırmış.
Çok soğuk bir geceymiş kız yine suya gitmiş,
Ay da gece gökteymiş, kız için yere inmiş.
Ay hemen kızı almış, ta evine götürmüş,
Ay her dolun oldukça bu kız ay da görünmüş. ¹

Ay'la ilgili başka söylencelere bakarsak, Ay tutulmasının oldukça olumsuz karşılandığını görmekteyiz. Astrolojide de Ay tutulması arzu edilmeyen bir olaydır.

"Gökte, Yedi başlı Yelbegen adlı bir canavar vardır ki Öksüz Kız'ı sevdiği için Ay'ı tutup boğmak ister. Fakat ona gücü yetmez. Yirmi beş gün Ay galiptir. Yalnız üç gün Ay'ı galebe çalar. İşte bu zamandır ki Ay görünmez. Ay tutulması bu devin ona galebe geldiği sırada cereyan eder. Ay tutulması esnasında gök yüzündeki devi kovmak için Ay'ın yanında cephe alınarak havaya ok, silah atılır, teneke çalınarak gürültü yapılır. Bu gelenek Anadolu'da hâlâ yaşamaktadır. Ay, kızı gördüğü zaman sevinerek dolunay şekline bürünür ve kızı seyrederken kızın sudaki aksi dolunayda görünür".

Bu hikâyenin nazım hâli de şöyledir:

Yedi başlı Yelbegen, adlı büyük dev varmış,
Öç alır Ay, Güneş'ten, onları yer yutarmış.
Göklerde Bay-Ülgen, Ay'a bakar, sararmış,
Ay'ı bitirip yiyen, bu deve ok atarmış.
Dev bazen yıldızları, kovalar götürürmüş,
Sonra da parçalamış, ağzından tükürürmüş.
Yıldızlar bu azgından, kaçarmış hep göklere,
Dev onları ağzından, saçarmış hep göklere.
Ay her dolandıkça Yelbegen onu yermiş,
Ay azıcık kaldıkça, onu bırakıp gidermiş.
Ay gider bir ay yatar, yarasını sararmış,

¹ Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

İyileştikçe çıkar, yine gökte parlarmış.
Ay'ı, Yelbegen yakalar, iyice bir yolarmış,
Ay yine gidip yatar, yarası kan dolarmış. ²

Bu hikâye ve söylencelerde Ay hep erkek olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Bahattin Ögel'in verdiği bilgilere dayanarak bilmekteyiz ki Altay masallarına göre Türkler, Ay'ı soğuk, Güneş'i sıcak olarak algılamaktadırlar. Ayrıca anlamaktayız Ay'a soğuğa çok önem verilmektedir, Ay her girdiği yeri soğutmaktadır ve hatta soğuğu ile, Güneş'in bile yenemediği kötü ruhları yenebilir, Ay, Güneş'ten asla daha zayıf görülmez ve Ay kime bakıyorsa onun sureti dolunayda görülmektedir.

Türk Astrolojisinde Ay, dünyanın koruyucusu ve bekçisi sayılmaktadır. Ancak kişi haritalarında değişken, kolay etkilenen, kararsız yapıların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır.

Hilâl

Roux, İslâm dünyasında bir çok temsil üzerinde Güneş, ışınlarla çevrili insan kafalı bir yuvarlak şeklinde, Ay'ınsa hilal şeklinde temsil edilmesinin kaynağını kesinlikle Eski Türk dinine dayandırmakta ve bunu şiddetle savunmaktadır.

Orta Asya'da Hunların Ay'ın durumunu gözlemlediğini ve Ay'la beraber hareket ettiklerini özellikle askerî hareketlerin Ay tarafından yönlendirildiği belgelerle sabittir. Türklere göre, geliştirecek veya refaha kavuşturacak şeyler için Ay'ın büyüdüğü zamanlar daha uygundu ve Ay'ın küçülmesi girişimleri zora sokardı. "*Kam'a dahi dolunaya kadar gidilir, daha sonra gidilmezdi.*" ¹

Bu bilgiyi, klasik olsun, modern olsun, Batı olsun, Arap olsun, tüm astroloji anlayışları doğrulamaktadır. Ay büyürken enerji büyümektedir. Bu sebeple girişimleri daha olumlu yönde etkilemektedir. Buna karşın Ay küçülürken enerji de kapanmakta, enerji sonlanırken bir girişimde bulunmaya çabalamak olumsuz sonuç vermektedir.

Kalafat, kutsal günün, Ay'ın doğuşundan 8. gün sonra başladığını, bazı kaynaklara göre büyük bir işin başlatılmasının, büyük hastalıkların tedavisinin Ay'ın sekizinci gününden sonraya bırakıldığını ifade etmiştir. Kalafat'ın verdiği

² Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

¹ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm, Yeditepe*, İstanbul, 2004.

bilgiden ben şu anlamı çıkarmaktayım; aslında Yeni Ay'dan sekiz gün sonra yani Yeni Ay'dan sonra dokuzuncu gün Hilâl'e geçilmektedir. Yeni Ay'da Ay dönüşü boyunca doğup gelişip sonlanacak olan konunun tohumları ekilir ama henüz neyin tohumunun ekildiğini anlamak zordur çünkü bu etki, eylem ve olay olarak henüz ortaya çıkmamış durumdadır. Hilâl'de ise Yeni Ay'da tohumları ekilen konu, olay olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sebeple dokuz sayısı ve Hilâl önemlidir.

Türk atasözlerinden 'Ay'ın Başından Korkma Beşinden Kork' veya 'Ay Yeni Yar Yeni'² sözleri de bu inancı doğrulamaktadır. Ay'ın başında henüz gelişecek olay ortaya çıkmadığı için, bu olay Hilâl'le ortaya çıkacağı için Ay'ın başından korkma denilmiştir. Yeni Ay, her zaman yeni bir döngünün başlangıcı olacağından, 'Ay Yeni Yar Yeni' sözü kullanılmıştır.

Yeni Ay

Türk Hakanı, Yeni Ay'ı selamlardı. Bir işe başlanacağı zaman, Yeni Ay zamanı tercih edilirdi. Türkler Yeni Ay'ı görünce dilek tutarlardı. Günümüzde de hâlâ gözlemlenen, Yeni Ay'ı görünce dilek tutma âdeti Yeni Ay'ın, yeni başlangıçları getirdiği ile ilgili eski inançtan kaynaklanmaktadır. Bugün Türkiye'de Yeni Ay zamanı zengin olmak için altına bakmak, mutlu olmak için ise sevilen kişiye bakmak gibi âdetler bu eski inancın yozlaşarak da olsa devam eden etkileridir. Bugün astrolojik olarak da Yeni Ay'ın bir sonraki Yeni Ay'a kadar büyüüp gelişip sonlanacak olan bir olayın tohumlarını attığı gerçeği sabittir.

Plan Carpin'in belirttiğine göre 'Birin ölümünde hazır bulunan kişiler, Yeni Ay'dan önce evlerine girmezler'. Yeni Ay'la ilgili bu sınırlamayı Roux benzer bir şekilde şöyle açıklamıştır: "*Türklere göre Ay dönemi küçük bir evrendir, doğumla başlar, olgunluğa erişir ve ölümle sonuçlanır. Yeniyay, düşüşün ve yok oluşun tehlikelerini gideren bir başlangıçtır.*"¹

Dolunay

Türk Hakanı, Dolunay'ı selamlardı. Altay'lı Tanrıcuların verdiği bilgiye göre her Tanrı, erken kalkıp od yakar ve mutlaka her sabah Ay'ı ve Güneş'i selamlar. Ancak, o gün hava kapalıysa günü selamlayamazsın ancak görünce selâm verilir.

² Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı Basımevi, İstanbul, 1999.

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı 2001, s. 131.

Çin kaynaklarına göre, Hunlar, savaşta Ay büyüdüktan sonra geri çekilirlerdi. Göktürkler, savaşa ayın on beşinde dolunayda çıkarlardı. Tunguzların da savaşta kazanmak için dolunayı beklediklerinden söz edilir. *"Evlilik için de dolunay zamanı tercih edilirdi."*² Aytay'da yaptığım görüşmelerde, Baş Tanrı Akay Kynyev ve Claudia Mihailovna'nın verdiği bilgilere göre "-Türklerde Dolunay üç gündür, yani Dolunay'ın üç evresi vardır ve üç gün sürmektedir. Bu üç evre, 'Ak Tolon', 'Sarı Tolon', 'Kızıl Tolon' diye adlandırılır. Bu üç gün, Ay'la çok iyi konuşulur, iletişim kurulur. Bu üç gün esnasında, sen ateş yaktın mı Ay sana anlatır neler olacağını. Hatta Yerüstünde, Rusya'da, Çin'de, Türkiye'de bile neler olacağını anlatır". Bu bilgiden anlaşılacağı üzere Türklerde dünya astrolojisi bilgiside vardır. Bu üç gün esnasında, Ay'la görüşmek en iyi sonuçları verir. Kam, Ay, Gün ve Yer'le en çok o gün kuçundaşır (görüşür)."³

Merkür

Türk astrolojisinde Merkür hareketli ve neşeli bir gezegen olarak algılanır. 'Utarit' (Merkür) uğurlu bir yıldızdır. Bunun için Eski Türkler de ona, 'Tilek' yani 'Dilek' derlerdi. Utarit'e karşı dilekler dilenir ve bu dileğin yerine getirilmesi beklenirdi.

Venüs

Türk mitolojisinde de Venüs, Kutup yıldızından sonra, en fazla önem kazanan yıldız olmuştur. Venüs, Türklerden büyük saygı görmüştür. Bu yıldızla bir çok ad verilmiştir: Kervan Yıldızı, Kervan Kıran, Erte Yıldızı (Erte, gece ile şafak arası zamandır), Erta Solbanı, Erte Çolbanı, Tan yıldızı, Tang solbanı, Ak yıldız, Sarı yıldız, Kanlı Yıldız, Mavi Yıldız, Sabah Yıldızı, Tang Yulduzu, Tan Yıldızı, Yaruk yulduzu (ışığın yıldızı).

*"En yaygın kullanım Çolpan dır. Çolpan, 'parlak' demektir. Fakat bu isim bir süre sonra etnografya yayınlarında 'çoban' ismi ile karıştırılmıştır."*¹ Çolban kelimesi, Çoban yıldızı olarak bozularak günümüze dek varlığını sürdürmüştür.

Venüs, Güneş ve Ay'ın yanında Kam davulunda en çok gözlemlenen yıldız olmuştur. Bazı kaynaklara göre ve Bahattin Ögel'in verdiği bilgilere göre, Türkler, bu yıldızı, çok güzel bir kız olarak nitelendirmişlerdir. Bu güzel kız, Ülker yıldızı-na aşiktir. Bu iki sevgili, gökte ne zaman karşılaşırlarsa, kalplerinden büyük aşk ve sevgi fırtınaları kopar, bu suretle yeryüzü fırtınalar içinde kalır.²

² / ³ Sofi Tram Semen, *Türk Astrolojisi*, Kesittanıtım Ltd, İstanbul, 2004, s. 42.

Bazı kaynaklarda, Venüs'ün, Erlik Han'la ilişkili görülmesi oldukça dikkat çekicidir. Erlik'in ortaya çıkışı ile Venüs arasında bağlantı kurulmuştur. Venüs'ün tan ağıırken ortaya çıkarak, görünen yıldızları öldürmesi, onu, savaş, savaşçılık, silah, zırh, ordu gibi askerî kavramlar ve ölüm cezası ile bağdaştırılmasına sebep olmuştur. Lâkin bu husus derinlemesine bir araştırmayı gerektirmektedir.

Türk astrolojisine göre, Venüs en çok yaratıcılık alanında başarılı olan kişilerin haritalarında bulunmaktadır. *"Bu yıldız etkisi altındaki kişilere, sönmeyen, her zaman kendilerini yenilemelerini sağlayan bir enerji sağlamaktadır."* 1

Mars

Türkler, başka milletler tarafından Mars gezegeni ile özdeşleştirilmişler. Yabancılar, Mars gezegenini Türklerin gezegeni saymış ve savaşçılıklarını da buna bağlamışlardır. Türklerle göre Merih yıldızı, korkunç ve ateşi ile her şeyi yakan bir yıldızdı. *"Eski Türkler, Mars yıldızına renginden ötürü, 'Bakır Sokum' derlerdi. Ayrıca Mars gezegenine, 'Cetegey', 'Berk', 'Yaldırık', 'Kürüd' isimleri de verilmiştir. 'Mars 'kahramanların yıldızı' olarak adlandırılmıştır. Genelde etkisi altındakiler, ruh gücünü devamlı yenilemekte olan, onurlu ve üstlendikleri işi sona erdirebilen kişiler olarak görülür."* 1

Jüpiter

"Jüpiter, bazen bir kartal, bazen de teraziye belirten bir isim olan kara kuş olarak temsil edilmektedir." 2 Jüpiter'in, eski Türkçe adı 'Eren-töz' idi. Günümüz astrolojisi de Jüpiteri ermiş kişilerle bağlantılandırmaktadır. XI. yüzyıldan sonra Türkler bu yıldıza 'Ongay' demeğe başlamışlardır. Türk takviminin oluşumunda Jüpiter'in büyük rolü vardır. Türk astrolojisine göre *"Jüpiter önderlerin gezegenidir."* 4 Günümüz astrolojisinde de askerleri Mars, büyük komutanları Jüpiter tanımlar.

Satürn

Satürn yıldızını eski Türkler, iyi tanıyorlardı ve büyük bir saygı gösteriyorlardı. Bazı eski Türk kitaplarında bu yıldızın adı da geçer. Fakat bu ad, henüz daha kesin olarak okunmamıştır.

1 / 2 Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı 2001, s. 131./ 2 s.131.

3 / 4 Sofi Tram Semen, *Türk Astrolojisi*, Kesittanıtım Ltd, İstanbul, 2004, s. 42.

Bilindiği gibi Satürn gezegeni, Batı ve Arap Astrolojisinde kötücül kabul edilmektedir. Zorlayıcı, ders verici, sıkıcı, daraltıcı bir enerjiyi içinde barındırmaktadır. Satürn gezegenini ölene kadar hayatımızdan çıkarmamız mümkün değildir. Satürn bulunduğu yer itibarı ile bugün parasal durumumuza bir ders getirmekte ise sonra ilerleyerek başka bir alana geçiş örneğinin aile hayatımıza bir ders getirmeye başlayacaktır. Böylelikle görmekteyiz ki sıkıntı ve geçirmemiz gereken ilâhi sınavlar sona ermeyecektir ancak değişecektir. Bunu çok iyi gören Türkler âdeta bu astrolojik olayı atasözü hâline getirmişlerdir ve *"Dert, Gitmez Değişir"* demişlerdir. ¹ Yedinci katta bulunan Satürn, ders verici ve derinleştirici niteliğinden ötürü 'Bilge Satır' olarak adlandırılmıştır ve kişiye kim olduğunun bilincini verdiğine hatta ömrü tayin ettiğine inanılmaktadır. Türk astrolojisine göre, Satürn burcundaki kişiler *"hayatın sıkıntılarını kolayca atlatabilen, defalarca düşseler de her defasında ayağa kalkmayı bilen, güçlü insanlardır. Bunlara bu sebepten dolayı 'zaferciler' denmiştir."* ²

Neptün

Türk astrolojisine göre etkisi altındaki burçlar, genelde değişken yapıları, yumuşak yürekli, hassas insanlardan oluşmaktadır.

Pluto

Türk astrolojisinde ağırlığı olan bu gezegenin yönettiği insanlar güçlü karakterli insanlardır. Bu insanların üç yönlü bir yapı taşıdıkları da söylenmektedir.

Anmat

Türk astrolojisinde, etkilediği burçlardaki insanların akıllı olmaları, özellikleri arasında göze çarpan bir niteliktir.

Karan

Türk astrolojisine göre bu gezegen *"insanları şanla yükseltebildiği gibi, trajik deneyimlere de sokar. Karan, hem şan hem de trajedi verici özelliği ile astrolojide yer almaktadır."* ²

¹ Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı Basımevi, İstanbul, 1999.

² / ² Sofi Tram Semen, A.g.e. 2004, s. 43.

Uranüs

Uranüsün etkisi altındaki burçlarda doğan kişiler ‘nostalji duymayan, sürekli geleceğe bakan, mantıklı kişilerdir.’

Bu gezegenin etkisi altındaki kişilerden, meşhur bilim adamlarının ve yaratıcılıklarıyla ünlü kişilerin çıkacağı inancı vardır

Gökyüzü ve Yeryüzünün Evliliği

Eski Türklerde yer ve gök ayrılmaz bir ikiliydi, ikisi de ayrılmaz kutsal birer eş gibiydi. Göktürk yazıtlarında, ‘Yukarıda mavi gök ve aşağıda yağız yer’ şeklinde söylenen meşhur giriş, hafızamızdadır. Yer’in de, Gök’le birlikte yaratılmış olduğuna inanılırdı. Bilindiği üzere ne sadece Gök ne sadece Yer olsa astroloji ilmi olamaz. Bu ikisinin birleşmesinden ve etkileşiminden, görünen veya görünmeyen fizikî veya ruhsal planda olaylar ortaya çıkmaktadır. Bu gerçeikle, Türklerin tanımlamaları ve telakkileri birebir örtüşmektedir.

Ak Din’de ‘Gökyüzü’ ile ‘Yeryüzü’ evlidir. Gökyüzü ile yeryüzünün evliliği gökyüzü ile yeryüzü arasında kurulan sarsılmaz irtibata olan inancı gösterir. ‘Gök ile yerin düzeni’, devlet ile içtimaî hayat düzeninin de bir sembolü olmuştur. Bu iki olay birbirine benzetilmiştir. Nasıl ki gökte durum kötü ve karmaşıksa bu yere yansımaktadır. Kuşkusuz ki devlette olan fenalık aynı şekliyle halka yansayacaktır. Bu çıkarım, Türklerin olayları, mikro ve makro kosmos şeklinde değerlendirmelerinden kaynaklanmıştır.

Zaten olumlu veya olumsuz her şey gök ve yerin ilişkisinden kaynaklanmaktaydı. Gök ile yer yüzü arasında iyi ilişkiler ve iyi bir paralellik yoksa her şey altüst olmaktaydı. Türkler başarılarını ifade ederken *"Gök ve Yeryüzü benim güçlerimi arttırmakta ve beni korumaktaydı"* derler.¹ Bu ifade derin bir astrolojik bilgi ve felsefenin günlük hayata girmiş biçimidir. Çünkü astrolojide gökteki yıldız ve gezegenlerin durumu ile yerdekinin bulunduğu nokta ve doğum haritasıyla getirdiği potansiyel, olumlu olarak birleştiğinde yani yukarıdaki ifadeyle yer ve gök desteklediğinde ancak olumlu olayların ortaya çıkması muhtemeldir.

Eski Türklerde iki savaşı karşılaştınca birbirlerine: ‘Ne göğe ve ne de yere dua et!’ der. Yani bununla da ‘Seni, benim elimden hiç kimse kurtaramaz’, demek isterlerdi. Bu ifade de aynı şekilde derin bir astrolojik birikimin yansımasıdır.

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabcacı İstanbul, 2001, s. 212.

Burada, yer yüzünün ve gökyüzünün durumu bile senin lehinde olsa, elimden kaçamazsın şeklindeki ifadeyle, kadere bile meydan okuyuş söz konusudur.

Moğolların gizli tarihinde " *'Onu hiç kuşkusuz Gök koruyordu'* sözü de yer bulmaktadır. Cengiz Han şöyle seslenir: "Gök ile yeryüzünün anlaşmış olmalarından ötürü şuna karar verdik ki Timuçin halkın hükümranı olacaktır." ²

Paleo Türk yazıtlarında ise şöyle ifadeler vardır: "Yukarıdaki Gök ve Aşağıdaki yer bunu emrettikleri için". Roux'un da belirttiği gibi genel olarak Türkler için gökte meydana gelen her şey dünyada aksini bulmaktadır. Oğuzname'de bir genç kız "Mavi gök gülerse gülmekte, Mavi gök ağlarsa ağlamaktadır. Irk Bitig adlı kehanet kitabının bir yerinde de şöyle denmektedir: "Bir adam üzgün hâle gelmiş, gök de bulutluydu. Bu olaylar üzerine Güneş görüldü. Üzüntüden sonra neşe geri geldi." ³

Orhun abidelerinde bu konuda şöyle bir ifade vardır: "Dokuz Oğuz milleti kendi milletim idi. Gök yer bulandığı için düşman oldu." ⁴ "Dokuz Oğuz benim milletimdi. Gök, yer bulandığı için ödüne kıskançlık değdiği için düşman oldu." ⁵

Bilinmektedir ki Kitanlarda da Moğollarda da Gök'le Yer'in birleşmesinden doğan büyük hakanlardan bahsedilir. Cengiz han'ın annesi toprak rengindeki yeri simgeleyen maral ve babası mavi, yani göksel kurttur. Burada simgesel olarak yer ve göğün evlenmesi hayali canlandırılmıştır. Yer ve göğün evliliği mantığı, Türklerin astrolojik sisteminde de etkin rol oynamıştır. Gök dokuz (9) sayısı ile simgelenir. Dünyanın simgesel rakamı ise 4 tür. Yerin sembolik sayısı olan 4 ile Göğün sembolik sayısı 9 çarpılarak elde edilen 36 sayısı ile astrolojik bağlamda evren tasavvur edilir. Astroloji çizgisinde evren 9x4=36 sınıfa ayrılmıştır ve her bir sınıf arasında 'Karan' diye adlandırılan Semen'in ruhlar dünyası diye tanımladığı boşluklar yer almaktadır. ⁶

Mesnevî'de de yerle göğün bir kadınla erkekmişçesine evliliğinden bahs olunur: "O ezeli hükme göre kainatın bütün zerrelere çift çifttir. Ve her cüzü de kendi çiftine aşıktır. Alemde her cüzü de muhakkak kendi çiftini ister. Kehlibar, nasıl saman çöpünü çekerse her cüzü de muhakkak kendi çiftini çeker. Gök yüzü yere merhaba der, demirle mihladız nasılsa ben de seninle öyleyim. Gök yüzü aklen erkektir, yer kadın. Onun verdiği bu besler yetiştirir." ⁷

Başka bir yerde de yine bu fikri destekleyici ifadeler kullanmıştır:

² Moğolların Gizli Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 121.

³ Jean Paul Roux, A.g.e. 2001, s. 136.

⁴ / ⁵ Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 25./ ⁵ A.g.e., s.47.

⁶ Sofi Tram Semen, Türk Astrolojisi, Kesittanıtım Ltd, İstanbul, 2004, s. 7.

⁷ Mevlâna, Mesnevî, Cilt III, s. 425./ ⁸ A.g.e. C. III, s.426.

"Bu yeryüzü hanımlıklar etmekte, doğurduğu çocukları emzirip yetiştirmektedir. Şu hâlde yerle gökün de aklı var; böylece bil. Çünkü akıllıların işlerini işliyorlar. Bu iki güzel, birbirlerinden süt emmeseler, birbirlerini sevip kaçmasalar nasıl olur da birbirlerinin muradına dolanırlardı? Yer olmasa güller erguvanlar nasıl biter Gök yüzünün suyu harareti olmasa yerden ne hasıl olur? Dişinin erkeğe meyli ikisinin de işi tamamlansın diyedir. Bu birlikte âlem baka bulsun diye Tanrı erkekle kadına da birbirlerine karşı bir meyil verdi. Her cüze de diğer bir cüze meyil verdi... ikisinin birleşmesinden bir şey doğar, bir şey vücut bulur." ¹

Mesnevî'de Bulunan Astrolojik İfadeler

Mevlâna da *Mesnevî*'sinde eski Türkler gibi dünyanın dönüşünü *"kadına nail olmak için kazancının etrafında dönüp dolaşan erkek gibi felek de zamanede dönüp dolaşmadadır."* ² şeklindeki sözleriyle dile getirmektedir. Aynı eski Türkler gibi dönen felekle birlikte dönen talihi şu sözlerle ifade etmiştir: *"A döneke felek, düzenler kurdun, gönlümden zarlar aşırдын, ne oyunlar ettin bana... Fakat birgün görürsün beni; felek sofrasına otururum da ben de Ay gibi. "Seni hangi gün görürsek o gündür bizim Cuma günümüz... Devletinin sayesinde her günümüz dünden iyidir. İsterse felek, hatta felek gibi binlercesi kasideler düzer, cilalarım."* ³ *"Kin gütsün bize; değil mi ki sevgilinin sevgisi gönlümüzde; gam değil."* ⁴ Görüldüğü gibi felek, Mevlâna'nın ifadelerinde de çoğunlukla olumsuz şekilde dile getirilmiştir.

"Ey can, yedi yıldız; ana karnına düşen her çocuğu, muayyen müddetlerde ve nöbetle terbiye eder. Ceninin canlanma zamanı gelince ona yardım eden Güneş'tir. Cenin Güneş'in tesiri ile harekete gelir. Güneş ona derhâl can bağışlar. Cenine Güneş doğmadıkça Güneş'in muru ona vurmadıkça öbür yıldızların tesiri ile canlanmaz. Onlar ancak suretine hizmet ederler. Cenin ana rahminde güzel yüzlü Güneş'le bu alâkayı hangi yoldan kazandı? Bizim duyularımızdan gizli olan bir yoldan gökyüzündeki Güneş'e nice yollar var. Bir yol var; yakut, o yolla Güneş'ten gıdalanır. Bir yol var: o yolla ve Güneş'in tesiri ile yakut olur. Bir yol var Güneş o yolla lâli kızılaştırır. Bir yol var o yolla lâle kıvılcım saçma hassasını verir. Bir yol var Güneş o yolla meyveleri oldurur. Bir yol var o yolla korkaklara yürek verir." ⁵

¹ Şems-i Tebrizi, *Makalat*, Ataç Yay. 2006, s. 457.

² / ³ Mevlâna, *Mesnevî*,. Cilt III, s. 425 / ³ s.17.

⁴ Mevlâna, Celaleddin Rumî, Çev. Gölpinarlı Abdülbaki, *Rubailer*, Ajans Türk 1982, s. 40.

⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt I, s. 310-311.

Buradaki ifadeler bugün astroloji tarafından kabul edilen bilgilerin şairâne bir anlatımından ibarettir. Güneş, yıldız biliminde en önemli unsurdur. İnsan üstünde tüm gezegen ve yıldızların bariz etkileri bulunsa da Güneş hayatıyet ifade ettiği için çok önemlidir bu sebeple de günümüzde ‘burcun nedir?’ Sorusuna cevaben doğum anında, Venüs’ün veya Mars’ın bulunduğu burcu değil de Güneş’in bulunduğu burcu söylemekteyiz. Burada da Mevlâna bu bilgileri dile getirmiştir. Güneş, bir burçtan bir burca gidip durduğundan pencereye vuran ziyası da evin etrafında döner dolaşır. Burada Mevlâna bugün de kabul edilen astrolojideki ev sisteminden söz etmektedir. Doğum anında gökyüzünde bulunan gezegensel durum evlere ayrılır ve bu evler, ölüm, din, eğitim, sağlık, kariyer, evlilik gibi kişinin hayatını oluşturacak temel bölümleri ifade eder. Bu evlere denk gelen gezegenler kişinin o konulardaki talihini belirlemektedir.

"Kimin bir yıldızla alâkası ve mensubiyeti varsa o; kendi yıldızıyla döner, dolaşır, o yıldızın tesiri altındadır. Talihi Zühre ise şevki, çalıp çağırmayı, aşkı diler. Onlara adamakıllı meyli vardır. Kan dökücü huylu Merih'e mensup ise cenk, (yalan iftira, suçlu gösterecek biri) bühthan ve düşmanlık arar. Yıldızların ardında yıldızlar vardır ki onlarda ihtirak (yanma Güneş'le birleşip) ve nahis (transit eden, vaiz vaatçi) olmaz. Onlar, bu meşhur yedi kat gökten başka diğer göklerde seyir ve hareket ederler. Birbirlerine bitişik ve birbirlerinden ayrı olmayan bu yıldızlar, Tanrı nurlarının ışığında dururlar. Her kimin talihi o yıldızlardan olursa o kimsenin zatı kafirleri taşılayıp yakar. Onun hışmı, bazan galip gelen, bazan mağlûp olan ve tesiri böylece değişerek yürüyen Merih'in hışmına benzemez. Galip nur, noksandan ve karanlıktan emindir. Tanrı nurunun iki parmağı arasındadır. O nuru canlara Hak saçtı. Devletliler, onunla eteklerini doldurmuşlardır." 6

Mevlâna burada hem gezegenlerin kişi üzerindeki etkisine değinmiştir. Hem de; *"Yıldızların ardında yıldızlar vardır ki onlarda ihtirak (yanma Güneş'le birleşip) ve nahis (vaiz vaatçi) olmaz"* sözleriyle Mevlâna gezegenlerin üzerinde bulunan sabit yıldızlardan bahsetmektedir. Bu yıldızlar vaatçi olmazlar yani günümüz terimleriyle transit etmezler. Veya Güneş'e çok yakın olan gezegenlerin sayıldığı gibi yanık sayılmazlar. Bu sabit yıldızlar kişinin hayatındaki temel hedefleri ve ilâhi nedenleri gösterirler; kişinin hayata gelme amaçlarını da içeren hayatın günlük seyrinden öte genel temasını belirleyen bir yapıdadır. Gezegenlere bir derece toleransla kabul edildiklerinden yanık kabul edilme gibi bir durumları olmaz. Mevlâna *Mesnevî*'sinde Astrolojiyi diğer ilimlerden daha üstün bir yere koyarak şöyle der; *"Görünüşte o yıldızlar, bizim varlığımıza, sağlı-*

6 Mevlâna, A.g.e. Cilt I, s. 60-61./ 7 A.g.e. Cilt II, s.13

sağlığımıza sebeptir, amahakikatte bizim gizli yönümüz (batınımız), bizim içyüzümüz, gökyüzünün durmasına ve varlığına sebeptir." (520)

"Zuhal yıldızının nuhusetiyle (uğursuzluk) Müşterinin saadeti, saymaya kalkışsanda sayıya sığmaz. Fakat böyle olduğu hâlde bu ikisinin bazı tesirini, yani zarar ve faydalarını anlatmak yine lazımdır. Bu suretle kaza ve kaderin eserlerinden cüzi bir miktarı saadet ve nuhuset ehlince anlaşılmış olur. Talihi müşteri olan kişi, neşesinden, ululuğundan sevinir. Talihi Zuhal olan da şer işlere düşmemek için yaptığı şeylerde ihtiyat etmek luzumunu anlar. Yıldızı Zuhal olan kişinin ahvalini tamamiyle söylesem zavallı o yıldızının ateşinden yanar." ¹

Bu sözleriyle Mevlâna yine günümüzde hâlen kabul gören astrolojik kuralları dile getirmiştir. Zuhal yıldızının Eski Türklerinde kabul ettiği gibi sıkı daraltan ders veren niteliklerini şairane bir dille ifade etmiş. Müşteri gezegeninin astroloji ile bağlantılı dinler ve felsefeler evi olan dokuzuncu ev ile ilişkili olmasından ve daha bir çok sebepten dolayı iyicil bir gezegen sayıldığını bilmekteyiz ve yukarıda görüldüğü gibi *Mesnevî*'sinde Mevlâna bu görüşü doğrular şekilde bu gezegenden de bahsetmektedir.

Ayrıca Mevlâna 'Rızkınız Gökyüzündedir' demektedir. ² Bu sözde astrolojik bir kanun ifade edilmektedir. Bu sözle kastin Allah olduğunu savunanlar olsa da bu görüş tamamen hatalıdır. Bu lafı astrolojiye bağlamasak da burada rızkın Tanrıdan geldiğini anlatmaya çalışıldığını kabul etsek yine karşımıza İslâmî olmayan ve Eski Türk Dini'ni işaret edecek bir durum çıkar çünkü İslâm inancına göre Allah gökte değil her yerdedir. Bu sebeple benim kanaatimce bu söz astrolojik bir bilgi içermektedir. Astrolojiye göre insanın rızkını veren diğer bazı gezegenlerinin konumlarının ve etkilerinin yanında, şans noktası adı verilmiş olan astrolojik noktadır. Bu noktanın asaleti ve zarar görüp görmemesi kişinin rızkını belirler. Mevlâna *Mesnevî*'sinde *"Onlar sana sırları belirtmek için Utarit gibi gönül defterini açarlar"* demektedir. ² Böylece Merkür'ün bilginin taşınması ve bilginin ortaya çıkmasıyla ilgili niteliğini dile getirmiştir. Zaten bu özelliğinden dolayı Merkür astroloji ilmiyle alâkalı kabul edilmiştir.

Mevlâna *"Alemin zerrelere birbirine girse yine Tanrı'nın kaza ve kaderine karşı hiçtir hiç. Bu yeryüzü gökten nasıl kaçabilir, yeryüzü kendini gökten nasıl gizliyebilir? Gökten yeryüzüne ne yağarsa yağar. Yeryüzü ne kaçabilir, ne bir çareye baş vurabilir, ne bir pusuda gizlenebilir. Güneş'ten ateş yağsa yine o, gök ten yağın ateşe karşı yüzünü yerlere döşemiştir... Sen de bu yeryüzü-*

^{1/ 2} Mevlâna, A.g.e. Cilt I, s.149./ ² A.g.e. C.II, s.198.

nün bir cüzüsün, baş çekme. Tanrı hükmünü görünce isyan etme." ¹⁰ diyerek yine eski Türklerin anlayışına uygun olarak yer ile göğün kopmaz birlikteliklerini anlatmaktadır. Gökteki etkilerin yere mutlaka yansıyacağını bu etkilerin Tanrı'nın hükmü olduğunu ve insanların gökteki bu etkilerden kaçamayacaklarını söylemektedir. *Mesnevî*'de; "Her peygamber ana rahmine düşünce yıldızı da gökte zuhur eder, parlamaya başlar. Kör firavunun hilelerine, tedbirlerine rağmen gök yüzünde Musa'nın yıldızı belirdi." ¹¹ denmektedir. Burada Mevlâna gezegenlerin ve sabit yıldızların kişinin hayatına etkisinden bahsetmektedir. İnsanların hayatlarındaki genel temayı gösteren onlara asalet veren veya onları kurban eden sabit yıldızlar ve konumları yanında asaletleriyle kişiyi koruyan, yükselten gezegenlerin yeryüzündeki tüm aksine çabalara rağmen etkisini göstereceğini ifade etmiştir. Mevlâna'nın 'ana rahmine düşünce' diye belirtmesi akıllara astrolojide hâlâ devam eden bir tartışmayı getirir. Günümüzde, astrologların kimisi doğum saatini kimisi de ana rahmine düşüş tarihini esas almaktadırlar. Bu konuda hâlâ tam bir ittifaka varılamamıştır.

Mevlâna *Mesnevî*'de "Fakat kendine gel, sakın gökyüzünün nurundan ümit kesme. Tanrı dilerse o nur, bir anda sana erişiverir. Mesela yıldızların, madenlere yüzlerce tesiri vardır. Tanrı kudreti onu, madenlere her an ulaştırmadadır. Gökyüzünde bir yıldız olan güneş, karanlıkları giderir. Tanrı Güneşi ise Tanrı sıfatlarında daimidir. Ey yardım isteyen Güneş'in tesiri, beş yüz yıllık yola olan gökten yeryüzüne geliverdi ya. Zühal'e üçyüzbin beşyüz yıllık, hatta daha da nice fazla bir yol var. Fakat tesiri anbean görünüp durmada. Dilerse Tanrı, Güneş doğunca gölgenin dürülüp kaybolduğu gibi onun da tesirini durer kaybeder. Güneş'e karşı gölgenin ne değeri olabilir? Yıldız gibi tertemiz ruhlar, gökyüzündeki yıldızlara feyiz verir, yardım eder. Görünüşte o yıldızlar, bizim varlığımıza sağlığınıza sebeptir ama hakikatte bizim batınımız, bizim iç yüzümüz, gök yüzünün durmasına, varlığına sebeptir." ¹²

Bu sözleriyle Mevlâna gezegenlerin yalnızca insanlara değil var olan her şeye etkilerinin bulunduğunu, gezegenler ne kadar uzakta olsalar da tesirlerinin anında başucumuzda ortaya çıktığını, gök yüzü ile yer yüzünün sürekli etkileşim ve irtibatını etkileyici uslubuyla dile getirmiştir.

"Ay'da, Güneş'de, Hamel burcunda bir yudumcuk güzellik şarabı var. Arşta, kürsüde, Zühal yıldızında bir zerrecik güzellik var. Ona bir yudum mu dersin, yoksa şaşılacak bir şey bu, kimya mı dersin? Ona bir sürtünmekle bu kadar güzellikler meydana geliyor." ¹³ Burada da Mevlâna 'sürtünme' yani aç

¹¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 83 / ¹² A.g.e. C. IV. s.42. / ¹³ A.g.e. C.V, s.33.

ile kurulan bağlantılarla o gezegenlerden inanılmaz etkilerin ortaya çıktığını dile getirmektedir.

"Başkaları, yıldızları ancak seyrederler, ne kutlularından haberleri vardır, ne kıranından." ¹⁴ Mevlâna bu sözleriyle görmekle bakmak arasındaki farkı ortaya koymuştur. Zaten Astroloji, Astronominin yorumlanmış biçimidir. Ama bakıldığında görüldenden, yazılı mesajı okumak herkesin yapabileceği iş değildir.

Mevlâna *"Güneş, karı hançerledi mi dağlardan ovalardan seller yürür. Güneş ne Doğudadır ne Batıda. Gece gündüz müneccimle savaşıyor durur. Neden der, ben-den başka ve yol göstermeyen yıldızları bayağılık ve körlük yüzünden kible edindin?"* diyerek Güneş'in diğer yıldızlara oranla baskın etkisi ve önemini ifade etmiştir. Kur'an'da yıldızlar üzerine and içilmektedir. Bu ifade, bir çok İslâmî tarafı ağır basan kişiler tarafından görmezden gelinmiştir ve savunulmayarak geçiştirilme cihetine gidilmektedir. Bu ifade Tanrıca anlayışa uygunluk gösterdiğinden Mevlâna tarafından sevilip kabul görmüştür ve Mevlâna yıldızlarının tesirlerini göz ardı edenlere âdetâ çatarak şu ifadeyi kullanmıştır: *"Havanın değişmesini yıldızların tesirinden bilirsün de "And olsun yıldıza", indiği zaman ayetinden hoşlanmazsın."* ¹⁵

Mevlâna astrolojiyi felsefî ve tadına doyumaz bir üslupla ifadelerinde kullanmıştır: *"Ay, ekmekten de tesirli değil ya. Nice ekmek vardır ki adamın can damarını koparır. Zühre, sudan daha tesirli değildir ya. Nice su vardır ki bedeni harap eder... Meğer ki göklerin anahtarı elinde olan sevgiliden sana hususi bir anahtar ihsan edile. Bu söz yıldıza benzer, aya benzer. Fakat Tanrı buyruğu olmaksızın tesir etmez. Bu cihetsiz yıldız, yalnız vahiy arıyan kulaklara tesir eder. Cihetten cihetsizlik âlemine gelin de sizi ölüm kurdu paralamasın der. Onun yıldızlar saçan parıltısı karşısında şu dünya Güneş'i, bir yarasaya benzer. Yedi mavi gök onun kulluğundadır. Bir çavuşa benzeyen ay, onun derdiyle yanmada erimededir. Zühre, birşey soracak oldu mu ona el atar. Müşteri can nakdini eline alıp huzurunda durur. Zühal, onun elini öpme havasındadır ama kendisini bu devlete lâıyk görmez. Merih onun yüzünden elini ayağını incitmiş, Utarit onun vassından yüzlerce kalem kırmıştır. Bütün bu yıldızlar, müneccimle, ey canı bırakıp rengi seçen. Can odur, bizse hep rengiz, sayılar ve yazılarız. Onun düşünce yıldızı, bütün yıldızların canıdır diye savaşırmaktadır. Düşünce de nerde? O makam tamamıyla pak nurdur. Ey düşüncelere kapılan, bu düşünce lafı senin için söylenmiştir. Her yıldızın yücelerde bir evi vardır ama bizim yıldızımız hiçbir eve sığmaz. Yeri yurdu yakan şey,*

¹⁴ / ¹⁵ Mevlâna, A.g.e., Cilt V, s.350./ ¹⁵ A.g.e. C.VI, s.10. / ¹⁶ s.10-11

nasıl olur da mekâna sığar? Haddi olmayan nur nasıl olur da hadde girer?"
16

"O Ay, vahiy Güneşi'nin ardına düşmüş, sahabe de yıldızlar gibi onun ardınca gitmedeydi. Ay "Sahabem yıldızlara benzer. İyilere doğru yolu gösterirler, azgınları taşlarlar" diyordu .17 Burada Mevlâna'nın benzetmek yaptığı yıldızların sabit yıldızlar olduğu kanaatindeyim.

Mevlâna Tanrıçılıkta bulunan büyüyen ve küçülen ay farkını ve hilalle dolunayın önemini aynıyle korumuştur: "Hilalle dolunay, birdir. İkilikten, noksandan, gedilmeden uzaktır onlar. Hilal hakikatte noksan kabul etmez, görünüşteki noksan, yavaş yavaş dolunay hâline gelmek, kemal bulmaktır. Geceleyin geceye yavaşlık hususunda ders verir. Sıkıntının yavaş yavaş açılacağını gösterir... Neden çocuk dokuz ayda yaratılmada? Çünkü padişahların âdeti, bir şeyi yavaşlıkla yapmaktır." 18

Mevlâna, Zühre hakkında da şunları demektedir: "Neden Zühre çalıp çığır-mıyor dersin. Fakat onun kutluluğuna, oynayışına, çağırışına pek güvenme. Yıldızın der ki: Latifeyi biraz daha fazlalaştırırsam seni tamamiyle aldatır, borçlu çıkarırım." 19

"Usturlabında örümcek ağı gibi nakışlar vardır, ezel vasıfları, onlarla anlaşılır, bilinir. O usturlabın üstündeki ankebut, gayb göğüyle Ruh Güneşi'ne ait şerhlerde bulunur, dersler verir. Bu doğruyu bulan usturlabla, ankebut, halkın eline münecimsiz düşmüştür. Tanrı bu yıldız bilgisini peygamberlere vermiştir. Gaybı görmek için o âlemi görebilen bir göz gerek. Zamanlarca gelip geçen şu insanlar, dünya kuyusuna düşmüşlerdir. Herbiri, kuyunun içinde kendi aksini çirkinliğini görünce aynaya saldırma. Mesela yüce yıldız suya vurur. Sen de yıldızın aksine toprak atarsın. Bu kutsuz yıldız, bizim kutluluğumuzu alt etmek için suya geldi dersin. O aksi yıldız sanır, kapansın diye üstüne toprak atar durursun. Akis gizlenir gayb âlemine gider. Sanırsın ki yıldız da söndü. O kutsuz yıldız gök yüzündedir. Başını o tarafa kaldırmak lâzım. Hatta gönlü, mekânsızlık mekânına bağlamak gerek. Burada zuhur eden yomsuzluk, o mekânsızlık âleminin bir aksinden ibarettir." 20 Bu sözleriyle Mevlâna, astroloji iliminin özel insanlara Tanrı tarafından bahş edildiğini söylemektedir. Bu ilim Kam'lar gibi, onun tabiriyle gayb âlemini görebilen gözlere sahip kişilere verilmiştir.

"Padişahlar Tanrı saltanatına mazhardır; Bilgi sahipleri, Tanrı bilgisinin

16 / 17 / 18 / 19 Mevlâna, *Mesnevî* Cilt VI, s.10-11./ 17 A.g.e. C.VI, s.95./ 18 A.g.e. C.VI, s. 98./

19 A.g.e. C.VI, s.138.

aynasıdır. Zamanlar geçti, gitti. Bu, yeni bir zaman. Ay, o ay ama su, o su değil. Adalet, o adalet. Bilgi de o, bilgi. Fakat o zamanlarda gelip geçen ümmetler, geldiler, geçtiler. Ey akıllı er, zamanlar zamanların üstüne geldi; hepsi de birer birer bir teviye gelip geçti. Fakat şu mânalar dâimi ve hep o. Bu arktaki su, kaç kere değişti. Fakat Ay'ın aksiyle yıldızların aksi hep var. Çünkü yapısı su üzerine kurulmamış, gökyüzü sahasında onlar. Bu sıfatlar, bil ki mâna yıldızları gibi mâna göklerindedir. Güzeller onun güzelliğinin aynasıdır. Onlardaki aşk, onun istenmesinin aksidir." ²⁰

Mevlâna benzetmelerde de astrolojik bilgileri kullanmaktadır: *"Ay gibi utarit gibi hızlı gitmedeydi. Sanki arpa yememişti, kasırgayla beslenmişti. Ay bir gece içinde gök sahasını yürür, aşar. Ay, bir gece içinde burçları dönüp dolaşıyor. Peki neden miracı inkâr ediyorsun öyleyse?"* ²¹

"Başı kesilmiş kuş, can, bedeninden nerde kurtulacak diye her yana koşar, çırpınıp çırpınır ya. Ben de ya bu çıkışla muradıma nail olurum, yahut burçlarla süslü gökteki başka bir burçtan muradıma ererim dersin." ²²

"İki kardeşi dediler ki: Canımızda, gökteki yıldızlar gibi yol gösteren öğütler var." ²³ *"Bu güzel ses benim Zuhal yıldızından geliyor."* ²⁴ diyerek Zuhal yıldızının güzel ses bahsettiğinden bahsetmektedir.

Mevlevîlerin kadın halifelerine bakarsak karşımıza Güneş-Han ismi çıkmaktadır. Bilinmektedir ki tüm diğer uluslarda Güneş erkek, Ay kadinken Türklerde Güneş kadın Ay erkek olmuştur ve bunun temeli de Eski Türk dinidir. Aynı geleneğin devamını Mevlevîlerde de bu isme bakarak görebilmekteyiz.

Elementler

Eski Türklere göre dünya dört elementten oluşmuştur. *"Yukarıda parlak alev, ortada hava, sonra su ve en altta karanlık toprak bulunmaktadır."* ¹ Türk yaratılış mitinde su, ezelden beri var olandır; yer de suyun dibindeki topraktan yaratılmıştır. Gök ise, yerden ayrılarak var olmuştur, yani sonradır. Ateş, 'gök yerden ayrıldığı zaman' yaratılmıştır. Bu dört element kutsaldır ve bazı gizemleri içerir. Astrolojik anlamda da önem arzeder. Su, hem Orhun yazıtlarında *"öyle çalışıp çabalayıp birleşik halkı ateş ile su gibi birbirine düşman etme-dim."* ²

¹⁹ / ²⁰ / ²¹ / ²² / ²³ Mevlâna, *Mesnevî*. C.VI, s.248- 250./ ²⁰ A.g.e C.VI, s.251./ ²¹ A.g.e. C.VI, s.273./ ²² A.g.e. C.VI, s. 335./ ²³ A.g.e. Cilt VI, s. 351.

²⁴ Mevlâna, Celaleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, *Rubailer*, Ajans Türk 1982, s. 52.

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 107.

² Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, Simurg Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 47.

ifadeleriyle belirtildiği gibi söndürdüğü ateşin karşıtıdır; hem de ateşin tamamlayıcısıdır. Çünkü ateş, büyümesi suya bağlı olan tahtadan gelmektedir. Aynı zamanda su, yağmur şeklinde içinden geldiği göğe bağlıdır.

Mevlâna dört unsurdan oluşan elementeleri şöyle anlatmıştır: *"Bu âlem, şu savaşıyla durmadadır. Unsurlara bak da anla. Dört unsur dört kuvvetli direk- tir. Dünyanın tavanı onlarla düz durmada. Her direk öbürünü kırar. Su direği, ateş direğini yıkar."* ³ Mevlâna dört element hakkında şu ifadelerde bulunur: *"Toprak, su, yer ve kıvılcımlı ateş...bizimle herşeyden habersiz, fakat Tanrı ile herşeyden haberdardırlar. Bizim ise onun aksine Hak'dan gayri herşeyden haberimiz var da Hak'dan haberimiz yoktur."* ⁴

Modern ve klasik astrolojinin kabul ettiği gibi burçların ve gezegenlerin hava, su, toprak, veya ateş elementine bağlı olarak ıslak-kuru sıcak-soğuk gibi sahip oldukları bazı özellikler vardır. Bu konuya da Mevlâna *Mesnevî*'de şöyle değinmiştir:

"Yerin harareti kalmadı mı gök hararet yollar... rutubeti bitti mi rutubet verir. Gökyüzünde bulunan ve toprağa mensup olan burç yere yardım eder... suya mensup burç yere rutubet verir, yeri terü taze bir hâle sokar. Yele mensup burç, yere bulutları sevkeder, yerdeki buharları, ufunetleri çeker alır. Ateş burcu da Güneş'e hararet verir... Güneş'in önü de ardı da o burçtan kızmış tava gibi kızarmıştır." ⁵

Ayrıca Mevlâna *"Yel, ateş cinsindendir, onun dostudur. Her ikiside yücelir yücelere çıkar. Boş testinin ağzını kapadın da havuza yahut ırmağa attın mı. Kıyamete kadar batmaz. Çünkü içerisi boştur. O boşlukta hava vardır. Yelin meyli yüceleredir. İçinde bulunduğu kabı da yücelere kaldırır"* diyerek hava elementini tarif etmiştir. ⁶ Mevlâna aşağıda belirttiği gibi düşünceyi hava ile bağdaştırmıştır. Zaten modern ve klasik astroloji için de bu durum aynıdır.

"Bayraktaki aslanın hareketi, gizli bir yelin varlığından haber verir. Yeller esmeseydi ölü aslan havada nasıl olur da hareket ederdi. Aslanın hareketinden rüzgarın sabah yeli, yahut cenup rüzgârı olduğunu anlarsın. Bu hareket o gizli rüzgârı anlatır. Şu beden de bayraktaki aslana benzer. Düşünce, onu heran oynatır durur. Doğudan gelen düşünce sabah yelidir. Batıdan gelen ufunetli cenup yeli. Bu düşünce yelinin doğuşu, başka doğudur." ⁷

Toprağın sabitliğini ve havanın değişkenliğini de şu şekilde anlatmış-tır: *"Mahallende aşıklar toplanırlar giderler; Bense toprak gibi kapındayım hep; başkaları gibi değilim onlar yel gibi giderler gelirler."* ⁸

³ / ⁴ Mevlâna, *Mesnevî*. C.VI, s. 6./ ⁴ Mevlâna, A.g.e. Cilt II, s. 182.

⁵ / ⁶ / ⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, 1953. C. III, s. 425./ ⁸ A.g.e. C.IV, s. 217./ ⁷ A.g.e. C.VI.

Ateş

Ateşin özellikleri Türkleri öylesine cezbetmiştir ki, Türk inanç sistemi onun simgeselliği etrafında inşa edilmiştir. Ateşle, Türk öyle iç içedir ki, Türk kendini anlatırken ateşi hep sıfat olarak kullanmıştır.

Mustafa Aksoy'un Ateş ve Ocakla ilgili yaptığı çalışmada belirttiği gibi Altay ve Sibirya efsanelerinde çocuklar ağızlarında ve göğüslerinde alevler, gözlerinde ateşlerle anlatılır. Bilindiği üzere bu motifler Anadolu'da hâlâ, 'gözleri çakmak çakmak', 'gözleri alev alev', 'şimşek gibi bakışlar' vb. deyimlerle yaşatılmaktadır. Ancak üzerinde düşünülmesi gereken nokta şudur ki; Ateş Dini diye de adlandırılabilen Gök-Tanrı dininin peygamberi olarak, yani bu dini tebliğ eden kişi olarak görülen Oğuz Han'ın ağzının, betimlemelerde ateşe benzetilmesi oldukça ilginçtir. Din tebliğ ederek insanlarda dönüşüm sağlayan bir peygamberin ağzının ateş rengine olarak tanımlanması oldukça isabetli bir benzetmedir. Bu benzetmede ateşin sembolize ettiği 'ruhsal' ve 'manyetik' güç ve dönüştürücü etki saklı olsa gerektir.

Var olan hiçbir şeyin yok olmayacağını bilen Türk, yanan nesnelerin nereye gittiğini düşünmüştür ve onun havaya yükselen dumanla birlikte içine aldığı şeyi göğşe götürdüğünü hayal etmiştir. Yurtta yakılması hâlinde ateş, üst havalandırma deliğinin çektiği bir sütun oluşturmaktadır ve bu inancı görsel olarak da simgelemektedir. Ateş kendisine verileni yeryüzünden göğşe doğru götürdüğünü esasına dayalı olarak önem kazanmıştır. Günümüzde hâlâ bu inancın etkisi yaşamaktadır ve Türkiye'de duaların bulunduğu veya kutsala ait kâğıtlar veya eşyalar yakılarak imha edilir. Çünkü onların çöpe atılması imkânsızdır ancak göğşe gönderilebilirler. Ateşe kurban olarak, her şeyden bir parça ilk olarak atılmaktadır. Gökteki atalara veya ruhlara veya Tanrı'ya gönderilmek üzere de ateşe bazı şeyler atılıp onlara sunulmaktadır.

Bu dinin büyük inceliklerinden birisi de ruhlara yemek sunulmasıdır. Ateşin ismi 'açık ağız'dır. Yapılan her yemekten bir parça ateşe atılmak sureti ile atalara yemek sunulur. Her yemek ateşe sunulmaz. Etin ve çorbanın yağlı kısmı makbuldür. Ateşe yemeğin yağlı kısmından verilmelidir.

Tanrıcılıkta ateş ruhsal enerjinin simgesidir. Ateş, her şeyi değiştirmektedir. Toprağı, suyu, havayı, odunu, demiri ve tüm bunların birazına sahip olan insanları bile. Ateşin şaşılacak şekilde her şeyi dönüştürme gücü bulunmaktadır. Ayrıca, Roux'un belirttiği gibi, özü veya türü ne olursa olsun, ateş insanı 'ruha'

§ Mevlâna, Celaleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, Rubailer, Ajans Türk, 1982, s. 71.

dönüştürmektedir. Bu nedenledir ki Kam'lar 'ateşin efendisi' olarak bilinir. Bu 'ateşe egemenlik' bir bakıma bir çeşit dönüşüme ve sırta ermeye karşılık gelmektedir. Ateş, en temiz şeydir. O, su gibi kirletilemez. Bu yüzden de en büyük, hatta tek arındırıcı kuvvet olarak kabul edilir. Su, dünyevi saflığı temsil ederken, ateş ilâhî saflığı, temizliği ifade eder. Kimsenin kirletemediği bir unsur olan Ateş aynı zamanda değdiği her şeye dönüşüm ve arınma getirir. Ateş insanı kötülüklerden, kötü ruhlardan dolayısı ile hastalıklardan korur. Hem fiziksel hem ruhsal arınma sağlar.

Türkler yağlı bir paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde 'alas... alas...' diyerek dolaştırırlardı. Buna 'alaslama' derler ki, bu kelime Anadolu Türkçesi'nde 'alazlama' şeklinde muhafaza edilerek günümüze kadar gelebilmiştir. Bu kelime, ateşte temizlenme anlamına gelmektedir. Türkler Nevruzla birlikte eski yılları vedalaşır, yeni yılı karşılarken birbirlerine dileklerini söyler, 'alas-alas' der, ateş üstünden atlar, ardıc ağacından yakıp, ondan çıkan dumanı ailesinin ve eşyalarının üstünden üç defa dolaştırır ve böylece şeytanları kovarlardı. Türklerde, gelen yabancı elçiler ateşle temizlenmeden ülkeye sokulmamaktaydı. Elçilerin yanında prenslerin veya diğer herhangi bir yabancı kişinin gelmesi hâlinde bu kişilerin ve getirdikleri hediyelerin iki ateş arasından geçirildiğini bilmekteyiz. 568 yılında Kök-Türkler'e elçi olarak giden Zemarkhos'un hatıratından, adı geçen elçinin Batı-Kök-Türk sınırına geldiğinde arkadaşlarıyla beraber kötü ruhlardan temizlenmeleri için ateşin üzerinden atlatıldıklarını öğrenmekteyiz.

Plan Carpin, Batu'nun sarayına vardığında kendisine iki ateş arasında geçmesi gerektiğini bildirdiler. Ancak o hiçbir şekilde bunu yapmak istememişti. Kendisine şunu açıkladılar: *"Bu ateşlerin arasından büyük bir huzurla geçiniz. Çünkü bunu sadece efendimize karşı herhangi bir kötü emeliniz olmasına veya zehir getirmeniz olasılığına karşı yapmaktayız, bu durumda ateş her türlü kötülüğü ortadan kaldırmaktadır."*

Ateşin üstünden atlayarak olumsuzluklardan arınılacağı inancı, eski-yeni tüm Türkler arasında, tüm bölgelerde, hatta Müslüman Türklerde dahi görülmektedir. Saflığından kuşkuylanılan her şeyin, kor hâlindeki iki ateş arasından geçip ocağın çevresinde dönmesi ve üstünden atlaması gerekir. Ayrıca ateş, astral tortudan kurtulmayı da simgelemektedir. Ateşin üstünden atlamak, kötülükleri kovup arınmayı sağlamanın yanında, ateş dönüştürücü etkisiyle kişide bir dönüşüm meydana getirir, aleviyle onu kendi özüne uygun biçimde başkalaştırır. Ateşin üstünden geçen insan artık o eski kişi değildir. Ateş her şeyi değiştirir ve dönüştürür. Ateş neye deyse, o artık başka bir şeydir. Ateşin kendi, ateşe deyen nesnenin fizikî yapısını, ateşin ruhu ise ruhları yakıp değiştirecek-

tir. Doğru bir şekilde yakılmış ateş, kişiyi şartsız, koşulsuz teslim alacak ve onu mutlaka yakarak dönüştürecektir. Ateş sürekli yükselme eğilimi içerisindedir. Yanan bir kibriti aşağı eğdiğiniz zaman kibrit ne kadar eğilse de ateş başını eğmeden dik durur. Onu eğmek mümkün olmaz.

Ateş, Tanrı'ya kadar ulaşan parıltılar yayar. Alev rüzgârın kuvvetiyle güçlenerek göğün içine girer. Ateş, ışıktır ve karanlığın içinden doğan aydınlık olduğu için gündüzün ışığından daha büyük bir heyecanla karşılanır. Işığın olduğu yer aydınlanır; aydınlık yerde gizlilik, kötülük olmaz. Ayrıca ateş, ağacın içinde potansiyel olarak mevcut bulunan gizli güçtür ve ağaç da yeri ve göğü birbirine bağlayan köprüdür. Göksel olanla yer bağlantıya geçtiğinde var olan potansiyel ateş, ortaya çıkacak ortamı yakalamış olmaktadır.

Tütsünün de anlamı, Türklerde arınmadır. Silahları, evi vs'yi temizlemek için, çoğu kez özünde arındırıcı efsanevi kökenli bir ağaç olan ardıç ağacının dallarından yapılmaktadır. Ateşe Ardıç dalları ve biberiye atılarak etraf tütsülenebilir. Ateş bu şekilde etrafa beklenmedik güzellikte sesler ve kokular saçarak, insanın hayaller kurmasına neden olurdu. Türk dünyasında insanların, evlerin, pazar yerlerinin ve meydanların; daha sayamadığımız bir çok yerin tütsülendiğini bilmekteyiz. *"Tütsü, bazen de nazardan korunmak ve bazan da nazar olmanın vermiş olduğu rahatsızlıktan arınmak için yapılmaktadır. Görünmeyenlerden bir kötülüğe veya nazara uğrayan kimse için yapılmış tütsünün çabuk söneceğine inanılır."* ¹

Ateş, göğe ve ruhlara ulaşan ve ulaştıran, tedavi eden ve arındıran ve dönüştüren yönü ile Kam'ın ruhunu simgeler. Kam, bir kurdun kalbine ve bir ateşin ruhuna sahiptir. Kam kendi de ateş olduğu için hiç zarar görmeden ateşlere dokunur, korları yutar veya korların üzerinde yürür. O da ateş olduğu için buzlar onu donduramaz, soğuk üşütemez. O ateşe yani ısıya hâkimdir.

Yaptığım alan araştırmasında Almaata'da 'yirmi sekiz' diye adlandırılmış bir yer gördüm. II. Dünya savaşında Rus, Kırgız, Kazaklar Almanlara karşı savaşıyorlar ve yirmi sekiz kişi orada ölüyor. Onların anısına bir heykel dikiliyor. O heykelin önünde hiç söndürülmeyen bir ateş yakılıyor. O od, hiç söndürülmüyor. Yeni evlenenler orayı ziyarete gitmekte, saygıda bulunmaktadırlar. Burada ateş, ata ruhlarını simgelemektedir. Ateşin hiç sönmemesi, onların ruhlarının yaşatılması, o ruhların devamlılığının simgesi hâlinedir ve Şamanî bir ögedir. Tanrıçılıkta, ata ruhları ateşin içinde yaşamaktadır. Bu sebeple evdeki od asla söndürülmez. Böylece nesillerin devamlılığı sağlanır. Günümüzde, ateşin dinî

¹ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe, İstanbul, 2004.

hayattaki yeri silinmemiştir. Ateşin gökteki simgesi Güneş, Müslümanlıkta kandil içine girmiş, böylece kandil kutsallaşmıştır. Kutsallığı olan Berât, Mirac, Regaip gecelerine toplumun sadece kandil demesi de bunu açıklar.

Mevlevîler ilâhî ve manevî dönüşüm yaratan her şeyi ateş elementiyle bağdaştırmışlardır. Aşk ateşi, Neyin sesi ...vb *"Bu ney'in sesi ateştir, hava değil; kimde bu ateş yoksa yok olsun."* ² Yine *Mesnevî*'sinde Mevlâna; *"Benim canım ocaktır, ateşten hoşlanır, ocağa ateş yurdu olmak yeter. Bana ocak gibi aşka yanmak düştü. Bundan kör olansa zaten ocak değildir."* ³ diyerek ateşi ulular ve ateşten yananın Mevlevî olmadığını, yani Tanrı dostu, yani ruhsal anlamda üstün kişi olmadığını ifade eder. Kam'ların Kam olduklarına bir kanıt da ateşten yanmamaları idi. Bu onların ruhsal olarak üstünlüğünün kanıtı idi. Görüldüğü gibi Mevlâna da yine aynı yöntemi kanıt olarak kabul etmekte idi. Mevlâna, *"Dost altın gibidir. Bela da ateşe benzer. Halis altın ateş içinde saf bir hâle gelir."* ⁴ diyerek ateşin yüksek ruhlarda yakıcı değil yapıcı bir dönüşüm yarattığını tekrarlamıştır. *"Şeyhler, ayinlerde ve törenlerde kırmızı renkte bir koyun postuna otururlardı."* ⁵ Ateş, Tanrıcılığın içindeki en baskın öge olmuştur ve ateşin rengi olan kırmızı da hep ön plana çıkmıştır. Bu sebeple Alevîlerde başa kırmızı bant bağlamak, Mevlevîlerde kırmızı posta oturmak şeklinde bu simge yaşamıştır.

Mesnevî'de yer alan bir hikâyede bir benzetme yapılır; ateşe atılan bir çocuk annesine özetle şöyle hitap eder *"Ana hakikatte ateş olan fakat zahirde suya benzeyen bir âlemden çık, bir ateşe gir de ateşe benzeyen suyu gör... Senden doğunca, havası hoş, rengi güzel bir âleme gelip dar bir zindandan kurtuldum. Şimdi şu ateş içindeki sükun ve rahatı bulunca dünyayı ana rahmi gibi görmeye başladım... ..Şekli yok, kendisi var bir cihan..."* ⁶ Burada da gördüğümüz gibi fizikî doğumu anne karnından çıkışla simgeleyen Mevlâna, manevî doğumu ateş ile simgelemiş. Bu yaklaşım Tanrıciimgelerle uyum içindedir. *Mesnevî*'de öteki dünyaya ait olan şeyler 'ateş'le ilişkilendirilerek betimlenir *"Can, İbrahim canı olmalı ki nuru ile ateş içinde cennetler, köşkler görsün."* ⁷

Mesnevî'deki bir öyküde Mevlâna, veliyi tarif etmek için ateş parçası sıfatını kullanır *"Rey ve tedbir sahibi, ateş parçası gibi bir adamdır."* ⁸ Başka bir yerde de Mevlâna şöyle söyler; *"Ateş, İbrahim'e bir ziyan veremedi. Kim Nemrut'sa sen ona de: Kork ateşten!"* ⁹ Burada Mevlâna, velî olanların aynı Kam'lar gibi

² / ³ / ⁴ Mevlâna, *Mesnevî* Cilt I, s.1. / ³ A.g.e. Cilt II, s. 105. / ⁴ Mevlâna, A.g.e. Cilt II, s. 112.

⁵ A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

⁶ / ⁷ / ⁸ / ⁹ / ¹⁰ Mevlâna, *Mesnevî* Cilt I, s. 63-64. ⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 119. / ⁸ A.g.e. Cilt II, s. 180. / ⁹ A.g.e. Cilt II, s. 254. / ¹⁰ A.g.e. Cilt III., s. 297.

ateşten etkilenmeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre ancak Tanrı'yla irtibatı ve ruh gücü zayıf olanlar ateşten zarar görürler. Bu inanış, Tanrıcı inançla tıpa tıp örtüşmektedir. Ayrıca Mevlâna *"Bir kerem sahibi, sana gel, ateşe gir dese hemencecik atıl ateşe... beni yakar mı deme bile."*¹¹ diyerek kerem sahibi insana ateşin zarar vermeyeceğini tekrar ifade etmiştir. Ayrıca Mevlâna'nın ateşin efendisi sayılan Kam'lar gibi ateşe hâkim olduğu ile ilgili bazı söylentiler vardır. *"Mevlânâ bir 'Sema Ayini' sırasında salondaki mumları telekinezi yeteneğiyle söndürüp sonra tekrar mumlara dokunmadan yakmıştır."*¹²

Mevlevîlikte bulunan ayak mühürlemenin kaynağı ile ilgili rivayetlerde de ateşe hâkimiyetin yüksek bir ruhtan ileri geldiği, ateşten yanmanın zayıf bir ruha veya ruhtaki hatalara işaret ettiği hakkında inançlar göze çarpmaktadır.

*"Ayak mühürlemek, sağ ayağın baş parmağını sol ayağın baş parmağı üzerine koyup durmaktır. Ayak mühürleyen, sağ elini, parmakları açık bir hâlde kalbinin üstüne, sol elini de aynı vaziyette sol böğrüne doğru koyar. Yahut sağ kol üstte olmak üzere, eller ve parmaklar düz ve açık olarak sağ elini sol omuzuna, sol elini de sağ omuzu üzerine koyar, parmakları omuzları kavrar. Bu duruma 'niyaz, vaziyeti' denir."*¹³

Ayak mühürlemenin nereden kaynaklandığı hususundaki menkıbelerden biri şöyledir: *"Mevlânâ'nın aşçıbaşı olan Âteş-bâz Velî, Cenâb-ı Pîr'e 'Odun kalmadı.' demiş. Mevlânâ da o'na 'Ayaklarını kazanın altına koy.' buyurmuş. O da 'Eyvallah' deyip gitmiş. Oturup ayaklarını kazanın altına uzatmış, ayak başparmaklarından çıkan alev, kazanı kaynatmaya başlamış, bir ara 'Acep ayağım yanar mı?' diye şüpheye düşünce sol ayağının başparmağı yanmış. Bu hâli Hz. Mevlânâ'ya haber vermişler. Keramet göstermekten pek hoşlanmayan Hz. Mevlânâ Âteş-bâz'ın yanma gelerek 'Hay Âteş-bâz hay!' demiş. O da yanan parmağını Mevlânâ'ya göstermemek için, sağ ayağının başparmağını sol ayak başparmağı üzerine koyarak üstünü kapatmış."*¹⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere ayağının yanmış olmasından büyük bir utanç duymaktadır ve bu durum Hz Mevlâna'dan saklanmaya çalışılmaktadır.

Mevlâna Mesnevî'sinde *"halis altını ateş yakmaz"* demiştir.¹⁵ *"Ateş de Tanrı kahrından bir zerredir. Aşağılık kişileri korkutmak için âdeta bir kamçıdır."*¹⁶ diyerek ateşin sadece günahkârlar için acı veren, korkutan bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Sırta ermede hem Mevlevî hem de Tanrıcı betimlemelerde

¹¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

¹² / ¹³ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹⁴ / ¹⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, C. IV, s. 67./ ¹⁶ A.g.e., C. IV, s. 301.

dönüştürücü özelliğinden dolayı ateş ve ateşle pişme motifleri sıklıkla kullanılmıştır: *"Ateş kanadını yaktı ama daha güzel bir kanat ihsan etti. O ateşe atılma, aşka pek kutlu geldi pek !"* ¹⁶

Mevlâna'nın 'ateş' simgesini işlediği başka bir anlatımı da şöyledir: *"Bir derviş, bir dervişe; 'Tanrı'yı nasıl gördün, söyle' dedi. Derviş dedi ki: Neliksiz, niteliksiz gördüm, Fakat söze getirebilmek için onu kısa bir örnekle anlatayım. Gördüm ki sol yanında bir ateş, sağ yanında bir kevser ırmağı vardı. Solunda o ateşe el atmış, bir kısım halk da o kevsere ulaşacağından neşeli ve sarhoş. Fakat bu, her kötü kişiyle her bahtı yaver olanı şaşırtacak pek aykırı ve acayip bir oyundu. Kim o ateşe, kıvılcıma atılıyorsa öbür yandaki sudan baş çıkarıyordu. Kim suya atılıyorsa derhal kendisini ateş içinde buluyordu. Kim sağ yana gidiyor, o güzelim suya dalıyorsa sol taraftaki ateş içinden baş göstermedeydi. Sol yandaki ateşe dalansa sağ yandan çıkmadaydı. Bunun sırrını pek az kişi anlıyor, hasılı o ateşe pek az kişi atılıyordu. Ancak başına devlet saçısı saçılan, suyu bırakıp ateşe kaçırıyordu. Halk, eldeki hazır zevki mabut edinmiştir. Hülâsa halk, bu oyunu kaybetmiş, bu oyunda zarara girmiştir. Bölük bölük, saf saf hırslarına uyanlar, ateşten çekinmede, suya kaçmada. Fakat suya dalan, ateşten baş göstermede. Ey hakikatten haberi olmayan, ibret al, ibret. Ateş, ey bön ahmaklar, ben ateş değilim, makbul bir kaynağım. A gözsüzler, sizin gözünüzü bağlamışlar. Bana gelin kıvılcımlardan kaçmayın. ... Ey Halil, burada ne kıvılcım vardır, ne duman. Bu görünen şey, ancak Nemrud'un büyüğü, hilesi demedeydi. Sen de Halil gibi akıllıysan ateş senin soyundur, sen bir pervanesin. Pervanenin canı. Keşke binlerce kanadım olsaydı da mahrem olmayanların körlüklerine rağmen amansız bir surette ateşlere yansaydı. Bilgisiz kişi, eşekliğinden bana acır, bense bilgi ve görgü sahibi olduğumdan ona acırım diye bağırıp durur. Hele şu suların bile canı olan ateş yok mu?*

Pervanenin işi, bizim işimizin aksi. O nur görür, ateşe atılır, gönül de ateş görür, nura dalar. Ulu Tanrı'nın, Halil evlâdı kimdir, göresin diye böyle oyunları vardır. Ateşe su şeklini vermişler, ateşin içinde de bir kaynaktır coşturmuşlardır... Ben Firavun değilim ki Nil'e gideyim. Ben Halil gibi ateşe giderim. O ateş değildir, duru bir sudur. Halbuki öbürü hileyle ateş gibi bir su görünmededir." ¹⁷

Mevlâna, rubailerinde de ateşi şöyle tarif etmiştir: *"A seher yeli, kalk da haber ver bize; o ateş ayaklı gönlü gördün mü yolda? Gördün mü ateşiyle yüzlerce mermeri, graniti yakıp eriten, ateşlerle sevdalarla dopdolu gönlü?"* ¹⁸

¹⁶ / ¹⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, A.g.e. c.III, s. 421/ ¹⁷ c. V, s. 36-39.

¹⁸ Mevlâna, Celaleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, *Rubailer*, Ajans Türk 1982, s. 21.

Burada da Mevlâna aynı Tanrıçılıktaki gibi, kâmil kişinin ateş gibi en bükülmeyen, değişmeye müsait olmayan insanları bile dönüştürebildiğini ifade etmiştir. Bir rubaisinde de Mevlâna şöyle der: *"Gene geldim şuracıktayım işte; tövbeyi de ateşe vereceğim, suçu da; cürmü de, çekinmeyi de Öylesine bir ateş getirdim ki, Tanrı'dan başka ne varsa, hepsine de kalkın yoldan diyor."*¹² Buradan da anlaşılacağı üzere Mevlâna, aynı Tanrıçılar gibi ateşin Tanrı'dan başka her şeyi dönüştürme gücünün olduğuna inanmaktadır.

Hediye

Mevlevîlerin birbirlerine verdikleri hediyelere nezr veya nezr-i Mevlânâ denir. ¹ Hediye âdeta bir kurbandır. Tanrıya yapılan adaktır. Bu anlayış da Tanrıçılıktan gelmektedir. Kurban Tanrıçılığa göre kendinden verilen şeydir. Eski Türkler en değerli şeyini hediye olarak sunmayı öğrenirlerdi. Onlarda hediye sunuş âdeta Mevlevîlerdeki gibi bir nezr bir kurban sunuşu niteliğindeydi.

Mevlevî Dergahına eli boş gidilmezdi. Hiçbir şey olmasa yeşil yaprak götürülürdü. Niyaza 'yeşil yaprak' derlerdi. Tekke ziyaretine giden 'kudreti yoksa, bir yeşil yaprak götürmeli demek isterlerdi. Eger para bırakılacaksa dokuz veya dokuzun katları onsekiz, yirmi yedi kuruş veya lira dergaha bırakılır.

Ölüm

Ölüm, bir anda kişiyi dünya ile olan tüm bağlarından koparmaktadır. Bir dünyadan, öteki dünyaya geçiş ve her iki dünyaya da tam olarak ait olunmadığı sanılan ilk ölüm anından itibaren başlayan ve en fazla kırk gün süren bu süreç oldukça sancılı bir dönemdir. Birden bire ortaya çıkan büyük bir bilinmezlikle yüzleşmek, ruhlarda bunalım yarattığı gibi beyinlerde de bir sorgulama süreci başlatır. Bu sürecin en sağlıklı biçimde en iyi yöntemle değerlendirilmesi için Ak Din'de de bazı uygulamalar vücut bulmuştur.

Düzenenlenen ayrıntılarla dolu ölüm törenleri ile insanlara ölümün içerdiği felsefe hatırlatılır. Törenlerle kişinin, ölümü, yalnızca kendi başına gelmiş bir felâket olarak algılamasına engel olarak ölüm olayını kişisel plandan toplumsal hatta evrensel plana, yani micro kozmikten makro kozmik alana taşır. Gerçekte

¹² Mevlâna, Cemaleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, Rubailer, Ajans Türk 1982, s. 122.

¹ Hüseyin Top, Mevlevî Usul ve Adabı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

bir kişinin başına gelen ölüm olayı büyük bir topluluğun gündemine girer ve evrensel bir kanun olarak ölüm geniş bir çerçeveden ele alınma imkânı bulur. Olaya yukarıdan geniş ve genel bir pencereden bakma imkânı, ölen kişinin yakınlarının acılarını dindirmesine yardımcı olur. Çünkü her olay olduğumuz yerden baktığımızda oldukça büyüktür ve olayları yukarıdan bir gözle izlemediğimiz zaman olayın ancak baktığımız yönünü görebiliriz; tam olarak boyutunu ve anlamını anlamak ve değerlendirmekte zorlanırız. Başımıza gelen bir olayı evrensel boyutları ile algılamak ve paylaşmak olayın gözümüzde büyüttüğümüz boyutunu indirger. Daha sağlıklı ve gerçekçi olarak ölüme bakmaya başlarız.

Eski Türklerde Ölüm

Barthold'a göre, eski Türklerin ölüm kelimesi, bugün bizim kullandığımız anlamı tam olarak karşılamamaktadır. Bu kelimenin toplum için de kullanıldığını ifade ederek, burada öngörülenin, *"... kelimenin tam anlamıyla toplumun ölümü, yani tamamen yok olması değil, geçici olarak gerilemesi ve neden sonra yeniden dirilmesi olduğunu düşünmüştür. Bu inançta hiçbir ölüm kesin değildir. İnsan ya da toplum için olsun yeniden dirilebilmek hep mümkündür."*¹

Türkler de Mevleviler de hayatını yitirmiş kişiyi 'ölmek' fiiliyle tanımlamamışlardır. Bu kelimenin haricinde kelimeler kullanmayı tercih etmişlerdir. Yazıtları incelediğimizde Türkler, ölmek anlamında 'yok bolmak' fiili de kullanmıştır. Yani 'ölmek' ortadan yok olmak anlamında da kullanılmaktadır. Aynı şekilde kaybolmak, yok olmak anlamına yakın olan 'yitmek' fiiline de rastlamaktayız. Ayrıca 'öldü' demek yerine 'sungur boldı' sungur hâline geldi, uçtu, uçuşa vardı yapıları da kullanılmaktadır. Çünkü ruh, bedenden kuş biçimine girerek çıkmaktadır. Bunun yanında *"bir insanın ölmüş olduğunu belirtmek için kullanılan geyik oldu şeklindeki deyim de kullanıldığını görmekteyiz."*² Mevleviler de öldü kelimesini kullanmaz bunun yerine 'göçmek' fiilini tercih ederlerdi. Göçmek, vefat etmek yerine kullanılır. Filân öldü, yerine 'göçtü' denirdi. *"Ölüm nefesin kesilmesidir. İyi insanların ruhu ağızdan kötü insanların ruhu kışından çıkmaktadır. İyi insanın ruhu iyi bir kuş biçiminde, kötü insanın ruhu ise kötü kuş biçiminde vücudu terk etmektedir. Bütün ruhlar Batıya giderler. Ruhun bazan de sinek veya kelebek şekline girdiği, iyi insanlarda bu kuşun hemen uçup gittiği kötü insanların ki bedeni terk ederken acı verdiği gibi inançlarda mevcuttur."*³

1 / 2 / 3 Jean Paul Roux, Altay Türklerinde Ölüm, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Roux'un da ifade ettiği gibi aslında Eski Türklerde öldürenlerin kötü ruhlar değil, Gök Tanrı'nın bizzat kendisi olduğunu açıkça ortaya koyan bir dizi belge mevcuttur. Tengri ölümün birinci nedenidir, birinci derecede öldürendir. Mısırlılara yenilip esir düşen Moğol Generali Kitu Boğa da onlara şöyle meydan okumaktadır: *"Senin elinden ölürsem bu Tanrı'nın isteğiyle olmuştur."* Marvazi'nin de belirttiği gibi ve gayet yaygın olarak bilindiği gibi, ölüm durumunda *"Tanrı'nın arzusunu ve iradesini kabul ediyoruz,"* ifadesi kullanılmaktadır. ⁴

Bilindiği gibi, ölüm nedenlerinin görünür şeylerde değil, tersine görünür olanın ardında aranması gerekir. Yıldırım sonucu meydana gelen ölümlerden yıldırımın kendisinin sorumlu tutulmadığını belirtmek gerekir; o, yalnızca bir işaret olarak kabul edilirdi. Bu anlatılan hususlar tamamen Mevlevîliğin de bakış açısıyla örtüşmektedir. Roux'un ifadelerine göre *"Eski Türklerde vahşi hayvan ya da mızrak, ölümün gerçek nedenleri değil, bu ölümü istemiş olan gizli gücün hizmetinde olan şeylerdir ve bu gizli güç, amaçlarına ulaşmak için bir araç seçmektedir. Fakat, bu seçilen araç ilgisiz ya da rastgele değildir."* ⁵

Roux'un da belirttiği gibi Türklerde ölüm bir savaş şeklinde algılanmaktadır. Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinin ilk yüzyıllarında, İslâmiyet can çekişen kişiyi, hayata son vermek için Tanrı tarafından gönderilen Azrail'le savaştırır. Kişi onu yenemez; onun yetkisini de kabul etmek istemez. Türklerde bir kahraman olarak ölmek çok önemlidir. Adeta bunun için yaşanır. Bir savaş esnasında bir değer uğruna veya bir hizmet yolunda ölüm, ancak utanılmayacak bir ölümdü (Günümüz Türklerindeki şehadet kavramı). Bunlar haricindeki ölümler küçümsenir, âdeta o şekilde ölmekten korkulur ve utanılır yaşam boyunca, utanılmayacak, anlamlı bir ölüme hazırlanırdı. Büyük devlet adamları ve kahramanlar ölümden sonra atalar olarak yüceleşir ve bütün insanları kendisine doğru çeker. Ak Din ile bir isim, bir eşya, bir yer o denli büyük bir anlam kazanır ki, yeni bir anlam ve insanların saptırmaları artık bu zenginliğe zarar veremez olur. ⁶

Öbür Dünya

Eliade'nin verdiği bilgilere göre, Eski Türklerde öbür dünya bu dünyanın tersine dönmüş bir eşi olarak tasarlanmıştır. Orada da her şey burada olduğu gibi, fakat ters yönde olmaktadır; yeryüzünde gündüzken öbür dünyada gecedir; ölümlere ilişkin anma ve törenler bu yüzden Güneş battıktan sonra yapılır; ölümler

⁴ / ⁵ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁶ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, 1999, s.237.

ancak o andan itibaren uyanıp günlerine başlamaktadırlar; Canlılar dünyasının yazına ölümler diyarının kışı denk gelir; av hayvanları ve balıklar yeryüzünde azaldı mı, bu öbür dünyada bollastıklarına işaret sayılır, vb. Dizginler veya kırmızı kadehi ölünün sol eline verilir, çünkü öbür dünyadaki sol el yeryüzündeki sağ elin karşılığıdır. Yeraltı Dünyası'nda/Gölgeler Alemi'nde ırmaklar da ters yönde, kaynaklarına doğru akar. Dünyada devrilmiş, baş aşağı duran her şey ölümler diyarında normal durumundadır; bu nedenle kullanması için ölüye sunulan nesneler mezarının üstüne ters çevrilerek, hattâ bazen da kırılarak konur, zira bu dünyada kırık olan şey öbür dünyada sağlam demektir.

Eşyaların kırılma nedeni hep öteki dünyanın tersliği inancına bağlanmıştır. Lâkin Roux, bir nesnenin kırılmasının amacının onun ruhunun dışarıya çıkarılması olduğuna inanma eğilimindedir. Kesin bir sonuca varmak kesinlikle mümkün değildir. Çünkü paramparça edilmiş eşyalara karşılık, iyi durumda gömülmüş bulunan oldukça fazla sayıda eşya da bulunmaktadır. *"Harva, ölümlerin dünyasındaki terslik fikrinin, suların ayna yansımalarından kaynaklandığını sanmakta ve bu olayda bazen ölümler dünyasının dalgalar altında bulunduğu fikrinin doğrulandığını görmektedir. Bunlar sözden ibarettir. Eskiye dair böyle bir varsayımın gerçekliğini kanıtlayacak herhangi bir kanıtı sahib değiliz."*¹

Âyin sırasında kırılan eşyaların Kam'a verildiği hakkındaki bilgide yatan mantık da bu inanışla bağlantılıdır. Adeta bu eşyalar öteki dünyadan ona sunulan bir armağandır. Lâkin bazı kaynaklarca, kırılan eşyanın Kam'a sunulduğu bilgisinin yanlış olduğunu görüşme yaptığım Altaylı Tanrıcular ifade etmiştir. Belki de bu bilgi en azından bu yöre için geçerli değildir.

Osmanlı cenaze alaylarında ölünün atlarının eyerlerinin ters vurulmuş olması öteki dünyada düz olarak kullanabilmeleri içindir. Urallarda, Ananino denen topluluğun mezarlarında (MÖ 600-200 yıllarında) tüm toplumlar silahı sol yanında taşıırken, silahların, hançerlerin, bedeninin sağında bulunduğu görülmüştür. Ölümlerle ilgili tasavvurda kahramanların, göğe çıktığı, diğerlerinin ise yeraltına, gölgeler âlemine indiği şeklindeki görüş hâkimdir. Öldükten sonra, ruhlar yerin altında da üstünde de bizimkine tıpatıp benzeyen bir yaşam hüküm sürerler. Orhun Yazıtları hükümdarın uçtuğunu haykırarak duyurduktan sonra şu şekilde devam etmektedir: *"gökte sanki canlılar arasındaymışsınız gibi olacaksınız."*² Kiragos da; *"Orada büyük savaşlar yapılmaktadır"* diye ifade ederek bu dünya ile öteki dünya arasındaki örtüşmeyi doğrulamaktadır. Öteki dünya ile ilgili Tanrı algılayışın izlerini Yunus Emre, Mevlâna, Aşık Veysel gibi Şamanî

¹ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

izler taşıyan mutasavvıflara adanmış "İslâmi motifli" gibi görünen şiirlerde de görmekteyiz. Bunlardan biri Aşık Veysel'in uçmağa varmasıyla ilgili olan N.Y. Gençosmanoğlu'nun güzel şiirinde oldukça belirgindir:

Veysel Öbür Dünyada;

Üçlerin, Yedilerin, Kırkların gönülleri:

"Açalım Tanrı'mızın katına el" dediler.

O sırada dünyadan bir haber geldi anî:

"Esmekte yer yüzünde bir çetin yel" dediler.

(Burada ölü atalara haber gitmesi ve ölünün bu atalarca karşılanması tamamen Şamanî bir anlayıştır)

Aynı haber uçmakta (cennette) değince gönüllere:

"Saz ve söz erlerinden, öldü Veysel" Dediler.

Kimi sevinçten, kimi tasadan yandı; "Eyvah !

Üç bin yıllık kopuzdan koptu bir tel..." dediler.

(Kopuzun kutsallığı ve gelenegin ruhlarla irtibat sayesinde devamlılığı yine Şamanî bir algılayıştır)

Rahmet mi, kıyamet mi... Bu haber neyin nesi?

Derken kapı açıldı; Veysel'e 'Gel' dediler.

Dokuz huri seğırtti Kevser Havzı üstüne,

Dokuz tas aynı anda doldu ve "al" dediler.

(Kutsal sayılan ağaçtan, özellikle de dallarında kamlar yetişen, ruhların kuluçkaya yattığı hayat ağacı niteliğinde olduğundan kamin çalgısının yapılması, İslâmî aşıkların kamlar gibi kopuz çalması, tuba ağacının Tanrıculıktaki hayat ağacına benzetilmesi bize yine bir dizi Şamanî öge sunmaktadır)

Veysel dokuz doluyu içti: dokuz yudumda;

Huriler: "Gitme artık, burada kal" dediler.

Ve sundular mübarek Tuba'nın dallarından

Yapılmış bir kopuzu, "Söyle ve çal..." dediler.

(Burada dokuz sayısının da Şamanî geleneğin etkisiyle eklenmiş olduğunu görmekteyiz.)

Veysel öptü kopuzu üç kez baş perdesinden...^Δ

"Bize Yunus dilinden velvele sal..." dediler.

Aşık Veysel gezindi tellerde ağır ağır;

"Türk'ün ağzına sağlık, dili ne bal" dediler.

"Neyleyim şol cenneti, bendeki aşk olmasa..." ^Β

Ervah hep bir ağızdan: "Berhudar ol..." dediler. N.Y. Gençosmanoğlu

^Δ (Öpüp üç kere başa koymak Tanrıculıktan gelen Tanrı'nın isminin içinde bulunan üç sayısına yapılan bir gönderme ve saygıdır)

^Β (Burada da cennetin anlamsızlığı vurgulanmaktadır. Cennetteki ödülün bir şey ifade etmediği fikrinin tekrarlandığını, Türkler için bu yeni kavrama adapte olmanın zorluğu bu sözlerde görmekteyiz)

Gök Yüzündeki Âlem / Uçmak

Eski Türklerde ‘uçmak’ kavramı aslında tam olarak bizim anladığımız anlamda bir cenneti kapsamamaktadır. Türklerin uçmağında hiçbir zaman güzel nehirler, güzel huriler, yan gelip yatılan bahçeler bulunmamıştır. Bu uçmak âdeta Ataların gökteki kurultayı şeklinde ceryan etmektedir. Bu gökteki kurul-tayda dünyada olup bitenle yakından ilgilenilmektedir. Bu göksel mekân kesinlikle bir ödül niteliğinde değildir. Zaten buraya tekâmül etmiş ruhlar hatta çoğunlukla da toplumu için kendini feda etmiş kişiler gidebildiği için bu kişilere o yapıdaki dünyevi zevklerden oluşan bir cennet komik düşmektedir. Yeşil çayırarda güzel hurilerle yemişler yiyen şehitler ve kahramanlar topluluğu oldukça tezat bir sahnedir. Eski Türkler, kahramanların öldükten sonra göğe çıktıklarına inanır. Eskiden yeryüzündeki her insanın göğe istediği zaman çıkabildikleri bir altın çağın varlığını ve sonra insanlığın düşüşü ve yozlaşması ile artık bütün insanların göğe çıkmalarına izin verilmediği inancını hatırlarsak, bu olayın ölümden sonrasını bile kapsadığını görürüz. Artık ölümden sonra bile herkes göğe çıkamamaktadır. Göğe çıkmak sırra ermedir, kemâle ermenin göstergesidir. Bu sebeplerden ötürü göğe çıkanların sayısı yer altına inenlerden oldukça azdır.

Üçüncü kat gökte, Süt-ak-göl ile onun yanında kutsal bir dağ vardır. Bu dağın yeryüzündeki yansıması Tanrı Dağlarıdır. İyi insanların doğru yolda olanların yani Aktu'ların yaşadıkları ak cennet buradadır. Cennetteki bu ruhlar yaşayan insanların ataları olup bir süre sonra yarı Tanrı hâline gelerek gerektiğinde hayattaki akrabalarına yardım ederler. Orhun yazıtlarında söylenen dua, edilen temenni ilginçtir: *"Halkınızı değerli evladınızdan tay gibi oğullarınızdan daha iyi besliyor idiniz. Uçup gittiniz. Göklerde de hayattaki gibi olamız."*¹ Buradaki temenni, yukarıya öteki âleme gittiğinizde de ulusu koruyan yüceltenlerden olunuz anlamındadır ve göğe yükselen kahramanların bu dünyadaki-leri korumaya devam edeceği inancını yansıtmaktadır.

Tanrıçı Baş Akkay Kynyev ve hocası Claudia'nın ifadelerine göre: kötü kişilerin ruhları ‘üzüt’ şeklinde tekrar dünyaya dönmektedir. Ama kâmil kişilerin ruhları asla dünyaya geri dönmez. Onlar dünya ile imtihanını bitirmiş ama dünyaya etkilerinin sona ermediği kişilerdir. Kötü ruhlar da iyi ruhlarda öldükten sonra dünyayı etkilemeye devam etmektedir.

"1950'li yılların hemen başında bilimsel çevrelerce de yürütülen Parapsikolojik ve Spritüel araştırmalar, bedenini terk etmiş bedensiz ruhsal varlıkların

¹ Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, Simurg Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 53.

*kendi gelişmişlik seviyesine göre bir hiyerarşi içinde bulunduklarını da ortaya koymuş ve bazı geri seviyeli diye adlandırabileceğimiz, bedensiz varlıkların dünyada yaşamakta olan insanlara negatif etkilerde bulunabildiklerini de göstermiştir."*² Bu bilgiye dayanarak yüksek olgunluk seviyesindeki ruhların öldükten sonra da yaşayanlara olumlu yönde etki yapabileceklerini de rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yeraltı Âlemi / Tamu

Roux'un, *"İncelendiğinde, aslında hiçbir şey cehennemin varlığını göstermemektedir. Günümüzde iyice kanıtlanan cehennem inancı yakın tarihe ait bir inanç olabilir."*³ şeklindeki görüşüne tamamiyle katılmaktayım. Hatta bunun doğruluğunu, kelimenin kökeni de teyit etmektedir. *"Sanskritçedeki tamas veya Sogd dilindeki tamu, tmw sözcükleri çok erken bir tarihte alınmıştır."*⁴ Tamu, bu inancın içinde varolsa da zaten bizim anladığımız yani dört kitaba uygun cehennem anlayışından biraz daha farklı bir yapıda bulunmaktadır.

'Yanılmışlar' diye adlandırılan günahkarlar ve 'kayıp ruhlar' yani hastalar, (Bugün bu kayıp ruhlara bağımlıları da ekleyebiliriz) tekrar dünyaya 'üzüt şeklinde' geri geleceklerdir. Yani bu kişiler olgunlaşma sürecini tamamlamamış ölümlerdir. İnsanlara ve hayvanlara kötülük edenler tamuda bulunurlar. Ama Yeraltına/Gölgeler Alemine gitmek için illaki kötü bir insan olmaya gerek yoktur. Herhangi bir hastalıktan ölmek bile insanı yeraltına götürebilmektedir. Hastalanmak da bir ruh zafiyetinden, yer altı ruhlarının etkisi altına girmekten kaynaklanır. Birisi hasta olduğu zaman, *"bu adamı körmösler (ölüler) yiyor"*; hastalıktan ölen birinin ardından da 'onu körmösler yedi' denilir.⁵ Altay'da görüşme yaptığım Nina Şatinova'nın verdiği bilgiye göre 'körmös', 'görünmez' demektir ama gözleri görür. Onları az ulus duyar az ulus görür. İnsanların azı onları kulakla, azı da gözüyle görür. Bunlar kişilerin ailesinden akrabalarından ölmüş kişilerdir. Bunlar kişilerin rüyasına girer nasihat verir. Bunların iyisi de olur kötüsü de dünyada kötüyse ölünce de kötü olur... Yer altındaki ölümlerin başka sebebi olarak Barthold, günah işlemek ve günah yüzünden ölmek anlamına gelen, yanılıp ölmek deyimini ortaya çıkarmıştır. Bu deyimde, yok olmanın, günahın doğrudan ve doğal sonucu olduğunun kanıtı verilmektedir. Görüldüğü üzere, 'Günahkar' 'Yanılmış Kişi' olarak tanımlanmıştır. 'günah' kelimesinin karşılığı olarak Türkçede, Kaşgarlı ve Ibn Mühennâ ve diğer ortaçağ sözlüklerinde

² Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

³ / ⁴ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁵ Mircea Eliade, *Şamanizm*, 1999, s. 238.

kanıtlandığı üzere, 'yazuk' kelimesi bulunduğu gibi, ayrıca hâlen çok kullanılan suç kelimesi de yer almaktadır. Ancak "bu kelimelerin hiçbirisi kendi başına günah anlamını kesin olarak belirtmek için yeterli değildir. Bununla birlikte, bu sözcüklerin kesin olarak, manevî bir kusur olarak algılanmaması gerektiği düşünülmektedir." 6

Yoğ Töreni

"Küçük kardeşim Kültigin vefat etti.. Kendim düşünceye daldım, mateme daldım. Görür gözüm görmez gibi bilir aklım bilmez gibi oldu. Kendim düşünceye daldım. Zamanı Tanrı yaşar İnsan oğlu hep ölmek için türemiş." 1

Bütün Türk topluluklarında ölünün hatırasına düzenlenen yok olmaktan gelen 'yog' merasimleri tertip edilirdi. Ölüm törenleri, büyük önem arz eder. Cenaze törenlerinin düzenlenmemesi bir felâkettir. Düşman böyle bir kaderden korkar. Biri der ki: "Eğer han beni öldürürse, toprakta çürümeye terk edileceğim." 2

Ak Din'de diğer dinlerden farklı olarak, ölümler için yapılan âyin ile atalar için yapılan âyin birbirinden farklıdır. Hatta her ölü için dahi genel temalar aynı olsa da tören değişiklikler içerir. Ak din, bu konuda da basma kalıp tekrarlara kapalıdır. Bazı yabancı budunbilimcilerin iddialarının aksine ölünün geri gelmesinden korkulmamaktadır. Çünkü Türkler ölümlerle zaten her an iç içe yaşayan bir toplumdur. Ölümlere büyük saygı gösterilir, hatta zamanla ailenin koruyucu ruhu hâline gelerek ailenin ocağında varolurlar. Yenisey Yazıtlarından da bilmekteyiz ki ölümler için etkin çağırma törenleri düzenlenmektedir. Uyug Arkhan yazıtı ölüye şunları söyletiyor: "Karım, annem, sizlere bir çağrı üzerine ulaştım. Arkadaşlarım, (sizin aranızda) indim. Erkeklik erdemlerimi aç karınla ve ayakta övün yani ağut yakın." 3

Ölüm gerçekleşikten sonra Türkler tarafından alınan bazı önlemlerin nedeni ölüden korkulması değil, onun yeni dünyası hakkındaki bilgisizliği, eski dünyasını bırakmamak konusundaki inatçılığıdır. 4

Ölünün geri dönmesi engellenmeye çalışılır çünkü tatmin olmadan ölen birinin

6 / 2 Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

1 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 27.

2 Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

4 Mircea Eliade, *Şamanizm*, 1999, s. 238.

arkada bıraktıklarını izlemesi iyi bir Şey değildir. ‘G  z  m açık gitmeyeyim’, ‘G  z  m arkada kalmasın’ gibi g  n  m  zde sık  a kullanılan tabirler bunun izleridir. Yeni doğan çocuğa ölenin tam ismi, tamamen aynı ismin verilmesinden kaçınılır. Ölen birisin ismi yeni doğan bir çocuğa verilecek ise de, ölenin kırk   çıkmadan bu isim verilmez. Ayrıca, bazı durumlarda,  l  n  n adının tel  f-fuz edilmemesi gerekir. İsmi ayna anlamına gelen Tuluy  ld   ve o zamandan beri bu eŐ yayı, yani aynayı s  ylemek, adlandırmak artık olanaksız h  le gelmiŐ tir. Bu  det Altay b  lgesinde de devam etmiŐ  ve Pallas'a inanacak olursak, Samoyedler gibi diğer toplumlara da ge miŐ tir.

Bu geleneğin altında yatan sebep  l  n  n geri getirilmesi korkusundan ziyade, Van Gennep'in de belirttiği gibi ismin ger  ek bir mal olduğu, ve ona ait olan bu niteliğin  l  m  n somut bir bulaŐ masına neden olabileceğine olan inan  tır.   Belki de T  rk  enin, neredeyse en zengin isim hazinesi olan dillerin arasında olması, ismin kiŐ iye ait kabul edilmesinden kaynaklanmıŐ tır. Bu inan   yeni isimler t  retilmesine neden olmuŐ tur.

T  rkler, biri  ld  ğ   vakit derhal çadırdan çıkarıp keçe veya deri ile örterler ve onun için ayrı bir çadıra g  t  r  rl  r.  l  n  n  adırina kara bayrak asarlar. Ancak  len bir Şehit veya kahramansa o zaman ak bayrak asılmaktadır.

Saadettin Ko  bize Şu bilgileri vermektedir: *"G  k kubbeye benzeyen ‘Boz  y’ adını verdikleri çadırlarının en tepesinde G  neŐ  fig  r   bulunmaktadır. G  k kubbeye benzeyen çadırları Kırgız T  rkleri sadece barınma yeri olarak g  rmezler.*

G  n  m  zde, Őehirlerde yerleŐ ik hayat yaŐ ayan Kırgız T  rkleri, bir yakını  ld  ğ   zaman evlerinin  n  ne tepesinde g  neŐ  fig  r   bulunan ‘Boz  y’ dedikleri b  y  k bir çadır kurarlar ve ölen yakınlarının cenazesini    yedi dokuz g  n boyunca o  adırd   bekletirler. Bu çadırların tepesinde havalandırma amacıyla da kullanılan g  neŐ  fig  r   bulunmaktadır. Ölen kiŐ inin yakınları bu  adının etrafında ağ  lar s  yleyerek acılarını dile getirirler. Çinliler bu t  rene ‘Kubbeli otağ altındaki tabut’ adını verirler. Hatta Pallas, ‘yıldırımın insanı  ld  rd  ğ   yerde bir  adının kurulduğunu’ belirtmektedir. Jordanes, y  zyıllar öncesinde, Atilla'nın cenaze t  renini Şöyle anlatmaktadır: ‘Cesedini b  y  k bir g  steriŐ le, herkesin onu seyredebilmesi için meydana kurulan ipekten bir çadır içinde sergilediler.’  

Bir kiŐ i  ld  kten sonra    yada dokuz g  n bu yurtt   bekletilir. G  m  lmesinden önce    yada dokuz gece  l  n  n baŐ ında beklenmektedir.   Ceset bekletildiği sırada ziyaret edilir. Cenaze t  reninin yapıldığı g  n ve kiŐ inin ilk  ld  ğ   g  n  l  n  n etrafında    veya gezegen sayısı kadar dokuz defa d  n  l  r. S. Julien

  Jean Paul Roux, *Altay T  rklerinde  l  m*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

bunları şu şekilde açıklamaktadır: *"İç karartıcı şekilde haykırarak çadırın etrafında sürekli dönüyorlar ve bir yandan da bir bıçakla yüzlerini kesiyorlar."*

Ancak gömülme esnasında dönme sayısı değişir. Juanjuanlar konusunda şu açıklama yapılmıştır: Çukur açık bırakılmakta ve çukurun etrafında yüz kere daire çizerek şekilde dört nala dönmekteler. Bu bilgi Ibn Batuta tarafından da şu şekilde doğrulanmaktadır: *"Toprağa gömüldükten sonra, yorgunluktan duruncaya dek sultanın mezarının etrafında zorla koşturulan dört at getirttiler."* ⁸

Bir ölü çadırı, belki de daha sonraları, en azından ölenlerin belirli bir toplumsal düzeyde ve özellikle han olmaları durumunda, atalar için âyin yapılmasına yarayan çadır hâline gelebilir. Buraya kurbanlar adanır, Kam ayinler düzenler ve burası için özel nöbetçilerle hizmetçiler yerleştirilir. Yuan-çe'nin, 'burada hayaletlere (ölülerin ruhlarına) canlılarmış gibi hizmet edilirdi' dediğini burada hatırlatmakta yarar vardır. ⁹ Ölü evi anlayışı da bu gelenekten gelmektedir. İslâm'dan sonra bu çadırlar, türbeler hâlini almışlardır.

Katanov tarafından toplanan malûmata göre Tanrıçılar ölüyü Müslümanlar gibi yıkarlar. Kaynaklar ölünün yıkandığını, temizlendiğini, yatağına düzenli bir şekilde yerleştirildiğini bize söylemektedir. Yasak da bunlarla ilgilenen kişilerin yükümlülüklerinden muaf tutulduğunu belirtmektedir. ¹⁰ Erkekleri erkek ıhtiyarlar, kadınları, kadınlar yıkarlar, ölüyü ateşin yanına korlar. Ölü yıkandıktan sonra da akşam yıkanan yerde ateş ve mum yakılmaktadır. Erkek ölü kapının sol tarafına, kadın ölü sağ tarafına konularak yıkanır. Yıkandıktan sonra ölüye elbiselerini giydirebilir ve beyaz keçe üzerine yatırıp bir köşeye korlar.

Croce'un gözlemlediği gibi, cesedi yalnızca kendi çarşaflarına sararak gömmektedirler. Bu bilgiden anlamaktayız ki Türkler, eski tarihlerden beri kefen kullanmışlardır. Ceset, hem Kaşgarlı hem paleo-Türk yazıtları tarafından eshük diye adlandırılan bir kefene sarılmaktadır. Bu kelime Minusinsk Yazıtı'nda bulunmaktadır. Bir ölü, 'Arkadaşlarım, beni kefen içinde gömdünüz' şeklinde seslenir. L. Bazin, esük kelimesini Orhun Yazıtları'nda ilk okuyan olmuştur.

Hükümdarlığa ait mezarlardan çıkan cesedlerin üzerinde üç kat elbise olduğu anlaşılmıştır. Üst kat koyu kırmızı ipekten, ortadaki kat yeşilimsi ipekten, içteki kat da altın sarısı renginde ipektir. Bazen ölüye özenle en güzel elbiselerini giydirebilir, kemer ile yayı beline sararlardı. ¹¹

⁸ / 1 / 8 / 2 / 10 / 11 Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Gömülme tarihi de özenle seçilir. 581 yılı civarındaki Çin Yıllıkları'na göre, "Bir insanın ilkbaharda veya yazın ölmesi durumunda, gömmek için ağaçlardaki yaprakların sararması ve dökülmesi beklenirdi; o kişinin sonbaharda veya kışın ölmesi hâlindeyse, yaprakların boy atması ve bitkilerin çiçek açması beklenirdi". Dolayısıyla cenaze törenleri yılda ancak iki kez gerçekleşmektedir. Bazı kaynaklarda, dünyanın her yerinde geceyle gündüzün onikişer saat olmak üzere eşit olduğu ekinoks tarihlerinde bu gömme işleminin gerçekleştirildiğini yazar.

Cenaze töreni tarihlerinin kasvetli ama dirilmenin de güvencesi olan ay fazının son gününe uğursuz nitelikteki ayın yirmiyedinci gününe yani ayın balsamik hâline rastlanılmasına çalışılmıştır. ¹² Ölüler genelde anne karnındaki bebek pozisyonunda gömülmekteyse de başka şekillere de rastlanmaktadır. ¹³

Tabut yapımına gelirse hanedana ait kişilerin tabutları oldukça görkemli olur lâkin genelde son derece basit malzeme kullanılırdı. Jordanes'e göre, Atilla, birincisi altından, ikincisi gümüşten ve üçüncüsü de demirden olmak üzere, bir-biri içine yerleştirilmiş üç tabuta konmuştur. Eğer bir Kam ölmüşse, tabut ağaçlar üzerine konulacağı için birbirine geçirilmiş dallardan yapılacaktır. *"Bir ya da iki cesedin bir ucundan sokulduğu içi boş büyük ağaç gövdelerinden oluşan tabutlara da Şibe, Berel ve Pazırık I, II, III, IV'de olduğu gibi sıklıkla rastlanmıştır."* ¹⁴

Ölü bir arabaya bindirilerek kırk gün yaşadığı yerlerde dolaştırılır. Gömülme tarihi geldiğinde ceset, Herodotos tarafından belirtildiği ve Pazırık kazılarında da görüldüğü gibi en azından Iskitlerde ve mezarına kadar taşınmak için bir araba üzerine konmaktadır ve bunlara bir cenaze alayı eşlik etmektedir. ¹⁵

Cenaze törenleri kalabalık olur, insanlar gecedan bir araya gelip daire şeklinde otururlar. ¹⁶ Cenaze ziyafeti dinsel niteliği olan bir yemektir. Bu yemek ölenin onuruna yenmektedir. Bu yemeklerin mümkün olduğunca gösterişli olmasına gayret edilir. Kurban edilen hayvan baydara şekline sokulurdu. Ölene genelde bir tane at kurban edilse de bazı gösterişli cenazelerde yüzlerce at kurban edilir, Mezar kapatılıp bir kümbet hâline getirildikten sonra, mezarın başına, baydara hâline getirilerek konurdu ve 'bu onun atıdır' derlerdi. Ölünün öteki dünyaya bu ata binerek gittiği sembolize edilir. Ölenlere eşlik etmek için kurban edilen hayvanlar ile cenaze yemeği için kurban edilen hayvanların birbirlerinden farklı idi. Akay Kynyev'in ifadelerine ve Altay cüzdet bölgesindeki yazıtlara göre 'ölüye inek, keçi gibi kara mal soyulurdu'. *"Arkeolojik buluntuların arasında*

¹² / ¹³ / ¹⁴ / ¹⁵ / ¹⁶ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

*maskeli ve boymuz takılmış atlara da rastlanmıştır."*¹⁷ Ölü için verilen ziyafette, Gmelin'in de dikkat çektiği bir konu vardır; Bu ziyafette canlılarla ölüler âdeta birlikte. Ölüler, cenaze yemeklerine çağırılırlar. "*Çinliler, Hiung-nu'ların ölmüş Şanyu'ya şarap ve pirinç sunuları yaptıklarını da söylerler."*¹⁸

İçilen içkilerden bir yudum ve yemeklerden bir parça toplayıp ateşe atarak ölüye sunarlardı. Bir cenaze merasiminde bir şey içecek ise Batı yönüne bakarak içer. Zira inanca göre, ölünce ruhlar Batıya giderler.¹⁹ Ayrıca ölü yemekleri her zaman kokulu yiyeceklerdir. Bunun nedeni göklere çıkan kokuların ölümlere ulaşacağı fikridir.

Bu gelenek, hâlâ Anadolu'da anlamı unutulmuş olarak bilinçsizce ama insiyaki olarak uygulanmaya devam etmektedir. Cuma akşamları ölünün 3. 7. 9. 40. günlerinde sene-i devriyelerinde helva kavrulur, yedi komşuya dağıtılır. Bu kokunun ölümlerin ruhlarına gideceğine inanılır. Helvayı kavuran ve tadanlar geçmişlerin ruhuna fatiha okurlar.²⁰

Bu uygulama tamamen ince bir İslâmî tülün ardına saklanmış Tanrıci ayindir. Bugün yemek ikram edildiğinde, 'ölülerinin canına değsin' temen-nisinde de kendi yemeden önce ölüye sunu yapan bir geleneğin izi yatmaktadır.

Mevlânâ'nın vefatından sonra, kedisi, yedi gün bir şey yememiş, sekizinci gün ölmüştür. Mevlânâ'nın kızı Melike Hâtûn, kediyi, türbeye yakın bir yere gömdürdü ve bu münâsebetle helva yapıp dağıttı.²¹ Bu tutum insanların atıyla birlikte gömüldüğü ve hayvanların hiçbir küçümsemeye maruz kalmadığı onların da birer ruh olarak sevgi ve saygıyla karşılandığı Tanrıci gelenekten gelen Mevlâna'nın yine bu düşünce sisteminden uzaklaşmadığının bir kanıtıdır.

Yog töreni asıl ceset mezara konulurken yapılır. Tören esnasında insanlar saçlarını keser, sakallarını tıraş ederlerdi. Belki de bunlar ölüye verilmek üzere kesilmekte idi. Ölünün dul kalan karısı saç örgülerini çözüp dağıtır ve yarısından aşağısını keser. Dul kadın ancak ölünün yedisinden sonra saçlarını örebilirler. Beltirlerde de ölü gömülürken, karısının saçları çözülerek ortadan kesilir. Ayrıca yas alâmet olarak kulaklarından birinin ucunu keserler. Jordanes de Türklerin kulaklarını kesip yaraladıklarını söylemektedir. "*Ibn Fadlan dahil bir çok gözlemcinin anlattıklarına bakarsak 'korkunç ve vahşi bir şekilde bağırıp ağlayan' erkekler olduğunu görmekteyiz."*²²

¹⁷ / ¹⁸ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1999.

¹⁹ / ²⁰ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay. 2004.

²¹ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

²² Jean Paul Roux, A.g.e. 1999 s. 282.

Bu bilgidен erkeklerе ağlamanın yasak olmadığı fikrine varmamız mümkündür. Erkekler yüzlerini bıçakla çizerek, kadınlar gibi sadece gözyaşlarıyla değil, erkekçe kan dökerek, kişinin ölümüne ağlamaktadırlar. Bıçaklarla yüzlerini üç kere çizerler. Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar. Kanlı göz yaşları ile ağlarlar. Bugün halk dilinde kullanılan kan ağladım lafının kökeni buna dayanır. Çin kaynaklarında: *"Onlar, cenazenin içinde olduğu çadırın kapısı önüne gelir gelmez kanlarının gözyaşlarıyla birlikte aktığının görülmesi için yüzlerini bir bıçakla kesmektedirler"* demektedir. İnsanlar iki kere; bir ölümün hemen ardından, bir de cenaze töreni sırasında kanlı gözyaşları dökmekteydi. *"Cenaze çadırının kapısının önüne gelir gelmez yüzlerini bir bıçakla kestikleri ve kanın gözyaşlarıyla birlikte aktığı görülmektedir. Hatta cenaze törenine katılan yabancı elçilerin dahi bu acıyı paylaştığını ifade etmek için yüzlerini kestilerini bilmekteyiz."* 22

Ayrıca alan çalışmam sırasında yukarda sıraladığım genel bilgilerin dışında, bir kişinin yakını öldüğünde yapması gereken şeylerin ne olduğunu sordumuzda bir Altay Kam'ı şöyle cevap vermiştir: *"O kişinin bir yıl oğlu varsa evlenemez. Ama kızı kaçsa olur. Kırk gün iş işlemez. Bir yıl ağaç kesmez. Ev yapılmaz. Büyük yolculuğa çıkılmaz. Kırk gün içinde kam'a varamaz"*

Mevlâna Mesnevî'sinde üzülerек yas tutan kişileri şu ifadelerle betimlemiştir: *"Her müneccim yaşlılar gibi başı açık yeni yakası yırtık hâlde toprağı öptü. Yaşlılar gibi sesleri ses veriyor feryatları ortalığı dolduruyordu. Saçlarını, sakallarını yolup, yüzlerine vuruyorlar, gözleri kanlı yaşlarla doluyordu."* 24 Bu betimleme Tanrıci Türklerin yas tutma şekline tıpatıp uymaktadır.

Mevlâna *"Gözyaşı, kandır, dertle su hâline gelir. Toprakтан meydana gelen ekmek, beyhude kan dökmeye değmez dedi."* 25 diyerek göz yaşı ile kanı özdeşleştirmiş ve beyhude kan dökmeye değmez diyerek değmeyecek şeylere göz yaşı dökülmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Mevlâna'nın Rubailerinde de sıklıkla kan ağlamak deyimine rastlamaktayız: *"Bu kula bir gül de sevaba gir; ben de şekerler gibi güleyimde bu , bir cevap olsun sana... Zarı zarı kan ağlayayım da kanlı gözyaşlarım, sana şarap olsun..."* 26

Başka bir rubaisinde de: *"Her solukta uzak yollardan çağırır, okurum onu çünkü o Yusuf suresidir, kadri yüce kurandır dedim ki: Gönlüm kan oldu da*

22 Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

24 / 25 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 84 / 25 c. V, s. 42.

26 Mevlâna, Celaleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, *Rubailer*, 1982, s. 97.

gözümden aktı. Sana koşup gelen kimseciklere koşup gelmedi. Şu gözlerden kan gibi dökülen yaşlar, gel de gör, kandır, damla damla dökülmede Kanımın neyi yükselttiği meydanda; gönlüm şarab içiyor, gözlerim dışarıya damlatıyor." ²² ifadeleri yer alırken bir başkasında da şu ifadeler bulunmaktadır; *"Dün gece, senin sevdan, delilik kapısını çalıyordu; iki gözümün denizi kan damlaları coşturuyordu."* ²³

Orhon yazıtlarında Bumin Kağan ile kardeşi Kül Tigin'in ölümü nedeniyle komşu halklardan gelen kurullar arasında yas tutan (yogçı) ve ölüye ağlayan (sıgılçı) kişilerin bulunduğundan söz edilir.

"Yog törenlerinden katılan kişilerin doğal ağlamaları ile cenaze töreninde yer alan ritüele dayalı ağlamaları birbirine karıştırmamak gerekir. Sıgılçı denilen ve resmi ağlayıcılardan oluşan grup sıkla kelimesinden yani "hüngür hüngür ağlamak'tan türemiştir." ²⁴ Cenazede ağıtçıların önemli bir rolü vardır. Bunlar ağıtı, yani şarkı olarak veya ilâhiler şeklinde söylenmesi gereken ve büyük kişiler için mezar taşları üzerine aynen veya özet hâlinde yazılması gereken cenazeye ilgili övgüler düzen konuşmacılardır. ²⁵

Jordanes, cenaze şarkısının esas amacının ölünün eylemlerini anlatmak olduğunu belirtmektedir. Roux, Yenisey'deki küçük yazıtların tümünün büyük bir ağıt'ın parçaları olduğunu düşünmektedir. Ağıtlar ölüye saygıdan aç ve ayakta yapılır. Uyug Arkhan Yazıtı, ritüel ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu yazıtta ağıtın oruçluken, cenaze yemeğinden önce ve attan inmiş olarak ayakta yapılması gerektiği bilgisine ulaşılmaktadır. Cenazeye katılan bir diğer grup da 'sağdıç'lardır. Sağdıçlar yakın arkadaşlardan meydana gelmektedir. ²⁶

Sağdıç kelimesini, Besim Atalay, 'dost' olarak çevirmektedir. Sağdıç, evlenme törenlerinde nişanlısını almaya giden erkeğe eşlik eden kişi olarak günümüzde yaşamaktadır. Ancak cenazelerde bunların neden yer aldığı ve rollerinin ne olduğunu bugün tam bilmemekteyiz. Ancak varlıkları kanıtlanmıştır. Cenâze nakledilirken birçok kahraman genç bir araya gelir. Ay görünür görünmez, muharebe manevrasına başlarlar, Ay batıncaya kadar bu manevralara devam ederlerdi.

Yazıtlardan edinilen bilgiye göre yog töreni esnasında etrafa yayılması için getirtilen kokular bulunmaktadır. Bu koku muhtemelen sandal ağacı kokusudur. Buna ilaveten mumlar da törenin vazgeçilmez öğelerindendir. Orhun yazıtlarında

^{22/23} Mevlâna, Celaledin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, Rubailer, 1982, s. 100 / ²⁴ s. 129
²⁵ / ²⁶ / ²⁷ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi 1999.. s. 282./ ²⁸ s. 283.
/ ²⁹ s. 282.

bu geleneğin ip uçlarına rastlanır: *'Bukağ vali babası Lisün Tay generalin (sengün) başkanlığında beşyüz yiğit geldi. Kokuluk ... altın gümüş fazla fazla getirdi. Cenaze mumları getirip dikiverdiler. (yas töreni kokusu getirip dikiverdi) (yog yıparıg) Sandal ağacı getirip....'* ²

Kam'ın Ruh Kılavuzluğu

"Kam, ölümün bilinmeyen ürkütücü dünyasına bir biçim verir ve zamanla ölümler dünyası ile insanlar arsında bir tanışıklık kurar, ölümü insanların tekrar değerlendirebilmelerini sağlar ve ölüme kabul edilebilirlik kazandırır. Ölüm dünyasında yaşayan kişiler de görülebilir olur, birer çehre edinir, hatta biyografi kazanır. Kam esrimeli yolculuk öyküleri ile ölümler dünyasını prestijli biçim ve çehrelerle zenginleştirir, insanların gözlerinde bu manevî dünyanın canlanmasını sağlayarak âdeta ölümün anlamını açıklar." ¹

Lâkin bu durumda da Kam ancak olağan üstü durumlarda ortaya çıkar. Olağan durumlarda cenaze töreninde Kam bulunmaz. Ancak sorun yaratan, doğal olmayan bir olay var ise Kam devreye girer. Kam'a, ölünün cenaze töreninden çok sonra, ölümün üzerinden kırk gün geçtikten sonra hâlâ ölünün evinin çevresinde dolaşmağa devam ettiği durumlarda da başvurulur. Ölü dirilerin dünyasını terk etmekte gecikirse Kam'ın işe karışması şart olmaktadır. Bu olayın nedeni tatminsiz, gözü açık gitmiş ölümlerdir. Ya da ölünün kırk gün geçse de evden ayrılmamasının anlamı, kırk gün geçtiği halde ölünün etkisinin evden ayrılmamış olmasıdır. Kırk gün sonra ölü evinde hâlâ ölümün etkisi hafiflemeyse, ve bu ciddi bir sorun teşkil ediyorsa o zaman devreye girer.

Kam, ruhu arındırdığı ve tatmin olmamış ruhunu rahatlattığı, onu yer altı dünyasına geri götürdüğünü canlandıran dramatik bir sahne düzenlenir. Bu tamamen ilâhî bir tiyatro niteliğindedir. Böylece ölü evi kendi durumlarını dışarıdan izleme imkânı bulur ve olayı kabullenmeleri sağlanır. Ruh kılavuzluğunu içeren bu töreni Eliade'nin Şamanizm adlı kitabından aldığım bazı bilgilerle özetleyelim:

Ölünün tüm yakınları yurttan toplanır. Ailenin büyüğü gelenlere küçük çanak içinde içki sunar. Konuklar ölüye saygıdan içkileri içmez yere dökerler. Sıralı ölümlerde baş sağlığına gelen kimselere ikram, güneşin doğup yükselme istikameti esas alınarak, Doğudan Batıya doğru yapılır. Sıralı olmayan ölümlerde yemek vesair ikramlar ters istikamette yani Güneş'in battığı yönden doğduğu

² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İstanbul, 2001.

¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, Kasım 1999, s.555.

yöne doğru, Batıdan Doğuya doğru yapılır.

Karanlık basmaya başlayınca Kam, yurdun dışında monoton bir ilâhi söylemeye ve çadırın etrafını tavaf etmeye başlar. Bu işlem bittikten sonra içerideki ocakta yanmakta olan ateşle aydınlanan yurdun içine girer. Kam davulunu alır. Önce davulunu kutsal sayılan ateşin dumanının üzerine tutar. Konukları selamlamak için ağırdan bir türkü ile törene başlar. Çocukların çadırı terk etmesinden sonra çadır hazırlanır. Çadırda ölünün elbiselerinden yapılmış bir modeli, yanında da ölenin koruyucu ruhunun ağaçtan yapılmış bir figürü vardır. Çadırın bir girişi bir de çıkışı bulunur. Giriş bu dünyayı, çıkış öte dünyayı sembolize eder.

Kam kapıyla yanmakta olan ateşin arasına oturarak yine monoton bir sesle ilâhisini söylemeye devam eder. İlâhi söyleyen Kam'ın sesi ruhlar âleminde karşılaşılan duruma göre inişli çıkışlı olmaya başlayacaktır. Bu işlemten sonra Kam çadırın içerisinde ölünün ruhunu aramaya ve yakalamaya çalışır. Ateşe yaklaşıp ölüyü adıyla çağırır. Birdenbire sesi değişir; daha tiz bir tonda, baş sesiyle 'ruhların sesiyle' konuşmağa başlar, zira gerçekte şimdi o değil ölü konuşmaktadır. Ölü yolları bilmediğinden, yakınlarını bırakıp gitmekten korktuğundan, vb. yakını; fakat sonunda Kam tarafından götürülmeye razı olur ve ikisi birlikte Yeraltı dünyasına doğru yola çıkarlar.² Kam daha sonra yeraltından ses geliyormuş izlenimini vermek için davulunu yere vurur. Birlikte yer altına gideceği ölü ruhu o an davulun içindedir. Ve aşağı dünyaya yani ölümler diyarına doğru bir seyahate başlar.

Başlangıçta yolculuk rahat ve kolaydır, fakat ölümler ülkesine yaklaşıldıkça güçlükler artar. Bir süre sonra ayak izleri, küller, odun parçaları gibi izlere rastlamaya başlarlar. Nihayet kuvvetli bir darbeye buraya vardığını bildirir. Ölümlerin köyü artık uzakta değildir. Nitekim oldukça yakından köpek havlamaları işitilir, yurtlardan çıkan dumanlar görülür, ilk ren geyikleriyle karşılaşılır. Yeraltı dünyasına varmışlardır. Ölümler derhal etraflarına toplanıp Kam'ın ve yeni gelenin adlarını sorarlar. Kam kendi gerçek adını söylemekten özenle kaçınır; getirdiği ruhu teslim etmek üzere ölümlerin arasında onun yakın akrabalarından birini arar. Ölünün babasıyla karşılaşınca, baba : 'Bak hele! Oğlum gelmiş!...' diye haykırır.

Kam dönüşünü başka bir yoldan yapar ve ivedilikle yeryüzüne geri döner. Dönüş yolunda da başından hayli serüven geçer. Bunun anlatımı bir günü bulur. Bu dünyaya varınca ölümler ülkesinde gördüklerini ve eşlik ettiği ruhun duygu ve izlenimlerini uzun uzun anlatır. Törendekilerin her birine ölmüş yakınlarının selâmlarını iletir, hattâ onlardan gelmiş küçük armağanlar bile dağıtır.

² Radlov, Aus Sibirien, II, s. 52-55..

Cenazenin Kaldırılması

Türklerde cenaze şekilleri çok çeşitlilik göstermektedir. Hatta kişilerin arzularına göre bile değişiklik gösterebilen bir esneklik içerisindedir. Burada da yine Ak Din'in kişiye ait niteliklere ve yaratıcılığa tanındığı özgürlüğü koşul ve konumun farklılığına ve kişisel farklılıklara sunduğu ifade imkânını görmekteyiz. Mezar yerinin seçimi konusunda herhangi bir e bi imlili in de söz konusu olmadığını bilmekteyiz.

Kahramana düzenlenen Yog Töreninde ölünün bindi i at, kullandığı bütün eşyalar  l  ile beraber ateşte yakılır. Vücudunun  zerine bir çadır kurulur ve yakılanların ruhları dumanla birlikte duman deliğinden g  e yükselip orada her bakımdan bizimkine benzer bir hayat sürerler; küller ise, yılın muayyen bir gününde, mezara gömülür. Bu mezar dağlarda bulunur.

G  e çıkmak sırra ermenin kemâle ermenin göstergesidir. Bu nedenle ancak bu mertebeye eri mi ler yakılırlar. Çünkü bir canlı yakıldığı vakit kemiklerin yakılmış olması bu dünyada bir daha var olabilmek için her türlü olanağı sonsuza kadar ortadan kaldırmakta idi. Çünkü canlılar toprakla yani yeryüzü ile ilişkilerini kemikleri sayesinde devam ettirmektedir. Kemikler yakıldığı vakit yeniden do u  zinciri sona erer. Bu da ancak kemâle ermiş kişiler için mümkün olabilir. Yükselen ruhların makamı gök bozkırlardaki Tanrı Dağı'dır. Tanrı da ı âdeta Tanrıla anların yattığı da dır.  l lerin yakılmasındaki ikinci dereceden başka bir neden de kahramanlarda az miktarda var olan kötülüğü en temiz şey olan ate le temizleyip onları kirin barınmadı ı g  e yollamaktı. Biliyoruz ki ateşe d  en her şey temizlenir.  l y  de ateş kirlerinden ve günahlarından temizler.

Aslında sıradan insanlar, temel olarak devlet b y klerinininkinden farklı şekilde g m lmezler. Lâkin kayıtlar daha çok devlet büyüklerinin cenazelerini bizlere tarif etmektedir. Hatta diyebiliriz ki, sıradan bir insanla sıradan olmayan bir insanın mezarları arasındaki temel fark balbalın olmayışıdır.

 l lerin akrabaları ve onun evinde yaşayanlar ate le arıtılır. İnsanlar, hayvanlar ve çadırlar iki ateş arasından geçmek veya geçirilmek zorundadır. Biri bir yanda, diğeri öteki yanda, iki kadın su serperek büyülü sözlerle  arkı söylerler. Bununla beraber, Plan Carpin, Tatarların, cenaze törenlerinden sonra iki ateş yakarak ve bunların her birinin yanına, altından insanların, hayvanların ve eşyaların geçirildiği, birbirlerine uçlarından (saplarından) bir iple ba lı iki mızrak yerleştirmek suretiyle kendilerini arıttıklarından söz etmektedir. Bazen de cenaze törenlerinden sonra dönüş yolunda ateş yakılır ve bu ateşin üzerinden

atlanır. ¹ Bu ateşle birlikte kişi hem arınır hem de pişerek olgunlaşır.

Cenaze gününe kadar ölüyü saklayabilmenin bir yöntemi mumyalamaktır. Diğer kültürlerde genel olarak mumyalamanın amacı ölümden sonra da hayatın devamını sağlamak için ölünün şeklini muhafaza etme gayreti olduğu hâlde Türklerde bunun sağlanması için iskeletin korunmasının yeterli olduğunu bilmekteyiz. Türklerde mumyalama işleminin esas amacının cesette herhangi bir bozulma olmadan cenaze törenleri için uygun tarihi beklemeye olanak vermesidir.

Deri, antik çağlarda bilindiği gibi, Pazırık kazılarında ortaya çıkarılan bir teknik olan mumyalama yöntemiyle çürüme riskinden kurtarılabiliyordu. Kafatası ölümden sonra delinmekte, bağırsaklarla tüm et kısmı çıkarılmakta ve deri doğrudan kafatası ve kemikler üzerinde bırakılmaktaydı. ² Pazırık III ve IVte, ölünün kafasının içi boşaltılmıştır; Şibe'de, bağırsaklar ve etler çıkarılmış, yalnızca deri ve kemik kalmıştı. Oglakti'de, beyinleri alınmış olan mumyaların mezarları bulunmuştur. ³ Pazırık'daki kurganların birinde çıkan ölünün mumyalanmış vücudu üzerinde hayali hayvan figürlerinin zengin tasvirlerini dövme biçiminde görülmektedir. ⁴

Kam'ın Ölümü

Kam'ın ölüsünü bir tahta üzerine koyup bırakırlar. Ölüyü tabuta koyduktan sonra, o tahtayı kapının önündeki ateşte yakarlar. Kam'ı, baş tarafıyla kapıdan çıkarıp götürürler. Kam ölünce toprağa gömülmez. Görüşme yaptığım, Altay'lı tarihçi Yamayeve Yelizaveta Erkinovna, Kam'ın ölümüyle ilgili bize şu bilgileri vermiştir. *"Kam ağacın yanına, köküne gömülür. Ya da sanduka yapıp cenazesini ağacın üstüne koyarlar. Sadece Kam'lar sandukaya konup ağacın üstüne çıkartılır. Herkes böyle gömülmez. Kam ölünce ağlanmaz. Kam, buna izin vermez"*. Benzer şekilde Mevlevîlerin cenazelerinde de ağlanmaz ölü buna izin vermez. Özetle Kam'ın ölüsü ya seçilen ağacın dibine tüm donanımıyla gömülür, ya baltayla ağacı oyup yontarlar Kam'ın cesedini içine koyup üzerini bir kapakla kapatırlar, ya da sandukaya konup ağacın üstüne yerleştirirler. Fakat Roux, bu konuyu farklı anlatmıştır. Roux'a göre:

"Ceset dağdaki bir ağacın üstüne konulur ve üç yıl bekletilir. Etten ayrılmış kemikler toplandıktan sonra bunları gömer ya da yakarlar." Ancak Roux da ağacın üstüne tabutun yerleştirilmesi olayının Kam'lara

¹ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁴ Zerrin Günel, *İslâm Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Nobel Yayın, 2004, s.140.

² / ³ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

has olduğunu doğrulamakta ve bu konuda farklı bir yöntemi de bize anlatmaktadır: "Tabutun zeminden iki metre mesafede birbirine yakın bulunan iki veya üç ağaç arasında kurulan bir iskele üzerine yerleştirildiği saptanmıştır. Minusinsk Tatarlarından edinilen bir söz vardır. Bu ünlü söz şudur: 'Öldüğüm zaman beni toprağın bağrına gömme, dokuz karaçamı tepelerinden bağla, tabutu tepelerin üzerine yerleştir.'" ⁵

Kam'ın ayaklarını doğuya başını Batıya koyarlar. Kam'ların, ağacın dallarındaki yuvalardan doğduğunu bilmekteyiz. Bu sebeple ölen Kam'ı bir ağacın üzerine yerleştirmek, onu hayat kaynağıyla buluşturmak anlamına gelmektedir. Ağaç çok büyük ve yaşlı bir ağaç olmalı, Kam'ın tabutunu ağacın dalları kapatabilmelidir. Bu ağaç yolu olmayan uzak ve sapa yerlerde olmalıdır. Kam'lar mümkün olduğu kadar obadan ve yollardan uzak bir tepeye, hayvan sürülerinin yaklaşamayacağı bir yere defnedilirler. Hatta umumî mezarlıklardan dahi uzaklara gömülmelidirler. İnsanlar o civardan uzak durmalıdır. Bu atmosfer insanları hasta edebilir, delirtebilir, hatta öldürebilir. ⁶ "Ağaçtan yapılan peykenin genellikle ormanda kurulduğunu, yani ağacın gücünün en yüksek noktada olduğu bir yerde kurulduğunu da ilave edelim." ⁷

Kam'ın cenazesi defnedilirken özel bir tören veya merasim yapılmaz. İlahi okunmaz. Kam öldüğü zaman, 'ölüm geldi, o öldü:' diyerek, giysisi, tokmağı, şapkası tefi, davulu diğer kült araçları, tahrip edilerek ormandaki bir ağacın üstüne asılarak terk edilir. Bu, öbür dünyanın bu dünyanın tersi şeklinde olduğu ve kırık ve ters olan şeylerin öbür dünyada düzgün olduğu fikrinden doğmuş olabilir. Kam öldükten sonra muhtelif kişiliklerde başka toplulukların Kam'ı olarak tekrar dünyaya gelir. Yani tenasüh inancı hâkimdir ve diğer insanların aksine Kam tenasüh zincirinde geçmişte bulunduğu ve gelecekte bulunacağı noktayı bilmektedir.

Atalar kültüründeki öldükten sonra ata olup yaşayanlarla irtibatın sağlanması konusu Kam'lar için de aynen geçerlidir. Kam'lar bağlı bulundukları kabileyi ölümden sonra da terketmezler. Dünyada yaşarken ruhsal irtibatlarıyla insanlara yardımcı olan Kam'lar, öldükten sonra da bedensiz olarak ruhsal güçleriyle bu fonksiyonlarına devam etmektedirler. Bu bilgi istikametinde düşünecek olursak, hâlâ etkilerini sürdüren bu tür çok sayıda Kam'ın olduğu öngörülebilir.

"Ölen Kam'lar'ın ruhları üç veya yedi gün sonra önce akrabalarını ziyarette gelir. Obanın yanında bulunan bir ormanda gecenin sessizliğini bozan hafif bir davul sesiyle kam, bu esrarengiz varlığını ve obasını ziyarete geldi-

⁵ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁶ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yay. İstanbul, 2004.

⁷ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

ğini bildirir." § A.V.Anohin'in de desteklediği gibi, ölen Kam'ın ruhunun halkı tarafından görülmüş olduğuna defalarca şahit olunmuştur.

Ayrıca Roux (1999) Kam öldüğü zaman evinin yakıldığından bahsetmektedir: "Ob Tatarlarının yaşadığı yerlerden geçerken Kam'ı görmek istedi. *"Fakat Kam ölmüştü. O zaman kulübesini görmek istedi. Kulübenin yıkıldığını söylediler ve kalıntılarını gösterdiler. Çünkü ölenlerin evlerinin yıkılması bu toplumda genel bir gelenek hâlindeydi."*

Mezar

Alan araştırmam esnasında, Altay'da Koşağaç'tan Moğol eline giderken Cüzdut ¹ adlı yerde beyaz taşlarla yapılmış yuvarlak büyük bir daireyi içerden artı şeklinde yine ak taşlarla dörde bölmüş bir yerin tam ortasında taş yığının-
dan bir tepe şeklini almış kurgan gördük (Bkz. Resim 7/8). İçerden artı şekilde dört yön gösterilmiş ve bu 'dünyanın dört bucağı bize bağlı' fikrinin bir simgesi olmuştur.

Akay Kynyev bu konuda şöyle açıklamada bulundu 'Bu yapılar Mısır pramitlerinden önce buraya kondu. Bunları buraya diken Sümerlilerin atalarıdır. Sümerlilerin ataları burdan gitmişlerdir. Burası Sümerlilerin atalarının yaşadığı yerdir. Bu mürgöldekiler gömülmemiş yakılmıştır. Burası yerin göbeği sayılmış, Tanrıya en yakın yer görülmüş, Tanrı'ya ulaştırmak için yakmışlar. Sümerler, o zamanlar mezarlarını alttan piramit şeklinde yapıyorlardı. Mısırlılar ise üstten piramit yapıyorlar. Sümerlilerin dili Altay dilidir. Türk dilidir. Sümerli denen kişiler, Üç Sümer'den giden kişilerdir. Bu cüzdutun bulunduğu bölgedeki dağlar bile 'Sümerler' diye adlandırılır. Biz bu dağlara 'Ak Sümer', 'Alt Sümer', 'Üze Sümer', 'Büyük Sümer' dağı deriz. Sümerler denen kişiler burdan giden ulus-
tur. Buradan giden halk piramit yapıp biz sümerden gelen halkız demek istemiştir. Onun için onların adı sümer.' Ayrıca Akay Kynyev, Sümer kelimesinin 'sü-
gen er' den, yani 'seven er' den çıktığını ve sonradan kısalarak Sümer olduğunu ve vatanını ilini seven vatansever kişi anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Altaycayı, Göktürkçeyi çok iyi bilen bir kişinin sümer kelimesini iyi bileceğini çok iyi tanımış olacağını söylemiştir. Ayrıca Altayca en başı çalışan ve yararlı

§ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004.

¹ Bu bölgede yüz dut ağacı varmış Müslüman Kazaklar bu ağaçların 99 unu kesmişlerdir. Şimdi bu ağaçlardan bir tane kalmıştır. Bu sebeple Tanrıca Altay'lılar, Müslüman Kazaklara çok kızmaktadırlar. Tanrıcalar kadar onlarda saygı kavramının kalmadığını bu kavramdan uzaklaştıklarını ve bu sebeple ağacı kesip yazıtlara isimlerini yazdıklarını. Bu tarz hareketlerin hep Müslüman Kazaklardan çıktığını. Bir Altay kişinin böyle bir şeyi asla yapmayacağı kanaati vardır

kişilere ‘S meli’ yani Sümerli (r düşer) denildiğini belirtmiş ve şöyle eklemiştir: ‘-Sümer kelimesi günübirlik konuşulan bir türkçe. Böyle olduğu hâlde Türkiye Türkleri Sümerlilerin Türk olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar. Oysa zaten Türk. Bu ne kadar gereksiz bir çabadır.’

Koşağaç’ta yaptığım gezi ve gözlemde elde ettiğim bilgiler şudur: Mezarlar, ortaya bir taş konarak bunun etrafına da daire şekli vermek üzere konan taşlardan oluşmaktadır. O cenazeye her gelen kişi yanında bir taş getirir ve onu oraya bırakır. Bazen bu taşlar onbinleri milyonları bulur ve mezar âdetâ bir dağ görünümü alır bazen de sadece bir iki tanedir (Bkz. Resim 5-6). Bu taşları mezarlardan almak büyük bir yasaktır. Ancak taş, m nk lerden yani güzel yeşilliklerden tabiatın g cl  olduğu yerlerden alınır ve mezara konur. Bir mezara konulmuş taşi almak büyük suçtur. Mezardan taş alan kişiyi, o kişinin kemikleri oraya çeker. Taşi alan kişiyi mezar alıkoyar. Taşi geri yerine koyup *"Bilmeyerek aldım. Camanımı taşdağar dersin (Hatamı affet)"*

Bilge Uzel’in ifadelerine göre ‘Mezara konulan taşlar yüzyıllar içinde parçalanır diye mezarlar dağların eteklerine konulur. Her yıl buralara kar, yağ-mur yağar, kar yağdığında burası çok uzun süre donar. Su aktık a don oldukça o taşlar birleşir. Böyle olunca yıkmak, yakmak, dağıtmak olanaksız olur. Her yıl akan sular, sürekli akan sular o taşların sağlam kalmasını birbiriyle kaynaş-masını sağlar. Su akmasa don olmasa o taşlar birbirinden ayrılır dağılır. Onun için kurganları dağın eteklerine koymuşlardır.’

Altay’da Pazırık kurganlarını ziyaretimizde (Bkz. Resim 3-4) Türklerin mezarlarının yer altı evleri gibi olduğunu bir kere daha yakından görmüş olduk. Pazırık kurganları hakkında insan kurbanı iddialarını Tanrıcuların başi Akay Kynyev’e sorduk. Bu mezarlardan  l yle birlikte bir çok insanın çıktığı doğru mudur? sorusuna Akay Kynyev’in cevabı şu oldu: ‘ l n n yanına k mek ileri-ni (yardımcılarını) ve atlarını öldürüp koyuyorlar. Eşi ise, eğer isterse gönüllü olarak can vererek yanına yattıyor. Ama zorlama yok ancak g n ll yse. Başın arkasındaki oyuğa tek vuruşta hiç acı vermeden anında ölmeleri sağlanıyor.’ Mezar için açılan çukurun çok geniş ve derin olduğunu kaynaklar bize söyle-mektedirler. Yaptığım alan çalışmasında bu bilgiyi doğrulayan bazı ifadelere rastladım. Taziye gelen kişiler ölen kişi için ‘yattığı yer yumuşak ve geniş olsun’ temennisinde bulunmuşlardır. Bu ifadede mezar için bu niteliklerin makbul sayıldığını anlamaktayız. Ibn Fadlan, Hazarların kral için yirmi oda yapılacak kadar büyük bir alanın kazıldığını aktarmaktadır. Genelde Türk mezarlarının üzerlerinde tümsekler olur. Bunlar şu şekilde oluşturulur: ‘Mezar açılırken çıkarılan toprak, mezar odasının tavanı ağa  t k lerle kapatıldıktan sonra bu çatının üzerine yığılır. Meydana gelen bu tepelik üzerine taşlar düzenli

bir şekilde yerleştirilir ve üzerine ince bir toprak tabakası örtülür. Asena Şö-ül öldüğünde, kendisi için yapılan kurgan Kaşgar'daki bir dağ şeklindeydi' denmiştir. ²

Guillaume de Rubrouck, Romalıların mezar üzerinde büyük bir kurgan inşa ettiklerini öne sürmektedir. ³ Bu da Roma'ya Etrükslerin getirdiği Türk kültürünün bir kanıtıdır.

Bazen de mezarın üzerinde bir ev inşa ederler, sonra yapı bir duvarla kapatılır ve bu duvarın kapısı Batıya doğru açılırdı. Yazıtları içeren mezar taşlarının yanında bulunan toprak yığını ve yuvarlak kiremitler yıkılmış bir yapının açık belirtileridir. Thomsen de, Anıtlara ilişkin olarak bu yapıların Çin kaynaklarında ve Türk yazıtlarında belirtilen tapınakların ya da ataların odaları olduğu konusunda herhangi bir kuşku bulunmadığını rahatlıkla söylemektedir. Evlerin inşa edilmesinin yanında, Rubrouck, zenginler için piramitlerin, hatta bazı yerlerde kiremitlerle kaplı büyük kuleler ve başka yerlerde de, taştan yapılmış evler görmüştür. ⁴

Kazakistan'ın Cansukorof ilçesinin Doğu yakasındaki bir mezarlığa girdiğimde, diğer mezarlar gibi bunların da Müslüman mezarlarıyla bir alâkası olmadığını gördüm. Bana bu mezarları gezdiren Bilge Uzel '-Bunlar Müslümanım der, Tengriyenist gömülür. Bu mezarlar, gördüğünüz gibi ev şeklindedir. Bu kişiler 5-6-10 metre karelik evlere gömülüyorlar. Bu evlerin kapıları pencereleri var. Bu mezarların demir çadırlar şeklinde olanları var. Üstlerinde hilal var. Demirden yapılmış gök çadırlara gömülen Türkler, çadırdaki yaşadık, çadırdaki ölürüz demek istiyorlar. Bunlar Müslüman'ız diyorlar, ancak tüm uygulamaları İslâm'a ters. İslâm'da piramitlerin altına gömülmek yok, ya da çadırın içine gömülmek yok. Kişi evine benzetmiş mezarını. Bu büyük evlerde iki üç kişi değil bir kişi yatıyor. 10 metre karelik yerde bir kişi yatıyor.' şeklinde açıklama yapmıştır.

Tanrıculukta ölünün gömüldüğü mezar incelendiğinde görmekteyiz ki Eski Türkler kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini, hayatında yaptığı savaşları ve hayatıyla ilgili bazı sahneleri tersim ederler. İbn Batuta bu mezarları çok güzel halılarla döşenmiş bir yeraltı evine benzetmektedir.

Ölünün tüm mal ve eşyası bu ev şeklinde yapılan mezara konulur. *"Bazen bu parçalar üç bini geçmektedir. Tonyukuk'la birlikte gömülen hazineler 10.000 parçayı bulmaktadır."* ⁵ Mezarlarda bulunan eşyalardan bazıları şunlardır: silahlar, yay, kılıç, oklar, giysiler, altın, gümüş, ipek, para, askeri giysi, zırhlı başlık, müzik âletleri, yas ifadesi olarak kesilen saç ve sakallar, ipek örtüye sarılı saç örgüleri, küçük heykelcikler, parfümler, altından masalar, yeşim taşından atlar,

² / ³ / ⁴ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

porcelenden yapılmış vazolar, kraliyet süs eşyaları, mücevherat, misk gümüşü, sandal ağacı tahtası, seramik küpler, ahşap tabaklar, gümüş kupa, çanak ve takımlar, halı, kumaş, renkli keçe, applike örtüler, hayvan ve insan figürleri ile süslü zengin tekstil işleri, bilezik, yüzük, küpe, süs eşyaları, kemikten iğneler, bronz kazanlar, hayvan motifleri ile süslenmiş hançerler, ipekler, kürkler, aynalar, altın ve gümüş giysiler, düşmandan alınan silahlar, değerli taşlarla bezenmiş kolyeler, kral saraylarının donatıldığı çeşitli süs eşyaları, tahrip edilmiş kızak ve araba gibi taşıtlar, ölünün atı ve atın koşum takımı (kurganlarda bulunan atların bazıları maske taşır ve kulakların da cenaze törenine katılan boyların damgalarını belirten işaretler bulunur). Mezardan evin içine konulan ölüye aynı hayattaymışçasına bir şekil verilir konum kazandırılırdı. Roux'un çok çeşitli kaynaklardan verdiği bilgilere göre diyebiliriz ki: Ölü, silahları ile donatılmış vaziyette odanın ortasına dik bir durumda gömülmektedir. Ölü âdeti kemerinde kılıcı, kolunun altında bir mızrak ve eline sarılmış bir yayla mezara aynen canlı gibi silahlanmış bir şekilde ayakta yerleştirilmektedir. Ölüye ceket giydirilir, kuşağı kuşandırılır, yayı yanına koyulur ve eline içki dolu bir kadeh tutturup önüne de içki dolu bir tahta kap korlar. Mezarların ortasına yerleştirilen bir masaya, et dolu bir tabak ile içinde kısırak sütü bulunan sürahi koyarlar. "Jettmar bunları, İskitler ve Sarmatlar tarafından tasarlanmış ve MÖ Birinci binyıla ait taştan veya demirden yapılmış bir tür kap olan, taşınabilir sunak taşlarına benzetmektedir. Oglaki'de, kafatasının üst kısmına çok benzeyen, tahtadan yapılmış dört çanak bulunmuştur. *"İskitlerin de mezarlara yağ ve şarap dolu küplerle küçük et kazanları koydukları bilinmektedir."*⁵

Akay Kynyev'in de belirttiği gibi, mezarlarda büyük servetlerin bulunduğu-
nun çok iyi bilinmesine karşın, kimse bunlara sahip olmak için mezarları kaz-
makya yeltenmemektedir. *"Mezarlıkları korumak için oralara yerleştirilen
bekçiler dışında hiç kimse mezarlıklara girmemektedir ve eğer biri oraya
gelirse, kendisi dövülecek ve çok kötü bir muameleye maruz kalacaktır. Bununla
birlikte, Plan Carpin, bilmeden bir mezarlığa girmiş, ancak yabancı ve elçi
olduğundan ona hiçbir şey denmemiştir."*⁶

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, ölünün elbisesinden düğmeleri
sökülüp ailesine verilir. Buna 'kumarkı' denir. Divanü Lûgat-it-Türk'te 'Humaru'
şeklinde yazılmış olan Kumarkı, ölen büyük bir adamın malından hakana
ayrılan güzel parça; uzağa giden adamın hısımlarına bıraktığı mal; miras diye
izah edilmiştir. Bu bölümü; mezarları gezerken, Akay Kynyev'in 'kutsal yerlere
mürgüllere ve mezarlara Doğudan girilir Batıdan çıkılır' şeklinde verdiği bil-
giyle bitirmek istiyorum.

⁵ / ⁶ Jean Paul Roux, Altay Türklerinde Ölüm, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Gömülme Yeri

Türkler tarih boyunca her zaman, 'en güzel görünen' ağacın altına gömülme istemişlerdir. Bozkırlarda mezar yerinin üzerine ağaç dikme geleneğinin çok eskiden beri varolduğu sanılmaktadır. Bu konuda diğer kanıtlar Moğollardan gelmektedir "*Ögedey kendi ruhu için bir ağaçlık dikilmesini istemiş ve bu korudan hiçbir şeyin kesilmemesini, tek bir dal bile kesen olursa, dövülmesi, kötü davranılması ve derisinin yüzülmesi talimatını vermiştir.*" ¹

Mezarın yeri üzerine genelde bir söğüt ağacı dikilmektedir. İslâm'da ölü, çölde gömüldüğü hâlde Türkiye'de mezarlıkların ve türbelerin ağaçlar arasında gizlenmesi Eski Türk inanışının bir devamıdır.

Tanrıci Türklerde herkes, gömülmek istediği yerin seçimini kendisi yapmakta ve bu yeri kendi ailesine göstermekteydi. Plan Carpin bu konuda; "*Birisi öldüğünde ve bu kimse soyluysa, bozkırda daha önce seçtiği bir yere gizlice gömülmektedir*" şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Plan Carpin'in Türklerin defin gelenekleri hakkında verdiği bilgiler de bu mezarların mümkün olduğunca gizlendiği fikrini doğrulamaktadır. Bu gizlilik kuralına genelde büyükler için uyuluyordu. Belki de büyük olmanın gereği bu idi. Cenaze törenleri sırasında, en çok özen gösterilen konu, insanların mezar yerini öğrenmelerini engellemektir. "*Bu amaçla, mezarın kapanmasından sonra, bir at sürüsü mezarın bulunduğu yerden geçirilmekte ve bu şekilde mezarın bulunduğu yerle birlikte geniş bir alan düzleştirilmektedir.*" ² Rubrouck da bu konuda şunları söylemektedir: "*Ölünün mezar yeri bilinmemektedir*".

Bu gizlilik için alınan önlemler değişti; kimi zaman aynı ölü için birçok mezar kazıldı; "*Kazıdan önce otlar temizlenir ve gömme işi bittikten sonra bunların tekrar aynı yere ekilmesine dikkat edilirdi; Daha sonra bu toprağa bir sığır sürüsü getirilir ve sürü büyük bir alanı sürerdi. Mezar yerinin üstünden nehir geçirilerek yada mezarı inşaa edenler öldürülerek defin yerinin bulunmaması sağlanır.*" ³

Mezarın yeri bir nehrin kaynağı veya kolları olabiliyordu. İbn Fazlan'ın yazdığına göre, Önce başka bir yön verilen ırmağın yatağında, dayanıklı malzeme ile bir mezar hazırlanır ve ölü buraya gömüldükten sonra sular eski yatağına çevrilirdi. Ölü, yüksek bir dağa gömülecekse de bu yerin büyük yolların uzağında olması gerekirdi. Genelde mezarların çoğu yerleşim bölgelerine ve ulaşım yol-

¹ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

² / ³ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı, İstanbul, 1999.

larına uzak, büyük yolların dışında bulunmaktadır. Cenaze alayının kat etmesi gereken uzun ve zorlu yolculuklardan da söz edilmektedir.

Biliyoruz ki Eski Türkler, ölen kahramanları, yüksek dağ tepelerine gömerlerdi. Bazı dağlar da, böyle Türk büyüklerinin mezarlarını taşıdıkları için şöhret bulmuşlardı. Türklerin anlayışına göre, bazı ölümler, dümdüz toprak değil, ulu ulu dağlar olurlar. Hatta Tanrı Dağları'nın bu bağlamdaki anlamı bu anlayıştan da ötedir. N.Y. Gençosmanoğlu'nun da güzel sözlerle ifadelerinde belirttiği gibi Atalar orada sırt sırta omuz omuza yatmış, Töreyi ve yurdu koruyan sıradağlar oluşturmuşlardır. Dağla, şerefiyle ölen insanlar arasında bağ kuran simgecilik şöyledir: Dağlar binlerce yıl eğilmeyen başları, sağlamlığı, sabitliği, Tanrı'ya yükselişi simgeler. Dağların bu anlamda duruşları atalara benzetilmiştir. Gururları, erdemleri, heybetleri ile bir dağ gibi bize misal kalırlar.

Ölüm ve Yağmur

Perrin'in verdiği bilgiye göre yaşamlarında yağmur yağdırmak üzere törenler düzenleyen Kam'ların öldüklerinde kısa bir süre için 'yağmur' olabilecekleri söylenir. ¹ Bugün Türklerde hâlâ büyük ve önemli insanların ölümlerinde şiddetli yağmurların yağacağı göğün ağladığı inancı vardır. Haksız yere öldürülen ve halk tarafından sevilen Osmanlı şehzadelerinin ölümlerinde veya halk tarafından bilge veya önder niteliğinde görülen insanların ölümlerinde şiddetli yağmurların veya zamansız karların yağdığı kaydedilmiştir

Hüseyin Top'un Mevlevî Usul ve Adabı kitabındaki şu ifadeler bize defnedilişin tam olarak Tanrıci gelenekle bağılı olduğunu kanıtını sunmaktadır:

"Mevlevî mûsikisinin üstadlarından rahmetli Saâdeddin Heper Hoca, 1980 tarihinde Eyüp mezarlığındaki kabrine konulurken şiddetli bir rahmetin (yağmurun) hocamızı uğurladığı o hüzün gününde, Hocanın sikkelerini basına koyup öyle defnetmek istediler. Fakir de hocamın aziz bir hatırası olan sikkelerinin mezara konup çürümeye terkedilmesi talebine şiddetle karşı çıkmıştım. Nice yüce hatıralarla dolu, gönül terleriyle nemlenmiş sikkeler destârlar, hırkalar, hilâfetnâme ve meşihatnâmeler, bu anlayış içerisinde toprağa gömülmüş ve heder olup gitmişlerdir. Fakirin minik gönlünün bu israfa razı olmadığını burada kaydetmek istedim" Orhun abidelerinde de bunu destekleyen ifadeler yer almaktadır: "Kültigin koyun yılında on yedinci günde uçtu...Kültigin kendisi kırk yedi yaşında bulut çöktürdü." ² Mevlâna "O ağlarsa gök yüzü de ağlar. O feryat

¹ Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003, s. 134.

² Muharrem ergin *Orhun Abideleri*, s. 29

ederse gökyüzü de yarabbi demeye başlar." ¹ diyerek Türk'ün Tanrıci dönemden beri gelen gök yüzü ve yağmurla ilgili sıkı bağıını ifadeleriyle devam ettirmiştir.

Ölüm ve Müzik

Eski Türkler hakkında Çin Yıllıkları'nda *"Ölümden hemen sonra yakınıyorlardı, ancak cenaze töreninde şarkı söyleyip dans ediyorlardı"* denmektedir.

Cenaze şöleni mezar yerinde, fakat kurganın kurulmasından önce, yani kurganın kapatılmasından veya en azından tamamlanmasından önce yapılmaktadır. Arkeologların bazı gözlemlerine göre bu şölen üzeri kapatılmadan önce mezarın olduğu yerde sona ermektedir.

Tanrıci Türklerde müziksiz bir cenaze töreni düşünülemez. Müzik, cenaze törenlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre cenaze şöleni, konuklara verilen ziyafetten gayrı, çılgın bir müzik eşliğinde dansla birlikte gerçek bir âleme de dönüşebilmektedir. Cenaze töreninin mutlaka müzikle yapıyor olması müziğin kötülükleri ve kötü enerjileri kovma özelliğinden kaynaklanmaktaydı.

Hatta, yapılan kazılar sonucunda mezarlarda çok sayıda müzik âletine rastlanmıştır. Rudenko, bunların dinsel törenler sırasında kullanıldığını düşünmektedir; Jettmar, bunların cenaze yemeğinde kullanıldığını sanmaktadır. Roux da, bunların ağıt yakma sırasında kullanılmış olduğu ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söylemektedir. Ama bu konuda ortaya attığı başka bir fikir de ölünün, mezar taşına yazılmış olan methiyesini sonsuza dek söylemeye devam etmesini sağlamak için bu müzik âletlerinin de beraberinde gömülmüş olduğudur. Bu konuda kesin bir yargıya varmak için daha derinlemesine bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Müzik beraberinde, dansı getirmektedir. Ağlayıp sızlanmalardan ve yakınmalardan sonra erkekler ve kadınlar karışık hâlde otururlar ve neşeli gülüşlerle şarap içerler ve dans ederler. Dans, ölümün, yaşamın âdeta durduğu hissini uyardırmasına engel olmaktadır ve bu hisse karşı âdeta bir panzehir konumundadır.

İlginçtir ki Eski Türklerde yog sırasında yeni yetişenler arasında aşklar doğmakta ve bu aşklar evlilikle sonuçlanmaktaydı. Gülmeler, şarkı söylemeler, danslar, içki âlemleri, karşı cinsler arasında bazı hislerin doğmasına yol açabilmekteydi. *"Çinlilerin bu konuda anlattıklarına bakılırsa bir kıza, cenaze yerinde*

¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt V, s. 42

*ya da eve dönüş yolunda ya da tarlada âşık olan bir erkek evlenme isteğini iletmek üzere kızın anne ve babasına aracılar göndermekte ve genellikle kızın ebeveynleri bu tekliflere itiraz edememektedir."*¹ Mevlevî şeyhlerinin cenazeleri yıkanırken ney ve kudüm eşliğinde âyin okunurdu. "*Mevlânâ'dan beri cenazelerin neyler çalınarak, besteler okunup semâ edilerek götürülmesi ve öyle defnedilmesi âdet olmuştur. Sonraları, âyin okunup kudüm çalınması yalnızca cenazenin yıkandığı ve kefenlendiği zamâna hasrolundu."*²

Mevlâna, Selâhaddîn-i Zerkûb ile iki bedende bir can gibiydi: "*Bir ara, Selâhaddîn-i Zerkûb ansızın hastalandı. Hastalığı uzadıkça uzadı... Bedeni mum gibi eriyip gidiyordu.*

*Bir gün Mevlânâ'ya '-Müsâade et de öbür dünyaya geçeyim, bu deritten kurtulayım artık.' dedi. Mevlâna, iki-üç gün ziyaretine gelmedi. Selâhaddîn, bu durumu, izin çıktığına işaret sayıp ölüm hazırlığına başladı ve 'Cenazemi davullar, kudümler, tefler çalarak sevinçli, neş'eli bir hâlde, ellerinizi çırpıp oynaya oynaya kaldırın, beni mezarıma kadar semâ' ederek götürün?" diye vasiyetinde bulundu."*³

Mevlâna, Selâhaddîn-i Zerkûb'un vasiyetini tamâmiyle yerine getirdi. Cenazenin önünde bölük bölük davul, kudüm, tef çalanlar, güzel seslerle besteler okuyanlar, terennüm edenler gitmekteydi. Selâhaddîn-i Zerkûb, Mevlânâ'nın babası, Sultân-ül Ulemâ'nın sol yanına gömüldü. İslâm âlemi ve Konya, o zamâna kadar böyle bir cenaze merasimi görmemişti. Mevlâna, bu esnada hem semâ etmekte, hem de gönülleri burkacak mersiyeler söylemekteydi. "*Ey varlığıyla göklerin ve yerin ağladığı sevgili! Gönül kanlar içinde kalmış, akılla can ağlamada... Cebraîl'in kanatları yastan mosmor kesilmiş, Peygamberlerin gözleri de yaşlar dökmede, erenlerin gözleri de. O, bu evden gideli devlet tavanı çöktü. Dün gece gördüm, o âlem de ağlıyordu, bu âlem de. Ağlamak değil, ayrılığınla tulumlarla yaşlar dökmek, her nefes, kanlarla erimek, her an ağlayıp coşmak gerek. O, gözler nuruna, gözler çağlayıp duruyor... Ey uçup giden devlet kuşu, ok yaydan fırlar gibi gittin de yay da ağlamada şimdi. O ağlamayı, insanlarla beraber ağlamayı bilen bilir."*⁴

Mezarda Kişinin Yaşamından İzler ve Kalanlara Gönderilen Mesajlar

Orta Asya'da yaptığım araştırma içerisinde mezar taşlarını mutlaka ziyaret etmem gerektiğini düşündüm. Çünkü Mezar taşlarının dinin deşifresinde çok

¹ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

² / ³ / ⁴ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001

önemli bir yeri olduğu kanaatindeyim. Bu taşların önemini Ön-Türk Uygarlığı ile ilgili araştırmalarıyla tanınan Kemal Ermetin şu sözlerle ifade etmiştir:

"Yüzyıllardan beri mezartaşları yalnız arkeologların, sanat tarihçilerinin ilgi alanına girmekle kalmamış, edebiyatçıların da araştırma sahasına girmiştir. Daha da gireceğe benzemektedir. Zira, mezartaşları defnedilen şahsın kimliği, inancı, mezhebi, mesleği, sanat zevkini, geride bıraktığı değerli varlıklarını ve toplumdaki mevkisine varıncaya kadar birçok özelliği ihtiva etmektedir. Bu yönüyle mezartaşları kuru bir taş olmaktan çıkıp âdeta konuşan bir taş görünümünü kazanmaktadır. Öyle inanıyoruz ki, mezar anıtları, figürleri, motifleri ve tasvirler üzerine ilmî ve tarafsız yorumlar yapıldığı müddetçe, kültürümüzün, incelikleri, estetik yönü bütün berraklığıyla ortaya çıkacaktır. Yeter ki, sözü edilen Anadolu mezarlıklarında geniş ve ilmî araştırma yapılsın..." ⁵

Mezar taşını, Türklerde zaman zaman görmektediriz. Kitanlarda, Uygurlarda, Kırgızlarda, Tu-kiülerde yine Moğollarda ve kuşkusuz daha birçok toplulukta bulunmaktadır. Bunlardan Yenisey akarsuyu kenarlarında ve Tuva'da çok sayıda görülmektedir. *"Üzerlerinde bazen o mezarla ilgili oldukça kısa bir tanıtım yazısı, bazen de sadece tamga şeklinde adlandırılan önemli kavram veya objelerin soyut ya da canlı resimleri bulunmaktadır."* ⁶ Bazı mezar taşları üzerinde, çoğunlukla dokuz dallı ağaç tasvirleri görülebilmektedir. Bazı mezar taşlarına kartal şekli de oyulmaktaydı.

Türkler, mezar üzerine heykel de dikerlerdi. Örneğin, Kitanlar, ölü kralın altından bir tasvirini yaparlar. Kişinin ölmesiyle birlikte, bir çadır kurulmakta ve ölünün metalden heykeli dikilmektedir. Genelde de tepesi kubbe şeklinde tümsek hâline getirilen mezarın üzerine bir heykel koyarlardı. Bu ölünün kendisinin heykeli idi. Bu tasvirler bazen ayakta bazen de oturur durumdadırlar. Roux'un (2001) verdiği bilgilere göre, bu heykellerin göğüs üzerinde bulunan sağ elinde bazen tam tanımlanamayan, ancak bunun çoğu kez törensel bir içecek kupası olduğu anlaşılan bir nesne bulunmaktadır. Bunların kafaları oldukça heybetli boyutlardadır (örneğin 0,30 metre yüksekliğinde ve 0,16 metre genişliğinde) ve güçlü bir ifadeleri vardır.

Ölen kişiyi temsil eden mezar heykeli mümkün olduğu kadar özenle işlenmektedir. Paleo-Türk yazıtlarında heykeltraşlık çalışmalarının önemine ve bunların gerçekleştirilmesinde gösterilen özene ilişkin uzun açıklamalar yer almaktadır. *"Genel olarak, mezar üzerine, birisi kocayı, diğeri de karısını temsil eden*

⁵ S.Kemal Ermetin, Töre Dergisi, 2001, Sayı 1, s. 66.

⁶ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

*iki mezar heykeli dikilmekteydi. Nizami, İbn Fadlan ve Rubrouck mezar heykellerinden söz etmektedirler."*¹

Gence'li şair Nizami'nin verdiği bilgiye göre bütün Kıpçak halkı bu heykellere itina ve saygı gösterir ve heykelin okluğuna bir ok bırakır. *"Heykelin okluğuna ok bırakmak hâdisesini Ssanang Ssetsen'in Togan-tayşi'nin ölümüne dair verdiği hikâye ile izah etmek mümkündür. Bu hikâyeye göre, Togan-tayşi Cengiz Han'ın türbesine hakaret etmiş, Cengiz'in okluğundaki bir ok onu öldürmüştür. Bu hikâyeden Cengiz'in heykelinde okluk bulunduğu anlaşılmaktadır."*² Türklerde yanına yay ve içi kırık oklarla dolu olan sadağı konulmuş mezarlara sıklıkla rastlanmaktadır.

Eski Türklerin ölümden sonra kişiye ait nasıl izler bıraktıklarına bakarsak: Bu konuda Donner, Türkler *"Ölenin heykelini mezarın yanında kurulan bir barakaya yerleştirirler, burada ayrıca merhumun katıldığı savaşların etraflıca izahı vardır; ayrıca ölenin öldürdüğü düşmanların sayısına eşit taşlar konur ki bunlar bazen yüze hatta bine kadar çıkar."*³ şeklinde bir bilgi vermiştir. Kurulan bu evin içine ölen kişinin resmini de yaptıkları olur. Duvarlarında yaşamında katıldığı savaşlardan sahneler çizilir.

Balbal kelimesi, Orhun Yazıtlarında geçmektedir. Orhun yazıtlarının ilk bulunduğu yıllarda bu kelime/terim, 'yog törenini idare eden bey' diye açıklanmıştı. Sonra bunun yanlış olduğu anlaşılmıştır ve *"öldürülen düşmanın adına dikilen heykel"* diye izah edilmiştir. Bu bilginin de yanlış olduğu hakkında, arkeolog ve tarihçi L. A. Evtiyuchova ile L. R. Kızlasov bazı çalışmalar yapmışlardır.

Alan çalışmasına gitmeden önce yaptığım literatür çalışması neticesinde, "balbalların, ölen alpin, hayatında öldürdüğü düşmanların adına onların sayısı kadar mezarına sembol olarak konulan taşlar" olduğu bilgisini balballar hakkında en mantıklı açıklama olarak yorumlamıştım. Lâkin aklımda şu sorular belirdi: Bu balbalları sadece öldürülen düşman olarak almak mümkün müdür? Yoksa bunlar kahramanın yerine getirdiği başarıların mı bir simgesidir? Savaşta kaç tane düşman öldürdüğünün sayılabilmesi mümkün müdür? Ve kendi kendime cevap verdim: Sadece bir balbalı olan mezarlardan sıklıkla bahsedilmektedir. Hayatı savaşlarda geçen bir milletin bireyleri için bu sayı oldukça azdır. Ayrıca bir savaşta kişinin kaç düşmanı öldürdüğünü sayması imkânsızdır ve savaş esnasında kimin hangi okla vurulup öldüğünü anlamının da imkânı yoktur. Bu sebeple balbal bir kişinin hayatta başardığı şeyleri ifade etmektedir (Bkz. Resim 9).

¹ Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

² W. Barthold, *Türk ve Moğollar'da defin*, s. 533.

³ O. Donner, *Fin Atlası Orhun Yazıtlarının İlk Çözümü*, Töre Yayın Grubu, 2005, s. 28

Bugüne bozularak gelmiş olan ‘bir dikili taşı bile yok’ sözü günümüzün mad-diyatçı zihinlerinde malı mülkü olmamak anlamında kullanılmaktadır. ‘Dikili taş’ kelimesi eğer sahip olunan zenginlik anlamındaysa, bu kelime, ilk akla gelen arsa veya araziye simgelemekten uzaktır. At, araba, altın, para gibi zenginlik ifadelerini de simgelemekten uzaktır. Bu kelime bir tek ‘bina’nın simgesi olabilir. Bina ise zenginlik ifadesi için yaygın olarak kullanılan bir öge olmadığı gibi, bina kavramı bizim hayatımıza oldukça geç girmiştir. Bu deyimden ‘bir binası bile yok’ anlamını çıkarmak uygun olmayacaktır. Oysa bu söz muhtemelen bal-bal kültürünü yansıtmaktadır ve ‘bugüne kadar bir tek şey bile başaramamak’ anlamında hayıflanma ifade eden bir sözdür.

Bir kişinin mezarında balbalın olmayışı, belki de sıradan bir insanla sıradan olmayan bir insanın mezarını ayıran en temel özelliktir. Görüşme yaptığım Altaylı Tanrıçı Baş Akay Kynyev’in ifadeleriyle *"Balbal ancak büyük bir komutan yok edildiğinde yada önemli bir savaş kazanıldığında dikilmektedir. Her kişiyi öldürmek balbal dikmeyi gerektirmemektedir"*. Kültigin anıtında *"Ben Kırgız Kaanına balbal diktirdim"* demektedir. Bunun anlamı büyük bir kağanı yok ederek önemli bir savaşın kazanıldığıdır. Örneğin Birinci İnönü Savaşı’nı kazanmak, İnönü’nün mezarına bir balbal dikilmesine neden olacak bir olaydır. Yani bu balballar büyük başarıları işaretler. Büyük adamların balbalları olur. Sıradan insanların öldürdüğü sıradan kişiler balbal alamazlar. Balballar öldürülen kişilerden çok başarıları temsil etmektedir.

Akay Kynyev’in verdiği bilgiye göre *"-Ayrıca Bilge Kaan yazıtında 'Ben diktim babal Sengüğe' demektedir. Burdan Sengü’nün öldürüldüğü anlamını çıkartmamalıyız. Bazı büyük kişiler için dikilen o kişinin sembolü olan taşlara da balbal denilebilmektedir."* Bu anlatılanlar bana *"-Ölüm döşeginde bir eser bırakmadım diye üzülme; kendinizi çok iyi yetiştirmişseniz ve karakterinizi kanıtlamışsanız bizzat kendiniz bir esersinizdir"* sözünü ve felsefesini hatırlatmıştır. Anlıyoruz ki yukarda adına balbal dikilen kişinin, bizzat kendisi balbaldır.

Bu balbalların öteki dünyada kişiye hizmet edeceği inancı da Tanrıçı felsefenin güzelliklerinden biridir. Zaten Guillaume de Rubrouck şu sonuca varmaktadır: *"Bu hayatta onlara hizmet eden her şeyin yeni hayatta onlara hizmet edeceğini sanmaktadırlar."*¹⁰ Balballar, yani taşlarla simgelenen dünyadaki başarılar,

¹ / ¹⁰ Jean Paul Roux, Altay Türklerinde Ölüm, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁸ W. Barthold, *Türk ve Moğollar'da defin*, s. 533.

² O.Donner, *Fin Atlası Orhun Yazıtlarının İlk Çözümü*, Töre Yayın Grubu, 2005, s. 28.

ölüyü öteki dünyaya gururla taşır ve öbür dünyada bu başarılar ona hizmet eder.

Ayrıca Roux'un altını çizdiği gibi Balbal kelimesini 'alev', 'alev hâlinde olan' diye çeviren Yudahin'in önerisini de dikkatle değerlendirmek gerekir. Balballar, kabaca kare şeklinde çift sıra hâlinde dizilmiş, üzerinde figürler bulunmayan taşlardır. Benim Altay'da gözlemlediğim balballar da, mezar taşından itibaren dosdoğru düz bir istikamette belli aralıklarla dikilmişlerdi ve mezar taşıyla belirgin biçimde ayrılmaktaydı. Kuşkusuz bu taşlar anıtkabirin en fazla göze batan yapı elemanlarıydı. Çeşitli yerlerde bu taşlardan onbinlerce bulunmuştur. Adına yüz ila bin taş dikilen kimseler de vardır. "*Kotwicz'e göre, bilinen en büyük taş topluluğunda yaklaşık altıyüz taş vardır.*" 11

Alan araştırmamda edindiğim bilgilere göre mezarlarda 'Bazırık taş' denilen, mezarın üstüne basılmasını engellemek için gösterge olan taşlar vardır. Bunlara 'belgi taş' da denir. Bu taş, ölen bir kişinin mezarının bilinmesi için konulan, gömülme yerini belgeleyen taştır. Bellek koymak bir taşla ya da, başka bir şeyle de olabilmektedir. 'Eskertkiş' denilen taşlar da Bilge Uzel'in ifadeleriyle '-toplumun önemli gördüğü kişilerin heykelini dikmesidir.' (Bkz. Resim 14).

'Kezer taş' ise mezarlıkta üstünde yazı bulunan taşları tanımlayan bir kelimedir.

Türk beylerinin "*Gönüldeki Sözümü Vurdurdum*" 12 dedikleri 'Bengü Taşlar' da Türk'ün ölümden sonra ebedî kalacak öğütler bırakma içgüdüsünü sergilemesi açısından önemlidir. Bengü, ebedî demektir. Türklerin büyük devlet adamları ölmeden kendileri veya öldükten sonra yakınları sonraki nesiller tecrübelerinden faydalansın diye bir ebedî taş diktirip bu tecrübeleri anlatır öğütler verirdi. Bu geleneğin izini taşıyan en son örnek Atatürk'ün gençliğe hitabesidir. Bu hitabe taşlara vurulmamıştır ama aynı mantıkla yazılmış ve halk tarafından aynı mantıkla korunmuştur ve dikkat edildiğinde seslenişteki üslup aradan yüzyıllar geçmesine karşın aynıdır. Şimdi Orhun yazıtlarından hareketle Bengü taş kültürünün ayrıntılarını öğrenmeye çalışalım.

Bengü Taşlarda her zamanki gibi metin, yazıtın Doğuya bakan yüzünden başlıyor ve bunların okunuşu, saatin ibreleri yönünde dönerek olmaktadır; bazen bunun bilinmemesi yanlış okunuşlara yol açmıştır.

Orhun Abidelerindeki şu ifadelerden Bengü Taşların büyük bir devlet adamının tecrübelerini ifade etmek ve gelecek nesillere öğüt vermek amacıyla dikildiğini anlamaktayız:

11 Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yyanevi, İstanbul, 2001.

12 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 7.

"Türk Beyleri Milleti Bunu İşitin! Türk Milletini toplayıp il tutacağını burda vurdum. Yanılıp öleceğini yine burda vurdum. Her ne sözüm varsa ebedi taş vurdum. Ona bakarak bilin. Ey sadık Türk Milleti ve Beyleri sizler mi yanılacak hata edeceksiniz." 12

Orhun Abidelerindeki, aşağıdaki ifadelerden Bengü Taşların dış görünümü hakkında bilgi edinmekteyiz. Buradaki bilgilere dayanarak bu taşların bir türbe içinde herkes için kolay erişilir bir mevkide olduğunu anlamaktayız. Taşların içinde bulunduğu türbenin hem içinin hem dışının resim ve heykellerle süslü olduğu yazıtlarda ifade edilmektedir.

"Çin Kaanından resimci getirdim. Resimlettim. Kültigin türbesini süslettim. Çinliler benim sözümü kırmadılar ve Çin Hakanının has sanatçılarını gönderdiler. Onlara olağan üstü bir türbe yaptırttım. İçine ve dışına olağan üstü resim ve heykeller koydurdum. Gönlümdeki sözleri yazdırdım. On-ok oğullarına ve yabancılarına kadar hepiniz bunları görüp öğrenin. Ebedi taş hakkettirdi.burası yakın bir mevki olduğundan ayrıca kolay erişilir bir yerde ebedi taş vurdurdum yazdırdım. Onu görüp öylece bilin ve öğrenin o taşı hakkettirdim." 13

Mevlevîlikte Ölüm

Mevlâna, 5 Cemaziyülahır 672 yani 17 Aralık 1273 de vefat etmiştir. Mevlâna'nın nâşı mumyalanarak muhafaza edilmiştir. 14 Mumyalama üstte bahsedildiği üzere Tanrıci Türklerde var olan bir uygulamadır.

Mevlânâ türbe yapılmasına sıcak bakmayan bir yapıdaydı. Babasının kabri üzerine türbe yaptırmak isteyen Selçuklu vezîri Muîneddîn Süleyman Pervâne'ye: "Şu gök kubbeden daha iyisini, daha büyüğünü yapamayacağına göre yenisini yapmaya zahmet etmeyiniz. Mezara türbe yaptırmak, üstüne kubbe kurmak mânâ sahiplerince makbul değildir. Bizim mezarımızı yerde arama, ariflerin gönlündedir." 15 şeklinde bir cevap vermişti.

Bilinmektedir ki Tanrıcilıkta yeraltının gümüş bir Güneş'i vardır. Yeraltının efendisi, gümüşten bir tahta oturur. Tanrıcilıkta, yeraltıyla gümüşün bağdaştırılması belki de Mevlâna'nın gömülü olduğu yeraltı kısmının kapısını örten gümüş kapıyı ve bu kapının yanında üstü gümüşle örtülü iki basamaklı merdiveni,

12 / 14 Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, Boğaziçi, İstanbul, 2001, s. 59./ 14 A.g.e. s. 7.

15 Türk Etnografya Dergisi, Sayı VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966.

16 Hüseyin Top, Mevlevî Usul ve Adabı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

gümüş kapının üstünde güzel ve musanna kapılı gümüş kafesin kaynağını oluşturmaktadır.

Mevlânâ'nın türbesi Konya'dadır. Eflâkî'ye göre Mevlânâ'ya, Çelebi Hüsameddin zamanında bir türbe yapıldı. Daha sonra Alemeddin Kayser, Mevlânâ Türbesini yenilemek için Sultan Veled'e müracaat etti ve bu iş için otuz bin dirhem para ayırdı. Ayrıca Muîneddin Pervâne'nin eşi, kral kızı Gürcü Hâtun da seksen bin dirhem verdi, sonra buna elli bin dirhem daha ilâve etti ve Tebrizli mimar Bedreddin nezâretinde Mevlânâ Türbesi yeniden inşâ edildi. Bugünkü Kubbe-tül Hadrâ (yeşil kubbe) da o zaman yapıldı. Mevlânâ'nın eşi bulunmaz sandukasını da mimar Selimoğlu Abdülvâhid yaptı. Bu ceviz sanduka, Selçukî oymacılığının en nadide eseri, benzersiz bir şaheseridir.

Sultan II. Bâyezid zamanında (1481-1512), Türbe'nin tamiri sırasında Mevlânâ'ya ve Sultan Veled'e mermer sandukalar yaptırılarak Mevlânâ'nın üzerindeki kıymetli ağaç sanduka, Sultânü'l Ulemâ'nın üzerindeki kabrine geçirilmiştir. Sultânü'l Ulemâ'nın kendi sandukası da mevcut olduğundan bu iki sanduka üstüste bir örtü altına alınınca, Sultânü'l Ulemâ'nın mezarı, adetâ ayağa kalkmış gibi bir vaziyet almıştır. Bu vaziyet, halk arasında, *"Mevlânâ'nın cenaze merasiminde, Hz. Peygamberin ruhu da bulunduğu ona saygı göstermek için Sultânü'l Ulemâ'nın ayağa kalktığı"* yollu bir inanca yol açmıştır. ¹⁷ Bir başka halk rivayeti de şöyledir: Mevlâna oğlunu kendinden bile üstün görmektedir. Oğlunun, kendisini tasavvuf yolunda geçtiğini, kendisinden daha ileri gittiğini düşündüğü için, onun mezarının önünde ayağa kalkmıştır.

Abdülbâkî Gölpınarlı bu rivayeti şöyle anlatır: *Mevlânâ Celâleddin* isimli eserinde bu konuda şunları yazmıştır: *"... Yazılı yerleriyle diğer tarafları baştan başa en mu'tenâ nakışlarla bezenmiş olan bu güzelim sanduka, sonradan Kanunî Süleyman (1520-1566) tarafından Mevlânâ'nın, babası Sultânü'l Ulemâ'nın üstüne naklettirilmiş ve Mevlânâ ile Sultan Veled'e mermer bir sanduka yaptırılmıştır. Babasının ön tarafında yatan Mevlânâ'nın üstü altın sırmalar işli birpüşideyle (örtü ile) örtülü sandukasının arka tarafında kalan ve sandukaya nisbetle pek yüksek bulunan asıl sanduka, türbeye girilince insana âdeta ayakta duran bir adam intibayı verdiğiinden, bu tarihten itibaren, Mevlânâ'nın cenazesi türbeye girince babasının hürmeten ayağa kalktığı hakkındaki halk inancı meydana gelmiştir."* ¹⁸

Sandukanın üstünde Mevlânâ'nın kendi ölümü hakkında söylediği şu gazel hakedilmiştir:

¹⁷ / ¹⁸ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

"Ölüm günü tabutum yürüyünce, şu dünyanın derdiyle dertleniyorum sanma. Bana ağlama; yazık, yazık deme. Şeytanın tuzağına düşersem, işte hayıflanmanın sırası o zamandır. Cenazemi görünce ayrılık, ayrılık deme; buluşma, görüşme zamanım o vakittir benim. Beni toprağa koyunca elveda, elveda deme sakın. Mezar, cennetler topluluğunun perdesidir. Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret, Güneş'le Ay'a batmaktan ne ziyan gelir ki? Sana batmak gibi görünür, ama aslında doğmaktır o. Mezar hapishane gibi görünür, ama ruhun da kurtuluşudur. Hangi tohum yere ekildi de çıkmadı? Niçin insan tohumu hakkında yanlış zanna düşersin? Hangi kova kuyuya sarkıtıldı da dolu çıkmadı? Can Yusuf'u neden kuyudan ziyan görsün, niçin feryâd etsin? Bu yanda ağzını yumdun mu, o tarafa aç. Artık senin hayhuyun, mekânsızlık boşluğundandır."

Sandukanın alt kısımlarında yine şu gazel oyulmak suretiyle işlenmiştir: "Toprağımdan buğday çıkar da buğdaydan ekmek yapıp yersen, sarhoşluğunu artırır. Hamur da deli olur, ekmekçi de. Ve fırın sarhoşça beyitler terennüm eder. Mezarımı ziyarete gelersen üstündeki toprak yığını oynar görünür sana. Kardeş, mezarıma tefsiz gelme. Çünkü Tanrı meclisinde dertli olmak yaraşmaz... Kefenimden bir parçacık yırtar da göğsüne bağlarsan, canından sarhoşluğa bir kapı açılır da her yandan sarhoşların çalıp çağırmasını duyarsın. İşin iş olur, her işten mutlaka başka bir iş doğar sanma. Tanrı beni aşk şarabından yaratmıştır. Ölsem, çürüsem bile gene o aşkı ben. Ben öylesine bir sarhoşum ki aslım aşk şarabı. Söyle bakalım, şaraptan, sarhoşluktan başka ne doğar? Ruhum Tebrizli Şemseddin'in ruhunun konduğu burca konar da bir daha gelmez artık."

Ön kısmı üst pervazında: "Bağışlayan, acıyan Tanrı adıyla ve ancak ondan yardım dileriz. İyi son, günahlardan çekinenlerindir, zalimlerden başkasına düşmanlık olamaz. Şu uyku yerini, şu dinlenme yurdunu ziyaret eden, şüphe yok ki kutlanır. Burası Doğularla Batıların sultanı karanlıklarda parlayan karanlıkları aydınlatan Tanrı'nın parlak nurunu, imamoğlu imam oğlu imam, İslâm'ın direği halkın ululuk ve büyüklük ıssı Tanrı'nın yüce tapısına yol göstericisi, delilleri yıkılıp mahvolduktan sonra yeni baştan din alâmetlerini açıklayan, nişaneleri yıpranıp kaybolduktan sonra tekrar yakıyn yollarını aydınlatan hâliyle arş hazinelerinin anahtarı olan, sözüyle yeryüzü definelerini izhar eden, halkın gönül bahçelerini hakıykat çiçekleriyle açan, yücelik göz

bebeğinin nuru büyüklük ve güzellik ruhu, aşıkların gözbebeği, bütün dünyadaki ariflerin boyunlarını sevgi gerdanlıklarıyla bezeyeyn, hakla batıl arasını ayıran Kuran sırlarını kavramış bulunan ve Tanrı bilgilerinin mihveri olan efendimizin uyuduğı yerdir."

Altında ve ortada: "O, âlemlerin kutbu olan, kainattakilerin ruhlarını diriltten, Tanrı habercileriyle şariat sahibi peygamberin varisi, Tanrı'nın, şariatın ve dinin Clelal'i, Tanrı dostlarıyla kemâl sahiplerinin sonu, yüce rütbelerle yüce durakların sahibi, yüksek faziletler ve menkıbeler ısı Hüseyinoğlu Muhammed'in oğlu Belh'li Muhammed'dir. Bağışlayan Tanrı'nın rahmeti, senası ve selâmı ona olsun"

Arkada: "Tanrı ruhunu kutlu, toprağını mübarek etsin. Altıyüzyetmişiki Cümadelahirinin beşinci günü ahirete göçtü. Bu merkad, Tanrı affetsin, Selimoğlu Abdülvahid'in sanat eserlerindendir."

Mevlâna'nın sandukasının alt kısmındaki kafesli satıhta yazılı olan beyit de şöyledir: "Ben padişahın doğanım, güzelim, bıraktığım iz kutlu, ben leşe tenezzül etmem; akbaba değilim ben. Can doğanım, gene yüzlerce suret dokur. Deveyi yaralar, Salibi değil. Salih bir kudret gösterdi mi dağ, onun gibi yüzlerce deve doğurur. Devlet gözü, mutlak sihirler göstermededir. Ruh, mansur olmuştur, Enel Hak demededir. Sevgilinin sureti gizlenince, gitti de sevgilinin mânasıyla eş oldu. Zaten görünen beden, sonunda gitmek için kurulmuştur. Fakat mâna, ebediyyen neşeli bir hâlde yaşayacaktır. O darılış o zahmet olduysa bile ancak bedene oldu. Sevgiliye incinmeden zahmetsizce sevgiliye gitti, ona kavuştu. Ben tenden soyundum, o hayalden soyundu. Artık vuslat ilinin en ileri makamlarında salınmadayım. Tanrı saltanatının iş yurdu, tezgahı yokluktur. Varlığa aldanmışsın, yok nedir, ne bilirsin sen? Bütün ustalar hünerlerini göstermek için yokluk ararlar, sınıklık isterler. Hasılı ustaların ustası ihtiyaçsız Tanrı'nın iş yurdu da yokluktur. Bu yokluk nerde daha fazlaysa Tanrı'nın işi de ordadır, tezgahı ve iş yurdu da orda. Yokluk rütbelerin en üstünü olduğundan yoksullar, herkesi geçmişler, öndölü almışlardır. Çünkü Tanrı sırrının madeni ve hazinesi yokluktan başka bir yerde tecelli etmez. Arslan değilsen kendine gel, ayağını ileriye atma. Çünkü ecel kurttur. Canınsa bir koyun. Abdal kimdir? Nefsi ruha dönen, şarabı Tanrı tebdiliyle sirke kesilen. Varlığı, Tanrı zatının varlığındandır. Vasfı Tanrı vasfından yok olmuştur. Güneş'in önündeki mum alevi gibi bir bakımdan yoktur, bir bakıma vardır. Güneş gibi doğruluk

geliniyle tanyerinde uçup durur, sureti de gelin duvağına benzer. Şüphe yok ki onlar benim kubbelerimin altında gizlidirler. O yüzden de Tanrıdan başka kimsecikler bilmez onları. Su kuşundan başkası denizde yüzemez. Tanrı doğrusunu daha iyibilir, anlayıver artık"

Bu kitabeler gibi Sultan-ül ülema'nın, Selahaddin'in Şeyh Kerimeddin'in, Alaeddin Çelebi'nin, Kerra Hatun'un, Mevlâna'nın kızı Melike Hatun'un, Celale Hatun'un, Kadı Taceddin kızı Melike Hatun'un, Emir Şemseddin'in, Çelebi Hüsameddin'in vs benzer biçimde kendi görüş ve mesajlarını öldükten sonra yaşayanlara miras bırakmak için yaptırdıkları 'mengü taşlar' niteliğindeki kitabeleri birçok kaynaktan ve bizzat yerinden edinmek imkânına sahibiz. Mevlâna'nın mezarı, onun yaşamıyla bağlantılı öğütlerle doludur.

Tanrıci Türklerin mezarları da hayatları ile ilgili resimlemelerden oluşmaktaydı ve önemli şahsiyetler, bengü taş (ebedî taş) adında taşlar dikerek halka öğütte bulunurlardı. Bunların dışında mezarlarda heykellere de rastlanmaktadır. Yani mezarlarda kişinin hayatına, birikimine ve hayat felsefesine ait bir takım izler bulunmaktadır. Mezarlarda kişilerin hayatlarından izler bulmamızı sağlayacak olan resimleri çizme veya heykel dikme imkânı İslâm'ın bunları yasaklaması ile ortadan kalkmıştır. Görülüyor ki resimle yapılamayanı, kişiler sözle yapmaya çalışmışlardır. Mevlevî mezar taşlarında kitabelerin bulunması da aynı geleneğin bir devamı niteliğindedir.

Mevlâna'nın meşhur ahçıbaşı Ateşbaz'ın türbesi de Tanrıci Türklerin bengü taşı niteliğindedir. Türbesindeki sandukanın üst kısmında boydan-boya Âyet-el Kürsî ile ondan sonraki âyet, "Dinde zorlama yoktur, artık doğru ile eğri ayrılmıştır" yazılıdır. Arka kısmında ise: "*Peygamber, kendisine Rabbi tarafından indirilene imân etti, mü'minler de*" âyeti ile onu takibeden, "*Allah, her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.*" âyeti de işlenmiştir. Sandukanın ön cephesinde Arabça "*Hazel kabru es-seyyid eş-şehîd Şemsüddin Yûsuf bin İzzeddin*" (=Bu kabir kutlu şehid, İzzeddin oğlu Şemseddin Yûsuf'un kabridir.), arka kısmında, "*Fî muntasıf-ı şehr-i Receb, sene erbaa ve semeniyye ve sitte mieh*" (= Altıyüzseksendört yılı Recebinin yarısında göçtü.) yazılıdır. ¹⁸

Mevlevîlerden biri öldüğü zaman özel bir cenaze töreni yapılırdı. "*Mevlevîler, törensel (resmi) giysilerini giyerek cenaze törenine katılırlardı. Cenaze, evden camiye, camiden mezara dek yavaş bir gidişle 'ism-i celâl' okunarak götürülürdü. Tabutun üstüne ölenin hırkası örtülür, tabutun başına da 'sikke'si konurdu*" ¹²

¹⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkilap, İstanbul, 1983, s. 425.

¹² A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevilik, Masonluk*, Mephisto Kitabevi, 2005.

Edindiğimiz bilgilere göre, şeyhlerin ve dedelerin tabutlarına kendi hırkaları sarılmakta, sikkeleri de tabutun başına konmaktaydı. Hüseyin Top da (2001) bu konuda şu izahatı yapmaktadır: "*Defin esnasında kefenin baş kısmı açılır, sikkesi meyyitin başına konurdu. Varsa icazetnamesi de mevtanın göğsüne iliştirilir ve defin ondan sonra yapılırdı. Âsitâne şeyhleri, dergâhın matbah-ı şerifinde, tekke şeyhleri de kendi tekkelerinde gasledilip tekkenin "hâmûşhâne (mezarlık) sine defnedilirlerdi". Hatta "Cenaze, kabre konulunca kefenin baş ucu açılarak ona da sikkesi giydirilirdi."* ²⁰

"Mevlevî şeyhleri destarlı sikke giydikleri gibi mezar taşlarının başına da destarlı sikke şekli yapılırdı. Muhiplerin başına sikke yapılmaz hangi memuriyette ise ona göre kafesi, katibi destarlı yahut örfî sarıklı yahut da fesli taş yapılır, yalnız Mevlevî olduğu baş taşının göğsüne hakkedilen kabartma sikkeden anlaşılırdı. Kadın taşları da bu şekilde idi ve bir mezarın kadın veya erkek mezarı olduğunu anlamak mümkündü." ²¹

Yukarıda anlatılanlar bize, cübbesi, davulu ve tüm kült âletleri ve Kam'lık alâmetleri gömüldüğü yere asılan Kam'ın cenazesini hatırlatmaktadır. Mevlevî mezar taşlarının destarlı sikke şeklinde olması, Tanrıca inançtan kalma bir geleneğin devamıdır. Bir ormanda giderken bir ağaca asılı kült eşyalar görürseniz hemen o ağacın altında bir Kam gömülü olduğunu anlarsınız. Aynı şekilde bir mezarlıkta gezerken, Mevlevîye ait olan başlığın işlenmiş olduğu mezar taşını gördüğümüzde, onun bir Mevlevî olduğunu, hatta cinsiyetini, yetişkin mi, çocuk mu olduğunu ve hangi mertebede olduğunu rahatlıkla anlayabilirsiniz. (Bkz. R 27-28-29)

Mevlevî mezar taşlarının başlık kısmı, tarikatın sembolü sayılan 'sikke' formu şeklindedir. Mevlevî taşlarında kişinin tarikat içindeki statüsü çok belirgin şekilde ifade edilir. Tarikata intisap edip derviş olanların taşlarında 'destarsız dal sikke' vardır. şeyhlerin taşları 'destarlı sikke' şeklinde olup birkaç çeşide ayrılırlar Tarikata intisap edip yalnız 'muhib" derecesinde kalanların mezar taşlarında ise, başlık olarak sikke yoktur. Bunun yerine sikke bir sembol şeklinde taşın gövdesine işlenmiştir.

Hatta Mevlevîlerde, hilâfetnâmeler ve şeyhlik icazetnamesi olan meşihat-nâmeler, sahibi ölünce, onlarla beraber kabre konurdu. Bu yüzden hilâfetnâme örneklerinden pek azı, günümüze kadar gelebilmiştir. Mezarlara kişinin karakteristik özelliklerini simgeleyen eşyaların konulması yine Tanrıca toplumlarında görülen bir gelenektir. Bu konuya 'Kaybolan Medeniyetimiz' (Uygulamalı Türk İslâm Sanatları Kütüphanesi) adlı eserde şöyle değinilmiştir:

²⁰ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001

²¹ Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt II, s. 239.

‘İslâmiyette vefat eden Müslümanın mezarına taş kitâbe ve ayaktaşı dikme ananesi yoktur, insanı ölümünden sonra anıtlılaştıran somut taş simgeler ve yapılar meydana getirme düşüncesi şüphesiz bu geleneğin İslâmiyet öncesi Türkler'in hayat tarzında mevcut olan Ata Kültü'nden ve özellikle Şamanizm inancından geldiğini ortaya koymaktadır. Bu somut simgeler, Türkler'in tarih boyunca atalarına, ecdadına ve hatta geçmişine gösterdiği saygının değişmez ifadesinin tezahürüdür. Osmanlı mezar taşları üzerine kabartma veya oyma olarak işlenmiş motif ve şekillerin sembolik anlamları vardır. Sembolik ifadelerin çokluğu hayatı anlama ve yorumlama hususundaki zenginliğin mezar taşına yansımadır. Bu zenginliği görmek için eski mezar taşlarıyla günümüz mezar taşlarını karşılaştırmak kafidir. Türk kültür coğrafyasında önce Göktürk balbalları şeklinde ortaya çıkan, Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler döneminde, gerek içerik gerekse form açısından zenginleşen mezartaşları, 15'inci yüzyılda Osmanlı etkisiyle klasik çizgilerini kazanmaya başlar"

Mevlevîlere tekrar dönersek: *"ölü gömüldükten sonra gömütün çevresinde ve ayakta bir halka oluşturulur, aşırılar dualar ve İsm-i Celâl okunurdu; ölünün ruhu için bir gülbank çekilirdi. Telkin yapılmazdı. Eğer ölen tarikat büyüklerinden biri ise, sabah namazlarından sonra üç gün gömütüne gidilerek İsm-i Celâl okunurdu."* 22

Tanrıci toplumlarda da ölünün başında üç gün nöbet tutulmaktaydı. Ayrıca Mevlevîlerin, cenaze çadırı veya mezarın etrafında halka oluşturma geleneği Tanrıci Türklerin cenaze usullerine aynen uymaktadır

Mevlâna *Mesnevî*'sindeki hikâyelerde ölüm törenlerinden bahsederken *"... gözlerinden kanlı yaşlar saçmaktaydı."* 23 ifadelerini kullanarak, kanlı yaşların döküldüğünü vurgular. Oysa kanlı yaşlar dökmek İslâmi değil, Tanrıci ölüm törenlerinde karşımıza çıkan bir motiftir.

Çin kaynaklarında Türklerin savaşta ölmeyi şeref saydıkları, buna karşılık hastalanarak ölmekten utandıkları yazmaktadır. Mevlâna da *Mesnevî*'sinde *"Ölüm meyvesi benim için tatlıdır. Onun "Hayattadırlar..."* âyeti benim gibi şehîd olmak arzusunda olanlar için gelmiştir" *"... Pâdişâh onları kucağına alır, öyle hor ve ehemmiyetsiz bir hâlde ölmez onlar. Bunu da 'hani ölürlerse' diye söyledim. Yoksa ölüm onlardan uzaktır."* 24 diyerek aynı hissiyatı devam ettirmiştir

22 / 22 Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001.

23 Mevlâna, *Mesnevî*, Cilt III, s. 181.

Mevlevî mezarlığına ‘Suskunlar Yurdu’ anlamında ‘Hâmûşhâne’, mezarlıkta yatanlara da ‘Suskunlar’ anlamında ‘Hâmûşân’ denirdi. Bu kelimenin bize hissettirdiği şey o kişinin tam olarak bizden ayrılmış olması değil sadece artık susması yani bizle direkt iletişinden indirekt iletişime geçtiğidir. Tanrıclıkta da bu hissiyat vardır.

Tekkelerde genellikle semâhânedeki türbeden başka, dergâhın etrafında bir yerde hâmûşhâneler olurdu. Buraya dergâha mensup şeyhler, dedeler, mutribler gömülürdü ve gömülmeye de ‘sırlanmak’ denirdi. Burada da yine Tanrıci bir hissiyatla ölen kişinin, sırlar dünyasına dahil olduğu fikri devam ettirilmiştiir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

"Mevlevîlik Anlayış, Usul ve Adabında Eski Türk Dininin İzleri" adlı bu araştırmanın günümüzün ‘yükselen değerlerinden’ olan Mevlevîliği ve Şamanizmi açıklama da farklı bir yöntem ve bakış açısı koyması açısından daha sonra bu konuda yapılacak olan başka araştırmalara hep sebep hem bir kaynak olacağını düşünmekteyim. Bu araştırma, iki inanç sisteminin arasındaki bağlantıları ana başlıklar hâlinde belirlenmesini sağlamıştır. Oysa her başlık, kendi çapında ayrı ve büyük birer araştırma konusudur ve incelenmeye muhtaçtır. Bunun yanında bir çok başka soruyu da gündeme getirmiştir, düşünülmesini sağlamıştır diye umut etmekteyim.

Bu çalışmada, tasavvuf olsun, İslâm olsun Mevlâna'nın şimdiye kadar hep birlikte sunulduğu kavramlardan soyutlanmasına, yalın olarak Mevlâna'nın kim olduğunun saptanmasına çalışılmıştır. Mevlevîliğin bir tarikat olmadığı, tasavvuf bağlamında ele alınmasının doğruluğunun yanında, birçok tasavvuf akımıyla ciddî tezatlar içinde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Altay bölgesi, birçok kaynağa göre Türklerin dünyaya yayılmadan evvelki ilk çıkış noktası olması itibari ile araştırmamda, Altay bölgesini seçmiş bulundum. Buradaki inanç öğelerini sunarken bu öğelerin dış etkenlerden alınma olmamasına dikkat ettim ve Altay inancını anlatırken etkisi altında olduğu başka inançları sanki Altay inancıymış gibi aktarılması tehlikesine ve yanlışına dikkat çekerek bu sistemin öz bakış açısını yansıtmaya çalıştım. Araştırmanın en belirgin özelliği, kalıplardan ve önyargılardan oluşan bir yumak hâline gelmiş iki önemli akım olan Mevlevîlik ve Şamanizm'i yanılısamlara neden olan bu bulanıklıktan çıkartma çabası olmuştur. Böylelikle bu yalınlık içerisinde gözlemler daha net ve derin anlamlar kazanmaya başlamıştır. Örnek vermek gerekirse,

öncelikle Altay inancında Kam'ın nitelikleri arasında sanatın vazgeçilmez yeri saptanmıştır. Daha sonra da Mevlevî olabilmek için, sanatçı ruhun olmazsa olmaz kabul edildiği sonucuna varılmış ve bu konuya ayrıntılarıyla değinilmiştir.

Bu saptama, sanata yönelten bir Şamani dürtünün ve sanatı kısmen yasakçı bir bakış açısıyla ele alan İslâmiyetin arasında kalmış Mevlevîlerin içinde Hat sanatına yönelişin sıklığının çok daha net bir şekilde anlamlandırılmasını sağlamıştır.

Sanatla bütünleşmiş bir dinî gelenekten gelen Türk milletine, İslâm resim yapmayı yasaklamıştır. Suretlere ve heykellere tapılmasını önlemek amacıyla Araplara gelen bu yasağa, Türklerin uymaları için, eski dinî telâkkilerine ters gelmeyecek bir açıklama bulunmalıydı. 'Surete tapılmasın' açıklaması Türkler için anlamlı değildi. Çünkü Türk dünyasında böyle bir şey hiçbir zaman vuku bulmamıştı. Karşılaşılan bu yeni duruma İslâm'ın Türk penceresinden cevap aranmaya çalışıldı.

Ak Din'in meseleleri ele alışıdaki sihirli ve merkez kavramı 'saygı' idi. Türkler bu yasağı eski telâkkilerine uygun bir mantıkla açıklayarak, resimden vazgeçmişlerdir. Bu yeni açıklama şöyle olmuştur: Resim yasak olmalıydı. Çünkü; boya, tahta, taş gibi araçlarla Tanrı'nın yarattığı insanı tekrarlamak, hem insanı yermek, hem de Tanrı eserine saygısızlık demektir. Türklerin içlerine sindirebilecekleri bir açıklama bulunmuştu, lâkin resim yapmak, yemek yemek, su içmek gibi bir şeydi Türkler için.

Oysa İslâm resme değil, sadece yazıya izin veriyordu. O zaman Türk yeni bir çıkış yolu buldu kendine. Madem ki böyle idi, Türk yazıyı resim hâline getirecekti. Bir ressam gibi yazacaktı. Bu mantıkla da hat sanatı ve minyatür-cülük doğmuştur ve bu nedenle Mevlevîlerde Hat çok yaygın sanatlar arasında yer almaktadır. Hat üzerine çalışan bir çok Mevlevî olmuştur ve bulunmaktadır.

Bu çalışma bazı soruların sorulmasına sebep olmuş, bazı soruların da cevaplanmasını sağlamıştır ama aynı zamanda da daha sorulması gereken bir çok soru olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın okunması ile günümüzde semâ eğitimine ve etkinliklerine bizzat katılımı Mevlevîliği yaşam biçimi hâline getirmek için bazı derneklere akan kişilerin motivasyon noktalarının ve bu kişilerin bilinçli veya bilinçsiz Tanrı inanc sistemine olan yatkınlıklarının incelenmesi gereği hissedilmeye başlanacaktır.

Bu insanların dinî veya din dışı gibi görünen güncel yaşamlarında, Tanrıcılığa ait izleri sürmeye devam edip etmediklerini, İslâm dininin bu tarikatine yoğunlaşmada Şamani temayüllerin büyük ölçüde etkili olup olunmadığı soruları cevaplanmak üzere belirmiştir.

Hatta semâ veya Mevlevîliği öğrenmek üzere derneklere baş vuran okuyan araştıran ve her geçen gün fazlaşan bu topluluktaki değişik yaş grupları üzerinde yoğunlaşarak, İslâm dininin bu tarikatine yoğunlaşmada Şamani temayüllerin etkisinin olup olmadığına, Şamani inancın bu topluluk içinde farklı anlam ve önem taşıyıp taşımadığı ölçülmesi ihtiyacı da göz önüne çıkmıştır. Değişik yaş toplulukları üzerinde yoğunlaşarak, bu inanç sisteminin yaşlara göre farklı anlam ve önem taşıyıp taşımadığı ölçülmelidir.

**YÜZDE YÜZ TÜRK OLDUĞUN GÜN
CİHAN SENİNDİR...**

KAYNAKLAR

- A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik Mevlevîlik Masonluk*, Mephisto Yayınevi, İstanbul, 2005
- Abdulkadir Akçiçek, *Mevlâna Küçük Hüseyin Efendi*, İstanbul, 1988
- Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Ankara, 2000
- Abdûlbaki Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin (Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*, İnkılap Kitabevi, 1985
- Abdûlbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkanı*, İnkılap Kitabevi, 1963
- Ali Duymaz -Saim Sakaoğlu, *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Neşriyat, 2002
- Ali Haydar Bayat, *Türk Kültüründe Lokman Hekim*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000
- Annemarie Schimmel, *Aşk Mevlâna ve Mistisizm*, Kırkambar Yayınları, Ekim 2002
- Anthony Storr, *Öteki Peygamberler*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2001
- Artaud Antonin, *Tiyatro ve İkizi*, Çev: Bahadır Gülmez, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993
- Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971
- Burhan Yılmaz, *Bilinmeyen Mevlâna*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2004
- Cafer Yıldırım, *Şamandan Şaire Türk Şiiri*, Engin Yayıncılık, 1995
- Carlos Castaneda, *Bir Başka Gerçeklik Don Juan'la Yeni Söyleşiler*, Yol Yayınları, Sonbahar, 1982
- Carlos Castaneda, *Don Juan'ın Öğretileri: Yaqui Kızılderililerinin Bilgi Yöntemi*, Söz Yayın, Temmuz 1995
- Carlos Castaneda, *Sihirli Geçişler*, Söz Yayınevi, İstanbul, 2000
- Cemal Şener, *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*, Ad Yayıncılık 1997
- D.Sharon, *The San Pedro Cactus in Peruvian Folk Healing*, (içinde) P. T. Furst, *Flesh of the Gods*, Allen & Unwin, London, 1972
- Edouard Chavannes, Çev. E. Büyükelçi Metin Sirman, *Batı Türkleri Tarihi*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2006
- Eduardo el Curandera, *North Atlantic Books*, Richmond, California, 1982
- Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş Toplu Eserler I*, Kabalcı Yayınevi, Kasım 2001
- Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınırötesi Yayınları, İstanbul, 2004
- Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Ocak 2003

- Fuat Bozkurt, *Türklerin Dini*, Cem Yayınevi, Aralık 2003
- G. Keller, John Lee Maddox, *Medicine Man: A Sociological Study of the Character and Evolution of Shamanism*, 2003
- Gary Seaman, Day Jane, *Ancient Traditions: Shamanism in Central Asia and the Americas*, 1994
- Gerhart, Drabsch, *Bir Kızılderili Öyküsü*, Gendaş Kültür, Ekim 1998
- Geza Roheim, *Psychoanalysis and the Social Sciences*, Hardcover, 1946
- Gökhan Hani, Nazar, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2003
- Günay Ünver, Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yayınları, Mart 2003
- H. Munn, 'The Mushrooms of Language', in M. Harner (ed.), *Hallucinogens and Shamanism*, Oxford University Press, New York, 1973
- H.N. Michael, (ed.), *Studies in Siberian Shamanism*, University of Toronto Press, Toronto, 1963
- H.Kalweit, *Dreamtime and Inner Space*, Shamb-hala, Boston, 1988
- H.L,Roth, *The Natives of Sarawok and British North Borneo (2 vols.)*, University of Malaya, Singapore, 1968
- Hacı Feyzullah, Çeviren Akçiçek Abdulkadir, *İlm-i Hakikat*, İstanbul, 1987
- Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Güzem Yay. İstanbul, 1997
- Hamide Demirel, *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken Neşriyat, 1995
- Harald Braem, *Ateşin Efendisi Şaman*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1994
- Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2001
- I. Lewis, *Ectatic Religion*, Penguin, Harmonds-worth, 1971
- I.Hori, *Folk Religion in Japan*, University Of Chicago Press, Chicago and London, 1968
- I.M Panayotopulos, *Benzersiz Mevlâna*, Arion Yayınevi, İstanbul, 2003
- Ibn. Fadlan, *Ibn Fadlan Seyahatnamesi*, AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 1, sayı 2, 1954
- Ibn. Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB, 3 cilt, 1954
- İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, Kasım 1997
- İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*, Ötüken Neşriyat, 1993
- İsmet Zeki Eyüpoğlu, *Bütün Yönleriyle Mevlâna Celâleddin Yaşamı Felsefesi Düşünceleri Şiirleri*, ÖzgürYayınları, Aralık, 1988
- J. Middleton, (ed.), *Magic, Witchcraft and Curing*, The Natural History, New York, 1967
- Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

- Jean-Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Kabalcı Yayınevi, Şubat 2001
- Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati't Türk*, çev. B. Atalay, 3 cilt, TDK, Ankara, 1939
- Keir, Elam, *The Semiotics of Theatre and Drama*. Metluen London and Newyork, London, 1980
- Kolektif, 3. *Uluslar Arası Mevlâna Kongresi 5-6 Mayıs 2003 Bildirgeleri*, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2004
- Kolektif, *Meydan Larousse*, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, İstanbul, 1971
- L.G.Peters, *'The Tamang Shamanism of Nepal' in S. Nicholson (ed.), Shamanism*, Quest Books, Illinois, 1987
- L.N.Gumilov, *Eski Türkler*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999
- Luigi Bonelli Giovanni; Aurelio Galleppini, *11 Kızılderili İşaretleri*, Oğlak Yayıncılık, Aralık 2004
- Luis Espinoza, *Yüreğinin Yolu*, Okyanus Kitabevi, İstanbul, 1997
- M.Jamal, Shifters Shape, *Arkana*, New York and London, 1987
- Mahmut Ragıp Gazimihal, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:15, Ankara, 1975
- Mahmut Ragıp Gazimihal, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Enstitüsü Yayını, Ankara 1979.
- Mehmet Önder, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, Eylül 1998
- Mehmet Kömen, *Türk Bil Yazısı Kök Türkçe*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2005
- Melahat Ürkmez, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihai Bütünleşme*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2005
- Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1999
- Mevlâna Celâleddin Rumî, Çev. Gölpınarlı Abdülbaki, *Rubailer*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1982
- Mevlâna Celâleddin-i Rumî, *Divan*, İnkılap Kitabevi, 1974
- Mevlâna Celâleddin-i Rumî, *Fihî Ma Fih*, İz Yayıncılık, 2001
- Mevlâna Celâleddin-i Rumî, *Mesnevî*, Cilt I ME. Basımevi, İstanbul, 1953 A-B-C-D-E
- Mevlâna Celâleddin-i Rumî, *Mesnevî: Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi* (3 Cilt Takım), Ötüken Neşriyat, Aralık 2002
- Michael Harner, *Şaman'ın Yolu*, Dharma Yayınları, Kasım, 1999
- Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınevi, Eylül 2003
- Mircae Eliade, *Shamanism Archaic Techniques of Ecstasy*, Bollingen Foundation New York, 1964

- Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 1999
- Mualla Türköne, *Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü*, Ark Yayınevi, Ankara, 1995
- Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2001
- Neubert, R., *'Sun Bear-Walking in balance on the Earth Mother, New Realities*, May/June 1987
- Nevill Drury, *Şamanizm*, Okyanus Yayınevi, İstanbul, 1996
- Niyazi Karasar, *Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi*, Pars Matbaası, Ankara, 1976
- Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, *Alperenler Destanı*, Türk Edebiyatı Vakfı, 2002
- O Donner, *Fin Atlası, Orhun Yazıtlarının İlk Çözümü*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2005
- Ogün Atilla Budak, *Türk Müziğinin Kökeni Gelişimi*, TC. Kültür Bak. Yay. Ankara, 2000
- Orhan Metehan, *Ziya Gökalp ve Din*, Kamer Yayınları, İstanbul
- Orhan Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, Turan Yayıncılık, 1996
- Osman Nuri Ekiz, *Mevlâna Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Toker Yayınları, 1998
- R. Linton, *Culture and Mental Disorders*, Charles C. Thomas, Springfield, Illinois, 1956
- R.E.Schultes, and A.Hofmann, *Plants of the Gods*, Hutchinson, London, 1979
- Radlov, *Manas Destanı Kırgız Türkçesi Metin, Türkiye Türkçesi çeviri*, Emine Gürsoy Naskali, Ankara, 1995
- Radlov, *Sibirya'dan*, çev., A. Temir, 2 Cilt, Ankara, 1976
- Refik Ahmet Sevensil, *Eski Türklerde Dram Sanatı*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1959
- Roheim, *Hungarian Shamanism*, 1951
- Röné Gibaud, *Göktürk İmparatorluğu*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2006
- S. Buluç, *Şaman ve Şamanizm*, İslâm Ansiklopedisi, cilt XI
- S. Buluç, *Şamanizmin Menşei ve İnkişafı Hakkında*, İ.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt 2, sayı 3-4, 1948
- S. Larsen, *The Shaman's Doorway*, Harper & Row, New York, 1976
- S.Ingram, *'Structures of Shamanism in Indonesia and Malaysia'*, University of Sydney anthropology thesis, 1972
- S.Kemal Ermetin, *Ayranın Köpüğü*, Töre Yayın grubu, İstanbul, 2003
- S.Kemal Ermetin, *Sarı-Kırmızı-Yeşil, Türk Renkleri*, TÖRE Dergisi 2006, sayı7-8
- S.Kemal Ermetin: *Heykel Mezar Taşları*, TÖRE Dergisi, 2006, sayı 4-5
- Saadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Akçağ Yayınları
- Sacide Çobanoğlu, *Türk Mitolojisinden Masallar*, Yurt Kitap Yayın, Ekim 2004
- Selahi Diker, *Türk Dilinin Beşbin Yılı*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2000

- Siikala, Siikala ve Hoppâl, 1992,
- Sofi Tram Semen, *Türk Astrolojisi*, Kesittanıtım Ltd. Sti, İstanbul, 2004
- Starhawk, *The Spiral Dance*, Harper & Row, San Francisco, 1979
- Ş.Mazhar İpşiroğlu, *Bozkır Rüzgârı Siyah Kalem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004
- Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi, III: sayı, 1959
- Şems-i Tebrizi, *Makalât*, Ç. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006
- Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Bilgi Yayınevi, Kasım 1994
- T. Oesterreich, *Possession*, University Books, New York, 1966
- Talat Tekin, *Orhun Yazutları*, Simurg Kitabevi, İstanbul, 1995
- Tuncer Baykara, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, 1997
- Türk Etnografya Dergisi*, Sayı VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966
- Versucht eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Petersburg, 1889, II, 476 vd
- Veysel Uğurlu, Göknil Can, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yaratılış Efsaneleri*, Yapı Kredi Yayınları, Aralık 1996
- W.A.and Vogt, E.Z.Lessa, *Reader in Comparative Religion*, Harper&Row, New York, 1972
- W. Barthold, *Türk ve Moğollar'da Defin*, 1996
- W. La Barre, *The Gost Dance*, Allen & Unwin, London, 1972
- W. Noffke, 'Living in a Sacred Way: an interview with Chequeesh, a Chumash Medicine Woman', *Shaman's Drum*, Fall 1985
- Walter Mariko, Eva Fridman, *Shamanism: An Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*, November 19, 2004.
- Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, Haziran 2002
- Yaşar Kalafat, *Şamanizm Altay'lardan Anadolu'ya Kamizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Ekim 2004.
- Yaşar Nuri Öztürk, *Mevlâna ve İnsan*, Yeni Boyut Yayınları, 1997.
- Yüksel Yazıcı, *İnsanın Ötesi*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993.
- Zeynelabidin Makas, *Türk Milli Kültüründe Nevruz*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1987.
- Ziya Gökalp, *Türk Ahlâkı*, Toker Yayınları, İstanbul, 1992
- Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Toker Yayınları, 1995
- Ziya Nur Aksun, *Siyasi ve Sosyal Açından Mezhebler Tarikatlar*, Marifet Yayınları, 1997.

Resimler

R.1 Yol Üzerinde Bir Oba, Ağustos, 2006, Altay, Foto: Günnur Yücekal Ermetin

R.2 Bir Obaya Taş Koyarken, Ağustos, 2006, Altay.

R.3 Pazırık Kurganları, Ağustos, 2006, Koşağaç.

R.4 Pazırık Kurganları, Ağustos, 2006, Koşağaç.

R.5/6 Koşagaçta Kurganlar, (Üstteki çevresi kalabalık birisinin, alttaki çevresi az birisinin, Foto: Günnur Yücekal Ermetin

Koşağaç'ta Kurganlar, Ağustos, 2006, Foto: Günnur Yücekal Ermetin

R.7 Sümer Dağlarının eteklerinde bir Kurgan, Ağustos, 2006, Altay.
Foto: Günnur Yücekal Ermetin

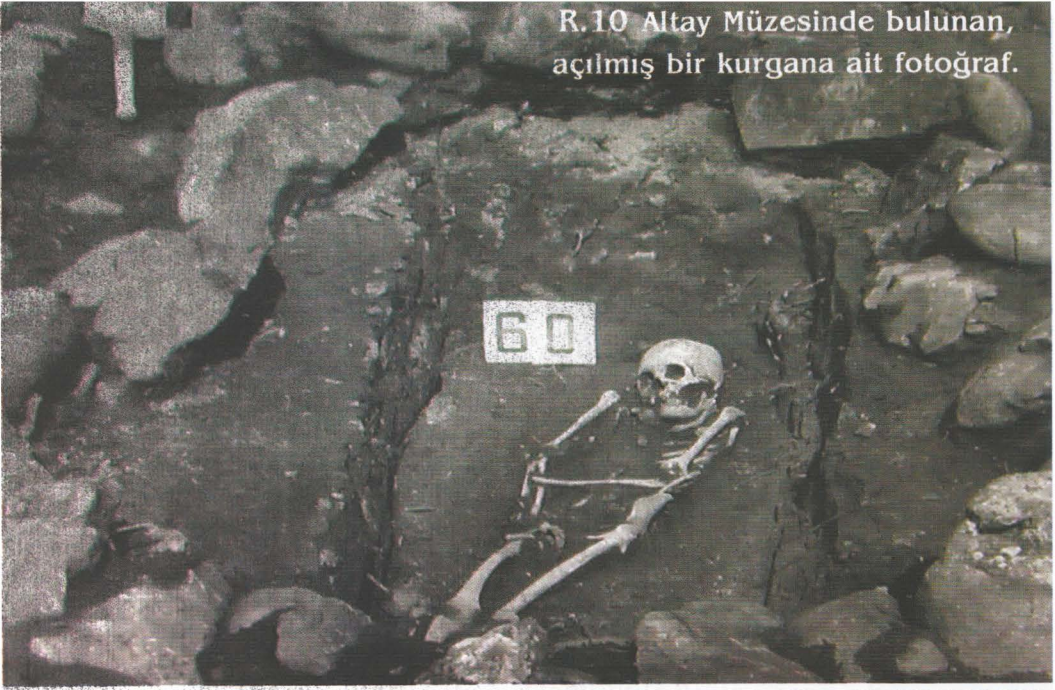

R.8 Sümer Dağlarının eteklerinde bir Murgül, Ağustos, 2006, Altay,
Foto: Günnur Yücekal Ermetin

R.9 Altay Müzesinde sergilenmekte olan Balballara Sahip Bir Kurgan fotoğrafı.

R.10 Altay Müzesinde bulunan,
açılmış bir kurgana ait fotoğraf.

R.11 Altay Müzesinde Bulunan
"Açılmış Bir Kurgan" Fotoğrafı.

R.12 Altay Müzesinde, açılmış bir
Kurgana ait fotoğraf.

Moğol sınırında bir taş yazıt.
Ağustos, 2006, Altay
Foto: Günnur Yücekal Ermetin

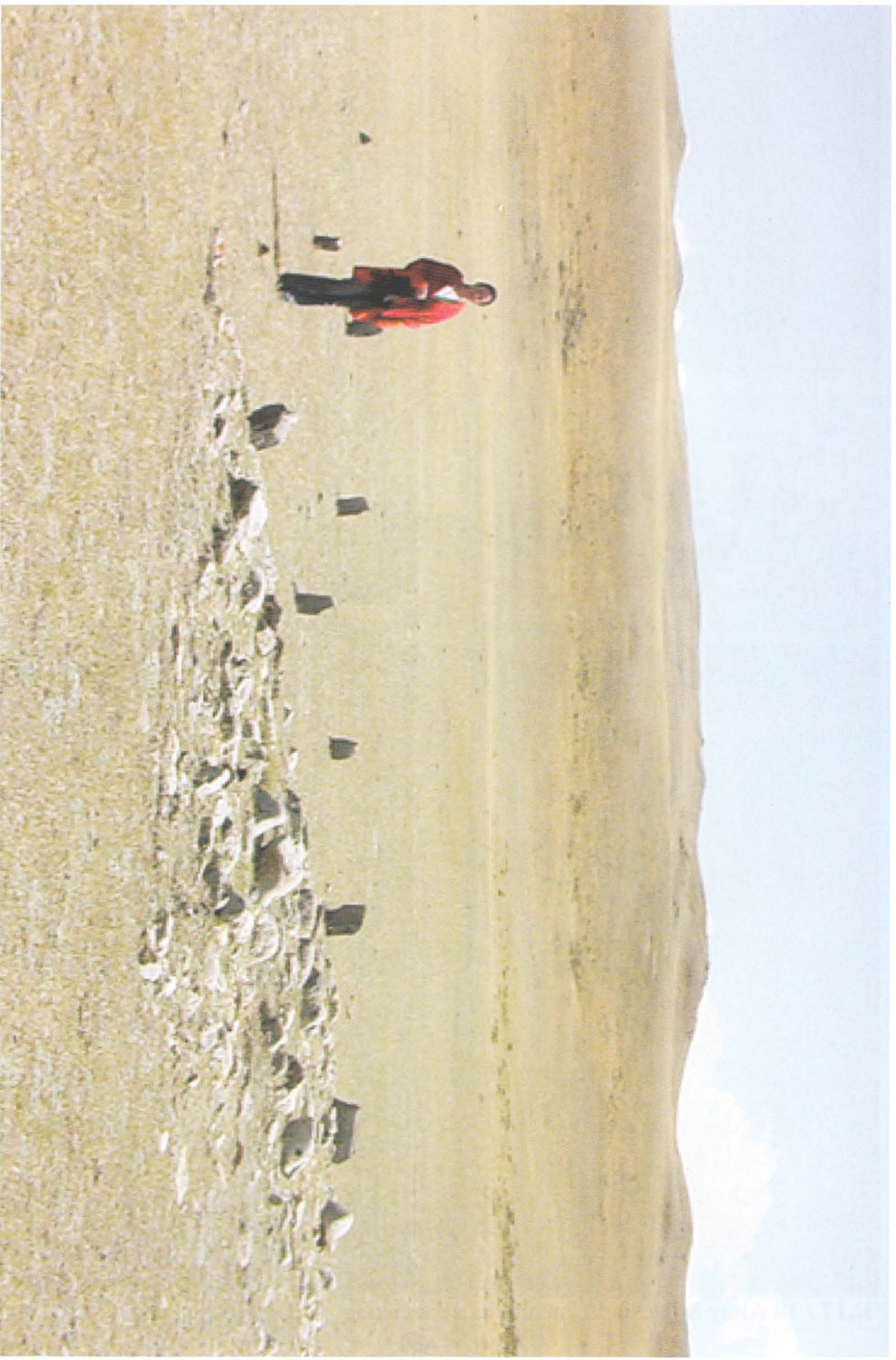
R.14.
Altay Müzesinde kurgan heykeli

R.13 Altay Müzesinde sergilenmekte olan açılmış bir kurgan fotoğrafı

R.15: Altay ölünde ekibimiz tarafından ilk kez tespit edilen, literatürde bulunmayan bir yazıtın üzerindeki yazılar Lokman Üzel ve Akay Kneyev tarafından incelenirken.

R.16 Su Kenarında Ağaçlara Bağlanan Bezler, 2006, Altay, Foto: G.Y. Ermetin

R.17 / 18 Altay Müzesinde ön ve arka cephelerden bir Kam başlığı Foto:G.Y. Ermetin

R. 17 / 18 Altay Müzesinde iki ayrı Kam başlığı, Foto: G.Yücekal Ermetin

R. 19 Bir Moğol Şamanı.
www.kipas.mlbellsipgmongolsh

Resim 19 A Museum National d'Histoire Naturelle'de bir diğer Kam başlığı

R.21 Altay Müzesinde bulunan Kam giysisi ön kısmı ve göğüs motiflerinin yakından görünümü. Ağustos 2006, Foto G. Y. Ermetin

R.20 Yanda; Altay Müzesinde bir Kam giysisi, arka kısmı. Üstte;aynı gysinın göğüs işlemeleri. Foto G. Y Ermetin

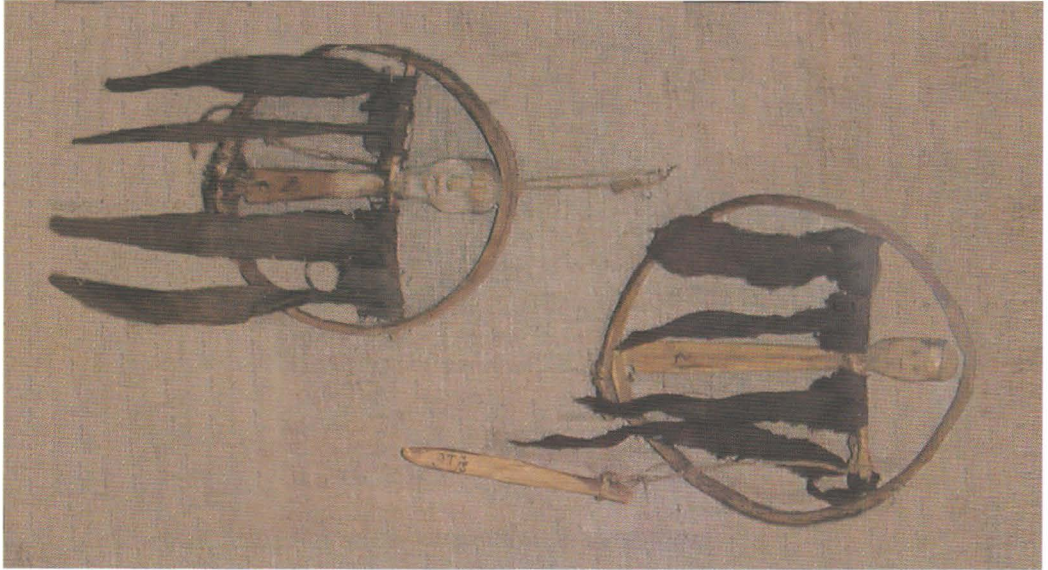

R.21 State Museum'da bulunan başka bir Kam giysisi.

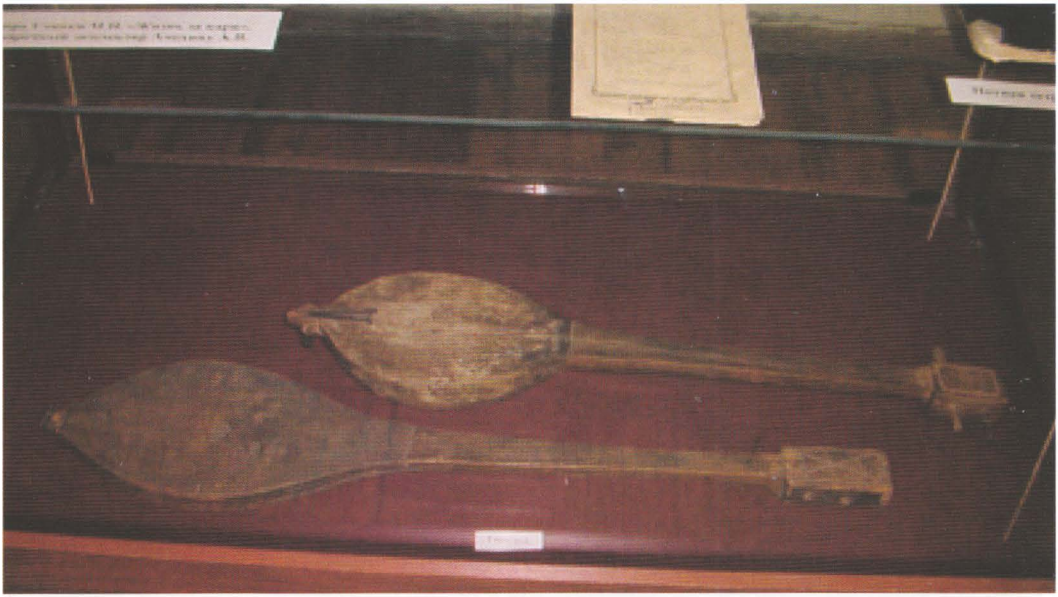

R.22. Bir Kam giysisi, U.S. State Museum

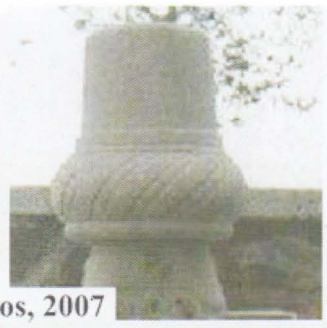
R.23/24 Altay Müzesinde Şaman davulu, tokmak ve Şaman objeleri
Ağustos, 2006, Foto Günnur Yücekal Ermetin

R. 25 Altay Müzesinde Kam kopuzu Ağustos, 2006, Foto G. Y. Ermetin

R. 26 Altay Müzesinde Kesim Şekli ile İlgili bir tasvir Ağustos, 2006,

R. 27. Mevlevi Mezartaşları, Ağustos, 2007

R. 28. Mevlana Müzesindeki Mezartaşları, Ağustos, 2007

R. 36/37/38/39: Altay Müzesinde Bulunan Çeşitli Balballar

R.29: Altay Müzesinde bulunan çeşitli mezar heykelleri

Altay'da, Moğol sınırında, tahrip edilmiş bir grub balbal. Foto: Günnur Yücekal Ermetin

R.30 Cemal Reşit Rey konser salonunda gösteri yapan kıızılderililer ve Günnur Yücekal Ermetin

R.31/32 Nepal Şamanları, 13.11.2007

R.31/32 Gorno Altay Müzesinde Kam aletleri Foto: G. Y.Ermetin

R.33 Çeng, Kam Çalgısı.
R34: Kam Çalgı aleti
Morinhur ve sap kısmında
at kafası oyması

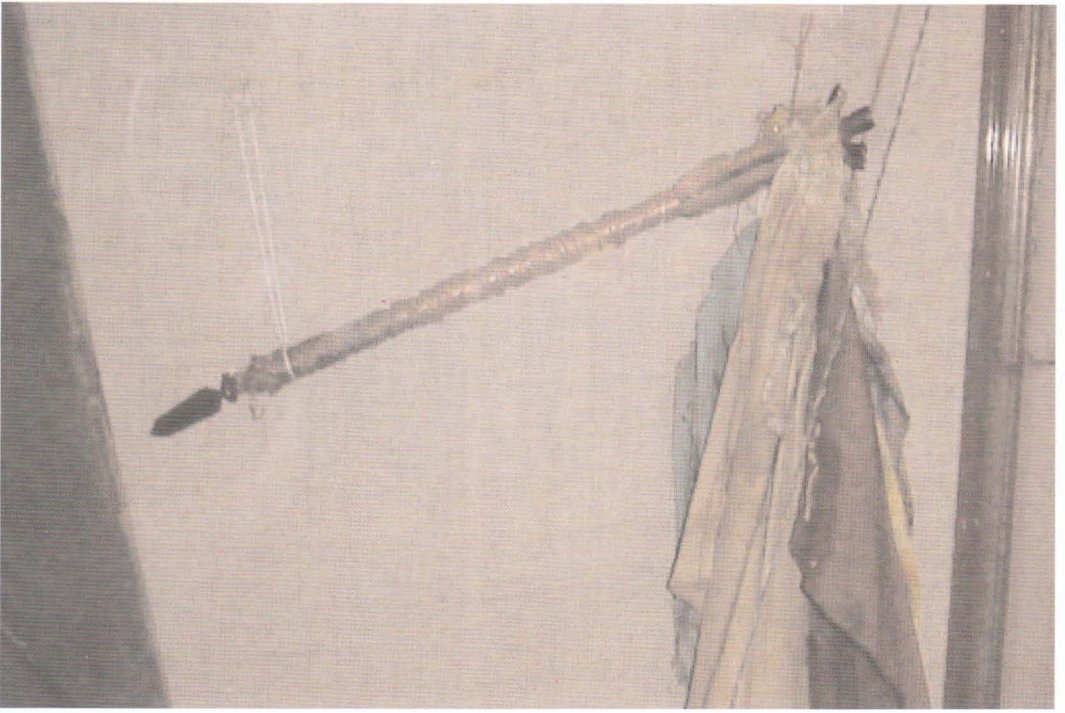
Altay'daki araştırma gezisinde, ekibin başkanı ve tüm Türk illerinin öz vatani olduğu-
nun bilinciyle, yılda iki kez 5000 kilometre kara yolculuğu yaparak bölgeyi adım adım
gezdiği için, sözkonusu coğrafyayı avucunun içi gibi bilen ve Türkiye'den sadece Ön-
Türk Uygarlığı Araştırmaları Merkezi üyesi bir grubu bu zorlu yolculuğa çıkaran
Lokman Uzel ve soldan üçüncü, Tanrıca başı Akay Kneyev Koşağaç'ta

R.35 Siyah Kalem'den bir resim Uyarar Yeraltı Ruh. Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı.

R.36 Gorno Altay'da bulunan Altay Müzesinde "Ülgen'in çocukları"nı tasfır eden objeler Foto: G.Y. Erme

R. 37 Gorno Altay müzesinde sergilenen Kam objeleri

R.38:Altay'da Moğol sınırında, litaretürde bulunmayan bir başka yazıt grubu.

R.39: (Sağdan) ekibimizin mihmandarı Dr. Lokman Uzel, antropolog Günnur Yücekal Ermetin ve Kırgız Aydana, Moğol sınırında bir köyde konakladıklarında. Altay, Temmuz 2006

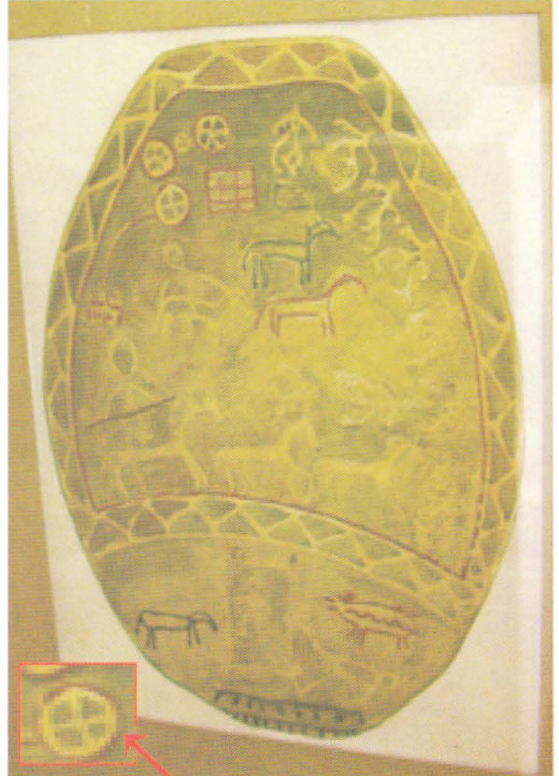
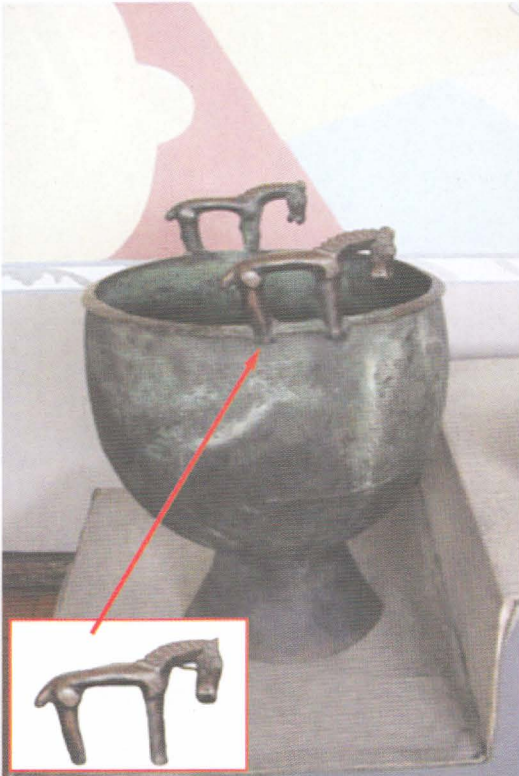

(dan) Tanrıcibaşı Akay Kynyev Antropolog Günnur Yücekal Ermetin ve Altay Kültür Bakanı Karakız, ekibini Dr. Lokman Uzel, Altay'da öğretim üyesi olan ve ekibimizi evinde ağırlayan Altay Türk'ü Prof. Dr. D. ovna, Gorno Altay Müzesinde, Temmuz 2006. Foto: Günnur Yücekal Ermetin

R. 41. Antropolog Günnur Yücekal Ermetin ve Prof. Dr. Nina Alexandrovna, Gorno Altay Müzesi önünde. Altay, Temmuz 2006

R.43: Gorno Altay Müzesi'nde, kulpları at motifli bir kazan ve sağda bir Kam davulu derisi. Altay, Temmuz 2006 Derinin üzerinde Ön-Türk boyu OK Türklerine ait (+) tamga açıkça gözükmemekte.

R.44: Altay'da Tanrıci Türklerin yerleşim yerlerinden Koşağaç. Foto: Günnur Yücekal Ermetin

R. 45. Tuva'da bir oba. Foto: S. Kemal Ermetin

46: Ekibimiz Pazırık Kurganlarında. Solda Lokman Uzel, Akay Kynyev ve Bayan Çeçek Foto:Günnur Yücekal En

Ekibimiz Altay'da Tanrıcabaşı Akay Kynyev'in ailesinin yaşadığı Telengit köyünde. Foto:Günnur Yücekal Ermet

R. 46. Altay'da Üç Sümer dağları yanında, El Oyun'da her yıl Haziran ayında yapılan Türk şenliklerinin yapıldığı yerde.

R. 47. Altay'da daha önce literaüre girmemiş bir taş yazıtın yanında.